

Sectio II. « ANALECTA OSBM » - Vol. IX (XV) - Fasc. 1-4
Секція II. - « ЗАПИСКИ ЧСВВ » - Том IX (XV) - Вип. 1-4

ANALECTA

ORDINIS S. BASILII MAGNI

ANNO QUINQUAGESIMO VERTENTE

ROMAE 1974

PP. BASILIANI - ROMA - VIA S. GIOSAFAT 8 (Piazza S. Prisca)

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

Prodeut in praesenti ut opus non periodicum, cura et studio PP. Basilianorum S.ti Josaphat, collaborantibus aliis viris studiis historio-graphicis occupatis. Scripta admittuntur quacumque magis nota lingua europea exarata, adiuncto in articulis maioris momenti brevi argumento in lingua latina.

Redactio collegialis

Sectio I: R.P. Patrylo Isidorus, OSBM

Sectio II: R.P. Wawryk Michaël, OSBM

Sectio III: R.P. Welykyj Athanasius, OSBM

Director responsabilis totius editionis: R.P. Patrylo Isidorus

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

Виходять неперіодично працею й засобами ОО. Василіян, за співучастю й інших учених, своїх і чужих. Видання присвячене студіям в різних галузях церковного історіознавства європейського Сходу. Кожний випуск матиме щонайменше 160 стор. друку. Чотири випуски становитимуть один том, без огляду на час їхньої появи. В усіх редакційних та адміністративних справах треба писати на адресу: «ANALECTA OSBM», via S. Giosafat 8 (Aventino), Roma, ITALIA.

На цю адресу треба також присилати всі матеріали призначені до оцінки чи друку. Технічні й фінансові обставини не дозволяють Редакції пересилати коректу поза межі Італії. Тому побажаним є надсилати рукописи до друку вповні викінчені, писані машинописом і лише на одній сторінці.

Редагує Колегія

Секція I: о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ

Секція II: о. Михайло М. Ваврик, ЧСВВ

Секція III: о. Атанасій Г. Великий, ЧСВВ

Відвічальний Директор цілого Видавництва:

о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI
СЕКЦІО II СЕКЦІЯ

Series II. «ANALECTA OSBM» - «ЗАПИСКИ ЧСВВ» - Серія II

Sectio - II - Секція

ARTICULI
DOCUMENTA COLLECTANEA
MISCELLANEA
BIBLIOGRAPHIA

Vol. IX - Fasc. 1-4

Том IX - Вип. 1-4

Anno L «Analectorum OSBM» vertente

В 50-ліття появи «Записок ЧСВВ»

ROMAE

Sectio II. - « ANALECTA OSBM » - Vol. IX (XV) - Fasc. 1-4
Секція II. - « ЗАПИСКИ ЧСВВ » - Том IX (XV) - Вип. 1-4

ANALECTA

ORDINIS S. BASILII MAGNI

ANNO QUINQUAGESIMO VERTENTE

ROMAE 1974

PP. BASILIANI - ROMA - VIA S. GIOSAFAT 8 (Piazza S. Prisca)

IMPRIMI POTEST

Romae, e Curia Generali Ordinis Basiliani S.ti Josaphat, 25.12.1974.

P. ATHANASIVS G. WELYKYJ, OSBM
Protoarchimandrita

IMPRIMATUR

Romae, e Vicariatu Urbis, die 28.12.1974.

Responsabilis Redactor voluminis:

P. MICHAEL M. WAWRYK, OSBM

о. ЙОСАФАТ СКРУТЕНЬ, ЧСВВ (1894-1951)

P. Iosaphat Skruten, OSBM (1894-1951)

1924 - 1974

В. 50-ЛІТТЯ. « ЗАПИСОК ЧСВВ »
ПРИСВЯЧУЄМО. 15-ИЙ. ТОМ. ІХ. ПОЯВИ
ІНІЦІАТОРОВІ . І . ПЕРВОРЕДАКТОРОВІ
БЛ. ПАМ. ЙОСАФАТОВІ. СКРУТНЕВІ
НА ПАМ'ЯТЬ

РЕДАКЦІЯ « ЗАПИСОК ЧСВВ »

PRAEFATIO

Decimo iam vertente lustro, inde ab Anno Domini 1924-o, quo primus fasciculus « Analectorum Ordinis S. Basilii Magni » publici iuris factus est, juvat sane in exordio huius novi ipsorum voluminis illum eventum grata suffragare memoria. Qua de causa in primo introductorio articulo saltem paucis residuis documentis et fragmentis memorabilibus illustrantur « Analectorum OSBM » incunabula, quo quidem Marte Ordo Basilianus, ad instar Institutorum Religiosorum Orbis catholici, sibimet ipsi opportunum organum historicum tandem aliquando procuraverit et insimul Ecclesiae Rutheno-Ucrainae Catholicae, cuius annales strictissime cum gestis basilianis cohaerent, suppeditaverit. Quamquam sequentes « Analectorum » fasciculi solum pedetentim in diversis temporis intervallis apparere poterant, iam in vigilia universalis belli an. 1939-1945 quattuor constituebant volumina, magis ac magis onusta diversis elucubrationibus plurimorum rerum historicarum scriptorum, dum alia duo, iamdudum prelo excussa, pro dolor, sub incubo irruentis exercitus russocommunistici mense septembri eiusdem anni prorsus distracta sunt...

Attamen sicut Foenix iterum redivivus, « Analecta OSBM », prout altero edocemur introductorio articulo, placatis paulisper postbellicis calamitatibus, iam an. 1949 resuscitata sunt et quidem in ipso Orbis catholici centro. Quorum nova series (secunda), publici iuris facta, in tres sectiones convenienter divisa, post 25 annorum decusum iam plus quam 90 volumina numerat et quidem 32 volumina monographica « Operum », 8 volumina quatuor fasciculorum « Analectorum » (miscellaneorum), et plus quam 50 volumina « Documentorum » varii generis et molis. Unde est, quod divinitus prorsus inscriptum credimus « Analectis » nostris adagium S.P.N. Basilii Magni, in frontespicio primi ipsorum fasciculi positum: « Qui diligenter ex quacumque re utilitatem colligunt, iis quasi magnis fluminibus solent undecumque fieri accessiones multae » (S. BASILIUS, Sermo ad iuvenes, 8).

Decuit pariter ad hoc specificum praesentis voluminis « Analectorum » momentum aptare quamdam selectionem articulorum magis convenientium, contributorum miscellaneorum et documentorum collectaneorum nec non bibliographiae, quae prae ceteris omnimodam saecu-

larem operam Ordinis Basiliani: in promovenda vita spirituali et actione apostolica, in cultu scientiarum et litterarum, in procurandis editionibus ecclesiasticis et scientificis nec non in descriptionibus archivisticis et aliis huius generis conaminibus — illustrare apta essent. Quapropter opportunum fuit omnia alia scripta ad sequentia volumina postponere, sine praeiudicio auctorum et argumentorum.

Jucundum vero est in Miscellaneis nostris apponere parvulum quoddam fragmentum primi « Analectorum » Moderatoris, p.m. P. Josaphat Skruten, ex posthumo ipsius scrinio feliciter depromptum nec non memoriae eius dicare devotas paginas eorundem Redactoris posterioris, P. Ir. Nazarko. Et demum, cum omni, qua par est, congratulatione insertus est huic parti voluminis bibliographicus index scriptorum P. Athanasii Welykyj, quem semper vigorosus P. Hlib G. Kinach composuit ad posterorum utilitatem; nam hoc modo omnibus antiquis et novellis organi nostri sodalibus felix concessa est facultas aliquid de proprio contribuendi, praesertim vero illi venerandissimo « Analectorum » inde a primo eorum fasciculo (an. 1924) Collaboratori et sollertissimo eorum post bellum Restauratori (an. 1949), operae suae scriptoriae anno quinquagesimo feliciter faustaeque expletae Gratulabundo.

His breviter praemissis de argumento, caractere et significatione praesentis voluminis, anno quinquagesimo ab apparitione « Analectorum OSBM » edito, hoc volumen — nonum secundae seriei, decimum quintum totius editionis — Lectoribus nostris benigne commendamus et praesentamus.

Romae, die 12 Novembris 1974.

« ANALECTORUM OSBM » REDACTIO

INDEX VOLUMINIS IX (XV)

<i>Praefatio</i>	VII
<i>Index voluminis</i>	IX

I. - ARTICULI:

М.М. ВАВРИК, ЧСБВ: <i>До постановня « першої серії » Записок ЧСБВ (1924)</i>	1
А.Г. ВЕЛИКИЙ, ЧСБВ: <i>До тенеzi « другої серії » Записок ЧСБВ (1949)</i>	19
П.В. ПІДРУЧНИЙ, ЧСБВ: <i>Два програмові писання Й. Рутського</i>	24
М.М. WOJNAR, OSBM: <i>Basilian Seminaries, Colleges and Schools</i>	48
М.М. WOJNAR, OSBM: <i>Basilian Scholars and Publishing Houses</i>	64
М.М. WOJNAR, OSBM: <i>Basilian Missionary Work-Missionaries and Missions</i>	95
М.М. ВАВРИК, ЧСБВ: <i>Церковні друкарні і видання Укр. Кат. Церкви 17-го стол.</i>	111
С. СЕМЧУК, свящ., <i>Унівський Требник 1681 р.</i>	121
ІР. І. НАЗАРКО, ЧСБВ: <i>Методичний підручник василіянських місій о.К. Срочинського</i>	142
А.В. ПЕКАР, ЧСБВ: <i>Василіянські Протоігумени на Закарпатті</i>	152

II. - COLLECTANEA:

I. KULCZYNSKYJ-A. WELYKYJ, OSBM: <i>La Casa e la Chiesa dell'Ospizio Ruteno a Roma</i>	167
D. BŁAŻEJOWSKYJ, DR., <i>Ukrainian and Bielorrussian Students in Pont. Collegio de Prop. Fide (1627-1846)</i>	202
L. GLINKA, OFM: <i>Memoriali inediti di Giordano Mickevyc (1789-1827)</i>	223
РЕД.-АНОНІМ: <i>Рукописи гр.-кат. Перемиської Капітули</i>	235
РЕД.-Б. УССАС: <i>Причинок до справи Макрини Мечиславської</i>	265

III. - MISCELLANEA:

Й.І. СКРУТЕНЬ, ЧСВВ (†); о. Герман Дронович, ЧСВВ (1736-1788)	273
А.В. ПЕКАР, ЧСВВ: <i>Анатолій Кралицький, ЧСВВ, як історик (1835-1894)</i>	276
Ір. І. НАЗАРКО, ЧСВВ: <i>Мої спомини про о.Й. Скрутня, ЧСВВ (1894-1951)</i>	293
Гл. Г. КІНАХ, ЧСВВ: <i>Бібліографія о.Ат. Г. Великого, ЧСВВ, ініціатора і співробітника II серії ЗЧСВВ</i>	303

IV. - BIBLIOGRAPHIA:

Іс. І. ПАТРИЛО, ЧСВВ: <i>Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви (2)</i>	325
4. - Берестейська Унія і її доба (чч. 385-422)	325
5. - Укр. Кат. Церква після Берестейської Унії (чч. 423-490)	338
6. - Укр. Прав. Церква від XVII стол. (чч. 491-544)	357
7. - Галицька митрополія (чч. 545-604)	373
8. - Мукачівська і Пряшівська єпархії (чч. 605-642)	389
9. - Частини Київської Митрополії (чч. 643-669)	399
10. - Українська Церква на еміграції (чч. 670-695)	407
11. - Укр. Церква в соціаліст. країнах (чч. 696-709)	414
12. - Устрій-Собори-Внутр. життя Церкви (чч. 710-785)	418
13. - Чернечі Чини і Монастирі (чч. 786-856)	441
14. - Церковні Братства і Школи (чч. 857-933)	463
15. - Життєписи церков. особистостей (чч. 934-1031)	488
16. - Значення і впливи Укр. Церкви (чч. 1032-1043)	517
17. - Рим-Візантія-Москва-Варшава (чч. 1044-1091)	521
18. - Лат. і Вірменська Церкви в Україні (чч. 1092-1100)	535
19. - Євангелики в Україні (чч. 1101-1138)	538
<i>Бібліографічні нотатки</i>	546
<i>Argumenta latina articulorum ucrainicorum (slavicornum)</i>	553

I. ARTICULI

о. М. Ваврик, ЧСВВ

ДО ПОСТАННЯ ПЕРШОЇ СЕРІЇ «ЗАПИСОК» ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛ. (1924-1948)

Забираючись писати на намічену тему, перечитуємо першусього передмову до першого випуску «Записок ЧСВВ», з далекого 1924-го року, в якій покійний Редактор о. Йосафат Скрутень († 12.10.1951) вичерпно представив ціль, програму й обсяг цієї нової публікації, що зачала появлятися в ювілейному році 300-ліття мученичої смерти св. священномуч. Йосафата. Рядок за рядком переходимо високі задуми й широкі пляни, які він намічував для «Записок» і тим більше відчуваємо, що вже нема в живих того, хто найкраще міг би доповнити ту передмову ще в одній точці, що тоді не видавалася такою потрібною, як представляється сьогодні з півсторічної віддалі від їхньої появи, а саме: як властиво виникнув цей василіянський науково-історичний орган у важкій пововенній дійсності 1920-их років?... Бо про це находимо в ній тільки лаконічний натяк: «Від довгого ряду літ відчувається потреба доповнити ту ділянку нашої науки, в якій йде мова про (василіянський) Чин і його суспільну місію на наших землях»¹.

* * *

Аж два роки пізніше на вступі до його статейки «Про домоностра», в якій о. Скрутень дав огляд привітів для нововиданих «Записок» з боку Апостольського Престолу і укр. кат. єрархії та короткий перегляд позитивних відзивів про їхнє завдання в наукових кругах та численних публікаціях, — маємо вже жмінку докладніших даних про їх генезу: «Думка — видавати науковий орган — від довшого часу дозрівала в василіянським Чині.

¹ ЗЧСВВ, I, 1, 9.

В останніх часах ясно заявила за тим василіянська капітула, зібрана у львівськiм монастирі 1920 р., приймаючи на засіданні VI-ім, дня 29.4, ч. 15, між свої рішення відповідний текст. Несприятливі обставини тих часів не дозволили наразі перевести дотичну інструкцію в діло і тому справа проволіклася до р. 1922. Тоді то дня 4 січня зібралися на поклик свого настоятеля шість відпоручників-василіян у львівськiм монастирі на нараду, вислідом якої було рішення що до нового видавництва. Але й ще тепер прийшлося ждати якийсь час, наслідком довшої відсутности протоігумена Чина о. А. Калиша. Щойно в р. 1924 цей останній нарешті затвердив проєкт редакції і дозволив приступити до видавання власного наукового органу. Так повстали 1924 р. «Записки Чина св. Вас. В.»².

Вдячні о. Йосафатові за таке з'ясування передісторії василіянських «Записок», не можемо віджальовувати, що він при тому не виповівся, хто саме і відколи став у Чині висувати постулат такого науково-історичного органу, та не вважав за відповідне наświetлити закулісся появи «Записок» відповідними капітульними й іншими текстами та архівними документами. Бо сьогодні залишилися про те все лише відірвані споми́ни в самотнього ще живого співробітника першого їхнього випуску, о. сенйора Гліба Кінаха та в другого близького свідка розвиненої наукової діяльності їхнього редактора у 1930-их рр. — о. Іринія Назарка, які радо допомогли заокруглити те, що нам відоме про редакційну працю незабутнього о. Йосафата з наших власних зустрічей з цією «людиною янгольської доброти й голубино́го серця»³.

* * *

Таким чином нам приходитьс'я ствердити однозгідно для історії і грядучих василіянських поколінь, що початковий задум науково-історичного василіянського органу належить першому протоігуменові відновленого Чина о. Плятонідові Філясові (1864-1930) до тієї міри, що ледви чи без нього «Записки ЧСВВ» були б поставлені, а напевно не були б появились вже в 1924 р. Саме тоді, як

² ЗЧСВВ II, 1-2, 148.

³ Так називав о. Скрутня М. Голубець у привітній статті з приводу 25-річчя його літературно-наукової діяльності: «До тихої чернечої келії» — Новий Час, Львів 1938, ч. 83.

він зачинав своє світле протоігуменство в 1904 р., став був виявляти нахил до публікування історичних пам'яток з василіянських бібліотек в Галичині молоденький о. Аристарх Крижанівський, що відразу по відбутих богословських студіях і свяченнях (12.5. 1901) зачав збирати документи до історії Чина. І так уже 1902 р. списав для проф. М. Грушевського знайдені в краснопущанській обителі причинки до генеалогії кн. Бибельських, для публікації в «Записках» Н. Т-ва Шевченка⁴ та передав туди й виписки з кристинопільської монастирської хроніки про уманську різню 1768 р.⁵, а вже в 1904 р. самий оформив до друку коротеньку хронічку 16-17 ст. з рукопису крехівського монастиря⁶, де був тоді бібліотекарем. Перенесений у шк. р. 1904-5 на такий сам пост до святоонуфріївського монастиря у Львові, носився він з думкою приступити до опису тамошньої рукописної колекції, але підкошений недугою мусів знову вертатися до Крехова і там незадовго помер 24.10.1905 р. За ті гарні починання присвятив йому проф. М. Грушевський довшу посмертну згадку в ЗНТШ і притому висловив побажання й надію, що приклад покійного не залишиться без наслідників серед його духовних співбратів, що мають у своїх монастирях такі багаті й цінні пам'ятки минулого⁷.

Проте можна згори сказати, що й без такої заохоти молодий протоігумен не занедбав звернути свою увагу на долю василіянських бібліотечних цінностей, що ще залишилися були з велитенського надбання попередніх віків. Вистачить лише на цьому місці повторити, що в тім згляді каже про нього о. Скрутень: «Протоігумен Філіас зараз від початку свого урядовання підняв високо бібліотечне діло і весь час своїй протоігуменській діяльності не спускав його ніколи з ока. В тім напрямі позістало по нім дуже много заряджень і документів, котрі на завсіді будуть правдивою славою його довгого і вельми активного урядовання»⁸. Вже на першій капітулі відновленого Чина в 1906 р. він перевів ухвалу (ч. 30) про концентрацію у львівській святоонуфріївській бібліо-

⁴ *Причинки до історії роду кн. Бибельських*: ЗНТШ т. 48 (1902 - II), 1-12.

⁵ *Матеріали до історії Коліївщини — Василіянські записки і листи про Коліївщину*: ЗНТШ 57 (1904 - II), 1-24.

⁶ *Руська «кройника» з XVII в.*: ЗНТШ 62 (1904 - VI), Місцеллянеа, ст. 1-3.

⁷ Т. 68 (1905 - VI), Місц. 9.

⁸ *Бібліотека львівських оо. Василіян*: ЗЧСВВ I, 2-3, 170. Звідси беремо теж дальші дані про її влаштовання заходами о. Філіаса.

теці архівальних та рукописних колекцій, головню з менших монастирів, де вони більше були наражені на втрату ніж у більших, як Лаврів і Крехів, що мали впорядковані книгозбори під наглядом призначених бібліотекарів. Вслід за тим о. Філяс зрушив з мертвої точки справу перебудови львівського монастиря з головною увагою для бібліотеки, що належала до найбільших і найцінніших у Львові, завдяки поважній збірці рукописів і стародруків, а проте мала з них усіх найтісніше і найбільш невідгідне приміщення в найстаршій частині дому, що прилягала до дзвіниці. З тією метою зачав він старатися про дозвіл на будову нового монастиря по обох боках церкви (за давнім пляном іще з 1770 р.), але тому спротивився львівський консерваторський уряд, що був у польських руках, нібито в обороні старинности дотеперішньої обителі і зокрема дзвіниці...⁹

Тому протоігумен Філяс був примушений обмежитися тільки до внутрішньої перебудови згаданої частини дому і вже в 1909 р. бібліотека отримала задовільне приміщення та окремі кімнати для архівальної і рукописної колекції. До того він з великим вкладом особистої праці упорядкував усю кучугуру архівних актів у 80-ох теках та завів для них інвентар і систематичний каталог та влаштував докладний спис рукописів (до 600). Цю великотрудну працю переводив він не тільки для того, щоб уприсупнити науковцям святооуфрїївську рукописну скарбницю ¹⁰, але і з невикриваною охотою приступити зчасом до її публікації. В тій цілі вже 1909 р. о. Філяс примістив у львівськїм монастирі одного з молодших василіянських студентів, бр. Модеста Пелеха († 1955), що записався на університетські виклади української історії проф. М. Грушевського і давньої літератури К. Студинського та помагав по-

⁹ В. Щурат, *Святооуфрїйський монастир у Львові*, Л. 1908, на підставі монастирської хроніки збиває твердження львівського консерватора А. Чоловського, що монастирська дзвіниця то «пам'ятка давнини», бо вона тоді ще не мала навіть сто літ (побудована по 1822 р.). Стояло це у зв'язку з урядовим пляном поширення Жовківської вулиці, причому взаїну за знесення старого монастиря мав бути побудований державним коштом новий, коло церкви, на вищій терасі монастирського пригірка.

¹⁰ Уже в 1907 р. І. Франко носився з думкою зробити подрібний опис оуфрїївської рукописної колекції. Гл. його лист до проф. К. Крумбахера, редактора *Byz. Zeitschrift* в Мюнхені з 9.11 т.р., виданий в J. HANN, *Die Ucrainica in Krumbachers Nachlass: Arbeits- u. Forderungsgemeinschaft der ukr. Wissenschaften, Mitteilungen*, Nr 3, München, 1966, 10.

рядкувати святооуфрїївську книгозбірню, побільшену новими закупами і збірками з інших монастирів. Коли ж він через вибух крові мусів у наступному році виїхати зі Львова, зачав о. протоігумен розглядатися за підходящими до наукової праці кандидатами між молодшими річниками та вислав їх згодом з тією метою на заграничні студії до Риму та до інсбруцького « Канізіанум » (Г. Кінаха, І. Багана, Й. Скрутня й ін.).

Однак з вибухом світової війни 1914 р. та з московською окупацією Галичини нависло не лише над святооуфрїївською бібліотекою, але й над іншими монастирськими книгозборами грізне марево нової ліквідації, як це сталося з василіянським надбанням на українсько-білоруських землях під царським забором за Катерини II, Миколи I і вкінці на Холмщині. Бо москвофільська преса зачала нацьковувати російську окупаційну владу на василіянські « богатейшіе архивы и библиотеки имеющие своих владельцев, но к сожалению таких, которые неоднократно доказали свой вандализм (!) и свое неслыханно дикое (!) отношение к памятникам седой галицко-русской старины »¹¹. Коли ж ця смертельна загроза минулася з московським відступом зі Львова і згодом з усієї Галичини, то кожне василіянське серце наново стиснулося з найбільшим болем на вид несподіваної руїни, якій в червні 1919 р. улягла крехівська цінна бібліотека, після святооуфрїївської найбільша, бо до неї 1905 р. була перенесена велика книгозбірня з добромильського залишеного монастиря. Тоді польська окупаційна солдатеска вивезла тамошню монашу братію та з сусіднього жовківського монастиря, враз з молоденькими новиками, до концентраційного табору в Домб'ю і сконфіскувала жовківську друкарню, а крехівську книгозбірню забрала випадковими возами, без належного прикриття, на найближчу станцію і безладно скинула до тягарових вагонів в невідому сторону, аж поки вона, розбита і без найцінніших рукописних пам'яток та рідких друків, не віднайшлася по довгих розшуках у Варшаві і була щойно 1924 р. повернена на своє первісне місце¹².

¹¹ *Прикарпатская Русь*, 1914, 9.12 ч. 1495, в передруці в журналі « Общества Любителей Древней Письменности »: *Библиографическая Летопись*, II, Спб. 1915, Часть III, 7-9.

¹² Про це пише подрібніше о. Скрутень в рецензії Е. Хвалевіка, *Zbiory polskie — Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i in.*, I-II, Варш.-Краків, 1926-7, в ЗЧСВВ III, 1-2, 274.

Та все те лихоліття посередно причинилося до того, що пер-вісний задум о. Філяса — приступити до публікації зацілілої ва-силіяньської старовини, — який спершу сприймали близькі до нього оо. Марко і Теодосій Галушинські, Віталій Градюк й інші пере-дові отці, тепер відчув весь чернечий загаль як насущну потребу пововного часу. Ось чому о. Філяс, складаючи з себе довголітний тягар протоігуменського урядування, який ніс понад 15 літ — з виїмком коротенького протоігуменства о. М. Галушинського во-сени 1918 р. († 9.12.1918) — на львівській капітулі у квітні 1920 р. висунув цей постулат перед зібраними отцями і отримав його апро-бату без огляду на те, що саме тоді василіяньський Чин став в облич-чі нової і, здавалося, цим разом остаточної загрози з започатко-ваною большевицькою офензивою на західноукраїнські землі... Коли ж ця навала відкотилася за Збруч і поволі наладнався зв'я-зок з усіма монастирями та пововне життя стало бодай деякою мірою сяк-так наладнуватися, тодішній протоконсультор В. Гра-дюк — в заступстві протоігумена А. Калиша, що вибрався на ві-зитацію заокеанських василіяньських місій в Канаді й Бразилії, — вже з почином 1922 р. скликав окрему нараду на день 4 січня до львівської обителі, щоб перевірила поновно вищезгадану капітуль-ну постанову з 1920 р., чи вже можна було при тодішніх незавид-них спроможностях приступати до публікації василіяньського нау-ково-історичного органу...

* * *

Тоді о. Філяс, як жовківський ігумен та директор тамошньої печатні, яку польська влада на інтервенцію апостольського нун-ція в Варшаві А. Раттія (згодом папи Пія XI) була повернула, заявив свою беззастережну згоду покривати кошти цього нового видання і заручив для нього перше місце між друкарськими зобо-в'язаннями. На становище редактора був уже намічений молодень-кий о. Йосафат Скрутень, що з кінцем 1920 р. був призначений на бібліотекаря святооунуфрівської книгозбірні і з повним запалом заходився привести до порядку облишені в воєнні роки її відділи та виявився здібним письменником при редакції студентського ка-толицького журналу « Поступ » і співробітником священничого місяч-ника « Нива » у Львові. Він то ще нераз опісля згадував з найбіль-шим пієтизмом о. Філяса, як по скінченій нараді цей духовний батько « Записок ЧСВВ », звичайно поважний і стриманий, всту-пив з усміхненим лицем до його скромної кімнати та взяв із сто-лика перо в одну і чорнило в другу руку, поставив перед нього

й сказав: «Аякже, малий, на маєш, зачинай василіянські "Записки"!». Так то ще 4.1.1922 започаткувалися властиво «Записки ЧСВВ» в чернечій келії о. Й. Скрутня, що під їхнім титулом поставив за мотто свої майбутньої редакторської праці слова св. О. Василя: «Ті, що пильно з кожної речі збирають користь, подібні до великих рік, яким з усіх сторін прибувають притоки» (Слово до юнаків).

II.

Прийшовши на світ 24.2.1894 в селі Пархачі (тепер Межиріччя) біля Сокаля, якого церква приналежала до недалекої василіянської парафії в Кристинополі (Червонограді), о. Йосафат¹³ стояв уже від маленьку близько до василіянського Чина, тим більше, що від його рідної хати було недалечко до сусіднього сільця Городища Василіянського, овіяного славою колишнього «княжого» монастиря. Після нормальної школи в ріднім селі та в Кристинополі був він за порученням Отців, що добачували його талант та охоту до науки, прийнятий разом з своїм співтоваришем о. Порфиром Луциком та молодшим від них о. Павлом Пушкарьським до василіянського конвікту в Бучачі та звідтам ходив до тамошньої гімназії в рр. 1905-9. Скінчивши з найкращим успіхом нижчі класи, вступив о. Скрутень до Чина в крехівськiй новіціяті (18.8.1909) і по зложених перших обітах (30.4.1911) продовжував середньо-шкільну науку в тамошньому класичному ліцею до 1914 р. При тому виявив він велике замилювання до історії, літератури й краєномовства і пильно виучував попри німецьку мову теж французьку з поміччю о. Йосафата Жана, що восени 1913 р. приїхав з Канади на крехівський новіціят; при тому читав багато і пильно робив численні виписки та вже з 1913 р. зачав дописувати до жовківського «Місіонаря» й «Календаря Місіонаря». Призначений до помочі бібліотекаря, він мав змогу зазнайомлюватися з цінною збіркою крехівських рукописів і стародруків і обдарований феноменальною пам'яттю, без труду заучував десятки-сотки титулів і знав, скільки який твір має видань, де і коли яка книжка появи-

¹³ Див. нарис о. А. Великого про життя й наукову працю о. Скрутня в ЗЧСВВ VII, 4, 493-501. По його смерті Н. Т-во ім. Шевченка в Америці влаштувало сходини своїх членів і запрошених гостей в Ньюйорку 15.12 1951 під проводом проф. М. Чубатого з доповідями д-ра М. Андрусяка, В. Січинського, В. Ленцика і о. М. Ваврика (гл. Свобода, 1952, ч. 17, 22.1).

лася і скільки в ній сторінок, та користав з наукових відвідин І. Франка, В. Щурата, І. Свенціцького, М. Возняка й ін. та їхніх авторитетних спостережень і вказівок.

Все те не могло залишитися без уваги спостережливого ока протоігумена Філяса, що після вибуху війни в серпні 1914 р. пробив усі старання, щоб увільнити асентерованого о. Йосафата від санітетської служби (в Тернополі та Львові), і вислав його на філософічно-теологічні студії до григоріянського університету в Римі. Проте тут він пробув тільки до травня наступного року, коли Італія виповіла війну Австрії та Німеччині, але й за той короткий час багато скористав, м.і. з методологічних викладів на науковім просемінарі проф. Л. Фонка, що тим чимало прислужився до його пізнішої науково-дослідницької та видавничої праці. Рівною мірою був для о. Скрутня дуже хосенним кедовгий побут у великому студійному і видавничому центрі австрійських оо. Вербістів у Сан Габріель в Медлінгу коло Відня, де о. Філяс примістив видалених з Риму василіянських богословів, бо там міг він зблизька спостерігати творчу працю їхніх учених етнологів та дослідників первісних релігій, згуртованих біля світлого о. В. Шмідта та його наукового журналу «Антропос». Однак з огляду на підупале здоров'я через щораз тяжчі харчеві й інші воєнні обмеження, о. Йосафат повернувся до Галичини, де московська навала була відкинена на Поділля, і в лаврівському монастирі скінчив філософію й богослов'я в шк. рр. 1915-9 й зложив урочисту професію (28.8.1916) і був рукоположений на священника (20.10.1918).

Тут увійшов він у тісні взаємини з професором догматики о. М. Галущинським, відомим літургістом та церковним письменником, та мав до диспозиції велику бібліотеку, що займала після святооунуфріївської й крехівської третє місце своїми рукописами (понад 100) з 12-19 вв. та багатим монастирським архівом і рідкими стародруками. З того зродилася перша спроба наукових аспірацій молоденького о. Йосафата — подрібний опис згаданої рукописної колекції за всіма вимогами академічних видань, що відтак гарно служив дослідникам лаврівської старовини, так що не один з них (І. Свенціцький, Ст. Слонецький, В. Курашкевич) уважав цей первісток його самотужки набутої ерудиції зовсім зрілим до друку¹⁴. А втім усі ті роки проходили серед щораз тяжчих воєн-

¹⁴ Натякує про нього о. Р. Лукань, ЧСВВ, в своїх дописках до праці І. Филипчак: *Ц.к. Окружна Головна Школа в Лаврові* (ЗЧСВВ XI, 3 завв. 1).

них ускладнень, головню в часі українсько-польської боротьби 1918-19 та при дошкульному браку найпотрібніших артикулів і постійному недоїданні. Воно ж перейшло прямо в голоднечу, як о. Скрутень з початком шк. року 1919-20 переїхав до крехівського монастиря, геть розграбованого польською солдатською, до помочі отця-учителя новиків і при тому мав приготовлятися до остаточного іспиту з усього богослов'я, т.зв. градусу, що рівнявся в нутрі Чина з докторатом на університетських факультетах. Але і його здав він з найкращим успіхом і вже тоді передбачувався саодиноким кандидатом на редактора заплянованого василіянського науково-історичного органу, бо о. Кінах був призначений до реформи закарпатських монастирів у мукачівському монастирі, а о. Баган виявляв радше замишування до філологічних студій і навчання.

Заки ця ініціатива була здійснена у 1924 р., як ми вже вище сказали, о. Скрутень мав час обслідувати сховища історичних документів у Львові й списувати їхні василіянські документи та об'їздити з тією метою інші осередки в Галичині, на Волині, Холмщині, Білорусі та в Польщі і наладжував зв'язки з українськими й чужими вченими. Таким чином у нього визрів подрібний план «Записок ЧСВВ», що остаточно отримав протоігуменську апробату о. А. Калиша по його повороті з заокеанської візитаційної подорожі і був виложенний у передмові до їхнього першого випуску ¹⁵:

* * *

«Ціллю органу «Записки Чина св. Вас. Вел.» є видавати друком те все, що зберігається по василіянських бібліотеках і архівах і може колись віддати корисну услугу в праці будучих істориків. Крім сього тут будуть поміщувані і такі матеріали, котрі зберігаються в позамонастирських бібліотеках, всежтаки своїм змістом і призначенням служать загальній справі взаємин Чина з народом і Церквою або виключно самій тільки історії Закону. Тим чином Василіяни бажають через свої «Записки» не лише зберігати свої довголітні зв'язки з науковими кругами своїх і чужих, але передусім хотять їх ще більше закріпити, даючи охочим змогу працювати для спільного добра. Вкінці в обсяг програми «Записків ЧСВВ» входять теж оригінальні праці і актуальні записки на всі теми, котрі якимнебудь способом торкаються василіянських

¹⁵ Ст. 7-10.

традицій та василіянського життя минувшини і теперішности. Й хоч сей відділ по думці програми не є покищо головною метою видавництва, він однак робить орган не так собі звичайним збірником, як власне в правдивім слова значінню — «Записками». Для сучасних орган подає огляди з найновішого життя Чина св. Вас. Бел., поміщує критичні рецензії і звіти печатаних публікацій Василіян, а також нотує все, що появиться друком про Чин і має для його історії чи завдань об'єктивну вартість ».

«Щоб сей багатий, програмовий матеріал розмістити доцільно і систематично, «Записки ЧСВВ» отвирають кілька окремих відділів. І так перше місце зогляду на саму річ займають: Студії, статті, нариси і оригінальні дописи. Після того йде другий, головний відділ: Матеріяли і джерела до історії Чина, монастирів і монахів. Третій відділ затитулований: Місцеллянеа, призначений на всячину, хроніку і на біжучі теми. Вкінці четвертий відділ обіймає: Бібліографічні записки... Редакція «Записок ЧСВВ» свідомо своїх слабих сил, свідомо передусім великих труднощів, зв'язаних з отсим видавництвом, однак покладає надію на поміч Божу та заступництво своїх небесних Опікунів Василя і Йосафата, вона вірить, що й серед широкого загалу своїх й чужих людей зустріне заінтересовання і прихильність, тому радо приступає з сим випуском до свого наміченого діла ».

І дійсно поява «Записок ЧСВВ» звернула на цей почин василіянського Чина прихильну увагу церковних і наукових кругів, понад скромні сподівання молоденького редактора, що з вдячністю відзначив згодом на їхніх сторінках в першій мірі похвальні відзиви митр. А. Шептицького й усіх владик і відтак згадав численні голоси признання й заохоти світової слави учених (М. Фасмер, А. Гайзенберг, А. Пальмієрі, М. Д'Ербіні, А. Мазон). До того він додав перелік понад 30 українських і чужомовних журналів і публікацій, що впродовж 1925-6 р. помістили довші чи коротші рецензії василіянських «Записок», починаючи від львівського місячника «Стара Україна», що перша обізвалася на їх появу, та кварталника Богословського Наукового Товариства «Богословія»¹⁶. До речі її Редакція тоді писала: «Поява «Богословія» не тільки розпочала підупавшу в нас за час війни богословську працю, але й причинюється до оживлення теологічного нау-

¹⁶ ЗЧСВВ II, 1-2, 149-55.

кового руху, чого доказом є новий часопис. Записки ставлять собі в програму видавати розвідки і матеріали, що відносяться до історії Василянського Закону... Записки витаємо радо, бо сподіємося, що вони винесуть на денне світло неоден цікавий матеріал з василянських архівів і влекнуть працю над дослідями історії нашої Церкви»¹⁷. Натомість о. Скрутень вважав за потрібне застерегтися, що «Богословія чомусь невірно лучить появу «Записок» з її появою, тим більше, що між організаторами «Богословії» були й Василяни»¹⁸. Тому принаймні з огляду на цю річеву завагу пок. о. Редактора «Записок ЧСВВ» годі настоювати, як це ось твердить тепер Редакція «Богословії», що о. Скрутень зачав видавати «Записки ЧСВВ» після перших праць Богосл. Н. Т-ва «для василянської сепарації»...¹⁹ Бо це йде в розріз з тим, що він сам у своїй вищезгаданій статейці «Про домо ностра» записав для історії про капітульну постанову з 1920 р. і про окрему нараду з початку 1922 р. в справі публікації «Записок ЧСВВ» ще далеко до появи «Богословії» (від 1923 р.) і праць БНТ-ва (від 1925 р.). А вже зовсім несумісне виглядає радісне привітання для «Записок ЧСВВ» зо сторони Редакції «Богословії» в 1925 р. з теперішнім її закидом проти покійного о. Й. Скрутня, що він зачав їх видавати «для василянської сепарації», бо ж відомо, що до постанови БНТ-ва були причетні саме ті василяни, які вже перед тим були рішили започаткувати свій науково-історичний орган: тобто о. Філяє, предсідник конституючих зборів БНТ-ва 16.12.1923, о. Т. Галушинський, його ініціатор ще в 1922 р. і перший голова 1923-6 р., та о. Скрутень, секретар згаданих зборів і самого Т-ва до 1925 р.²⁰ «Бажаємо своїми слабими силами докидати цеголку під величну будівлю нашої культури і науки» — писав тоді редактор «Записок ЧСВВ»²¹ і того дотримувався в дальшій своїй наукововидавничій праці.

¹⁷ Т. III, 1925, 169.

¹⁸ ЗЧСВВ II, 154.

¹⁹ Т. 35 (1971), 252.

²⁰ Й. Скрутень, *Конституючі збори БНТ-ва*: Богословія II, 1924, 83-5, 255-85.

²¹ ЗЧСВВ II, 152.

III.

І так появлялися «Записки ЧСВВ» в менших чи більших часових відступах (в числі 300-500 примірників), притримуючися все таки певної періодичности до 1930 р., бо за той час вийшло їх три томи в сімох випусках (I, 1, 2-3, 4; II, 1-2, 3-4; III, 1-2, 3-4) — сказати б: по одному на рік. Подібно бажав о. Скрутень продовжати їх далі, бо при кінці наступного випуску «ЗЧСВВ» IV, 1-2 (1932), заповів: «За рік 1931 ЗЧСВВ ще надрукують том IV, 3-4. Весь V-ий том (вип. 1-4) за р. 1932 вийде пізніше як збірник присвячений 50-літтю реформи галицьких ОО. Василян. Т. VI друкується як черговий з 1933 р.» (ст. 488). А втім уже сама поява згаданої 1-ої половини 4-го тому була опізнена через навал роботи, яку о. Йосафат собі завдав у зв'язку з поміщенням там «Вступом до історії Церкви на Україні» (ст. 1-160) проф. С. Томашівського після його смерті († 21.1.1930). Його несподівану втрату він пережив глибоко, бо сам був заохотив покійного присвятитися праці над церковною історією України і запевнив для неї грошеву підтримку перемиського єп. Йосафата Коциловського. І тому з найбільшою увагою повизбирував з його посмертних паперів те все, що мало ввійти до цього «Вступу» й таким чином продовжив виклад Томашівського на добрих 30 сторін друку від р. 1078 до 1169, згл. 1240. А з заповіджених дальших випусків «Записок ЧСВВ» вийшла тільки 1-а половина 6-го тому, позначена рр. 1933-5, аж в р. 1936²². Натомість 2-га половина 4-го тому, що була присвячена св. Василієві Вел. під 1600-ліття від його народин (328-30), опізнилася через несподівану затримку 1-ої половини зі згаданим «Вступом» Томашівського, а дальший том (5-ий), запланований з о. П. Філясом на 50-ліття добромільської реформи²³, з-за його смерті († 16.6.1930) залишився неоформленим і тільки намічена для нього вступна стаття о. Скрутня послужила йому до виступу на міжнароднім історичнім конгресі в Варшаві 1932 р. (у французьким перекладі)²⁴. Все те свідчило, що йому приходилося щораз тяжче з «Записками» і не ворожило зміни на краще...

²² Гл. рецензію Т. Коструби в «Нова Зоря» 1936, ч. 80, 18.10.

²³ Й. Скрутень, *Наші найблищі ювілеї: ЗЧСВВ II*, 1-2, 177.

²⁴ *Un demi-siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens (1882-1932)*: La Pologne au VII-e Congrès Internat. des sciences hist., Vars. 1933, III, 97-110 (теж відбитка) та: Contributions a l'histoire de l'Ukraine, Leopold, 1933, 11-23.

В першій мірі о. Йосафат залишався — як писав до співробітника ЗЧСВВ др. Д. Оляничина — «сам один однієський при «Записках ЧСВВ» редактор, видавець, коректор і адміністратор в одній особі»²⁵. І всі ті агенди з кожним роком розросталися й щораз більше тяжіли на його не дуже то сильнім здоров'ю, головню через щораз прикріший брак відповідного місця для його редакторських паперів і підручної бібліотеки у тіснім і постійно переповненім львівськім монастирі. Без порівняння краще приміщення знайшлося для нього в жовківській обителі, де о. Скрутень був перенесений при кінці 1931 р. і мав спромогу пильнувати на місці друку та висилки «Записок». За те приходилося йому витрачати багато часу на доїзд до львівських архівів та бібліотек і для контакту з науковими кругами, зокрема з Науковим Т-вом Шевченка, що його кооптувало на дійсного члена на рекомендацію проф. І. Крип'якевича (1930), та з БНТ-вом і Богословською Академією. А коли ще став виготовляти для Польського Біографічного Словника життєписи визначних василіян й інших замітніших українських церковних мужів²⁶, то прямо не міг обійтися без святооунфрівського архіву і тому вже в 1935 р. повернувся назад до львівського монастиря і його тісноти.

З другої сторони «Записки», спершу обраховані на 450-500 сторін в однім томі, зачали приймати щораз більший, мало що не подвоєний, об'єм, бо в них найбільше місця стали займати статті-розвідки і зокрема сильно розрісся рецензійний відділ з додатковим «Оглядом надісланих книг» майже всеціло в обробці самого о. Скрутня (всіх позицій в ньому 1101!)²⁷. Самозрозуміло це вимагало чи не найбільше часу, бо за рецензіями він удавався здебільша до спеціалістів і звичайно мусів довгенько на них чекати, а про неодну позицію в згаданому огляді розписувався на кілька сторін дрібного друку... Все те завдавало жовківській друкарні чимало труду, тим більше, що о. Йосафат вимагав складати давніші кириличні тексти церковнослов'янським шрифтом не раз з усіма характеристичними признаками рукописів (титли, виносні букви,

²⁵ Лист 7.1 1933 у посмертній збірці Оляничина в Укр. Вільнім Ун-ті в Мюнхені.

²⁶ Про вклад о. Скрутня в 1-му томі ПСБ (1935) гл. ЗЧСВВ VI, 423-7 (Р. Лукань) і в тт. 2-6 (1936-48) гл. ЗЧСВВ IX, 1-2, 242-3 (М. Ваврик).

²⁷ *Index «Analectorum OSBM»*. — *Series Prima*, Romae, 1949, 22.

різні зазначки тощо)²⁸. А втім, якщо б загальний ремонт печатні не був спинив друку «Записок» на довгі місяці в зимі 1937-8 р., хто зна, чи бодай 2-а половина 4-го тому, започаткована ще в 1932 р., і 6-го, що її о. Скрутень зачав друкувати в 1936 р., не були б появилися та розійшлися по світі ще до вибуху другої світової війни, бо бракувало їм тільки бібліографічних відділів, які о. Скрутень вже мав здебільша готові до друку²⁹. Так само тоді спинився на половині друк згаданого вище 5-го тому «Записок», який спершу мав бути призначений 50-літтю галицьких Василян (1882-1932), а згодом перемінився на збірник, присвячений історії княжого монастиря в Лаврові, і був у деякій мірі доручений молоденькому помічникові о. Йосафата о. Романові Луканеві, бо він його в більшій частині приготував і мав доповнити м.і. своїм бібліографічним оглядом наукових василянських праць за останнє півстоліття...³⁰

Проте і в такому незавершеному виді, представляли ці три випуски «Записок ЧСВВ» велике досягнення — до 70 аркушів з 40 статтями — розвідками, історичними матеріалами і причинками. Тим дошкульніше пережив о. Скрутень їх наглу втрату, коли весь цей довголітній склад «Записок» був після несподіваної більше-

²⁸ Якраз за таке зразкове видання відомого «Синопису» підгорецького монастиря 17-18 ст. удостоївся о. Скрутень і жовківська друкарня високої похвали від о. К. Каралевського: *éditée avec un soin philologique qui fait honneur tant à la patience de l'éditeur qu'à celle des compositeurs de Zovkva (Stoudion II, Rome, 1925, N. I, 22).*

²⁹ Про те й пише о. Скрутень до Д. Оляничина 20.5 1938: «Мої «Записки ЧСВВ» дужаються з обставинами і ще живі вони. Друкарня однак стає мені часто на перешкоді. Так і тепер. Я гадав, що до Н. Року випущу в світ заляглий випуск, а тимчасом друкарня почала ремонт у себе і вже третій місяць нічого мені не дає. Тому сердечно прошу Вас — підждіть терпеливо ще часок, а «Записки ЧСВВ» вийдуть у світ!» Мова тут про 2-у половину 6-го тому, де були поміщені речі Оляничина. Але й 2-а половина 4-го тому вже далеко передтим була на викінченні, бо повний її зміст з бібліографічним відділом включно наводить Р. Лукань, *Спис книжок Видавництва ЧСВВ в Жовкві*, Ж. 1936 (гл. передрук у ЗЧСВВ XI, 409).

³⁰ Гл. Лукань, *Спис*, 409-10. Наскільки нам відомо, він був готов видрукувати в ньому теж Василянську Бібліографію 17-19 ст. за списком василянських публікацій, винотованих з обох Естрайхерових бібліографій 17-19 ст. одним вилеським бібліофілом, яку о. Скрутень свого часу набув, але вона потребувала ще цілого ряду доповнень незнаних Естрайхерові позицій.

вицької навали на Галичину в вересні 1939 р. по-варварськи зліквідований враз з усім надбанням жовківської друкарні. Щобільше він сам, примушений незабаром рятуватися за границю від сталінівських шиканів за посередництвом німецької репатріаційної комісії, не мав змоги взяти з собою навіть свого редакційного примірника. Про це краще навести його власну, надиво зрезигновану, розповідь з обширного, як на воєнні цензурні обставини, листа з венедиктинського монастиря в Нідеральтайху (Баварія) 28.1.1941 до згаданого Д. Олянчина: « Рік тому я приїхав сюди завдяки зичливості д-ра Г. Коха. І про Вас ми розмовляли ще у Львові в квартирі німецької комісії, окруженої вартою «доблесної червоної армії». Не було для мене іншої ради, тим більше, що я одержав номінаційний декрет на професора філософії у львівському університеті. Знаменна річ, що майже всі академіки віддали свої голоси за мною, знаючи прецінь, що я духовна особа. І київський нарком освіти мене затвердив. Дня 15 січня 1940 я мав уже почати виклади. А тимчасом, дня 18 січня 1940 я покинув Львів... Свій варстат праці залишив я на жаль у Львові: не було змоги нічого перевезти. Треба було їхати голіруч. Рукописи свої і редакційні пороздавав поміж люди. Також частину бібліотеки розіпхав, де тільки вдалося. Не знаю однак, чи те все вратується. Там бо не має ніякого розуміння для книжки, для науки, для духових вартостей. Були в мене з візитом між ін. акад. Корнійчук, Кapiця, Стебун. Європейці по формі і вигляді, але в душі — невольники ідеології, сліпі фанатики матеріалізму. Ходив я на засідання НТШ, але вони відбувалися під диктат молодого жовтодзьобого комісаря. Кажу Вам, це все маняки, люди без своєї думки, справжні ідіоти. Нових випусків « Записків ЧСВВ » (около 70 аркушів друку) не вдалося мені вратувати. Набирав я ледви 5-6 примірників і передав знайомим у Львові. Принаймні те збереглося, бо решту порозтягали жовківські євреї... Проф. І. Крип'якевич пращався зі мною з сльозами в очах, кажучи: « Ви щасливі, бо йдете в Європу! » Акад. М. Возняк клявся передомною: « Краще тут під плотом згину в рідній Галичині, ніж мали б мене силою взяти до Києва чи Харкова ». Таке в наших було наставлення... От, розписався і серцю лекше стало »...

Всетаки невтомному о. Р. Луканеві у Львові вдалося вже в короткому часі після большевицького відвороту з Галичини 1941 р. реконструвати невеличке число примірників 5-го тому « Записок ЧСВВ » (ст. 224) і випустити з додрукованою обгорткою, позна-

ченою рр. 1932-41³¹. На ній теж подав він подрібний зміст других двох вищезгаданих випусків (тт. IV, 3-4 і VI, 3-4), що їх вespів заховати тільки в єдиному примірнику в часі совітської окупації, та висловив надію випустити їх « скороченим виданням з щоважнішими статтями »³². І хоч заострені обмеження друку зо сторони німецької окупаційної влади не дозволяли йому зреалізувати цей мінімальний плян, то невгнутий о. Роман не покидав його до своєї несподіваної смерті († 28.11.1943) і тому не подбав передати чи переслати о. Скрутневі ці останки його редакторського труду перед поворотною большевицькою інвазією. Та на щастя покійний о. Йосафат мав добру звичку робити з друкованих у « Записках » розвідок і навіть малих статей більше число надбиток для додаткової « Бібліотеки ЗЧСВВ » і розсилати їхнім авторам, знайомим науковцям і науковим установам, з якими утримував постійний зв'язок. І тому зачав збирати їх звідусіль, щоб скомплетувати всі ті пропаші випуски і наново оформити їх до друку, але нагла смерть не дозволила йому цього доконати. З його посмертних паперів вespіли наразі « Записки » переддрукувати лише дві невеличкі того рода відбитки з 2-ої половини 4-го тому³³, а інші речі з василіянською тематикою, що поволі познаходилися по всіх усядах з передвоєнних тт. IV, 3-4, V і VI, 3-4, увійшли в окремих збірник « Записок ЧСВВ » XI/V в 1967 р., щоб тим принаймні чином сповнити передсмертне бажання о. Редактора³⁴.

Обіймаючи тепер загальним поглядом їхню передвоєнну серію, можемо сказати, що василіянські « Записки », хоча неперіодичні, відгравали між обома війнами почесну ролю першого церковно-історичного органу в українській мові, бо їхня тематика не була стисло обмежена до історії Чина, як це бачимо в історичних періодиках багатьох чернечих чинів, але відразу розширена в редакційній передмові до першого випуску « Записок ЧСВВ » з 1924 р. « на всі теми, котрі яким будь способом торкаються василіян-

³¹ « Українські Щоденні Вісті » повідомили про це вже в хроніці 21.8 1941 ч. 40 (ст. 3) і вслід за тим теж « Львівські Вісті » з 7-8.9 ч. 26 (ст. 3) і ч. 38, ст. 6.

³² Гл. її точний передрук у ЗЧСВВ VIII, 519-24.

³³ ЗЧСВВ VIII, 473-83.

³⁴ При кінці тут переддрукований теж « Спис книжок В-ва ЧСВВ в Жовкві » о. Луканя (ст. 389-420), що в деякій мірі заступає пляновану його бібліографію василіянських наукових писань за рр. 1882-1932 (гл. вище).

ських традицій та василіянського життя минувшини і теперішности» (ст. 8). Вслід за тим тут стали появлятися писання істориків та дослідників української церковної й духової культури так старшої генерації (С. Томашівського, І. Крип'якевича, Я. Гординського, І. Огієнка, М. Возняка, А. Годинки) як і молодшої (В. Гаджеги, В. Січинського, В. Залозецького, В. Заїкина, І. Мірчука, Б. Крупницького, Д. Оляничина, М. Андрусика і ін.), так католиків, як і православних, і до того теж чужомовні чи перекладені речі К. Каралевського, А. Петрова, В. Харкевича, Е. Майковського тощо. Самозрозуміло і василіянський Чин приймав цю численну участь посторонніх науковців у «Записках» з належним признанням так для них, як і для о. Й. Скрутня, що дбав про їхню співпрацю і відповідні гонорарі, так що вони «збігалися до нього мов пчолою до матки, зносячи мід своєї праці до вулика, що зветься «Записки ЧСВВ»³⁵.

Проте відчувався серед чернечого загалу деякий жаль, що в порівнянні з початковими випусками пізніші «Записки» стали посвячувати більше місця для статей та для рецензій, не завжди пов'язаних з василіянською і церковною тематикою, ніж для публікації матеріалів до історії Чина, монастирів і монахів, що мала становити їхній головний відділ, як це намітила передмова до першого їх випуску (гл. вище). Тим більше таке почуття порушиться сьогодні, як перегортати започатковане о. Скрутнем видання Підгорецької Хроніки 17-18 ст. чи Життєписів Василіян 17-го віку з рукописного збірника митр. Л. Кишки і бачити, що воно тут і там дійшло ледви до половини... Та нам добре відомо, як то щораз тяжче приходилося короткозорому о. Йосафатові переписувати самому нечіткі тексти, тому що він не звик був довіряти копістам, а все таки навіть в побільшених «Записках» він пильнував, щоб поодиначі відділи менше більше рівноважилися щодо числа сторінок. А втім це не осталося без доброго впливу на створення в новій серії «Записок ЧСВВ» ще двох окремих секцій для монографій і документів, щоб одні публікації не опізнювали других чи яким іншим способом утруднювали.

Та саме завдяки поширеній тематиці передових статей і оприлюднених історичних документів, зокрема своїм багатим відді-

³⁵ М. Голубець, *До тихої чернечої келії* (гл. вище завв. 3).

лом рецензій, передвоєнні «Записки ЧСВВ» високо тримали прапор української історичної науки, коли на Східній Україні вона в 1930 р. прямо була знищена і в Галичині заслужені «Записки НТШ» дуже рідко могли появлятися і не провадили давніших високопоставлених бібліографічних оглядів.

А.Г. Великий, ЧСВВ

ДО ІЕНЕЗИ ДРУГОЇ СЕРІЇ «ЗАПИСОК ЧСВВ» (1949-1974)

Воєнні події в Галичині в рр. 1941-1945 припинили працю і видавання «*Записок ЧСВВ*». Прийшло повоєнне лихоліття і відбудовування воєнних руїн. Давні співробітники «*Записок ЧСВВ*» були розсіяні по світі, між ними і члени Василянського Чина; підросли і дозріли нові сили, на які вже давніше покладалися видавці «*Записок*». А кожний час має свої історичні завдання й спроможності; має їх і наше покоління, яке прийшло на зміну в повоєнних часах. Дивним і недослідимим Божим Провидінням від 1946 р. знайшлася в Римі, в Італії, більша молода група адептів історичної праці й культурної діяльності взагалі. Вони і почали розглядатися за новими можливостями наукової праці, і тоді вирінула думка відновити передвоєнні «*Записки ЧСВВ*», як місце зустрічі цих зацікавлених та нагода публікування своїх наукових досліджень в нових обставинах.

З співпрацівників першої серії «*Записок ЧСВВ*» були в Римі оо. Гліб Кінах та Теодосій Т. Галушчинський, а згодом прибув і перший редактор о. Йосафат Скрутень (1949). Дозрівали молоді науковці, як о. Мелетій Войнар, о. Мелетій Соловій, о. Атанасій Великий, о. Севастіян Сабоп і інші, які прийшли згодом у різних часах і з різними науковими зацікавленнями. Вони становили цю групу осіб, яка підказувала, а то й дораджувала відновити в Римі нову серію «*Записок ЧСВВ*», прийнявши за вихідну лінію цілі передвоєнних «*Записок*», пристосовані до нових обставин. Так зародилася нова, друга серія «*Записок ЧСВВ*» (1949 р.).

Проявивши охоту і визначивши можливість наукової праці, визнавши традиційну її форму та обговоривши потребу створення нової серії давнішої публікації, яка мала вже своє імення і приз-

нання в світі, було вирішено тодішніми Настоятелями (Ген. Вікарій Гліб Кінах) приступити до діла і доручено цю справу молодшому поколінню, за схваленням і порадою старшого покоління. За редакцією о. Атанасія Г. Великого «Записки ЧСВВ» почали появлятися в світ. Це і була друга їх серія, яку зумовили деякі обставини і потреби.

Нова серія почала появлятися в західньому світі, на який було розчислено і їхніх читачів. З українсько-мовних, якими були майже повнотою в Україні, вони стали різномовними, віддаючи помітну частину і українській мові в усіх їхніх відділах. Цього вимагали обставини.

Головною новістю нової серії «Записок ЧСВВ» був їх внутрішній поділ. Перша серія в Україні могла обійтися *однією секцією*, розділивши її на 4 відділи: «*Артикули*» — «*Збірні документи*» — «*Різне*» — «*Бібліографія*» («*Articuli*» — «*Collectanea*» — «*Miscellanea*» — «*Bibliographia*»). В цій одній секції друкувалися більші праці, але і малі причинки; евентуально, для більших праць відводжено окремі відбитки, які одержували назву «Бібліотека Записок ЧСВВ». Нова серія уважала за вказане відвести для більших, цілісних праць окрему, *першу* секцію «Записок ЧСВВ» — так звані: «*Праці*», які з 1949 р. починають зразу появлятися, і до сьогодні появилася їх понад 30 випусків, у різних мовах і на різні теми; всі однак стосуються східньо-європейських історичних питань, у найширшому значенні цього слова. Цим були відтяжені властиві «Записки», які і далі появлялися в більш стрункій формі, як періодична публікація, так звана *друга секція*, хоч і неперіодично видавана. Всеж протягом 3-4 літ появлялося 4 випуски, одиничні чи подвійні, а навіть всі чотири разом, коли заходила потреба, вимагав час чи підказувала якась окрема нагода. Досі в другій серії таких томів, по чотири випуски кожний, появилася дев'ять.

Дальшою новістю нової серії була поява *третьої секції* «Записок» — присвячена видаванню документів. Наразі вона обмежилася до документів Римських Архівів, які становлять нині невичерпне джерело до історії Української Церкви і Народу. Систематичне публікування архівних документів становить сьогодні на-сущну потребу української історіографії, яка вже вичерпала досіль видані джерела, і була б здана на повторювання вже знаного матеріялу, зокрема коли йдеться про наукову працю за кордонами України.

Тож знайшовшись у такому місті як Рим, де знаходиться і осередок вселенської Церкви, було б просто непростиме пройти мовчки попри такі великі скарбниці, а головню коли «Записки ЧСВВ» тут появляються. Тому «Записки ЧСВВ» присвятили спершу свою третю секцію: «Документи» саме систематичній публікації Римських Архівів, щоб присвятити пізніше увагу іншим архівним збіркам Італії, а чи й інших країн, поки не відкриються можливості вчинити це колись з Архівами України, що зберігають праджерело корисного для історії Церкви матеріалу, яке розкриє не одну правду, що її прикрила історіографічна інтерпретація, нераз може і не злонамірена.

Досіль цих Римських Документів появилось уже понад 50 томів, а може вдруге стільки ще жде на терпеливого і пильного збирача.

Цих кілька рядків до «Генези другої серії» послужать для кращого розяснення і змісту, і форми наукової появи «Записки ЧСВВ», яка сьогодні налічує 50 літ свого існування взагалі, а другої серії других 25 літ своєї появи поза межами батьківщини.

Така річниця заслуговує повнотою на те, щоб з нею краще ознайомитися за свідченнями її творців і сучасників. Вона не має наразі своїх писаних джерел, бо наростала вона ступнево з року на рік. Тож це свідчення нехай стане і саме джерелом для наших наступників.

«Записки ЧСВВ», серія друга, поставали без якихось фундацій чи інших матеріяльних засобів, а лише щирою волею і бажанням групки ентузіястів, увіренних у Боже Провидіння та добру волю людей, яких співпрацю відзначають, зокрема публікуючи документи минувшини. Користаючи зі спадку минулих століть, «Записки» бажають передати на пам'ять грядучих поколінь також добру волю і безінтересовну співпрацю сучасних фундаторів-меценатів, які дали свій кредит доброму намірові і доброму ділу молодих людей, без якихось гарантій чи запевнень. Можна сьогодні сказати, що друга серія «Записок ЧСВВ» появилась друком повнотою засобами українських людей, які не були малі, і вони являються плодом української наукової ниви; зокрема до видання третьої секції *Документів* не була вкладена ні одна чужа копійка, і жодна чужа людина чи інституція не може підносити до них якихсь претензій. Це також свідчення, яке уважаємо тут потрібним подати, щоб заспокоїти і піднести на душі українську людину, яка зуміла відкласти відповідні й потрібні кошти на цю благородну справу:

пізнати краще свою минувшину і оцінити більш підхожо діла і заслуги предків.

На кінець хочемо сказати ще кілька слів про форму і генезу третьої секції: «*Документи*», які в питоменності другої серії, в її сучаснім виді Римських Документів. Ідеться про її форму і поділи на різні групи — відділи, що постали з потреби охопити цілість різnorodної архівної документації. — Отож з-за неможливості розділити без втрати церковні документи, яких автором і адресатом є цілість давньої Київської Митрополії, ми сполучили в одне ціле речі, що стосувалися України і Білорусі, української і білоруської Церкви і Народів. Ми залишили майбутнім історикам, якщо знайде колись потреба, розділити цю спільну спадщину в роздріб. — Другою логічною вимогою було розподілити їх за різними логічними групами, такі як: *Документи біо-гагіографічні*, *Документи Римських Архидреїв*, *Листи Митрополитів і єпископів*, *Листи Апостольських Нунційів*, *Акти і Листи Конгрегацій*, *Дипломатар князів*, *Акти Василян*, *Документи анонімні*, *Документи різні* і т.д. — Ми прийняли такий уклад систематичний, а не хронологічний з технічних і практичних рацій, щоб могли вже в самому процесі збирання багатющого матеріалу приступити до його публікування, хоч і за хронологічною чергою в рамках кожної групи. Недогаду розпорошення документів за групами усуне колись великий загальний *Показчик імен, речей, назв, місцевостей і т.п.*, який є *предвидженим* на дальшому пляні, і за яким можна буде упорядкувати весь цей багатотисячний матеріал за досконалою хронологічною чергою. Такий задум був уже в самій генезі третьої секції другої серії «Записок ЧСВВ». Інакше нам видавалося тоді не можливим приступати до публікації, з втратою підхожої нагоди та засобів, які тоді були до диспозиції. Майбутність скаже, чи ми були праві, а чи й помилялись, не ждучи на пізніший час. Теж і користування, що його має вже сьогодні ця третя секція, дозволяє припускати, що ми поступили правильно, а не лише з-за якоїсь молодечої нетерпеливості.

* * *

На закінчення цього свідчення про генезу другої серії «Записок ЧСВВ», з перспективи 50-ліття нехай буде вільно засвідчити нашу віру і довір'я в їх майбутність. Вони не вичерпали ще своїх спроможностей і мають перед собою майбутність і з боку

людей, і з боку речей; вони вже зверстали помітний шлях, здобули цінний дорібок, зазнали наукової оцінки в світі та їм не бракує дальшої волі й охоти до життя і не бракуватиме зрозуміння грядучих поколінь, коли вони матимуть людське благовоління, а передусім Боже Благословення, яке і є найтвердішою основою їх минувшини, їх сучасности і їх майбутности. А з цими силами і засобами «*Записки*» входять відважно в друге своє п'ятдесятиліття.

П.В. Підручний, ЧСВВ

ДВА ПРОГРАМОВІ ПИСАННЯ РУТСЬКОГО: «DISCURSUS» і «PROGRAMMA UNIONIS»

На роки шукань і планувань у житті митр. Йосифа В. Рутського — 1603-1607 — припадають його два надзвичайно цікаві писання — проєкти: «*Discursus Rhuteni cuiusdam de corrigendo regimine in ritu Graeco, conscriptus Vilnae anno 1605 in Ianuario*» і «*Programma Unionis*» (1606). Хоч своїм об'ємом ті два писання невеличкі, то зате дуже важні своїм змістом. Вони не лише розкривають первісні задуми пізнішого великого Митрополита відносно скріплення й поширення святого З'єдинення, але й кидають яскравіше світло на початки оновлення Василянського Чину. В цій розвідці розглядаємо історію цих двох первісних документів Рутського, а саме: в яких обставинах, коли й для кого вони були написані; якою дорогою вони до нас дійшли; який зміст одного й другого писання; в чому вони сходяться, а в чому розходяться; а вкінці показуємо як Рутський старався зреалізувати свої плани.

1. «DISCURSUS RHUTENI CUIUSDAM DE CORRIGENDO REGIMINE IN RITU GRAECO, CONSCRIPTUS VILNAE ANNO 1605 IN IANUARIO»¹

Під таким заголовком російський історик Платон Жукович подав його до публічного відома в своїй статті: «Жизнеописание митр. Иосифа Вельямина Рутскаго, составленное митр. Рафаилом Корсаком, и сочинение Рутскаго об улучшении внутреннего строя униатской церкви»². Він знайшов ті документи в одному руко-

¹ «Виклад одного Русина про виправлення (церковного) устрою в грецькому обряді, написаний у січні 1605 року, у Вільні». Далі цитуємо його в скороченні: «Виклад».

² Пор. «Христіанское Чтеніе», С. Петербург 1909, т. 229, стор. 1089-1108.

писному збірнику, що в давнину належав жирівському василіянському монастиреві, а потім — православному єпископові Олонецькому, Павлові Доброхотові († 1902)³, і по його смерті опинився в Бібліотеці Російської Акад. Наук у Петербурзі. Слід відмітити, що цей рукопис, «присвячений діяльності митр. Рутського»⁴, містить цінні писання самого митр. Рутського (напр., Спільні, Партикулярні та Єпископські Правила), або про Рутського (напр., його життєпис, пера Р. Корсака, і ін.)⁵. Цілий збірник написаний дуже старанно, латинською мовою, і досьогодні зберігається в рукописному відділі Ленінградської Б-ки Акад. Наук, під ч. 2020⁶. Наш «Виклад» («Discursus») поміщений на стор. 255-266.

Збирач цих творів Рутського і про Рутського, на стор. 253 називає папу Інокентія XI (1676-1689) своїм сучасником (*hodiepnus*)⁷. Хоч колекціонер не назвав себе поіменно, то чиясь рука дописала на наступній сторінці заголовкової картки рукопису таке: «Написав світлої пам'яті о. Василь Баторій, зі Шлеська»⁸. І саме

³ Завдяки тому самому єп. Доброхотову ми сьогодні краще ознайомлені з писаннями св. Йосафата. Ю. Герич у своїй статті «*Бібліографічний огляд писань св. Йосафата*», подає про нього деякі відомості («*Записки ЧСВВ*», т. VI (XII), стор. 124-6). Щодо дати смерті Доброхотова, то Герич подає 1900 рік, а Жукович — 1902.

⁴ Жукович Пл., *Жизнеописание...*, стор. 1103, зам. 13.

⁵ На основі статей Пл. Жуковича і о. М. Шегди можна відтворити майже цілий зміст цього рукописного збірника, присвяченого митр. Рутському. І так: стор. 1-73: Протоколи перших 6-ох ген. капітул за життя митр. Рутського; стор. 74-94: Спільні Правила; стор. 95-159: Партикулярні Правила; стор. 160-179: Правила для Єпископів. Все це завірене єп. Я. Сушею, з його власноручним підписом і печаткою (стор. 179). Нам невідомо, що міститься між 180-200 сторінками. Стор. 201-204: «Нарис життя Йосифа», взяте із Збірки о. А. Кояловича, Т.І., виданої в Вільні 1650 р.; стор. 205-253: «Життя Рутського», написане Р. Корсаком; стор. 255-266: «Виклад одного Русина»; стор. 266-269: «Тестамент Йосифа, виданий раз у Кракові, а двічі в Вільні». Виглядає, що на цьомукінчається цей рукопис, присвячений митр. Рутському. (Див. Жукович Пл., там же. Шегда М., «*Життя Рутського*», в: «*Записки ЧСВВ*», т. IV (X), с. 135-143).

⁶ SZEGDA M., *Działalność prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Władcina Rutskiego (1613-1637)*, A.T.K., Warszawa 1967, p. 15.

⁷ Див.: «*Життя Рутського*», видане о. М. Шегдою, в «*Записки ЧСВВ*», т. IV, 181.

⁸ «*Conscriptus est a pia memoriae R.P. Basilio Batori Silesio*» (пор. Жукович, *Жизнеописание...*, стор. 1090). Про о. Василя Баторія († 1684) в ста-

завдяки о. В. Баторієві та іншим монахам, що допомагали в Жировицькому монастирі своєму ігуменові й секретареві Василіянського Чину (о. Йосифові Петкевичеві) збирати й списувати рідкісні документи початків З'єднання⁹, збереглась велика частина письменницької творчості митр. Рутського. Ці, знані нам колекціонери (Петкевич і Баторій) та й ті незнані нам їхні попередники¹⁰, поробили деякі корисні нотатки до писань Рутського чи про Рутського.

Понад два століття пролежав у вищезгаданій збірці, між архівальними матеріялами, латинський переклад «Викладу» Рутського. За той час намножилися відписи, бо не одного монаха інтересували первісні задуми молодого Рутського.

Щойно в минулому столітті історики почали наводити уривки з «Викладу». Першість належить французькому венединцеві, о. Альфонсові Гепенові, авторові знаменитої праці про св. Йосафата¹¹. Він на різних місцях цитує його в французькій мові¹². Гепен віднайшов «Виклад» Рутського в бібліотеці ОО. Василіян у Львові, і зробив собі відпис¹³. Крім А. Гепена згадували про існування «Викладу» також Петрушевич¹⁴, Ю. Пелеш¹⁵ і ін.

ринних «Життєписах Василіян», між іншим, записано: «sculptor scriptorque non contempendus» («Записки ЧСВВ», т. III, стор. 507-8).

⁹ Цінні відомості про ту збірку документів, — започатковану в 1675 р. о. Йосифом Петкевичем, — знаходимо у вступі до «Capitulorum Volumen Polonicum» (Див.: *Археограф. Сборник*, т. XII, стор. 4-5).

¹⁰ З самих початків реформи в Чині були монахи, які старалися зібрати всі василіянські документи в одну цілість. В різних часах зачинали їх списувати, але «через воєнні лихоліття та через внутрішню боротьбу Чину в Брархію майже все обернулося внівець» (*Там же*, стор. 4).

¹¹ *Saint Josaphat, archevêque de Polock*, t. I-II, Poitiers-Paris, 1874; також у другому виданні із заголовком: *Un apôtre de l'union des Églises au XVII-e siècle*, t. I-II, Paris-Poitiers 1897-1898.

¹² У I-му томі, 2-го вид., знаходимо уривки на стор. CIII, CVIII, 21, 42, 43.

¹³ Гепен каже, що здепонував свою копію в Польській Паризькій Б-ці (2-е вид., част. I, стор. 54, зам. 1). Б. Балик старався дістати фотокопію, але одержав відповідь, що такого документу в Б-ці нема. Йому казали шукати в збірниках матеріялів до «Словника Біографічного», але й там він нічого не знайшов. (Cfr. BALUK J.B., OSBM, *Duo documenta ad res gestas Josephi Velamin Rutski, metropolitae Kiowiensis spectantia primo eduntur*, in «*Collectanea Theologica*», Varsaviae 1958, fasc. 1-4, p. 53).

¹⁴ *Сводная Лѣтопись 1600-1700*, Львів 1874, стор. 785-6.

¹⁵ *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom* (Bd. 2, Wien 1880), p. 124, n. 193.

В 1909 р. П. Жукович подав у згаданій вже нами статті обширніший зміст «Викладу»¹⁶. А. Великий, основувшись на цьому змісті Жуковича, зробив коротенький нарис ідей Рутського в своїй статті «Іван Велямин Рутський 'на роздоріжжі' (1603-1608)»¹⁷. Та й інші автори в своїх писаннях спиралися на зміст Жуковича¹⁸.

В 1956 році ОО. Василіяни — А. Великий і Т. Галушчинський — видали друком листи й писання митр. Рутського¹⁹, але «Викладу» не помістили, бо ніде не могли його знайти.

В 1958 р. перший раз появилася друком у латинській мові цілий «Виклад». Його віднайшов о. І.Б. Балик, ЧСВВ, разом з уривками «Життя Рутського», пера митр. Корсака²⁰. Цей рукопис знаходиться в Люблині (Польща), в «Wojewódzkie Archiwum Państwowe», в колекції актів під назвою: «Grecko Katolicki Konsystorz w Chelmie» (ч. 1073), в фасцикулі під заголовком: «Supplementa nr. 8» р. 585-609. І. Балик здогадується, що цей рукопис переписано з оригіналу десь на початку XVIII століття. В переписаному тексті завважується потрійний характер письма. Цей манускрипт, за А. Коссовским, належав колись холмському церковно-історичному музею Братства Богородиці²¹. Ця знахідка о. Балика викликала в істориків певне зацікавлення і дала поштовх до дальших розшуків писемної спадщини Рутського.

І дійсно, не треба було довго ждати, бо вже в 1962 р. о. Петрані видав друком ще один латинський рукопис «Життя Рутського» Рафаїла Корсака, яке доповнило багато прогалин у виданні о. Балика, і разом з ним «Виклад»²². Петрані доводить, що уривок рукопису, яким він користувався, постав між 1676-1686 роками.

Вкінці, третій рукопис, з Ленінградської Акад. Наук, безсум-

¹⁶ *Жизнеописание...*, в: *Христ. Чтение* (1909), стор. 1101-8.

¹⁷ WELUKYJ A.G., OSBM, *Joannes Velamin Rutskyj in «exitu viarum» (1603-1608)*, in: «*Analecta OSBM*», sect. II, vol. I (VII), p. 31-32, nota 44.

¹⁸ Напр., Хомин П., *Митр. Йосиф Велямин Рутський і його освітні змагання*, в «*Богослов*» 1923, стор. 261-283.

¹⁹ *Epistolae Iosephi Velamin Rutskyj, metr. Kioviensis Cath. (1613-1637)*, Romae 1956, pp. XXXI+410.

²⁰ BALYK J.B., *Duo documenta...*, art. cit., p. 49-97.

²¹ Cfr. Kossowski A., *Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVII-XVIII w. w świetle źródeł archiwalnych*, w: «*Księga pamiątkowa ku czci J.E.X. Biskupa M.L. Fulmana*», cz. 3, Lublin 1939, p. 97.

²² PETRANI A., *Dwa pomniki z dziejów Unii Kościelnej*, in: «*Archiwa, biblioteki i muzea kościelne*», Lublin 1962, t. IV, p. 363-398.

нівно той, що ним користувався П. Жукович, опублікував в 1963 р. о. Мирослав Шеґда в «Записках ЧСВВ»²³. Так ото надрукований один із найстарших, знаних нам рукописів «Викладу», з 1670-х років.

Спочатку авторство Рутського у «Викладі» не було зазначене. Бо, як відомо, Рутський майже всі свої писання подавав анонімно або під чужим іменням. Навіть свій твір проти Мелетія Смотрицького він видав під чужим іменем, як свідчить митр. Р. Корсак у «Житті Рутського»²⁴. Але хтось із сучасників Рутського, що добре знав про його молодечі пляни, додав до первісного заголовку «Викладу» таку нотатку — пояснення: «Discursus Josephi de instaurando ritu Graeco, cum adhuc in saeculo ageret, tacito nomine proprio, polonice conscriptus atque ex manuscripto eius authographo latine redditus, ut sequitur»²⁵. Тоді, коли о. Петкевич і інші Василіяни збирали документи до початків З'єднання і реформи Чину, жило ще багато сучасників і наочних свідків діяльності митр. Рутського. Не сумніваємося, що вони про це все дізналися з уст самого Митрополита. Одним із найбільш авторитетних свідків у тому часі був єп. Яків Суша († 1687), який заавтентифікував перших шість василіяньських капітул, що відбулися за життя митр. Рутського, і — усі монаші Правила, написані митр. Рутським²⁶.

Подана в «Викладі» дата — січень 1605 р. — припадає на той час, коли римський богослов Іван Велямин Рутський уже був остаточно рішився працювати в З'єдиненій Церкві і почав був снувати різні пляни для піднесення релігійного й інтелектуального рівня східних єпископів, священників, монахів і мирян. Ту дату

²³ Cfr. «*Analecta OSBM*», s. II, vol. IV (X), p. 126-134.

²⁴ «Cum illo (Smotriscio) Josephus jam publicis disceptationibus, jam privatis colloquiis, jam libris in lucem pro S. Fide Catholica editis summa intercesserat negotiatione. Josephus itaque sub titulo alterius libro in defensionem S. Unionis edito ita confundit Meletium, ut nunquam posset respondere argumentis Josephi...» (Cfr. «*Vita Ruscii*» in «*Analecta OSBM*», sect. II, vol. IV (X), p. 175).

²⁵ У другій збірці документів, що, після смерті єп. Доброхотова, перейшла до Б-ки Акад. Наук у Петербурзі, затитулованій: «Acta ordinis S. Basilii M., tomus 4-tus, concinnatus opera P. Josephi Pietkiewicz» цей «Виклад» знаходиться під тією ж назвою та з тим же поясненням, на стор. 79-83 (пор. Жукович, *там же*, стор. 1090 і 1101).

²⁶ Cfr. HALUŠČYNSKYJ T.-WELUKYJ A., *Epistolae Josephi V. Rutskyj*, p. 379-380.

(січень 1605 рік) годі ставити під сумнів з двох причин: по-перше тому, що вона була подана в оригіналі Рутського або принаймні була додана якимось його сучасником; і по-друге тому, що якраз у тому часі Рутський старався спровадити на Литву ОО. Кармелітів Босих, а в «Викладі» саме й мова про запрошення якогось західного Чину.

В 1604-5 роках Рутський був у близькому контакті з ОО. Кармелітами Босими, що їхали до Персії, як висланники папи Климента VIII, і, не діставши дозволу переїхати через Московщину, перебули в Польщі майже 15 місяців (від 24.VIII.1604 до листопада 1605 р.)²⁷. Саме за посередництвом тих монахів і, напевно в порозумінні з митр. Потієм, Рутський старався спровадити ОО. Кармелітів на Литву, і то може на власну посілість²⁸. Однак, досі ще не знайдено документів, які категорично відповіли б на питання: З якою метою хотів Рутський спровадити на Литву ченців Кармелітського Чину? Василянський історик о. Атанасій Великий, на основі деяких документів, які він знайшов у римських архівах, логічно доводить, що Рутський — в порозумінні з митр. Потієм — у тому часі робив старання про заснування Руської Провінції Кармелітів Босих, які, прийнявши східний обряд і опанувавши мову, мали б здійснити реформу руського чернецтва²⁹. Натомість, польський Кармеліт, о. Ковалювка, не погоджується з твердженнями й здогадами А. Великого. Він поясняє ті самі документи ось як: тут ішлося лише про заснування латинського монастиря ОО. Кармелітів Босих у Вільні, замість у Кракові; місією ж цих монахів у початках була б «євангелізація Русинів» взагалі, а ніяк оснування якогось монастиря східного обряду для реформи Василян, бо про це не просив митр. Потій³⁰.

²⁷ Точний опис перської дипломатично-місіонерської місії подає в своїй дисертації о. Й.К. Ковалювка: KOWALÓWKA G.C., *L'attività Pastorale e Missionaria dei Carmelitani Scalzi Polacchi*, Roma 1970, p. 7-73.

²⁸ Настоятель кармелітської місії, о. Павло Симон, пише в вересні 1605 р. з Кракова до Риму таке: «Il Signor Giovanni Ruteno si contenta di frati italiani e spagnoli non potendo haverli che sappino la lingua. Il luogo di ritirarsi non li mancherà perchè vi sono molte selve in Lituania. Egli è rico et ha terre sue; oltre che il Signor Cancelliere di Lituania li ha promesso un luogo». (Cfr. WELUKYJ A., *J.V. Rutskyj «in exitu viarum»*, p. 12-13; KOWALÓWKA, *op. cit.*, p. 42-43).

²⁹ WELUKYJ A.G., OSBM, *Joannes Velamin Rutskyj in «exitu viarum» (1603-1608)*, in *Analecta OSBM*, sect. II, vol. I (1949), p. 9-38.

³⁰ KOWALÓWKA, *op. cit.*, p. 42-44.

Ми ще точно не знаємо, чого домагався в ОО. Кармелітів митр. Потій, бо, як пише сам о. Ковалювка ³¹, досі не знайдено його листів у цій справі ³². А, щодо початкових плянувань Рутського в тих часах, то з тих документів, що їх наводить о. Великий, напрошується висновок, що Рутський тоді задумував спровадити ОО. Кармелітів на те, щоб вони, прийнявши східний обряд і вивчивши руську мову, зайнялись реформою руського чернецтва. Ковалювка також згадує про ті «цілком персональні пляни» Рутського, але ставить їх щойно під 1606 роком ³³. Однак, нам дивно, що він чомусь взагалі ігнорує «Виклад» Рутського, написаний у січні 1605 р., а о. Великий поясняє знайдені документи саме на тлі того «Викладу». Основуючись на його змісті і на даті (січень 1605), о. Великий доходить висновку, що Рутський переговорював з ОО. Кармелітами про спосіб реформи Василіян ще в 1604 році ³⁴.

До тієї дати «Викладу» буде цікаво подати ще одну деталь. Дня 23-го січня 1605 р. провідник кармелітської місії, о. Павло Симон, пише з Варшави листа до кард. Ч. Алдобрандіні, в якому читаємо таке: «Наступним кур'єром вишлю вам спосіб, який, думаю, приніс би рясні овочі між москвинами, русинами й греками. Я його представив Луцькому єпископові, а він значною мірою його схвалив. Бажаю закомунікувати його (той спосіб) Руському Митрополитові, який дуже бажає, щоб з'єднання встановлене русинами зі Святою Католицькою Римською Церквою поступало вперед, але він мало до цього додав» ³⁵. Того «способу, що приніс би рясні овочі» досі не віднайдено в римських архівах, але нас вражає дата листа о. Павла Симона і дата «Викладу» Рутського, — січень 1605 рік. Здогадуємося, що цей «спосіб» о. Павла Симона пов'язаний з проєктом Рутського.

³¹ *Ib.*, р. 43.

³² Ми переглянули в Ватиканському Архіві, в Ват. Б-ці та в Архіві Дорія Ланді Памфілі понад тисячу томів, але на цю тему не знайшли жодних нових документів.

³³ KOWALÓWKA, *op. cit.*, р. 53.

³⁴ WELUKYJ A., *Joannes V. Rutskyj...*, *art. cit.*, р. 31-32, adn. 44.

³⁵ «Col seguente ordinario darò parte a Vostra Signoria Ill.ma il modo con che credo si faria gran frutto nelli Moscoviti, Ruteni et Greci; l'ho comunicato col vescovo di Lucioria, il quale l'ha approvato molto, desidero comunicarlo col metropolita de' Ruteni, il quale desidera molto che la Unione fatta delli Rutheni con la santa Chiesa catholica Romana vaddi inanti, ma ha poco aggiunto». (*Monumenta Ucrainae Historica*, vol. I, nr. 383, p. 248).

Нелегко відповісти на питання: для кого Рутський зрадагував той меморіал — «Виклад». Але коли ми візьмемо до уваги те, що воно було написане по-польськи, то можемо вже дещо більше сказати. Б. Балик добре зазначає, що «Виклад» був напевно поданий тим, кого інтересувала інтелектуальна й моральна обнова Руської Церкви, як напр., митр. Київському І. Потієві, латинському єпископові Віленському Венедиктові Войні і іншим ³⁶.

Досі не віднайдено ані оригіналу, ані жодної копії «Викладу» в польській мові, хоч уже знайшлися три копії латинського перекладу, які між собою нічим не різняться, хіба що кількома видозмінами слів. Сподіємось, що й оригінал, а чи якась копія в польській мові, ще колись віднайдеться.

Подавши оці відомості про перше писання Рутського, нам не залишається покищо нічого більше, як переповісти його цікавий зміст.

ЗМІСТ «ВИКЛАДУ» ³⁷. — «Подібно, як нелад у політичних і цивільних справах, слушно приписується державним керівникам — розпочинає Рутський, — так і в справах церковних треба їх приписувати церковним керівникам; бо їм було сказано: 'Зважайте на самих себе й на все стадо, над яким Дух Святий поставив вас єпископами, щоб пасли Церкву Божу, що її він придбав кров'ю власною' (Діян. 20,28). Уважай на себе, бо молоко й шерсть від овець будь-хто вмів забирати. Завданням пастиря є вести стадо на добрі пасовища, захороняти його від вовків; як щось у ньому слабке — лікувати, як щось загубилося — піти його пошукати, а знайшовши, ввести до залишеного стада». А закінчує він той вступ, вказуючи на те, як багато овець гине з вини їхніх пастирів, бо ті не годують їх (словом Божої науки), і овечки змушені розбігатися по горах, проваллях, лісах, де вовки їх роздирають (єресі, схизма). І це «останніми часами діється між Русинами... бо ніхто ними не піклується».

Змалювавши отак сумний стан Руської Церкви, він шукає за причинами такого великого занепаду. І доходить висновку, що цей стан речей тому так мається, бо «нашим старшим» (митрополитам, єпископам, священикам, монахам) бракує двох речей, а саме: **ЗНАННЯ І СВЯТОСТІ ЖИТТЯ**. Тут, на його думку, ле-

³⁶ BALYK J.B., *Duo documenta...*, art. cit., p. 49.

³⁷ Пор. текст видрукований у «Записках ЧСВВ», т. IV (1963), стор. 126-134.

жить усе зло, бо коли в Східній Церкві процвітала наука і змагалася за святість життя, то вона буйно росла й розвивалася та втішалася поважанням і похвалою в цілому світі. На Сході відбулося перших сім Вселенських Соборів, Отці Східної Церкви залишили по собі багато писань, які і Західна Церква признає, бо в них знаходиться правдива віра. На Сході постали перші монаші згуртування. Щоб це все привести до первісного ладу, — на думку Рутського — треба розпочинати з самих основ: **ВІДНОВИТИ ВАСИЛІЯНСЬКЕ ЧЕРНЕЦТВО**, бо з нього, згідно з канонами Грецької Церкви, мають вибиратися єпископи й інші єпархіяльні урядовці; а в ньому тепер не знаходимо ані знання-науки, ані святости життя.

До такої реформи руського чернецтва — каже Рутський — треба вчених людей, яких у цілій Русі, а навіть у самій Греції нема. А про святість життя руських монахів, то й стидно говорити, бо з неї залишилися лиш деякі зовнішні ознаки, як напр., часті й довгі пости, довгі і втомливі набоженства, поклони, волосяниці тощо. Все це добре, якщо воно походить з внутрішньої святости або до неї провадить. Правдива святість гніздиться внутрі людини, в її душі, тобто, в уладнаній любові власній, в підкоренні пристрастей тілесних розумові. До такої святости має допровадити чернече життя, яке не полягає виключно у віддаленні від світу, але головню в зберіганні трьох обітів. Стидно, але такої досконалости по руських монастирях не знаходимо.

Тому він радить звернутися до латинників, щоб вони допомогли в цьому святому ділі. Не треба соромитися, не треба боятися закидів збоку нез'єднаних, бо нема нічого в тім злого, «коли зачнемо вчитися від тих, які колись від нас училися, коли ще між нами була церковна єдність. Відколи тої єдності з Римом у нас не стало, то наука й святість життя у нас підупали, і все нас залишило й перейшло до латинників». У латинників пізніше в кожному столітті появлялися такі славні святі мужі, як і в нас на Сході в перших віках християнства. У них відбулося багато славних Соборів, які ухвалили численні добрі й доконечні декрети для католицької Церкви.

Дальше Рутський говорить ще про школи на Русі і, накінець, висловлює своє побажання, щоб якийсь західний Чин прийшов з допомогою для з'єднаної Церкви. Монахи того чину мають прийняти східний обряд, а в своєму стилі життя вони повинні бути подібними до руських монахів чину Св. Василя Великого. Їм від-

ступитися якийсь монастир з'єднаних монахів. Їхнім завданням було б вправляти в святості життя руських монахів, які, зі свого боку, вчили б тих латинських монахів мови й обряду.

На думку Рутського зреформований Василіянський Чин став би солідним фундаментом, на якому можна було б збудувати цілу структуру церковну. Наприкінці цього писання він вичисляє по-дрібно ті овочі, які принесла б така реформа руських монахів: 1. Монахи будуть відзначатися наукою і святістю життя; 2. будемо мати добрих сповідників і проповідників, яких ми досі не мали; 3. заснуємо багато добре зорганізованих шкіл, з яких вийдуть добрі єпархіяльні священники, водночас же й державні мужі. 4. На єпископські й архієпископські пости стануть люди, які будуть знати свої обов'язки та як їх треба виконувати. На вищі церковні становища будуть назначені монахи, вправлені в чеснотах. 5. Таким робом зможемо ще й допомогти іншим нашим братам, які мають цей самий обряд, що й ми, як також віддасться цим належну славу Богові й прикраситься св. Церкву.

Такий зміст першого писання Рутського, а тепер приступаємо до історії другого.

2. «PROGRAMMA UNIONIS» АБО «DISCURSUS DE REBUS RUTHENORUM»

Згаданий на початку цієї розвідки колекціонер творів Рутського, переписавши «Виклад», додає: «Extat quoque discursus quidam Josephi de rebus Ruthenorum in Thesauro Sapientiae divinae, alias de conversione gentium authore R.P. Thoma a Jesu, Carmelita excalceato. Quem librum quia collector non habet ad manum, non hic exhibet»³⁸.

Як бачимо, цей компілятор був добре поінформований про *другий* «Виклад», або, як його назвав о. Великий — «Programma Unionis»³⁹, бо й справді ми його знаходимо в тій книжці, що її приготував кармеліт о. Тома від Ісуса⁴⁰, точніше під таким заго-

³⁸ БАЛУЖ J.B., *Duo documenta...*, р. 97. Цієї кінцевої замітки компілятора не подають два пізніші видання «Викладу», о. Петрані і о. Шеґди.

³⁹ *Epistolae J.V. Rutskyj...*, р. 23.

⁴⁰ Thomas a Jesu, перед вступленням до кармелітського Чину називався Didacio Sanchez d'Avila, нар. прибіл. 1568 р. в Баєза, Андалузії (Іспанія). У Чині виконував обов'язки провінціала в Кастилії, генерала ОО. Кармелі-

ловком: «Thesaurus sapientiae divinae in gentium omnium salute procuranda: Schismaticorum, Haereticorum, Judaeorum, Saracenorum, caeterorumque infidelium errores demonstrans, impiissimarum sectarum, maxime orientalium, ritus et historiae fidem XII libris enarrans errores ad veritatis lucem confutans...» (Antverpiis 1613). Ця сама книжка виходила часами друком ще й під таким заголовком: «De procuranda salute omnium gentium, Schismaticorum... etc. (ut supra)»⁴¹. Писання Рутського знаходиться в четвертій книжці, в другій частині. Тома від Ісуса затитулював його так: «De aliis mediis iuvandi Graecos et Ruthenos» (р. 288), бо ціла книжка говорить про різні способи, як допомогти східним, чи краще, як об'єднати Схід у католицькій вірі.

Про авторство Рутського нема ніякого сумніву. Він сам признається до нього, вказуючи заразом і на час, в якому він це написав. У листі, що його він вислав з Варшави до Риму василіянським студентам, дня 29.II.1623 р., читаємо: «Ad ultimum hoc vobis in memoriam revoco, ut diligenter legatis discursum unius Patris Carmelitae (Thomae a Jesu - P.P.) de iuvandis Ruthenis, in libro, cui titulus: Thesaurus Sapientiae, ubi ferme de verbo ad verbum est transcriptus discursus meus, quem dederam initio Pontificatus Pauli Quinti Secretario partium Septentrionalium, homini egregio, Domino Mariano Malacridae, dum nomine mei Metropolitanae, saecularis adhuc existens, deferebam obedientiam initio Pontificatus. Et iuberer dicere quod mihi occurrere videbatur de promovenda Religione; conscripseramus autem illum in Moschovia cum eodem aman-tissimo meo Patre Paulo (= Simon, Carmelita Exc. - P.P.) magna ex parte, et offerri debebat Duci Moschoviae; saltem in duobus locis est ibi adiunctum: primum, de ieiunio ab exaltatione S. Crucis, quod est proprium Patrum Carmelitanorum et non meum, et in alio loco adiunctum est, ut ad unitatem Ritus Latini adducerentur. His demptis omnia sunt mea»⁴².

Хоч у римських архівах досі ніхто не знайшов оригіналу того другого писання («Програми Унії»), що його Рутський вручив

тів у Іспанії; був покликаний до Риму в 1607 р., щоб оживити місійну працю кармелітського Чину. Помер: 24.V.1627 р. (Див.: Polčín S., S.J., Antoine Possevin, J. de Vendeville et Thomas de Jesus et les origines de la Propagande, in «Analecta OSBM», sect. II, vol. VI (1967), p. 581.

⁴¹ Cfr. WELYKYJ A., J.V. Rutskyj in «exitu viarum», art. cit., p. 29.

⁴² HALUŠČYNSKYJ T.-WELYKYJ A., Epistolae J.V. Rutskyj..., p. 87-88.

секретареві папи Павла V-го, то із згаданого листа виходить, що воно було надруковане « майже дослівно ». Подібно свідчить і о. Тома у вступі до того писання: « *Primum autem medium a viro quodam Rutheno gravissimo excogitatum sequentibus verbis continetur...* »⁴³. З наведеного листа також дізнаємося, що Рутський уклав цей меморіал здебільша в Москві, разом з о. Павлом Симоном (в 1606 р.).

Досі ще не дуже ясно виходить, яку ціль мав Рутський, коли, в половині листопада 1605 р., прилучився до кармелітської місії і подався до Москви. Із звітів о. Павла Симона, голови кармелітської місії, виходило б, що Рутський їздив туди в якихсь унійних справах⁴⁴. У звіті, написаному в Москві (15.III.1606) ген. настоятелеві ОО. Кармелітів, о. Павло розповідає про одну нараду, на якій обговорювалися справи з'єдинення Московської Церкви з Римською. У тій нараді брали участь такі особи: князь Лже-Димитрій, кармеліт Павло Симон, єзуїт Микола Чижовскі та Іван Рутський. Вони врадили, що нема певнішого, кориснішого й успішнішого способу до з'єднання, як відновити чернецтво, з якого завжди вибираються єпископи: інакше « з'єдинення цієї Церкви (Московської) з Латинською ніколи не буде досконале й тривале »⁴⁵.

Далі, в тому ж листі о. Павла Симона подається подрібний план, як би то мала відбутися реформа Московського чернецтва. Головніші пункти того плану такі: якийсь латинський чин або мирські священники, найкраще таки ОО. Кармеліти Босі, прийшли б до московських монастирів « у рясі св. Василя та в грецькому обряді »; розуміється, що зі знанням мови й способу життя в тих нез'єднаних монастирях. Отці Кармеліти найбільш надійні, бо вони не їдять ніколи м'яса і їх установа дуже подібна до пра-

⁴³ *Thesaurus Sapientiae divinae...*, liber 4-tus, pars 2-a, p. 288.

⁴⁴ WELYKYJ A., *J.V. Rutskyj «in exitu viarum»*, art. cit., p. 17; KOWALÓWKA, op. cit., p. 46.

⁴⁵ « Se non si riforma li monachi da quali sempre si cavano li Prelati, ne il Principe sarà sicuro, perchè sempre li porrano insidie vedendo che è cattolico, ne la unione di questa Chiesa con la Latina sarà mai perfetta e stabile. Ho discorso alcune volte con questo reverendo Padre Gesuita e con Signor Giovanni Velamin come si poteriano riformare, e non havendo trovato mezzo ne più sicuro ne più utile ne più rentibile di questo, che S. Santità mandi Religiosi de altra Religione, o sacerdoti secolari con habito di San Basilio, e col Rito Graeco... » (*Archivio Generale dell'Ordine dei Carmelitani Scalzi*, Plut. 235, segm. i, *Missiones: Persia*: Litt. et relationes P. Pauli Sim.; WELYKYJ A., art. cit., p. 21).

вила св. Василя; а в додатку, вони живуть у єдності й згоді з оо. Єзуїтами. Таким робом, по якомусь часі, унія Московської Церкви з Римською була б завершена. В загальному всі на це погоджувалися. Розбіжність була тільки щодо зовнішнього вигляду західних монахів чи мирських священників. Князь Лже-Димитрій, щоб уникнути всякого підозріння, хотів, щоб західні монахи прибули в світському вбранні, а візьмуть чернечу ношу монахів св. Василя щойно в Москві. Рутський, навпаки, був за те, щоб вони приїхали вже в рясах монахів св. Василя та з єпископом, який міг би висвячувати на священників по-католицькому. Лже-Димитрій хотів, щоб Рутський відразу залишився в Москві, і починав усе це здійснювати, але він вимовився тим, що має полагодити свої родинні справи. Вкінці рішено, щоб Рутський поїхав до Риму разом з графом Рангоне, і переговорив та порадився з головним настоятелем Кармелітського Чину: «чи мають зачинати свій давній плян на Русі (тобто Литві) чи в Москві; бо він (Рутський) рішений зробити все те, що Ваша Преподобність йому скаже»⁴⁶.

Як бачимо, вищенаведений задум реформи московського монашества в загальному ототожнювався з тими плянами, що їх Рутський придумав для Литви і списав у своєму «Викладі» в січні 1605 р. Доказом цього є ще й те, що в тій самій реляції о. Павло пише таке: «Плянється зробити тут те, що задумувалося зробити на Литві з паном Рутським»⁴⁷.

Так ото бачимо, що «Програма Унії» в загальних рисах була накреслена в Москві на основі «Викладу» Рутського, а зредагована в Римі. Рутський, будучи в Римі, питав поради в генерала ОО. Кармелітів, а то й ще може в генерала ОО. Єзуїтів, і на тій підставі остаточно зредагував той меморіал до Пани Павла V-го, що його в 1613 році видрукував о. Тома від Ісуса в книзі «Скарбниця Божої Мудрости», а о. Великий називає його «Програмою Унії».

ЗМІСТ «ПРОГРАМИ УНІЇ»⁴⁸. «Дві речі зокрема потрібні в кожному наверненні, — каже Рутський — передусім же в на-

⁴⁶ «Il Signor Giovanni Ruschi... è risoluto venire con il Signor Conte da V.R-a per comunicare seco se fanno meglio incominciare il suo desiderio antiquo in Russia o in Moscuа; è risoluto far tutto quello, che V.R-a li dirà». (*Ibidem*).

⁴⁷ «Il disegno è qui fare quello che si doveva fare in Lituania con il Signor Ruschi». (*Ibidem*).

⁴⁸ HALUŠČYNSKYJ T.-WELYKYJ A., *Epist. J.V. Rutskyj...*, doc. cit., p. 23-27.

верненні чи радше з'єднанні греків і русинів з католицькою Церквою ». *Перша*: католицькі місіонери повинні пристосуватись до звичаїв і до вдачі даного народу та потуряти їм в усьому тому, що не противиться в основному вічному спасінню. Через другорядні речі не сміється втрачати суттєвих. *Друга*: треба мати велику терпеливість. Нічого не слід багато разів зачинати.

Саме з браку цих двох речей заплановане з'єднання греків і русинів з римською Церквою не ввінчалось бажаним успіхом. Брак першої речі проявився в тім, що ті, які старалися допомогти грекам і русинам, — бачачи їхню антипатію до римлян та якесь майже природне відчуження, — з метою утримати їх у злуці з Римом, намагалися, якщо не словом, то ділом, — перетягнути їх на латинський обряд, в якому служили. Послідовно принижували грецький обряд, щоб так їх дітей перевести поволі на римський обряд. Не зважали вони на те, що грекам і русинам дуже дорогий їхній обряд та їхні звичаї. Бракувало також постійності. Ніколи не було людей, які спеціально посвячувалися б праці над приєднанням греків і русинів; людей, які в своїх щоденних молитвах просили б Господа Бога про єдність, які студіювали б основно проблеми, злучені з єдністю Церков, які працювали б наполегливо, пильно й уміло, і так притягали б до цього самого найвищих архиєреїв і інших ієрархів.

На думку Рутського, є тільки один спосіб усунення цих двох перешкод та пригашення ненависти до римської Церкви, а саме: оснування монастирів якогось Чину чи Чинів на Русі, які прийняли б руський обряд, як свій, і то без змін, та пильно навчали б народ і усували б причини роздору. Таким робом усунеться першу перешкоду, бо такі монахи будуть цінувати руські церемонії й обряд, як свої власні, а люди, бачивши це, прив'яжуться до них, як до своїх. Подолається водночас і другу перешкоду: ті монахи будуть приймати руських кандидатів до своїх монастирів і вони вже залишаться на тих землях назавжди. Вони цілком посвятилися б тому народові, подолуючи всі труднощі й усуваючи всі перепони до єдності. В русинів єпископи, архиєпископи й митрополити поставляються, щоправда, з ченців св. Василя Великого, але згодом можна буде дістати дозвіл, щоб вони вибиралися і з тих монахів. Так ото вся ієрархія буде послужна Апостольській Столиці, бо від митрополитів і єпископів починаються всякі схизми.

Вкінці, Рутський ставить Чинові або Чинам, які удавалися б на місії в ті сторони, такі умови:

1) Вони повинні належати до одного із зреформованих Чинів та мати стиль життя й устав подібний до монахів св. Василя, які між русинами не їдять м'яса.

2) Повинні мати дозволення служити також і в латинському обряді, щоб таким чином допровадити до того, що русини не будуть так ненавидіти латинський обряд, як це діється тепер.

3) Повинні б заснувати монастирі в Римі та в інших провінціях, де б виховувалися монахи, покликані до такої місії. Вони будуть підлягати безпосередньо головному настоятелю. Мусять вивчити грецьку й руську мови. До тих монастирів можна приймати також руських студентів.

4) Щоб когось з тих монахів можна було обрати єпископом або митрополитом, то він мусить закінчити один повний рік новіціату, бути професом і кілька літ виконувати в чині якусь працю.

5) Ці монахи складатимуть ще й четвертий обіт: « Не старатися про гідність поза Чином ».⁴⁹

3. ЗІСТАВЛЕННЯ ОБОХ ДОКУМЕНТІВ

Запізнавшись з історією та змістом « Викладу » і « Програми Унії », можна дійти висновку, що обидва документи мають ту саму основну ідею: забезпечити сталий провід З'єдиненої Церкви за допомогою людей праведних, освічених, які мали б католицьке виховання й прив'язання до Апостольського Престолу. Ця ідея являється немов практичний постулат, добутий з обсервацій унійних починів, що не вдалися саме через брак відповідно підготованих кандидатів на церковні становища.

Однак підхід до здійснення тієї основної ідеї в одному й другому писанні — дуже відмінний. Тут хочемо звести з собою і точніше визначити обидва документи. Таке порівняння дозволить краще ознайомитися зі способом мислення Рутського в часи наполегливого шукання, кине більше світла на його пізніші унійні змагання.

⁴⁹ HALUŠČYNSKYJ T.-WELYKYJ A., *Epistolae J.V. Rutskyj...*, doc. cit., p. 27.

I. - *Суттєва різниця між «Викладом» і «Програмою Унії».* Коли ми основно зазнайомимося з думками «Викладу» й, одночасно, поглянемо на цілість унійної діяльності великого Митрополита, то не завагаємося сказати, що він завжди діяв за тим самим своїм первісним пляном. А основна ідея Рутського в цьому першому писанні є наступна: *зреформувати руських монахів, що зберігають правила св. Василія Великого; створити з них Чин на зразок західних Чинів та на нього спертися цілу структуру руської (української) Церкви.* Як воно мало б виглядати? Це ми вже бачили в змісті: єпископи, архієпископи й митрополити повинні вибиратися тільки з Василіанського Чину. Цей Чин мусить бути тим необхідним інструментом, що утримував би єдність з Римом, і зразковий лад в Руській Церкві. Щоб здійснити цю ідею, намічену ще перед вступленням до монастиря, Рутський боровся опісля ціле своє життя, посвячуючи для неї всі свої сили і, можемо сміло сказати, він її таки зреалізував.

Якже ж візьмемо до уваги «Програму Унії», то відразу спостережемо, що тут нічого не згадується про руських василіанських монахів. Головну роль мали б, цим разом, відіграти західні монахи, які прийняли б східний обряд і вивчили б руську мову. З тих монахів могла б, за окремим дозволенням, вибиратися пізніше ціла ієрархія руської Церкви, і таким робом з'єднання з Римом було б безперервне.

Рутський вибрав цей новий унійний напрям у Римі, бо, виглядає, не міг у інший спосіб одержати якоїсь допомоги від західних Чинів на користь руської Церкви.

II. - Крім тієї основної різниці між обома писаннями, існують ще й *другорядні*, яких не слід ніяк переочити.

а) «Виклад» своїм змістом, стилем і оригінальною польською мовою вказує на те, що ціль Рутського була звернути увагу на реформу грецького обряду таки всередині руської Церкви. Тому він ясно поставив перед очі митрополитові й єпископам причини неполадку в руській Церкві: брак освіти і святості життя в пастирів; водночас же вказав, яких засобів треба вжити, щоб той неполадок виправити, а саме: *зреформувати монахів правила св. Василія, зробити з них Чин, і з того Чину вибирати єпископів.* Коли ж приглянемося «Програмі Унії», то її ціль інакша. В ній мова звернена до латинників. Тому й дається перелік їхніх помилок супроти грецької і руської Церков: брак достосування мі-

сіонерів до вдачі народу, до його способу мислення та брак постійності.

б) У «Викладі», — як це випливає з основної різниці обох писань, — західні монахи приходили б до з'єднаних монастирів, завчали б обряд і мову, а їхнім головним завданням була б духовна обнова руських монахів. Тим часом у «Програмі Унії» вони завчали б грецький обряд і руську мову десь на Заході і посвячувалися б довічній місійній праці в руській Церкві.

г) «Виклад» обширніший від «Програми» та повний аскетичної науки, духовних пояснень. В ньому Рутський викладає властиву сутність святости життя: що саме становить собою чернеча посвятність, яка ціль монаших обітів, і говорить про молитовне роздумування. В «Програмі» нічого подібного не знаходимо. Це ж ясно, бо «Програма» має на меті зацікавити латинників руською Церквою та вказати їм на їхні помилки стосовно східних Церков.

г) У «Викладі» зазначається, що західні монахи, які мали б прийти до з'єднаних монастирів, повинні мати стиль життя подібний до монахів правила св. Василія Великого, бо треба їм прийняти не тільки грецький обряд, але й василіянські правила. В «Програмі Унії» також є мова про те, що західним монахам слід вести життя схоже на оте монахів св. Василія; підкреслюється, наприклад, те, що не сміють ніколи їсти м'яса. І все те має на меті лиш одне: щоб руський народ не вважав тих західних монахів-місіонерів за менш досконалих чи цілком чужих⁵⁰.

Можна б ще наводити й інші різниці, але вищезгадані вистачають, щоб устійнити загальний напрямок обох писань.

4. ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ РУТСЬКОГО НА ТЛІ ПЕРВІСНИХ ПЛАНІВ

На підставі вищепроаналізованих нами писань та інших досі знайдених документів, сьогодні нам ясніше представляється не тільки перебіг найважливіших подій у житті молодого Івана Рутського,

⁵⁰ Деякі думки цього зіставлення подані на основі статті о. А. Великого: «Іван В. Рутський 'на роздоріжжі' (1603-1608)», по-лат., і о. Р. Головацького — HOLOWACKYJ R., OSBM, *Seminarium Vilnense SS. Trinitatis* (1601-1621), Romae 1957, p. 103-105.

у 1604-1606 роках, але й пізніша його діяльність на митрополичому престолі.

I. - Роки шукань (1604-1606). — Коли, приблизно у травні 1603 р., Рутський повернувся з Риму до Вільна та зорієнтувався, в якому сумному стані знаходиться З'єднана Церква, почав обмірковувати спосіб, як би то її піднести. У жовтні 1604 р. ОО. Кармеліти Босі, що їхали до Персії, як папські легати, зупинилися в Вільні. Тоді й Рутський мав нагоду обговорити з ними ситуацію З'єднаної Церкви й обмінятися своїми спостереженнями відносно скріплення й поширення св. З'єдинення. І, мабуть, з отих переговорів зродився в Рутського конкретний проєкт, що його він згодом подав на письмі, анонімно, під заголовком: «*Виклад одного Русина про виправлення (церковного) устрою в грецькому обряді*». З початком січня 1605 р. ОО. Кармеліти, не діставши дозволу переїхати через Московщину до Персії, повертались до Варшави через Вільно, і тоді Рутський використав цю нагоду, аби представити їм свій плян «виправлення устрою в грецькому обряді». Але Рутський, будучи ще тоді малознаним і не маючи більшого впливу, попросив о. Павла Симона, голову кармелітської місії, щоб представив цей проєкт митр. Потієві та іншим єпископам, і постарався дістати кармелітських монахів для оновлення руського чернецтва.

Повища наша реконструкція подій підтверджується наступними документами. Дня 23 січня 1605 р. о. Павло Симон пише листа з Варшави до кард. Чинція Алдобрандіні, в якому згадує, що «наступним кур'єром» вишле «Спосіб, який приніс би рясні овочі між москалями, русинами й греками»⁵¹. Невже випадково Рутський також датує свій «Виклад» — «січень 1605 рік»? Однак, це не лише хронологічне зіставлення дат, бо у «Викладі» Рутський висловлює побажання, щоб якийсь західний Чин прийшов з допомогою З'єднаній Церкві. А той Чин, стилем свого життя, мав би бути подібний до руських монахів св. Василія. Пізніше, напр., у «Програмі унії», Рутський виразно скаже, що тим Чином є ОО. Кармеліти Босі.

Хоч досі в римських архівах не знайдено «Способу» о. Павла Симона, що його він мав вислати «наступним кур'єром», то здога-

⁵¹ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. 1, p. 248, nr. 383.

дусмося, що той його проєкт у багатьох пунктах сходиться з « Викладом » Рутського. Бо не виглядає воно дуже імовірним, щоб о. Павло Симон, який щойно прибув у ті сторони, не знаючи обставин і можливостей праці, пропонував від себе особисто, і то для тамошніх достойників (митр. Потівві, і латинському Луцькому єпископові), « якийсь спосіб, що приніс би рясні овочі ». Він мусів усе це переговорити з якоюсь місцевою особою, яка орієнтувалася в ситуації. А в тому самому часі Рутський укладає свій план реформи руських монахів за допомогою якогось західного Чину... Надіємося, що незабарі історики, які працюють у римських архівах, винесуть на денне світло більше документів, і вони викажуть правдивість нашої реконструкції.

До досі невияснених пунктів належить ще така справа. У травні 1605 р. відбувалася в Римі генеральна капітула ОО. Кармелітів Босих. У капітульних актах читаємо, що на ній була мова про Руську Церкву і, що отцям подобався « побожний намір Митрополичого Вікарія », і вони рішили негайно вислати кількох монахів⁵². Текст листа « Митрополичого Вікарія » затратився, тому й не знаємо хто властиво ним був, ані ближче нам не відомо, який був той його « побожний намір ». А. Великий припускає, що тим « Митрополичим Вікарієм » був Іван Рутський, а його « побожний намір » полягав у тому, щоб дістати ОО. Кармелітів для оновлення руського чернецтва, тобто: тим « побожним наміром » був цілий план, поданий у « Викладі »⁵³. Ковалювка не погоджується з супозиціями А. Великого. Він намагається довести, що згадана просьба не має нічого спільного ані з Іваном Рутським, ані з реформою руських монахів, та береться документально доказати, що тут мова про загальну просьбу Митрополита, який просив місіонерів для « повної євангелізації Русинів », тобто, аби всі русини з'єдналися з Римом⁵⁴. На нашу думку, тим « Митрополичим Ві-

⁵² « Die 5 maii 1605, lectae sunt litterae Vicarii Metropolitae Rutheni postulantis quae originali ipsius epistola folio inserta continentur, et omnium consensu responsum est, placuisse Patribus pium eius propositum ipsosque operam daturus ut quamprimum de Summi Pontificis venia liceret aliquos ex nostris eo destinarent ». (*Arch. Gen. dell'Ordine dei Carmelitani Scalzi, Originalia Acta Capituli Generalis ab a. 1605 usque ad annum 1642*, t. 1, f. 4; cfr. KOWALÓWKA, *op. cit.*, p. 39).

⁵³ WELYKYJ A., *J.V. Rutskyj...*, *art. cit.*, p. 14-15.

⁵⁴ KOWALÓWKA, *op. cit.*, p. 39-42.

карієм» може бути Петро Аркудій, який саме в тому часі перебував у Римі з доручення митр. Потія⁵⁵, а його «побожний намір» міг бути плян Рутського (дістати ОО. Кармелітів до реформи). Таке завдання міг йому доручити митр. Потій листовно. Це другий пункт, який треба документально роз'яснити.

Ступаючи далі хронологічно, дня 1-го вересня 1605 р., натрапляємо в листі о. Павла Симона на дуже цікаву нотатку, яка значно скріплює наші попередні здогади⁵⁶. Він пише з Краків до Риму таке: «Пан Іван Руський (Рутський) вдовольняється італійськими або еспанськими ченцями, не маючи спромоги дістати таких, що знають мову. Місця відлюдного не бракує, бо на Литві багато лісів. Він багатий і має свої землі. Та й литовський канцлер обіцяв йому відповідне місце. Те, що він просить — підхоже й слушне та дасть багаті плоди, які повинні пришвидшити задуми в цій справі»⁵⁷. З цього уривку ясно виходить, що Рутський зробив був пропозицію згаданому Чинові оснувати монастир на його посіلوхтах та просив про таких монахів, які знали б руську або польську мову. А що таких не було, вдовольняється італійськими або еспанськими ченцями. Тут залишається багато недоказаного, напр., з якою метою мали б прибути ті монахи, чому мали б оснувати монастир на якомусь відлюдному місці тощо, але ці прогалини заповнює і вияснює «Виклад» Рутського з січня 1605 р., де виразно сказано, що їхнім завданням було б заправляти в святості руських монахів. Ті монахи прийняли б грецький обряд і правило св. Василя, мешкали б у якомусь монастирі разом з руськими монахами, які учили б їх мови й церемоній, а «вони (Кармеліти?) вчитимуть нас найбільш потрібних наук, а головню вишколюватимуть у монашій досконалості»⁵⁸. Тут мова документів знову вривається.

⁵⁵ PIDRUTCHNYJ P., *Pietro Arcudio — Promotore dell'Unione*, in *Analecta OSBM*, vol. VIII (1973), p. 264-266.

⁵⁶ Ця дата листа о. Павла Симона — 1.IX.1605 р., в рукописі дуже нечітка. А. Великий читає її 1.IX.1604, але Ковалювка на основі інших документів доказує, що треба її читати таки 1.IX.1605. (Ковалювка, *цит. твір*, стор. 22, 40, 43, 70).

⁵⁷ Див. нашу зам. ч. 28, де поданий італійський текст.

⁵⁸ «Sententia mea igitur est... ut religio quaeipiam ritus Romani... religioni Sancti Basilii quam simillima, ... mittat nobis tot religiosos, quot requirantur a nobis, vitae sanctitate doctrinaque praestantes, qui absolute amplectantur ritum Graecum et institutum sancti Basilii, ita ut in omnibus genuini

У половині листопада 1605 р. Рутський подався з ОО. Кармелітами до Москви в якихсь ближче нам невідомих унійних справах. З одного звіту о. Павла Симона з Москви (15.III.1606 р.) довідуємося, що Рутський, разом із Лже-Димитрієм, о. Павлом Симоном і єзуїтом о. Миколою Чижовским обговорював справи З'єдинення Московської Церкви з Римською. Остаточний висновок тієї наради був такий: Нема певнішого, кориснішого й успішнішого способу з'єднання, як відновити чернецтво, з якого завжди вибираються єпископи; інакше «з'єдинення цієї Церкви (Московської) з Латинською ніколи не буде досконале й тривале»⁵⁹.

Коли зіставимо повищий висновок «московської наради» з «Викладом» Рутського з січня 1605 року, то побачимо, що основна думка одна й та сама: відновити східне чернецтво за допомогою якогось західного Чину, зацеплюючи в монахів католицького духа, а тоді З'єднання з Римською Церквою буде тривале й досконале, бо, згідно з канонами східної Церкви, цілу Церковну Єрархію вибирається лише з монахів.

У вищезгаданому звіті о. Павла Симона з Москви (15.III.1606) до генерального настоятеля ОО. Кармелітів читаємо ще й таке: «Іван Рутський... рішений приїхати з паном графом (Ранґоне) до Вашої Преподобности, щоб з вами порадитися, чи мають зачинати свій давній плян на Русі (тобто Литві) чи в Москві; бо він (Рутський) рішений зробити все те, що Ваша Преподобність йому скаже»⁶⁰. Це речення чи не найпереконливіше потверджує супозиції А. Великого і наші, що Рутський мав свій плян реформи руського чернецтва, а тим пляном був його «Виклад» з січня 1605 р.

Приблизно в половині 1606 року Рутський прибув до Риму і вручив секретареві Павла V-го меморіал в унійних справах, т.зв. «Програму унії», що її видав у 1613 р. кармеліт — о. Тома від Ісуса⁶¹. Про вислід своєї поїздки до Риму в 1606 р. митр. Рут-

Graeci audiant. His facile procurabimus monasterium aliquod, addemusque eis tot nostros, quot inter nos idoneos habuerimus, ut nostri eos linguam Ruthenicam ceremoniasque nostras, ipsi vero nos scientias nobis magis necessarias, doceant, et quod maximum est, ad religiosam perfectionem, de qua diximus, forment». (*Discursus Josephi de instaurando ritu Graeco...*, in *Analecta OSBM*, vol. IV (1963), p. 133).

⁵⁹ Див. зам. 45.

⁶⁰ Див. італійський текст у зам. 46.

⁶¹ Див. стор. 34.

ський оповідає згодом (в 1624 р.) так: «Теперішній Митрополит... об'їхавши головніші міста Русі, а то й Московщини, був і в її столиці — Москві, і прийшов до переконання, що найкраще допоможе (грецькому обрядові), коли станеться монахом у грецькому обряді. Але перш ніж до цього приступити, поїхав до Риму, і по численних розмовах з різними духовними особами, домовився з людиною надзвичайної святости й науки, о. Петром, кармелітом босим, і генеральним настоятелем того ж Чину, і за повідомленням та згодою Найвищого Архидіакона Павла V-го, напочатку його понтифікату, щоб той Отець післав чотирьох монахів свого Чину разом з ним на Русь, а вони (ті монахи) прийняли б грецький обряд і рясу Чину св. Василія, і були б нашими учителями в духовному житті та реформаторами Чину св. Василія, тоді дуже занепаłego. Зробивши таку угоду, виїхав до Литви, і в Вільні, разом з кількома іншими, облекся в рясу св. Василія в монастирі Пресв. Тройці»⁶².

II. - Первісні пляни і діяльність митр. Рутського. — Коли сьогодні, по трьох з половиною століттях, читаємо «Виклад» і водночас вивчаємо пізнішу діяльність митрополита Рутського, то бачимо якесь Провидінням послане здійснення всіх його плянів. Він перевів внутрішню реорганізацію З'єдиненої Церкви точно так, як був накреслив в січні 1605 року, в своєму першому писанні. А ось і факти:

У вересні 1607 р. Рутський вступив до монастиря Пресвятої Тройці в Вільні й, разом зі св. Йосафатом, розпочав оновлення руського чернецтва. У тому святому ділі не могли йому допомогти ОО. Кармеліти, тому він удався до ОО. Єзуїтів, які спочатку були лише порадиниками, а згодом, від 1616 до 1618 р., допомагали організувати василіянський новіціят на зразок західних Чинів. І так розпочався той солідний духовний вишкіл, що мав на меті навчити руських монахів в чому властиво полягає святість життя, про яку Рутський широко говорить у своєму «Викладі».

Коли було достатнє число вишколених монахів, Рутський став закладати при монастирях школи для руської молоді, щоб втримати її при східнім обряді та, щоб запевнити з них доплив покли-

⁶² Cfr. HALUŠČYNSKYJ T.-WELUKYJ A., *Epistolae J.V. Rutskyj...*, p. 156, nr. 66.

кань. Вистарався в Римі для своїх монахів 22 стипендії на студії по різних семінаріях у краю й поза границею. Отак то сповнився ще один плян-побажання Рутського, висловлене у «Викладі» 1605 р.: «Отворимо добре зорганізовані школи, які дадуть Церкві добрих священників, а державі гідних мужів»⁶³.

У 1617 році Рутський створив із зреформованих монахів Чин, на взір західних Чинів, і спер на нього цілу структуру З'єднаної Церкви. Він увів у той оновлений Чин, — який він називає «семинарією єпископів» — ті два основні елементи, «що їх, — як писав у «Викладі», — бракує нашим старшим», а саме: ЗНАННЯ І СВЯТИСТЬ ЖИТТЯ. І реформа ота принесла ті овочі, що їх він перелічує у своєму «Викладі», в 1605 р. Монахи почали відзначатися наукою і святістю життя. З-під пера монахів вийшли твори в обороні З'єднання, а св. Йосафат і багато інших монахів визначилися святістю життя, не завагавшись пролляти свою кров за св. З'єднання. З тої реформи вийшли проповідники, сповідники, професори, яких до того часу так мало було на Русі. А головне, на єпископські, архієпископські й митрополичий пости стали люди, вірні Намісникові Петровому і підготовані до такої відповідальности. Після довгих старань і домагань Рутського, польський король Володислав IV надав, у 1635 році, київському Митрополитові привілей представляти йому кандидатів на всі єпископства й на всі вищі становища в з'єднаній Церкві. Згідно з цим королівським дипломом, тими кандидатами мають бути тільки василіянські оновлені монахи. Крім того, у своєму «Викладі» Рутський мріяв і про душпастирську допомогу «іншим нашим братам, які придержуються того самого обряду». І цей його дешидерат частинно справдився, бо він, на просьбу Конгрегації Поширення Віри, вислав деяких монахів на Угорщину та до Боснії.

А другий плян, поданий у «Програмі Унії» (1606 р.), в якому закликається латинські чини, щоб вони творили східні вітки й працювали на українських і білоруських землях, не здійснився. Але можна сміло твердити, що цей проєкт був другорядний бо, в першій мірі, мав послужити головному, а саме оновленню руського василіянського чернецтва. Такий намір пробивається вже з першої умови, поданої наприкінці «Програми Унії», де зазначено,

⁶³ Пор. текст «Викладу» в *Записках ЧСВВ*, т. IV (1963), стор. 134.

що ті латинські ченці повинні мати стиль життя і устав подібні до монахів св. Василя. В 1623 р. Рутський так пише про цей плян: « І бажав би я сказати, що мені йшлося про піднесення Чину »⁶⁴. Цей другий проєкт почав поволі здійснюватися в українській Церкві щойно в ХХ столітті.

⁶⁴ Див. цитований нами текст на стор. 34.

M.M. WOJNAR, OSBM

BASILIAN SEMINARIES, COLLEGES AND SCHOOLS (XVII-XVIII)

The most important and most worthy contribution of Basilians in the 17th and 18th centuries was the education of a Catholic elite, both clerical and lay. For this purpose, seminaries, colleges and various schools were founded. The purpose of this article is to give an overview of this labour. It will be divided into two parts: seminaries—for the clergy; and colleges and schools—for lay people *.

1. THE EDUCATION OF THE CLERGY—SEMINARIES

This topic of clerical education recently appeared in some doctoral dissertations¹, and articles². We should not exclude also those published in the past³. L. Bieńkowski, cited here, gives

* This theme is based on a longer article held on the occasion of the centenary of the Shevchenko Scientific Society (1973) and will be published in Ukrainian in their "Proceedings".

¹ HOLOWACKYJ R.R., OSBM, *Seminarium Vilnense SS. Trinitatis (1601-1621)*, «Analecta OSBM», Sec. I, vol. VIII, Romae 1957.

² Головацький Р., ЧСВВ, *Митрополича Семінарія Рутського*, «Записки ЧСВВ», Сек. II, ч. III, 3-4, Рим 1962, ст. 375-393; Великий А., ЧСВВ, *До 300-ліття провктованої ген. семінарії Укр.-Білоруської Церкви імені Непороч. З. Пресв. Богородиці*, «Альма Матер», р. 1954, ч. 3'5, ст. 7-8.

³ *Археографическій Сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси* (= А.С.), т. XII, Вильна, 1900; Харалампович К., *Западно-русскія православныя школы XVI и начала XVII века, отношеніе ихъ къ инославнымъ*, Казань, 1868; Хомин Р., *Митр. Йосифъ В. Рутський, його освітні змагання*, «Богословія», I, Львів (1923), 261-283; Коялович М., *Исторія Базиліанскаго Ордена*, в «Христ. Чтеніе» 1864, I, 11-75, 419-464; Петров Н., *Очерк исторіи базиліанскаго Ордена в бывшей Польще*, «Труды К.Д.А.», 1870-1872; Сліпий Й., *Греко-Католицька Духовна Семінарія у Львові*, Львів 1935, «Твори Кир Йосифа», т. II, Рим 1969; LUKASZEWICZ J., *Historia szkół w Koronie i*

some general aspects of the education of the secular clergy during that time in the Kievan Catholic metropolitanate ⁴.

Because at that time all bishops were Basilians, it was natural that this matter be transferred to Basilians, so much so that it was one of their aims to be formed into a centralized Order.

To avoid making any prejudices in regard to the state of general education of the secular clergy at that time, it should be noted that there existed some erudite individuals who held leading positions at the cathedral in the bishopric ⁵.

Already Metropolitan Joseph V. Rutskyj, for example, together with the Basilian students, was sending some candidates from the secular clergy to the foreign houses of studies ⁶. In addition to his vision of the development of the Union and the reform of the monastic state, namely the formation of the Basilian Order, he possessed a great desire to found a seminary for the whole Kievan Catholic metropolitanate ⁷. How far he succeeded in it, will be discussed below.

In the 17th century existed, first of all, the two seminaries for education of the secular clergy, both conducted by Basilians, originating in Vilnius and later moving to Minsk.

1. - THE SEMINARY IN VILNIUS. In Vilnius in 1601 (Jan. 21) the Metropolitan Ipatij Potij founded the seminary and assigned to it geographically the estate of Pechersk in the district of Orshava with the villages Tarasovychi, Tsvyrkovo and Borsuky attached ⁸. The seminary was designated for both the eparchial clergy and the monks; the curriculum was geared to the lower classes (*studia inferiora*) and even included laymen. In the upper classes (*studia*

Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794, t. 4, Rozp. 1851; САВИЧ А., *Нарис з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI-XVIII в.*, Київ 1929 (Всеукр. А.Н., Збірник істор. філол. відділу, ч. 90); ТИТОВ Х., *Стара вища освіта в Київській Україні XVI - поч. XIX в.*, Київ 1924 (УАН., Збірник істор. філол. відділу, ч. 20); WANCZURA A., *Szkolnictwo w starej Rusi*, Lwów-Warszawa-Kraków 1923.

⁴ *Organizacja Kościoła Wschodniego w XVI-XVIII w.*, t. II, Kraków 1970, p. 964-983.

⁵ ІВІДЕМ; about krylosy-chapters, p. 901-912; about officials, p. 912-915.

⁶ HOLOWACKYJ, *о.с.*, p. 140, n. 31.

⁷ ІВІДЕМ, p. 136.

⁸ СЛІПНИЙ, *ц.т.*, ст. 281.

superiora) theology was studied. Although the seminary did not offer a complete curriculum (*studia completa*), but a combined form (*schola coniuncta*), however, "*studia inferiora*" with a philosophy were thus combined, that in 2 or 3 years could be completed⁹. The rector of that seminary was actually the Archimandrite of the monastery of the Holy Trinity at which was collocated that seminary¹⁰. In 1617, namely together with the formation of the Basilian Order, it became a Basilian seminary conducted by them as such until its suppression or rather until a change took place in the Basilian school in 1623¹¹.

2. - THE SEMINARY OF MINSK. In the fourth, in turn, Basilian chapter in Lawryshiw (Aug. 10, 1626) the Metropolitan Joseph Rutskyj assessed the larger monasteries one-eighth of their profits for the planned seminary in Minsk and also the monastery of Minsk¹². This assessment was discussed at the synod of Kobryn (Sept. 6, 1626), where the individual bishops pledged the following amounts: the Metropolitan, 10,000.00 zloties, Archbishop of Polotsk, 1,000.00 zl.; Bishop of Pinsk, 2,500.00 zl.; Bishops of Volodymyr and Lutsk each pledged 2,000.00 zl.; Bishops of Smolensk and Kholm each pledged 500 zl.; and the hegumens as stated above¹³. The seminary was built in 1632¹⁴, however in 1634, it was given to the Orthodox on the basis of the equality of both Churches and the division of the church goods¹⁵ after the death of the King Zigismundus (1632), the defender of the Union. However in 1636, it fell again into the hands of the Union, because the Basilian chapter of Vilnius decided to not give it to the Jesuits but that Basilians administer it¹⁶. During the conflagration of the city it was burnt to the ground, therefore it was rebuilt starting from the foundation around

⁹ HOLOWACKYJ, *o.c.*, p. 59.

¹⁰ IBIDEM, p. 71.

¹¹ IBIDEM; as the date of the official change he indicates 1621; other authors indicate either 1626 (Khomyn, Slipyj) or time about synod of Kobryn (Biełkowski).

¹² A.C., t. 12, p. 310 PRASZKO J., *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665*, Romae 1944, p. 31.

¹³ Головацький, *ц.м.*, ст. 386.

¹⁴ IBIDEM, p. 100.

¹⁵ AMMANN, *Storia della Chiesa Russa e dei Paesi Limitrofi*, Torino 1948, p. 269.

¹⁶ A.C., t. 12, ст. 40.

1640 and finished in 1646¹⁷. In the eight, in turn, Basilian chapter in Minsk in 1652 Fr. Benedict Terletskyj was appointed its prefect of studies and he zealously dedicated himself to the position and its tasks. The chapter decided to furnish him with two teachers, one for Latin and the other for the vernacular. There would only be 5 seminarians, who should use the cassocks (*clericali habitu*) and immediately after their admittance would be required to make the profession of faith and take an oath in order to receive the clerical state¹⁸. This seminary existed until the Polish-Moscow War in 1654, at which time it was demolished. Asking an exit from this difficult situation Terletskyj addressed himself to Rome with the proposition that the Sacred Congregation for the Propagation of the Faith would take it under complete guardianship and that the schools within the seminary would be called "The College of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin."¹⁹ However, because of the later political and social circumstances neither Terletskyj, nor his other successors would realize that plan. An echo of that seminary could be considered the decision of the Basilian chapter in Torokani in 1660, which made thanks to Terletskyj for his labor in that seminary from the time of his studies until a mentioned year and asked him to renew it as soon as peace was restored²⁰. However, other such chapters testify to its destruction (of Zhyrovyski in 1661²¹ and of Berestia in 1666)²². This briefly existing seminary or ephemeral, as called by Bienkowski²³, had, however, its system described by Terletskyj in this way: "There are here the schools for a grammar, there is the philosophy, there is even the moral theology . . . Hence at first I taught in the determined periods rhetoric, in other periods moral theology and in the vernacular because of the small understanding, what I am doing today also. After the rhetoric I started a two years course of philosophy. . . ." ²⁴ Also as taught in the seminary of Vilnius, a com-

¹⁷ Головацький, *ц.т.*, ст. 389.

¹⁸ *А.С.*, т. 12, ст. 52.

¹⁹ Головацький, *тамже*.

²⁰ *А.С.*, т. 12, ст. 62.

²¹ Тамже, ст. 76.

²² Тамже, ст. 86.

²³ *О.с.*, р. 973.

²⁴ Головацький, *ц.т.*, ст. 390.

bined method of lectures was used. Here we consider it from the viewpoint of the preparation of the secular clergy, but it seems superfluous to mention that among the students were Basilians, laymen and even Orthodox²⁵ in the non-theological school. In the beginning there were only 3 professors and later on 5. After some time in Minsk Jesuits and Piaries founded their schools, in which our students were transferred to the Latin rite. Our Hierarchy complained before the Apostolic Nuncio, as witnessed in the Basilian chapter in Vilnius in 1667²⁶.

In the beginning of the 18th century, there was no seminary for the education of a secular clergy in the entire Kievan metropolitanate²⁷. Therefore, the solution of this problem formed progressively. At first, Innocent Vynnytskyj Bishop of Peremyshl (1680-1700) began his efforts in Rome in 1690 for the erection of the eparchial seminary in Iaroslavl, and later in Peremyshl. These efforts were continued by George Vynnytskyj (1700-1713), his brother and successor to the bishopric see. He later in 1712, raised the sum of 40,000.00 zloties for that purpose as well as for the building of the house at the cathedral in Peremyshl, where the candidates would be educated by Basilians. This is also mentioned in the acts of the Basilian chapter of Vilnius (1713) and the chapter of Novhorodok (1717), which states it is committed to the Protoarchimandrite to request the sum of 40,000.00 zl. to be set aside for the seminary in Peremyshl. The S. Congregation for the Propagation of Faith was opposed to this idea on the grounds that there was in Lviv at that time the Armenian seminary under the guidance of Teatines, which had very small number of students. Therefore this Armenian seminary needed to be strengthened²⁸. In fact, the last project was accomplished at the synod of Zamostia in 1720, where the Basilians declared their intention to transfer 40,000.00 zl. to the college in Lviv for the maintenance of 6 theologians of the eparchy of Peremyshl. The Bishop of Peremyshl funded a scholarship for one. Besides this the Bishop of Lviv had to support 4 theologians there and the Bishop of Lutsk three²⁹.

²⁵ IBIDEM, p. 391.

²⁶ See above.

²⁷ BIEŃKOWSKI, *Organizacja Kościoła Wschodniego w XVI-XVIII w.*, t. II, Kraków 1970, p. 973.

²⁸ IBIDEM, p. 974.

²⁹ Tit. 15.

3. - THE SEMINARY OF VOLODYMYR. The seminary in Volodymyr Volynskyj remained under the guidance of the Basilians, erected at this cathedral and the then Basilian schools by the Metropolitan Leo Kishka³⁰, who assigned for it the goods of Mezhytsi and Markusta in the value of 90,000.00 zl. In that seminary also the Bishop of Kholm pledged to maintain their three theologians³¹.

4. - THE SEMINARY OF KHOLM. In 1759, Maximilian Ryllo the bishop of Kholm planned his own seminary as it was being built his theologians were educated at his cathedral under the tutelage of a Basilian. In fact, in 1760 the building was constructed for the 30 theologians. The task of administering was given to the eparchial priests by the bishop from the beginning. However, this appointment did not work out because in 1769, he had to transfer its administration to the Basilians. In 1771, he formally created a foundation for the maintenance of three Basilians, who would conduct the seminary, and for six theologians. Pope Pius VI confirmed this foundation in 1780. Other theologians would support themselves. In 1770, 22 theologians were accepted from its formation, but between 1783-86 they were only 8 to 11 left. The decline in number of theologians could be explained for the reason that candidates from the western part of the eparchy of Kholm, which was under Austria, were not received at the seminary³².

5. - THE PONTIFICAL SEMINARY OF VILNIUS³³. In 1582, Pope Gregory XIII founded in Vilnius a Pontifical seminary for the preparation of missionaries from the Orthodox and Protestant youth. In fact, 20 seminarians of the Latin rite were studying there and among them were 4 Basilians under the guidance of the Jesuits in the 17th and 18th centuries. In 1753, Pope Benedict XIV knowing that the Latins had many of their own seminaries, retained 4 scholarship for Basilians and other 16 reserved for Kievan metro-

³⁰ This foundation he made already before the synod of Zamostia and in 1728 he completed it; BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 977.

³¹ See synod of Zamostia, tit. 15.

³² BIEŃKOWSKI, *ib.*

³³ POPLATEK J., *Powstanie Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1582-1585*, «Ateneum Wileńskie», Wilno 1929, p. 47, 429; IDEM, *Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585-1773*, «Ateneum Wileńskie», Wilno 1930, p. 170-228; ХАРЛАМОВИЧ, *у.м.*, ст. 486-490; СЛІПІЙ, *у.м.*, ст. 235.

politanate. They were divided as follows: 6 to the metropolitan archeparchy, 2 for each of the eparchies of Smolensk, Polotsk, Volodymyr, Kholm and Pinsk again under the direction of Jesuits³⁴. However, in 1773 after the suppression of the Jesuits, that seminary was transferred to the Basilians, who conducted it until 1799³⁵.

6. - SEMINARIES OF MAGNATES³⁶. Here should be mentioned still other types of seminaries, which in the 18th century were conducted by Basilians, namely, s.c. the seminaries of magnates (rich possessors). These were institutions for the education of the secular seminarians destined for the parishes in the possession of an individual magnate.

The first attempt of such a seminary was made by both Pototskys, namely *Stephen and Ivanna Syniavska*, who founded in *Buchach* in 1712 a Basilian monastery for 6 religious. Among them were 2 professors of theology, who had an obligation to educate the Greek Catholic secular priests for the parishes in their possessions. If such education was realized, it then existed for a short time because their son *Nicholas Pototskyj* in 1754 gave to the Basilian monastery in *Buchach* another goal, namely, as was seen above, he erected at that monastery a public school with boarding facilities for 12 students.

The constant application had another foundation of that kind, namely of the Prince *Michael Casimirus Radziwil* made in 1743 with the permission of the metropolitan in regard to his possessions in *Swierzen*. There, under the tutelage of 4 Basilians, were educated 12 candidates for the secular priesthood for 6 years beginning with the Scripture through moral theology. However, the candidates, who were received were between 20 and 30 years old. This would indicate that they already had completed high school.

A similar foundation was also of the Voivode of Kyyyiw, *Franciscus Salesius Pototskyj*, at the Basilian college in *Uman'*. There, according to the will of the founder of the college, Basilians would instruct the candidates for secular priesthood in moral theology.

³⁴ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 975; DE MARTINIS, *Ius Pontificium*, vol. III, Romae 1890, p. 522; WELYKYJ A., *Documenta P.R.*, vol. II, p. 129.

³⁵ CHARKIEWICZ W., *Ostatnie lata alumnatu papieskiego w Wilnie*, Wilno 1929; Коялович, *ц.м.*, ст. 456.

³⁶ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 975.

In turn, this would prepare them better to staff the parishes in Pototskyj's possession.

7. - THE SEMINARIES IN MONASTERIES. Besides also at that time some candidates for the eparchial priesthood had their theological studies in the Basilian monastic theological schools of studies. The synod of Zamostia expressly says in the title concerning studies that the bishop of Pinsk shall have the obligation to send one or two candidates for the secular priesthood to study in one of the monasteries³⁷.

Also in the Acts of the Basilian chapter of Novhorodok in 1717, is a remark, in which was taken under consideration regarding the affair of the Basilian seminary in Zhyrovyski, the philosophy of which was decided to be transferred to the monastery of *Polotsk*. However, because the Bishop of Pinsk, Joachim Ciechanovych contributed a sum for the maintenance of that philosophical course, the chapter decided to ask the bishop, whether he agreed to that transfer of his theologians³⁸.

It is also known at that time that the secular priests took their theological studies in the Basilian seminary at the monastery of *Lawryshiw* in Bielorrussia and in other monasteries³⁹.

However, we are not interested here, in whether the rest of the eparchies had their own house of studies for the eparchial clergy, as for example, the seminaries of Zhytomyr, Radomyshl or in Kamnety Podilskyj, or in the eparchial seminary of Lutsk or finally in the foreign seminaries or universities.⁴⁰ We wanted here only to indicate the Basilian contribution in this field in the Kievan metropolitanate.

In conclusion maybe it would be useful to show that in the 17th and 18th centuries the education of the eparchial clergy, in general, occupied three stages:

1. The first stage was the reading of the old Slavic language, namely, the liturgical texts, which occurred in different ways, either

³⁷ Tit. 15.

³⁸ Козловский, *Сезды Базилиан в Западной Руси*, в «Вестник Зап. Рос-сии», т. 2, н. 4, отд. 2, ст. 36.

³⁹ Bieńkowski, *o.c.*, p. 982.

⁴⁰ Cf. the literature on this topic, which has increased considerably in recent times (Slipyj, Marusyn, Blazejowskyj, etc.).

in the parochial or monastery school, or at the church-center, or mainly at home under the direction of the father-priest.

2. The second state the liberal sciences from s.c. *infima* up to the rhetoric and philosophy in the public s.c. Latin schools of the Jesuits, Piaries or Basilians, which the Educational Commission divided in 1773 in s.c. "*vydilovi*" and "*pidvydilovi*."

3. The third stage was the taking of the theological studies, mainly moral theology in different seminaries and colleges as mentioned above.

2. THE EDUCATION OF THE ELITE—COLLEGES AND SCHOOLS

All authors concerned with the Basilians of that period indicate the effectiveness and merits of their educational activity⁴¹.

The history of general development of schools in the Kievan metropolitanate in the 17th century should be noted, however. Numerous schools of confraternities already existed in Lviv, Vilnius, Lutsk, Berestia and Mohyliw, not to mention that of Kyiw, which after a while was elevated to Academy⁴². In addition to these schools there were also Basilian schools of two kinds: primary and secondary.

One of the first preoccupations of Metropolitan Joseph Rutskyj was the development of general education in his metropolitanate.

⁴¹ LUKASZEWICZ J., *Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 4, Poznań 1851; MROZOWSKA K., *Walka o nauczycieli w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, Wrocław 1956; SZEGDA M., *Działalność prawno-organizacyjna Metropolity Józefa IV Władysława Rutkiego (1613-1637)*, Warszawa 1967; Коялович М., ц.т., ст. 451-463; ПЕТРОВ Н., *Очерк истории базилианского ордена*, «Труды Киевской Духовной Академии» (1870-1872); САВИЧ А., *Западно-русские школы XVI-XVII веков*, «Труды Белорусского Государственного Университета в Минске», т. I (1923), ст. 261-273; ХОМИН Р., *Митрополит Йосиф Велямин Рутский, його освітні змагання*, «Богословя», Львів I (1923), ст. 261-283; СЛІПІЙ Й., *Греко-Католицька Духовна Семинарія у Львові*, Львів 1935, «Твори Кир Йосифа», т. II, Рим 1969, ст. 255-291.

⁴² ХАРЛАМПОВИЧ К., *Западно-русская православная школа XVI и начала XVII века, отношение их к инославным*, Казань 1863; ГОЛУБЕВ С., *История Киев. Дух. Академии*, т. I, Киев 1886.

He, as the archimandrite of the monastery of the Holy Trinity in Vilnius, founded a school at that monastery in 1607 for that purpose⁴³. When he became metropolitan, he founded other schools in Novhorodok and Minsk⁴⁴ in 1616. In 1615, being in Rome, he obtained the accreditation of his schools with the same equality as the Latin schools held⁴⁵. The responsibility for further development of these schools was transferred to the Basilian Order by him; therefore in the acts of the Basilian chapters this incident comes often into consideration. In this sense, for example, in the acts of the first chapter we read as follows: "About the schools for seculars, which we started in two places, in Novhorodok and Minsk, we should not only care to retain them, but also to expand. Therefore in Minsk we should divide the Latin school into a primary and a secondary with two professors, and in the Ruthenian school even a secular "baccalaur" (teacher) can teach, who, however, will depend on one of the professors of the Latin school. Superiors of the monasteries should supervise the schools by visiting them and inquiring about the mode of teaching and the progress of students in their education. If the superior himself could not do it, then he commends it to one of the Fathers or Brothers suitable for it."⁴⁶ Those schools were Ruthenian and Latin, where the old Slavic language was taught as well as Latin, mainly for the sons of priests, of town people and for those of the Latin rite. The schools are mentioned also in the acts of the Basilian chapter in Berestia in 1667, which was presided over by the Apostolic Nuncio in Warsaw, Antonio Pignatelli, as a Delegate of Pope Alexander VII. Before him the Metropolitan Havryyil Kolenda revealed among other things, that in Minsk before the war with the Russians (Muscovites) primary schools and seminaries were flourishing. During the war they were burnt and mined, whereupon the Jesuits profiting from this occasion, founded there their schools and admitted to them Ruthenian youth and there in different ways they counseled them to transfer to the Latin rite by deriding our rite and by other means⁴⁷.

⁴³ Коялович, *ц.м.*, ст. 451; WOŁYŃIAK, *Szkoła powiatowa Bazylińska w Wilnie w klasztorze św. Trójcy*, «Przeg. powszechny», 1893, IV.

⁴⁴ A.C., т. 12, ст. 15 (34).

⁴⁵ AMMANN, *o.c.*, p. 263.

⁴⁶ See n. 44.

⁴⁷ A.C., т. 12, p. 86.

Methodius Terletskyj, Bishop of Kholm, like Metropolitan Rutskyj founded a similar school in Kholm in 1639 and transferred it to Basilian for its guidance⁴⁸. In Volodymyr Volynskyj another school of the same type was founded by the Metropolitan Ipatij Potij in 1597 at the cathedral. At a later time, Bishop Benedict Glinskyj transferred it to the Basilians and bought the place, where St. Josaphat was born, and assigned the two estates to that school—Kotivka and Kadilnytsia, besides those already belonging to it (Shchytyyn and Ianiv)⁴⁹.

In the beginning of the 18th century were founded both primary and secondary schools at the Basilian monastery in Zhyrovtytsi, where “philosophical and minor studies,” were taught, which as public schools, were open also to laymen. Latin, French and German were taught⁵⁰.

In the second half of the 17th century these schools were becoming inferior. However, in the 18th century the Educational Commission (or The Commission for National Education) required the Basilians to erect a primary school in the monastery in Berzwech (one of the richest which from 1679 was a residence of the Protoarchimandrite); this school remained there until 1850⁵¹. The Basilians had a similar school at the monastery of Boruny⁵² in the province of Vilnius, as well as one in Ovruch (see below).

From the 17th century at every monastery, there were some schools for beginners, especially for the sons of the clergy, where the reading of manuscripts in old-Slavic was taught, later also due to the orders set down in the synod of Zamostia in 1720⁵³.

In the 18th century among the other schools, there were also parochial schools conducted by Basilians at about each third monastery. In 1773, there were about 24 such schools in the Li-

⁴⁸ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 967.

⁴⁹ IBIDEM, p. 1017; *A.C.*, t. 12, p. 137, 164.

⁵⁰ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 1017; Коялович, *ц.м.*, ст. 462: its students were, among others, Woitikh (?) Bulhak, later bishop of Pinsk, who published Bible in Supraśl in 1743 and Caesarius Stebnovskyj, who published in Rome: «*Officia Sanctorum Ruthenorum*», p. 404; *A.C.*, t. 12, p. 143, 153, 161, 165, 173.

⁵¹ Коялович, *ц.м.*, ст. 457.

⁵² IBIDEM and BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 1019.

⁵³ *Synodus Provincialis Ruthenorum habita Zamosciae an. 1720*, «Coll. Lac.», II, col. 61.

thuanian province with Ruthenian language teachers who taught old Slavic⁵⁴; for example, such schools were in Berest-Lytovskyj and in Podubysya in Zhmud, which were transformed in 1797 into a three-class schools⁵⁵. In Jakobpol and Ilakste in Currland, Basilians taught the Lettish language⁵⁶.

In general, however, it should be noted that in the 17th century, for the most part Basilians were not in charge of the secondary schools⁵⁷ for the following reasons. At first, that was the century of expansion and strengthening of the Union; hence, the polemic literature. Inside the Order there was the incorporation of the monasteries of all eparchies of Kievan metropolitanate to the s.c. Basilian Congregation of Vilnius. Here we do not mention the crisis that the Union did pass in the 17th century during the war of the Cosacks, their treaties, as well as in the wars of Poland with Russia. Finally, in the beginning of the 18th century some Basilian colleges were erected and after the suppression of the Jesuits Basilians were allowed to accept some of their colleges, which were offered to them by the aforementioned Educational Commission. These colleges are considered to be of special merit to the Basilian Order. In the beginning of the 18th century there were two of them: one in Volodymyr Volynskyj and the other in Zhyrovyski.

1. In *Volodymyr Volynskyj*, the Metropolitan Ipatij Potij founded the cathedral school, which Basilians transferred to their college. In 1746, the Polish king Augustus III granted to Basilians a privilege, no one of the clergy could found another school there. In 1784, in that college there were about 380 students. Besides Latin, French and German were taught. In 1786, the Educational Commission transferred to that college a house and church of the former Jesuits. In 1787, the college was visited by the Polish king, Stanislaus Augustus, who was greeted by the students in Polish, Latin, French, German, Italian and English⁵⁸. The rectors of that college, Fr. Cornelius Lubienietskyj and Skarbek-Vazhynskyj were

⁵⁴ БІЕЃKOWSKI, *o.c.*, p. 1024.

⁵⁵ ІВІДЕМ, p. 1019.

⁵⁶ ІВІДЕМ, p. 1024.

⁵⁷ Коялович, *ц.т.*, ст. 452.

⁵⁸ ІВІДЕМ, p. 403.

elected the Protoarchimandrites of the Basilian Order in the chapter of Byten' ⁵⁹ in 1726, and of Berestia in 1772.

2. The secondary school of *Zhyrovyski* for "philosophical and minor studies," was erected between 1703-5, and was founded principally for the Basilian clerics, however, as it was a public school it was also open for laymen ⁶⁰.

3. From 1748, Basilians had a third secondary school in *Hoshcha in Volynia* ⁶¹.

4. Immediately after 1748 the college in *Sharhorod* in Podilla was erected by Stanislaus Lubomirski. The Educational Commission (1775) elevated it to a six-class secondary school. In 1784, there were about 600 students principally from Podilla ⁶².

5. In 1754 a new secondary Basilian school-college was founded in *Buchach* with four professors and boarding accommodations for 12 students. It was founded by Count Nicholas Pototskyj ⁶³, who assigned to it the two villages of Zelena and Zwenyhorod ⁶⁴. During the Austrian Empire it was transformed into a Gymnasium conducted again by Basilians ⁶⁵. As it is known, this school and the monastery of Basilians, which Pototskyj wanted to elevate to the rank of an archimandria in 1763, were preserved until the Bolshevik occupation.

6. In 1760, Francis Lubomirski founded the Basilian college in *Lubar*. The Educational Commission elevated it to a six-class school. In 1784, it had about 450 students ⁶⁶.

7. In 1766, Francis Salesius Pototskyj, the Voivode of Kyyiw, founded the well known Basilian college in *Uman'* with four professors. In 1784, it had about 400 students ⁶⁷.

⁵⁹ Ковловский, *ц.т.*, ст. 42.

⁶⁰ БИЕЊKOWSKI, *о.с.*, р. 1017; Коялович, *ц.т.*, ст. 462.

⁶¹ БИЕЊKOWSKI, *ib.*

⁶² ИВІДЕМ; Коялович, *ц.т.*, ст. 460.

⁶³ БИЕЊKOWSKI, *о.с.*, р. 1018.

⁶⁴ It was confirmed with the constitution of 1764; Коялович, *ц.т.*, ст. 458.

⁶⁵ БИЕЊKOWSKI, *о.с.*, р. 1019.

⁶⁶ ИДЕМ, р. 1018; Коялович, *ц.т.*, ст. 459.

⁶⁷ БИЕЊKOWSKI, *ib.*; Коялович, *тамже*; it was confirmed as a 6-classe school in 1768; WOЉNYIAK, *O Bazylianach w Humaniu*, «Przeg. nauk. lit.», 1899; KRECHOWIECKI J., *O Bazylianach w Humaniu*, «Przeg. Lwow.», t. II-III.

In Maleiovychi in Podilla a monastery was erected by Poplawski in 1708. Then in 1766 there were included boarding facilities for the youth of the nobility. Therefore some authors are enumerating it among the Basilian colleges⁶⁸.

8. A college was erected at the Basilian monastery by an unknown founder at *Boruny*, a district in Oshmiany⁶⁹.

9. The Basilians opened in 1781 the college of *Kaniw* at their monastery because of the strong feelings of the Educational Commission. According to the latest classification it was a college known as a "pidvydilova shkola." The founder of that school was Stanislaus Poniatowski, the cousin of the Polish king by the same name. The last, king Stanislaus Augustus Poniatowski, visited that monastery and school on the occasion of his meeting with Catherine II, where he was greeted by the students in different languages⁷⁰.

10. The college of *Ostroh*—after the suppression of the Jesuits (1773). To this college were attributed the villages of Kniashyn, Moshanytsia and Berezdiw. For the burnt church of the Jesuits, the Basilians obtained 6,000 zloties. The Educational Commission offered the Basilians also the former college of the Jesuits in Ovruch, which belonged to the college of Ostroh⁷¹. Basilians connected to that college also their college in Hoshcha as above⁷².

11. The former college of Jesuits in *Bar* was also obtained by Basilians from the Educational Commission in 1784 and had enrolled at that time about 400 students⁷³.

12. The college in *Drohobych* was erected at the Basilian monastery just newly built between 1775-1778. In 1784, according to the Austrian school reform this college was transformed into a German general school conducted by Basilians⁷⁴.

13. From 1788-89 the Basilians obtained the general German school in *Lawriw*, in the district of Staro-Sambir, which remained

⁶⁸ ВІЕЊКОВСЬКІ, *ib.*

⁶⁹ ІВІДЕМ.

⁷⁰ Коялович, *ц.т.*, ст. 459.

⁷¹ ІДЕМ, р. 402.

⁷² ВІЕЊКОВСЬКІ, *о.с.*, р. 1019.

⁷³ Коялович, *ц.т.*, ст. 458.

⁷⁴ ВІЕЊКОВСЬКІ, *о.с.*, р. 1019.

open until 1895, when it was transformed into a private school offering 4 grades and remained open until its suppression in 1911 ⁷⁵.

14. Also a public school in *Zhydychyn* in Volynia was conducted by Basilians dating back to 1790 ⁷⁶.

15. In *Tolochyn* at Vitebsk before 1792 another Basilian public school was opened ⁷⁷.

In 1794-5 with the decree of the emperor (zar) Basilian schools in Ostroh and Sharhorod were suppressed. However, after 1800 the three class schools of Basilians from the former parochial schools in Berestia and Podubysya in Zhmud were erected ⁷⁸.

The *method of teaching* in the Basilian colleges in Poland was the same as that used in the colleges of the Jesuits and the Piaries—the Occidental-European system. In the Latin schools Emanuel Alvari's grammar ⁷⁹ was primarily used. In the Polish translation it had over ten editions ⁸⁰; and the method used in such Latin schools for the Latin language was scholastic (erothermatic). These schools commonly comprehended the *infima* through to philosophy (with the poetics and rhetoric). Therefore commonly there were 4 professors, two for inferior and two for superior classes. As L. Bienkowski remarked the level of the teaching in the Basilian schools during the Educational Commission was equal to the academic schools ⁸¹ and exceeded them with the number of students, namely between 200 and 600. As Mrozowska ⁸² noted their schools were frequented academic standards. Bieńkowski, however, affirms more cautiously that Ukrainians were mostly the sons of priests, who were preparing themselves for a spiritual career while the majority of students were the sons of nobility of the Latin rite ⁸³. It is worthwhile to mention the fact that in 1773 in the public schools 37 Basilians

⁷⁵ Филиппчак-Лукань, Ц.К. *Окружна головна Школа в Лаврові*, «Записки ЧСВВ», V (1967), ст. 1-192.

⁷⁶ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 1019.

⁷⁷ IBIDEM.

⁷⁸ IBIDEM.

⁷⁹ EMMANUELIS ALVARI, *De Institutione Grammatica libri tres* (Коялович, *ц.т.*, ст. 460).

⁸⁰ Коялович, *ц.т.*, ст. 460.

⁸¹ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 1020.

⁸² *O.c.*, p. 189.

⁸³ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, p. 1021.

were teaching but by the break of the 18th and 19th centuries there were 70⁸⁴.

It should be noted also that in the eparchy of Peremyshl in the 17th and the first half of the 18th centuries there were no Basilian schools; therefore its bishops sent candidates for the priesthood to the Jesuit schools in Peremyshl and Iaroslav and in Lviv, as well as to the colleges of Piaries in Riashiw and Podolynsk and to the missionary schools in Sambir. They also include the Jesuit college in Sianik⁸⁵.

Still in other ways the Basilians tried at least to have the influence on Ukrainian and Bielorussian students as the second Basilian chapter decreed by in Lawryshiw in 1621: *About Ruthenian students, and Ruthenian schools*. "In all our monasteries in those cities, where there are colleges for students, there should be one of our Fathers, who would have care for the Ruthenian students. On feast days he will teach them separately in some area in the monastery. He should also watch that they attend the Holy Mass on each feast and conduct themselves correctly, and that each month come to confession and on solemn feasts to Holy Communion."⁸⁶

Here we saw illustrated some historical facts, which give evidence to the Basilian endeavors in the 17th and 18th centuries and these facts speak for themselves. With historical objectivity we may now conclude that this activity touched accurately on the most urgent needs of Ukrainian Church and nation. Because the development of the unionistic-ecumenical ideas is nothing else, than the desire to preserve the universal Church of Christ. The same should be said also about the preparation of the corresponding hierarchy of the Church. In regard to the religious education of the younger generation it is the need not only of the Church, but also of the nation as such, perhaps it is denied, only by the atheistic Communists. Then the education of the clergy is the assurance of the future of the Church.

⁸⁴ IDEM, p. 1020.

⁸⁵ IBIDEM, p. 973.

⁸⁶ A.C., T. 12, ct. 21.

M.M. WOJNAR, OSBM

BASILIAN SCHOLARS AND PUBLISHING HOUSES (XVII-XVIII)

In educating the clergy and the people, Basilians tried to develop their own professors and scholars in various branches of knowledge: philosophy, theology, law, history, liturgics, etc., and in this they were considerably successful, especially when we take into account the circumstances of the time, the lack of means and the small number of people. A sign of the interest shown by Basilians in general culture and scholarship was also their solicitude for printing and publishing. This article purposes to show both the achievements of Basilians in various branches of knowledge in the 17th and 18th centuries and to enumerate the publishing centres. Thus we have two chapters: Basilian scholars, and Basilian publishing centres *.

1. BASILIAN SCHOLARS

Koialovych had a manuscript called "Pominnik"¹ (Memoirs) or a description of the more eminent persons in the Basilian Order from 1686 to 1738 (not 1778) by two authors: one of them Ivan

* This topic was treated in Ukrainian at the Jubilee Congress of the Shevchenko Scientific Society on the 100th anniversary of its founding (1973). It will be printed in the "*Proceedings*" (1975).

¹ Коялович, *ц.м.*, ст. 12; (Antony Zavadzkyj died in 1737, therefore Estreicher indicates that he continued this "Pominnik" only to 1730; see below under Oleshevskyj).

Oleshevskyj who prepared the first part of that manuscript, namely from 1686 to 1721; the second Antonij Zavadzkyj who prepared the second part from 1721 to 1738 (in Polish).

Also another Basilian scholar, Leo Luke Kishka prepared a collection of biographies of Basilians, a part of which was published by Fr. Josaphat Skruten' in *Analecta OSBM*².

In more recent times Barącz Sadok Vincent Fererius, O.P. (1814-92) among his works left an unpublished manuscript in Polish, "Kathalog of the Basilians in Poland."³

Because of the research and writings of these scholars it would be easier to trace the scientific activity of the Basilian Order in the 17th and 18th centuries.

Today, however, the sources of these biographies still remain in the Polish editions, both in the older and in the more recent. Among the first are, for example, *Jocher*⁴ and especially *The General Encyclopedia of Orgelbrand*⁵ and among the more recent, *The Polish Biographical Vocabulary*⁶ where Fr. Josaphat Skruten', OSBM, published many biographical outlines of the Basilians of those centuries. In addition, there are some new works, especially the doctoral dissertations of the Ukrainian priests in Rome who often are interested in this subject, as well as the new editions of the Roman documents, especially from the Vatican Archives making the study of these matters much easier.

In regard to the general characteristic of the scientific activity of Basilians in the 17th and 18th centuries it should be noted that it was conditioned and determined by the requirements of that period. Thus, in the beginning of the 17th century that activity was directed: a) to the requirements of the newly formed Order and to the internal needs of the Church; b) to the defense of the Union (Catholic Church) as such, in its totality against the attacks

² «Analecta OSBM», Ser. I: t. I, 1; t. I, 2-3; t. II, 1-2; t. II, 3-4; t. IV, 1-2.

³ BARĄCZ SADOK W.F. (1814-1892), *Katalog WW.OO. Bazylijanów słynących nauką i cnotą w Polsce*, Podkamień k. Brodów 1885.

⁴ JOCHER A., *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie*, Wilno t. II 1842; t. III 1857.

⁵ ORGELBRAND S., *Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 1-12, Warszawa 1898-1904.

⁶ POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI, *Polski Słownik Biograficzny*, t. I, Kraków 1935, t. XVII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972 (Later cited: PSB).

of the opposition. Hence we have the polemic literature, in which numerous Basilians partook.

Only at the end of that century were published some works of the Basilians from other fields. Notable were the Basilian scholars who were not only occupied with philosophy and theology or with canon law and church history, but also those interested in astronomy and geography. Because of this some important works appeared in these fields.

It is not my purpose to present an accurate list of all Basilian scholars, at least of that period, but our aim is to present a general view of their careers with an enumeration as complete as possible of their number.

1. - JOSEPH VELAMIN RUTSKYJ (1574-1637) THE METROPOLITAN OF KYIV. Our introduction to him is as a reorganizer of the Basilian Order and first Basilian protoarchimandrite. I believe that there is no need to dwell⁷ upon his education and career in the Kievan metropolitanate, but rather immediately to show his scientific career and its trends of direction. The preparation and formation of the centralization of the old monasteries into one Basilian Order was the first requirement of his scientific approach to this problem. Thus for this reason he wrote the different works as an expression of his studies in that field:

*Regulae communes S. Patris nostri Basilii Magni Caesareae Capadociae Archiepiscopi*⁸;

*Regulae particulares singulorum officiorum*⁹;

*Regulae Episcoporum*¹⁰.

The second field, however, no less important, was the defense of the Union from its beginning, which awakened an opposition and a large literature from both sides, known as a polemic literature. These types of works were written also by Metropolitan Rutskyj:

⁷ Cf. his biography by Metropolitan Raphael Korsak, «Analecta OSBM», Sec. II, vol. IV, 1-2, Romae 1963, p. 144-182.

⁸ *Ustawy św. Ojca Bazylego*, 1771, Połock 1807 (Finkel L., *Bibliografia historii polskiej*, Warszawa 1956, n. 14527); WOJNAR, *De regimine Basilianorum*, p. 203-218; HALUŠČYNSKYJ-WELYKYJ, *Epistolae J.V. Rutskyj*, «Analecta OSBM», Sec. III, *Epistolae Metropolitae*, vol. I, 1956, p. 33-48.

⁹ HALUŠČYNSKYJ-WELYKYJ, *o.c.*, p. 334-369.

¹⁰ *IBIDEM*, p. 369-380; *A.C.*, t. 12, ct. 201-210.

Sowita Wilna, Wilno 1621¹¹;
Examen Obrony, t.i. odpis na Obronę Weryfikacyi, Wilno 1621¹²;
Wzywanie do iedności, Kraków 1629¹³;
Testamentum sive protestatio, Crac. 1637¹⁴.

To him is ascribed also the composition of the synod of Kobryn' in 1626: Rutski J.W., *Synodus Ruthenorum provincialis in civitate Cobrynensi*, ed. Bieniecki A., Poczajoviae 1753.

2. - LEO KREUZA-RZEWUSKYJ¹⁵ (†1639), born in Lithuania of a poor family. In the Order he became a learned theologian and in 1621 the archimandrite of the monastery of Vilnius, and later the first Catholic Archbishop of Smolensk (1625-39). His works included¹⁶:

Obrona iedności cerkiewney albo dowody, któremi się pokazuie, że grecka cerkiew z łacińską ma być ziednoczna, Wilno 1617.

And other smaller works: about the Blessed Virgin Mary and the catechism of the Catholic Church.

3. - IVAN DUBOVYCH¹⁷ (†1646), probably son of the mayor (burgomaster) of Vilnius Ivan and Ann Bandziukevych. He as a Basilian, became the Vicar of the Archbishop of Polotsk Josaphat Kuntsevych in Mohyliw in 1619, where he was accused of the armed attack on the school of the Orthodox confraternity and involvement in the beating of a schoolmaster. In 1634, he became the archi-

¹¹ *Sowita wina to iest odpis na skrypt* Maiestat króla J.M. honor y reputacją ludzi zacnych duchownych y świeckich obrażający nazwany: *Verifycatia niewinności* — wydany od Zgromadzenia Nowey Cerkwie nazwaney S. Ducha — przez Oyce Monastyra Wileńskiego S. Tróycy, ZSBW, Wilno 1621 (ESTREICHER K., *Bibliografia Polska*, t. 26, p. 501).

¹² *Examen Obrony to iest odpis na sript Obrona Verifycatij* nazwany; w którym się Zgromadzenie Wileńskie Zeyścia S. Ducha iustyfikacie, że nie popadło w Sowitą Winę sobie zadaną. Wydany od Zakonników Monastera Wileń. S. Troycy, Wilno 1621 (*Ib.*, t. 16, p. 121).

¹³ *Wzywanie do iedności katolickiey Narodu Ruskiego, Religiey Graeckiey z Kościołem Rzymskim*, Kraków 1629 (*Ib.*, t. 26, p. 501).

¹⁴ *Testamentum sive protestatio servi Dei Josephi Velamin Rucki*, Metropolitae Kioviensis, Haliciensis totiusque Russie in ultima infirmitate facta et manus propriae subscriptione sigilloque consignata. Cracoviae 1637 (*Ib.*).

¹⁵ ORGELBRAND, *E.P.*, t. VIII, Warszawa 1900, p. 601.

¹⁶ ESTREICHER, *o.c.*, t. 20, p. 259.

¹⁷ CHODYNICKI KAZ., *PSB*, t. V, p. 436-7.

mandrite of Leshch and in the same year also the archimandrite of Derman. However, in 1638, this archimandria was taken from him by Methodius Terletskyj, the Bishop of Kholm but that year was given back to him. There he lived until his death. His activity as a writer gave him the title of professional polemist. His main writings were as follows:

Hierarchia abo o zwierzchności w Cerkwi Bożej, Lwów 1644¹⁸;

Kalendarz prawdziwy Cerkwi Chrystusowey, 1644¹⁹;

Obrona Cerkwi sobornej apostołskiej przeciw wszystkim heretykom (manuscript);

Kazanie na pogrzebie Barbary Tyszkiewiczowej wojw. trockiej, Wilno 1627²⁰;

Kronika czyli summariusz (manuscript);

Obraz prawosławnej Cerkwi, 1645²¹.

"The Mode of a Daily Meditation" (manuscript).

4. - IAKIW SUSHA²² (1610-87), born in Minsk of simple origin. He entered early into the Basilian Order in Byten' (November 1, 1625), where he took his novitiate under the direction of the Fr. Hierotheus Tsisovych. In 1627, his superiors sent him to Brunsberg for three years of study (poetics, rhetoric, mathematics and philosophy). For his theological studies he was sent to Olomouc in Moravia, where he obtained a doctorate of theology in 1636. After his return he was ordained a priest by Methodius Terletskyj, the Bishop of Kholm. Later he was sent for missionary work to Novhorodok and then to Zhyrovtytsi as a preacher. Still later, he was sent to Kholm as a professor and became rector of the secondary school, which improved greatly under his direction. After the death of the Bishop Terletskyj in 1649 he became administrator of the eparchy and later Bishop of Kholm in 1651. During the hetmanate of Vyhovskyj he corresponded with him. Because of the difficult circumstances of that time engulfing the Catholic Kievian metro-

¹⁸ ESTREICHER, o.c., t. 15, p. 349.

¹⁹ IBIDEM.

²⁰ IBIDEM.

²¹ IBIDEM.

²² PRASZKO J., *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665*, Romae 1944, p. 21 passim. НАЗАРКО ІР., *Яків Суша, єпископ Холмський (1610-1687)*, «Записки ЧСВВ», Сек. II, т. VII, Рим 1971, ст. 22-84.

politanate, he was sent to Rome where he defended the affairs of the metropolitanate and concerned himself with the canonization of the Blessed Josaphat. Before his travel to Rome, he was elected protoarchimandrite of the Basilian Order. His later years were spent in writing. He died in the aura of sanctity. His most important works are:

*De laboribus Unitorum, promotione, propagatione et protectione divina Unionis ab initio eius usque ad haec tempora*²³;

Saulus et Paulus ruthenae Nationis, sive vita Meletii Smotricii, Romae 1666, Bruxelles 1864 by I. Martinov;

Phoenix tertiato redivivus, sive imago longe vetustissima Virginis Matris Chelmensis, Zamosciae 1684, 1689²⁴;

Memoriali — various;

Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii Archiepiscopi Polocensis, Romae 1665, Parisiis 1865 by I. Martinov²⁵.

5. - PETER KAMINSKYJ²⁶, a Basilian, who while studying in Rome was expelled for his misconduct which also continued upon his return home. Therefore he was transferred to the Bishop of Lviv, Joseph Shumlanskyj, who had already at that time made his Catholic profession of faith, although he was not formally transferred to the Union. While in Lviv Kaminskyj wrote an important work in defense of Potij's Union, which later was published by Shchurat B. in Lviv in 1929.

6. - CYPRIAN ZHOKHOVSKYJ²⁷ (1635-93), of noble origin, son of Alexander and Ann Mohylnytska, born near the city of Polotsk. He entered the Order at an early age and in 1658 was sent to Rome

²³ HARASIEWICZ, *o.c.*, p. 298-349.

²⁴ Before this Latin edition there were some Polish editions:

— *Phoenix redivivus albo obraz starożytny chełmski Panny y Matki Przenajświętszej sławą cudownych swoich dzieł ożyły pracą IMCI Przenaywieleb. Imci X. Jakuba Suszy Episkopa Chełmskiego y Belskiego etc.* Zamości 1646;

— *Phoenix iterato redivivus* albo... Lw. 1653;

— *Phoenix tertiato redivivus* albo... Zamość 1686 (ESTREICHER, *o.c.*, t. 30, p. 72-3).

²⁵ See also НАЗАРКО, *у.м.*, ст. 82.

²⁶ PRASZKO, *o.c.*, p. 266, n. 75.

²⁷ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitaram...*, vol. III, Romae 1958, p. 5-8; WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 268.

for his studies, where he obtained a doctorate in philosophy and one in theology. He was ordained to the priesthood on April 22, 1663 in Rome. One year later he returned home. In addition to holding various offices, he held *Colloquium Lublinense*, as above. Between the Order and metropolitanate of Kyiv there was concluded an agreement and in this way were corrected the constitutions of the Order by his contributions as Metropolitan. They are:

Constitutiones monachorum ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum, a Josepho Velamin Rucki, metropolita Russiae, instauratorum, ex congregationibus generalibus, ab anno 1617 celebratis excerptae et postrema congregatione generali Novogrodeci 1-ma Augusti 1686 recognitae ac in ordinem redactae ²⁸;

Observanda circa electionem Protoarchimandritae ipsumque capitulum eiusdem generale electivum. Item circa capitulum generale ordinarium ²⁹;

Nexus a. 1686 ³⁰;

In such a manner he edited the *Liturgicon*, as above ³¹, in 1692; and:

Relacya wygnania, Wilno 1669 ³²;

Dobry pasterz, Kraków 1669 ³³;

Valete, Wilno 1667 ³⁴.

7. - PAKHOMIJ OHILEVYCH ³⁵, born in Minsk on June 12, 1624, the son of the city's consultor Gregory and Regina Maslanchak. He entered the novitiate at Byten' and made his religious profession one year later. At a later time he studied *infima* and rhetoric in Novhorodok under Iakiw Susha where his talents and piety were duly recognized. He studied theology in Rome and obtained a doctorate in theology in 1652. Returning home he worked in Vilnius, Byten', Supraśl and together with B. Tereletskyj taught in the seminary of Minsk until 1654. Later he held various offices

²⁸ A.C., t. 12, ct. 171.

²⁹ IBIDEM, p. 176.

³⁰ IBIDEM, p. 123.

³¹ RAES A., *Le liturgicon ruthene depuis l'Union de Brest*, «Orient. Christ. Per.», vol. III (1942), p. 100.

³² FINKEL, o.c., n. 7937.

³³ *Dobry pasterz to jest bł. Józafat Kuncewicz*, Kraków 1669.

³⁴ *Valete imieniem bł. Józafata do katedry połockiey*, Wilno 1667.

³⁵ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 264.

in the Order, for example, consultor, vicar general and finally was elected the first protoarchimandrite for four years as a simple religious (1675-79). Later he partook in the *Colloquium Lublinense* in 1680. Then he again was elected first consultor of the Order in the chapter of Novhorodok in 1686. Before his election to protoarchimandrite, he published the following work:

Ecphonemata seu explanationes liturgiae graecae, addita concordia rituum utriusque liturgiae, romanae scilicet et graecae, Vilnae 1671³⁶.

It would be useful to cite here two more Basilian polemist of the 17th century, one of them being:

8. - ANASTASIUS ANTONIUS SIELAVA (1641-55), later *Metropolitan*³⁷ who wrote a polemic work against Meletius Smotrytskyj:

Antelenchus to iest odpis na skrypt uszczypliwy zakonników cerkwie odstępney S. Ducha Elenchus nazwany, Wilno 1622³⁸, and also:

Żywot błogosławionego Józefata Kuncewicza Archiepiskopa Połockiego męczennika, 1625 (Estreicher, o.c., t. 28, p. 20).

9. - PAKHOMIJ VOYNA-ORANSKYJ³⁹ († ON JUNE 23, 1653), a learned priest, who studied in Rome. Later he was archimandrite of the monastery of Zhydychn, and as such was appointed bishop of Pinsk-Turiv in 1637 and archimandrite of Kobryn'. He also wrote a polemic work against Cassian Sakovych:

Zwierciadło albo zastona naprzeciw uszczypliwey Perspektywie Kasyana Sakowicza, 1645⁴⁰.

The 18th century is rich not only in Basilian publications (as will be seen below), but also it has many authors and distinguished

³⁶ *Ecphonemata Liturgiey Greckiey* toiest: to co przy Liturgiey kapłan, dyakon y chór w głos tylko śpiewaią: ze Mszy S. Bazylego W. y S. Jana Chryzostoma wyjęte: y ięzykiem słowieńskim, a charakterem polskim, z nowym wykładem na ięzyk polski na przeciwnych paginach położnym: do tego z sumą rubryk teyże Liturgiey spoządzone y do druku podane; tudzież, Harmonia albo krótkie pogodzenie różnie w obrzędach między Mszą S. Rzymską, a Liturgią Grecką: z Obiaśnieniem obrzędów y dołożeniem sposobu nabożnego, a pożytecznego słuchania Mszy S. tak Rzymskiey iako y Greckiey: napisane y do druku podane Wilno 1671, Kraków 1685, Poczajów 1708 (ESTREICHER, o.c., t. 23, p. 301).

³⁷ WOJNAR, o.c., p. 257.

³⁸ STEBELSKI I., (SEREDYŃSKI), *Ostatnie prace*, p. 274.

³⁹ WOJNAR, o.c., p. 256.

⁴⁰ ESTREICHER, o.c., t. 33, p. 214.

Basilian scholars. The development of the Basilian schools, colleges or internal philosophical and theological studies, was a stimulation to the scholarly activity of individual professors. Their successes especially in these two fields, were evident, although only a relatively few of their works were published. Their manuals were written down by their students, corrected by professors and in this manner were transmitted to future generations. Some of them are preserved in their entirety in good condition in the Basilian libraries, as was shown by the examples of Fr. Michael Wawryk, OSBM, in his most recent treatise concerning the manuals of philosophy and theology in only one province (Ruthenian—i.e. of Galicia) in the 18th century⁴¹. Here will be enumerated only those authors, whose works were published:

1. - LEO LUKE KISHKA⁴² (1668-1728), a very productive Basilian writer and scholar, who lived at the turn of the 17th and 18th centuries. Probably the origins of his family were not of the noble family of Kishka's from Ciechanów (in Lithuania) and with the coat of arms "Dubrova," although he retained that coat of arms. He was born in Kovel in Volynia in 1668. In 1683, he entered the Order at the monastery of Byten', and received the name Leo. He studied at first in Byten' (1684-87), and later in Rome until 1693, where he obtained a doctorate of theology. After his return he was professor of rhetoric and philosophy in Volodymyr Volynskyj (until 1696). In the same year he worked in Zhyrovyski. Later he became preacher and superior of the monastery at St. Sophia (cathedral) in Polotsk (from 1700). In 1703, he was elected protoarchimandrite. He held this position a second time from 1709 until 1713. Meanwhile he also obtained the archimandria of Supraśl in 1708, and as protoarchimandrite defended the monasteries before the reprisals of Peter I in 1705 and 1710. After the case with Peter, Muscovite tsar, in Polotsk on July 11 and 12, 1705, he prepared the report for Metropolitan Slubich-Zalenskyj on the basis of the testimony of the mayor of Polotsk. With the help of the prime minister, Prince Radziwil, he obtained assurance for monasteries

⁴¹ WAWRYK M., *De studiis philosophico-theologicis in provincia Rutheno-Ucraina Ord. Bas.*, «Analecta OSBM», sec. II, vol. VII, 1-4, Romae 1971, p. 85-113.

⁴² CODELLO AL., *PSB*, t. XII, p. 511; WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitanorum Kiov...*, t. IV, p. 5-7; WOJNAR, *o.c.*, p. 273.

under the Imperial Government's control. After the death of Marcian Bilozor, Archbishop of Polotsk, he became the administrator of that archeparchy (July 14, 1707) and 1711 was appointed bishop of Volodymyr and Berestia. Finally in 1713, he was elected Metropolitan of Kyiv. He also, as such, prepared and celebrated the synod of Zamostia in 1720. He died in 1728. His literary heritage is very large and his works of theology should receive special notice:

Bohoslovie npravouchytelnoie, Lviv 1752⁴³;

Sobranie nauk o sakramentakh, Polotsk 1697⁴⁴;

Sobranie pryypadkov, Supraśl 1693, 1722⁴⁵;

Synodus provincialis in civitate Zamosciae, Romae 1724, Wilno 1777⁴⁶;

Morze łask... Cuda... N. Panny Boruńskiej na widok świata wystawione i do druku podane, Supraśl 1712⁴⁷;

Vita Hippacy Pociey, 1714⁴⁸;

Kazania i homilie Hyppacyusza Pocieya, męża Bożego, nieśmiertelney sławy i pamięci, metropolity kiowskiego i całej Rusi, biskupa brzeskiego i włodzimierskiego z listem Melecycusza, z ięzyka ruskiego na polski przetłumaczone, Supraśl 1714.

The same work under another title:

*Obrońca wiary św. katolickiey Hyppacyusz Pociey*⁴⁹ *metropolita całej Rusi, biskup włodzimierski i brzeski, zbiiiający dowodami i gruntownymi racyami błędy Melecycusza, patryarchy aleksandryjskiego etc.*, Supraśl 1768;

Diarium excidii monasterii Polocensis Basilianorum — published by A. Saininov in Vytebskaia Staryna, Vitebsk 1888, t. V, n. I, p. 559;

⁴³ *Analecta OSBM*, Sec. II, vol. VII (1971), p. 357.

⁴⁴ *O Sakramentach* (po rusku), *PSB*, t. XII, p. 511; ESTREICHER, *o.c.*, t. 19, p. 266.

⁴⁵ *Nów różnych przypadków z pełni doktorów teologii moralney ziawiony to iest kazusy ruskiemu duchowieństwu przez O. Leona Kiszkę spisane y do druku podane*, Lublin 1693 (ESTREICHER, *o.c.*, t. 19, p. 266).

⁴⁶ *Collectio Lacensis*, t. II, col. 1-74.

⁴⁷ *PSB*, t. XII, p. 511 (ESTREICHER, *o.c.*, t. 19, p. 266).

⁴⁸ *Żywot Hipacyusza Pocieia Metropolity Rusi*, Supraśl 1714 (FINKEL, *o.c.*, n. 7820; ESTREICHER, *l.c.*).

⁴⁹ *PSB*, t. XII, p. 511.

Лексиконъ, Словесникъ Словенскій, имѣющъ въ себѣ слова первѣ словенскія, азбучныя, по сем же польскія, благопотребный къ виразумѣнію словесъ словенскихъ, обрѣтающихся въ книгахъ церковныхъ, Супрасль 1722 (A.C., t. 12, p. XLVI);

Memoirs, (in 9 volumes, lost in XIX century) ⁵⁰.

For the Basilian Order he prepared the very important collection of the acts of Chapters:

Capitulorum volumen polonicum. Post praefationem ac bullas pontificias, cum decreto S-ae Congregationis de P.F. praemissas continet: 1-mo Ipsa capitula desinentia anno 1709. 2-do Latinas constitutiones monachorum capitulares saepe memoratas. 3-tio Observanda circa electionem protoarchimandritae et circa capitula. 4-to Descriptionem status, quo res monasticae sub pluribus metropolitans olim fuerunt. 5-to Anticapitula duo. 6-to Regulas episcoporum a Velamino collectas et indicem.

This collection was edited by IUR. T. KRACHKOVSKII, as t. 12 of *Arkheograficheskii Sbornik dokumentov otnosiashchyhsia k istorii sievero-zapadnoi Rusy*, Vilna 1900.

Biographies of Basilians, as above.

2. - IVAN OLESHEVSKYJ ⁵¹ (†1723), a very productive writer on a plane with Ign. Stebelskyj. In his youth he dedicated himself to a judicial career and became vice-president of the county court of justice in Berestia. As the result of a duel with a nobleman his right hand was paralyzed, and maybe on that account he entered the Order in Vilnius. In the Order he was procurator of the Basilian affair in the court of Vilnius (1690-1706). In 1700, he was ordained to the priesthood, and later became the Vicar of that monastery (1704-05). In 1706-09 he was superior of the monastery of the Holy Ghost in Minsk. In 1709, during the chapter in Bila-Pidlaska he was elected consultor of the Order and also became superior of the monastery of Boruny later in Torokani in 1718. Finally in 1719, he was elected the protoconsultor of the Order. Upon his death in 1723, he left a large literary heritage:

⁵⁰ IBIDEM.

⁵¹ DERUGA AL., *Jeszcze jeden rękopis Bazyljanina Jana Oleszewskiego (1723)*, «Ateneum Wileńskie», XI (1936), p. 291-297; IDEM, *Piotr Wielki a Unia i Unja kościelna 1700-1711*, Wilno 1936.

Memoriał abo informacja i objaśnienie klasztoru wileńskiego cerkwi Przenajświętszey Trójcy od jednego zakonnika... sporządzone roku 1701 (A.C., t. X, Vilnius 1874, p. 1-211);

Pominnik abo wizerunek śmiertelności ludzkiej przez opisanie wielbnych ojców i braci, zmarłych w Zakonie S. Bazylego od roku 1686, aż do roku terazniejszego 1721, od jednego zakonnika tejże reguły (kontynuował ten rękopis i doprowadził do r. 1730 o. A. Zawadzki);

Abrys domowej nieszczęśliwości i wewnętrznej niesnaski przez jedną zakonną osobę świata pokazany anno 1721 (wydał z rękopisu Fr. Kulczycki, Kraków 1899);

O sukcesji metropolitów od Jedności S. w Litwie i Rusi przyjętej z Kościołem rzymskim;

Objaśnienie niektórych konstytucyj zakonnych reguły Świętego Ojca naszego Bazylego Wielkiego na różnych kongregacjach, poczynawszy od kongregatjej pierwsze Njowogrodowickiej w roku 1617, aż do roku 1703 odprawowanych (A.C., t. 13, Vilnae 1902, p. 1-34);

Refutacja informacji XX. Jezuitów Połockich o dobrach do ich collegium należących (IB., p. 47-72);

Obrona monastyra wileńskiego Przenajświętrzej Trójcy i zupełna informacja przez wielbnych o.o. bazyłjan wileńskich unitów przy tejże Cerkwi zostających, na przyszłą da Bóg generalną tegoż zakonu przypadającą kongregację sporządzona i do druku w roku 1702 podana, Wilno 1702;

"The authorship of all these manuscripts was categorically ascribed to Oleshevskij by N. Dikovskij, founded on the continuation of the 'Pominnik' by Fr. Zavadzkyj. 'Grodnenskija E.W. 1906' j.w."; DERUGA ALEKSY, *Jeszcze jeden rękopis Bazyłjanina Jana Oleszewskiego* († 1723) — "Ateneum Wileńskie," XI (1936), p. 293, note 4.

(N. DIKOVSKIJ, *Basilianskij Orden i ievo znachenie v zapadno-russkoi uniatskoi Tserkvi vo XVII i nachale XVIII veka*. "Grodnenskiia Eparkhial. Vied.", 1906, No. 38, p. 1023 ss.)

To these seven known works was added recently still another newly found manuscript or collection of documents regarding the history of some monasteries up until 1719; i.e., mainly the monastery in Boruny (1706-1715) and some documentaries concerning other monasteries, including notes on Kazuty, Pustynky, Grodno and Kobryn', the description of the visitation of the monastery of Basilian Sisters of the Holy Ghost in Minsk in 1716 and various annalistic materials.

3. - ANTONIJ ZAVADZKYJ⁵² († 1737), born in the region of Vilnius. After his entrance into the Basilian Order he studied philosophy at the Pontifical Academy in Vilnius, where he obtained his baccalaureate (November 23, 1691) and title of master in philosophy (July 3, 1693). Later he held various offices in the Order and finally was elected protoarchimandrite in 1719, and as such partook in the synod of Zamostia (1720). From 1726 he was consultant of the Order and Superior of the monastery in Byten' and in 1730 he partook in the coronation of the ikon of the Blessed Virgin in Zyrovycsi as protoconsultor. He died on March 15, 1737. In the continuation of Paisius Sakhovskij (from 1610) and of Sylvester Kotlubay (from 1620), he carried on till 1702:

Sobotnik albo Pominnik Cerkwi Byteńskieĵ.

He continued also the *Pominnik* started by I. Oleshevskij, as above⁵³.

4. - IGNATIUS KULCHYNSKYJ⁵⁴ (1694-1741), born in Volodymyr in Volynia, in the Order he held a variety of offices and became the general procurator (representative) of the Order in Rome (1729-35), and finally archimandrite of the monastery of Grodno in 1737. He died in 1741. He left extremely important (historical) works:

Speciem Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora in suis capitibus seu primatibus Russiae cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae, per Ignatium Kulczynski... exhibitum, quod primo nonnullas Sanctorum indigenarum vitas ac elogia, dein Moscoviticas Papebrochii ephemerides notabiliores quasdam animadversiones, ac tandem succinctam Archiepiscoporum Kioviensium totiusque Russiae metropolitaram chronologiam breviter complectitur, Romae 1733, 1759; Parisiis 1859⁵⁵;

Appendix, Romae 1734; Poczaioviae 1759;

Relationes authenticae de statu Ruthenorum cum S.R.E. unitorum in regno Poloniae degentium seu de continuis eorum afflictionibus et horrendis usque ad effusionem sanguinis persecutionibus a Moschis Schismaticis, Romae 1727⁵⁶;

⁵² WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 278.

⁵³ See n. 1.

⁵⁴ ORGELBRAND, *o.c.*, t. IX (Warszawa 1901), p. 60.

⁵⁵ ESTREICHER, *o.c.*, t. 20, p. 371; FINKEL, *o.c.*, n. 1313.

⁵⁶ ESTREICHER, *o.c.*, t. 20, p. 370; FINKEL, *o.c.*, n. 4326.

*Menologium Basilianum to iest żywoty Świętych Pańskich oboiey płci z Zakonu S. Bazylego W. na miesiące rozłożone, zebrane i napisane przez ś.p. I.X. Ignacego Kulczyńskiego, ZSBW., opata grodzickiego i na dwie części rozdzielone, Wilno 1771*⁵⁷;

*Il diaspro prodigioso di tre imagini miracolose della B.V. Maria, Roma 1732*⁵⁸.

5. - ILARIJ KARPINSKYJ⁵⁹ († before 1765), born of the family of a priest. His brother Heraklij was also a Basilian. The origins of Ilarij are not known well (still another Karpinskyj, Nicodemus was a provincial of the Lithuanian province in 1763-70). Ilarij is known as a theologian and geographer. He wrote the first Polish geographic vocabulary, which encompassed physiographic objects and settlements including historical information. It encompassed the other countries not a part of Europe. His work was the first among Polish geographical manuals. In his description of cities were added also ecclesiastical informations. This was an original manual although not always very precise.

*Lexykon*⁶⁰ *geograficzny dla gruntownego pojęcia gazet i historyi z różnych autorów zebrany, przetłumaczony i napisany przez Hilariona Karpińskiego, ZSBW., w prowincyi litewskiej kapłana i teologa. Po śmierci jego z przydatkiem odmian, które zaszczyły, z wykładem na początku terminów geograficznych i słownikiem nazwisk łacińskich na końcu położonym, do druku podany, Wilno 1766.*

Dedication to Izabela Czartoryska. Edited by his brother Heraklij.

6. - IURIJ BULHAK⁶¹, BISHOP OF PINSK AND TURIV (1730-69), born about 1697 of Tartar origin. In 1713, he entered the Basilian Order in Zyrovtytsi, where he obtained his primary education. Theology, however, he studied in Rome where he obtained his doctorate in philosophy and theology. In 1721, he was ordained to the priesthood. After his return home he taught rhetoric and poetics and became the prefect of studies, then preacher and general auditor

⁵⁷ ESTREICHER, *o.c.*, t. 20, p. 369; FINKEL, *o.c.*, n. 9180.

⁵⁸ MARTINOV, in *Specimen Ecclesiae Ruthenae*, p. XVI (this is his first published work); see also: Козловский, *у.м.*, перевод с польской рукописи, составленной историком Игнатием Кульчинским... (FINKEL, *o.c.*, n. 14574).

⁵⁹ HERBST ST., *PSB*, t. XII, p. 110.

⁶⁰ ESTREICHER, *o.c.*, t. 19, p. 146.

⁶¹ SKRUTEŃ J., *PSB*, t. III, p. 129.

of the Chancery of the metropolitanate under Metropolitan Leo Kishka. He pursued the study of languages. In 1730, he was appointed bishop of Pinsk and Turiv and was consecrated in Novhorodok on September 3, 1730, and immediately partook in the Basilian chapter in that city. In 1758, he assumed as Coadjutor A. Strus-Mlodovskyj and granted him the archimandria of Supraśl. This Coadjutor, however, transferred to the Metropolitan Volodkovych. Therefore Bulhak assumed another Coadjutor G. Horbatskyj in 1766. In May 1759, he produced a study of the miracles of the Blessed Andrew Bobola. He died on March 12, 1769 in Khropinia and was buried in Byten'. Under his direction were printed:

Missa S. Joannis Chrysostomi... ex sclavonico idiomate in latinum translata, Leopoli 1735;

Bible (in Ruthenian), Supraśl 1743; for this edition he invited two Basilians: Innocent Kharkevych and Theophile Latsevych⁶².

7. - SYLVESTER RUDNYTSKYJ⁶³, BISHOP OF LUTSK AND OSTROH (1751-78), nephew of former bishop Theodosy Rudnytskyj-Lubienitskyj. After his studies in the Basilian school in Volodymyr in Volynia he entered the Basilian Order and there held different offices. At first, he became archimandrite of the monastery in Kaniv, then in Ovruch and after the death of his uncle in 1751, he became bishop of Lutsk and Ostroh. He died in 1778. He left some works⁶⁴:

Prawa duchowieństwa greko-unickiego, Lwów 1746;

Jura et privilegia genti Ruthenae catholicae a Maximis Pontificibus Poloniaeque Regibus concessa, Leopoli 1747;

Expositio iurium Ecclesiae Ruthenae, Warszawa 1767 (the same in Polish, Supraśl);

Ἐγκυρίδιον — *Enchiridion o svyatsenstvi* краткими от священнаго Писанія і св. благодохновенних Отец, купно же і прочих писателей ізятими словеси состевлений, прежде із італійскаго на латинскій, нині же на руский язык, тцанієм Его Преосвященства Кир Сильвестра Любенецкаго Рудніцкаго Ексарха всея Россіі, Луцкаго і Острогскаго Епископа преведений: Напечатана в типографіі Почаевской, Року Б. 1775.

⁶² ESTREICHER, *o.c.*, t. 13, p. 444.

⁶³ ORGELBRAND, *o.c.*, t. XIV (Warszawa 1903), p. 69.

⁶⁴ ESTREICHER, *o.c.*, t. 16, p. 20; FINKEL, *o.c.*, n. 1312.

8. - CORNELIUS SROCHYNSKYJ ⁶⁵ (1731-90), born on November 17, 1731, son of Simon and Ann in Selyska at Peremyshl. He studied under the Jesuits in Peremyshl. Then he entered the Basilian Order in Dobromyl on August 15, 1754 and made his profession on September 14, 1755. His theological studies were made at the monastery of St. George in Lviv, where he was ordained a priest by Leo Sheptytskyj, bishop of Lviv on June 29, 1759. Later he was sent as a missionary to Zamostia for 5 years. He briefly was superior of the monastery of Uhornyky. He held this post longer in Krystynopil (1766-76), where he was also the superior of the missions. During the provincial chapter in Univ in 1776 he was elected secretary of the Ruthenian province and during the general chapter in Torokani in 1780 was elected provincial consultor (of the newly erected province of Galicia) and became superior in Lawriw from May 2, 1781 to May 14, 1788. He died on March 21, 1790.

Besides his works cited above: *Methodus peragendi missiones and Sermones*, we include others:

Katechizm krótko zebrany... na misyyach ZSBW., Lwów 1768.

About St. Honuphrius — edited by Franciscans in Lviv 1773;

And from his works in manuscripts the most important are ⁶⁶:

Historia monasteru Lawrowskiego ZSBW (XIII-XVIII centuries);

Acta monasterii Lauroviensis (vol. I-II);

Liber privilegiorum et inscriptionum monasterii Lauroviensis a saec. XIII;

Privilegia foundationis monasterii Lauroviensis OSBM (1291-1767);

Spis spraw Lawrowskiego monasteru ZSBW;

Dziejopis monasteru Krystynopolskiego ZSBW *provincyi Najśw. Maryi Panny*; tudzież przyłączonych do niego za folwarki: Wolswinkiego y Horodyskiego monasterków... od R.P. 1766 zaczęty;

Dyariusz fabryki murowaney cerkwi y klasztoru Krystynopol. WW.OO. Missionarzów ZSBW w R.P. 1771 zaczęty.

⁶⁵ ЛУКАЊ R., ZSBW, *Autor Dziejopisu Monasteru Krystynopolskiego O. Kornelius Sroczyński*, ZSBW, (krótki życiorys), Kraków 1939; ВАВРИК М., О. Корнеліо Срочинський, ЧСБВ, історіограф і проповідник (1731-1790), «Записки ЧСБВ», Сек. II, т. III 1962, ст. 429-439.

⁶⁶ ВАВРИК М., *у.апт.*

9. - MAXMILIAN RYLLO⁶⁷, BISHOP OF Kholm (1759-85) AND BISHOP OF PEREMYSHL (1785-94), born in Rylowka at Vilnius in 1715 of a noble family of the Latin rite. He entered the Basilian Order in Vilnius and took his theological studies in Rome. On September 22, 1742 he was ordained a priest. After his return he held various offices in the Order, as procurator of the province, superior of the monastery in Kholm and consultor of the Lithuanian province. As the bishop of Kholm, after the first division of Poland under Catherine II, he was imprisoned in Berdychiv and therefore according to some authors he refused, when Catherine II wanted to appoint him metropolitan after the death of Metropolitan Leo Sheptytskyj (1779) and aspired rather to the bishopric of Peremyshl after the death of the second Sheptytskyj Athanasius (1779). He contradicted the nominations of non-Basilian bishops. His literary contributions include⁶⁸:

Antiquitates Ecclesiae Ruthenae, Supraśl 1755, 1760;

Commentarius de Baronii historica relatione de Ruthenorum origine eorumque miraculosa conversione, Supraslii 1755;

Historia cudownego obrazu N.M.P. w chełmskiej katedrze obrządku greckiego, Berdyczów 1780.

10. - PORPHIRIUS SKARBK-VAZHYNSKYJ⁶⁹ (1732-1804), born on August 5, 1732 in Bielorusia as son of Kazimir (county-judge) in Oshmiany in the province of Vilnius and Viktoria. He entered the Basilian Order at the monastery of Vilnius about 1750. His philosophical and theological studies were made in the houses of studies of the Order. As a deacon he went to Rome for his higher studies, which he finished in 1758. Upon his return he was at first professor of philosophy in the monastery of Polotsk and then became the rector of the schools in Buchach and finally the rector of the college in Volodymyr in Volynia. Between the years 1772-80

⁶⁷ AMMANN, *o.c.*, p. 377, 379, 561; CHOMA J., *Maximilianus Rylo Episcopus Chelmensis et Peremyshiensis (1759-1793)*, «Analecta OSBM», Sec. II, t. I, 4 (Romae 1953), p. 441-471.

⁶⁸ ORGELBRAND, *o.c.*, t. XIII (Warszawa 1902), p. 190; FINKEL, *o.c.*, n. 1314; ESTREICHER, *o.c.*, t. 26, p. 529: *Antiquitates...*

⁶⁹ WOJNAR, *o.c.*, p. 290; НАЗАРКО І., *Порфір Важинський-Єпископ Холмський (1790-1804)*, «Записки ЧСБВ», Сер. II, т. IV, 3-4 (1964), ст. 527-533.

for the first time, he was elected protoarchimandrite, and between 1788-89 he was elevated to that position for a second time. While in 1772, he obtained from Rome a privilege as protoarchimandrite to grant the degree of doctorate of philosophy and theology; he obtained another privilege as the ex-protoarchimandrite, namely to use the insignia of archimandrite. After his first tenure he became the Coadjutor of the archimandrite of the monastery of Zhydychyn Ignatius Volodzko and later he became also the archimandrite of the same monastery. Between both these tenures of protoarchimandrite he was elected the Provincial of the Lithuanian province. The second tenure of the protoarchimandrite he did not end, because he became bishop of Kholm in December 1789. In the Order and also as bishop he was very active, influential and careful about the good of the entire Kievian metropolitanate, even in regard to the renewal of the metropolitanate of Galicia. His great library he left to the Basilian monastery in Kholm. He died in Kholm on March 9, 1804 and left a great literary heritage:

Propositiones philosophicae Studii Basiliani Polocensis, 1759 ⁷⁰;

Duch kapłaństwa Chrystusowego albo żywot i cnoty apostołskie Zbawiciela naszego, Wilno 1792 ⁷¹;

Katechizm albo krótkie zebrane nauki chrześcijańskiej dla pożytku dusz ludzkich spisane, na 2 klasy podzielone, Począjów 1792 ⁷².

Oratorium seu exercitationum oratoriarum... Pars prima, Vilnae 1773 ⁷³;

Synagoga z błędu wyprowadzona, Począjów 1792 (translation from Italian) ⁷⁴;

Ojciec nasz albo Modlitwa Pańska podług różnych potrzeb i okoliczności przystosowana, obfite bogomyślności uproszenia łask różnych osobliwie do zbawienia ściągaająca... z różnych ksiąg wyjęta, Lublin ⁷⁵;

Zywoty SS. w 12 tomach, z włoskiego (manuscript) ⁷⁶;

⁷⁰ ESTREICHER, *o.c.*, t. 32, p. 269.

⁷¹ IBIDEM, p. 267.

⁷² IBIDEM.

⁷³ IBIDEM, p. 268.

⁷⁴ НАЗАРКО І., *у.аpm.*, ст. 532.

⁷⁵ ESTREICHER, *o.c.*, t. 32, p. 269.

⁷⁶ IBIDEM.

Zbiór dwojakich żywotów (1786) — 13 volumes of translation; a new edition in 1839⁷⁷;

*Ustawy synodalne*⁷⁸;

Diariusz (diary from 1780 to 1804 — in 3 volumes — manuscript)⁷⁹.

11. - IGNATIUS STEBELSKYJ⁸⁰ (1805), according to Seredynskyj he did not occupy any position in the hierarchy of the Order,— he dedicated himself completely to studies. His works are very much appreciated:

Dwa wielkie światła na horyzoncie połockim z cieniów zakonnych powstające, czyli żywoty SS. Panien y Matek Eufrozyny y Parascewii, zakonnic y hegumeniy, pod ustawą S.O. Bazylego W. w monastyrze S. Spasa za Połockiem żyjących, z *Chronologią y Przydatkiem niektórych służących do tego pożytecznych krajowych wiadomości*, z rozmaitych dziejopisów y pism zebranych, przez X.W. Ignacego Stebelskiego ZSBW. prowincyi Litewskiej okazane y za pozwoleniem zwierzchności do druku podane R.P. 1781, tomik I w Wilnie w drukarni Bazyliańskiej; t. I Żywoty SS. Eufrozyny y Parascewii, Wilno 1781⁸¹;

Chronologia albo porządne według lat zebranie znaczniejszych w Koronie Polskiej y W.X.L., a mianowicie na Białej Rusi w Połocku dziejów rewolucyi, zwłaszcza tych, które się tyczą tak starożytnego monasteru S. Spasa za Połockiem, niegdyś przez SS. Panny y Matki Eufrozynę y Parascewię Hegumenie rządzone, iako teraz teraźniejszego klasztoru na zamku Połockim założonego. Przez W.X. Ignacego Stebelskiego, Wilno 1782; (t. II)

Przydatek do chronologii to iest rzeczy te, które w poprzedzających dwóch tomikach częstokroć się zmieniały, a przez obszerność swoją umieścić się wygodnie tamże nie mogły. Tu zrzęcznie przez

⁷⁷ IBIDEM.

⁷⁸ *Przegląd powszechny*, 1902, I, p. 163.

⁷⁹ PETRUSZEWICZ A.S., *Wiadomości o Diariuszu czyli dzienniku ks. Porfirygo Ważyńskiego, Biskupa Chełm. od r. 1780 do 1804*, «Przegląd archeologiczny», Lw. 1883 (FINKEL, o.c., n. 9738; 24390); НАЗАПКО I., *у.а.р.м.*, ст. 530.

⁸⁰ SEREDYŃSKI, as above.

⁸¹ ESTREICHER, o.c., t. 29, p. 265: «Dzieło to obejmuje nie tylko dzieje klasztorów Bazyliańskich na Rusi, ale nadto mieści w sobie ważne szczegóły do historii Kościoła ruskiego oparte na źródłach archiwalnych i krytycznie opracowane»; ORGELBRAND, o.c., t. XIV (Warszawa 1903), p. 69.

samego Autora W.X. Ignacego Stebelskiego ZSBW prowincyi Litewskiej położone i za po zwoleniem Zwierzchności do druku podane, R.P. 1783 (Wilno) (t. III).

SEREDYŃSKI WL., *Ostatnie Stebelskiego prace*, — in “Scriptores rerum poloniarum”, t. IV, Kraków 1878, p. 263-394.

*Historia Synodu florenckiego*⁸² (?).

12. - TIMOTHY SHCHUROVSKYJ⁸³ (1740-1812), doctor of theology and canon law, Apostolic Protonotary, Superior of the Apostolic mission in Bila and in the eparchies of Berestia, Volodymyr in Volynia and in the archeparchy of Kyiv. Upon his death on April 15, 1812, he left the following works:

— *Poesis didactica totius regni naturae divitiarum delineatrix atque magistra* Perillustris ac Magnifici Domini Michaelis Gurowski Capitanei Zwinogradensis Maecenatis Amplissimi et plurimis gratiis et nominis splendore ad nobilissimae juventutis scholarum Vladimiriensium sub umbra Basilianae tutelae commorantis, majus emolumentum et patriae decus suumque perenne obsequium insignita Poczajoviae 1770;

— *Widok mądrości w obraziech od pogan wysławiany*, od Leona Izawryka Cesarea zdeptany, od Jana Damascena wsławiony i świeżo z popiołów starożytności w Szkołach Włodzimierskich odnowiony i otarty, Poczajoviae 1771;

— *Hasło Zbawienne Nauki Apostolskiej*, złożone i zgromadzone z rozmaitych rozmów, z teologii dogmatycznej, moralnej, spekulatywnej, historycznej, z kanonów, z katechizmu i z nauki asceetycznej wyjęte z poważnych autorów y na pożytek dusz chrześcijańskich, a osobliwie w stanie duchownym żyjących ułożone... Wilno 1780;

— *Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych* we wszystkich materiach i wydarzeniach tak sumiennych iako też i sądowych na rozmowy w jedynastu księgach podzielone a ku zbawiennej wiadomości ludziom wszelkiego stanu tak duchownego iako świeckiego... Supraśl 1792;

⁸² See *Analecta OSBM*, Sec. II, vol. VII (1971), p. 349; ПЕТРОВ Н., *ТКДА*, 1870, August, p. 387 reports: «Zebranie arcybisków i biskupów ruskich» (manuscript of Seminary in Volynia).

⁸³ ESTREICHER, *o.c.*, t. 30, p. 228-231.

— *Missya Bialska XX. Bazylianów* podająca sposób cwiczenia się w Rozmowach katechitycznych y wiadomościach prawa kanonicznego y ku pomocy pracuiących około zbawienia bliźnich swoich, Supraśl 1792;

— *Missya Bialska XX. Bazylianów* podająca sposób łatwiey do cwiczenia się w modlitwie umysłowej y społeczney, w rozmowach zbawiennych o nauce katechityczney y o uspokoieniu sumienia, poświęcając na to dzień, tydzień, miesiąc, rok, iako części życia Stwórcy, od którego całe życie bierzemy; a to dla ludu prostego po wioskach y miasteczkach żyjącego, Supraśl 1792;

— *Missya Bialska ośmodniowa y całomiesięczna*, podająca łatwy sposób do cwiczenia się w modlitwie umysłowej y społeczney, w rozmowach zbawiennych dla ludu prostego po wioskach y miasteczkach żyjącego, Supraśl 1792;

— *Missya Bialska całoroczna czyli Rok Święty*, mający na wszystkie święta uroczyste nauki i pieśni uwagi ułożone, Supraśl 1792.

13. - CAESARIUS KAMINSKYJ ⁸⁴ (1765-1827), known at that time as an astronomer in Vilnius. He originated from the uniate nobility in Bielorrussia, the son of Francis (company commander in Novhorod) and Frances Iakubowska. He entered the Basilian Order in Berezvech about 1780, and made his religious profession in 1781. As an already ordained priest he was sent to Rome in 1790. Upon his return, he was appointed by a commission of Riepnin as adjunct of astronomy at the university of Vilnius in 1797. In 1808, he started his lectures on theoretic astronomy and later became director of a chair and elaborated on his own program of lectures leaning upon the lectures of Śniadecki. During the time of the Napoleonic War, together with Fr. Lenartovych, OSBM, and Fr. N. Holownia, OSBM, he defended the affairs of the Uniate Church in Bielorrussia in the commission of education and religion. At that time he was elected for the first time the Provincial of the Lithuanian province and for a second time in 1814, quitting the university. He resisted the imperial powers against the cessation of the Order and against the transfer to Orthodoxy. He contributed to the changing of the Basilian school in Zhyrovtytsi to a secondary school in 1826,

⁸⁴ RABOWICZ ED., *PSB*, t. XI, p. 529; БОБРОВСКИЙ П., *Подготовка реформы в русской греко-католической Церкви (1803-1827)*, «Христиан. Чтение», 1889, н. 5.

therefore he received the gratitude of the ministry of education. He became also the archimandrite of the monastery in Leshch (a suburb of Pinsk).

After this review of the most important Basilian authors of the 17th and 18th centuries, it is necessary, at least briefly, to recall some of those who were not sufficiently presented or whose works were not published. Thus, for example, many of the professors of different fields could not publish their lectures (manuals), although they had them ready in manuscript form, as it was mentioned above. Others, however, did not leave manuscripts, although they distinguished themselves in their fields. For example, VICTOR BOSIATSKYJ⁸⁵ (1785-1844) who was known as a "*Lumen Ordinis*," and who after he obtained a master's degree in philosophy at the University of Vilnius in 1811, taught physics, mathematics and French in the Basilian colleges of Boruny, Lawryshiw and Lady or V. KOMPANEVYCH (1858), who left his manuscript: *Methodus electionis antiquae in episcopum a ritus graeci nobilibus*⁸⁶; or JULIAN ANTONOVYCH⁸⁷ (1824), who taught in Volodymyr Volynskyj and wrote an English Grammar; or JOSEPH ANTONIUS ZHAGELSKYJ⁸⁸, who left some publications on the history of the Ukrainian Church and the Basilian Order.

In addition to those mentioned it would be useful to mention some professors of philosophy and theology, at least from the Ruthenian province (later called the province of Galicia), who left their manuals as manuscripts⁸⁹, like: Meletius Dolanskyj, Theophilact Oryshchyts, Innocent Matkovskyj, Sylvester Lashevskyj, Joseph Morgulets, Samuel Iedlinskyj, Gedeon Lesievych, Salustius Koblanskyj, Anatolius Vodzitskyj, Tryfon Stebnytskyj, Josaphat Makarevych, Ampliatius Kzhyzhanovskyj, Gabriel Kozitskyj,

⁸⁵ CHARKIEWICZ WAL., *PSB*, t. II, p. 374.

⁸⁶ KOLASSA J., *Bibliografia Czasopisma Zakł. Narod. im Ossl. 1828-1869*, Wrocław 1957.

⁸⁷ *Gramatyka dla Polaków chcących się uczyć angielskiego języka krótko zebrana przez...* Bazyljanina prowincyi litewskiej za pozwoleniem Zwierzchności pierwszy raz pod prasę oddana (On end: Various letters), Warszawa 1788. Cf. *PSB*, t. I, p. 142.

⁸⁸ Among his publications are: *Vita et res gestae L. Kiszka*, Supraśl 1747 (FINKEL, *o.c.*, n. 1759); *De Pinscensi episcopatu et episcopis*, 1750 (IBIDEM, n. 13192). However, his appurtenance to the Basilian Order is questioned.

⁸⁹ WAWRYK M., *art. c.*; see above n. 41.

Herman Dronovych, Alympij Anhelovych, Mykhajlo Gronzievych, Ilarij Tarasovskyj, Vasylij Bozykovych (Boryshkovych?) and many others; similarly also in other provinces. This, however, exceeds the limits of our purpose.

But even this modest enumeration of the most important authors presents a picture of the scientific activity of Basilians of that period. Only after this enumeration is it possible to see the needs of our Church, as well as the interest regarding them, i.e., the object of the scientific activity of that time, and finally the division or categories of those works. Because meanwhile in the 17th century the defense of the Union was the most urgent subject, which caused the polemic literature, to the contrary in the 18th century there was already the full development of the knowledge in church matters in the fields of philosophy, theology, canon law, missiology and especially of church history. Moreover even in secular studies there were some manifestations of the scientific activity of the professors of Basilian colleges and even of the university.

2. BASILIAN PUBLISHING HOUSES

There is no reason to be occupied with the problem, whether or not there were Ukrainian printing houses before Ivan Fedorov or whether he initiated them in Ukraine, or renewed only the printing of books (as says the inscription on his tomb: "he renewed the neglected printing..."); or whether before him there had already existed a printing shop in the monastery of St. Honuphrius in Lviv donated by the "citizen of Lviv Stephen Dropan," in 1460⁹⁰.

Our subject here is Basilians, formed and centralized in one Order in 1617, whom we study in two centuries only (17th and 18th). During these centuries Basilians in addition to other fields of their endeavor, also developed editorial activity. Therefore even a short review of the Basilian printing houses of the period will help us to complete the picture drafted by the former chapters.

⁹⁰ Мацюк О., *Первопочатки укр. книгодрукування*, Київ 1970, «Наука і Суспільство», 20, 9, ст. 49-52.

1. - *The oldest Basilian printing house*, after the formation of the Basilian Order in the Kievian metropolitanate, *was in Vilnius at the monastery of the Holy Trinity*⁹¹, which was preserved from 1623 until 1839. Formerly, it belonged to the Confraternity of the aforementioned church and monastery. It became a counterweight to another printing house in Vilnius at the Orthodox church and monastery of the Holy Spirit. In the period of the polemic literature both of these printing houses printed counter works of the polemicists, as indicated.

2. - *The second Basilian printing house was at the archimandria of Supraśl*. This archimandria was founded about 1498 by Alexander Khotkevych⁹² with the cooperation of Joseph Soltan, bishop of Smolensk and later Metropolitan of Kyiv. In 1603, it was transferred to the Union⁹³. But it never was completely incorporated in the Basilian Order, because of the opposition of its patrons, i.e., the family of Khotkevych, and as such it remained through the 17th and 18th centuries. However, its Archimandrites always were the reformed Basilians (either bishops or metropolitans or simple religious). Its delegates also partook in the Basilian chapters, as representatives of archimandria⁹⁴, which was obliged to pay for the common novitiate⁹⁵, the Roman residence⁹⁶ and Protoarchimandrite⁹⁷. After the division of Poland it was adjoined to Prussia and in 1798 this archimandria became the see of a new

⁹¹ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1971, p. 580; ILJASZEWICZ TH., *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie 1575-1623*, Vilnius 1638. About the Slavic printings of this printing-house, Metropolitan of Kyiv Havryyl Kolenda, reporting in his long letter to the S. Congregation of the Propagation of Faith in Dec. 8, 1671, testified that he founded the Slavic printing-press in Vilnius and gave it to Basilians and that some liturgical books were printed there. Metropolitan Kyprian Zhokhovskij reported to the same S. Congregation in March 22, 1691 that soon will be published a new Liturgicon in the printing-house of Vilnius, which in fact appeared in 1692 (WELYSKYJ A., *Epistolae Metropolitarum...*, vol. II, p. 313 and vol. III, p. 140).

⁹² WOJNAR, *De Archimandritis...*, p. 367, n. 54.

⁹³ ДЕНИСОВ Л.И., *Православные монастыри российской империи*, Москва 1903, ст. 209.

⁹⁴ A.C., т. 12, ст. 132.

⁹⁵ IBIDEM, p. 119.

⁹⁶ IBIDEM, p. 51.

⁹⁷ IBIDEM, p. 125.

eparchy and its archimandrite, Theodosius Vyslotskyj, was appointed first bishop on April 15, 1800⁹⁸.

During the office of Metropolitan Zhokhovskyj, who became its Archimandrite in 1693⁹⁹, the printing machinery from Vilnius was transferred there, because during the chapter of Zhyrovycsi (after the death of Metropolitan Zhokhovskyj) there appeared a delegation from Supraśl with the question of what should be done with that printing machinery?¹⁰⁰ Then the superior (hegumen) of the monastery of Vilnius laid claim to it. However, the chapter delayed this affair. Perhaps this was the reason that this printing house of Supraśl edited some liturgical books and interrupted its activity, as some historians remark¹⁰¹. Only in 1711 did it start again, publishing primarily in Polish which were calendars. In Cyrillic there were issued along with other liturgical books, also some editions of Staroviery¹⁰² (old believers). George Bulhak, bishop of Pinsk-Turiv edited the Bible there (in Ukrainian) in 1743¹⁰³.

3. - *The third Basilian printing house was at the monastery in Univ (1648-1770).* This monastery by its origin dated back to the 15th century and in 1542 it became the archimandria¹⁰⁴. In 1711, the reunion of the superiors (hegumens) of the eparchy of Lviv was held here, under the auspices of Bishop Varlaam Sheptytskyj in order to restore the monastic discipline according to the form of the Fathers, namely properly, Eastern¹⁰⁵. After the decision of the synod of Zamostia, that the newly united monasteries should constitute a new Congregation like the Lithuanian, this archimandria was incorporated into it and with it became one Order, as the

⁹⁸ WOJNAR, *o.c.*, l.c.

⁹⁹ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitaram...*, vol. III, p. 152.

¹⁰⁰ A.C., t. 12, st. 132.

¹⁰¹ IBIDEM, p. 151: «Drukarnia, której pretendował klasztor Wileński, zostająca w Supraślu, że teraz bez pożytku wakuje, feliciori committitur temporis hoc alias Divinum praetermissum opus» (*Encyklopedia wiedzy o książce*, l.c.).

¹⁰² In 1804 it was sold to Aron merchant of Bilystok, IBIDEM.

¹⁰³ See above.

¹⁰⁴ *Drukarze dawnej Polski*, z. 6: Małopolska — ziemie Ruskie, p. 248-250. Огієнко І., *Початок друкарства в Унесі*, Львів 1926, «Записки НТШ», т. 141-3, ч. 12.

¹⁰⁵ WOJNAR, *De regimine Basilianorum...*, p. 74.

monastery of the Ruthenian province, which later held its provincial chapter there in 1776¹⁰⁶.

In regard to the printing house of this archimandria, already in 1617 here was working a wandering print shop, where Archimandrite Staurovetskyj started to print his "*Zertsalo Bohoslovია*—Mirror of Theology." However, a permanent printing house was founded later. Some historians indicate the sixties of the 17th century and Ohienko indicates the forties, namely in 1646/7. Certainly, however, Varlaam Sheptytskyj in 1663, after the death of Arseniy Zheliborskyj, bishop of Lviv, received this archimandria¹⁰⁷ and on November 10, 1669 procured from the king a privilege to put into motion that printing house, and in 1670 there appeared a new printed work: "The Explanation about the Church and about Church Objects." The *Stauropigia* in Lviv brought a suit against V. Sheptytskyj because of the breaking of its monopoly. The sentence, however, was not pronounced due to the war with the Turks, so that in 1678 "The Psalter" was printed with the privilege of the king¹⁰⁸.

After the death of V. Sheptytskyj (1715) this printing house was working without major obstacles. The successor of Varlaam, Athanasius Sheptytskyj renewed the controversy with *Stauropigia* in order to subject it to himself, but *Stauropigia* defended its rights¹⁰⁹. Then Sheptytskyj turned his attention to the printing house of Univ. In 1732, "*Sobranie pryypadkov*—Collection of Cases" was printed, and in 1733, "*Liturgikon sy iest Sluzhebnyk*—Liturgicon," that called forth again a new controversy with *Stauropigia*. This

¹⁰⁶ ВАВРИК М., *До історії Василянських капітул у Галичині в XVIII-XIX ст.*, «Записки ЧСВВ», Сек. II, т. III, 1-2, Рим 1958, ст. 48.

¹⁰⁷ «Między rokiem podobnoś 1669 i 1671 Warlaam Szeptycki Opat uniowski w monastyrze tamecznym drukarnią rusko-słowiańską założył w r. 1732». ZUBRZYCKI DYON., *Historyczne badania o drukarniach Rusko-Słowiańskich w Galicyi*, Lwów 1836. The director of this printing-house became S. Stavnytskyj. OHIENKO, o.c., as first of them indicates And. Skulskyj; he, however, was in 1646, p. 10.

¹⁰⁸ МАСЛОВ С., *Друкарство на Україні в XVI-XVIII ст.*, Київ 1924, ст. 11: «At Karataiev we find, is true, an obscure reference to a "Psalter" published here in 1652». (The Director of the printing-house was then "Dmytro Kulchytskyj", signing in 1768 this Psalter: "Dmytro Kulchytskyj director and typographer of Univ"). According to OHIENKO, o.c. this Psalter appeared in 1648, p. 16.

¹⁰⁹ ZUBRZYCKI, o.c., p. 30.

suit *Stauropigia* lost on May 9, 1739. However, it nevertheless retained the exclusive right for the sale and edition of the books that were on the list confirmed by King August III on September 30, 1740¹¹⁰. Sheptytskyj was prohibited to edit the books, for edition of which *Stauropigia* held privilege. It was a shock for the Basilian printing house. Therefore the Archimandrite of Univ sold the printing machinery to the Basilian printing house in Pochaiv in 1770. Meanwhile the former printing house (of Univ) printed: "*Sluzhebnyk—Liturgicon*" (*in folio*) in 1733 and in 1740; and before it "*Zertsalo prezrinia—Mirror of Detesting*," in 1680; "*Katekhizm—Catechism*," in 1685; "*Sluzhebnyk—Liturgicon*," as above in 1747.

Ohienko enumerated twenty-five productions of this printing house and one year later sixty. It is evident that this printing house was limited to printing only books for churches, mostly for the use of the bishop. However, it is very remarkable that there were printed some books in the Rumanian language, for example, "*Psalter*," in 1673 at the request of Metropolitan Dositheus of Suchava, as well as for same "*Akathistos*" in honor of the Blessed Virgina Mary¹¹¹.

4. - *The fourth Basilian printing house was at the monastery of Pochaiv*¹¹². The monastery—*lavra* in Pochaiv originated from

¹¹⁰ IBIDEM, p. 31.

¹¹¹ "In the first 30 years of XVIII c. the printing-house of Univ seemed to be inactive; it seems that the transfer to the Union was not without some internal impediments in the monastery for the printing cause. The appearance, however, on the bishopric see of Lviv of the energetic Athanasius Sheptytskyj called it to a new editorial activity dedicated especially to the Liturgicons (1733, 1740, two 1747), to Trebnyks (1739, 1744), to the Offices of the feasts: of the Holy Eucharist, Dolorous Bless. Mother of God and Bless. hieromartyr Josaphat (1738, 1745). During the time of Leo Sheptytskyj in Univ were printed some small articles only (deeds, articles of the Brotherhoods)"; Свенцицкий И., *Початки книгопечатания на землях України в память 350-ліття першої друкованої книжки на Україні у Львові 1573-4 р.*, Жовква 1924, ст. 45.

¹¹² TYLAWSKYJ I., *Monastero di Počaiw — la sua tipografia e le sue edizioni*, «Analecta OSBM», Sec. II, t. IV, 1-2, Romae 1963, p. 230-292; BANDTKIE J.S., *Historia drukarni w królestwie Polskim i Wielkim Xięstwie Litewskim, jako i w krajach zagranicznych, w których polskie dzieła wychodziły*, t. I-III, Kraków 1826; *Drukarze dawnej Polski*, z. 6: Małopolska — ziemie Ruskie, p. 59-64; ZUBRZYŃSKI, o.s.; Огієнко І., *Історія українського друкарства*, т. I, Львів 1925, «Збірник філологічної секції НТШ», т. XIX-XXI; Крип'якевич І., *До історії почаївської друкарні*, «Записки ЧСБВ», Сер. I, т. III, Вип. 2, Жовква 1928.

about 13th century. Probably there were some monks transferred from the monasteries of Kyiv after the occupation of Kyiv by Tatars in 1240¹¹³. The true history of this monastery, however, started in the 16th century, when the monk-hermits built there a stone church. More accurately the monastery was founded in 1597, when (Mrs.) A. Hoyska donated an ikon of the Mother of God in thanksgiving for the healing of her brother, who regained his lost sight. She also made some donations in the form of furnishings for the edifice of the cenobitic monastery for eight monks, who "*in perpetuum*" would celebrate the Divine Office. The monastery was built by Superior (Hegumen) Job Zalizo. However, the successor of A. Hoyska took the ikon, so that it was restored to the monastery only in 1644. The second donation for this monastery was made by Theodor and Eva Domashevskyj, for one part of which was built the Church of the Holy Trinity with two smaller sections in 1649, and the second part was deposited in the territorial possessions. In 1712, under Superior (Hegumen) Arseniy Kucharovskyj this monastery was transferred to the Union¹¹⁴. From 1743, this monastery became the residence of the Protoarchimandrite, when it was the turn of the Ruthenian province¹¹⁵, which held here its chapter in 1755¹¹⁶.

Among the authors, there is great dissension concerning the time of the beginning of the printing house at this monastery, namely, whether it existed in 1618 or not until 1730. The first date would be indicated by the fact that Staurovetskyj edited here his "*Zertsalo Bohoslovia—Mirror of Theology*"¹¹⁷ in 1618. However authors incline rather to believe it was a wandering—printing shop of the author, as above. But formally the printing house started to work only in 1732 (after some preparations¹¹⁸ dating from 1730) under the Bishop of Lutsk Theodosius Lubienietskyj-Rudnytskyj¹¹⁹, who obtained from the king the privilege for publishing on Sep-

¹¹³ TYLAWSKYJ, *o.c.*, p. 230.

¹¹⁴ IBIDEM, p. 231-3.

¹¹⁵ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 74.

¹¹⁶ IDEM, *De Capitulis...*, p. 35.

¹¹⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, p. 59, 185.

¹¹⁸ IBIDEM; a director was imported and from the attic of the church the printing type were brought down.

¹¹⁹ TYLAWSKYJ, *o.c.*, p. 248.

tember 28, 1732. The first important book printed there was "*Sluzhebnyk—Liturgicon*"¹²⁰ from 1735. When, however, *Stauropigia* of Lviv became aware of this¹²¹, having held the exclusive right for the printing of this type of book, it brought a suit against the printing house of Pochaiv before the Apostolic Nuncio in Warsaw and he prohibited it on October 27, 1733. The new King August III, however confirmed the former privilege dating from 1732 and also the new Apostolic Nuncio revoked the former prohibition, so that the printing house of Pochaiv started again to work in 1737 and started to print "*Meneia* or *Trephologion*" in 1737. Then *Stauropigia* brought suit to Rome, however, even from Rome it was ordered to uphold the decisions of the Apostolic Nunciature. But *Stauropigia* brought suit against the printing house of Pochaiv before the King's court and won it on June 26, 1771. However the sentence was not executed, because of new political circumstances, namely, the first division of Poland in 1772, according to which Pochaiv remained in Poland and Lviv (where was *Stauropigia*) was occupied by Austria. Thus the forty-year old dissension was finished¹²². Then a new bishop of Lutsk-Ostroh, Sylvester Lubienietskyj-Rudnytskyj, nephew of the former bishop made an agreement with the printing house (of Pochaiv) in Rozhchytsi on December 3, 1772, according to which the printing house was considered as a property of the eparchy in order to preserve it from new troubles¹²³. The king confirmed it in 1773. From 1772 until 1795 was a period of the greatest development of that printing house. In that period were printed 133 important editions. Under Russia (1796-1831) its work was declining slowly¹²⁴; in this period there were only 64 books printed, however, some were very impor-

¹²⁰ IBIDEM, p. 249.

¹²¹ ZUBRZYCKI, o.c.; Merchants of Lviv informed the Brotherhood about the preparations.

¹²² TYLAWSKYJ, o.c., p. 250-1; BANDTKIE, o.c.: he proves that this monastery obtained from Rome in 1755 the privilege to publish: in Polish, Latin and Ukrainian (t. II, p. 55).

¹²³ *Drukarze...*; TYLAWSKYJ, o.c., p. 251.

¹²⁴ *Drukarze...*, p. 64: the prefect of the printing-house proposed to sell Old-Slavic books and the printings-press itself to the *Stauropigia*, however, Austria did not accept the condition.

tant editions, like the Bible in one volume in 1798. In 1831, this printing house was given by force to the Orthodox, which existed under their guidance until 1918 when it was transferred to Kyiv and later to Moscow. During the entire time of its existence in the Union, it printed 269 editions¹²⁵ (among them "*Bohohlasnyk*" in 1790—"Nauky parokhiialnye" of Dobrylovskyj in 1794).

The value of the printing house of Pochaiv and the esteem in which its editions were held are pointed out by the director of the National Museum in Lviv, Illarij Svientsitskyj in his work about the beginning of printing in Ukraine: "The editorial practicality and briskness of the monks of Pochaiv was manifested especially in the use of the national language in the books destined for the large masses, by which they became precursors of the national rebirth (renaissance) in the western Ukrainian territories. . . . The monks of Pochaiv came immediately into competition with the Confraternity of the Assumption in Lviv, conquering it with a true beauty and easy reading of their type of printing and fine quality of paper and evidently with easiness of the redaction and manifold contents of editions. Meanwhile the Confraternity looked for editors, perhaps not always with success, and about the manifold contents completely did not take care. The monks of Pochaiv competed also with the Lavra of Kyiv, especially by such editions, as Meneias, Bible, Sermons, Bohohlasnyk, precious Gospels, to become later, besides Kyiv, Moscow and Petersburg, the rich productive center of the liturgical books of Orthodox Slavdom."¹²⁶

From this review of the Basilian activity in the Union of the Kievan metropolitanate, the conclusion is approached by itself, namely, that Basilians rendered their services to the Kievan Catholic metropolitanate according to the hope and vision of their Reorganizer Metropolitan Joseph Velamin Rutskyj.

The tendency toward the scientific works, and the editorial activity could be estimated only from the view of the centuries; and now properly we can appreciate it, when we can manifest our cultural successes also before the world.

The Basilian Order placed importance in all branches of stu-

¹²⁵ TYLAWSKYJ, *o.c.*, p. 252 and their letter *ibidem*, p. 256-292.

¹²⁶ Свенццкий, *у.м.*, ст. 46.

dious activity and made their own contribution. The Basilians, as a distinct entity, and in cooperation with other factors of the Church and nation passed down an impressive heritage to future generations.

M.M. WOJNAR, OSBM

BASILIAN MISSIONARY WORK - MISSIONARIES AND MISSIONS (XVII-XVIII) *

In the 17th century, the goal of Basilian missions was the expansion of the unionistic-ecumenical ideas among the Ukrainian and Bielorrussian and even Russian peoples, especially among their higher classes. For example, in such a mission Metropolitan Rutskyj went to Moscow. In this field, according to the accounts of historians, the Order in reality made great progress¹.

Instead in the 18th century, after the Union was out of danger, the missionary action of Basilians was directed to the "internal conversion" that is to say the upgrading of the masses' knowledge of religion and more emphasis placed on their piety².

In the Order there came about a special vocation of the missionary-preacher, who were placed in the monasteries according to the needs of the faithful. In this way, in 1773 in the Lituanian province 64 monasteries had one preacher, 8 monasteries had 2 preachers. In the Ruthenian province, which comprised also Galicia, 52 monasteries had 1 preacher each, 12 monasteries had two. Some monasteries, especially with the miraculous ikons of the Blessed Virgin had even more preachers. Thus, for example, in the monasteries of Zhyrovytsi and Kholm there were 10 preachers, however, the most were at the monastery of Pochaiw, which had as many as twenty. The smaller monasteries with the miraculous

* Ukrainian original text will be published in the "Proceedings" of the Shevchenko Scientific Society.

¹ BIEŃKOWSKI L., *Organizacja Kościoła Wschodniego w XVI-XVIII w.*, t. II, Kraków 1970, p. 1012.

² IBIDEM, p. 1013.

ikons of the Blessed Virgin were in Braslaw, Chereia, Kazymyriw, Lady, Makhyriw, Serotyn and Boruny ³.

There were also the monasteries from which the missionaries used to go out into the villages and towns to teach catechism and to preach. H. Khrushchevych reports about the very characteristic document of foundation in the matter from 1690 of the monastery in Bila Pidlaska while in the possession of Radziwil. The founder Catherine Radziwil, ordered the Basilians of the newly founded monastery to travel in pairs around her villages and towns from Bila Pidlaska and to teach the children catechism and adults what is required for the knowledge of God and His sacred fear ⁴. Thus in 1777-95 the Basilian missionaries from the monastery of Bila Pidlaska gave 30 missions (every 4 weeks) and heard confessions of 10,000 in Mezhyrichia in 1779, 7,000 in Bila in 1785, and approximately 10,000 faithful attended the procession on the last day of the mission. Other monasteries or missions were: in Strusiw, Krystynopil, and Uman' in the possession of Pototsky, and in Zamostia in the possession of Iakub Zamoyski from which were given 58 missions by Basilian missionaries between 1755-82. Also the same was given in Puhynky in the possession of Wilgi and in Sharhorod in the possession of Lubomirski. Such monasteries of missions were also in Kreminets (Volynia), Terebowla and Uhornyky ⁵.

Here, I would like to introduce some famous missionaries of that period. But first a word of thanks to the Very Rev. Irenaeus Nazarko, OSBM, an authority in Basilian missiology, for his kind assistance in recalling the below-named missionaries.

1. - We are starting with *St. Josaphat*, whose method of preaching was testified to by the Metropolitan Raphael Korsak during his preparation for the former's beatification: "His word was vivid—Metropolitan said—persuasive and was converting whole parishes and districts, therefore he was called 'dushekhvat' (the catcher of souls)." He was a missionary *par excellence*.

³ ІВІДЕМ, р. 1010.

⁴ ХРУЩЕВИЧ Г., *Исторія Замойскаго Собора*, Вильна 1880, ст. 116.

⁵ ВІЕЊКОВСКИ, *о.с.*, р. 1014.

2. - *Fr. Theodosius Borovyk*⁶, the hegumen (superior) of the monastery of the Holy Trinity in Vilnius merits our close attention. He was associated with the saintly life of St. Josaphat. In 1644, he received in Zhyrovytsi King Vladislaus IV Waza and his court where he delivered an excellent sermon⁷. His biographer expressly says that he often gave missions, implying he was a professional missionary.

3. - In the 17th century, *Fr. Alexius Dubovych*, the younger son of John Dubovych, mayor of Vilnius, became famous for his eloquent oratory. He often met with St. Josaphat and under his influence he entered the Basilian Order when he had completed his secular studies. As a Basilian he studied asceticism, rhetoric and theology. Soon he became a learned religious. In 1628, he became the Superior of the monastery of the Holy Trinity in Vilnius and in 1637 also its Archimandrite, elected with the special king's privilege by the religious themselves. Contemporarily he became the Vicar General of the metropolitan. For 18 years he fought in the civil court against the family of Pac the assignment of the Holovchynsky princes who willed to the monastery of the Holy Trinity some land and its rights. He obtained through his efforts many assignments for that monastery. On April 6, 1645, he became the Archimandrite of the monastery of Supraśl, where he added one part to the buildings of that monastery; decorated the church; built the bell-tower and meliorated the estates. He built the school in Supraśl for the Ruthenian language and he often was known to have corresponded in that language. He was troubled by the Voivode K. Khodkevych, who often assaulted the monastery of Supraśl, therefore he asked the king for help and obtained it from Ian (John) Casimirus in 1650. The Basilian chapter of Vilnius in 1650 elected him as a delegate to the king and Apostolic Nuncio for the Order's affairs. In 1652, he wrote a precise text of the Testament and on

⁶ SKRUTEŃ J., *Polski Słownik Biograficzny*, t. II, Kraków 1936, p. 344 (Later: PSB).

⁷ CHARKIEWICZ W., *Żyrowice, łask krynice...* Słomim 1930; BOROVYK, *Historia abo powieść zgodliwa... o obrazie P. Panny Maryey Żyrowickim*, Wilno 1622, 1624, 1628, 1629; Supraśl 1693, 1714 (Published by Zhukovych in Polish, Latin and Bielorussian in Petersburg in 1912).

November 20, of that year he died in Vilnius. Before his death he published 6 sermons⁸ (in Polish).

4. - A charming missionary to be noted also was *Cyprian Zhokhovskij*⁹ (1635-1693), the later metropolitan. He was heard not only by simple people, but also by the nobility and the king. In 1668, he became the Archimandrite of the monastery of Leshch and in 1670 of the monastery of Derman'; in 1671, he was consecrated bishop of Vitebsk and Mstyslaw; and finally was elected metropolitan on February 11, 1674. In 1675, he renounced the office of the Protoarchimandrite, however, because of the misunderstandings between the two parties in the Order. He became again the Protoarchimandrite of one of those parties between 1683-86 until they were reconciled. Also with the Orthodox he wanted a reconciliation in the Colloquium Lubelskie¹⁰ in 1680. His sermons were published, but not passed down to us. He published also the *Liturgicon*¹¹. He died on October 2, 1693.

5. - *Fr. Prokip Khmylevskij*¹² was a missionary from Minsk, until he became the Auxiliary Bishop of Peremyshl. Even later as Bishop of Peremyshl he still gave missions. He died on February 22, 1664.

6. - *Fr. Iakiw Susha (1610-1687)*. "After his ordination his superiors sent him to Novhorodok to denounce the "Socinian" heresy, which did not acknowledge the Holy Trinity; denied the divinity of Jesus Christ and original sin etc. A passionate preacher, Fr. Susha mercilessly crushed this heresy from the pulpit and in public discussions. He had numerous successes. He converted over ten famous Socinians. After two weeks Fr. Susha came to Zhyrovytsi, where there was the miraculous ikon of the Blessed Virgin. He became a famous preacher here and saintly man, as he deepened

⁸ SKRUTEŃ J., *PSB*, t. V, Kraków 1939, p. 426.

⁹ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 268.

¹⁰ *Colloquium Lubelskie między zgodą y niezgodą Bracią Narodu Ruskiego vigore Constytucyey Warszawskiej na dzień 24 Stycznia, An. 1680 złożone*, w Druk. Coll. S.J. Leopoli.

¹¹ RAES A., *Le liturgicon ruthene depuis l'Union de Brest*, « *Orientalia Christiana Periodica* », vol. III (1942), p. 100.

¹² WELYKYJ A., *Litterae SCPF.*, vol. I, Romae 1954, p. 246, n. 486.

his devotion to the Mother of God. In 1639, while Methodius Terletskyj, the Bishop of Kholm founded the secondary school in Kholm, Fr. Susha was sent to Kholm, where he became a teacher and later the rector and superior of the monastery.”¹³

In 1651 he became the Bishop of Kholm and filled this very difficult role to the best of his ability. He died in the aura of sanctity in 1687. (About his scientific accomplishments see below.)

7. - *Fr. Dembskyj Pavlin (1615-1656)*. Upon finishing his novitiate, he was accepted into the college of Brunsberg (Nov. 1, 1633). He did however come back to the monastery (Nov. 2, 1635), and he later again studied there from Nov. 24, 1637, but was unable to complete his studies. His mission in life was the New Reunion of the Churches of Serbia, Montenegro and Bulgaria in 1648. There he had a success by the patriarchs Paizius and Gabriel and was the connecting link between Rome and the Balkans (sometimes disguised as a merchant). Finally he settled in Morach (near Ipeck), where he founded the school for classic Latin¹⁴.

8. - *Fr. Josaphat Brazhyts (1635-1683)*, the famous Basilian preacher in Bielorussia. He was the superior of different monasteries (in Kholm, Minsk, Polotsk and Vitebsk), where he spread the cult of the Blessed Virgin. He possessed her miraculous ikon, which later became famous in Boruny. In 1680, he partook in the Colloquium Lubelskie. He died in the aura of sanctity, as a miracle worker (exorcist), and foretold the day of his own death on February 12, 1683 in Vitebsk. A large bibliography was written about him. Others wrote about him, such as: Susha, Kulesha, Kulchynskyj, Koialovych, Stebelskyj, Wołyniak, Smora and Barącz¹⁵.

9. - *Fr. Gervasius Hostylovskyj*,¹⁶ one of the first members of the Order after its formation. He partook in the chapter of Ruta in 1626¹⁷. He worked also among the Russians (Muscovites). His

¹³ НАЗАРКО ІР., *Найвизначніший життєписець св. Йосафата*, «Нова Зоря», 14 жовтня, 1973 (Чикаго).

¹⁴ SKRUTEŃ J., *PSB.*, t. V, p. 150.

¹⁵ IDEM, *PSB.*, t. II, p. 421.

¹⁶ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitae Kioviensis*, «Analecta OSBM», Sec. III, vol. III, Romae 1958, p. 121.

¹⁷ A.C., t. 12, ст. 29.

missions contained a short talk followed by confession and then a fast exit to escape the Muscovite police before they arrived. He died as a confessor of the faith.

10. - *Fr. Innocent Terpilovskyj*¹⁸, missionary in Vilnius and Zhyrovtytsi; for a time he was also in Rome. He preached until his death in 1663¹⁹.

11. - *Fr. Benedict Mokosij-Bakovetskyj*. Mention of him is made on the occasion of the death of his brother: "During the funeral of Bakovetskyj the sermon by C. Stefanowski, O.P. "The glory of the collected waters", which later was published in Krakow and dedicated to the brother of the dead, to Fr. Benedict (in the world Felix, Christopher) Mokosij-Bakovetskyj, a Basilian, former secretary of the king's chancery (†1658)." ²⁰

From this mention is evident that he was the brother of Joseph Mokosij-Bakovetskyj, the Bishop of Volodymyr (1632-50); and in the world had the name Felix and Christopher and was the secretary of the king's chancery. He died in 1658. He distinguished himself by missionary activity in the Order.

12. - *Fr. Adrian Moser*²¹, the superior of the monastery of Lublin. He partook in the chapter of Byten' in 1657²².

13. - *Fr. Joseph Grodzitskyj*²³, the Archimandrite of Polotsk about 1661.

14. - *Fr. Athanasius Balevych*²⁴, from the region of Berestia, the son of Basil and Regina Reuter. He studied at the Greek college in Rome in 1658-61.

15. - *Fr. Methodius Doroshkovskyj*,²⁵ born in Polotsk in 1663;

¹⁸ КИШКА Л., *Життєписи Василяна*, « Записки ЧСВВ », Сер. I, т. I, ст. 285.

¹⁹ WELYKYJ A., *Acta SCPF.*, « *Analecta OSBM* », Sec. III, vol. I, Romae 1953, p. 279.

²⁰ SKRUTEŃ J., *PSB.*, t. I, Kraków 1935, p. 227.

²¹ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitae Kioviensis*, « *Analecta OSBM* », Sec. III, vol. III, Romae 1958, p. 120.

²² *A.C.*, т. 12, ст. 53.

²³ WELYKYJ A., *Epistolae Metr. K...*, vol. III, p. 78.

²⁴ WELYKYJ A., *Acta SCPF.*, « *Analecta OSBM* », Sec. III, vol. I, Romae 1953, p. 268.

²⁵ WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. II, Romae 1954, p. 91; *Litterae SCPF...*, vol. II, Romae 1955, p. 149; *Epistolae Metr. Kioviensis*, vol. III, p. 134, 143, 146, 172, 205.

he studied in Rome, and as an alumnus of the Greek college in 1687 he obtained a doctorate in theology. Later after completing his studies he became the administrator of the Archimandria of Supraśl in 1692 and afterwards he became the Archimandrite of Leshch.

These are the most famous and the best known luminaries in the whole multitude of Basilian missionaries of the 17th century. This list is not all inclusive, but serves as an example of the living word at that time, which was directed to the support and expansion of the unionistic-ecumenical ideas of our Church.

In the 18th century, the office of the missionary in the Basilian Order was already more precisely determined by the constitutions of the Order and missionaries constituted a special profession. Even some houses were dedicated exclusively to their needs from where they went outside for missionary activity. The main missionaries of that time were as follows:

1. - *Fr. Palladius Rogovskyj*²⁶, who was working in Moscow, where the Muscovites poisoned him in 1702.

2. - *Fr. Laurentius Drutskyj-Sokolinskyj*²⁷ (1681-1727), studied in Rome and obtained a doctorate in theology in 1708 and after his missionary activity in the Order he became the Archbishop of Smolensk (1709-27).

3. - *Fr. Antonius Tomylovych-Lebetskyj*²⁸ (1675-1745), born in Lutsk, son of Andrew and Catherine; after his entrance into the Order he studied philosophy and theology at the Pontifical University of Brunsberg between 1704-1711 and then as a ordained priest he worked in the different monasteries (in Minsk, Pinsk, Kholm, Vilnius) either as professor, or as a master of novices, together with his missionary activity. In 1720, he partook in the synod of Zamostia as a Superior of Byten' and the Secretary of the Order. Then he held different offices in the Order and in 1730 was elected Protoarchimandrite for 4 years, protracting it for two years more. He later became Archbishop of Smolensk (1736-1745).

²⁶ A.C., т. 12, ст. 149.

²⁷ WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. II, p. 6; *Congr. Part...*, vol. I, 1956, p. 172.

²⁸ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 281; WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. II, p. 287.

4. - *Fr. Nicholas Radkevych*²⁹, later the General Vicar of Pinsk.

5. - *Fr. Metrophanes Masanovskyj*³⁰, from the Lithuanian province; studied in Rome in 1749.

6. - *Fr. Heraclius Kostetskyj*³¹, from the Ruthenian province, who studied at the Pontifical college in Vilnius, where he obtained his master's degree in philosophy in 1751 and in 1754 a licentiate in theology. Afterwards he became Superior of the missionary house in Zamostia (about 1764) and in Uman' (where he was murdered in 1768).

7. - *Fr. Philaretus Mocharskyj*³², from the Lithuanian province; studied in Rome from 1767 at the Propaganda, where it was written, "*Laudandus in pietate, in ingenio et in moribus*"; there he remained probably until 1771. In 1774, the S. Cong. for the Prop. of Faith sent him from Rome the Holy Scripture and other books.

8. - *Fr. Hyppatius Bilynskyj*³³ (1704-1771), originally from the region of Peremyshl; however, entered the Order at the monastery of Zhydychn in 1729; later he studied at the seminary of the Frs. Theatines in Lviv. He was ordained in 1736. As a priest he worked for two years as a missionary and preacher and as an assistant to the Metropolitan Athanasius Sheptytskyj. From 1738, he was also the Superior of the monastery of St. George in Lviv. At the time of the erection of the new Basilian Congregation in Lviv in 1739 he was elected its consultant and after the reunion of both Congregations into one Order in 1743, he became the second Protoarchimandrite (1747-1751) and remained for a second term in 1759-1771, during which time he died on April 8, 1771.

²⁹ WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. IV, Romae 1955, p. 24; *Litterae SCPF...*, vol. IV, Romae 1957, p. 152.

³⁰ WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. IV, p. 61; vol. V, Romae 1955, p. 89.

³¹ WELYKYJ A., *Litterae SCPF...*, vol. V, Romae 1957, p. 78. He died in the massacre of Uman' in 1768, «*Analecta OSBM*», Sec. II, vol. VII, Romae 1971, p. 348.

³² WELYKYJ A., *Litterae SCPF...*, vol. V, p. 131, 162, 245.

³³ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 286; IDEM, *De Capitulis...*, p. 32; WELYKYJ A., *Litterae...*, vol. V, p. 71; ВАВРИК М., *Лаврівська Хроніка*, «Записки ЧСВВ», Сек. II, т. II, 1-2, Рим 1954, ст. 71, 72.

9. - *Fr. Heraclius Lysanskyj*³⁴ (1702-1771), born near Kamynets Podilskyj; he studied philosophy in the Order's house of studies; for theological studies he was sent to Rome, where he obtained two doctorates, one in philosophy and the other in theology (1725-1729). After his return he held different offices in the Order and finally was elected a Protoarchimandrite (1751-1759). In 1762, he became the Archbishop of Smolensk and the Archimandrite of St. Honuphrius.

10. - *Fr. Honuphrius Bratkovskyj*³⁵ (1722-1790), born in the region of Peremyshl, son of John, the sword-bearer of Pomoriany and landowner of Zhuravno, and Mary; he was educated by the Jesuits in Peremyshl. He entered the Basilian Order in Dobromyl on February 11, 1742; made his profession on May 2, 1743; then studied rhetoric in Hoshcha and philosophy and theology in Brunsberg (1745-1750). Later he was ordained a priest by Bishop Leo Sheptytskyj on June 25, 1750. He was a preacher in the Church of Stauropegia in Lviv and gradually held the different offices in the Order and the office of the Protohegumen of the province of Galicia (1772-1776). At the same time he became the Archimandrite of the monastery in Uniw. However, he renounced this honor in 1776 and ruled this monastery as a simple hegumen (superior). He died in the aura of sanctity on February 26, 1790. During his office of Protohegumen (Provincial) he conducted the celebration of the coronation of the miraculous ikon of the Mother of God in Pochaiv on November 8, 1773, where he delivered the sermon in Latin. Under his care was erected the new Basilian monastery in Drohobych in 1774-75.

11. - *Fr. Maximilian Vilchynskyj*³⁶, born in 1741 in Volynia, as a son of Joseph and Constantia. In the Order's house of studies he studied philosophy, and took his theological studies at Rome in 1766, where he obtained his doctorate in theology. After his return he was working as a missionary and after some time moved into the various canonical positions beginning with the office of

³⁴ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 288; WELYKYJ A., *Litterae SCPF...* vol. IV, p. 34.

³⁵ SKRUTEŃ J., *PSB*, t. II, p. 414; БАВРИК М., *у.м.*, ст. 75.

³⁶ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 293; WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. V, p. 177; IDEM, *Litterae SCPF...*, vol. VII, p. 29.

the secretary of the Lithuanian province in 1780. During the general chapter of Zhydychyn in 1788, he was elected the first consultant of the Order whereupon he governed the whole Order in 1789 (after the Protoarchimandrite Vazhynskyj became bishop). After the division of Poland in 1793 under the occupation of Russia he was forced to take an oath of allegiance to that government; however that same year he died.

12. - *Fr. Gregory Glikery Dubytskyj*³⁷, born in April 1738 in Vyshnia (Braslaw) son of Sylvester and Ann Miklashivska. In 1762, he entered the Order at the monastery of Pochaiw and there made his profession in 1763. Later he taught in the *infima* in Hoshcha and then for two years studied philosophy in Lawriw, where he was ordained a deacon. After four years of studying speculative theology at the monastery of Dobromyl, in 1766 he was ordained a priest. He spent 5 years as a missionary living in the missionary-house of Zamostia. In 1774, he was appointed superior and prefect of missions in the newly erected monastery of Drohobych, where he built a new wooden church and a grandiose monastery, as well as a Latin school at that monastery in 1778. Here philosophy and mathematics were taught as well as the secondary school curriculum. The general chapter of Torokani in 1780 granted him the title of Rector. In 1784, the Austrian government suppressed that school, then Fr. Dubytskyj founded the general German school conducted by Basilians. In 1783, he was elected secretary of the province of Galicia, and in 1785 was appointed pastor of Drohobych. In 1799-1806, he was the Hegumen (Superior) of the monastery in Krekhiw and died later in the monastery of Krasnopushcha on October 7, 1813.

13. - *Fr. Andrew Anastasius Sas-Dziedzitskyj*³⁸ (1742-1818), born on August 28, 1742 in Kanchuzha, son of Semeon and Marianna Maksymovych. He studied in Iaroslav. As retor he entered the Order at the monastery of Pochaiw on February 9, 1762. After his profession he studied rhetoric in Bilostok and then philosophy in Zahaitsi, where he obtained the magisterium of the free sciences and philosophy. In 1767, he became teacher of an *infima*

³⁷ SKRUTEŃ H., *PSB*, t. V, p. 426; ВАВРИК М., *у.м.*, ст. 87, 90, 91.

³⁸ SKRUTEŃ J., *PSB*, t. VI, Kraków 1948, p. 129; ВАВРИК М., *у.м.*, ст. 80.

in Lubar and in 1768 he started four year curriculum for theology in the Pontifical Seminary in Vilnius (the Academy of Vilnius). After his ordination as a priest in 1772 he was assigned to Zahorov as a missionary-preacher and from there upon the request of Chat-skyj he was sent to Brusilov as chaplain and preacher. Later he was active as a missionary in the different missionary houses: in Zamostia (1774); in Lutsk (1775); in Lviv (1776). Still later he taught moral theology in Sataniw (1777-79) and in Lawriw (1779-81). In 1781, he became superior at the monastery of Sokulets and still later the superior (hegumen) at the monastery of Krasnopushcha in 1809, from where he partook in the provincial chapter in Krek-hiw. He died in Zhovkva in 1818.

14. - *Fr. Innocent Matkovskyj*³⁹, of the Ruthenian province; studied in Rome and there was ordained in the church of St. Athanasius in 1751. Later he held the different offices in the Order. In 1759, he was elected consultor of the province and in 1780 became the protohegumen of the Polish province and the archimandrite at the monastery of Kaniw.

15. - *Fr. Bonifatius Fizykevych*⁴⁰, belonged to the province of Galicia; studied in Rome in 1772-73, where he left a very good impression⁴¹. After his studies he returned and worked as a missionary in Sharhorod. Finally in 1781, he became the archimandrite at the monastery of Kaniw⁴².

16. - *Fr. Cornelius Srochynskyj*⁴³, a very eminent missionary in the 18th century not only because of his missionary activity, but also and especially because of his literary works in the missiological field. His two main works are: 1) *Methodus peragendi missiones apostolicas in provincia Ruthena OSBM*, Poczajoviae 1772; and 2) *Sermones sacri pro festis Sanctorum variis in locis habiti per*

³⁹ WOJNAR, *De Capitulis...*, p. 36, 37; WELYKYJ A., *Litterae SCPF...*, vol. V, p. 164.

⁴⁰ WELYKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. V, p. 35, 177; IDEM, *Litterae SCPF...*, vol. V, p. 320.

⁴¹ «Non pietate solum, sed etiam ingenio et diligentia floruerit»; WELYKYJ A., *Litterae SCPF...*, vol. V, p. 209.

⁴² IBIDEM, p. 277.

⁴³ БАВРИК М., *у.м.*, ст. 85, 91.

*Cornelium Sroczyński, OSBM, nunc simul collecti et compacti, Pocza-joviae 1770*⁴⁴.

In addition to his missionary activity he attained the different offices in the Order. For example, in 1780, he was elected consultor of the province of Galicia and in 1784 was reelected as consultor to that province, this time as the superior at the monastery of Law-riw from 1781⁴⁵ (about his scientific activity see below).

17. - *Fr. Samuel Semeon Thaddaeus Ignatius Charnorutskyj*⁴⁶ (1798-1887), second last Basilian from the Lithuanian province; born in Holshany at Vilnius, son of Stanislaus, the local uniate pastor of noble birth and of Theodora. In 1818, he entered the Basilian Order at the monastery of Byten' and in 1819 made his profession. He studied first at the monastery of Torokani and later was transferred to Zhyrovycsi (1822), where he studied rhetoric and mathematics and in 1823 he became a catechist in Novosiulky and the teacher of the parochial school there. Bishop Bulhak ordained him in Zhyrovycsi as a priest on December 13, 1825. Later he became a teacher at the parochial school in the archimandria of Kobryn' (1826) and in 1827 the Provincial J. Zharskyj sent him to Lyskovo as a preacher. From the beginning of the persecution of the Union he actively defended it and reacted against Bishop Siemashko and his collaborators. He endured still later persecution for 9 years of imprisonment (1835-44) and fled from Lithuania to Volynia. He was arrested once in Lyskovo, Tadulin, Torokani, Zahoriw, Volodymyr, Byten', Boruny, Helianiw and again in Boruny, Byten', Torokani and Zahoriw and also in Pochaiw in 1842. In 1844, he fled to Galicia, where he lived in the monasteries of Lviv, Krekhiw (1845-61), Dobromyl (1862-64), Ulashkivtsi and again in Lviv, where he died on November 26, 1887. He was buried in Lychakiw. He will be remembered for 1) *Memoirs* (in Polish); and 2) two volumes of sermons diligently elaborated (in Polish).

⁴⁴ КУПРАНЕЦЬ О., *Василіянський проповідник XVIII ст., о. Корнелій Сроцинський*, «Записки ЧСБВ», Сек. II, т. II, 1-2, ст. 265.

⁴⁵ WOJNAR, *De Capitulis...*, p. 38.

⁴⁶ SKRUTEŃ J., *PSB*, t. IV, p. 234; CHOTKOWSKI W., *Dzieje zniszczenia św. Unii*, Kraków 1898, p. 120.

18. - *Fr. Julian Joseph Dobrylovskyj*⁴⁷ (1758-1825), the precursor of the awakesness of the Ukrainian language, namely, M. Shashkevych and I. Kotlarevskyj. He belonged to the Ruthenian province and from 1796 to the province of Galicia. He was born at Zinkiw in Podilla, son of Nicholas and Tatiana; his father was a priest and dean. He entered the Order on July 19, 1778 and the next year on July 20 made his monastic profession and was later ordained in 1784. He taught physics in the Basilian school of Sharhorod (1784-85). Still later he dedicated himself to the missionary activity remaining in the missionary houses of Zamostia (1786-87), Tryhory (1788), and Kreminets (1789-95). During the persecution of the Uniates he fled to Galicia and remained in the various monasteries: of Pidhirtsi January 1, 1796; of Lviv 1800; of Pidhirtsi 1801; of Uhornyky 1803-10; of Zhovkva 1810-12; and of Krekhiw 1812-15. In 1815, he became the rector of the Basilian school in Buchach; in 1818, the houses annexed to the monastery of Buchach, Sokiltsi, Zadariw, Babianka concentrated in one monastery and annexed to the former. He cooperated very much for the development of the monastery and school in Buchach. On February 26, 1821 paralyzed he left for the village of Zelena with the estate annexed to the monastery of Buchach, where he died on March 13, 1825.

His published works are: The parochial sermons for Sundays and Feast Days, Pochaiw 1794, (in Ukrainian); the songbook (a manuscript in the Basilian archives in Lviv written in Ukrainian). Both of these works, especially the first, have great importance to the Ukrainian language as first patterns of the renaissance of Ukrainian literature of that time.

It should be remarked that also other Basilian preachers slowly step by step started to introduce the Ukrainian language in their sermons. Thus, for example, in the annals of the monastery of Lawriw was noted that Fr. Gulskeyj had delivered a sermon on the feast of the Annunciation in 1781 "in Slavic" language⁴⁸. It was the language used at that time by the people in Galicia. Also Fr.

⁴⁷ СКУРТЕЙ J., *PSB*, t. V, p. 263; БАВРИНСКИЙ А., *Огляд історії укр. літ.*, Львів 1901; ВОЗНЯК М., *Історія укр. літ.*, Львів 1924; ФРАНКО І., *Нарис історії укр. руської літератури до 1890*, Львів 1910; ОЛЕКСАНДРОВИЧ М., *Історія нов. укр. письменства*, Станиславів 1938.

⁴⁸ БАВРИК М., *ц.т.*, ст. 84.

Alphonse Sozanskyj in the same monastery of Lawriw gave a sermon on the feast of the Ascension and on the feast of St. John the Baptist during the pilgrimage, in 1783. It was said, "in Ruthenian."⁴⁹

I feel it is necessary to give a short description of the *organization and the procedure of the Basilian missions* at that time. The special missionary houses have already been mentioned from which the missionaries departed for the missions and where they could peacefully prepare themselves for them.

The object of those missions commonly were the so-called eternal truths, namely, the end of man, sin, death, hell, repentance and the Sacraments.

The Basilian constitutions indicate also the sources of the sermons, namely that these sermons should elaborate on the Holy Scriptures, Fathers of the Church, and, in general, on dogmatic theology⁵⁰.

Together with more remote preparations, namely studying rhetoric, philosophy and theology, the Basilian constitutions advise the missionaries not to stop in the constant preparation of themselves by reading the famous orators, who were trained in the art of eloquence⁵¹.

About the method of conducting missions at that time there is special work of Fr. Cornelius Srochynskyj, as above, with an analysis by Fr. Irenaeus Nazarko in the *Analecta OSBM*, (the present volume). Here we may adduce some remarks in regard to the Basilian constitutions which waked the sensitivity of the missionaries. At first in regard to the content of the sermons they should avoid garrulity and exaggeration; to lower themselves to the level of the conception of the hearers; not to ask for self glory, but the salvation of the souls; not to offend anyone personally, to respect authority; to preserve modesty in their whole pose and gestures; not to prolong the sermon over one hour; write their own sermons and present them during the canonical visitation. During the mission a determined order should be observed for: the sermons, catechisa-

⁴⁹ *IBIDEM*, p. 90.

⁵⁰ *Codex constitutionum*, Poczajoviae 1791, p. 126; ПЕТРОВ Н., *у.м.*, ТРДА, 1871, ЛИПЕНЬ, ст. 118.

⁵¹ *Codex...*, *ibidem*.

tion of children, distribution of the Sacraments, visitation of the sick and imprisoned. The collective missions should be accomplished under the direction of the prefect of a mission with whom all missionaries should together compose the project and program and often deliberate. The successes of the missions were to be noted and to be registered in the book of mission: the number of converts, repentances, receivers of Holy Communion, and, in general, the participants in the mission. If it was necessary for the success of the mission, the missionaries should grow a beard. The preachers were not immediately admitted to the missions but spent 2 years of preparation through the exercise of preaching ⁵².

Because the Order put such high requirements for the missionaries both in regard to their education and preparation, as well as their missionary activity, one must not be surprised that such missionaries were held in great esteem in the Order. It can be illustrated by the following facts:

1. In 1743, as a condition (on the validity of act) for the elevation to a high canonical position (of bishop and of archimandrite) and to all superiors in the Order was put a requirement of the 6 years preceeding labor after the studies; and among the forms of such a labor expressly were determined the two offices of professor and of missionary ⁵³.

2. That parity of the missionaries with the professors indicates also 2 facts: a) That they had the same privileges as professors of theology; ⁵⁴ b) In the general chapter of the Order in the monastery of Berestia in 1772, the requirement was made that the protoarchimandrite try to obtain from the Holy Father a faculty to grant the doctorate of theology (with the juridical consequences in all Catholic universities) not to those only, who for 6 years were teaching philosophy or theology (what he already possessed), but also to those, who for 8 years were working as missionaries ⁵⁵. The Sacred Congregation for the Propagation of Faith influenced by

⁵² IBIDEM, p. 126-128.

⁵³ WOJNAR, *De Capitulis...*, p. 115.

⁵⁴ « Etsi Missionarii partes suas eggregie ac pro dignitate Apostolici Ministerii sustinentes, gaudeant ad praescriptum nostrarum Constitutionum Privilegiis Sacrae Theologiae Professorum, meminerint tamen... »; *Codex...*, p. 128, XV.

⁵⁵ WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, p. 60.

the opinion of the Apostolic Nuncio in Warsaw, answered negatively to that last project⁵⁶. From this fact, however, it is evident how great an education the missionaries had and consequently how appreciative they were. The negative answer of the aforementioned Congregation can be explained because of the inaccurate information given to it as pertains to educational requirements of those missionaries. They were required to study 2 years of philosophy and 4 years of theology taken preferably in a foreign country. Meanwhile other priests were required to study only 2 years of moral theology.

3. Finally, the representatives of the missionaries, like those of the professors, entered among members of both provincial and general chapters⁵⁷.

⁵⁶ WELYSKYJ A., *Acta SCPF...*, vol. V, p. 73, n. XII.

⁵⁷ The general chapter of Zhydychn in 1788 admitted one missionary from the Lithuanian province and the two oldest missionaries from the Ruthenian province. The provinces of Bielorrussia and Galicia were at that time outside of Poland after its first partition.

о. М. Ваврик, ЧСВВ

ЦЕРКОВНІ ДРУКАРНІ Й ВИДАННЯ В УКР. КАТ. ЦЕРКВІ 17-го СТОЛ.

Перше сторіччя в літургійному житті молоденької українсько-білоруської кат. Церкви після Берестейської Унії започаткувалося — можна сказати — аж надто цінними виданнями обох найважливіших церковних книг Служебника й Требника у виленській друкарні Л. Мамонича в 1617-8 р., зредатованих при співпраці св. Йосафата та інших святотроїцьких василіян та надрукованих коштами литовського канцлера кн. Л. Сапіги. Головно маємо тут на думці подані на вступі до одної й другої книги окремі « Науки » з подрібними вказівками для священиків, як відправляти св. літургію та як поводитися в усяких випадках при звершуванні св. Тайн, що не стрічаються в попередніх друкованих служебниках й требниках. До речі перша з них « Наука іереомъ до поряднаго отправованія Службы Божое велце потребная », на вступі Мамоничевого Служебника (к. 26), мала навіть вплив на подібні поучення в Могилянських Служебниках 1629 і 1639 р. та в формі « Учительного Извѣстія » продовжує друкуватися в московських та інших літургіконах. І знову друга « Наука о седми тайнахъ церковныхъ презвитеромъ до пристойнаго шафования тайнами святыми барзо потребная » в вищезгаданому Требнику (178 ст.) теж не осталася без впливу на Могилянський Требник 1646 р. і на інші подібні поучення тодішніх православних письменників С. Косова, А. Пузини тощо¹. А втім — після таких першорядних церков-

¹ М. WAWRYK, *De S. Hieromartyre Josaphat, Promotore formulae indicativae absolutionis in Ecclesia Rutheno-Ucraina*, « Orientalia Christ. Per. », 33 (1967), 2, 592 ss. Найбільше правдоподібно це мав на увазі в 1643 р. єп. М. Терлець-

них видань, що ставлять Мамоничевий Служебник й Требник на перше місце між домогилянськими служебниками й требниками, треба було київській з'єдиненій митрополії чекати аж 75 літ до наступного видання Служебника митр. К. Жоховського в 1692 р. Тому перед кожним, хто тільки трохи цікавиться літургійним життям укр. кат. Церкви в 17-му ст., стоїть ще досі нероз'яснене питання, чому якраз тоді, коли у православних до давніших друкарень у Львові, Острозі, Вильні, Дермані, Стрятині долучується новостворена київопечерська печатня і множаться друкарські станки в Свю, Кутейні, Буйничях, Могилеві, Уневі та інших укр.-білоруських видавничих центрах, у з'єдиненій Церкві настає такий довготривалий застій у так світло започаткованому видавництві церковних книг...

Та можемо сказати, що на підставі величезного джерельного матеріалу до історії укр. кат. Церкви, виданого за останніх 25 літ, ця справа не виглядає аж така пропаша, як досі на перший погляд видавалася. Вже в монографії Т. Іляшевича² про Мамоничівську друкарню, що вийшла ще до вибуху другої світової війни, достатньо вияснена довго дискутована kwestія її переходу на власність святотроїцького монастиря в 1623 р. Але всетаки стоїть під знаком запиту її дальша дуже незначна діяльність так, що в бібліографіях кириличних друків з 1620-30 рр. фігурує тільки «Наука яко вѣрити маєть каждый... от единого зъ отцовъ в монастырѣ виленскомъ Святоє Живонач. Троицы въ друкарнѣ тихже отцовъ р. 1628 видана»³, і «Наука о седми тайнахъ церковныхъ», правдоподібно перевидана коло 1630 р. з вищенаведеного Требника 1618 р.⁴ І на тому уриваються всякі сліди якихбудь кириличних друків святотроїцької печатні аж до 1670 р., коли з неї вийшов ще один відомий церковнослов'янський друк (Часослов) 17-о ст. (гл. далі) перед появою Служебника 1692 р., хоч

кий, пишучи до Конгрегації Пропаґанди через римського прокуратора о. Пилипа Боровика, ЧСВВ: «Sciant EE.DD.VV., nostra Euchologia initio statim Unionis, examine praevisio a viris doctis et doctoribus facto, correcta». A. WELUKYJ, *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes*, II, R. 1973, 42.

² *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie 1575-1623*, Wilno 1938, 78, 98 ss.

³ И. КАРАТАЕВ, *Описание славяно-русских книг напечатанных кирилловскими буквами*, I (1491-1652), Спб. 1883, ч. 323, ст. 400.

⁴ КАРАТАЕВ, ч. 356, ст. 416; А. Миловидов, *Описание славянорусских старопечатных книг Виленской Публичной Библиотеки 1491-1800*, В. 1908, ч. 220, ст. 141-2; WAWRYK, *De S. Josaphat*, 598-9.

впродовж усього того періоду появлялися її друки латинкою, як «Zwierciadło albo zaślona... naprzeciw uszczypliwej Perspektywie» єп. Пахомія Войни-Оранського 1645 р. чи «Esphonemata Liturgiey Greckiey tudziesz Harmonia... między Mszą Ś. Rzymską a Liturgią Grecką» о. Пахомія Огілевича, ЧСВВ, 1671 р.

Проте годі навіть допустити, щоб цю так важливу справу, як постачання друкованих церковних книг для з'єдиненої Церкви при щораз більшому рості їх видавництва у православній Церкві, могла була спустити з ока її єрархія. І як на те, маємо цілий ряд незбитих доказів, що вона була свідомо цього пастирського обов'язку й насущної потреби, але раз-по-раз чулася змушена признатися, що бракувало на те в неї фінансових засобів, щоб її подолати. Видно це з того, що як тільки в Римі зачалася видавнича діяльність новоствореної друкарні-поліглоти Конгрегації Пропаганди, вона негайно почала звертатися до неї за підмогою для видання церковних книг, бо перед тим була дістала її на фундацію духовної семінарії для київської з'єдиненої митрополії.

І так зараз після Кобринського Собору, що м.і. підкреслив у своїх рішеннях потребу літургічної однообразности⁵, митр. Й. Рутський зі своїми владиками звернувся до Пропаганди за підмогою для наміченого видання служебних міней, які мали б приготувати до друку василіянські монахи, тому що вони не мали на це грошових засобів, бо їхні монастирі були вже обтяжені розметами на семінарійну фундацію⁶. Зовсім природно, що цей проєкт,

⁵ І. Рудович, *Кобринський Собор*, «Богословія», II (1924), 3-4, 69 (Рішення 4); А. WELUKYJ, *Epistolae Metropolitae Kiow. Cath.*, vol. I (*Epistolae J. Rutskyj*), Romae 1952, 187.

⁶ *Petita episcoporum Ruthenorum ex Synodo Generali habita die 6 Sept. 1626* — Punctum IV: «Ob defectum typi apud Ruthenos multi errores et haereses inveniuntur in libris eorum, praesertim ecclesiasticis, qui multo plures sunt apud Graecos et Ruthenos, qui eorum ritus sequuntur, quam apud Latinos. Pro duodecem mensibus sunt duodecem libri satis magni, singuli singulis mensibus inservientes et illi omnes manuscripti... Hos igitur libros Monachi Ord. S. Basilii bene purgatos et correctos vellent mandare typis, sed quia destituti sunt sumptibus propter modernum negotium Seminarii, ideo supplicant S. Congregationi, ut illos in sumptu adjuvare dignetur, quo praedictos libros imprimere possint. Praestolatur haec gratia non solis Ruthenis, sed etiam Moschovitis, Valachis, Moldavis, Serbis et aliis multis, qui iisdem libris et characteribus cum Ruthenis utuntur». (A. WELUKYJ, *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarussae*, vol. I, R. 1960, nr. 48, p. 41-2). Cfr. «Domande del Metropolita di Russia» (ca. IX, 1626), in: METR. A. ŠEPTYCKYJ, *Monumenta Ucrainae Hist.*

якщо не зродився серед самих ченців⁷, то напевно знайшов у них належну згоду; однак навіть без згаданого обтяження не були вони в спроможі піднятися такого грандіозного видання, що його не пробувала ні багата київопечерська печатня ні жадна інша аж до появи 12-ох почаївських міней 1761 р. І як на те, знаходимо належне вияснення цього стану в обширному звіті про Кобринський Собор для секретаря Пропаганди Ф. Інголі, що його 18.9 вислав до Риму, кілька днів по своїй консекрації, єп. Рафаїл Корсак, святотроїцький архимандрит, недавно вибраний на василіянського протоархимандрита на Лавришівській капітулі на початку серпня. У своїм звіті він пише:

«Dum essem Romae (1624 - M.W.), ex occasione inter alia S. Unionis impedimenta hoc etiam dixi esse D.V.R.mae, quod magnum defectum habeamus librorum ecclesiasticorum. Ad alia enim ritus nostri onera SS. Patres addidere, ut quilibet dies per annum habeat sibi adnexos hymnos, antiphonas, versus etc., ita ut omnes libri, in quibus haec continentur 20 si non plures haberi debeant. Hac mole oppressi pauperes operarii in Russia et librorum angustia, cum 100 florenis vix possent haberi, quod in paupertate parochorum nostrorum nullo modo fieri potest. Hinc factum, ut ab antiquo quilibet sibi describere fuerit coactus, et describendo errores tales commiserunt (cum non intellexerint si non omnia, certe pleraque in illis contenta), ut iam haeresim redoleant. Qua miseria plenus est totus ritus noster..., hoc vero totum est ob defectum typi et expensarum pro eodem. Tempestive hoc D.V.R.mae, Patri et Patrono nostro propono, ut si onus nobis imponitis animarum..., prout alios in similibus iuvare dignamini, ita et pro hoc negotio manum adiutricem adiuvarе non dedignetur. Et si non potest fieri, ut ex nunc videlicet imprimantur libri (quod potest etiam apud nos fieri, dummodo habeamus sumptum), saltem aliqui primarii, v.g. qui cantui utiles sunt... (imprimantur? - M.W.). Nos ex nostra parte seriam limam adhibituros speramus et promittimus, dummodo per

IX-X, R. 1971, 575-6. Тут під ч. 3 секретар Пропаганди Інголі списав тільки зміст цього прохання, « щоб видрукувати поправлені церковні книги, бо православні їх видають з єретичними, великими блудами ».

⁷ Саме перед Кобринським Собором Лавришівська капітула 10.VIII займалася цією справою, але хіба з огляду на собор постановила: « Поправу так требників, як теж інших наших церковних книг відкладається на наступну конгрегацію » (CAPITULORUM VOLUMEN: *Археогр. Сборник*, XII, Вильна 1900, 32).

D.R. Vestram ad minus huic negotio 500 scuda procurentur. Sump-tus pro nobis impossibilis. Seminario quidquid possumus impendi-mus, impendemus et impendere cogimur. Unde facile colliget D.V. R.ma, quod in hac materia unicum sit, post Deum, refugium no-strum Roma, mater nostra »⁸.

З цієї обширної Корсакової мови наглядно видно, як дуже справа богослужбових видань лежала на серці передових єрархів з'єдиненої Церкви так, що він сам, вручаючи 1624 р. секретареві Пропаганди відомий меморіал митр. Рутського про перешкоди унійної акції на Україні та Білорусі, вважав її в рівній мірі важкою проблемою церковного життя з'єдиненої київської митрополії. І з уваги на те, що тоді вже Пропаганда приступала до урухомлення своєї поліглоти, вивінованої різномовними друкарськими черенками, він не міг обійти мовчанкою цієї насущної потреби перед її секретарем, тимбільше, що ще того самого року були пороблені перші кроки до римського видання церковнослов'янських (глаголицьких) книг для дальматинських латинників (« іллірійців »)⁹. Але як не відразу, то напевно згодом Корсак освідомив собі всі труднощі такого друку далеко від київської митрополії, хоча йшло б тільки про найпотрібніші літургічні книги, і запропонував йому зручнішу розв'язку цієї пекучої проблеми в формі грошової допомоги для їхнього видання таки у Вільні...

Можливо, що вже через саму розбіжність, яка спостерігається у формулюванні цього прохання в письмі Рутського і Корсака, Пропаганда на початку грудня 1626 р. рішила запропонувати митрополитові та його єпископам, щоб поручили вибраним василіянам належну ревізію потрібних богослужбових книг і прислали їх до Риму, де вони будуть напечатані в її друкарні¹⁰. Це й зрештою

⁸ *Epistolae Metr. Kiev. Cath.*, vol. II, R. 1956, 55-6; ШЕРТУСКУЈ, *Монумента*, IX-X, 370-1 (textus corruptus).

⁹ І. Радониц, *Штампаріє и школе Римске Куриє у Италији и јужносла-венским земљама у XVII веку*, Београд 1949, 12, 53; WILLY HENKEL, *The Polyglot Printing-office of the Congregation*, in «S. Congregationis de Prop. Fide Memoria Rerum», I, 1, Rom-Freiburg-Wien 1971, 335-6. Слід згадати, що між дорадниками окремої комісії для « іллірійських » видань фігурує перший про-куратор укр. кат. Церкви в Римі о. Микола Новак (1626-33), а друкарем-спе-ціалістом для глаголицького, кириличного і латинського друку був теж василіянин Неофіт.

¹⁰ A. WELUKYJ, *Acta S.C. de Propaganda F. Ecclesiam Cath. Ucrainae et Bielarussiae spectantia*, I, R. 1953, nr. 77, 48; *Supplicationes*, I, nr. 48, p. 43.

відповідало тодішній настанові згаданої Конгрегації, в якій саме дебатовалося питання, чи для намічених до друку «іллїрійських» книг не було б ліпше вжити кириличного шрифту замість глаголиці з уваги на його більше поширення серед південних і східних слов'ян...¹¹ Але для Рутського таке рішення залишало деяку неясність і то в точці найбільш актуальній, на чий кошт Пропаганда думала наші книжки друкувати, бо — писав до римського прокуратора о. М. Новака, — якщоб він сам мав фінансову спромогу, то друкував би їх таки в себе¹². І хоч Інголі його заспокоював, що кошти друку Конгрегація взяла б на себе з тим, що вони опісля були б звернені з розпродажі книжок, то вже більше не знаходимо в документах якихось дальших з його боку заходів для позитивної розв'язки тієї наболілої справи.

Правда, вже переогодом в 1630 р. сама Пропаганда рішила «виправити тексти грецьких літургій, перекладені на церковнослов'янську мову, та видрукувати для священників, що їх потребують»¹³. Але годі додуматися, що викликало цю постанову та кого це видання мало на приміті? Якщоб однак йшло тут про друк служебника для укр. кат. священників, то це була б перша спроба видати його в Римі, що випереджувала б на 25 літ запроєктоване митр. А. Селявою його видання в друкарні Пропаганди в 1655 р. (гл. далі). І незнати, чи з тим рішенням можна лучити пізніше прохання єп. Корсака, що при нагоді свого побуту в Римі (1633-5) звернувся до неї, щоб видала своїм коштом чин архієрейської літургії та 4.4.1634 дістав її згоду під умовою, що предложить її текст для перегляду конгрегаційним дорадникам, Горацієві Джустиніані та Вінкентові Ріккардові¹⁴. Та знову нема сліду, щоб з того Корсакового заходу щонебудь вийшло, як 10 літ пізніше з подібних прохань холмського єп. М. Терлецького, що вчасі свого римського побуту в рр. 1643-4 старався дістати від Пропаганди кириличні матриці та поенси для проєктованої друкарні в Холмі на видавання церковних книг¹⁵. Бо через їх брак — заявив він —

¹¹ A. WELYKYJ, *Supplicationes*, I, nr. 51, p. 44-6.

¹² *Mon. Ucr. Hist.*, II, R. 1965, 54: *Variae petitiones* (Sept. 1627), nr. 8.

¹³ WELYKYJ, *Acta*, I, nr. 146, 88: — Die 15.VI fuit Congregatio... Jussit emendari liturgias Graecorum in linguam illyricam translatas, easque caracteribus S. Cyrilli imprimi pro sacerdotibus illyricae linguae qui earum penuria laborant.

¹⁴ *Ib.*, nr. 240, 137-8.

¹⁵ *Ib.*, nr. 351, 202 (7-XII-1643). Cf. nn. 355, 204-5 et 368, 215.

уніяти змушені купувати требники і часослови, видані в православних печатнях...¹⁶

Про таке скрутне положення в з'єдиненій київській митрополії не згадує щоправда його сучасник єп. П. Война Оранський, у відповіді на напасливий визов К. Саковича в його «Перспективі» з 1642 р., щоб її єрархи подбали про справлені видання служебників й требників, бо, мовляв, і вони самі і їхні священники правлять з православних книг, переповнених всякими блудами¹⁷. Він збуває його тільки коротенькою заявою: *Dwojakich ksiąg zażywamy, zdawna pisanych y drukowanych. Księgi drukowane te od nas unitów z Leona Mamonicza drukarni wyszły, w których y fides inviolata y antiquitas wcale dotrzymana jest... A widziałżeś księgi w monasterach, cerkwiach, oprócz druku Mamoniczewskiego? Co się tycze pisanych, tych każda cerkiew pełna, tych dawne pismo jest wsparciem nauki prawey*»¹⁸. Що до Мамоничевих видань, то нема сумніву, що він мав тут на приміті Служебник і Требник 1617-18 р., зредаговані в святотроїцькому кружку єв. Йосафата, Л. Кревзи та їх співбратів. Але говорив про них, як бачимо, досить загальною, либонь з того згляду, що тоді митр. Антін Селява мав дозволити вживати у з'єдиненій Церкві теж попередні літургічні видання Мамоничівської друкарні¹⁹, щоб запобігти саме цій прикрій ситуації, про яку ось інформував Пропаганду холмський владика. То і не диво, що і в обширному меморіалі, що його тодішній римський прокуратор о. Пилип Боровик (1636-51) згодом представив для Конгрегації в серпні 1647, з приводу наміченої візитації київської з'єдиненої митрополії та недалекого собору, який від Кобринського в 1626 р. не був більше скликаний, насущна потреба видання церковних книг була з'ясована на самому початку між вимогами її реорганізації: «Слід

¹⁶ WELUKYJ, *Supplicationes*, I, nr. 217, 149. На перешкоді стояв спершу брак доброго ливара (тамже, 194, 133) і відтак кошти пересилки до Холму (*Mon. Ucr. Hist.*, II, nr. 199, 285).

¹⁷ *Epanorthosis albo Perspektywa*, Kraków 1642, 13-14; гл. С. ГОЛУБЕВ, *Петр Могила*, II, Київ 1898, Прил. ст. 336.

¹⁸ *Zwierciadło albo Zasłona*, гл. тамже 349.

¹⁹ Ю. КРАЧКОВСКИЙ, *Очерки униатской Церкви*: Чтенія в Общ. Ист. и Древн. 1871, кн. 2, 168, зав. 599; J. BOSIAN, *De modificationibus in textu slavico Liturgiae S.J. Chrysost. apud Ruthenos*, in: *Chrysostomika*, Romae 1908, 944; A. RAES, *Le Liturgicon ruthene depuis l'Union de Brest*: OCP, 8 (1942), 1-2, 99.

приступити до друку архиєратикона і служебника та інших літургичних книг після попередньої ревізії та поправи і на цю ціль наложити відповідний розмет. І таким чином буде захована однообразність та належний порядок у звершуванні св. Тайн»²⁰.

Проте, через вибух козацько-польської війни, що 1654-5 р. перетворилася у московський залив всієї Білорусі та північно-українських земель, не було змоги щонебудь в тім напрямі зробити ні навіть не вдалося врятувати святотроїцької друкарні, що після окупації Вильна, в серпні 1655, попала в московські руки²¹. Десь тоді, незадовго до своєї смерті, митр. Селява з своїми владиками звернувся (хіба через римського прокуратора Григора Бенковського) до Пропаганди, щоб вона сама приступила до друку церковних книг, зокрема часослова й служебника, з огляду на їх дошкульний брак так, що з'єдинені мусять уживати рукописних текстів і навіть приневолені купувати православні видання²². І вже на засіданні Конгрегації 21.5 це прохання було одобрено і ще раз уточнене 5.10, щоб до друку часослова і служебника приступати аж по переведеній ревізії та належних поправках їх текстів²³. І дійсно, відповідно до цього доручення, ще того самого року служебник перейшов добру перевірку прізнєнського єп. Франциска Соймірова (Сойміровича), болгарського походження і добре обізнаного з церковнослов'янською мовою, та був предложений Конгрегації, щоб таки приступити до діла, бо друкарня вже покінчила попередню працю і стоїть вільна...²⁴ Та, нажаль, нема якихсь слідів у діловодстві конгрегаційної печатні того часу, щоб тоді чи перегодом до цього друку дійшло, можливо з уваги на щораз сумніші вістки, що до Риму стали наспівати, про смерть митр. Селяви і прямо трагічне положення з'єдиненої Церкви під руїн-

²⁰ Pontificalia, Missalia aliique libri bene revisi et correcti typis mandentur, facta ad id speciali contributione, et sic servabitur ubique uniformitas et decetia requisita in administratione Sacramentorum (Arch. S. Congr. P.F., *Lettere antiche*, 338, f. 471v).

²¹ J. SKRUTEN, *Vitae Basilianorum XVII s.* (ex manuscripto metr. L. Kiszka): *Analecta OSBM*, II, 3-4, 383 (Vita P. Theophanis Bieda).

²² WELYKYJ A., *Supplicationes*, I, nr. 277, 190.

²³ WELYKYJ A., *Acta*, I, nnr. 461, 464, pp. 259, 261.

²⁴ WELYKYJ A., *Supplicationes*, I, nr. 278, 191. Про Соймірова гл.: B. PANDŽIĆ, *L'opera della S. Congregazione per la popolazione della Penisola Balcanica Centrale*, in «S. Congregazione de Prop. F. Memoria Rerum», I/2, Rom 1972, 306, 308.

ницьким заливом московських полчищ на Білорусі й Волині і може теж через невідповідну поведінку тодішніх римських прокураторів Григора Бенковського і Маркіяна Білозора...

Вслід за тим повних 10 літ, як київська з'єдинена митрополія оставалася без митрополита (1655-1665), теж і справа видання церковних книг залишилася покрита мовчанкою так, що навіть такий любитель прадідних обрядів, як єп. Яків Суша, у своїх зверненнях до Апостольської Столиці та обширних еляборатах про важке положення й способи порятунку для з'єдиненої Церкви для Конгрегації Пропаганди, в усьому тому часі цієї насущної потреби не заторкує... Щойно після митрополичої номінації Гавриїла Коленди 1665 р. та його вибору на василіянського протоархимандрита на Берестейській капітулі, в березні 1667 р., завдяки холмському владиці була обрядова проблема зрушена з цього мертвого пункту і зараз таки на другій вересневій капітулі в Вильні удостоїлася ще більшої уваги і далекойдучих рішень. Зокрема була доручена єп. Суші та о. Пах. Огілевичеві, нововибраному ген. вікарієві Чина, що були найвизначнішими літургістами того часу, «поправа служебників й требників» з тим, що Служба Б. мала відправлятися за давним Мамоничевим Служебником, та крім того була одобрена заява митрополита про потребу друкарні для видання церковних книг ²⁵.

І справді за ініціативою Г. Коленди була наново урухомлена святотроїцька друкарня так, що вже 1670 р. з неї вийшов перший (після її кириличних видань в 1628-30 рр.) церковний друк — Часослов (Півустав), що його нажалі досі ще не вдалося відкрити в жадній колекції укр.-білоруських церковних видань 17-го ст. Тимбільшої уваги заслуговують джерельні дані про цю досить загадочну друкарську появу між церковними виданнями укр. кат. Церкви із святотроїцької печатні того віку...

Першу про неї вістку маємо в листі самого митрополита до Пропаганди з 8.10.1670, що «вже вийшли слов'янські часослови з друку, який він наново обладнав» ²⁶, і вслід за тим то саме, тільки дещо точніше, читаємо в його реляції до Апостольської Сто-

²⁵ *Арх. Сборник*, XII, 96, 99. Ширше про це J. Praszko, *De Ecclesia Ruthena Cath. sede metropolitana vacante 1655-65*, Roma 1944, 264-5.

²⁶ WELUKYJ A., *Epistolae Metr.*, II, 293: «Jam Dei gratia Breviaria Slavonica, typo noviter per me erecto, edita sunt».

лиці про стан київської з'єдиненої митрополії з 8.12 1671 ²⁷, що « друк слов'янський він купив за власні гроші ще до приїзду Франциска Нерлі », нового нунція в Варшаві (в літі 1670), для свято-троїцького монастиря. Далі він ширше звітує, що в Часослові пропущені руські, київські святі, неznані для св. римської Церкви ²⁸, а натомість символ віри має вже вставку « і Сина ».

А втім, з некрологу перемиського і згодом холмського єп. Івана Малаховського (1670-1693) в латинській збірці василіянських життєписів 17-го ст., що збереглася між рукописами митр. Л. Кишки (†1728), виходить, що то він, будиши настоятелем у Вильні « відновив друкарню, зовсім запропащену і постарався видати слов'янські часослови для потреб церковного року за нашим обрядом з деякими молитвами, що їх мається додавати. І на те затигнув значні довги, заставивши церковне срібло і добра « Скоробовичину ». І хоч це діло варта стільки труду та видатків, але « не гідний для цього спосіб », завважує мемуарист, на жаль невідомий, але хіба обізнаний з властивим ходом обнови святотроїцької друкарні та виданням вищезгаданого Часослова ²⁹. Та якби там не було з заявами Колєнди, що він, мовляв, своїм коштом придбав той слов'янський друк, то таки з них іще не виходить, що і цілу друкарню, понищену москалями в 1655 р., він наново сам відновив і Часослов теж оплатив з власної каси ³⁰. Бо крім наведеного свідоч-

²⁷ A. THEINER, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, III, R. 1863, 598-9; WELUKYJ A., *Epistolae Metr.*, II, 315-6: « Meis propriis sumptibus comparavi typum Slavonicum, et iam Vilnae in M-rio SS. Trinitatis PP. Basilianorum in lucem edita Breviaria Slavonica ».

²⁸ Вслід за тим і його наслідник митр. К. Жоховський пропустив усіх руських святих у Служебнику 1692, як завважує єп. Прашко, 279, за радою згаданого Ф. Нерлі. А втім єп. Суша зокрема поручав культ св. печерських Отців Антонія і Теодосія, бо — казав — вони жили в часі церковної єдності на Русі (D. ZANKIEWICZ, OSBM, *Elogium Jacobi Susza*, AOSBM, VII-XIII, 241).

²⁹ *Vitae Basilianorum* (XVII s.), p. 481-2: « Typographiam innovavit iam plane obsoletam edique curavit e prelo Sclavonica Diurnaliala ritui nostro per annum deservientia, cum nonnullis orationibus necessario adjiciendis, propterea notoria contraxit debita, ex opignoratione argenti ecclesiae Vilnensis et bonorum dictorum Skorobowszczyzna. Dignum equidem hoc opus tanto dispendio ac impensis, sed indignum tanto medio ». Наводить цей уривок А. Петрушевич, *Краткое извѣстіе о Холмской епархіи и святителях ея* (Наук. Сборник Гал.-Рус. Матицы 1866, 224, завв. 85).

³⁰ Натомість Прашко, не узглядивши вищенаведеного свідчення Василіянських Житій, твердить загальниково, що Колєнда « ipse comparavit typos slavicos et Horologion in lucem edidit » (p. 274).

тва з Василянських Житій 17-го ст. маємо ще достовірну вістку в поважного історика укр. кат. Церкви, Ю. Бартошевича, що Малаховський «здвигнув руську друкарню та видав Полуставець в вел. 8-ці, присвятивши його виленським бурмістрам-уніят, що їх коштом відай його видрукував»...³¹

Так чи інакше, ця перша книга з відновленої кириличної святотроїцької печатні з 1670-го р. була хіба єдиною ластівкою, за якою не прийшло більше церковних друків, дарма що сам митрополит їх сподівався і в своїм звіті з кінця 1671 р. до Риму присвятив цій справі досить багато місця; та й василіянська капітула, скликана тогож року до Новгородка, рішила «продовжати друк у Вильні, але давати кожную річ, що йде до друку, до перегляду о. Огілевичеві»³². Бо наступник Коленди Кипріян Жоховський вже 1679 р. відновив у Римі колишні заходи митр. Рутського, Корсака і Селяви про фінансову поміч Апостольської Столиці на ерекцію друкарні, немовби тамтої й не було, у листах до тодішнього папи св. Інокентія XI, і до Пропаганди, сам і спільно з іншими єпископами та навіть за посередництвом варшавського нунція Опіза Палявічіні (1680-8).

Спершу, у своїй інформації з лютого 1679 про стан з'єдиненої Церкви від свого вступу на митрополичий престіл 1674 р., адресованій на папське ім'я, між її потребами лиш загальниково він згадав цілковитий брак церковних книг, які безумовно треба б видати: служебник, часослов, місяцеслов (менологій), трефолой, псалтир, октоїх і головно требник³³. І знову це повторив у спільних листах з єпископами та василіянським протоархимандритом Ст. Мартишкевичем до Папи і Пропаганди з 12.8 1679, що згадуються в протоколах спеціальної конгрегаційної наради 4.8 1680 над біжучими справами укр. кат. Церкви³⁴. У відповідь на те Пропаганда дала свою засадничу згоду зайнятися друком згаданих книжок і зажадала прислати їх в тій цілі до Риму³⁵. Натомість 30.3 1681 ціла єрархія прямо апелює до щедролюбовности Інокентія XI

³¹ J.B(ARTOSZEWICZ), JAN MALACHOWSKI: «Encyklopedia Powszechna S. Orgelbranda», XVII (1864), 885.

³² *Арх. Сборник*, XII, 104.

³³ WELUKYJ A., *Epistolae Metr. Kiov. Cath.*, vol. III, Romae 1958, p. 54.

³⁴ WELUKYJ A., *Congregationes Particulares Ecclesiam Cath. Ucrainae et Bielarussae spectantes*, I, R. 1956, 63, 65.

³⁵ *Ib.* 51.

на оснований церковної друкарні і духовної семінарії в жирівському монастирі, бо через воєнні тягарі, в злучі з назріваючою турецькою війною, для неї самої обі ці справи не під силу ³⁶.

Може для того й сам Папа, всеціло зайнятий фінансуванням оборони перед турецькою навалою, що довела до облоги Відня 1683 р., у відповіді Жоховському з 22.7 1681 поминув мовчанкою одне й друге прохання укр. кат. єрархії ³⁷. І притому теж дещо інакше представлялася й конгрегаційна пропозиція друкування наших церковних книг у Римі, як довідуємося з листа секретаря Пропаганди, Едварда Чібо до нунція Палявічіні з 14.6 1681 ³⁸. Він то, після кількакратних прохань Жоховського, щоб від себе підпер його заходи в Римі про поміч на друкарню, написав відповідне письмо до Пропаганди 14.5.1681, щоб допомогла оснувати її в котрімсь з василіянських монастирів на Литві або у Львові і так відвернути від уніятів покусу користуватися московськими богослужбовими книжками, переповненими всякими блудами. Щойно тоді Чібо перевірів кириличний склад конгрегаційної друкарні і не знайшов у ній ні відповідних матриць, ні понсонів, ні навіть черенок для більшого розміру друків. І тому, на підставі інформацій одного з друкарів, що свого часу працював у Львові в тамошній, як казав, добрій друкарні, піддав нунцієві думку, чи не можна б саме в ній видати побажані церковні книги. Та, легко вгадати, була то якраз друкарня Ставропігії, що найбільш ворожо була наставлена проти церковної унії з Римом львівського єп. Й. Шумлянського, яку нунцій від першого для свого варшавського побуту проводив і тому не був далекий від евентуальної ерекції нової друкарні... у Львові. Такто й запропонований Пропагандою друк церковних книг для укр. кат. Церкви не міг уже входити в рахубу в пошукуванні розв'язки цієї наболілої проблеми. Вслід за тим митр. Жоховський, в листі до Папи та Конгрегації 24.2 1682, вже лиш здалека натякнув, як дуже сам бажав би зарадити цьому бракові богослужбових книг, що їх і на лік нема, хоч тисячі церков їх потребують, але не має на друкарню грошових засобів, щоб їх більше не жебрали з Москви і то з блудами...³⁹

³⁶ A. THEINER, III, R. 1863, 678; WELYKYJ, *Epist. Metr.*, III, 68.

³⁷ THEINER, I, c. 677.

³⁸ WELYKYJ A., *Litterae S. Congregationis de Prop. Fide Ecclesiam Cath. Ucrainae et Bielarusjae spectantes*, II, R. 1955, 123-4.

³⁹ THEINER, 683; WELYKYJ, *Epist. Metr.*, III, 70-1.

Проте вже за рік ця справа була таки рішена на спільній конференції митрополита, владик і представників василіянського Чина з нунцієм Палявічіні, 25.3 1683, в той спосіб, що друкарню мав збудувати власним коштом супрасльський монастир і була підібрана літургічна комісія до підготовки до друку Мамоничевого Службника, Требника і Часослова⁴⁰. Але згодом у 1686 р., на Новгородській капітулі (6.8), прийшло до узгодженого рішення не чекати на супрасльську архимандрію, що, доречі, була незалежна від Чина⁴¹, і так по довгих перипетіях була наново урухомлена святотроїцька друкарня, зв'язана з початком видавництва церковних книг для укр. кат. Церкви на початку 17-го ст. І саме з появою виленського Службника 1692 р. отворилися кращі перспективи для розвою її церковного друкарства в наступному 18-му сторіччі.

⁴⁰ *Ib.* 75. Cf. PRASZKO, 275-6.

⁴¹ На підставі внесків від монастирів (сесія 4-а, § 10) приявні Отці ствердили велику потребу руської друкарні і просили митр. Жоховського, щоб єрархія оголосила на єпархіяльних соборчиках складку на неї між своїм духовенством. Це Жоховський обіцяв, а протоархимандрит Й. Петкевич пообіцяв зо сторони Чина дати відповідних осіб до того діла (*Археогр. Сборник*, XII, 124). Рік пізніше на візитації супрасльського монастиря (10.3) Жоховський сам заявив, що слов'янська друкарня там уже не буде будуватися (*Арх. Сборник*, IX, Вильна 1870, 269). Проте супрасльські ченці таки втілювали власну друкарню і вже 1639 р. видати свій перводрук «Страсти Христовы» (гл. В. Ундольський, *Очерк славянорусской библиографии*, Москва 1871, ч. 1101; *Славянские книги кирилловской печати XV-XVIII вв. Академии Наук УССР*, Київ 1958, ч. 313), наскільки нам відомо, нелітургічного характеру. Натомість цінні є дальші друки «Службник» і «Общая Миня» 1695 та «Послѣдование постригу», 1697 (*Арх. Сб.*, IX, 460).

о. СТЕФАН СЕМЧУК, Вінниць

УНІВСЬКИЙ ТРЕБНИК 1681 Р.

Присвячую блаженній пам'яті одного з любителів старини нашої Церкви, мислителя і творця церковної науки, о. Й. Скрутня, ЧСВВ

У мене зберігається неповний стародрук Требника, якого походження і рік допомгла мені означити Редакція «Записок ЧСВВ»: Унівський Требник 1681 р. (*) Бо мій «Требник», на жаль, не має ані заголовної, ані першої картки друку. Так само бракує докінчення друку, бо листки пропали серед негоди часу. Але з того, що остало і є, це повна книга, від 2 картки до кінця 256 нумерованих листків, і ще потім нумерований: «Соборник Дванадцять Місяцем», що начисляє 13 листків, а ще один листок і одна сторінка має: «Вослідованіє над растворенієм святаго великого Мира, биваємос в святий великий Четверток». — Всі листки ще добре збережені і можливі до відчитання, сплетені сильним льняним шнурком, що приклеєний до деревляних палітурок, оправлених у шкіру, з одною мосяжною клямрою до замикання — друга, на жаль, віддерта. Деякі листки дуже замащені рукою від мира чи оливи, особливо при «Крещенію», а ще більше при «Ісповіданію». — Долом листків чимало ручних дописок і хоч як вони стерті і замашисто розписані титлами; що я був годен відчитати, поступенно подаю нижче в тексті цього опису. Вимір книги: 4 цілі через 5 і пів, папір старовинний, сильний; букви — одна десята цяля, друк виразний; всі листки мають довкола обвідку лініями, горою і з правого боку — подвійно. На горішнім рівчаку завжди подано заголовок змісту, а на самий початок зміст заповіджений буквами на три-десятих цяля, з окрасою кругом, на взір наших вишивок у хрестики, так як жінки носять на рукавах чи раменах.

(*) Записки ЧСВВ VIII, 485.

Таке ж і закінчення даної частини змісту. — Серед тексту друк, відповідно до важности речі, змінений, збільшений. Так само початок має завжди ініціали: з ангелів, рослин чи квітів. Друкарі подбали про красу книги і до скарбниці змісту додали свій досвід, дбайливість і почуття естетики. Духова культура друкарні і друкарів була висока і взірцева для нащадків.

ЗМІСТ ТРЕБНИКА

Другий листок подає: «*Освященіє води*». Вже звідси починаючи, аж до листка 17, долом є приписка скорописцю, тим самим почерком і чорнилом. Дописка дослівно така: «Святого Духа. Амінь. Аз раб Божий Григорій (тут годі відчитати змисл: «збодатого василев») купих книгу сію рекомую требник за своє здравіє і гріхов отпущеніє і придаєт ей ко храму святого архистратига Михаїла і даєт ей на вічні часи. А хто би мал отоймати от храму Святого проклят будет анатема з душею і тілом Аминь». Коротко, ясно і виразно. 18 листок, тим самим почерком, долом, має: «Року 1685», і далі листок 19: «місяца юлія», а 20: «дня 3 (себто 6)». Скрізь у цій дописці є повно титулових скорочень, які я, на жаль, машинним письмом не годен подати, а котрі для мовознавців можуть бути дуже цікаві, з огляду на мову, слова і вислови тих часів. На відворотних сторінках є також, долом цими самими сторінками, дописки скорописцю, але вони зблякли чорнилом, яке стерли руки і з написаного остали лише слабкі сліди та являються невідчитними.

З 12 листком починається «*Чин бивавмий на благословеніє нового храму*». — Від передної сторінки 14 листка починається «*Послідованіє Освяченія Святих Богоявленій*», де на приостанку, в молитві на освячення води, дослівно стоїть так: «І спаси Господи вірнаго раба твоего Господаря нашего великого Короля — *імярек* — і всіх православних князей, і сохрани їх под кровом твоім в мирі, покори їм всякаго врага і супостата, даруй нам ко спасенію прошенія і жизнь вічну, яко да стихіями...».

Листок 26 має «*Молитви Жені Родившей*», а 29-ий «*Молитви Жені по 40-их Днях*».

Листок 32 зачинає «*Послідованіє єже сотворити отроча оглашено і крестити то*», де стоїть так: «Приносимо биваєт к Церкві і держимо Бабою ілі Кумою, одесную же того стоянцу Кумови,

хотящу прияти того по крещеніі, раздрішаєт є, і стоять зряще на восток. Священик же дунет на лице єго триці і знаменаєт чело єго і перси глаголя: Господу помолімся. Таже молитва перва святаго Григорія Чудотворца ». Потім є перша молитва « Запріщенію », 2, 3 і 4, а доперва потім « дунет нань триці і знаменаєт лице єго, і уста, і перси, і глаголет молитву сію: « Іждени із него... ». Тоді « совлечену і разрішенну суцу крещасьому обращаєт єго священик на запад і вопрошаєт єго триці: Отрецаєшилися сатани...? І аще будет отроча іли варвар, то Кум єго отвіщаєт, і єгда отречеться, трижди вопрошаєт єго паки глаголя: Отреклися єси сатани? І оглашений іли Кум: Отрекохся. І єгда речет трижди, глаголет Священик: Поплюй єго. І се сотворшу, вводить єго в церков, і обращаєт і на Восток, долі руці імуща, і вопрошаєт єго триці глаголя: Обіцаваєшилися Христу, і віруєши ли в него? І отвіщаєт оглашений, іли Кум глаголя: Обіцаваюся Христу і вірую в него. І глаголет Ісповіданіє віри: Вірую во єдинаго Бога Отца Вседержителя: даже до конца. Попрошенну же бившу трижди і трижди рекшу: Вірую во єдиного Бога: впросить єго паки, трижди, глаголя: Обіщалися єси Христу? І отвіщаєт: Обіщався. І глаголет єму Священик: І поклонися єму. І кланяється глаголя: Покланяюся Отцу і Сину і Святому Духу, Тройци Єдиносущній і неразділимій. Таже глаголет Священик: Благословен Бог, всім чоловіком хотяй спастися і в разум істини прийти, нині, і присно, і во віки вічні: Амінь. Посем молитву сію: Господу помолімся. Владико Господи Боже наш, призвавий раба твоего — *імарек* — ко святому твоєму просвіщенію і сподобивий єго великія сея благодати святаго ти крещенія, омий єго всю ветхость, породи єго в жизнь вічную і ісполни єго Святаго ти Духа сили во приобщеніє Христа твоего, да не ктому чадю тілесное будет, но чадю твоего царствія, благоволенієм і благодатію єдинороднаго Сина твоего, с нимже благословен єси, с пресвятим благим і животворящим ти Духом, нині і присно і во віки віком. Амінь. І приєм Священник воду теплую, єлико мощно терпіти тілу куплеми, вливаєт в купель, і вжигаєт свіща, і приєм кадилницю, кадит крестообразно. Таже глаголет діякон: Благослови Владико. Священник же велегласно починаєт: Благословенно Царство Отца і Сина і Святаго Духа нині і присно, і во віки віком. Амінь. Діякон: Миром Господу помолімся (слідувє Ектенія Йорданського Водосвяття, під час котрої Священник « втайні » себто потайки мовить молитву: Благоутробний і милостивий Христе..., — довша молитва — і по скінченню

священник голосно зачинає): « Велій вси Господи і чудна діла твоя... І сія рек трижди прочеє глаголет: Твою бо волею от небитія в битіє привел вси всяческая твоєю державою содержиши всю твар... (слідуює все дальше Йорданське Водосвяття, аж до часу, коли): Дишет на воду трижди, і знаменає ю перстом, глаголя: Да сокрушаться по знаменієм образа Христа твого вся сопротивная сили. Глаголет сія трижди. І да отступлят от нас вся воздушная і невідомая привидінія... (слідуює довга молитва, а потім): Приклянаєт Священник главу над сосуд масленний, і дунет вонь трижди і знаменає єго третицею і глаголет молитву сію (слідуює Молитва на освячення оливи, а потім): Священник приєм стопку сущую в посуді масличнім, і творит тою в воду три крести, поя: Аллилуя, трижди, таже возглаголаєт: Благословен Бог просвіщай челоуіка грядущаго в мір, нині і присно і во віки віком. Амінь. І приєм от святаго масла, помазуєт нарождаємаго, творя креста образ на челі, і на персех, і на плещу, глаголя: Помазуєтся раб Божий — *імярек* — елеєм радости во імя Отца і Сина і Святаго Духа, нині і присно і во віки віком. Амінь. І тако помазуєтся Діяконом іли інім служителем по всему тілу. І єгда помазан будет, крещаєт єго Священник, право того держа, і зряща на восток, глаголя: Крещается Раб Божий — *імярек* — во імя Отца: і прочая, І погружаєт єго єдиною і возводять, глаголя: Амінь. Таже паки второе погружаєт єго і глаголет: І Сина. Амінь. Паки третіє погружаєт єго глаголя: І Святаго Духа, нині і присно і во віки віком. Амінь (В книзі перший раз « Амінь » і другий хтось двічі перечеркнув чорнилом). Відомо буди яко по Апостолскому 49 Правилу ізмещеться Священник крестивий сице рек: Крещается Раб Божий — *імярек* — во імя Отца і Сина і Святаго Духа, нині і присно і во віки віком. Амінь. І тако погрузит крещаемаго. Таже тожде слово рек, і паки погрузив, і паки третіє тожде слово рек, і погрузив. Крестит бо рече, во три Безначальния, і во три Сини, і во три Утішителя, рекше девят лицъ. Такожде ізмещется по Правилу 50 рекій все тожде слово і погрузив крещаемаго єдиноци, яко не слава воскресенія. Но сице подобаєт крестити, якоже прежде положили. Тако бо крестит во три лица Божественная: і в тридневное воскресеніє Христово, треми погруженьми. — І абіє по крещеніі облечит єго во вся новая, глаголя: Одівается Раб Божий — *імярек* — одеждею правди, во імя Отца... Да возрадуєтся душа моя о Господі, облече мя в ризу спасенія, і одеждою нетлінія одія мя, і яка на жениха возложи на мя вінець, і яко невісту украси мя красотою. І пола-

гаєм биває крестивийся Кумі на руки. Діакон же возглашає: Воньмім, і поєм Псалом сей 31. Таже молитву сію: Благословен вси Господи Боже Вседержителю, істочниче благих, сонце правди, возсіявий сущим во тьмі... (довша молитва). І по молитві помазує крестившагося миром святим, творя креста образ на челі, на очесех, на ноздріх, на устах, на обоіх ушесіх, на персех, на руках, на плещію, і на колінех, глаголя: Печать і дар Святого Духа. Амінь. І аще єсть амвон, обходять с кумом і дітищем трици, поюще: Єлици во Христа. Аще ність амвона, оброщаються в образ круга трици. По сем прокимен, гл. 3: Господь просвіщеніє мое... Апостол до Рим. зач. 91. Аلیلуя. Євангеліє от Матея зач. 112, таже молитва « в постриженіє власов » (досить довга) « і постригаєт єго крестообразно, глаголя: Постригаєт Раб Божий — *імарек* — власи глави своєя во імя Отца, і Сина, і Святого Духа, нині... І приєм мало воску теплаго вліпляєт власи обрізані і тако сохранияє їх в стіну церковную, аще будет каменная церков. Аще ні, то за олтар вкопаєт їх в землю. Таже глаголет Священник: Мир всім. Глави ваша Господеви приклоніте, і тако глаголет: Господи Боже наш, от ісполненія купельнаго твоея благодати освятивий в тя віровавших, благослови настоящее млада і на главу єго... По сем Ектенія: Помилуй нас Боже... Єще молимся о Господарі нашем великом королі — *імарек*, — о здраві і о спасеніі. Єще молимся о новокрещенім рабі... Єще молимся о рабіх Божіих... Яко милостивий і чоловіколюбец Бог... І слідує Отпуст. І додаток: « Зри: Достойт відати, яко аще будет всегда Літургія, предносит, младенца новокрещеннаго со свіщами на великом Переносі. Аще же совершен чоловік, то сам ходит пред Переносом, держа в обоіх руках свіща і причащаєтся святих Таїн Христа Бога нашего, аще младець єсть, іли совершен чоловік. По сих же в осмий день приходить восприємник с новокрещенним в церков к Священнику, єже омити крестившагося, онже раздрішив свиток починаєт: Благословен Бог наш... (потім Трисвяте, тропар дня, слава): Молитвами Господи всіх Святих і Богородица, твой мир даждь нам і помилуй нас яко єдин щедр. Таже Молитва: Іже ізбавленіє прегрішеній святим крещенієм рабу твоему даровавий, і живота обновленіє подавий, сам Владико Господи, просвіщеніє лица твоего в сердци єго просіявати всегда благоволі, кріпость віри єго ненавітну от врагов соблюди, нетлінія одежду, єкоже одіяся, нескверную і неблазную сохрани, нерушиму в нем духовную печать благодатію си соблюдая, і милостив тому і нам бивая, по множеству

щедрот твоїх. Возглашає: Яко благословися... І приєм губу чисту, омочив водою, іли бумагу нову, омиває крестообразно і отирає чело просвіщеннаго, уши, очи, і прочая ідіже помазано бисть святоє Миро, глаголя: Крестился еси, просвітился еси, освятился еси, омился еси, во імя Отца... Таже Молитва: Владико Господи Боже наш, ради купели, небесноє восіаніє крещасмим подавая, породивий раба твоего новопросвіщеннаго водою і Духом, вольних і невольних гріхов оставленіє тому даровавий, возложи нань руку твою державную, і сохрани єго силою твоея благодати, некрадом залог соблюди, і сподоби того в живот вічний, к твоему благоугождєнію, яко ти еси освященіє наше, і тобі славу возсилаєм, Отцу... Єрей: Мир всім. Діакон: Глави ваша... таже єрей молиться втайні: Одіявийся в тя Христа Бога нашего, тобі преклонил єсть с нами свою главу: єгоже сохрани непобідима подвижника пребити, на іже всує брань подвижущих на негоже і на ни, і твоім нетлінним вінцем даже до конца побідителя всіх покажи. Возглашає: Як твое єсть єже миловати... І отпуст. Молитва іная святих Крещєній, імія начало в кратці. — Аще когда случитьсѣ младенцу болну сущу бити, і спішити крестити того, страха ради смертнаго, глаголет Молитву сію: Господи Владико Вседержителю... » (слідув довша молитва).

* * *

Я подав вичерпно цілий обряд Хрещення, як його тоді переводили, бо він таки добре відбіг від нашої теперішньої практики. Ми зачали зчасом скорочувати, примінювати до часу і дійшло до того, що остав лише кістяк нашого прекрасного старовинного чину. Всі ці, повні глибокого богословського змісту, давні молитви нашої Церкви, я вірю, що прийде час і включимо знову в повноту нашого таїнственного життя ласки. Тим більше, що це ходить про першу святу Тайну, вступ і поріг до життя вічного. Як прегарно, врочисто і маєстатично мусів виглядати той обряд тоді, тому триста літ, коли його звершував наш священик!

* * *

Листок 53 розпочинає «*Послідованіє биваємов обрученію*». — «*Обрученіє*» помітне тим, що молодята приходили до церкви і ставали перед «святими дверми», хлопець з правого, а дівчина з лівого боку, давали на руки священика два перстені, один золотий, а другий срібний, які священик клав «на святій трапезі»: золо-

тий справа, а срібний зліва, а тоді давав молодятим по свічці, три рази їх хрестив і тоді зачинав ектенією мирною, в котрій, після молитви за храм, споминав: « О Преосвященном всея Росіи Митрополиті — *імярек* — іли Єпископі нашем — *імярек*, — чеснім его пресвітерстві, о Христі діяконстві, о всем причті і о людех, Господу помолімся ». « О державном Господарі нашем великом королі — *імярек* — і о богохранимих князех наших — *імярек*, — о всей полаті і о всех его, Господу помолімся ». Потім слідувала молитва о рабах Божих « нині обручающихся » і прямо в догматичнім ракурсі: « О еже податися іма чадом в наслідіє рода, Господу помолімся » і знову, з канонічною прямо точністю те, чого нині каноністи Західної Церкви домагаються ввести в канонічне право: « О еже ниспослатися ім любві совершенній, Господу помолімся », або знову таки, підчеркуючи єдність подружжя: « О еже сохранитися ім в соединеніі і твердій вірі, Господу помолімся ». Ця ектенія є перлиною чистого богословія. Це саме щораз підчеркує наступна молитва священника: « Боже вічний, разстоящіяся совокупляяй в єдино і союз любве положивий нераздрушимий, благословивий Исаака і Реваку, і наслідники тіх своєму обітованію показавий, сам благослови і раби твоя сея, наставляяй їх на всякое діло благоє, яко милостивий... Тоді священник брав перстені: золотий « подаєт мужеві », а срібний жені з словами: « Обручається раб Божий... ». А потім молитва: « Господи Боже наш, от язык обручивий собі Церков Діву чистую, благослови обручення сія і соедини і сохрани раби твоя сія, в мирі і в единой мислі... ». Потім слідує ектенія: « Помилуй нас Боже... », а далі « *Чин Вінчанію* » на сторінці перед *листком 55*.

« По скончанії Божественнїя Літургії поставляєт Священник хотящих вінчатися пред святым олтарем, і полагаєт вінца два на святой трапезі, і приєм кадило кадит жениха с невістою, і всіх ту стоящих. Півцем же поющим Пс. 127. Абіє Іерей творит к нима поучительное слово, показуя іма что єсть Тайна Супружества, чєсо ради Богом установленна єсть, і како в Супружестві богоугодно і честно жительствовати імуть і прочее. Скончавшиже слово втрошаст Іерей Жениха глаголя: Маєш — *імярек* — волю добрую і непримуженную, і постановлений умысле, поняти собі за малжонку — *імярек* — которую тут перед собою видиш. І отвіщаєт жених: Маю, Велебный Отче. Іерей паки: Нешлюбувалєсь іншой которой віри малженской. Жених отвіщаєт: Нешлюбовалєм. Абіє Іерей, зря к невісті, вопрошаст ю глаголя... (майже дослівно

повторяється попереднє), і наступає: «Зри о Ієрею, і внимай опасно аще жених, іли невіста не отвѣщает ти на вопрошеніє твоє сіє, іли єдин от них речет, яко не хочу: да никакоже дерзнеши вінчати їх, под ізверженієм от сана твоего, но абіє престани і повели їм іти во свояси. Аще же ко всякому вопрошенію соізволительні без прекословія отвѣщают оба, преднаписанное послѣдованіє по указу все соверши. Абіє начини обично ». І починається відправа з діяконом. Текст відповідає сьогоднішньому вінчанню, ті самі слова ектеній і молитов. Перед присягою священник бере лівою рукою руку жениха, а правою руку невісти і звязує їх кінцем епітрахилія, а тоді: « Мов за мною: Я — *імярек* — беру собі тебе — *імярек* — за малжонка і шлюбую тобі милость, віру і учтивость малженскую, а іж тебе не опущу аж до смерти: так ми Боже в Тройци святій єдиний помози і всі святії. Посем і невісті глаголет: « Мов за мною: Я — *імярек* — беру собі тебе... (така сама рота присяги, крім додатку по слові «учтивость і послушенство малженское»). Слїдує молитва священника: « Єже Бог сочета... », потім знову молитва: « Господи Боже наш, іже славою і честію вінчал єси святія своя мученики, ти і нині вінчай раби твоя сія — *імярек* — вінцем слави і чести, вінцем мира, вінцем веселія, в славу Отцу і Сину і Святому Духу... ». Згодом священник накладає вінці: наперед жениху, потім невісті цілуючи їх. Слїдує Прокимен: « Славою і честію вінчал єси... », з стихом, і Апостол до Кор. зач. 135, Аллилуя, і Євангеліє від Йоана зач. (стерте) 2,1-11, так як нині. Слїдує ектенія сугуба діякона, і довга молитва священника: « Благословен єси Господи Боже наш, тайнаго і пречистаго брака священнодійственниче... », підчеркуючи єдність і нерозривність подружжя та густо мережана прикладами Старого і Нового Завіта, « благоплодитися іма яко виноградом силою Святаго твоего Духа ». Далі наступає ектенія діякона: « Заступи... », потім: Отче наш, Глави ваші Господеві приклоніте, і молитва: « Господи Боже наш, іже в спасительнім твоєм смотренії сподобивий в Канагалилеї вічний брак показати... ». Потім тронарі: « Господи, Господи призри з небесе... », і кінцева молитва: « Боже, Боже наш, пришедий в Канагалилейскую... », і отпуст як нині, без змін. Вкінці є ще молитва « на снятіє вінцев », а тоді « цілуют святое Євангеліє, і тако отходят ».

Листок 66 зачинає « Чин Вінчанію второбрачним », де є євангеліє від Матея зач. 78.

Листок 71 розпочинає «Чин Ісповіданію», що є документальним взором, як маєстатично строго відбувалася тоді св. Тайна Сповіді, і на тлі того доперва в повній суті можна зрозуміти «Регули св. Йосафата для священників». Про це вичерпно і докладно я писав у «Логосі» (Йорктон, Саск., 1970, ч. 2, стор. 107-111), подаючи транскрипцію тексту.

Сторінка *перед листком 79* починає «Послідованіє Святого Єлея». Воно відбувається в церкві або хаті. Наперед приготувляють миску пшениці, в яку позатикані сім паличок і все накрите чистим полотенцем. Участь, крім хорого, беруть сім священників у фелонах з свічками в руках. Зачинає найстарший, покадивши все навхрест, словами: «Благословен Бог наш...». Потім ектенія і Канон з 9 Ірмосами, стихами, ектенія мирна, молитви священників за чергою, співається: «Єлици» і Апостол Якова зач. 57, а згодом євангеліє Йоана зач. 14 (про Витесду). Для жінок є окреме євангеліє від Матея зач. 34 (висилка 12 Апостолів). Ектенія: «Помилуй нас Боже», молитви священника і знову Апостол до Рим. зач. 116, і єванг. Луки зач. 94 (про Закхея). Тут треба додати, що зараз після тексту євангелія для Жінок, листок 93, попередня сторінка має молитву освячення єлея: «Безначальне, неізмінне, святсвятий, пославий єдинородного Сина свого ісцілоти нам страсти душевния: посли Дух твой святий і освяти масло сіє і сотвори ему бити помазающомуся рабу твоєму — *імярек* — всесовершенное ізбавленіє всім прегрішенієм его, во освященіє душі і тілу, в наслідіє небеснаго ти царствія, яко милостивий...». Тоді, відспівавши тропарі, священник перший бере «струец і умочив в масло помазуєт болящаго крестообразно на чєлі, на устїх, на серци, на обою слуху і на обою руку». При тому говорить молитву, яку подано на 115 листку: «Отче святий, врачу душам і тілом нашим: пославий єдинородного Сина свого, Господа нашего Ісуса Христа, всякий недуг і всяку язю ізціляющаго, і от смерти ізбавляющаго. Ізціли раба твоего — *імярек* — от одержанія его душевния і тілеснаго болїзни і оживотвори его благодатию Христа твоего...». Це є лише початок форми елеопомазання, як її тоді практикували. Сама форма молитви є ще чотири рази довша. Требник наповідає священника, щоб уважав при помазанні єлеем і зачинав форму слів: «Ізціли помазанієм сим», від першого помазання на чолі і так продовжав під час дальших помазань дану форму молитви, аж до кінця. Діакон або другий священник має обтирати помазання платком і благословити при цім недужою сло-

вами: « Услышитъ тя Господь в день печалі твоєя... ». Подібно, за чергою, вчиняють усі сім присутні священники.

Після євангелії від Луки слідує євангеліє женам від Марка зач. 23, ектенія, молитва: « Благопремінителю Господи... » (це довга молитва), по цім знову Прокимен і Апостол до Коринтян зач. 153, Аллилуя, євангеліє від Матея зач. 34, або жінкам від Луки зач. 40, і знову ектенія: « Помилуй нас Боже », і молитва: « Владико Господи Вседержителю... », знову помазання єлеєм недужого і Апостол до Коринтян зач. 182, і як перед тим євангеліє від Марка зач. 23, або жінкам від Матея зач. 32; знову наступає ектенія і молитва: « Благий чоловіколюбче... », тропарі і помазання єлеєм. Знову Апостол до Галатів зач. 203 (?) про оправдання з віри, а не з діл закону, євангеліє від Йоана зач. 49 або жінкам від Марка зач. 21 (про кровоточиву невісту), ектенія, молитва: « Господи Боже наш... » (дуже довга) і знову Прокимен, Апостол до Колосян зач. 258, євангеліє від Луки зач. 33 або жінкам від Луки зач. 39, ектенія і молитва: « Благодарим тя Господи... » (дуже довга) і знову помазання недужого. Після цього Апостол до Єфесян зач. 233, і євангеліє від Матея зач. 17 або жінкам від Матея зач. 26, ектенія і молитва: « Владико Господи... » (довга), тропарі і помазання хорого. Відтак священники беруть Євангелію і тримають над головою хорого правими руками, а головний священник проказує молитву: « Царю святий... », а всі священники за ним повторяють. Так само другу молитву: « Отче святий... » і дають Євангелію цілувати хворому. Опісля священники помазують себе взаємно і всіх, що про це просять, а той, що помазує говорить: « Благословеніє Господа Бога і Спаса нашего Ісуса Христа на ізціленіє душі і тілу рабу Божію — *імярек* — всегда, нині... ». Опісля співають стихирі самогласні гл. 4, ектенія: « Помилуй нас Боже... » і отпуст. На закінчення недужий каже: « Отци чесні, благословіте і простіте мя грішного. І прощають єго глаголюще: Бог да простить тя, і воздвигнет от одра болізни, і да благословит і помилует тя, нині... і во віки віком. Амінь ».

Листок 118 починає « Канон Молебен ко Господу нашему Ісусу Христу ». — Це молитви на « ісход душі »: Після начала і псалма 50 слідує « Канон молебен Пресвятій Богородици » з ірмосами. На кінці відправи є дописка польською мовою і дуже дрібним почерком, *листок 125*: « A.C.A.D. 1701 kiedyśmy przybyli do Czarnego Potoka miesiąca września dnia 30 ».

На відворотній сторінці того ж листка починається « Послі-

дованіє Погрібенію мірским человеком». Священник входить у дім мерця і править панахиду, наперед обкадивши. Після начала обичного тропарі, гл. 4: «Со духи праведними...», а опісля ектенія: «Помилуй нас Боже», і молитва: «Боже духовом...», отпуст і вічна память. Опісля «взявше тіло умершого, отходим в гробницю поюще: «Святий Боже... Ёгдаже прийдуть ко церкви, полагають мертвого на Паперти. І починаєт Іерей: Благословен Бог наш...», Псалом 90, ектенія мирна, стихи, тропар гл. 8: «Іже глибинами... (бракує *листок 129*), Псалом і Статія первая: «Руці твої сотвористі мя...», ектенія мала, «Твой єсмь аз, спаси мя». Припів: «Спасе спаси душу раба твоего». Слідую довжезна стихологія від листка 134 до 138, майже дев'ять сторінок, з Псалтирі, стишками, але не подано з котрих псалмів. А далі слідує стихира: «Святих лик обріте істочник жизни» з стихами: «Благословен єси Господи...» і дальші стихири на гл. 5, опісля ектенія і сідальни гл. 5. Стихира св. Івана Дамаскина: «Кая житейская пища» — «Все суетіє человеческое» — «Человеци что всеу мятемся», слава і богородичен: «Свіщу разумную тя носящую» — «Гді єсть мирское пристрастіє» — «Приїде смерть яко хищник», слава і нині, богородичен: «Словесем посягающе» і «Помянух пророка» з додатком: «Ти создавий мя Господи» і знову: Слава і нині: «Начаток ми і состав», з додатком: «Болізнъ Адаму бистъ», богородичен: «Явился еси...» і знову стихира: «Покой Спасе наш жизнедавче» і «По образу своему», Слава і нині: «Яко заченшая», мала ектенія, «Со Святими», ікос, блаженні, а так Апостол до Солунян зач. 280 і Євангеліє від Йоана зач. 12, і окремо молитва над гробом і «Посліднєє цілованіє», троїчні, Вірую, «Со духи праведних» і ектенія: «Помилуй нас Боже», і отпуст та закінчення словами: «Во блаженное успеніє і во вічний покой, преставльшемуся присно поминаємому рабу Божію — *імярек* — вічная память, трижди. І Братія всі рекут: Вічная память достойно блаженне, приснопамятне брате наш». І відходять до гробу співаючи «Святий Боже». Священник кидає на домовину землю «лопатою» хрестообразно і каже: «Взя от земля в землю послаавши Господи, душу же іже приял еси со Святими упокой». Над гробом люди ще вчиняють 12 великих поклонів (метаній) і щиро моляться.

* * *

Листки цього «погрібенія» дуже витерті і дописки чорнилом затерлися і зблякли до непізнання. Видно, що цього чину часто

вживали і перегортали його картки. Наше давнє «блаженне» це глибоко догматичне розуміння: оглядати Бога лицем у лице, що має в богословії назву «visio beatifica» і свідчить про глибоку релігійність і розуміння правд віри, коли ходить про нашу остаточну ціль і призначення в світі. Наші обрядові практики і збережені свідoctва в книгах дають цьому незбитий доказ. Всі стихи тут подвійні, чого ми вже визбулися, на жаль, та й ще беремося далі скорочувати, мовляв, тепер «задовга відправа».

* * *

Для наших предків вона задовга не була і коли читати І. Лібмана «Piese of mind», де він звертає увагу на те, що плач і голосіння, питоменні похоронним обрядам євреїв, у великій мірі відповідають психічному наставленню душі, щоби заспокоїти і втихомирити розбурхані почуваннями нерви через вирок смерті, бо дають відхід і відбій для накопичених нараз почувань, то це саме можна сказати і про наші обрядові давні відправи, котрі вміли подати спокій душі в усі хвилини та на всі обставини бурливого життя. В хвилину смерті і похоронів цінність і вартість таких відправ прямо безмірна!

* * *

Листок 154 має «Чин Погрібанію Младенческому». — Відправа назагал коротка. Після Начала обычного і псалмів 19, 24, 141 є тропар, кондак, прокимен і Апостол до Коринтян зач. 162, євангеліє від Йоана зач. 21, ектенія: «Помилуй нас Боже...» і молитва: «Храняй младенца...» та отпуст.

Листок 157 поміщує «Канон како піти подобает за умершаго». — Після зачала і Пс. 90, слідує канон гл. 8 і ірмос: «Воду прошед» із заспівом: «Покой Господи душу усопшаго ти раба» і далі 3, 4, 5, 6 з ікосом, 7, 8, і 9, Достойно, Трисвяте, «Со духи праведних» і кінцева молитва: «Помяни Господи...» та отпуст.

Поміщений тут *Додаток* описує монастирський звичай, на кінець утрени і на кінець вечірні, відправу в притворі за усопшу братію. Є кадження, свічки, начало, литійна стихира, ектенія, і поминання імен з помяника, що так починається: «Помяни Господи православних Царей і Князей наших, помяни Господи православния Архієпископи і Єпископи і чесне Священство, і єже о Христі службу, і весь Священнический чин. Помяни Господи вся

православних Християни. Помяни Господи строїтелей святаго міста сего, — *імярек*. Таже поминає і прочіх ». Отпуст і « Вічна пам'ять ». — Дописка рукою кругом кінцевої заставки, рівним дрібним почерком: « Початок мудрости боятися Бога » і другий рядок нижче: « Возвеличиться праведник о Господі ». Чорнило дуже виблякло.

Листок 164 має « *Послідованіє биваємов над коливом о умерших* ». — Начало, Псалом 90, ектенія мирна, блаженні, тропар, кондак і богородичен і катизма 17. Ектенія за померших, Псалом 50, ірмоси, сідальні, ікос, Достойно, « Со духи праведних » і отпуст та « Вічна пам'ять ».

Листок 171 має « *Чин Братоворенія* ». — Це прегарна відправа, про яку я вичерпно писав у « *Логосі* » (Йорктон, Саск. 1970, ч. 1, стор. 23-28) і котру для власного добра і освячення належить чимскорше назад увести в літургічне життя нашої Церкви.

Листок 177 подає « *Чин вгда ключиться воскорі вельми болному дати причастіє* ». — « Приємлет Ісрей от святих Таїн, ілі даєт в Потир, і впливає мало вина якоже мощно болному удоб прияти то і починаєт: « Благословен Бог наш... », Прийдіте, Вірую і « Вечері твоя тайная... », Слава: « Царю небесний », І нині: « Бога із тебе воплотившагося... », 40 разів « Господи помилуй » і молитва: « Владико Господи Ісусе... », а так молитва друга і третя й коли сповідався, причащає його; якщо ні, то сповідає його, повчивши наперед, особливо « да нічто утаєно ілі срама рада не ісповідано будет: ... ». Опісля молитва і отпуст.

Листок 180 має уклад Похорону на Пасху: « *Подобавт відати, аще кто преставиться на святоє воскресеніє* », або в міжчасі до Томиної неділі, тоді не береться звичайної відправи, але стихи воскресної утрени; тільки при кінці є кондак гл. 8: « Со святыми упокой », замість Трисвятого буде « Єлици », Апостол Діяній того дня і євангеліє від Матея зач. 116. Опісля далі Канон воскресний, « і цілуєм усопшаго по обичаю », а так « *Плотію уснув* », « *Ангельський собор* », « *Пасха священная* » і « *Воскресенія день* » і відпуст.

На сторінці *проти листка 182* є « *Послідованіє молитвам на всякія различнія потреби* ». — Молитва на Різдество Христове, Молитва на неділю вербну над вербою, Молитва на Воскресеніє Христове, Молитва на преломленіє Артоса, Молитва ввєгда начати храмину здати, Молитва над кладязем новим: — Треба наперед вичерпати 40 відер і вилляти « вон », засвітити три свічки, показати довкола і сказати молитву: « Боже великий і дивний... »,

вляти в колодязь Йорданську воду і тоді всі відмовляють молитви. Молитва «аще впадет что скверно»: тоді треба його викинути, а дати нову, чисту посудину, покадити і вляти Йорданської води, і «тако преливают вино, іли масло, іли мед в той сосуд чистый, і молитва над ним: «Святей Владико Господи...». А тоді «вкушает первіе священник і прочіі»; як посуд нечистий, того робити не можна. Потім Молитва св. Анастасія з питаннями і відповідями. Далі Молитва «самім себе заклившим», і вкінці Молитва вторая «раздрішити всякую клятву» і «от всякія скверни».

Листок 193 має «*В неделю Святія Пядесятници в вечер*». — Тоді «клеплет поскоро Служби ради коліннаго преклоненія». А так Начало, Пс.: «Благослови душе моя» і велика ектенія, в якій є цікаві прохання: «О святішем Архієпископі нашем вселенском — *імярек*, — честном єго пресвітерстві, еже о Христі діяконстві, всем причті і людем, Господу помолімся»; «О великом королі нашем — *імярек* — і благочестивих господарех князех і паніх наших, о всей полаті і о воєх їх, Господу помолімся». Опісля стихири на «Господи возвах», вхід, Світе тихий, і коліноприклонні молитви, що мають ще окремо «твореніє святійшаго Патріярха Константина града кир Філотей»; на кінець ектенія: «Ісполним», молитва, стихири на стиховних і отпуст.

Напроти листка 212 є «*Молитва, глаголемая над Кутією*».

Листок 212 має: «*Молитва в пост ідущим*» (подвійна), а згодом: «*Молитва невісті хотящей увестися в церковь по браку*», і далі: «*Чин о Панагії, сиріч О всесвятю*».

Замітне тут це, що в друку є виразна буква «Ѓ», а не «Г»; отже в тих часах вже мали на Україні букву «г» і вживали її там, де треба вимовляти «Ѓ».

Листок 218 має «*Приложенія сим — О праздниціх*». — Це заповіді «Святих Отець і Апостолів Правила, як належить христіянину поводитися», в будні і в свята. Вони, мабуть, взяті з якихсь апокрифів, або може з Апостольських Конституцій і Канонів св. Апостолів і наведені в перекладі, бо починаються так: «Аз Петр і Павел, Апостоли Христові, заповідуєм рабом Христовим о діланіих челоуіческих...».

Листок 222 має: «*Іоана святійшаго єпископа китрошскаго — о разрішеніі брашен...*».

Листок 226 подає: «*О различіі сродства, і о браці законном, заповіді Святих Отець*». — Це старе церковне право про подружжі перепони. Але найцікавіше подає сторінка *напроти 225 листка*,

бо говорить про священничий стан, яким він повинен бути і яким не повинен. «Інія Заповіді Іереом», наприклад, подає такі приписи: «Іереом заповідуєм не со враждою і ненавистю во святая входитьи, ніже сміти прикасатися їм: ні піяницям бити, ні красти, ні хулити друг друга, ні крамолні, ні гнилословні, ні буї, ібо Господь наш Ісус Христос бієм і ругаєм нас діля терпляше: но бити їм кротким, тихим, смиренним, терпеливим во всем і в страсі Божії ходити, і прилежати о святом служенії своєм». На тім моральна літанія не кінчиться: сліднують дальші моральні напімнення «по преданії святих Апостол», яким повинен священник бути в подружному стані і взагалі в половім відношенні, і яким не повинен; при тому вичислені такі випадки, що краще їх тут пойменно не згадувати. Отже Требник сповняв не лише службу і науку, як подавати святі Тайни вірним, але взагалі як освячувати їх різними чинами і молитвами, подаючи також науку церковного права і моральної богословії. Себто це був підручник знаменитий під кожним оглядом і в цілості богословських наук.

Листок 230 має: «*Молитва на основаніє церкви*». Опісля в Молитва «на освященіє церкви» і «Молитва вкратці освятити воду». Слідує Молитва «хотящому отити в путь» і Молитва над «женою єгда ізвержет». Відтак «Благословеніє сіющим сімя» і «Освященіє кадила». Слідує «Молитва заприщанія святого Василія» і «Молитва ко Господу нашему Ісусу Христу по Молебні глаголемая» (дуже довгі дві молитви). А згодом «Молитва в бездождіє» і «Молитва за безведріє». Є ще «Молитва над гумном» і «Молитва над болним і неспящим». На кінець «Молитва Благословеніє на сооруженіє корабля» і «Молитва на благословеніє сітей».

На *листу 249* маємо «*Чин благословенія і освященія сосудов служебних*» і окремо Молитва «єже особ благословити новую дишкосную звїзду». Так само і для ложочки і нового покровця.

Листок 253 має «*Чин благословенія і освященія нових священнических одежд*».

Листок 255 має цікаве поучення «*О формі іли совершеній святого Крещенія*». Тут подано виразно і подрібно форму хрещення у виді: Отця і Сина і Святого Духа, з підчеркненням, що інакше не можна чинити, бо інакше Тайна «совершитися не может»: Хрестили тоді через погруження, рівночасно з вимовою трьох Божих Осіб, тричі погружаючи хрещеника. Згадано також, що хрещення не можна повторяти, а коли є сумнів щодо важности, то треба щераз

охрестити під услів'ям. Далі подано, як належить миропомазувати і як звершувати Пресвяту Євхаристію, що є правдивим перетворенням хліба і вина в Тіло і Кров нашого Господа. Слідує поучення, як звершувати Тайну Покаяння. Форма розрішення подана так: « І аз прощаю і разрішаю тя — *імярек* — і проче, властію от Христа Іереом данною, да будет от гріхов разрішений якоже зді на землі, сице і на небеси, і Благодать Божія юже гріхом погуби, да привращена єму будет ». При вінчанню підчеркується, що тричі належить заявити молодятam « їх соізволеніє » перед священником, а тоді він дає благословення і дістануть благодать Святого Духа, щоби родили і виховували дітей на Божу славу та й жили в згоді й любові для обопільної допомоги і служби та звільнення від тілесних похотей. Під час Єлеопомазання формою є молитва: « Отче святий, врачу душам і тілом... », силою якої недужий одержує відпущення гріхів, які міг забути, що тут названі « оставленіє останков гріховних ». А про хіротонію каже Требник шукати в єпископському Требнику.

* * *

На цім кінчиться властива частина нашого Требника і *від листка 257* нема більше нумерування, а є « *Соборник дванадесятим місяцем* », почавши від Начала Індикта, з першим вересня, *разом 12 і пів листків* друку імен Святих на кожний день року. На цім девятім зчерги листку є долом дописка з побляклим чорнилом рукою: « *Короповский (чи Коротовский) Фидот довга рука учися богато... (одне слово нечитке) Амінъ* ».

Останнє в Требнику це « *Послідованіє над растворенієм святого великаго мира...* », на три сторінки нескінченого друку. На *передостанній* сторінці є свого роду криптонім, ручна дописка, з якої я певно відчитав лише два слова: в першій рядку « 1695 », а в другому — « інока », решта залишилася для мене загадкою. От й усе про цей « Унівський Требник ».

Висновки

Унівський Требник виказує безперечну зв'язь з давньою християнською літературою і практикою аж до апостольських часів і виразно на це покликується. Тому він є свідком католицького православ'я наших предків і взором для нас.

1. Цілість Требника не є лише требник у вузьчій значенні цього слова, себто: церковна книга, що подає як сповняти святі дієства й уділювати святі Тайни для надприродного освячення вірних, але також це *енциклопедія церковного богослов'я* — отже догматика, моральна і право, з додатком пасторальної богословії. Хочу підчеркнути, що це мініатюрний кодекс старого канонічного права нашої Церкви.

2. З огляду на вселенське богослов'я, це твір великої цінності і незаперечне свідцтво східного духа первісного українського народу. Він повднує православ'я віри з католицтвом діяння. Це синтеза, якої рідко знайти. І коли мій Требник є тільки третім оціленим примірником, побіч одного, що знаходився досі в монастирі св. Онуфрія ОО. Василіян у Львові, і другого, що є в приміщеннях Української Академії Наук у Києві, на жаль дуже ушкоджений щодо цілості — то він має вагу золота для збереження нашої культури.

3. Пересипуючи часто словами живої тодішньої говірки, він є також доказом для нашої мови. Букви виразні і читкі. Між ними є постійно вживана буква «Ґ» у тих словах, де ми й досі вимовляємо «ґ», як наприклад «Панаґія», а не писане через «г», яке тепер увела Київська Академія Наук у своїм правописі з 1946 р., із політичних причин і обставин свого життя і деякі пішли сліпо за нею у своїх виданнях тут на Заході. Ми тут свободні самі творити свою культуру, згідно з нашими потребами, вимогами й історією. Перебирати московське «г» до нашого словника всюди там, де нам треба і де вимовляємо «ґ», в моїм розумінні, є вчинком самогубним. Я маю ще інший Требник, надзвичайно цікавий, хоч, я сказав би, дуже «ампутований», бо нема яких сто сторін початку, багато в середині, і брак кінця. Але також він помітний тим, що всюди, де вимовляємо «ґ», є видруковане наше старе «Ґ», в тій самій формі, що її ми досі тут вживаємо. Той Требник починається листком 111, а кінчається листком 510, подвійного формату, як Унівський, щодо величини; він відрахований лише листками, а не сторінками і має друк полууставу дуже чіткий, гарний, симетричний, виразний, величиною вісім цалів через шість, папір сильний, старинний. Він неоправлений і дуже знищений: був, видно, в огні, бо горою весь обпалений, без обкладинок. Він так само має «Чин о Панагії», при чім буква «Ґ» є дуже гарно викінчена і увидатнена. Текст «О Панагії» майже тотожний в обох,

з чого треба додумуватися, що він з тих самих часів, або навіть ще давніших, може ще і П. Могили. Цей Требник усюди підчеркує виразно слово « православних » у відправах, чого нема так часто підчеркнутого в Унівськiм. Має дуже гарні заставки червоною краскою і так само заголовки. А найцікавіше те, що в Молебні на « Ісход душі » священник питає хворого « руским язиком », і слідує розмова тодішньою живою говіркою між священником і недужим; питання і відповіді надзвичайно цікаві так під оглядом мовним, як ще більше під оглядом богословським і побуту. Це повні чотири сторінки такої розмови. Але це все лишень принагідно, хоч було б для нашої науки дуже помічним порівняти оба Требники, чин за чином і витягнути відповідні заключення. Якщо хтось з читачів і знавців може допомогти мені в означенні року печатання того Требника, я був би незвичайно вдячний за кожному вістку.

Закінчення

Нехай буде хвала всемогучому Богу за ласку докінчення цієї праці! В мене ще більше старих книг, бо люблю старину. Це корінь і сила нашої будучности. Маю рукописний « Псалтир » і маю « Восьмигласник » ручно писаний і прикрашений. Маю також один том моральної богословії з минулого століття.

Однак найкраще збережений і оправлений примірник у мене це — « Почаївський Часослов », з печатні ОО. Василян 1787 року. Друк дрібний, але напрочуд виразний. Є всі сторінки, від першої до останньої. Це кишенковий формат і тому майже так само грубий, як довгий і широкий.

Такі книги береться до рук з побожністю, пошаною і дрожанням душі; зі свідомістю, що ці сторінки колись перегортала рука нашого священника для освячення своєї і душ пастви. Вони надихані теплотою життя, що хоч є і невидиме, але творче і оживляюче ласкою св. Духа. Нехай це життя буде спільнотою нас усіх!

Ір. Назарко, ЧСВВ

**МЕТОДИЧНИЙ ПІДРУЧНИК ВАСИЛІЯНСЬКИХ
МІСІЙ о.к. СРОЧИНСЬКОГО**

(У 200-ліття його появи: 1772-1972)

До найсвітліших постатей «золотої доби» Василянського Чину 18-го ст. належить о. Корнило Срочинський (1731-1790). Немає потреби подавати тут перелік подрібних біографічних даних його життя, бо зробив це дуже вичерпно в окремій розповідці про нього о. Роман Лукань, ЧСВВ, саме перед вибухом другої світової війни в 1939 р.¹ Тому однак, що ця вартісна праця збереглася в дуже малому числі примірників в одній чи другій бібліотеці і не вдалося досягнути наукових кругів, її переклад з деякими дрібними доповнюваннями подав на сторінках «Записок ЧСВВ» о. М. Ваврик, ЧСВВ, у своїй новій студії п.т. «О. Корнило Срочинський, ЧСВВ, історіограф і проповідник» (т. IX/III, 3-4 1960, 429-39). Ось для того згадаємо тільки, що о. Срочинський, уроджений в Селиських б. Перемишля 17.XI.1731, по скінченні філософії в перемиській єзуїтській колегії, вступив до Василянського Чину 1754 р. в Добромилі та по однорічній новіціяті й урочистій професії відбув чотиролітній курс вищих богословських студій в святоюрському василянському монастирі. Після священничого рукоположення 29.VI.1759 р. о. Корнило був відразу іменований місіонером у Замості і там працював успішно продовж п'ятих років. Коротко був він ігуменом в Угорниках коло Отинії, а 1766 р. став ігуменом і настоятелем василянської місії в Кристинополі. Так

¹ O.R. LUKAN, ZSBW, *Autor Dziejopisu Monasteru Krystynopolskiego O. Kornelius Sroczynski*, ZSBW, Кр. 1939, в окремому додатку до монографії Івана Чернецького, *Mały Król na Rusi i jego Stolica Krystynopol*, (Кр. 1939).

зумів собі приєднати панів Потоцьких, що фундатор Франциск Салезій Потоцький власним коштом збудував для Василіян монастир і церкву в Кристинополі, доручивши всі справи і фонди о. Срочинському. Року 1775 Василіяни спровадилися до нової обителі. Як ігумен, о. Срочинський положив для тієї обителі найбільші заслуги з усіх її настоятелів. При кожній нагоді гаряче проповідував Боже слово, для парафіян заложив церковні братства та zorganizував шкільку для дітей². При цьому ще мав час виїздити й проводити місії для народу.

Крім тієї великої адміністраційної та місійної праці, о. Срочинський ще написав понад сорок різних творів. Важніші вчисляє о. М. Ваврик. Нас тут зокрема інтересує чи не найважливіший твір о. Срочинського з ділянки місіології. Оце в місяці лютому 1770 р., під час канонічної візитації кристинопільського монастиря, протоігумен о. Інокентій Матковський доручив о. Срочинському написати книжку про спосіб і методу василіянських місій для народу. Вже це вказує на небуденні здібності о. Срочинського, що за три місяці, тобто до кінця травня, він цю працю виконав і дав їй такий наголовок: «*Methodus peragendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O. S. Basilii Magni*». Ця книжка вийшла друком у почаївській друкарні тільки в сотні примірників у 1772 р. і по сьогодні залишається неоціненим набутком василіянської місійної літератури. Книжка налічує понад 130 сторін і має в додатку: «*Katechizm krótko zebrany... na missyach Zakonu S. Bazylego W.*», якого автором є теж мабуть о. Срочинський. Одинокий примірник тієї книжки з катехізмом, а також оригінальний рукопис о. Срочинського був до війни (1939 р.) в Центральній Бібліотеці ОО. Василіян у Львові³.

У 300-ліття смерті Митроп. Й.В. Рутського 1938 р. відбувся в Жовкві василіянський місійний з'їзд, на якому відомий історик Чину, о. Роман Лукань, ЧСВВ, мав дві блискучі доповіді: першу, коротшу про історію місій у Василіянському Чині, а другу, основну про методу василіянських місій у XVII і XVIII століттях, за вище наведеним твором о. Срочинського⁴. Для учасників цього з'їзду — це була справжня ревелация. На основі цього, що ми вепіли

² М. Ваврик, *тамже*, ст. 430.

³ М. Ваврик, *тамже*, ст. 432.

⁴ *Звіт з цього з'їзду*, див. «Нова Зоря», річн. XIII (1938, ч. 7, стор. 5).

пригадати з тієї неоціненної доповіді, як теж на основі праці о. Хойнацького ⁵, що реферує «Methodus Missionum» о. Срочинського, ми зробимо несмілу спробу бодай у головних зарисах з'ясувати методику тодішніх василіянських місій для народу.

Праця о. Срочинського ділиться на дві частини: на частину суто місійно-гомилетичного характеру і на частину богослужбну, про богослуження, відправи, обряди та посвячення під час місій. Праця Хойнацького обумовлена самою темою більше займається другою частиною праці о. Срочинського. Нас натовість інтересує перша, гомилетична частина праці о. Срочинського, бо саме в ній, а не в богослуженнях ядро виступає методика василіянських місій XVIII ст.

Перед влаштуванням місій о. Срочинський пригадує настоятелю місії, що він мусить дістати для місіонерів власть з Риму: Розрішати навіть від гріхів задержаних самому Папі Рим., благословити хрестики, медалики, вервиці та інші предмети, надавши їм відповідний відпуст, а, вкінці, і власть упривілеєного престолу на т.зв. Служби Божі за душі в чистилищі ⁶. Відтак настоятель місії мав повідомити Ординаріїв обох обрядів: руського й латинського, що в даний час, в означеній місцевості відбудеться св. місія. Зокрема в нашого Ординарія настоятель місії мав просити дозволу відправляти Службу Божу під голим небом та просити його Архирейського благословення ⁷.

Три до чотири тижні перед місією один місіонер виїздив на місце місії, щоби: 1) вибрати церкву для місії (найбільшу й найвигіднішу в околиці), 2) влаштувати відповідну проповідницю для голошення Божого слова, 3) вистаратися про відповідну дарохранильницю для виставлення Найсв. Тайн, 4) постройти й розложити сповідальницю й 5) вибрати відповідне місце на перебування місіонерів.

Сама місія не сміла ніколи зачинатися в будень, але завжди в неділю або в якесь свято. Для цього, як каже о. Срочинський, існував окремий обряд т.зв. «Ritus introducendae missionis». Місіонери їхали на місію завжди зі своїм доволі великим місійним

⁵ А.С. Хойнацкий, *Западно-русская церковная Унія в ея Богослужении и обрядах*, Київ 1871, ст. 331-368.

⁶ З цього виходило б, що тоді місіонери не мали ще тих сталих повноважень, що їх Василіянам уділили пізніші «Facultates et privilegia OSBM».

⁷ А. Хойнацкий, *твір цит.*, ст. 332.

хрестом. У неділю рано, як пише о. Срочинський, в год. 8-ій або 8.30 місіонери приходили зі своїм хрестом на означене місце (звичайно під церкву), проти них виходила місцева процесія, до якої долучувалися процесії сусідніх парафій деканату. Коли вони стрінулися, один місіонер підносив свій хрест кажучи: « Мир вам », а другий місіонер читав грамоти з дозволом на місію від Папи Рим. і від місцевого церковного начальства, відтак говорив коротке поучення про місію (*brevis instructio de missione*), кропив усіх свяченою водою і зачиналася процесія довкола церкви. Напереді йшли діти, відтак мужчини, жінки, дівчата, клир, місіонери зі своїм хрестом, а на кінці ввесь нарід. Під час тієї процесії співали: « Днесь благодать св. Духа нас собра » й інші пісні. Перед самими дверима церкви співали богородичен: « Милосердія двери отверзи нам, Богородице Діво ». І, коли всі ввійшли в церкву, один місіонер служив читану Службу Божу, а після неї другий місіонер говорив ще коротку заохоту і подавав подрібний порядок богослужень, наук, катехизацій, процесій і т.д. Копії цього порядку були прибиті на церковних дверях, стовпах і деревах. Це все описане в першій главі праці о. Срочинського п.н. «*De agendis ante missionem*»⁸.

У другій главі п.н. «*De agendis in ipsa jam missione*», найперше подається точний порядок богослужень і поучень на кожний день — «*Ordo devotionum et doctrinarum totius diei singulis diebus in missione servandus*». — Місія тривала звичайно два тижні і її давали звичайно два місіонери. Були теж, але рідко, місії однотижневі. Коротших місій не знали.

О. Срочинський каже, що в час місії мають необхідно відправлятися всі церковні богослуження, тобто: утрєня, часи, вечірня і повечір'я. Отже рано, вже в год. 5-ій, відправляли утрєню і перший час. Після того один місіонер мав читану Службу Божу і ранню місійну проповідь. Після короткої перерви, около год. 8-ої другий місіонер проводив катехизацію з дітьми й старшими⁹. Катехизація зачиналася молитвою « Царю небесний », а кінчалася проказуванням тричі « Отче наш » і тричі « Богородице Діво » за фундаторів і благодітелів св. місії¹⁰. Катехизацію переводили на базі символа віри. Як був час, то ще переводили т.зв. контроверзію

⁸ А. Хойнаккий, *теір цит.*, ст. 333 і 334.

⁹ В катехизаціях придержувалися вказівок св. Августина: «*De catechizandis rudibus*», (397 р.).

¹⁰ А. Хонаккий, *теір цит.*, ст. 339.

(controversio), в якій місіонер ставляв народів питання на релігійні теми, а нарід відповідав. Контроверзії оберталися довкола св. Тайн, установи Церкви, першенства св. Петра, справ Унії і т.п.

В год. 10-ій була співана Служба Божа, під час якої кілька священників причащали вірних. Відтак місіонер виголошував другу, довшу місійну науку, молитви за душі в чистилищі, а в саме полудне на голос дзвона всі проказували « Ангел Господен » і розходилися домів.

Після полудня, в год. 2-ій, була друга катехизація, відтак відправлялася вечірня і повечір'я, а коло 5-ої год. була велика вечірня місійна проповідь — одна з найважливіших. Звичайно, на цій проповіді було найбільше слухачів, бо місіонери заздалегідь заповідали, що вечірні проповіді є найважливіші. Після тієї проповіді відбувалася процесія довкола церкви, а відтак у церкві були спільні вечірні молитви з прилюдним іспитом совісти, що його проводив місіонер, який і кропив нарід свяченою водою. Накінець місіонер подавав ще народів клич-гасло, на тему якого буде завтрашнє розважання під час першої проповіді. Н.пр., коли наступного дня мала бути проповідь про спасіння душі, то в навечір'я місіонер подавав народів таке гасло: « Яка користь людині, хоч би вона й увесь світ позискала, а душу свою занастила »? Перед проповіддю про смерть: « Ти порох і в порох обернешся », з черги: « Раз призначено людині вмерти, а потім суд » і т.п. Після цього, звичайно, при звуках пісні: « Пречистая Діво, Мати руського краю », нарід відходив до своїх домів.

Немає сумніву, що — так сказати б — « хребетним стовпом » місійних проповідей у XVIII стол. були *науки про вічні правди*. Це ствердив на основі праці о. К. Срочинського, о. Роман Лукань, ЧСВВ, у згаданій доповіді на місійному з'їзді в Жовкві. Це підтверджує теж і Хойнацький пишучи: « Короткий висказ (гасло) уніяти заміняють виразом: вічні правди, які в час місії подаються на ніч »¹¹.

Після великої проповіді про ціль людини, слідували деколи дві проповіді про спасення душі, дві проповіді про гріх; відтак велика проповідь про пекло, а щойно після неї про смерть і про чистилище. Цю останню проповідь місіонер говорив, звичайно, на цвинтарі, а наступного дня теж Служба Божа за душі в чисти-

¹¹ О. Хойнацький, *твір цит.*, ст. 341, нота 1.

лиці була на цвинтарі. З черги йшла проповідь про покуту, друга проповідь про відкладування покути і його небезпеки, а відтак про Боже милосердя. Ця проповідь була обов'язкова, навіть у час тільки одиотижневої місії. — Ось так виглядав скелет проповідей про правди вічні в системі о. К. Срочинського.

У двох наступних параграфах о. Срочинський говорить про сповідь і сповідників (*De confessione et confessariis*) і про св. Причастя (*De communione Eucharistiae*). Сповідь зачиналася третього, або четвертого дня св. місії і можна було сповідатися під час усіх богослужень та проповідей, контроверсій¹². Можна було сповідатися також і в латинських священників, але причащатися треба було обов'язково в своєму обряді. Перед св. Причастям місіонер коротко пояснював значення св. Причастя і проводив короткі акти віри, надії, любови й т.п. Хтось був окремо призначений рахувати число тих, що запричащалися, подавав це число на картці місіонерові, а цей вписував в окрему місійну книгу.

Т.зв. станових проповідей тодішні місіонери не знали. Це пізніший післявоєнний (1920-4 роки) вклад модерних місіонерів у василіянську місійну систему, взяту з Франції і Німеччини.

У дальших розділах своєї праці о. Срочинський говорить про різні *обходи й процесії* в часі місії. Процесію влаштовувано щодня, особливо ж вечорами, і то з Найсв. Тайнами. Після процесії о. місіонер співав суплікацію «Святий Боже, святий кріпкий, св. безсмертний, помилуй нас», благословив нарід Найсв. Тайнами, а накінець усі співали: «Под твою милость». Згаданий О. Хойнацький говорить, що це зовсім латинські обрядові практики¹³, але хіба годі повністю погодитися з ним, як взяти під увагу згаданий спів «Святий Боже» і «Под твою милость».

На місію приходили із сусідніх сіл цілі процесії. Тоді місіонер виходив з місцевою процесією на стрічу новоприбулій процесії, коротко вітав прибулих, говорив про значення св. місії, обі процесії змішувалися разом і з піснею на устах входили на місце св. місії.

У часі місії місіонери часто згадували про милостиню, як покутний чин. Були окремі кружки мужчин і жінок, які збирали милостиню. Місіонерам о. Срочинський це забороняв. А, коли зіб-

¹² Тепер у нас під час проповідей, звичайно, не дозволяється на сповідь.

¹³ О. Хойнацький, *твір цит.*, ст. 345, нота 2.

рали більшу суму, один місіонер розділював милостиню між бідних. Але о. Срочинський наказує, що першенство мають ті, які сповідалися. Коли збірка була більша і ще гроші залишилися, можна було за них справити лямпаду, кадильницю, чи щонебудь потрібне для церкви, в якій відбувалася місія.

Молитви за душі в чистилищі тривали цілий день (звичайно в п'ятницю). Тоді в процесії брали участь тільки чорні, або червоні хоругви. — Рано, після читаної Служби Божої, місіонер говорив про любов ближнього, яка — за словами о. Срочинського — має бути не тільки «*Amor affectivus*», але й «*Amor effectivus*» т.зн. виявлена вчинками супроти померлих ближніх. Катехиза й контроверзія оберталися довкруги теми чистилища, співана Служба Божа була на цвинтарі, після неї парастас; кожне прошення з сугубої ектенії за усопших місіонер співав з іншого боку церкви, а кінчав возгласом перед церковними дверима. В церкві співали «*отпуст*» і «*вічная пам'ять*».

У передостанній день місії (звичайно в суботу попол.) відбувалося посвячення *місійного хреста*, велике водосвяття, і посвячення зел. Каже о. Срочинський: «Якщо в усі великі празники відбувається за обрядом Східньої Церкви водосвяття — то тим паче воно повинно бути на закінчення місії»¹⁴. Зараз на початку місії, місіонери повинні були порозумітися з парохом, а відтак з майстрами про розміри місійного хреста, матеріял, написи на ньому так, щоб перед кінцем місії хрест був готовий. Хрест мав бути досить великий, з корпусом і з тривалого дерева. Над головою Розп'ятого Христа мали бути ініціали голгофського напису: «*Iesus Nazarenus Rex Iudeus*» — ІНЦІ. На оборотній стороні на лівій половині поперечки мав стояти напис: «Хрест», а на правій половині поперечки: «св. місії». На поздовжньому стовпі мали бути слова: «Отців Василіян, місії н.пр. кристинопільської, року..., місяця... дня... Отже цілість напису звучала: «Хрест св. місії ОО. Василіян (монастиря) чи місії кристинопільської і дата». У сам день спорудження хреста, попол. в год. 2-ій, була коротка катехизація, а контроверзію вже опускали, бо з церкви на подвір'я виходила процесія, відбувався чин водосвяття і посвячення зел. Майстри міцно вбивали хрест у землю, місіонер посвячував місійний хрест, усі співали: «Кресту Твоєму поклоняємося Владико»

¹⁴ С. SROZYNski, *Methodus Missionum*..., р. 72 (цит. за О. Хойнацьким).

— з поклонами, а потім місіонер говорив проповідь на тему: « Ми не залишимо вас сиротами, але оставляємо вам іншого місіонера — цей св. хрест ». Тут же під хрестом відбувалися спільні вечірні молитви (з піднесеними руками), вечірній іспит совісти, тут місіонер заповідав порядок завтрішнього закінчення місії, всі співали: « Претерпівий за нас страсти » і в мовчанні розходилися до своїх домів. Мовчанка була обов'язкова ¹⁵.

Закінчення місії має в методі о. Срочинського свій окремий обряд ¹⁶. Отже закінчення місії завжди відбувалося в неділю, або в якесь свято. Кілька днів перед тим місіонери пригадували народові про це закінчення, про позискання папського благословення з відпустом і про посвячення окремих місійних пам'яток. У навечір'я місіонер подавав народові останнє, якесь загальне гасло на все життя, н.пр.: « Змарноване життя — це страчена вічність », або: « Радше смерть, ніж тяжкий гріх »! і т.п.

У сам день закінчення місії була утрєня, перша читана Служба Божа й проповідь, згодом загальна катехизація, в часі якої місіонер переводив з дітьми іспит з релігії, питаючи їх про найважливіші правди св. віри, про св. Тайни, молитви і т.д. Кількох хлопчиків і дівчат, що найкраще відповідали, діставали від місіонера молитовники, хрестики, вервиці, чи образки.

У контроверзії місіонер подавав короткий зміст усього, що досі було сказане і напминав, щоб люди уникали зла, чинили добро, стояли непохитно при св. вірі, виконували релігійні практики і т.п. — Після співаної Служби Божої була процесія, в якій брали участь церковні братства, ктиторі, фундатори, й місцева знать. Процесія відбувалася з Найсв. Тайнами, на її закінчення співали: « Тебе Бога хвалим », « Спаси Господи, люди твоя » і « Под твою милость ». Відтак місіонер благословив свяченою водою місійні пам'ятки, пояснював відпусту до них прив'язані, говорив останню проповідь про витривання в добрім аж до смерті, пояснював значення папського благословення, його торжественно уділював народові і, на кінець, коротко прощався: дякував ктиторам, священикам, віддавав оновлений нарід у руки їх священників і казав: « Більше не побачимось, хіба на долині Йосафата ». Тоді процесії відходили, нарід відпускався, місія була закінчена, « а

¹⁵ О. Хойнацкий, *твір цит.*, ст. 346.

¹⁶ « De ritu concludendae missionis » § 11, р. 74-79.

місіонери — за словами о. Срочинського — мали кудись скритися перед очима людей».

Останній розділ праці о. Срочинського говорить про те, що треба *чинити після св. місії*¹⁷. Місіонери мали списати окремий акт про відбуту місію, в якому подавали місце й дату місії, кількість місіонерів, їх приналежність до даного монастиря, чи місійного осередку, число тих, що висповідалися, кількість процесій і т.п. О. Срочинський подає кілька формулярів цього акту. Цей акт списувано в трьох копіях: одну висилано до Єпископа, другу місіонери забирали з собою, а третю залишали парохіві. — Дивне, що про віднову місії о. Срочинський не згадує ні словом.

* * *

Немає сумніву, що «*Methodus Missionum*» о. Срочинського обов'язував василіянських місіонерів XVIII століття в руській провінції, як збір методичних напрямних зібраних на приказ Протоігумена (о. І. Матковського) і за тією методою місіонери влаштовували місії для народу.

Для нас праця о. Срочинського має велику вартість, а під методологічним оглядом, хоч не можна притримуватися всіх приписів, особливо урядових, проте в самій методиці місій: порядку проповідей, молитов, гасел і т.п. можна нею покористуватися з немалим хісном і сьогодні.

Крім цього в василіянському музеї — архіві в Мондері (Алберта) зберігається ще одна цінна, досі невідома збірка рукописних проповідей о. К. Срочинського п.н.: «*Sermones Sacri pro Festis Sanctorum. Variis in locis ac temporibus habiti per P.C. Sroczynski OSBM, 1770*»¹⁸. Всіх проповідей є 34. Одна з них писана тодішньою руськогалицькою мовою, інші по-польськи. Велика шкода, що не збереглися Марійські проповіді о. Срочинського, бо в них він уже тоді виступав здеклярованим звеличником Непорочного Зачаття Пречистої Диви Марії, в душі свого Чину й нашої Церкви¹⁹.

Для нас важне те, що в тій збірці є кілька місійних пропо-

¹⁷ Цей розділ § 12 має титул: «*De agendis post missionem*» р. 80 і далі.

¹⁸ Див. о. О. Купранець, ЧСВВ, *Василіянський проповідник XVIII ст.* — о. Корнелій Срочинський ЧСВВ, «Записки ЧСВВ», vol. II, Fasc. 1-2, Romae 1954, ст. 265 і 266.

¹⁹ о. М. Ваврик, *твор цит.*, ст. 435.

відей о. Срочинського «*Sermones Missionariae*», що напевно були зразками василіянської місійної реторики, як його «*Methodus Missionum*».

Повністю погоджуємося з автором статті про мондерську збірку проповідей о. Срочинського, який пише: «Якщо порівняти проповіді о. Срочинського з проповідями наших старших проповідників, яких уважаємо клясиками проповідництва, то можемо без пересади сказати, що проповіді о. Срочинського зовсім не уступають щодо своєї форми й змісту проповідям Галятовського, Барановича, Радивилівського, чи якого іншого світоча нашого проповідництва XVII-XVIII ст.»²⁰.

Вже вище згадане свідчить, що ім'я о. Корнилія Срочинського, мабуть триваліше ніж у монастирській історіографії, записалося нестертими буквами на сторінках проповідницько-місійної діяльності Василіянського Чину в його золоту добу. Особливо ж у методології василіянських народних місій о. Срочинський виявився як тонкий знавець свого предмету. З висот сьогодення нам виразніше видно його безцінну місіонерську спадщину, що його її він передав на власність своєму Чинові.

²⁰ о. О. КУПРАНЕЦЬ, *там же*, стор. 266.

А. ПЕКАР, ЧСВВ

ВАСИЛІАНСЬКІ ПРОТОІГУМЕНИ НА ЗАКАРПАТТІ

Мукачівські владика, вибрані зпоміж монахів ЧСВВ, були разом і їхніми головними настоятелями. Тому вони, не маючи окремої владичої резиденції, і по своїй хіротонії мешкали при Свято-Миколаївському монастирі на Чернечій Горі, біля Мукачева. Коли з початком XVIII-го ст., під впливом Ягєрських римокатол. єпископів¹, Апостольський Престіл зачав назначувати на Мукачівський владичий престіл кандидатів з-поміж світського клиру, то вони теж бажали рядити монахами і свобідно розпоряджатись монастирськими добрами. З того поставали постійні непорозуміння між монахами і Мукачівськими владиками, аж нарешті 1751 р. єп. Михаїл М. Ольшавський дістав приказ з цісарського двора, щоб переніс свою резиденцію з монастиря до міста Мукачева.

Перші непорозуміння постали між новозайменованим єп. Юрієм Г. Бізанцієм (1716-1733) та його противником, архим. Іваном Й. Годермарським, ЧСВВ, що від десяти років старався про владичий престіл. Ці непорозуміння між Владикою і Чином нарешті закінчилися мирним договором, що його списано дня 10 квітня 1716 р.² На основі цього договору, Владика назначив Годермар-

¹ Ягєрські римокатол. єпископи, яких територія простягалася в тих часах і на Закарпаття, під кінець XVII-го ст. зачали висувати свої претенсії теж на греко-католиків, уважаючи Мукачівського владика тільки своїм ген. вікарієм для католиків східного обряду. Це їм вдалося перевести по смерті єп. Йосифа Декамеліса († 1706 р.). Постійні вмішування Ягєру довели до затяжної боротьби між владиками і клиром обидвох обрядів, тому Апост. Престіл був змушений остаточно створити Мукачівську гр. кат. єпархію, 1771 р. Cfr. В. РЕКАР, *De erectione canonica eparchiae Mukachoviensis a. 1771*, Romae 1956, ed. 2.

² Повний текст цього договору у — J. BASILOVITS, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits, Cassoviae 1799*, P. II, p. 139-143.

ського своїм генеральним вікарієм, а монастир зате відступив Владичі малий домок (всього 4 кімнати і сіни) на резиденцію, звідки архим. Годермарський перенісся на помешкання до монастиря (2 келії, призначені для настоятеля). Однак єп. Бізанцій зобов'язався, що не буде мішатися до внутрішнього заряду монастиря ані не заторкне монастирських доходів.

Юрій Бізанцій, після правопорядку Східної Церкви, перед своєю хіротонією зложив монаші обіти і прийняв монаше ім'я — *Геннадій*. Він на стільки зжився з монашою братією, що після смерті архим. Івана Й. Годермарського, ЧСВВ († 16.II.1729 р.), монахи вибрали собі його на головного настоятеля і сам Владика перенісся на помешкання до монастиря, однак під наступними умовами:

1) Владика зобов'язався заряджувати монастирськими добрами не як єпископ, але як архимандрит Чину;

2) Владика мав постаратися, щоб усі розтрачені і заставлені монастирські добра були звернені Свято-Миколаївському монастиреві;

3) Як архимандрит буде управляти Чином, але не без поради і згоди «старших», монахів — дорадників;

4) Постарається виготовити інвентар усіх рухомих і нерухомих монастирських дібр, щоб по його смерті ніхто не посмів собі щось присвоїти з монастиря, титулом спадщини (хтось з кривних) чи насліддя (наступний владика).

Найважливішою умовиною однак було приречення єп. Бізанція, що після його смерті монахам буде вільно вибрати собі свого власного настоятеля після загального і частинного права³. Це мало велике значення в управі ОО. Василіян на Закарпатті, бо довело до вибору першого Василіянського Протоігумена.

Єп. Бізанцій до самої своєї смерті жив як вірцевий монах. У своїм тестаменті він відмовився всякого посідання на основі монашого обіту убожества і все те, що він надбав титулом єпископства, лишив для Чину з тим, що монахи повернуть цю спадщину на викінчення Маріяповчанської церкви⁴.

³ Повний текст договору з дня 22.II.1729 р. — Там же, стор. 156-161.

⁴ Див. І. Дулишкович, *Историческія черты Угро-Русских*, Унгар 1877, т. III, стор. 95-97. Будову Маріяповчанської церкви зачав 1731 р. єп. Бізанцій, а закінчив її 1756 р. єп. М. Ольшавський.

Після смерти Владики⁵, дня 9 липня 1733 р., настоятелі закарп. монастирів відбули на Чернечій Горі «*соборное засідання*» і на основі вище згаданої угоди вибрали собі свого головного настоятеля (Протоігумена), о. Григорія Г. Булка, ЧСВВ⁶. Від того часу починається список Василянських Протоігуменів на Закарпатті.

Наслідники влад. Бізанція всіма силами намагалися знов узяти у свої руки контроль над монастирем і монастирськими добрими, з чого поставали нові непорозуміння та напади проти ченців. Нарешті цисар. Марія Тереса приказала єп. М.М. Ольшавському 1751 р. перенести єпископську резиденцію з монастиря до міста, бо треба було думати теж про будову нового монастиря⁷. Тоді Владика інтригами та несправедливим оскарженням Василян намагався відібрати від монахів монастир і всі добра, щоб так вивінувати Мукачівську єпархію і легше звільнитися від залежності Ягеського римо-катол. єпископа. Ольшавський мав добрий намір, однак він не перебирав у середниках і ще більше зразив собі чернечий клир⁸.

Монахи терпеливо чекали, щоб п. Ольшавський перенісся до міста, бо контрактори наглили, щоб зачати будову нового монастиря. Нарешті монахи були змушені урядовою дорогою примусити Владику, щоб той 1766 р. покинув монастир⁹ і так вони могли зачати будівництва нового кам'яного монастиря, що його довершили 1772 р. Цей новий монастир стоїть ще до сьогодні, хоч у 1947 р. більшовики передали його правосл. монахиням, які перенеслися сюди з свого Липшанського монастиря¹⁰.

Для нас збереглися два «повні» списки закарпатських про-

⁵ Єп. Юрій Г. Бізанцій, ЧСВВ, помер з початком липня 1733 р.

⁶ Протокол мон. собору з дня 9.VII.1733 р. див. у «*Записки ЧСВВ*», Жовква 1927, т. I, стор. 576.

⁷ Сfr. BASILOVITS, o.s., P. III, p. 110. Будова нового монастиря на Чернечій Горі почалася влітку 1766 р., нової церкви 1782 р.

⁸ Див. Г. Кинах, *Дневник протоіг. Г. Пазина, ЧСВВ*, у «*Записки ЧСВВ*», Львів 1928, т. III, стор. 97-125. Коли протоіг. Пазин виказав Владиці неправдивість його тверджень і оскаржень проти ченців, єп. Ольшавський відповів: «*Яся мусил воля як боронити!*» (стор. 116).

⁹ Див. Ю. Жаткович, *О мѣстопробываніи Епископов Мункачевских*, у «*Мѣсяцеслов на 1909 г.*», Унгвар 1903, стор. 85-88.

¹⁰ Див. статтю П. Харламова у «*Журнал Московской Патриархии*», Москва, май 1957, стор. 65.

тоігуменів, один о. Івана Мондока в *Шематизмі на 1876 р.*¹¹, другий о. Анатолія Кралицького, ЧСВВ, у «*Листок*» на 1885 р.¹².

Мондок подає такий список:

1) о. Георгій БУЛКО	1732-1745
2) о. Гedeон ПАЗИН	1745-1754
3) о. Григорій ДЕШКО	1756-1758
4) о. Макарій ШУГАЙДА	1758-1766
5) о. Йоанникій СКРИПКА	1766-1770
6) о. Арсеній КОЦАК	1770-1782
7) о. Йоанникій БАЗИЛОВИЧ	1783-1821
8) о. Бонифатій СТРОМЕЦЬКИЙ	1821-1827
9) о. Максим ЄЛЕНЯК	1828-1830
10) о. Яків БОВАНКОВИЧ	1830-1839
11) о. Герман МИНСЬКИЙ	1839-1842
12) о. Венямин ЯЦИН	1842-1845
13) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ	1845-1848
14) о. Яків БОВАНКОВИЧ (2х)	1848-1854
15) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (2х)	1854-1863
16) о. Іриней ЗЕЛЬНИЙ	1863-1866
17) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (3х)	1866-1869
18) о. Матей МИКИТА	1869-

Знова ж о. Кралицький подає наступний список:

1) о. Гedeон ПАЗИН	1733-1761
2) о. Макарій ШУГАЙДА	1761-1764
3) о. Антоній КОЦАК	1762-1772
4) о. Силвестер КОВЕЙЧАК	1772-1782
5) о. Йоанникій БАЗИЛОВИЧ	1782-1821
6) о. Бонифатій СТРОМЕЦЬКИЙ	1821-1827
7) о. Максим ЄЛЕНЯК	1827-1830
8) о. Яків БОВАНКОВИЧ	1830-1839
9) о. Герман МИНСЬКИЙ	1839-1841

¹¹ Cfr. *Schematismus Dioecesis Munkácsensis ad A.D. 1876*, auctore J. Мондок, р. 322-325.

¹² Див. «*Листок*», 1885, ч. 2, стор. 23. Крім цих маємо ще частинні списки о. Е. Мустяновича («*Мьсяцослов на 1908 г.*», стор. 89) та Т. Леносзку (*A Beregmegyei gör. kath. sz. lelkésziségek története*, р. 72).

10) о. Венямин ЯЦИН	1841-1845
11) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ	1845-1848
12) о. Яків БОВАНКОВИЧ (2х)	1849-1854
13) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (2х)	1854-1863
14) о. Іриней ЗЕЛЬНИЙ	1863-1866
15) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (3х)	1866-1869
16) о. Матей МИКИТА	1869-1885

Коли порівняємо ці два списки, то зразу впадає нам в очі їхня розбіжність, головню ж до часів протоіг. о. Й. Базиловича (†1821). Дальше обидва списки згідні, за виїмком трьох відхилень щодо часу¹³. Велика розбіжність цих списків стосовно протоігуменів XVIII-го сторіччя заставила нас поробити відповідні розшуки, на основі яких ми уклали власний список.

Нема сумніву, що першим василіяньським Протоігуменом на Закарпатті по смерті єп. Бізанція був вибраний о. Григорій Булко, ЧСВВ¹⁴, якого вже рік перед тим назначив згаданий Владика своїм заступником¹⁵. Наступник Бізанція, єп. Симеон С. Ольшавський (1733-1737) старався відібрати від протоіг. Г. Булка уряд головного настоятеля ЧСВВ, однак це йому не вдалося¹⁶. Зате його наступник, єп. Юрій Г. Блажовський (1738-1742), усунув у 1740 р. о. Булка з Мукачева, назначивши його Марамороським Вікарієм¹⁷. Однак виглядає, що о. Булко не зрікся свого протоігуменства і виконував свій уряд до самої смерті, яка наступила дня 22 листопада 1742 р.¹⁸.

¹³ Взявши на увагу, що протоігуменів вибрано звичайно на три-річчя, приймаємо такі дати: а) о. Г. Минський (1839-1842); б) о. В. Яцин (1842-1845); в) о. Я. Бованкович, 2х (1848-1854). На пр. Кралицький подає у списку про о. Яцина рр. 1841-1845, у біографії рр. 1844-1846 (див. «Листок», 1887, ч. 3, стор. 48). Уважаємо обидві дати неточні, бо о. Яцин вислужив своє три-річчя і помер щойно 1887 р.

¹⁴ Див. Монаший Собор 1733 р. у «Записки ЧСВВ», 1927, стор. 576.

¹⁵ Sfr. BASILOVITS, o.s., P. II, p. 166-168.

¹⁶ Див. статтю о. І. Кондратовича у «Карпаторусській Сборник», Ужгород 1930, стор. 99-100.

¹⁷ Sfr. BASILOVITS, o.s., P. II, p. 168-174.

¹⁸ Див. Дулишкович, *цит. тв.*, т. III, стор. 231-232. Базилович, *цит. тв.*, част. III, стр. 88, помилково подає дату смерті 1745 р. При посіщенні Біло-Церковського монастиря 1756 р. протоіг. Й. Скрипка, ЧСВВ, записав: «У сей церкви на правой странѣ погребен пр. іером. Григорій Булко р. 1742, который преставился у весѣ Бичкови на болячку (тобто чуму) и на Тѣсѣ изпу-

З-за чуми, яка лютувала на Закарпатті майже два роки, вибір нового протоігумена відкладено аж до 1744 р. Так наступником Булка став *протоігуменом Геден Пазин (1744-1754)*, який рядив Чином протягом десяти років, до своєї смерті¹⁹. На монашому соборі, що відбувся у Краснім Броді, дня 15 червня 1755 р., наступником Пазина вибрано *о. Йоанникія Скрипку (1755-1756)*, який одночасно лишився в уряді Маріяповчанського ігумена²⁰. Вже 1756 р. він сумлінно звизитував всі марамороські монастирі, лишивши по собі точний протокол²¹.

Протоіг. Й. Скрипка, ЧСВВ не довго рядив Василіянами на Закарпатті, бо вже на надзвичайному монашому соборі, що його скликав до Мукачева на день 23 вересня 1756 р., був звільнений із своїх обидвох урядів і пішов «на відпочинок»²². Його наступником став *о. Гавриїл Григорій Дешко, ЧСВВ (1756-1758)*, на якого Чин покладав великі надії. Він однак під час подорожі до Маріяповч нагло захворів і дня 8 лютого 1758 р. помер²³. Про його вибір на протоігумена нема найменшого сумніву, бо маємо протокол собору з 1756 р., що його підписав теж і єп. М. Ольшавський²⁴.

щен есть сѣмо из процесіев клира, яко на той час Викарій Марамороській и Протоігумен Мукачовський»; див. «*Записки ЧСВВ*», 1930, т. III, стор. 443. Того самого року у Мало-Березнянському монастирі (крився від зарази) на чуму помер теж єп. Блажовський; див. А. Пекар, *Нариси історії церкви Закарпаття*, Рим 1967, стор. 199.

¹⁹ Подаючи коротку його біографію, о. Кинах каже: «1744 р. вибрано його ігуменом Мукачівського монастиря, а разом протоігуменом Чину. На тім становищі остав до своєї смерті, що наступила 17.II.1754 р.»; див. «*Записки ЧСВВ*», 1928, т. III, стор. 97. Так само Базилевич, *цит. тв.*, част. III, стор. 92-93. Див. теж переписку єп. Ольшавського з іг. Пазиним у «*Записки ЧСВВ*», 1936, т. VI, стор. 225-232.

²⁰ Протокол Красnobродського собору подав о. Кинах у «*Записки ЧСВВ*», 1927, т. I, вип. 4, стор. 576-577: «Изволися Духу Святому и нам избрати за протоігумена пр. іером. Йоанникія Скрипку, св. обят. Марія-Повчанской ігумена». Скрипка підписав протокол уже як «*Протоігумен*».

²¹ Його опублікував о. Г. Кинах, у «*Записки ЧСВВ*», 1930, т. III, стор. 434-443.

²² Cfr. BASILOVITS, *о.с.*, Р. III, р. 93.

²³ Там же, ч. III, стор. 80-84. Як доктор богослов'я і ген. вікарій єп. Ольшавського від 1749 р., о. Григорій Дешко мав перед собою світлу кар'єру. Однак 1754 р. він постригся в ченці, прийнявши мон. ім'я — *Гавриїл*. Дня 23.IX.1756 р. його вибрано на уряд протоігумена, однак він передчасно помер.

²⁴ Протокол собору опубл. о. Кинах у «*Записки ЧСВВ*», 1927, т. I, стор. 577-579.

Дальшим протоігуменом був о. *Макарій Шугайда*, ЧСВВ (1758-1766). Про нього Базилович говорить, що він виконував уряд протоігумена « протягом вісім років » і дня 21 червня 1766 р. був назначений на вчителя новиків при Краснобродському монастирі ²⁵. Він був одним із найбільших протоігуменів і високо підніс Василянський Чин на Закарпатті. Не дивно, що його уважають реформатором чернецтва ²⁶.

Хто ж був наступником о. Шугайди? Тут розходиться про одне триріччя, бо від 1769 р. протоігуменський уряд займав о. С. Ковейчак, ЧСВВ. Історик о. Іван Дулишкович згадує, що 1768 р. між делегатами Мукачівської єпархії у протесті проти Ягерського єпископа знаходився теж *протоігумен Мартин Кашпер* ²⁷. А що в 1769 р., як подає Базилович, протоігуменом став перший раз о. Силвестер Ковейчак ²⁸, тому о. Мартирієві Кашперові, ЧСВВ, треба призначити лиш одне триріччя, тобто між 1766-1769 р.

Базилович твердить, що о. С. Ковейчак, ЧСВВ, займав протоігуменський уряд ще й другим наворотом, в рр. 1784-1789. Так постає нове питання, хто був протоігуменом між 1778 р., коли о. Ковейчак закінчив свій перший термін, та 1784 р., коли він зачав свій другий термін? За свідомством того ж Базиловича, о. М. Кашпер уряд протоігумена справляв « *протягом шістьох років* » ²⁹. Першим наворотом він служив тільки одно триріччя (1766-1769), тому йому ще лишалося друге триріччя, яке кладемо між 1778-1781 р.

Хто ж тоді був протоігуменом між 1781-1784 р.? Мондок у *Шематизмі на 1876 р.* згадує ім'я о. Арсенія Коцака, що буцім то був протоігуменом між 1770-1782 р. ³⁰. Хоч Арсеній Коцак був визначним науковцем і письменником, все ж таки ми ніде не знаходимо згадки про те, щоб він був колись протоігуменом ³¹. Кра-

²⁵ Cfr. BASILOVITS, o.c., P. II, p. 181-183; P. III, p. 95.

²⁶ Див. Е. САВОВ, *Христоматія*, Унгвар 1893, стор. 188: « М. Шугайда, протоігумен, преобразовавший Чин св. В.В. ».

²⁷ Див. Дулишков *цит. тв.*, т. III, стор. 193, де подає його хресне ім'я — *Мартин*, хоч його монаше ім'я було — *Мартирій*.

²⁸ Cfr. BASILOVITS, o.c., P. III, p. 99.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Cfr. *Schematismus Dioecesis Munkácsensis ad A.D. 1876*, p. 324.

³¹ Його біографію подав о. Кинах у « *Записки ЧСВВ* », 1927, т. II, стор. 336; проф. І. ПАНЬКЕВИЧ у « *Наук. Збірник т-ва Просвіти* », Ужгород 1927, річн. V, стор. 232-233; та проф. К. ЗАКЛИНСЬКИЙ у « *Наук. Збірник Музею Укр. Культури в Свиднику* », Пряшів 1965, т. I, стор. 51-52.

лицький знов згадує його брата, о. Антонія Коцака, як протоігумена між 1762-1772 р.³² Однак вказані роки нам не підходять, бо о. Шугайда був певно протоігуменом аж до 1766 р., знова ж о. Ковейчак протоігуменував між 1769-1778 р.³³

Стосовно о. Антонія Коцака одиноким джерельним свідченням дає нам о. Гліб Кінах, ЧСВВ. В описі рукописних протоколів протоігуменських візитів монастирів він згадує, що в архіві Мукачівського монастиря «з рр. 1780-4 заховалися короткі записки по латинськи. Списав їх о. Йосиф Тот, ЧСВВ, товариш візит протоігуменів: Мартирія Кашпера і Антонія Коцака»³⁴. Виходить, що о. Товт³⁵ поробив записки з візит о. протоіг. М. Кашпера 1780 р., а з візит о. протоіг. Антонія Коцака 1784 р. Тим то ця замітка о. Кінаха розв'язує для нас питання протоігуменства між 1778-1784 р.

Якщо о. Мартирій Кашпер займав протоігуменський уряд «*протягом шістьох років*», як згадує Базилович, а між 1766-1769 р. він відбув тільки одне три-річчя, тоді йому лишалося ще одне три-річчя. А що він відбував візити монастирів 1780 р., тоді друге його три-річчя припадало на рр. 1778-1781. Тим то для о. Антонія Коцака, ЧСВВ, лишається три-річчя між 1781-1784 р. Так він міг відбути свої візити монастирів 1784 р. Того ж року, як твердить Базилович³⁶, був вибраний на протоігумена о. Силвестер Ковейчак, уже другим наворотом (1784-1789).

Наступником Ковейчака став о. *Йоанникій Базилович, ЧСВВ*. Всі автори годяться з тим, що він займав протоігуменський уряд аж до своєї смерті, яка настанула дня 21 жовтня 1821 р. Однак постає питання, коли саме він обняв цей уряд? На думку о. А. Кралицького, ЧСВВ, о. Базилович став протоігуменом 1782 р., тобто протоігуменував понад 38 років³⁷. Знов о. Е. Фенцик твер-

³² Див. «*Листок*», 1885, стор. 23.

³³ Обидва Коцаки закінчили свої студії щойно 1767 р., досягнувши докторат богослов'я. Див. Базилович, *цит. тв.*, ч. III, стор. 97. Відтак вони обидва були професорами в Чині.

³⁴ Див. «*Записки ЧСВВ*», 1926, т. II, стор. 106.

³⁵ По укр. мадярське наголошене «о» треба передавати через — ов. Тому не — Тот, але — Товт.

³⁶ Сfr. BASILOVITS, *о.с.*, Р. III, р. 99.

³⁷ Крім згаданого його списку, див. статтю Кралицького у «*Листок*», 1890 р., стор. 98. Від нього залежні проф. Ф. Тихий, проф. В. Бірчак та проф. Е. Недзелський.

дить, що о. Базилович протоігуменував протягом 32-ох років³⁸. Найновіше, ігумен В. Пронин подає, що він займав свій протоігуменський уряд протягом 36-ьох років³⁹. З уваги на те, що о. Базилович міг стати протоігуменом лише в 1789 р., після вислуження о. С. Ковейчака⁴⁰, ми приймаємо думку о. Фенцика, що о. Йоанникій Базилович був протоігуменом протягом 32-ох років, від 1789 до 1821 р. Він був одним із останніх великанів духа, що їх зродила доба єп. Бачинського (т.зв. «*Золота Доба*») на Закарпатті, на переломі XVIII-го і XIX-го ст.

Далі обидва списки, менше більше, згідні між собою і доводять список протоігуменів аж до часів о. *Матея Микити*, ЧСВВ, про якого Кралицький написав окрему статтю⁴¹. По нім протоігуменський уряд на Закарпатті займав о. *Інноцентій Левканич*, ЧСВВ (1885-1906), який допровадив Чин до сумного стану, повівши ченців по лінії мадяризаційної політики⁴².

На монашім соборі у Маріяповч, дня 6 червня 1906 р., на протоігумена був вибраний многонадійний *єромонах Йоаким Хома*, ЧСВВ, якому повірено відновити чернече життя на Закарпатті⁴³. Новий протоігумен не завів сподівань ні своїх настоятелів ні монахів і помимо неймовірних труднощів довів закарп. Василієву вітку до реформи і нового розквіту⁴⁴. На поручення настоятелів він сам не піддався реформі, але залишився протоігуменом незреформованих Василіян на Закарпатті аж до своєї смерті, яка наступила дня 31 серпня 1931 р.⁴⁵

Реформа, що її започаткували галицькі ОО. Василіяни 1922 р., в скорому часі відродила чернече життя на Срібній Землі і вже дня 2 квітня 1932 р. свящ. Конгрегація для Східніх Церков ство-

³⁸ Див. «*Листок*», 1892, стор. 64.

³⁹ Див. статтю иг. В. Пронина у «*Православная Мысль*», Прага 1957, ч. 1, стор. 40-48.

⁴⁰ Помер на становищі протоігумена дня 1.III.1789 р.

⁴¹ Див. «*Листок*», 1885, ч. 2, стор. 22-23, де долучений і список протоігуменів.

⁴² Cfr. *Leukánics Incze (1837-1906)*, in «*Görög-kath. Naplár az 1907-iki*», Ungvár 1906, p. 167-168.

⁴³ Див. статтю *Йоаким Хома, новий протоігумен ЧСВВ*, у «*Мьсяцослов на 1907 г.*», Унгвар 1906, стор. 46-43.

⁴⁴ Про реформу ОО. Василіян на Закарпатті див. нашу статтю у «*Записки ЧСВВ*», Рим 1971, т. VII, стор. 143-178.

⁴⁵ Див. некролог у «*Душпастьєр*», Ужгород 1931, стор. 201-202; 220-221.

рила зреформовану, т.зв. *Свято-Миколаївську Провінцію ОО. Василян*, що до неї були включені теж Василянські монастирі в Мадярщині та на Пряшівщині. Перший собор зреформованих ченців відбувся у Мукачеві, в днях 11-14 липня 1932 р., під предсідництвом Архимандричого Відпоручника, о. Гліба Кінаха, ЧСВВ, учасника реформи. Так дня 22 липня 1932 р. архим. Д. Ткачук, ЧСВВ, назначив для Закарпаття першого зреформованого протоігумена в особі *о. Полікарпа Булика, ЧСВВ* ⁴⁶.

Протоіг. П. Булик, ЧСВВ, займав свій високий уряд аж до березневих днів 1939 р., коли Мадяри насильно зайняли Карпатську Україну, а Пряшівщина опинилася в рамках незалежної Словачької Народньої Республіки (1939-1945), куди були змушені емігрувати всі монахи галицького походження, між ними і протоіг. П. Булик, ЧСВВ. Тоді провід над закарпатськими Василянми перебрали мадярські Отці з Маріяповч ⁴⁷. По довгих нарадах і переговорах до Свято-Миколаївської Провінції були включені всі монахи-Василяни, що перебували в тім часі на терені Мадярщини (включно до кількох румунських монастирів), а на протоігумена дня 6 грудня 1940 р. був назначений Маріяповчанський ігумен, *о. Леонтій Долгий, ЧСВВ*, що і надалі лишився у тім самім монастирі. По несподіваній смерті о. Долгого ⁴⁸, Апостольський Престіл дня 13 лютого 1943 р. назначив нового протоігумена, *о. Вартоломея Дудаша, ЧСВВ*, теж з маріяповчанської вітки Василян. Відпоручником для укр. групи Василян був тоді назначений *о. Антоній Мондик, ЧСВВ* ⁴⁹.

Під кінець другої світової війни зайшли нові зміни кордонів. Мадярські Василяни були знов відділені політичними кордонами від своєї матірної провінції, а Закарпаття зайняли большевики, які вже дня 24 березня 1947 р. зліквідували всі монастирі, а монахів повивозили. Тоді для мадярських Василян Апостольська Столиця створила окрему Свято-Стефанську Провінцію, що її очо-

⁴⁶ Про назначення о. Булика на протоігумена див. «*Душпастьєр*», Ужгород 1932, стор. 302; його життєпис у «*Світло*», Торонто 1972, стор. 25-27.

⁴⁷ Каталог Провінції св. Николая на 1940 р., стор. 9 — подає, що дня 12 квітня 1939 р. *о. Матей Євчак, ЧСВВ*, в Маріяповч був назначений тимчасовим настоятелем закарп. монастирів.

⁴⁸ Помер у Маріяповч, дня 9 вересня 1942 р.

⁴⁹ Див. «*Благовістник*», Ужгород 1943, ч. 4, стор. 107, де подана і коротенька біографія о. А. Мондика, ЧСВВ.

лив *протоігумен Вартоломей Дудаш, ЧСВВ*. В рамках ново-створеної Чехословаччини Апостольський престіл створив Свято-Кирило-Методіївську Провінцію ОО. Василян і дня 16 березня 1948 р. займенував першого її протоігумена, *о. Севастіяна Саболя, ЧСВВ*⁵⁰.

Вже літом 1948 р. о. Саболь був змушений рятуватися від комуністів втечею закордон, залишаючи управу Свято-Кирило-Методіївської Провінції на свого Протоконсультора, *о. П. Булика, ЧСВВ*. Так Апостольський Престіл назначив дня 23 жовтня 1949 р. *о. Полікарпа Булика, ЧСВВ*, протоігуменом цієї провінції. При своїм уряді він лишився теж і після ліквідації Чина комуністами (1950 р.) і його інтернування в карнім таборі аж до своєї смерті 1961 р.⁵¹.

На основі повищих дослідів можемо усталити такий список Василіянських Протоігуменів на Закарпатті:

1) о. Григорій БУЛКО	1733-1742
2) о. Гедeon ПАЗИН	1744-1754
3) о. Йоанникій СКРИПКА	1755-1756
4) о. Гавриіл ДЕШКО	1756-1758
5) о. Макарій ШУГАЙДА	1758-1766
6) о. Мартирій КАШПЕР	1766-1769
7) о. Силвестер КОВЕЙЧАК	1769-1778
8) о. Мартирій КАШПЕР (2х)	1778-1781
9) о. Антоній КОЦАК	1781-1784
10) о. Силвестер КОВЕЙЧАК (2х)	1784-1789
11) о. Йоанникій БАЗИЛОВИЧ	1789-1821
12) о. Бонифатій СТРОМЕЦЬКИЙ	1821-1827
13) о. Максим ЄЛЕНЯК	1827-1830
14) о. Яків БОВАНКОВИЧ	1830-1839
15) о. Герман МИНСЬКИЙ	1839-1842
16) о. Венямин ЯЦИН	1842-1845
17) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ	1845-1848
18) о. Яків БОВАНКОВИЧ (2х)	1848-1854
19) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (2х)	1854-1863
20) о. Іриней ЗЕЛЬНИЙ	1863-1866

⁵⁰ Див. «Благовѣстник», Пряшев 1948, стор. 55, 63.

⁵¹ Cfr. *Catalogus Ordinis Basiliani S.ſi Josaphat 1971-1972*, Romae 1972, p. 56.

21) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (Зх)	1866-1869
22) о. Матей МИКИТА	1869-1885
23) о. Інокентій ЛЕВКАНИЧ	1885-1906
24) о. Йоаким ХОМА	1906-1931

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКА ПРОВІНЦІЯ ПО РЕФОРМІ (канонічно
установлена дня 2 квітня 1932 р.):

25) о. Поликарп БУЛИК	1932-1939
26) о. Леонтій ДОЛГИЙ	1940-1942
27) о. Вартоломей ДУДАШ	1943-?

Від 1945 р., коли Закарпаття було прилучене до Укр. С. Р., Протоархим. Відпоручник — о. Антоній МОНДИК, ЧСВВ.

МАДЯРСЬКА СВЯТО-СТЕФАНІВСЬКА ПРОВІНЦІЯ (кан. створена 7 березня 1947 р.):

1) о. Вартоломей ДУДАШ	1947-
------------------------------	-------

СВЯТО-КИРИЛО-МЕТОДІЇВСЬКА ПРОВІНЦІЯ В ЧСР. (кан. заснована дня 16 березня 1948 р.)

1) о. Севастіян САБОЛЬ	1948
2) о. Поликарп БУЛИК	1949-1961

ВИКОРИСТАНА І ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА

Бірчак, др. Володимир, *Літературні стремління Підкарпатської Руси*, Ужгород 1937.

Ваврик, о. Михайло, ЧСВВ, *З чернечого минулого Срібної Землі, «Світло»*, Торонто 1958, стор. 29-32.

В(аврик), М., *На згадку золотого ювілею священства Впр. о. Г. Кинаха, ЧСВВ, «Світло»*, Торонто 1966, стор. 23-25.

Годинка, проф. Антін, *Переписка сп. М. М. Ольшавського з Ігуменами ЧСВВ, «Записки ЧСВВ»*, Львів 1936, т. VI, вип. 1-2, стор. 223-257.

Дулишкович, о. Іоанн, *Историческія черты Угро-Русских*, Унгвар 1874-1877, 3 томи.

Жаткович, о. Юрій, *О мѣстопребываніи епископов Мукачевских*, «*Мѣсяцослов на 1909 г.*», Унгвар 1908, стор. 85-88.

Заклинський, проф. Корній, *Нарис історії Краснобрідського монастиря*, «*Наук. Збірник Музею Укр. Культури у Свиднику*», Пряшів 1965, т. I, стор. 43-57.

Кинах, о. Г., ЧСВВ, *Монаший собор у Мукачеві 1749 р.*, «*Записки ЧСВВ*», Жовква 1925, т. I, вип. 1-2, стор. 273-278.

Кинах, о. Г., ЧСВВ, *Посіщення марам. монастирів 1749 р.*, «*Записки ЧСВВ*», 1926, т. II, вип. 1-2, стор. 105-122.

Кинах, о. Г., ЧСВВ, *Акти трьох монаших соборів (1733, 1755, 1756)*, «*Записки ЧСВВ*», 1927, т. I, вип. 4, стор. 576-579.

Кинах, о. Гліб, ЧСВВ, «*Правила и наставленія*», нап. о. Арсеній Коцак, ЧСВВ, «*Записки ЧСВВ*», 1927, т. II, вип. 3-4, стор. 336-353.

Кинах, о. Гліб, ЧСВВ, *Дневник Протоігумена Г. Пазина*, ЧСВВ, «*Записки ЧСВВ*», 1928, т. III, вип. 1-2, стор. 97-125.

Кинах, о. Гліб, ЧСВВ, *Посіщення закарп. монастирів ЧСВВ в рр. 1755, 1756, 1765, 1809*, «*Записки ЧСВВ*», 1930, т. III, вип. 3-4, стор. 432-446.

Кинах, о. Г., ЧСВВ, *Пастирський лист о. Г. Булка*, ЧСВВ, марам. вікарія, «*Записки ЧСВВ*», 1931, т. IV, вип. 1-2, стор. 205-210.

Кинах, о. Гліб, ЧСВВ, *Переписка А. Духновича з Василіянами*, відбитка із Записок ЧСВВ, Львів 1937.

Кондратович, о. Ириней, *Князь Ф. Корятович и Мукачевскій монастырь*, «*Подкарпатська Русь*», Прага 1923, ч. 1, стор. 30-32.

Кондратович, о. И., *Очерки из истории Мукачевской епархии — Епископы Ольшавские*, «*Карпаторусскій Сборник в честь през. Т. Г. Масарика, 1850-1930*», Ужгород 1930, стор. 91-111.

Крालицький, о. А., *Маттей Микита Протоігумен (1802-1885)*, «*Листок*», 1885, ч. 2, стор. 22-23.

К(рालицький), А., *Чин соборованія у наших монахов*, «*Листок*», 1885, ч. 4, стор. 53-55.

- Ї(РАЛИЦЬКИЙ), А., *Іоанникій Базилевич*, «Листок», 1890, стор. 97-98.
- МУСТЯНОВИЧ, О. ЕМІЛІЙ, *Чернеча обитель*, «Мѣсяцослов на 1908 г.», Унгвар 1907, стор. 83-89.
- НЕДЗЕЛСКИЙ, проф. ЕВГЕНІЙ, *Очерк карпаторусской литературы*, Ужгород 1932.
- ПАНЬКЕВИЧ, ІВАН, *Славено-руська граматика Арсенія Коцака*, «Наук. Збірник т-ва Просвіти», Ужгород 1927, річн. V, стор. 232-259.
- ПЕКАР, О. А. ЧСВВ, *Доля монахів і монахинь на Пряшівщині*, «Світло», Торонто 1958, стор. 15-16.
- ПЕКАР, АТАНАСІЙ В., ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. I, Рим 1967.
- ПЕКАР, А. ЧСВВ, *Бл. п. о. Поликарп Булик, ЧСВВ (1885-1961)*, «Світло», Торонто 1972, стор. 25-27.
- (ПРОНИН), ІГ. ВАСИЛИЙ, *Протоігумен Іоанникій Базилевич (1742-1821)*, «Православная Мысль», Прага 1957, ч. 1, стор. 40-48.
- (ПРОНИН), АРХ. ВАСИЛИЙ, *К історії Мукачевського монастиря*, «Православная Мысль», Прага 1958, ч. 2, стор. 117-123; ч. 3, стор. 175-183; ч. 4, стор. 230-244.
- САВОВ, О. ЕВМЕНІЙ, *Христоматія*, Унгвар 1893.
- ТИХІЙ, проф. ФРАНЦИСК, *Іоанникій Базилевич*, «Мѣсяцослов на 1922 р.», Ужгород 1921, стор. 42-50.
- ХАРЛАМПОВ, П., *К історії правосл. монашества в Закарпатъѣ*, «Журнал Моск. Патр.», Москва, май 1957, стор. 61-65.
- ХАРЛАМПОВ, П., *Іером. Венямин Яцин, ЧСВВ (1804-1887)*, «Листок», 1887, ч. 3, стор. 48.
- ХАРЛАМПОВ, П., *Іоаким Хома, новий протоігумен ЧСВВ*, «Мѣсяцослов на 1907 г.», Унгвар 1906, стор. 46-48.

* * *

- BASILOVITS, P. Joannicius, *Brevis notitia fundationis Th. Koriathovits, VI partes, Cassoviae 1799-1805*.
- LEHOCZKY, Tivadar, *A Beregmegyei gör. sz. kath. lelekészségek története a XIX. sz. végeig*, Munkács 1904.
- MELLES, Gy., *Leukánics Incze (1837-1906)*, in «Görög-kath. Naptár az 1907-iki», Ungvár 1906, p. 167-168.

PEKAR, Sac. Basilius, *De erectione canonica eparchias Mukacoviensis a. 1771*, 2 ed., Romae 1956.

PEKAR, Athanasius B., OSBM., *Basilian Reform in Transcarpathia*, in « *Analecta OSBM.* », Romae 1971, vol. VII, p. 143-178.

Schematismus cleri gr. r. cath. Dioecesis Munkácsensis ad A.D. 1876, Ungvarini 1876.

Catalogus Provinciae S. Nicolai OSBM. ineunte a. 1933, Uzhorod 1933, ineunte a. 1938, ineunte a. 1940.

Catalogus Ordinis Basiliani S.ti Josaphat ineunte a. 1949, Romae 1949, ineunte a. 1950, aa. 1971-1972.

II. COLLECTANEA

I. KULCZYNSKYJ-A.G. WELYKYJ: OSBM

LA CASA E LA CHIESA DELL'OSPIZIO RUTENO A ROMA

L'anno 1641, il dì 8 febbraio, Papa Urbano VIII, con un speciale Breve, donò ai monaci ruteni di S. Basilio il Grande la chiesa dei SS. Martiri Sergio e Bacco « cum situ adiacenti », allo scopo di erigere là un Collegio per la Nazione Rutena. La cura e la provvisione della Casa e Chiesa fu affidata al Cardinale Antonio Barberini, così detto di S. Onofrio, fratello del grande Papa Urbano. Con questa ufficiale donazione iniziò la storia di questa fondazione che nei tempi che seguirono assegnò all'opera benefica Barberiniana nomi diversi: Ospizio Ruteno, Ospizio della S. Maria ai Monti, Madonna del Pascolo, Procura generale dei PP. Basiliani, Collegio Ruteno ecc., secondo i vari destini e vicende storiche di questo pio luogo nei secoli passati; e nei trent'anni: 1930-1960, la Casa e la Chiesa fu la Sede della Curia Generalizia dell'Ordine Basiliano di S. Giosafat.

La storia di questa pia donazione è molto complessa e lunga e non è il caso di insistere su essa: sarebbe un lavoro a se stante e forse una volta sarà fatto da qualche studioso volenteroso e amante della storia della Chiesa Ucraina o dell'Ordine Basiliano.

Lo scopo di questa trattazione non è la storia; difatti siamo nella sezione seconda degli « *Analecta OSBM* » che tratta diversi documenti a se stanti — « *Documenta collectanea* » — illustrativi dei diversi e vari problemi e questioni storiche.

Lo scopo nostro è doppio: 1. di pubblicare un'opera manoscritta di un grande storico della Chiesa Ucraina, P. Ignazio Kulczynskyj, sebbene di secondaria e limitata importanza come può essere un

Inventario fatto d'ufficio, e 2. di illustrare le forme esterne e le ricchezze culturali interne di questo pio luogo, sulla base di un inventario esatto delle cose appartenenti a questa Casa e Chiesa nel secolo XVIII, fatto con la penna di un vero storico.

Questo Inventario che pubblichiamo è illustrativo anche per i periodi seguenti, quando nelle vicende politiche dell'Europa orientale questo sito lentamente ma inesorabilmente subì una involuzione, in seguito alle vicende storiche della Polonia, della Russia, dell'Austria e anche dell'Italia. Tra queste vicende v'è da ricordare il periodo della così detta Repubblica Romana ai tempi di Napoleone, in seguito alla divisione politica dello Stato Polacco-Lituano alla fine di questo secolo stesso; le ingerenze dell'Impero degli Zar di Russia tra l'anno 1828-1848; l'interessamento della Casa Imperiale d'Austria nella seconda metà del secolo XIX; le rivendicazioni del Regno d'Italia dopo la caduta dello Stato Pontificio; le richieste, in fine, dello Stato Polacco risorto nel nostro secolo, dopo la prima guerra mondiale nella prima decade della sua nuova vita ecc.

Tutte queste vicende influirono anche sulle sorti di questo Ospizio determinando il suo contenuto interno, materiale e culturale e il secolo XIX nella storia di questo sito presenta dunque lunghi periodi di vuoto, con conseguente deperimento materiale nelle sue strutture e delle sue cose. Dopo la morte dell'ultimo Procuratore generale Basiliano nel 1829 venne a mancare un suo titolare interessato al mantenimento della sua proprietà e prosperità fino alla fine del secolo cioè fino all'anno 1897 quando per interessamento di Papa Leone XIII e munificente contributo dell'Imperatore Francesco Giuseppe II d'Austria l'antico Ospizio e la Procura venne destinata ed addatata alla sede del nuovo Collegio così detto Ruteno che la tenne occupata fino all'anno 1932. Restituata dopo 35 anni alla sua legittima ed antica proprietaria nel 1932, fu destinata a sede della Curia generale dell'Ordine Basiliano, da quel tempo chiamato di S. Giosafat, ed a sede di un piccolo studentato filosofico-teologico dello stesso Ordine. Specialmente per esigenze di quest'ultimo, dopo altri 30 anni, la Curia e lo Studentato si trasferirono alla nuova sede sull'Aventino, per meglio provvedere all'istruzione ed educazione della gioventù religiosa ed i compiti amministrativi della Curia. L'antica sede, ampliata ed adattata in quest'ultimo periodo, dopo un breve tentativo da parte del Pontificio Collegio Pio-Americano che ha cercato di svolgere qui la sua opera educativa e pedagogica interna, nell'anno 1970 fu acquistata

dal titolare della Metropolia di Leopoli con destinazione di parrocchia, ospizio e museo per gli Ucraini, con necessari adattamenti.

Per ciò che spetta la sorte degli oggetti e delle cose, nonché la configurazione interna dei locali descritti nell'allegato Inventario del secolo XVIII, si veda la storia dei due secoli seguenti ed il suo influsso sulla sorte dell'Ospizio (1735-1935), specialmente nel secolo XIX, che fu particolarmente duro e vario in questa storia, oltre la sorte naturale di tutte le cose materiali e cioè invecchiamento e deperimento. Pubblicando il documento che getta luce su queste vicende, noi richiamiamo l'attenzione del lettore specialmente sui seguenti periodi:

1. - Dopo 25 anni di una lacuna storica (1830-1855) e di gestione estranea, l'anno 1853 il Procuratore temporaneo basiliano scrisse al Pontefice Pio IX «perchè la chiesa sia provveduta di arredi sacri di rito ruteno, venduti dopo la morte del passato Procuratore» (1829) e nello spazio di 6 anni (1848-1853) «*vix unicum sacrum apparatus ruteni ritus et admodum vetustum recuperavit*» (11.XII.) e il Prefetto della Propaganda, dopo fatte ricerche, riferisse in Udienza: «In quanto all'alienazione degli arredi sagri ruteni, non si è trovata traccia; questi però ne avevano ed anche di pregio, ed alcuni furono cambiati in pianete latine, e di questo fatto esiste memoria» (cfr. *Audientiae Sanctissimi*, vol. II, Romae 1965, pag. 324-326, nnr. 839-840).

2. - Negli anni 1895-1897, in occasione dell'adattamento del sito alla sede del Collegio Ruteno, furono eseguite sostanziali trasformazioni esterne della casa e della chiesa e convenientemente fu rimodernato anche l'arredo per lo scopo.

3. - Nel 1932, in occasione del trasferimento del Collegio, l'arredo già non originale, subì ulteriori cambiamenti.

4. - Negli anni 1950-1954 tutto il sito ebbe ulteriori ampliamenti e trasformazioni interne.

5. - L'anno 1960-1967, in occasione del breve soggiorno del nuovo Collegio Pio-Americano, per esigenze di soggiorno e lavoro si ebbe un'ulteriore ritocco specialmente nelle cose interne della chiesa e della casa.

6. - Anche negli anni 1969-1970, nel tentativo della ricostruzione delle forme antiche, si ebbero ulteriori adattamenti necessari.

Così l'antico Inventario di P. Kulczynskij non serve praticamente più, eccetto che come un documento storico delle glorie passate nelle cose umane e perciò caduche.

Una speciale menzione merita la sorte della Libreria (Biblioteca) e dell'Archivio che sono cose più durature nell'accanimento della sorte avversa.

Per ciò che spetta la Biblioteca, specialmente di carattere privato, occasionale e non fissamente ordinata, la sua sorte segue fedelmente la sorte della casa e dei tempi nonchè delle persone: spesso si logora, e si disperde nei cambiamenti sostanziali. Così anche avvenne della « Libreria », inventariata da P. Kulczynskij, nel tempo di 250 anni. Oggi questi libri devono cercarsi in diversi luoghi sconosciuti. « Habent suam historiam libelli! »

Quale sorte spetta all'Archivio, cosa più durevole, che spesso partecipa alla sorte degli Enti che lo ordinano e creano per ragione di ufficio o lavoro? È interessante notare qualche cosa circa l'Archivio della Procura generale che visse ed operò in questa Casa per più di tre secoli. P. Kulczynskij annotò sommariamente il suo stato nel 1735, e dopo di lui vissero ed operarono là anche gli altri Procuratori generali dei Basiliani creando ulteriori aggiunte a questa serie, man mano sempre più ricca. Fino all'anno 1830 questa serie si può chiamare « antica ». In seguito una serie più sparsa si può definire « nuova » fino alla fine del secolo XIX circa. Poi viene quella « nuovissima » che è in possesso più o meno pieno degli Enti che sorsero in questi tempi e sono qui fuori della nostra considerazione; dato che ci interessa in questa occasione solo la sorte della serie « antica » e in parte anche « nuova ».

Come risulta dai documenti e dalle testimonianze, questo Archivio dei Procuratori, prima passò alla Congregazione di Propaganda, la quale lo consegnò verso la fine del secolo XIX al Procuratore della Chiesa di Galizia a Roma; poi trasferito a Leopoli nei primi anni del nostro secolo fu conservato temporaneamente nella Biblioteca Nazionale di Leopoli. L'anno 1932 lo richiese l'Ordine Basiliano per ragioni d'ufficio e la causa finì nel Tribunale ecclesiastico perchè il Metropolita di Leopoli ricusava di restituirlo per la ragione che i Procuratori trattavano anche le cause della Chiesa Unita o Rutena, e per prescrizione perchè per più di 30 anni nessuno lo richiedeva. L'Archivio aveva 21 volumi rilegati in pelle e fu descritto dal Sac. Cirillo Korolevskyj, la qual descrizione fu pubblicata per parti negli « *Analecta OSBM* », serie prima e seconda. Fi-

nita la guerra e morto il Metropolita (1944), essendo Leopoli occupata, la Chiesa oppressa, gli averi e tesori di essa venuti nelle mani degli occupanti, perchè nessuno insisteva più nella sua prosecuzione, questa causa fu decretata dalla Sacra Rota come abbandonata e rimessa in Archivio (Prot. n. 2626/38), 29 maggio 1946. Oggi rimane di questo Archivio accessibile solo la descrizione minutissima del C. Korolevskyj (cfr. « *Analecta OSBM* », ser. I, vol. II, fasc. 1-2, pag. 139; fasc. 3-4, pag. 362; vol. III, fasc. 1-2, pag. 126; fasc. 3-4, pag. 521; vol. IV, fasc. 3-4; ser. II, vol. I, fasc. 1, pag. 109; fasc. 2-3, pag. 293; fasc. 4, pag. 502).

In fine qualche parola sulle fonti storiche di questa Casa e Chiesa attraverso i secoli. Esse si trovano oggi per la quasi totalità nell'Archivio della Sacra Congregazione di Propaganda Fide che ne esercitò il dominio ed ebbe protezione diretta sin dall'anno 1660. Per questo occorre consultare gli *Atti* e le *Lettere*, le *Scritture riferite nelle congregazioni generali* e nei *Congressi* spettanti gli affari della *Polonia, Moscovia e Ruteni*, poi *Suppliche* ed *Udienze* nonchè specificamente il fondo così detto: *Ospizio Ruteno — Madonna del Pascolo*, in tre grossi volumi (1639-1892), contenenti *Miscellanea Varia* concernenti il suddetto sito. L'Archivio della S. Congregazione orientale, prima per i Riti orientali (dal 1862) e poi per la Chiesa Orientale (dal 1917), nonchè l'Archivio dell'Ordine Basiliano di S. Giosafat e del Pontificio Collegio di S. Giosafat a Roma possono fornire qualche cosa per la ricerca di questa storia. E questa breve indicazione basta in questa occasione.

Anche il documento, cioè l'Inventario di P. Ign. Kulczynskyj che ora pubblichiamo, si trova oggi nello stesso Archivio della Congregazione di Propaganda Fide, nelle *Scritture riferite nei Congressi: Moscovia, Polonia e Ruteni*, vol. 6, foll. 24-46, da dove è stato estratto.

P. ATANASIO G. WELYKYJ, OSBM

INVENTARIO DELLA (I) CHIESA DELLA MADONNA DEL
PASCOLO E DELL' (II) OSPIZIO RUTENO DEI SS. SERGIO
E BACCO DELL'ANNO 1735.

APF, *Scritt. rif. n. Congressi: Mosc. Polonia, e Ruteni*, vol. 6, f. 24-46.

I.

INVENTARIO

DELLA VENERABILE CHIESA DE' SS.MM. SERGIO E BACCO AI MONTI,
DETTA COMUNEMENTE LA MADONNA DEL PASCOLO, GOVERNATA
DA MONACI RUTENI DI SAN BASILIO MAGNO,
FATTO DA ME SOTTOSCRITTO RETTORE.

DESCRIZIONE DELLA CHIESA.

La Chiesa dè SS. Martiri Sergio e Bacco, che già tempo fà era di tre navi, oggi è d'una sola nave. Tutto il vano di dentro ha di lunghezza palm. Rom. 77, di larghezza palm. 30, di altezza palm. 49.

Il solaro della Chiesa è di legno lavorato e dipinto con un quadro de Santi Titolari, nel mezzo, dentro la Cornice indorata, che minaccia di venire giù per il gran peso causato dal appartamento di sopra, fabricato dal Padre Silvestro Pieskievic, con danno e pregiudizio della Chiesa.

La facciata ha due arme: una di pietra, del Card. San Onofrio Barberini, l'altra di stucco, della nostra Religione. Nel entrare dentro la Chiesa, si osservano tre altari; il primo a man dritta — del Beato Giosafatto, vescovo e martire: il secondo — de SS. Martiri Sergio e Bacco con una Madonna di sopra, coperta d'argento lavorato, vedendosi anche certe pietre incastrate. Il terzo è l'altar maggiore, del quale si dirà appresso.

(f. 24v) Vi sono nella medesima Chiesa due finestre, una sopra il coro, l'altra sopra l'altar maggiore. Parimente due porte, una maggiore dalla piazza, l'altra piccola dalla Sagrestia. Nelle pareti della Chiesa si vedono quatro quadri, de quatro Santi Dottori della Chiesa Greca. Le medesime Pareti sono coperte di moltissime tavolette di legno, che si chiamano voti, e rappresentano le grazie fatte a i fedeli dalla Madonna SS.ma del Pascolo. Tra i medesimi voti si tro-

vano molti colle cornici dipinte e indorate. Parimente vicino all'altar maggiore vi sono sei tavole lunghe, piene di voti d'argento, con una tavola più piccola, che per la meta è coperta pure de voti d'argento. Tra le sudette tavole vi sono di più altri voti d'argento, dentro le cornicette parte depinte, parte indorate.

Nella medesima Chiesa si trova un Coro di legno dipinto, con di sopra un organo portatile, donato da un divoto. Ad un cantone del Coro corrisponde sopra il tetto un piccolo Campanile con due Campane, dalle quali le corde per sonare vengono dentro la Chiesa. Alla porta maggiore v'è la tenda con il suo ferro grosso da tirare. Vi sono anche due vasetti per aqua santa di marmo bellissimo, e ben lavorati a guisa di conchiglie. Girano d'intorno i Banchi d'albuccio guarniti di noce, fatti fare dal Sig. Fulvio Amici nell'anno 1733. Nel mezzo un genuflessorio novo, tutto di noce, che pagò il Rettore ¹... scudi 6.

(f. 25) Un confessionario novo d'albuccio guarnito di noce, per la fattura del quale sborsò il Rettore... scudi 24.

FONDAZIONI PERPETUE NELLA MEDESIMA CHIESA

La Chiesa de SS. Sergio e Bacco godeva anticamente molte possessioni, mentre havea più di trenta case e vigne, come si può vedere nell'Archivio di S. Maria Maggiore e di S. Francesco di Paola a i Monti. Ma tutte quelle possessioni furono applicate alla Sagrestia di detta Basilica, e solamente le nude mura della Chiesa si consegnarono a i nostri Padri a tempo d'Urbano VIII, di santa memoria. Si che presentemente altre non vi sono che le seguenti perpetue fondazioni.

1. Una Capellania perpetua di Messe annue ducento, fondata dalla buona memoria di Francesca Minicucci, l'an. 1688, come si vede nella Tabella esistente in Sagrestia. Ma questa fondazione non reca frutto veruno, perche il Padre Policarpo Filipovic ha venduto il fondo, e solamente restò il peso. Si veda l'Informazione nel libro delle ricevute de Censi.

2. Nell'anno prossimo passato 1734, fu fondata una lampada

¹ Come sembra P. Ignazio Kulczynskyj, che era anche Procuratore generale (1729-1736).

perpetuamente accesa avanti l'Image della Madonna SS.ma, dalla quondam Laura Leonini.

(f. 25v) Altre notizie particolari della Chiesa de SS. Sergio e Bacco si possono vedere nel mio libro intitolato: *Il Diaspro prodigioso*.

DESCRIZIONE DELL'ALTAR MAGGIORE.

A piedi dell'altare sono gradini di marmo bianco con la balaustra di noce, sotto la quale v'è una sepoltura antica, ma fu chiusa l'apertura, quando si fabricò la capella nova. Fu questa cominciata per ordine del Padre Patrizio Zyrawski², pro tunc Rettore, e Padre Basilio Politito³, Sagrestano, i quali o per poca pratica, o per trascuragine, lasciarono la fabrica alla discrezione degl'Artisti, non avendo fatto con loro veruna scrittura ne contratto. Da questo ne nacque gran danno alla Chiesa, perche per ordine dell'Architetto il Signor Filippo Barigioni fu gettato a terra tutto il muro vecchio, e scavati profondi fondamenti, rialzato muro nuovo nel medesimo luogo, senza sapersi sin'ora la ragione di questo, per che il muro vecchio era buono e forte, come gli altri muri maestri della Chiesa.

Fu terminata la Fabrica l'anno 1729, sul principio del mio Rettorato, e trasportata la Madonna dall'Altare de SS. Sergio e Bacco (f. 26) all'Altar maggiore, per l'erezione del quale fu sborsata la somma di Scudi 850, b. 70. Come costa da conti e ricevute di tutti gl'Artisti. E perche per la detta fabrica furono messi da parte solamente... scudi 680, cioè un deposito nel Monte di Pietà di... scudi 170, e le gioie vendute... s. 510, per ciò mi toccò a pagare di più... scudi 170.

La Capella nova è tutta lavorata di Stuchi con due grosse Colonne, che sostengono un Architrave. Il quadro della Madonna dipinta sopra il muro e vestita con una veste di raso turchino con alcuni, ricami e gioielli falsi. Sopra le teste della Madre e del Figlio vi sono due Corone d'argento indorate. Il vano interno alla Madonna fu coperto di lastra d'argento con alcune stelle di lama d'oro dal Signor Angelo Borghi, Benefattore.

Vi sono anche tre anelli d'oro, due perle a pera, alcune crocette di pietre false, ed alcuni vezzi di coralli e di granate. La cornice

² Procuratore generale negl'anni 1726-1729.

³ Dopo eletto Protoarchimandrita dell'Ordine: 1736-1743.

di legno è tutta intagliata e indorata con un gran cristallo che s'apre e si serra. Dietro il cristallo v'è la bandinella di nobiltà bianca col nome di Maria, ricamato, che cuopre la Madonna. Sopra la cornice sono due putti di legno indorati che tengono la Corona, parimente indorata. Di sotto sono altri due putti, più grandi, indorati, che tengono le candele e le lampane piccole. Intorno alla cornice di legno v'è un'altra cornice di stucco, dalla quale escono nuvole e raggi, con alcune teste di Cherubini, (f. 26v) parimente di stucco e questi ornamenti furono fatti indorare dal Signor Angelo Borghi, Benefattore.

L'Altare per celebrare le Messe ha due bellissimi gradini di marmi mischi fioriti per i candelieri, i quali gradini fece fare il Signor Angelo Borghi, Benefattore. Nel mezzo sta il Ciborio di legno ben disegnato e intagliato, tutto di fuori e di dentro riccamente indorato, mandato in dono li 7 Febraio 1732, da un Benefattore sin'ora incognito. La coperta per il detto Ciborio costò al Rettore... scudi 8, b. 80. Ultimamente sono venute le carte glorie nuove di legno indorate.

DESCRIZIONE DELLA SAGRESTIA.

Nel'entrare in Sagrestia si vede a man dritta il luogo, ove si scuopri la Madonna SS.ma del Pascolo, chiuso da una vetriata dentro una Cornice indorata. La Sagrestia consiste in due stanze piccole e assai humide, essendo coperte di terreno dalla parte della Casa di Gio. Battista Lucci. Nella prima stanza v'è un cassone grande per le pianette. Item un cantarano vecchio, parimente per le pianette ed altri mobili. Item un orologio di puoca spesa. Nella seconda stanza, ove si vestono i Sacerdoti, vi sono le Robbe seguenti. Due genuflessorij vecchi. Un lavatorio di pietra. La mensa di legno con suoi tiratori e sportelli. Un quadro della Madonna di Zyrovice sull'albero di pero. Altri (f. 27) quattro quadri piccoli. Due credenzini al muro attaccati. Una custodia piccola, indorata. Altri quadretti piccoli e Reliquiarij con varij ritratti de Santi, Agnus Dei e Reliquie, che sono num. dodici. Tabella delle Messe ducento perpetue.

DESCRIZIONE E STIMA DEGL'ARGENTI, CALICI E PISSIDE D'ARGENTO.

1. Un Calice lavorato a spicco d'argento di Carlino, tutto dorato, con sua patena, similmente tutta dorata, di peso libre due

once 11, den. 6, stimato tra l'argento, fattura e indoratura... scudi 50, b. 60.

2. Un altro Calice d'argento di Carlino lavorato con sua patena, di peso lib. 1, onc. 10, den. 9, stimato tra l'argento, fattura e indoratura... scudi 28, b. 70.

3. Un altro Calice d'argento di Carlino lavorato con sua patena, di peso lib. 1, onc. 5, den. 9, valutato... scudi 25.

4. Un altro Calice d'argento di Carlino lavorato con sua patena, di peso lib. 1, onc. 3, den. 18, valutato... scudi 21, b. 57.

5. Un altro Calice d'argento di Carlino liscio con sua patena, di peso lib. 1, onc. 4, den. 3, stimato... scudi 19, b. 40.

Una Pissida tutta d'argento di Carlino lavorato, la coppa di dentro dorata, che fu donata dall'adunanza nell'anno 1732, stimata... scudi 19.

Un'altra Pissida con il piede e sotto coppa di rame dorato, la coppa d'argento dorato di dentro, stimato... scudi 5, b. 85.

Un'altra Pissida piccola di rame dorato con coppa d'argento (f. 27v) dorato, stimato... scudi 3.

Un Ostensorio, senza il piede, d'argento di Carlino lavorato con il suo cristallo e lunetta dorata, stimato... sc. 15, che fu donato dall'Adunanza nel anno 1732.

Una Stella alla Greca ed un Cochiarino per la Comunione, d'argento dorato, stimato... scudi 3.

Per esposizione del Santissimo il Signor Gaetano Tessari ha donato un bel Tabernaculo, ricamato d'oro e seta, sopra il tabino turchino, con suo zoccolo tutto dorato, e con suo cassone per conservare.

LAMPANE E CANDELIERI D'ARGENTO.

Una Lampana grande, lavorata d'argento di Carlino, di peso libre sei e den. 12, stimata... scudi 89.

Un'altra Lampana, più piccola, d'argento di Carlino lavorato, di peso lib. 2, onc. 1, stimata... scudi 28, b. 12.

Un'altra Lampana, simile, di peso libre due, den. 3, stimata scudi 28, che fu donata dal Signor Don Diego Quirogas, spagnolo, Canonico di Compostella.

HOSPITIUM ET ECCLESIA SS. SERGII ET BACCHI

Saec. XVII

Due altre Lampane più piccole d'argento di Carlino lavorato, di peso lib. 1, onc. 3, den. 6, stimato... scudi 21.

Sei Candelieri da altare, d'argento di Carlino lavorato, di peso in circa libbre 11, stimati in tutto... scudi 144.

CROCI E RELIQUIARIJ D'ARGENTO.

Una Croce d'argento guarnita colle pietre di diversi colori con suo piede triangolo, che è un zoccolo di legno coperto d'argento lavorato, stimata la Croce in tutto... scudi 20.

Un'altra Croce di legno, senza piede, coperta d'argento (f. 28) liscio, con il suo crocefisso d'argento di gettito.

Un Reliquiario con teste di Cherubini, d'argento di Carlino lavorato che contiene i Capelli della Madonna SS.ma, stimato... scudi 12.

Un altro Reliquiario d'argento di Carlino lavorato, che contiene le reliquie de SS. Sergio e Bacco, stimato... scudi 650.

Un altro Reliquiario d'argento di Carlino lavorato, con un reliquiaretto piccolo d'argento di dentro, nel quale si conserva la reliquia di S. Giovanni Battista, stimato... scudi 5, b. 50, che fu donato da una Zitella.

Un altro Reliquiario d'argento di Carlino lavorato, nel quale si conserva il legno della S. Croce, stimato... scudi 4.

Altri sei Reliquiarij d'argento di Carlino lavorato, che contengono diverse reliquie, e sono in tutto stimati... scudi 32, b. 40.

Una Madonna d'argento di gettito, attaccata alla mozzetta del Mandatario.

OTTONI.

Sei Candelieri grandi d'ottone nel Altar Maggiore, che furono donati dal Signor Giuseppe Zappati, Ottonaro, con aver egli presi per se in cambio sei Candelieri piccoli, e che non erano uguali.

Quattro Cornucopie d'ottone che stanno avanti la Madonna, donate parimente dal detto Benefattore.

Due Lampane d'ottone uguali che pendono avanti l'Altar Maggiore.

Due Candelieri piccoli d'ottone che stanno nel'Altar (f. 28v) Maggiore.

Due Tavolette d'ottone che si mettono sotto i Candelieri piccoli, ed un scabello similmente d'ottone per la predella del Altar Maggiore.

Un Aspersorio d'ottone inargentato.

Due Lampanine piccole d'ottone, per metterle sopra i Candelieri. Tre Campanelli, e due piattini simili per le ampolle.

Carta gloria con il Vangelo elevato, d'ottone lavorato e inargentato, stimato... scudi 8. Che fu donata dal Signor Angelo Borghi, Benefattore, al quale molto siamo obbligati nelle nostre orazioni, perche, oltre haver fatto diversi doni alla Madonna SS.ma, ha cominciato sul principio del mio Rettorato e seguita tuttavia di regalare continuamente i candelotti, che ardono nelle feste sulle cornucopie avanti la Sagra Imagine.

RAMI.

Un Rame grande, che rappresenta la Madonna del Pascolo con la Corona di sopra, intagliato da un famoso Intagliatore, e donato per grazia ricevuta.

Un altro Rame piccolo della Madonna SS.ma.

Un altro Rame più piccolo che similmente rappresenta la Madonna SS.ma del Pascolo con due figurine di sotto, una di S. Basilio Magno, l'altra del B. Martire Giosafatto.

Un altro Rame piccolo, che rappresenta la Madonna di Zyrovica sull'Albero di Pero.

Un altro Rame piccolo che rappresenta il Beato Giosafatto, Martire.

Due Bussolotti di Rame per cercare la limosina in Chiesa.

(f. 29) Un Bussolotto più grande di Rame, con quale va in cerca per Roma il Mandatario.

PIANETE RUTENE: COLOR BIANCO.

Una pianeta con i suoi manipoli e stola, tutta ricamata con argento, oro e seta sul fondo di raso turchino, fatta fare dal Rettore d'una veste, donata da una divota.

Una pianeta di nobiltà ondata, con suoi manipoli e stola, fatta fare dal Rettore.

Una pianeta di tela d'oro gialla con suoi manipoli e stola.

Una pianeta di color d'oliva, che è assai logorata e poco più può servire.

Una pianeta di brocatello d'argento con collarone verde con suoi manipoli e stola.

Una pianeta di damaschino logorata.

COLOR ROSSO.

Una pianeta di brocatello d'oro e d'argento con suoi manipoli e stola.

Una pianeta di lama d'oro con collarone bianco ricamato, con suoi manipoli e stola.

Una pianeta di damaschino con collarone turchino con suoi manipoli e stola.

Una pianeta vecchia, che rappresenta la Passione di nostro Signore, con ricamo di seta.

Una pianeta di raso logorata con suoi manipoli e stola.

COLOR VERDE.

(f. 29v) Una pianeta di Damasco con collarone, parimente di Damasco di color di rose, con suoi manipoli e stola.

COLOR PAONAZZO.

Una pianeta di nobiltà ondata con suoi manipoli e stola, foderata di tafetano verde.

Una pianeta di Damasco con i suoi manipoli e stola, con arma della Sacra Congregazione de Propaganda Fide.

COLOR NERO.

Una pianeta di Damasco con suoi manipoli e stola.

Un'altra pianeta simile ma più usata.

Una pianeta di quattro colori, che serve per giorni feriali.

PIANETE LATINE: COLOR BIANCO.

Una pianeta di brocato tessuto d'oro e d'argento con fiori rossi ed altri colori sopra il fondo bianco di lama d'argento, con suo manipolo e stola, donata a dì 1 Luglio 1734, dal Ill.mo ed Eccell.mo Signore Principe Don Martino Caraccioli, per grazia ricevuta dalla Madonna SS.ma.

Una pianeta tutta ricamata con oro e seta con suo manipolo e stola foderata di tafetano bianco.

Una pianeta di stoffa fiorata foderata di tela gialla con suo manipolo e stola, donata da un divoto incognito, l'anno 1734, nel mese Maggio.

Una pianeta di stoffa con fiori bianchi sopra il fondo di color d'oliva, con suo manipolo e stola, donata da un divoto incognito, nell'anno 1733.

Una pianeta di Damasco alquanto logorata con suo manipolo e stola.

(f. 30) Una pianeta di damaschino, foderata di tela gialla, con suo manipolo e stola.

Una pianeta di Damasco, foderata di tafetano giallo, con suo manipolo e stola.

Una pianeta nova di Damasco, foderata di tela gialla, donata dal Adunanza nell'anno 1734, con arma della medesima adunanza.

Una pianeta di lama d'oro con la guarnizione paonazza, foderata di tela rossa, con suo manipolo e stola, ma è ben vecchia.

Una pianeta di stoffa fiorata con fiori rossi, verdi e paonazzi, è molto logorata.

Un piviale di brocato con fiori d'oro, guarnito di merletti d'oro, foderato di tela bianca, comprato da me, Rettore, nell'anno 1733.

COLOR ROSSO.

Una pianeta di brocato con fiori d'oro, guarnita di trina d'oro, foderata di tabino celeste, con suo manipolo e stola.

Una pianeta di Damasco foderata di tafetano rosso con suo manipolo e stola.

Una pianeta di tabino foderata di tafetano rosso, guarnita di trina d'oro di Germania, con suo manipolo e stola.

Una pianeta di tafetano con colonna in mezzo di Damasco bianco, con suo manipolo e stola, foderata di tela rossa.

Una pianeta di tafetano con suo manipolo e stola, ben logorata.

COLOR VERDE (f. 30v)

Una pianeta di nobiltà rigata con colonna in mezzo di raso giallo con suo manipolo e stola.

Una pianeta di nobiltà a scachetti con colonna in mezzo, di Damasco verde, con suo manipolo e stola.

Un'altra simile con suo manipolo e stola.

Una pianeta di nobiltà a scachetti fiorati con in mezzo una colonna di Damasco verde, con suo manipolo e stola.

COLOR PAONAZZO.

Una pianeta di amuer ondato con sua trina gialla di seta; con suo manipolo e stola foderata di tela di color d'oro, comprata da Rettore.

Una pianeta d'amuer ondato con trina d'oro falso, foderata di tela paonazza.

Una pianeta di Stamigno con trina d'argento.

COLOR NERO.

Una pianeta di velluto con trina di seta gialla con suo manipolo e stola, donata dal Signor Gio. Battista Pocavena.

Altre tre pianete di lana damascata, guarnite con trine di seta gialla, due sono foderate di tela gialla, e la terza di tela nera.

COLORI DIVERSI.

Una pianeta di quattro colori fiorata con suo manipolo e stola, che serve per giorni feriali.

VELI ò SOPRACALICI E BORSE.

COLOR BIANCO (f. 31)

Un velo ricamato con nome di Giesù in mezzo, foderato di tafetano rosso, con sua borsa similmente ricamata.

Un velo di broccato con merletto d'oro d'intorno con borsa simile, che spetta alla pianeta donata dal Principe Caraccioli.

Un velo ricamato con nome di Giesù in mezzo, foderato di tafetano bianco, con sua borsa similmente ricamata.

Un velo di tafetano ricamato con nome di Giesù in mezzo, foderato di tafetano verde.

Un velo di nobiltà, ricamato con nome di Giesù in mezzo, foderato di tafetano bianco.

Due veli simili piccoli, ricamati con merletto d'oro d'intorno, foderati di tafetano bianco.

Un velo di tafetano ricamato, senza fodera.

Altri due veli di tafetano, senza ricamo.

Un velo di stoffa fiorata colla trina gialla d'intorno, senza foderà.

Tre borse di Damasco bianco, trinate d'intorno.

Due borse di stoffa fiorata.

COLOR ROSSO.

Un velo di nobiltà riccamente ricamato col nome di Gesù in mezzo, alla Greca.

Un velo di tafetano ricamato d'argento col nome di Gesù, (f. 31v) foderato di tafetano bianco.

Due veli di tafetano novi con trina d'oro falso d'intorno, fatti fare dal Rettore.

Due altri veli di tafetano, uno con trina d'intorno, l'altro senza, che sono logorati.

Una borsa di broccato, che spetta alla pianeta di broccato, donata quondam dalla Principessa di Piombino.

Una borsa nova, trinata d'intorno. Un'altra simile ma vecchia. Altre due vecchie di velluto.

COLOR VERDE.

Due veli novi di tafetano con trina d'oro falso d'intorno, fatti fare dal Rettore.

Un velo di raso di color d'oliva e già ben logorato.

Un velo di tafetano, senza trina.

Una borsa nova di stoffa fiorata, di color d'oliva trinata d'intorno.

Quattro altre borse usate, di color verde.

COLOR PAONAZZO.

Due veli novi di tafetano con trina d'oro falso d'intorno, fatti fare dal Rettore.

Altri due veli di tafetano, vecchi, senza trina.

Una borsa nova con trina di seta gialla.

Altre tre borse usate.

COLOR NERO.

Un velo con la sua borsa di velluto nero.

Due veli novi di tafetano con trina d'oro falso d'intorno, fatti fare dal Rettore.

(f. 32) Un'altro velo senza trina; tre borse con trina di seta gialla d'intorno.

DIVERSI COLORI.

Un velo di tafetano rigato con sua borsa di stoffa fiorata, trinata d'oro.

Due altri veli con trina di seta gialla, con borse similmente trinate.

BANDINELLE, CUSCINI ETC.

Una bandinella di tafetano rosso con merletto d'oro, ben largo, d'intorno.

Un tafetano rosso, d'intorno ricamato, logorato ed in più luoghi sbusciato.

Due bandinelle di raso rosso, foderate di tela, per li credenzini all'altare.

Una portiera di Damasco paonazzo con fregio di tafetano giallo d'intorno.

Una portiera di panno rosso vecchia.

Una copertina per la Pissida ricamata d'argento sopra il broccato d'oro.

Un'altra copertina ricamata tutta d'oro.

Un'altra copertina di Damasco bianco, coperta con merletto largo d'oro.

Un'altra copertina di broccato, donata insieme con la pianeta dal Signor Principe Caraccioli.

Due cuscini da altare di broccato rosso, ben usati.

Altri due cuscini da altare, bianchi, ricamati.

Altri due cuscini verdi di Damasco, che servono per genuflessorio.

PALIOTTI.

COLOR BIANCO (f. 32v)

Un paliotto di broccato ricamato d'oro e di seta, tessuto con arma del Signor Principe Don Martino Caraccioli, donato dal medesimo nel anno 1733, li 15 Agosto. Il detto paliotto ha la sua cornice tutta indorata.

Un paliotto ricamato d'oro sopra il tabino bianco, con arma di Cesarini, donato dalla Signora Duchessa Cesarini, nell'anno 1732.

Un paliotto ricamato di seta di varij colori, con un Image della Madonna in mezzo e con una cornice intagliata e indorata.

Un paliotto ricamato d'argento e di seta di varij colori, senza veruna arma.

Un paliotto di Damasco con merletto largo d'argento, e con un'arma di stella e sbarre.

Un paliotto di Damasco, con un arma di torre d'argento, ed aquila nera sopra la torre.

Un paliotto di Damasco, ben logorato, con la sua guarnizione di trina d'oro falso.

COLOR ROSSO.

Un paliotto di Damasco con la sua guarnizione di trina d'oro, e questo paliotto è quasi novo.

Due altri paliotti, parimente di Damasco, ma sono alquanto logorati, e smontato il colore.

COLOR VERDE (f. 33)

Un paliotto verde con ricamo d'intorno d'alberi che simboleggiano le virtù della Madonna SS.ma.

COLOR PAONAZZO.

Un paliotto di broccato con la sua guarnizione d'intorno, e con un'arma in mezzo di Cesarini, donato dalla Signora Duchessa Cesarini.

Un paliotto di color turchino, con gl'uccelli d'argento.

Altri due paliotti ben vecchi, che stanno sempre in Chiesa agl'altari del B. Giosafatto e de SS. MM. Sergio e Bacco.

Un altro paliotto di diversi colori, che si mette all'Altar Maggiore nelle ferie.

BIANCHERIA DI SAGRESTIA.

Tovaglie per la mensa dell'Altare di tela di Cambrai ricamate di seta di varij colori e d'argento, con arma di casa Barberina e del Monsignor Rafaele Korsak, Metropolita di Russia, portate dal me-

desimo Monsignor a Roma nel anno 1639, e sono queste Tovaglie ancora buone n° 4.

Tovaglie similmente per la mensa d'Altare di diverse sorti di tela con i merletti 35.

Sotto tovaglie e sciugatori più boni 6.

Camisci di diverse sorti di tela 11.

Amiti di diverse sorti di tela 21.

Cordoni di filo bianco 15.

Cordoni di seta Rossa 2.

Purificatori novi e vecchi (f. 33v) 60.

Corporali con i merletti e senza 17.

Palle con i merletti e senza 30.

Fazoletti per le ampolle 7.

Cotte grandi con i merletti 2.

Cotte piccole per i ragazzi, senza merletti 4.

LIBRI DELLA CHIESA.

Un Messale, novo, legato nobilmente, con la sua scatola.

Un altro messale, grande, quasi novo.

Tre messali vecchi, ma buoni ancora.

Un messale, grande, vecchio.

Due messaletti da morti.

Un messale Ruteno, grande, stampato.

Un altro, simile, rinovato dal Rettore, e si serve d'esso il Padre Cesario⁴, nel Collegio di Propaganda.

Un messaletto piccolo, da morti.

Un breviario in tre parti, e la quarta manca.

Un breviario vecchio in quarto, in un corpo.

ALTRI MOBILI, DI POCO VALORE.

All'altare del B. Giosafatto quatro Candelieri di legno, parte dipinti con color turchino e parti indorati, con una croce, e carte glorie, simili.

⁴ Si tratta di Cesario Stebnovskyj, Alunno nel Coll. Urbano (1733-1738), poi anche Procuratore (1740-1744).

Al'Altare de SS. MM. Sergio e Bacco quatro Candelieri di legno dipinti con color di rose, con carte glorie simili, ed un Croceffisso d'alabastro.

Quatro Reliquiarij di legno inargentati con le (f. 34) Reliquie battezzate.

Altri Candelieri piccoli, di legno N° 6.

Fiori grandi per altar maggiore con vasetti da una parte indorati dal altra inargentati N° 4.

Altri fiori con i loro vasetti di legno N° 4.

Due vasetti d'ottone inargentati, per i fiori.

Due altri vasetti di legno indorati.

Due altri vasetti di legno, guarniti d'ottone indorato.

Due Candelieri grandi di legno, dipinti, e in qualche parte indorati, che stanno per Ceroferarij avanti Altar maggiore.

Due credenzini coperti di tela, dipinti, nel presbiterio.

Un quadro grande, con la cornice, di San Gregorio Taumaturgo, che sta sopra il Confessionario.

Un altro quadro di S. Agostino con la cornice, che è a dirimpetto al Confessionario.

Un altro quadro della Madonna SS.ma del Pascolo con la cornice, coperta di velluto rosso ricamato, che si espone sulla facciata della Chiesa per la festa della detta Madonna SS.ma

Due casette attaccate al muro, per la limosina.

La stoiata alla porta grande della Chiesa.

Un tapetto per la predella dell'Altar Maggiore.

Due altri strati per due altri altari.

Un Canestro grande per le robbe della Chiesa.

Ferri, per tagliar le Ostie.

Altre minuzie si tralasciano.

II.

I N V E N T A R I O

DELL'OSPIZIO DE SS. SERGIO E BACCO, POSTO AI MONTI
E GOVERNATO DA I MONACI RUTENI DI S. BASILIO MAGNO (f. 34v)

Fatto da me, sottoscritto Rettore; le robbe accresciute a tempo del mio Rettorato...

LA FONDAZIONE E L'ENTRATE DELL'OSPIZIO.

Siccome la Chiesa, così anche l'Hospizio e la Casa godeva quondam buone entrate, come già s'è detto. Della fondazione di questo pio luogo si trovano le notizie non solamente nell'Archivio di S. Maria Maggiore, e di S. Francesco di Paola a i Monti, ma anche nell'Archivio del Collegio di S. Basilio Magno a capo le Case, come mi disse il Padre Rev.mo Antonio Rossetti, Procurator Generale dell'Ordine di detto S. Basilio Magno. Fu consegnato l'Hospizio insieme con la Chiesa a i nostri Padri sotto il Pontificato d'Urbano VIII anno 1639. E perchè non v'era veruna entrata ne abitazione, per ciò i Rettori passati hanno fatti i debiti per la fabrica, come si può vedere nell'Archivio e precisamente nel libro delle ricevute de Censi. Si che presentemente non vi sono altre entrate che le seguenti:

(f. 35) 1. Cento scudi annui, fondati perpetuamente dal Card. San Onofrio, gran Benefattore della nostra Religione.

2. Le pigioni che si riscutono dalle stanze dell'Ospizio, e dalla Casa annessa al medesimo, come si dirà più di sotto.

DESCRIZIONE DELL'OSPIZIO.

Nello stato presente, in quanto alla fabrica, si trova il nostro Ospizio in questa forma: prima d'entrare nel portone, ivi sono due botteghe, una del Droghiere a man manca, l'altra di Spazina a man dritta. Entrando nel portone v'è un antiporta, a canto alla quale va una scala in su. Caminando avanti a man dritta, v'è un pozzo murato, e passando avanti si entra in Sagrestia o in Chiesa. A canto alla Sagrestia, v'è la Cantina doppia, con una cucinetta di sopra, che serve per nostro uso, ciò è per mettere carboni, ed altre robbe. Salendo sù per un'altra scala, che è contigua alla Sagrestia, vi sono le stanze, nel modo che siegue.

IL PRIMO PIANO CON GL'ABITANTI E CON I MOBILI.

Nel primo piano v'è da una parte una saletta con il camino, e due stanziole piccole, dove si fa la cucina per il Rettore e suo Compagno, una stanza serve per il Refettorio, ed un'altra per uomo che serve in casa. Vi sono in quelle stanze cinque finestre, e quattro (f. 35v) porte. I mobili sono questi: Nel Refettorio una tavola sulla quale

si mangia. Tre sedie d'appoggio, due quadri del Salvatore e della Madonna, dipinti sulle tavole. Alcuni ritratti, vecchi e senza cornici, de Vescovi. Quattro pilastrelli dipinti colli Capitelli intagliati e indorati. Nella stanza, ove dorme Domenico Moderati, che serve in Casa, un tavolino, ed alcuni quadrucci rotti e senza cornici. Nella Cucina, una credenza vecchia, una tavola rustica, un'altra tavola con i tiratori, tutta rovinata. Stili di Cucina sono questi: Un secchio di rame con molla; due padelle; un spido; un caldarello di rame; un tripiede grande di ferro; due altri tripiedi piccoli; una cocchiara di ferro da schiumare; un sgommarello, una paletta; un soffietto; due cortelli da battere l'unto; un mortaro piccolo di bronzo senza pistello; un mortaro di legno; due altri mortari di pietra; un piatto di stagno per i bicchieri in tavola; una cioccolatiera di rame; un grattacascio; tre foconi di ferro con due molle; un candiliere d'ottone per la tavola.

Nel medesimo piano secondo sono le stanze del Padre Sagrestano, che sono tre. La prima, dove lui dorme, con una finestra in piazza, che ha la sua gelosia, e due porte. La seconda con una porta per la scala (f. 36) senza veruna finestra. La terza con due finestre in cortile, ed una porta. I mobili sono questi: Un tavolino di noce; un genuflessorio di noce; una scanzia di noce; una sedia d'appoggio; due scabelli, coperti di corame; un quadro grande della Madonna; altri quadri piccoli n° 3; il letto con suo pagliaccio materazzo ed i lenzuoli. Nella seconda stanza si conservano i libri delle Messe avventizie. Nella terza stanza si conservano i paliotti.

A canto alle stanze del Padre Sagrestano v'è una stanza con due finestre in piazza, e due porte, dove presentemente habita il Signor Don Gaetano Portoghese. I mobili vi sono questi: Quattro sedie d'appoggio; due tavolini; alcuni quadri di carta.

Nel medesimo piano, saliti alcuni scalini dell'altra scala, v'è una Camera con una finestra ed una porta, dove a tempo mio soleva essere la guardarobba ed oggi abita un sacerdote polacco gratis. I mobili sono questi: Un letto a credenza, pagliaccio, materazzo la coperta e due lenzuoli, tutta robba vecchia; un tavolino; una sedia d'appoggio; un banco con appoggio.

IL SECONDO PIANO CON GL'ABITANTI E CON I MOBILI.

Nel secondo piano v'è un appartamento di quattro stanze corrispondenti a tutte due le scale, ove abita il Rettore. (f. 36v) La prima

stanza o sala ha due porte con le sue portiere di panno rosso, e due finestre in piazza; un cantarano di noce, ove si conservano le pianete ed altre robbe più preziose di Chiesa; un tavolino di pietra vecchio, inchiodato al muro; un cantarano rustico d'albuccio, ove sono gli argenti della Chiesa; otto sedie usate d'appoggio; nove quadri più grandi con belle cornici; undici quadri più piccoli, similmente con belle cornicette; otto altri quadretti; un Reliquiario d'ebano, che sta sul tavolino; un antiporta con la sua vetriata. La seconda stanza, ove dorme il Rettore, ha una finestra in piazza con la gelosia, e due porte. I mobili sono questi: Quadri più grandi con le cornici — cinque; quadretti più piccoli con le cornici — otto; quadri di dodici Apostoli con il Cristo risorgente da morti senza cornici; un specchio dentro la cornice nera; una scanzia dentro il muro; un tavolino o scrittorio grande con la sua serratura, e dentro i tiratori; un altro tavolino piccolo coperto di durante fiorato; un cantarano d'albuccio, dipinto e indorato; un sigillo grande con il suo torchio da imprimere; un letto di quatro tavole con i piedi di ferro; un genuflessorio di noce; una lucerna d'ottone. La terza (f. 37) stanziola piccola ha un finestrello per guardare in Chiesa, una porta per la scala, una scanzia nel muro ed un camino per stare al fuoco. Vi sono due candelieri piccoli d'ottone, un soffietto, un martello, ed una molla di ferro.

La quarta stanza ha due finestre in cortile, e una porta per scala. I mobili sono questi: Due quadri di Zalenski e Kiszka Metropolit; due altri quadri più piccoli dentro le cornici; quatro Evangelisti di legno, intagliati e indorati; un cantarano per conservare i panni; una scanzia, dove l'Archivo; la libreria; due banchi di noce; quatro tavole d'Istoria Universale, intitolata: Fax Chronologica; una sedia d'appoggio.

Nel medesimo piano v'è un altro appartamento che ha una saletta con due finestre e due porte. Due altre stanze piccole, una con due finestre, e l'altra con una finestra, e un camino da cucinare. Vi sono i mobili, ciò è un letto di tavole e credenza, due quadri grandi, altri quadrucci di tela e di carta di poco valore. Questo appartamento a tempo del mio Rettorato stava quasi sempre sfittato, a causa del aria cattiva. Adesso sta un Prete Calabrese. Salendo per la scala alcuni scalini, v'è una stanza con una finestra, che guarda al cortile di Titta Lucci. V'è un camino da cuccinare ed alcuni quadrucci di poco valore. Abita adesso un giovine, (f. 37v) e si chiama Nunziato.

IL TERZO PIANO CON GL'ABITANTI E CON I MOBILI.

Nel salire sul piano terzo v'è loggia scoperta, che cagiona gran danno alle stanze sottoposte. In questo terzo piano v'è un appartamento sopra la Chiesa di sei stanze, una delle quali serve per cucinetta, la quale si deve onninamente levare per causa del gran danno che fa alla soffitta della Chiesa. Le prime due stanze che guardano in piazza, sono con una finestra per ciascuna, e così anche le altre quattro. I mobili sono questi: Le sedie d'appoggio n° sette; quadri con le cornici n° nove; senza cornici n° cinque; una lucerna d'ottone; tavolini tre. Habitano in questo appartamento i Signori Abbati, Domenico Ortona e Camillo Bongiorno.

Nel medesimo piano v'è un appartamento con una saletta, e tre stanze piccole, con le finestre sei, che guardano ne cortili. I mobili sono questi: Una credenza vecchia; un tavolino; due sedie d'appoggio; un scabello; un quadro grande; due quadri piccoli di fiori dentro le cornici; altri quadrucci di carta si tralasciano. Nel medesimo piano vi sono due stanze, una con due finestre, e l'altra con una, che guardano in piazza. Nella prima che ha pure una cucinetta, non vi sono altri mobili che un quadro di carta con la cornice nera. (f. 38) Contigua è un'altra stanza con una finestra e due porte, e con questi mobili: Due sedie d'appoggio; un tavolino, un banco di legno; tre quadri con le cornici; altri piccoli quadrucci; un quadro di S. Benedetto, senza cornice. La prima stanza tengono i sudetti Signori Abbati, Calabresi, e nella seconda habita il Padre Mattia Kowaleuski, Benedittino Polacco.

I MOBILI ACCRESCIUTI IN CASA A TEMPO DEL MIO RETTORATO

Nella Bottega del Droghiere (la quale prima tenevano i triparoli e carbonari non senza irriverenza della Chiesa vicina), ha introdotto Rettore l'arte civile del Droghiere, ed ha fatto gl'acconcimi necessarij, che sono: La porta del tutto rinovata e aggiustata; il tavolato sopra la porta fatto; il mattonato aggiustato; in somma tutta la restaurazione costò al Rettore più di scudi venti. Similmente nelle altre botteghe ha fatto il Rettore notabili aggiustamenti. Per la strada ha sborsato... scudi 28. Un quadro novo de SS. Sergio e Bacco, che sta nelle stanze del Rettore. Un altro quadro piccolo di S. Basilio Magno, che sta in Chiesa. La coperta di tela turchina tutta di novo rifatta, della quale si serve il Rettore. Un'altra coperta

di lana bianca, nova, comprata. Un'altra coperta bianca di bombace, comprata per il Padre Sagrestano. (f. 38v) Un materazzo grande, tutto di novo rifatto. Due altri materazzi più piccoli, aggiustati. Un letto di quattro tavole e due banchi, comprato. Due para di lenzuoli grandi, comprati, de quali si serve il Rettore. Due altre para di lenzuole più piccole, comprati, de quali si serve Domenico Moderati, che serve in casa. Due tovaglie per la tavola ove si mangia, salviette nove, comprate, n° nove. Due tele grandi che sono alle finestre nelle stanze del Rettore. Tre caratelli per il vino che stanno in cantina. Tutto questo si mette in nota, perche il Padre Patrizio⁵ di Biancheria non ha lasciato niente, anzi due ultimi lenzuoli, che vi restavano in casa, portò via seco. Altre minuzie si tralasciano.

DESCRIZIONE DELLA CASA SPETTANTE E CONTIGUA ALLA CHIESA ED ALL'OSPIZIO.

Prima d'entrare in Chiesa, v'è a man manca la Casa fabricata dal nostro fondatore, il Card. S. Onofrio Barberini, la quale cosa consiste in questo modo.

IL PIANO TERRENO.

Nel piano terreno vi sono queste botteghe. La prima a canto alla Chiesa, che fa la cantonata, ha una porta grande, ed un'altra porta piccola, con una finestra in piazza, ch'ha la sua ferrata. Sotto la bottega v'è la cantina, ove anche era un pozzo, ma ora s'è perso, o turato. Teneva prima questa (f. 39) bottega il barbiere, e ora tiene fruttarolo, che si chiama Gian Domenico Bonanni. A canto alla prima bottega, v'è un'altra con la porta grande in piazza, e con la cantina di sotto. La tiene Giovanni Ferri, ad uso di pollarolo. A questa seconda contigua è un'altra bottega o per dir meglio stanza, con una porta piccola in piazza, con di sopra una finestra e la sua ferrata, e con un pozzo d'acqua sorgente. La tiene l'ortolano, che si chiama Beccaro, e conserva in questa stanza il suo somaro ed altri, stili ad uso della sua arte.

⁵ P. Patrizio Zyravskyj, Procuratore (1726-1729).

IL PRIMO PIANO SULLE BOTEGHE.

Entrando in questo piano per un portoncino, e salendo per una scala di peperino, si trovano tre stanze. La prima con il camino da cuccinare ed una finestra in piazza, tiene il detto fruttarolo, perchè corrisponde alla sua bottega. La seconda con una sola finestra tiene il detto pollarolo, come corrispondente alla sua bottega, dalla quale v'è scala di legno, per salire in sù. La terza con una sola finestra e con alcune scanzie tiene il detto ortolano, come corrispondente alla bottega, dalla quale v'è la scala di legno per salire in sù. L'ortolano però, oltre la bottega e la stanza, tiene il posto in piazza sotto la bottega del fruttarolo, e perciò paga più degl' (f. 39v) altri, come si dirà appresso.

IL SECONDO PIANO.

Nel secondo piano, al quale si salisce per una scala di legno, vi sono tre stanze. La prima con una finestra, una porta, ed un camino da cuccinare, tiene il detto fruttarolo. Le due altre stanze, insieme unite, con due finestre, due porte, un camino da cuccinare ed un sciaquatore tiene Giacomo Eugeni. La soffitta è comune a tutti due pigionanti.

L'ENTRATA ANNUA DELL'OSPIZIO.

I PIGIONATI DENTRO L'OSPIZIO.

I Signori Abbati, Bongiorno e Ortona dall'appartamento sopra la Chiesa pagano	scudi	24.—
Da una stanza, che tengono da parte	»	9.60
Carnavale ed altri Calabresi	»	14.50
Nunziato Calabrese, da una stanzola	»	3.20
Don Gaetano da S. Elena	»	9.60

LE BOTEGHE SOTTO L'OSPIZIO.

Pompeo Buccella, Droghiere	»	18.—
Domitilla, Spazzina	»	6.—

LA CASA ANNESSA ALLA CHIESA.

Gian Domenico, fruttarolo	»	20.—
Gio. Ferri, pollarolo	»	18.—

HOSPITIUM ET ECCLESIA SS. SERGII ET BACCHI
Saec. XVII/XVIII

(f. 40) Gio. Maria Beccaro, ortolano	»	20.—
Giacomo Eugeni	»	9.60
Somma delle pigioni	scudi	152.40
Dalla Propaganda il legato perpetuo del Cardinal San		
Onofrio	»	100.—
Somma di tutto l'Introito dell'Ospizio	scudi	252.40

L'ENTRATA ANNUA DELLA CHIESA.

L'entrata della Chiesa è incerta, perche consiste in limosine, le quali in questo tempo, per cagione del gioco detto il lotto, talmente sono calate, che non sono sufficienti a mantener la Chiesa, come si vede nel Libro dell'introito e dell'esito della medesima.

LA LIBRARIA.

Libri in folio Latini, Italici et Polonici (sub Lit. A.)

1. Istoria Universale de Concilij, di Battaglini.
2. Amphitheatrum misericordiae, Didaci de Avendanno.
3. Judex perfectus, Gabrielis Alvarez.
4. Historia de Graecorum Schismate, P. Laur. Cozza.
5. Chronica gestorum in Europa, Piasecij Ep. Prem.
6. Polianthea Langij aliorumque collectorum.
7. S. Thomae Aquinati opus contra Gentes.
8. Demosthenis opera Graece edita.
9. Dictionarium Latinum Lincali.
10. Laertij Diogenis de vitis Philosophorum.
11. Institutio sacerdotum Alphonsi di Torres.
12. Ant. de Escobar et Mendozae Burg. Conciones.
13. Constitutiones Justiniani Imperatoris.
14. S. Thomae Aquinatis, opus de anima et Metaph. (f. 40v)
15. Eiusdem, Interpretatio in Librum Physic. Arist.
16. Eiusdem, in Librum Arist. de Anima.
17. Eiusdem, in Libr. Arist. de gene. et corrupt.
18. Augustini Svesani, in libr. Arist. de anima.
19. Bochl Severini, in Isagogen Prophyrij.
20. Exercitia spiritualia S. Ignatij Loiolae.
21. Panegyricus Starovolscij, Vladislao Regi dicatus.
22. S.P.N. Basilij Magni, de Institut. Monach.

23. Historia Monasterij Miechoviensis.
24. Thesaurus Polono-Latino-Graecus seu dictionarium.
25. Aliud dictionarium, simile priori.
26. Vitae Sanctorum P. Skarga, Polon. idiom.
27. Arsenal milosierdzia, albo Kazania X. Woysznar.
28. X. Birkowskiego Kazania.
29. Missale Latinum, laceratum.
30. Dom Mądrości albo Kazania X. Woysznar.
31. Cursus Theologiae Mystico-scholast., tom. I.
32. Cursus Theologiae Mistico-scholast., tom. II.
33. Colloquium Lubelskie X. Zochouskiego.
34. Continuazione degl'An. di Bar. di Rinaldi.
35. Indice de Pontefici di Rinaldi.

LIBRI RUTHENICI (sub Lit. B).

1. Evangelium Ruthenicum in Urbe Moscua typis impressum, per me Rectorem restauratum, ac eleganter, alla Francese, adornatum.
2. Antologij Ruthenici in fol. maiori tom. I.
3. Eiusdem Anthologij tom. II; uterque tomus per me, Rectorem, eleganter, alla Francese, adornatus et restauratus. (f. 41)
4. Triodium Paschale, per me restauratum, est vero typis impressum.
5. Triodium Quadragesimale, manuscriptum, laceratum.
6. Octotonij pars prima, typis impressa, per me restaurata.
7. Octotonij pars secunda, manuscripta, lacera.
8. Irmologium manuscriptum, per me restauratum.
9. Ceremoniarius seu Rituale Ruthenicum, manuscriptum.
10. Rithuale Ruthenicum, typo impressum, in 4to.
11. Liturgicon Kiioviense, typo impressum, in 4to.
12. Liber Grammaticus, typo impressus, in 4to.
13. Leonis Kiszka Metrop, Epitome Theolog. mor., in 4to.
14. Eiusdem, idem liber in 4to.
15. Breviarium Leopoliense, typo impressum, in 4to.
16. Vitae Sanctorum Pieczarensium, idiom. Polonico, in 4to.
17. Fides Orthodoxa P. Kulesza, idiom. Polonico, in 4to.

LIBRI VARIJ FOLIO MINORI ET IN 4to (sub lit. C).

1. Liber Decretalium Bonifacij Papae VIII.
2. Liber Decretalium Gregorij P. IX.

3. Roma vetus ac recens, Alex. Donati, Soc. J.
4. Clipeus Concilij Tridentini.
5. Alari, Canones conscientiae.
6. Lettere di Pietro della Valle, scritte dalla Persia. (f. 41v)
7. Rime Toscane d'Allessandro Guidi.
8. Apologia delle Monache Basiliane di Messina.
9. Manipulus Orationum Scriptorum Polonorum.
10. Arcudij, Tractatus contra Barlaam Schismaticum.
11. Biblion Graecum seu sermones auctorum Graecorum.
12. Matthei Cariophili, Refutatio Catechesis pseudochristianae.
13. Commentarius Collegij Conimbricensis.
14. Romanzo o Madrigale in lingua Spagnola.
15. Elogij della Signora Sposa, di Pietro della Valle.
16. Mosè Trionfante o vero discorsi morali.
17. Relazione della congiura di Conte Fieschi in Genova.
18. Vindiciae Aeropagitae, P. Laurentij Cozza.
19. Historia o Obrazie Chelmskim, X. Suszy.
20. Eiusdem, Phaenix redivivus seu latina historia.
21. Emman. Schelestrati, dissertatio de discipli. Arcani.
22. Vita B. Josaphat Mart. Archi Episcopi Polocen.
23. Vita Pauli V. Summi Pontificis.
24. Dictionarium Latino-Polonicum.
25. Aliud simile Dictionarium.
26. Dictionarium Latino-Italicum Calderini.
27. Dictionarium Gallicum-Germanum et Latinum.
28. Tractatus de novendialibus Supplicationibus.
29. Scelta della morale o vero manuale de Conf. tom. I.
30. Scelta della morale o vero man. de Conf. tom. II.
31. Quaresimale del P. Calvo dell'Ordine di S. Francesco.
32. Trattato delle cose invisibili, di Sudarini.
33. Vita di S. Giovanni Teristi, Basiliano.
34. Cronica del Monastero di Monache a Campo Marco.
35. Frutti della grazia Divina o vero Meditazioni. (f. 42)
36. Relatio de Coronatione Imaginis Zyroviciensis.

LIBRI VARIJ IN OTTAVO MAIORI ET MINORI (sub lit. D).

1. Antonij le Grand, Institutio Philosophiae.
2. Specimen Orientalis Ecclesiae, P. Salerni.
3. Senecae, Opera Philosophica et Rhetorica.

4. Scala Pietatis, P. Laurentij a S. Paulo.
5. Aristotelis, de arte Rhetorica.
6. Descrizione delle pitture di Bologna.
7. Philippi Decij Mediolanensis, de Regulis Juris.
8. Tractatus Mathei Cariophili contra Nilum Schysmaticum.
9. Conciones Dominicales, P. Guilhelmi Pepin.
10. De Orationis constructione institutio.
11. Sermones Patris Gabrielis Barlettae.
12. Jacobi Bucca, de Iurisdictione Auditoris Camerae Libellus.
13. Prolepsis in quintum Librum Decretalium.
14. Officina Joannis Ravisij.
15. Octaviani Vestrij, de Romana Curia.
16. Sermones quadragesimales, Iacobi de Voragine.
17. Istruzione d'Eloquenza, in lingua Francese.
18. Lettere familiari, d'Antonio Lupi. (f. 42v)
19. Divoto Stradamento dell'anima Christiana.
20. Il Demetrio Moscovita, tragedia.
21. Crispo, tragedia.
22. Leo Philosophus, tragedia.
23. Introductio in Dialecticam Aristotelis.
24. Acta ac decreta Concilij Tridentini.
25. De vita et Laudibus Mariae meditationes.
26. Dialogo dell'arno e del serchio sopra la busca.
27. Justiniani Institutionum libri quatuor.
28. Dictionarium Italico-Latinum.
29. Opus de ratione studendi in iure.
30. Meditationes ad vitae perfectionem, P. Pinelli.
31. Sallustij, de coniuratione Catilinae.
32. Consolatione de pussilanimi.
33. Novennario di S. Anna, del P. Isidoro Pitellia.
34. Institutio Iuris Canonici.
35. Allexandri Donati, Carmina.
36. Orationes Selectae Sanctorum Patrum Graecorum.
37. Eorundem Patrum Graecorum Orationes nonnullae.
38. Liber Sententiarum ex Sacris litteris.
39. Explicatio Septem verborum Christi in Cruce.
40. De lapsu primi hominis eiusque reparatione.
41. Stratonica. Dramma rappresentato in Firenze.
42. Richezza del Savio Politico. (f. 43)
43. Meditationi di via purgativa, del P. Ruggiero.

44. Meditationes de passione Christi, Buccellini.
45. Guida ai Congregati di Maria, del P. Prola.
46. Tributo d'Ossequij in onore di S. Giuseppe, del detto Prola.
47. Esercizij Spirituali, del P. Rodriquez.
48. Giorno di vera vita, o vero meditat. della morte.
49. Meditazioni di via purgativa, del P. Ruggiero.
50. Il mormuratore Illuminato, del P. Prola.
51. Guida de penitenti, del P. Prola.
52. Il Cavalier d'onore, e cioè racconto d'uomini Illustri.
53. La Dama d'onore cioè racconto di donne Illustri.
54. Itinerario Sagro delle Chiese di Roma.
55. La Gierusalemme liberata, di Torquato Tasso.
56. Documenti per confortare i condannati a morte.
57. Vocabularium Latino-Germanicum.
58. Modo efficace d'aiutare infermi.
59. Relazione Istorica della Madonna del Pascolo.
60. Expositio propositionum damnatarum.
61. Istoria del Monastero di Patrie de Basiliani.
62. Synonima seu dictionarium Polono-Latinum.
63. Corona Sanctorum, seu laudes eorum, idiom. Gallico.
64. Sen Zywota Ludzkiego wierszem opisany.
67. Il Pellegrino guidato, o vero discorsi familiari sopra le Imagini miracolose di Roma, di Concezio Carocci, Giesuita. Sono tomi quattro.
68. Il Diaspro Prodigioso, et Signum magnum, in 8vo.
69. Specimen Ecclesiae Ruthenicae, cum Appendice.
70. Selva di varie lezioni, di Sansovino. (f. 43v)
71. L'Asino d'oro, di Lucio Apulcio, Filosofo.
72. Novum Testamentum Sixti V. Jussu Romae editum.
73. Vetus testamentum, Coloniae editum.
74. Breviarj Romani pars hyemalis.
75. Agenda Clericorum.
76. Rudimenta Linguae Latinae et Germanicae.
77. Janua quatuor linguarum Latinae, German. Hung. et Slavon.
78. Oko wieczności, Xiążka Duchowna.
79. Breviarium Ruthenicum Kioviense, tom. 2.
80. Horologium Ruthenicum, Suprasliense.
81. Aliud Horologium, Leopoliense.

LIBRI VARIJ (sub Lit. E).

Historia custodum sepulchri Dominici. Theologia moralis et scholastica manuscripta. Duo diurnalia Ruthenica parva. Libellus Thomae a Kempis parvulus, Italice editus. Varia alia Opuscula parvula. Tractatus varij Theologici et Philosophici, manuscripti.

LIBRI VARIJ (sub Lit. F).

1. L'Istoria della Sagra lettera di Messina.
2. Continuazione degl'Annali di Baronio.
3. Officia propria Patronorum Poloniae.

Libri manuscripti quatuor. Processus B. Joannis Cantij, non compactus. Opera S. Gregorij Nysseni, in cruda materia. Variarum scripturarum et epistolarum.

L'ARCHIVO (f. 44)

Si conserva l'Archivo dentro una scanzia con i suoi tiratori, perche prima le scritture erano sparse in diversi luoghi, onde io le raccolsi ed in un luogo ordinatamente ho messo. Praemittuntur libri manuscripti, in quibus multa tum Religionem tum hanc domum concernentia habentur.

Nº I.

Liber sub Lit. A., in quarto, albo, continet varia decreta S. Congregationis de Propaganda Fide, item Brevia, privilegia aliaque similia. Tum demum plurimas epistolas Josephi Rutscij et relationes de Moschovia, de Valachia, etc.

Liber sub Lit. B, in folio papyro... obvolutus, continet relationem de Ecclesia SS. Sergij et Bacchi, de adventu in Urbem Raphaelis Korsak, et de obitu eiusdem, de decimis, etc.

Liber sub Lit. C, in quarto albo pargameno, continet informationem prolixam de Rebus Russiae, media uniendi Moschoviam cum Ecclesia Romana etc.

Liber sub Lit. D, in folio albo pargameno maiori, continet varias epistolas Patrum Pieszkiewicz, Kruszewicz et alia multa scitu digna.

Nº II.

Liber sub Lit. E, in folio papyraceo, lacero, continet varias literas authenticas Card., Senat., Metr., etc.

Liber sub Lit. F, in folio pargameno compactus, est processus authenticus de vita et mart. B. Josaphat.

Nº III (f. 44v)

Liber sub Lit. G, in quarto maiori albo pargameno, continet interrogatoria et Responsoria testium in causa B. Josaphat, ex polonico in latinum idioma translatum.

Liber sub Lit. H, lacer pargamenus, in quarto maiori, continens inventarium huius Ecclesiae ac Domus, epistolas varias de B. Josaphat et alia.

Liber sub Lit. I, manuscriptus a P. Demetrio Zankiewicz, continens Capitula generalia nostri Ordinis.

Lib. sub Lit. K, lacer totus, continens varia decreta et Brevia, ac nonnullas scripturas.

Lib. sub Lit. L, in folio, lacer, continet nonnullas scripturas in causa B. Josaphat M.

Liber sub Lit. M, in folio aurato, chartae Polonicae, continens Iura authentica pro Grodek et Obarow.

Lib. sub Lit. N, continens proventus et expensas huius Domus, sub Kruszewicz, Trulewicz et Zyrawski, rectoribus.

Nº IV.

Libelli Missarum nº 200, quae celebrantur annuatim ex fundatione Capellaniae.

Inventario della Sagrestia, fatto dal Padre Zyrawski.

L'Introito e l'Esito della Chiesa a tempo de i PP. Trulewicz, et Zyrawski.

Nº V.

Fast. 1mus, continet varia Brevia, privilegia et alia documenta, nº 16.

Fast. 2dus. Authenticationes Reliquiarum, quae sunt in nostra Ecclesia.

Fast. 3tius. Conti per la Fabrica del P. Policarpo Filipowicz. Conti per la Fabrica del P. Pieszkiewicz.

Fast. 4tus. Conti per la Fabrica del P. Kruszewicz e Trulewicz.

Nº VI. (fol. 45)

Fast. 5tus. Informatione de lite Domini Zochowski cum Religionem.

Fast. 6tus. Epistolae variae ad P. Josephum de Camillis.

Fast. 7mus. Epistolae variae ad P. Filippowicz.

Fast. 8vus. Epistolae variae ad P. Pieszkiewicz.

Nº VII.

Fast. 9nus. Documenta Monasterio Supraslien. servientia.

Fast. 10mus. Causa Episcopi Chelmen. de Decimis et Scholis.

Fast. 11mus. De metropolia Haliciens.

Fast. 12tus. Memorialia in varijs negotijs.

Fast. 13tus. Relatio manuscripta de Moschovia.

Fast. 14tus. Desideria ex Sinodo Zamosciana.

Fast. 15tus. Causa cum Archangelo et alia Domestica.

Fast. 16tus. Locazioni, Conti e ricevute di Casa.

Fast. 17mus. Altre locazioni di casa.

Fast. 19mus. Ordini del Tribunale delle strade.

Nº VIII.

Fast. 20mus. Documenta villae Babicze, Episcopi Kiovien. Ritus Latini.

Fast. 21mus. Documenta de bonis Grodek et Obarow.

Fast. 22tus. Sprawy Zakonu z Wietrzynskim.

Fast. 23tus. Documenta spectantia ad Mon. Lublinen.

Fast. 24tus. Un piego di varie lettere.

Fast. 25tus. Un altro piego di varie lettere.

Nº IX.

Fast. 26tus. Variae Indulgentiae pro Religione et Eccl. nostra.

Fast. 27mus. Literae diversae scriptae ad Patrem Zyrawski, Procuratorem Generalem.

Fast. 28vus. Scripturae in varijs materijs, scitu dignae.

Fast. 29nus. Scripturae variae pro informatione Procuratoris.

(f. 45v) Fast. 30. Epistolae in materia Confessionum.

Nº X.

Fast. 31mus. Misure, conti e ricevute degl'Artisti, per la fabbrica della Capella della Madonna SS.ma del Pascolo, che fu terminata nell'anno 1729.

Fast. 32^{dus}. Ricevute diverse per la Chiesa, nel tempo del Rettorato del P. Ignazio Kulczynski.⁶

Fast. 33^{tius}. Locazioni di Casa, a tempo del P. Ignatio Rettore.

Fast. 34^{tus}. Misure, conti e ricevute di Mro. Carlo Genolini, muratore di casa.

Fast. 35^{tus}. Conti e ricevute del Chiavaro.

Fast. 37^{mus}. Memoriali in diverse materie.

Fast. 38^{vus}. Lettere varie scritte al Padre Ignazio, Proc. Generale.⁷

Nº XI.

Scritture stampate del P. Wietrzynski. Altre Scritture stampate in altre materie. Diverse altre scritture e informazioni manuscritte.

Nº XII (f. 46)

Un libro in quarto, ove le ricevute de censi.

Un altro libro simile, ove sono varie ricevute.

Un altro libro piccolo delle ricevute, a tempo de P. Filippowicz.⁸

Un libro de voti che si contribuivano della Madonna SS.ma.

Libro dell'Introito e dell'Esito della Chiesa nel Rettorato del Padre Ignazio Kulczynski.⁹

Libro dell'Introito e dell'Esito di casa nel Rettorato del detto Padre.

Un libro in foglio, legato in carta pecora, ove si contengono varie Informazioni del Padre Kruszewicz, del P. Zyrauski, e del P. Kulczynski.¹⁰

Ego infrascriptus praesens Inventarium Ecclesiae tum Domus SS. Sergij et Bacchi, a me confectum, in fidem meliorem penes sigillum officij mei, manu mea subscribo. Hac die 2. Maij 1735.

Ignatius Kulczynski, ODBM,
Procurator Generalis et Rector (*in pr*).

⁶ Negl'anni 1729-1736.

⁷ Al P. Ignazio Kulczynskyj (1729-1736).

⁸ P. Policarpo Fylypovyč, Procuratore gen. (1692-1696).

⁹ Cfr. sopra, nota 7.

¹⁰ Procuratori generali: Ilario Kruševyč (1710-1712), Patrizio Zyravskyj (1726-1729), Ignazio Kulczynskyj (1729-1736).

DR. DMYTRO BLAŽEJOWSKYJ

**UKRAINIAN AND BIELORUSSIAN STUDENTS IN THE
PONTIFICIO COLLEGIO URBANO DE PROPAGANDA FIDE
(1627-1846)**

After the Union of Berestja in 1596, it was the constant preoccupation of the Metropolitans of Kyjiv and the Ukrainian and Bielorussian hierarchy of that Metropolitanate to provide for the education of their clergy. For different complicated reasons, attempts to organize their own seminaries had failed. Therefore they made all possible efforts to send their students to the Pontifical Seminaries in Vilno, Braunsburg, Lviv, Olomouc, Prague, Vienna, Gratz and Rome. Many of those students instructed in the Pontifical Colleges and Seminaries were the leaders of the Kyjiv Ukrainian and Bielorussian Catholic Church until the suppression of the Metropolitanate of Kyjiv. It would no doubt be of interest to researchers into the history of Kyjiv's Catholic Metropolitanate after the Union of Berestja to learn where and when those leaders received their education.

G. Lühr has published a complete list of the students of Braunsberg, *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798*, Braunsberg 1925, and J. Poplatek has published an incomplete list of the students of Vilno, *Wykaz alumnów seminarjum papieskiego w Wilnie 1582-1773* in: *Atheneum Wileńskie*, 11 (1936) 218-282. A complete list of the Ukrainian students of Lviv will be published in my forthcoming book, *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminaries of Lviv (1665-1784)*.

In Rome, there were two Colleges in which Ukrainian and Bielorussian students were educated, the Greek College of St. Atha-

nasius and the Collegio Urbano de Propaganda Fide. This present work is intended to provide a list of the students from or possibly connected with the Metropolitanate of Kyjiv, who were enrolled as seminarians in the Collegio Urbano.

There is no known existing original register of students of the seventeenth and eighteenth centuries. What is called the Registro is a compilation mostly from the book of oaths, the *Giuramento*. This *Giuramento*, especially around the middle of the eighteenth century, is the only source of information utilized by the Registro. The *Giuramento* includes, in the student's own handwriting, the student's full name, name of his father and sometimes of his mother, the diocese of his origin or destination, sometimes the nation or province from which he came, and if he belonged to a religious order, the name of the order. The students from Kyjiv were not included in the Book of *Giuramento* during the seventeenth century. From 1714 on, all the students from Kyjiv are there, except for one, Gedeone Medem. A third source of information is the *Liber Ordinationum*, which gives the dates of all ordinations chronologically, the names of those ordained, the ordaining bishop and place of ordination.

The Book of *Giuramento* and the *Liber Ordinationum* are both original. No one knows what happened to the original Registro, or that one ever existed. Possibly it ended up in the private collection of some cardinal of the Propaganda Fide or former rector of the College. Many archives perished in fires during these times, for instance those of the Vilno and Lviv Colleges, but there is no known fire which destroyed the archives of the Collegio Urbano. The present Secretary General of the Università Urbaniana and the former rector of the Collegio Urbano, Msgr. Maximilian Jezernik, reorganized the archives of the Collegio Urbano, and prepared an alphabetical index of all students, which, it is hoped, will some day be published. He says that there is no original register or catalogue known to him, but he does not exclude the possibility that such a register may exist in some archives in Rome or elsewhere. He was surprised to learn that a Ukrainian Basilian from Brazil, Father Porphyrius Pidrutchnyj, had found complete registers dating from the years 1752 to 1760 in the Archives of the Benedictine Abbey of St. Paul outside the Walls in Rome. A special copy of these registers was made each year during this period for Cardinal Tamburrini, the prefect of studies at the Collegio Urbano. These

catalogues contained the name of the student, his place of origin, date of entrance, courses studied in that year, and the foundation which funded his studies.

The spelling of the students' names in the Book of Giuramento and the St. Paul's Catalogue is clear and exact as the students transliterated and used Latin spelling at that time. The Registro and Liber Ordinationum contain badly italianized transliterations, and a different spelling is used almost every time a name appears. For those students whose names appear in the Book of Giuramento, I have used as the first spelling the names as the students themselves wrote them. For the other students, I used the spelling from the Registro, and spellings as found in various other documents published by A. Welykyj in *Analecta OSBM*, and by the Centro Studi Universitari Ucraini a Roma in *Monumenta Ucrainae Historica*.

Since most of the Ukrainian and Bielorussian ethnographical territories at this time formed part of the Kingdom of Poland—Lithuania, the nationality given by the student is not always a clear reflection of actual fact. For the most part, the students say they are Ruthenian, which was common then for both Ukrainian and Bielorussian. Sometimes they say they are Lithuanian, which could be Bielorussian or Ukrainian, but hardly Lithuanian. Some say they are Polish, which could mean that they were Ukrainians or Bielorussians who belonged to the Polish State, or that they were of Polish descent, and wanted to work in the Ukrainian and Bielorussian Catholic Church. Poles who wanted to work in Latin dioceses in Poland were not given places in the Collegio Urbano.

Most of the students belonged to the Basilian Order, as is testified in the documents. If they were not, they belonged to the secular clergy, and their oaths included a clause not required of the Basilians, that is, a promise not to enter any religious order or congregation. Some students gave the name of a Latin diocese, especially that of Vilno, as their place of origin. This could be because the names of the Latin dioceses were better known in Rome, or because they came from latinized families, and on entering the Basilian Order, they were turning back to the original rite of their families. Some students are not included in the Liber Ordinationum, either because they were already priests when they came to Rome, or because they were ordained after they returned to Ukraine and Bielorussia.

At the present time, this is the most complete list that could be made. It is to be hoped that it will be of some use to future research and will become more complete in time.

SOURCES, BIBLIOGRAPHY AND ABBREVIATIONS

ARCHIVIO DEL COLLEGIO GRECO DE URBE, Cod. ms. N° 23.

ARCHIVIO DELLA ABBAZIA DI S. PAOLO FUORI LE MURA (ASP):

Collegio Propaganda Fide, Mss. N° 344 (345): Catalogo degli Alunni del Venerabile Collegio Urbano de Propaganda Fide per l'anno 1752 nel tempo del Padre Idelfonso di S. Carlo delle Scuole Pie Rettore dell'anno corrente. Catalogo 1753, 1754, 1755, 1756, 1757, 1758, 1759, 1760.

ARCHIVIO DEL COLLEGIO URBANO DE PROPAGANDA FIDE (AU):

Giuramento, t. 1 (1660-1767)

t. 2 (1767-1830)

t. 3 (1830-1846)

Liber Ordinationum, t. 1 (1706-1884)

Registro t. 1 (1633-1767)

t. 2 (1767-1846)

Monumenta Ucrainae Historica, Romae, 4 (1967), 5 (1968), 11 (1974) (MUH).

WELYKYJ, A., *Acta S. Congregationis de Propaganda Fide* (WAP), Romae, 1 (1953), 2 (1954), 3 (1954).

WELYKYJ, A., *Epistolae Metropolitaram* (WEM), Romae, 3 (1958).

WELYKYJ, A., *Litterae S.C. de Propaganda Fide* (WLP), Romae, 1 (1954), 2 (1955), 3 (1956).

WELYKYJ, A., *Supplicationes Ecclesiae Unitae* (WSEU), Romae, 1 (1960), 2 (1962).

1643. - ALBERTO PIETOSCHI, Pollacco, ricevuto in Collegio il dì 1 Agosto 1643... età d'anni 24. Studio logica. Fu licenziato dal Collegio e assoluto dal giuramento... 21 di Giugno 1644, perchè non le bastava l'animo d'osservare le regule del Collegio, e partì alli 22 di d. mese.

AU, *Registro*, t. 1, f. 28.

ALBERTO SANBROSCHI (Samborski), Ruteno, fu ammesso in Collegio alli 29 Novembre 1643... età di 25 anni,

e studiò teologia. Fu licenziato dal Collegio il dì 21 di Marzo 1644 per non haver voluto fare il giuramento.

AU, *Registro*, t. 1, f. 33; WAP, t. 1, pp. 195, 203, 205.

1645. - SAMUEL OSERESCHI (Osieskyj), sacerdote... di S. Basilio, nato nella città Polocense, diocesi di Kelma... d'anni 27. Ha nella propria Religione studiato la rettorica e la logica. Ricevuto in Collegio... 13 Dicembre 1645, partì dal Collegio... 7 Settembre 1647 di ritorno in Russia, dove fu spedito dalla S. Congregazione a visitare li monasteri della sua Religione uniti alla S. Sede Apostolica. Viatico s. 80.

AU, *Registro*, t. 1, f. 43; also N° 86 at the end of this volume; WAP, t. 1, pp. 220n, 232, 233; MUH, t. 11, p. 433.

BENEDETTO TERLESCHI (Terleckyj), chierico Greco Ruteno, unito, ordinato a i minori, e monaco professo di S. Basilio, nato nel Castello Ostrovicense, in età di 22 anni. Entrò in Collegio alli 13 Dicembre 1645. Ha studiato rettorica e logica nella sua Religione... 17 di Febraro 164(-) ricevette la laurea del dottorato in filosofia e theologia. Die 28 Martii 1651... *declaretur Missionarius... cum subsidio soliti viatici, et vestium.*

AU, *Registro*, t. 1, f. 43; WAP, t. 1, pp. 220n, 230, 245; WLP, t. 1, p. 205; MUH, t. 11, pp. 472, 473, 493, 500, 501, 550, 551, 553, 563, 581-583.

1651. - PAOLO MILCOSCHI (Milchoski, Milkovskyj), da Rugi nella Russia, diocesi di Chiovia. Entrò in Collegio li 4 Luglio 1651... d'anni 16 in circa, ed è stato applicato alla grammatica. Ha fatto il solito giuramento sotto li 14 Gennaro 1652. Sa la lingua bulgara, latina et italiana, et un poco la turchesca. A dì 14 Novembre 1657 partì di ritorno alla patria per esser dato in cattiva disposizione e principio di tiscira.

AU, *Registro*, t. 1, f. 65; also N° 126 at the end of this volume, where the sickness is called *etisia*; WAP, t. 1, p. 245n; MUH, t. 11, p. 472.

GIOVANNI VITCKEVICH, della diocesi di Cracovia. Fu ammesso in Collegio alli 2 di Settembre 1651, et applicato alla rettorica... 9 Settembre 1655 fu ordinato sacerdote.

Alli 4 Maggio 1657 partì dal Collegio per esser dato in cattiva disposizione. Ma per si non haver perfezionati li studi non hebbe l'intero viatico.

AU, *Registro*, t. 1, f. 67.

1652. - VALENTINO SADKONUSKI, Pollacco... ricevuto in Collegio il dì 16 Marzo 1652 in età di 26 anni. Haveva studiato leggi e filosofia in patria. A dì 8 Maggio 1655 essendo impallito, fu condotto allo spedale de Pallonelli.

AU, *Registro*, t. 1, f. 69.

1683. - POLICARPO (Placido) BIRUCHIEVIZ (Bienchievic, Bimchievic, Birukiewicz) di Zamoscia di Russia, monaco Basilianse mandato da... Vescovo di Colma in età di 25 anni. Alunnato Barberini. Ordinato sacerdote... studia teologia, Sa la lingua latina, polacca e schiavena. È stato ricevuto in Collegio alli 20 Gennaro 1683. Alli 23 Giugno 1685 è partito dal Collegio dopo haver difese le conclusioni di teologia e ricevuta la laurea del dottorato. Gli è stato dato scudi 50 per il viatico, 15 per il vestito, e 5 per le cose di devotione con alcuni libri. È giovane di buoni costumi, molto applicato alli studi, ne quali s'è molto approfittato...

AU, *Registro*, t. 1, f. 159; WAP, t. 2, p. 134; WLP, t. 2, pp. 141, 142.

GIORGIO di Stefano JARENBISCHI (Giarenbinski, Giarezbinschi, Giarembischi, Jarzembinskyj), ...diocesi Primi-schiense in Russia Rubra. È stato mandato... dal Vescovo di Chelma, è ordinato sacerdote, et ha studiato la fisica, in età di 29 anni. Sa la lingua latina, pollacca e schiavinica. È stato ricevuto in Collegio alli 20 Gennaro 1683. Alunnato Barberini. A dì 3 Ottobre 1685 partì dal Collegio senza haver terminati li studi attese le sue indisposizioni le quali, per quanto egli diceva, l'impedivano l'applicar seriamente allo studio, per il quale si conosceva esser poco capace. È religioso di buoni costumi, di natura quieta, defetti naturali de pollacchi... Ha ricevuto s. 50 per il viatico, s. 15 per il vestiario, s. 5 per cose di devotione.

AU, *Registro*, t. 1, f. 159; WAP, t. 2, pp. 89, 134.

1687. - ANTONIO, figlio di Michele e di Anna ZORKIEUSCHI (Zolkievski, Zolkevskyj), della diocesi Luceoria in Volinia, monaco Ruteno d'anni 25... già ordinato sacerdote. Entrò in Collegio alli 6 Dicembre 1687, ha compiuto il corso della filosofia. Sa la lingua pollacca, rutena e latina. A dì 26 Giugno 1690 è partito dal Collegio, dopo haver ricevuto la laurea di dottorato. Ha havuto s. 50 per il viatico... 15... 5... È soggetto di mediocre capacità... di natura inquieto, e pertinace nel promuovere li suoi vantaggi.

AU, *Registro*, t. 1, f. 170; WAP, t. 2, pp. 91n, 98, 100, 135; WLP, t. 2, pp. 139, 149n, 161, 168, 169, 183, 185; WSEU, t. 1, pp. 280, 281, 296, 298, 317; WEM, t. 3, pp. 135, 138, 205, 221; MUH, t. 4, pp. 118, 174, 183, 279, 280.

LEONZIO, figlio di Giorgio e Christina KISZKA della diocesi di Kolma in Volinia, entrò in Collegio il dì 6 Dicembre 1687. È monaco Ruteno unito, e già sacerdote in età d'anni 24. Sa la lingua rutena, pollacca e latina. È partito dal Collegio il dì — 1691. È sacerdote d'ottimi costumi di gran capacità per quello riguarda le scienze, nelle quali s'è approfittato a alto et in somma ha sempre dato sodisfatione alli superiori e maestri, de buon esempio alli compagni onde se ne può le sperare ogni bene. Ha avuto s. 50 per il viatico... 15... 5...

AU, *Registro*, t. 1, f. 171; WAP, t. 2, pp. 199n, 209n, 257n, 260, 269n, 289, 294, 307; WAP, t. 3, numerous citations; WLP, t. 2, pp. 264n, 275n, 290n, 297n; WEM, t. 3, pp. 215n, 223, 241, 243, 260n; MUH, t. 4, pp. 174, 192, 281, 283, 284; MUH, t. 5, numerous citations.

1693. - BASILIO PROCEVIC (Procevcz) del Christoforo e Barbara... di Vilna... età di 20 anni. Fu battezzato al rito latino, ma essendo passato alla Religione de Basiliani Ruteni... doveva passare al rito greco, non ha ricevuto ordine ecclesiastico. Ha studiato retorica. Dice esser venuto a Roma mandato dal Vescovo di Chelma, dal quale ha portato lettere. È entrato in Collegio... 23 Novembre 1693... e partito dal Collegio li 8 Maggio 1699 dopo haver studiato tre anni di filosofia e altrettanti di teologia. Per la grazia speciale della S. Congregazione gli è stata conferita la laurea ed ha havuti scudi cinquanta per il viatico. È di mediocre

capacità, di maniere un poco rozze, e nel tempo che ha dimorato in Collegio ha dato poca sodisfatione. Morì a dì 8 Maggio 1726.

AU, *Registro*, t. 1, f. 193; WAP, t. 2, pp. 147n, 148, 149, 151, 152; WSEU, t. 1, pp. 325, 326, 327, 329; WEM, t. 3, p. 196.

1696. - GIACOMO SOLUHOUSCHI, monaco Ruteno, è stato ricevuto sopra numerario in Collegio... della città di Chelma... età di 24 anni compiti come egli disse... ha li quattro ordini minori. Ha studiato la filosofia nel Collegio Apostolico di Olomuz... mandato dal Vescovo di Chelma. È partito li 20 di Maggio 1698 dopo haver sostenuto pubbliche conclusioni di teologia e ricevuto dottorato. Gli furono dati s. 50... 15... 5.

AU, *Registro*, t. 1, f. 201; WAP, t. 2, pp. 134, 142n, 146, 148n, 185; WEM, t. 3, p. 196.

1699. - GIUSTINO LANIEUSCKI (Laniewskyj)... di rito greco... di Volodimiria... di S. Basilio. Entrò in Collegio li 20 di Febraro 1699 in età di anni 22 cominciati... ha studiato tre anni di filosofia e due di teologia nel Collegio di Vilna... è d'ingegno aperto, e d'indole assai buona... è stato costretto di partire a cagione della mala salute... li 18 di Aprile 1700 con s. 50 per il viatico... 15... 5... è morto in cammino.

AU, *Registro*, t. 1, f. 208; WAP, t. 2, pp. 146, 148n, 161, 162; WLP, t. 2, p. 228; WEM, t. 3, p. 197.

GIOSAFAT, figlio di Alesandro ROGINISKI e di Cristina Losacowski... di Lituania... di S. Basilio... ordinato diacono... entrò in Collegio li 8 Maggio 1699... anni 25. È partito dal Collegio li 14 Settembre 1705 dopo terminato il terzo anno di teologia... poco accomodato a vivere in comunità e però ha dato poca soddisfazione, con tutto ciò per titolo di infermità ha ottenuto il solito viatico di s. 50... 15... 5...

AU, *Registro*, t. 1, f. 209; WAP, t. 2, pp. 148n, 201, 203; WLP, t. 2, p. 257n; WLP, t. 3, pp. 237, 254; WSEU, t. 2, pp. 18, 20, 200.

1701. - INNOCENZO MALEIEUSCHI (Malajevskyj), monaco Ruteno, entrò in Collegio li 31 Gennaro 1701... anni 20. Ha

studiato la filosofia... Vilno, e però si è applicato subito alla teologia. È di costumi composti... li 14 Settembre 1705 è partito dal Collegio dopo haver... ricevuta la laurea del dottorato. Ha lasciato in tutti desiderio di se, havendo menata la vita irreprensibile... gli sono stati dati s. 50... 15... 5...

AU, *Registro*, t. 1, f. 216; WAP, t. 2, pp. 200n, 201; WSEU, t. 2, pp. 18, 19; WEM, t. 3, p. 202.

1706. - AGOSTINO LUBIENIECKI, sacerdote Ruteno dell'Ordine di S. Basilio, entrò in Collegio li 4 Gennaro 1706... età di anni 25 compiti e si è applicato subito allo studio della teologia... partito dal Collegio per consiglio del medico 15 Giugno 1709. Ha avuto 50 scudi... 15... 5...

AU, *Registro*, t. 1, f. 235; WAP, t. 2, pp. 203n, 260; WAP, t. 3, pp. 200, 201, 203, 206, 209, 210; WLP, t. 2, pp. 257n, 294; WLP, t. 3, pp. 209, 211, 216, 225, 226, 227, 231, 234, 333; WSEU, t. 2, pp. 20, 40, 176, 177-179, 189, 190, 192, 241.

GIACOMO BIALLOZOR (Bilozor), sacerdote Ruteno... di S. Basilio, entrò... 14 Gennaro 1706... anni 25... ha fatto filosofia... Vilna e però si è applicato qui subito a quello della teologia. Ha fatto poco profitto nello studio... uomo querule e di spirito alquanto inquieto. Partì dal Collegio li 27 Marzo 1709... viatico s. 50... 15... 5...

AU, *Registro*, t. 1, f. 235; WAP, t. 2, p. 260, WLP, t. 2, p. 294n, WSEU, t. 2, p. 40.

1708. - MICHELE WOLCOW... Moscovitus... 24 Martii 1708 (date of oath).

AU, *Giuramento* 1660-1767, t. 1, f. 254.

1714. - BASILIUS BENEDICTUS POLETILO (Politillo), figlio di Casimiro... diocesi di Vilna... monaco Basiliano d'anni 22, entrò in Collegio li 28 Dicembre 1714... diacono... fu ordinato sacerdote 1 Aprile 1720... ricevuta la laurea dottorale in filosofia e teologia li 10 Aprile 1723... s. 70 per il viatico, vestiario e cose di devozione, partì dal Collegio adì 4 Maggio 1723...

Date of oath: 30 Novembris 1715.

AU, *Registro*, t. 1, f. 258; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 278.

IGNATIUS KULCZYNSKI, figlio di Giorgio e Elena, di Volodimiria nella Provincia di Volhynia, monaco Basiliano d'anni 20... entrò in Collegio li 28 Dicembre 1714, è ordinato diacono nel suo rito, et ha studiato retorica e logica... celebrò con canto la prima missa nel nostro Collegio il giorno 29 Luglio 1719... a cantare e a servire... alcuni alunni del Collegio Greco. A dì 17 Marzo 1720 difese pubbliche conclusioni di teologia polemica... 20 Aprile 1720 riceve... la laurea dottorale... s. 70... havendo sempre rimostrata savia condotta tanto nella pietà, che nello studio... partenza 6 Maggio 1720.

Date of oath: 30 Novembris 1715.

AU, *Registro*, t. 1, f. 258; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 279.

1721. - GEORGIUS BULHAK... filius Vladislai... diocesis Vilnensis... di Slonima nella Lituania, Polacco di nazione... di S. Basilio... d'anni 21, entrò... 17 Settembre 1721. È ordinato ne i quattro ordini minori... celebrò la prima missa nella chiesa de SS. Sergio e Bacco nel dì 15 Agosto 1723 e fu dottorato in filosofia e teologia... 1 Marzo 1724... s. 70... 1730 fu eletto Vescovo di Pinsco...

Date of oath: 21 Junii 1722.

AU, *Registro*, t. 1, f. 278; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 315.

1725. - HERACLIUS LISANSKI... filius Ignatii... diocesis Kijovenssis... del distretto Caminecense... di S. Basilio... d'anni 22 in circa... entrò... 4 Dicembre 1725... ha studiata quasi tutta la filosofia... è stato mandato alla scuola di teologia... A dì 20 Aprile 1728 essendo la Domenica in Albis celebrò la prima missa nella nostra chiesa. Fu dottorato in filosofia e teologia li 2(?) Aprile 1729... 1 Settembre 1729... partì... s. 70...

Date of oath: 10 Novembris 1726.

AU, *Registro*, t. 1, f. 290; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 347.

1728. - PETRUS KOSS... filius Demetrii, diocesis Czernihoviensis... Cattolico Romano di Hukraina di Moscovia in età d'anni 28 in circa e di rito greco ruteno. Entrò 14 Ottobre 1728... Sa la lingua moscovita, greca, rutena, latina et italiana et avendo già fatti... li studi della filosofia fu mandato alla

scuola della teologia essendo però prima stato esaminato in diverse questioni filosofiche e ritrovato assai capace... fu dottorato in filosofia e teologia li 28 Febraro 1731, e di 20 Aprile 1731 partì per ordine della S. Congregazione per Polonia nel Collegio Pontificio de PP. Teatini di Leopoli per ivi... sperimentare... nella dottrina cattolica e ivi farlo ordinare... havendo havuti per il viaggio, vestiario e cose di devozione scudi 120... prestò li soliti giuramenti li 27 Agosto 1730.

AU, *Registro*, t. 1, f. 297; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 372.

1729. - GEDEONE MEDEM de Curlandia... di S. Basilio... d'an-
ni 24. Entrò 15 Ottobre 1729... Ha studiata tutta la filo-
sofia. Sa le lingue: latina, polacca e ruten... 10 Maggio
1732 fu dottorato... in teologia e filosofia... 18 Maggio 1732
partì... s. 70...

2 Maggio 1731... nella chiesa di S. Atanasio da Monsi-
gnore Matranga fu ordinato... al osteriato, lettorato, esor-
citato, e accolitato, ...3 Giugno 1731... sudiaconato, ...26
Agosto 1731... diacono, ...16 Dicembre 1731... sacerdote.
Celebrò la prima messa nella Madonna SSma del Pascolo
il giorno di Natale di Gesù Christo nostro Signore.

AU, *Registro*, t. 1, f. 301; AU, *Liber Ordinationum*, 1706-1884, t. 1,
f. 15-16; WAP, t. 3, 259; WSEU, t. 2, pp. 267, 268.

1731. - MATTHEUS SOVICH... filius Francisci... diocesis Petrobur-
gensis... 2 Februarii 1731 (date of oath).

AU, *Giuramento*, t. 1, f. 376.

1733. - CAESARIUS STEBNOWSKI (Stablenoschi)... filius Andreae
et Barbarae... Premisliensis ...3 Octobris 1733 (date of oath).
A di 25 Aprile 1738 fu ordinato sacerdote da Monsignore
Matranga nella chiesa di S. Atanasio.

AU, *Giuramento*, t. 1, f. 391; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 22.

1737. - FELICIANUS ZABLOCKI (Zablochi), Ordinis Divi Basilii
Magni... filius Casimiri... Vilnensis... 15 Septembris 1737
(date of oath).

AU, *Registro*, t. 1, f. 318; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 413.

1741. - MAXIMILIANUS RILLO, ODBM... filius Hieronimi... Vilnensis... 17 Septembris 1741 (date of oath). Adì 3 Maggio 1742 fu ordinato sudacono da Monsignore Matranga nella chiesa di S. Basilio... 14 Maggio 1742... ordinato diacono nella chiesa di S. Basilio. Adì 22 Settembre 1742 fu ordinato sacerdote da Monsignore Matranga nell'oratorio del Collegio di Propaganda.

AU, *Registro*, t. 1, f. 339; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 431; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 25.

1742. - BASILIUS BOSICHKOVICH (Bosikovich, Bosiscovich), ODBM... filius Stanislai... diocesis Plocensis... 26 Maji 1742 (date of oath). ...monaco Basiliano Ruteno, fu ordinato suddiacono di 15 Agosto 1744 e di 30 detto fu ordinato diacono et alli 8 Settembre fu ordinato sacerdote, tutti li ordinazioni gli furono conferiti in rito greco nella chiesa di S. Basilio dal Ill.mo Mons.re Giuseppe Schirò Arcivescovo di Durazzo, colla dispensa dell'Ill.mo Sig.re Cardinale Vicario (In signing his oath, he added to his name "Croata".)

AU, *Registro*, t. 1, f. 336; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 446; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 28.

1747. - HIERONYMUS MANKIEWICZ (Marichiewicz), ODBM... filius Andreae... Premisliensis... 22 Februarii 1747 (date of oath). ...5 Febbraio 1747 ...ordinato suddiacono da Mons.re Ill.mo Schirò nella chiesa di Madonna del Pascolo.

AU, *Registro*, t. 1, f. 445; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 467; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 29.

ATHANASIUS SEPTYCKI (Sceptychi), OSBM... filius Stephani... Leopoliensis... 22 Februarii 1747 (date of oath). ...d'anni 25. Teologia an. 2do. Ingresso 16 Novembre 1745. A di 17 di Marzo 1748... ordinato sacerdote nella chiesa della Madonna del Pascolo da Mons.re Schirò, Arcivescovo di Durazzo.

AU, *Registro*, t. 1, f. 345; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 468; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 30.

1749. - METROPHANES MAZANOWSKI, OSBM... SS. Trinitatis... 21 Novembris 1749 (date of oath). A di 31 Marzo 1750...

già suddiacono... fù ordinato diacono nella chiesa di S. Atanasio de' Greci dal... Schirò, Arcivescovo Dirachiese.

AU, *Giuramento*, t. 1, f. 493; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 32.

INNOCENTIUS MATKOWSKI, OSBM... filius Georgii... di età anni 28... alunnato Vives... entrò... 2 Dicembre 1748. Studia il primo anno di teologia... Provincia sub titulo Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... diocesis Haliciensis... 21 Novembris 1749 (date of oath). La prima tonsura, ordini minori e suddiaconato in un sol dì dall'Ill.mo... Schirò... nella chiesa di S. Atanasio... A dì 25 Marzo 1751... ordinato diacono da... Schirò... S. Atanasio... A dì 28 Marzo 1751... ordinato sacerdote dall'...Schirò... S. Atanasio...

AU, *Registro*, t. 1, f. 356; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 495; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 33-34.

1752. - THEOPHILUS CHAPLIC, OSBM..filius. Michaelis... SS. Trinitatis... Vilnensis... 20 Septembris 1752 (date of oath) ingresso 4 Novembre 1750, alunnato S. Onofrio, teologia 2do (1752-53), anni 26. A dì 15 Aprile 1753... ordinato sacerdote dall'...Schirò... S. Atanasio... la Domenica delle Palme.

AU, *Registro*, t. 1, f. 364; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 532; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 35.

VIGILIUS SZADURSKI, OSBM... Protectionis BVM... filius Demetrii... Luceoriensis... 20 Septembris 1752 (date of oath). Ingresso 4 Gennaro 1752, alunnato S. Onofrio, teologia 1º (1752-53), anni 25. A dì 7 Aprile 1754... ordinato sacerdote la Domenica delle Palme dall'...Schirò... S. Atanasio.

AU, *Registro*, t. 1, f. 367; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 533; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 36; ASP, *Collegio Propaganda*, Mss. No. 344 (345), Catalogo degli Alunni del Venerabile Collegio Urbano de Propaganda Fide per l'anno 1752 nel tempo del Padre Idelfonso di S. Paolo delle Scuole Pie, Rettore dell'anno corrente (folios not numbered); ASP, *Collegio Propaganda... Catalogo... 1753...*

1754. - JOSAPHAT HREBNICKI, OSBM... SS. Trinitatis... filius Francisci... Vitebscensis... 14 Septembris 1754 (date of oath). Ingresso 22 Dicembre 1753, alunnato D'Adda, teologia 1º

(1754-55), anni 20. La fama... generalmente del suddetto era illustre presso tutti.

AU, *Registro*, t. 1, f. 443; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 548; ASP, *Collegio Propaganda*... Catalogo... 1754... Catalogo... 1755.

1756. - HYACINTHUS NESTERSKI, OSBM... Protectionis BVM... filius Basilii... Camenecensis... 7(2?) Julii 1756 (date of oath). Ingresso 3 Novembre 1754, alunnato D'Adda, teologia 1° (1755-56), anni 21. 6 Marzo 1757... ricevette... lettorato, cantonato e suddiaconato... 25 Marzo 1757... ordinato diacono dall'...Schirò... S. Atanasio. A dì 1° Maggio 1757... ordinato sacerdote colla dispensa d'età di tredici mesi dall'...Schirò... S. Atanasio.

AU, *Registro*, t. 1, f. 446; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 565; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 40-41; ASP, *Collegio Propaganda*... Catalogo... 1755... Catalogo... 1756.

1757. - LEONTIUS GIEDROYC, OSBM... SS. Trinitatis... filius Dominici... diocesis Wolozynensis (?)... 26 Maji 1757 (date of oath). Ingresso 5 Novembre 1756, alunnato D'Adda, teologia 1° (1757-58), anni 24, Lituania.

AU, *Registro*, t. 1, f. 383; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 582; ASP, *Collegio Propaganda*... Catalogo... 1757... Catalogo... 1758.

PORPHIRIUS BASTASICH (Basztassich), OSBM... Provinciae Croatae... filius Thomae... diocesis Zagrabienensis (Zagabriensis)... 16 Maji 1757 (date of oath). Ingresso 10 Aprile 1752, grammatica (1753-54), anni 16. 25 Febbraio 1762... ordini minori... Schirò... S. Atanasio... 8 Marzo 1762... diaconato... 5 Aprile 1762... presbiterato da... Schirò... S. Atanasio. Monaco ruteno di Croazia.

AU, *Registro*, t. 1, f. 373; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 583; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 45-46; ASP, *Collegio Propaganda*... Catalogo... 1753... Catalogo... 1754 through 1760.

1760. - HIEROTHEUS KORCZYNSKI (Kornynski, Kirchisch, Kirshisch), OSBM... Protectionis BVM... filius Stephani... Premisliensis... 6 Aprilis 1760 (date of oath). Ingresso 28 Ottobre 1758 (Catalogo 1759), 5 Novembre 1758 (Catalogo 1760). Alunnato Vives, teologia 2° (1760-61), anni

24. 25 Febbraro 1762... ordini minori... Schirò... S. Atanasio... 8 Marzo 1762... diaconato... 5 Aprile 1762... presbiterato da... Schirò... S. Atanasio.

AU, *Registro*, t. 1, f. 444; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 603; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 45-46; ASP, *Collegio Propaganda*... Catalogo... 1759... Catalogo... 1760.

JOSEPHUS MICHALOWSKI (Miccheloshi, Miccheloschi, Michalovuchi), OSBM... SS. Trinitas... filius Joannis... Bre-stensis... 6 Aprilis 1760 (date of oath). Ingresso 4 Novembre 1759, alunnato Vives, teologia 1° (1760-61), anni 25. 11 Aprile 1762... ha ricevuto la tonsura e ordini usque ad diaconatum da Mons. Schirò... S. Atanasio... 13 Aprile 1762... diaconato da... Schirò... S. Atanasio... 18 Aprile 1762... presbiterato... S. Atanasio da Mons.re Schirò.

AU, *Registro*, t. 1, f. 440; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 604; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 47; ASP, *Collegio Propaganda*... Catalogo... 1760.

1762. - ORESTES NACHIMOSKI (Nachimoschi), OSBM... Protectionis BVM... filius Theodori... diocesis Lublinensis... 6 Augusti 1762 (date of oath).

AU, *Registro*, t. 1, f. 401; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 633.

1764. - MELETIUS LUCKI, OSBM... filius Alexandri... Haliciens... 3 Mai 1764 (date of oath). Li giovani monaci, eccetto qualcuno... furono eccellenti in costume ed in virtù.

AU, *Registro*, t. 1, f. 410; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 652.

1767. - PHILARETUS MOCZARSKI, OSBM... filius Joannis... diocesis Zaslaviensis... 29 Januarii 1767 (date of oath). Laudandus in pietate, in ingenio et in studio.

AU, *Registro*, t. 1, f. 420; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 668.

SEBASTIANUS JURKIEWICZ (Turkiewicz?), OSBM... SS. Trinitatis... filius Joannis... diocesis Jazlovicensis... 26 Maji 1767 (date of oath). ...era polacco di rito greco ruteno... praeditus... pietate, studio et aliquibus animi dotibus. A dì 25 Febbraro 1770 ha ricevuto la tonsura e ordini minori... da Mons. Rafaele Tuki di rito copto... S. Stefano

de' Mori con la dispensa del Papa. A dì 4 Marzo 1770... diaconato... nella medesima chiesa. A dì 21 Marzo 1770... sacerdote dal medesimo sopradetto nella medesima chiesa.

AU, *Registro*, t. 1, f. 424; AU, *Giuramento*, t. 1, f. 710; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 55.

1769. - HILARION PAWLIKOWICZ KOMARNICKI, OSBM... Protectionis BVM... filius Joannis et Joannae de Soroczyn-sciis, Palatinatus Podoliae, diocesis Camenecensis... 25 Novembris 1769 (date of oath). All ordinations the same as Jurkiewicz, see above.

AU, *Registro*, t. 2, f. 3; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 13; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 55.

1772. - BONIFATIUS FIZIKIEWICZ (Fizykiewicz), OSBM... Protectionis BVM... filius Thomae et Annae... Haliciensis... 21 Septembris 1772 (date of oath). A dì 14 Febraro 1773 fu da Mon.re Giancrisostomo Clugny, Arcivescovo di Durazzo conferito nella chiesa del Collegio la tonsura, il lettorato ed il sudiaconato in rito greco... 21 Marzo 1773 dal medesimo M.re... nella chiesa del Collegio il diaconato. A dì 13 (15?) Aprile 1773 nella chiesa di S. Atanasio... presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 10; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 34; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 61.

ATHANASIUS FALKOWSKI, OSBM... SS. Trinitatis... filius Stanislai... Luceoriensis... 21 Septembris 1772 (date of oath). All ordinations the same as Fizikiewicz, see above.

AU, *Registro*, t. 2, f. 11; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 35; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 61.

1774. - INNOCENTIUS KRZYŻANOWSKI, OSBM... Protectionis BVM... filius Petri et Catherinae... Leopoliensis... 17 Aprilis 1774 (date of oath). A dì 3 Marzo 1776... Clugny... conferì... tonsura, il lettorato ed il suddiaconato... A dì 10 Marzo 1776 nella chiesa di S. Atanasio... diaconato... A dì 17 Marzo (1776)... S. Atanasio... Clugny... conferì il presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 22; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 81; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 65-66.

MERCURIUS RYMASZEWSKI (Rymazewski), OSBM... SS. Trinitatis... filius Joannis et Annae... Luceoriensis... 17 Aprilis 1774 (date of oath). A dì 3 Marzo 1776... Clugny... conferì... il solo suddiaconato... A dì 10 Marzo 1776... S. Atanasio... diaconato... A dì 17 Marzo (1776)... S. Atanasio... presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 23; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 53; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 65-66.

1775. - JOANNES CHRYSOSTOMUS SKORYNA, filius Andreae et Dorotheae... in Palatinatu Polocensi, diocesis Polocensis praestitit iuramentum die 15 Augusti 1775. In omnibus palmas abripuit, ni fallor. A dì 8 Marzo 1778... S. Atanasio... Clugny Arcivescovo... conferì... prima tonsura acolitato, sudiaconato... A dì 15 Marzo 1778... S. Atanasio... diaconato. A dì 19 Marzo 1778... S. Atanasio... presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 29; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 109; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 67-68.

THOMAS OBUCH OBUCHOWSKI OBUCHOWICZ (Tomaso Obuc), filius Joannis et Mariae-Anastasiae, Archiepiscopatus Polocensis, praestitit iuramentum die 15 Augusti 1775. Optimus praeclarusque in omnibus iudicio tum aequalium tum superiorum. A dì 28 Febbraro 1779... Clugny... di Durazzo conferì... S. Atanasio... lettorato e suddiaconato... A dì 4 (?) Marzo 1777... S. Atanasio... diaconato... A dì 19 Marzo 1779, giorno di S. Giuseppe... S. Atanasio... presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 31; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 117; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 68.

1777. - FLORIANUS SZASZKIEWICZ (Zuschievicsz, Zaszkievicas), OSBM... Protectionis BVM... filius Basilii et (?) de Moszczyńskich Szaszkieviciorum... Luceoriensis... 15 Augusti 1777 (date of oath). All ordinations as Obuch, see above.

AU, *Registro*, t. 2, f. 34; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 129; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 68.

HERACLIUS KIRYATT (Kiriatt), OSBM... SS. Trinitas... filius Laurentii... Polocensis... 15 Augusti 1777 (date

of oath). A dì 28 Febbraro 1779... Clugny... S. Atanasio... diaconato... A dì 19 Marzo 1779... S. Atanasio... presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 35; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 131; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 68.

1780. - THOMAS BOYNO RODZIEWICZ ex Alba Russia... filius Stephani et Annae... districtus Oszmianensis... 6 Januarii 1780 (date of oath). ...esemplare di prudenza e di scienza e moderazione.

AU, *Registro*, t. 2, f. 41; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 157.

BENEDICTUS JANIK RZECZYCKI (Rzeszicki), OSBM... Protectionis BVM... filius Michaëlis et Victoriae de Vinnarsciis... Palatinatus Kiioviensis, diocesis Zytomiriensis... 15 Augusti 1780 (date of oath). A dì 24 Febbraro (1782)... Crugne (?)... di Durazzo... S. Atanasio conferì... li ordini de littorato e sudiaconato. A dì 4 Marzo 1782... diaconato... A dì 9 Marzo (1782)... S. Atanasio... presbiterato.

AU, *Registro*, t. 2, f. 42; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 159; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 71-72.

JULIANUS ANTONOWICZ (Antonowivici), OSBM... SS. Trinitatis... filius Michaëlis et Joannae... Vilnensis... districtus Pinscensis... 15 Augusti 1780 (date of oath). Quod in supradicto erat levitatis, operiebatur gravitate, prudentia, virtutis splendore cum socii sui Patris Juliani. All ordinations as Rzeszycki, see above.

AU, *Registro*, t. 2, f. 42; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 161; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 71-72.

1783. - JOACHIMUS NOWINA ZLOTNICKI (Zloynitchi), OSBM... Protectionis BVM... filius Francisci et Evae Kozlowsciis... Volhyniae... Chelmensis... 15 Augusti 1783 (date of oath). A dì 21 Marzo 1784... Crugnes... conferì li ordini minori... S. Atanasio... A dì 13 Marzo 1785... Grugnes... sudiaconato... S. Atanasio... A dì 19 Marzo... 1785 Crugnes... conferì... diaconato nella suddetta chiesa. A dì 27 Marzo 1785, giorno di Pasqua... S. Atanasio... presbiterato. È legiero, e puerile, di talento mediocre.

AU, *Registro*, t. 2, f. 48; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 185; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 74-75.

JOSAPHAT BULHAK, OSBM... SS. Trinitatis... filius Josephi et Rosaliae... Vlnensis... districtus Slonimensis... 15 Augusti 1783 (date of oath). All ordinations as Zlotnicki, see above. Omnia praeclara et insignia, quae necesse est, ut resplendeant in ministris Ecclesiae, reperiuntur Dei beneficio in praefato adolescente, eventus probabit opus.

AU, *Registro*, t. 2, f. 49; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 187; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 74-75.

1786. - JOANNES PAWLOWSKI, filius Feliciani et Constantiae, Archiepiscopatus Polocensis... 22 Augusti 1786 (date of oath).

AU, *Registro*, t. 2, f. 59; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 231.

1787. - BASILIUS POLONSKI, OSBM... SS. Trinitatis... filius Joannis et Franciscæ... Vlnensis... districtus Slonimensis... Epiphaniae 1787 (date of oath).

AU, *Giuramento*, t. 2, f. 260.

1789. - LUCIDUS DZIERŻANOSKI (Dergenoschi), OSBM... Protectionis BVM... filius Petri... Luceoriensis... 15 Augusti 1789 (date of oath). ...suddiacono alli 7, diacono alli 14, sacerdote alli 19 del Marzo 1792.

AU, *Registro*, t. 2, f. 71; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 285; AU, *Liber Ordinationum*, t. 1, f. 89.

BENIAMINUS BENEDICTUS KORZA, OSBM... SS. Trinitatis... filius Gregorii et Catherinae... Vlnensis... districtus Slonimensis... 15 Augusti 1789 (date of oath).

AU, *Registro*, t. 2, f. 91; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 287.

1795. - JULIANUS MICHALEWSKI, filius Simonis, monachus Basilianus Congregationis Ruthenorum, praestitit iuramentum die 24 Mai anno Domini 1795. Praeclara laus tribuenda in omnibus.

AU, *Registro*, t. 2, f. 88; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 383.

1796. - NICOLAUS MICHALEWSKI, filius Philippi... Chelmensis... 22 Junii 1796 (date of oath). Praefulsit in Collegio probitate morum, ingenii acumine, disciplina et studio prae-

sertim theologiae, cuius non potuit totum absolvere cursum propter F(rancorum) expulsionem, adeoque ordinatus sacerdos ab Ill.mo ac R.mo Angeluni, Graecorum E.po, discessit Roma una cum aliis illacrymans. (It is interesting to note that this student is the only one who signed his name to the oath in the Cyrillic alphabet.)

AU, *Registro*, t. 2, f. 93; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 409.

BENEDICTUS LENARTOWICZ, filius Joannis... Basilianus... iuramentum die 15 Augusti 1796. Moribus, ingenio praeditus, rebus gerendis aptus, praesertim suis, discessit e Collegio tempore naufragio.

AU, *Registro*, t. 2, f. 93; AU, *Giuramento*, t. 2, f. 411.

1846. - JOSEPHUS BIELINSKI, Leopoltanus, ritus graeci, diocesis Leopoliensis ortus. Ingressus est 31 Decembris 1845. Antequam in hoc Collegium admitteretur, pertinebat ad Graecum Ruthenum Collegium Divi Athanasii de Urbe et moratus est cum graecis, quorum erat praefectus contubernalis per 12 vel 13 menses. Postea precum vi a superioribus hic translatus est. Juramentum emisit 29 Junii 1846 et die 5 Julii eiusdem anni Viennam iterum petiit inani-
bus suffultus rationibus. Juvenis profecto (sentence unfinished).

AU, *Registro*, t. 2, f. 357; AU, *Giuramento*, t. 3, f. 352; *Archivio del Collegio Geeco de Urbe*, Cod. ms. N° 23, f. 1.

List of Students and Year of Admission to the College of P.F.

1. Antonowicz, Julianus	1780	11. Falkowski, Athanasius	1772
2. Bastasich, Porphirius	1757	12. Fizikiewicz, Bonifatius	1772
3. Biallozor, Giacomo	1706	13. Giedroyc, Leontius	1737
4. Bielinski, Josephus	1846	14. Hrebnicki, Josaphat	1754
5. Biruchieviz, Policarpo	1683	15. Jarembischi, Giorgio	1683
6. Bosichkovich, Basilius	1742	16. Jurkiewicz, Sebastianus	1767
7. Bulhak, Georgius	1721	17. Kiryatt, Heraclius	1777
8. Bulhak, Josaphat	1783	18. Kiszka, Leonzio	1687
9. Chaplic, Theophilus	1752	19. Korczynski, Hierotheus	1760
10. Dzierzanoski, Lucidus	1789	20. Koss, Petrus	1728

21. Korza, Beniaminus	1789	45. Pietoschi, Alberto	1643
22. Krzyżanowski, Innocentius	1774	46. Poletilo, Basilius Benedictus	1714
23. Kulczynski, Ignatius	1714	47. Poloński, Basilius	1787
24. Lanieuski, Giustino	1699	48. Procevic, Basilio	1693
25. Lenartowicz, Benedictus	1796	49. Rillo, Maximilianus	1741
26. Lisanski, Heraclius	1725	50. Rodziewicz, Thomas Boyno	1780
27. Lucki, Meletius	1764	51. Roginiski, Giosafat	1699
28. Lubieniecki, Agostino	1706	52. Rymaszewski, Mercurius	1774
29. Maleieuschi, Innocenzo	1701	53. Rzeczycki, Benedictus Janik	1780
30. Mankiewicz, Hieronymus	1747	54. Sadkonuski, Valentino	1652
31. Matkowski, Innocentius	1749	55. Sanbroschi (Samborski), Al-	
32. Mazanowski, Metrophanes	1749	berto	1643
33. Medem, Gedeone	1729	56. Septycki, Athanasius	1747
34. Michalewski, Julianus	1795	57. Skoryna, Joannes Chrys.	1775
35. Michalewski, Nicolaus	1796	58. Soluhouschi, Giacomo	1696
36. Michalowski, Josephus	1760	59. Sovich, Mattheus	1731
37. Milcoschi (Milkovskyj) Paolo	1651	60. Stebnowski, Caesarius	1733
38. Moczarski, Philaretus	1767	61. Szadurski, Vigilius	1752
39. Nachimoski, Orestes	1762	62. Szaszkiewicz, Florianus	1777
40. Nesterski, Hyacinthus	1756	63. Terleschi, Benedetto	1645
41. Obuch Obuchowski, Thomas	1775	64. Vitkevich, Giovanni	1651
42. Osereschi (Osieskyj), Samuel	1645	65. Wolcow, Michele	1708
43. Pawlikowicz Komarnicki, Hi-		66. Zablocki, Felicianus	1737
larion	1769	67. Zlotnicki, Joachimus Nowina	1783
44. Pawlowski, Joannes	1786	68. Zolkieuschi, Antonio	1687

L. GLINKA, OFM

MEMORIALI INEDITI DI GIORDANO MICKEVYČ
Procuratore Generale dell'Ordine Basiliano a Roma
(1799-1827)

Diamo qui alla luce alcuni memoriali di P. Giordano Mickevych, Procuratore Generale della Chiesa Ucraina cattolica e dell'Ordine dei PP. Basiliiani presso la Sede Apostolica. Abbiamo trovato questi memoriali, indirizzati ai Papi: Pio VI (1775-1799) e Pio VII (1800-1823) nell'Archivio della S.C. de Propaganda Fide¹.

Molti memoriali inviati dal Procuratore Mickevych alla Sede Apostolica sono importanti, perché aiutano a formare un'idea della condizione in cui versava la Chiesa Ucraina cattolica subito dopo la spartizione del Regno della Polonia (1772-1795), quando la Metropolia di Kyjiv risultò divisa in tre parti. La maggior parte si trovò sotto l'Impero Russo e quindi sotto la Chiesa Ortodossa russa; la seconda parte si trovò sotto la Prussia, mentre la terza, il resto cioè del territorio della Metropolia venne incorporato all'Impero Austriaco, e poté restare fedele all'unione cattolica, benché abbia subito, sotto l'Imperatore Giuseppe II (1780-1790) delle conseguenze del « giuseppinismo ». In quei tempi la Chiesa cattolica non godeva di piena pace e libertà nemmeno a Roma: sotto la Repubblica Ro-

¹ Giordano Mickevych nacque nel 1745 nel villaggio di Nehrybka (Ucraina Occidentale), non lontano da Peremyšl. Compiuti gli studi teologici, entrò nell'Ordine di S. Basilio Magno (1774). Ordinato sacerdote nel 1780, insegnò matematica nel Collegio Basiliano di Ovruč, poi retorica in Šarhorod e Ostroh ed infine filosofia in Vilno. Nominato nell'anno 1789 Procuratore Generale, iniziò la sua attività a Roma nel 1789, restandovi fino alla sua morte, 5 gennaio 1827. Cf. STUDYNSKYJ, K., *Materijaly do istoriji kulturnoho žytja v Halyčyni v 1795-1857 rr.*, in « Ukrajinsko-Ruskyj Archiv », tom. XIII-XIV, Lviv 1920, XI.

mana dominata dalle idee liberali del movimento napoleonico, numerose erano le interferenze negli affari ecclesiastici.

Questi memoriali completano quelli finora pubblicati² gettando un raggio di luce sugli avvenimenti storici riguardanti la Chiesa Ucraina cattolica (n. 4) e le difficoltà economiche per mantenere la chiesa dei SS. Sergio e Bacco e l'Ospizio (nn. 7-8) nonché sulle diverse facoltà e dispense concesse al G. Mickevych dai Papi.

DOCUMENTO N. 1

28.IX.1790

Il Procuratore Generale domanda dal Papa Pio VI la facoltà di ritenere e leggere i libri messi all'indice.

APF, *Scritt. riferite nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. I (1639-1800), fol. 309.

Bmo. Padre

Il Procuratore Generale della Congregazione di S. Basilio dei Monaci Ruteni in Polonia, ed attuale Rettore della Chiesa di SS. Sergio e Bacco in Roma, Umilissimo Oratore della S.V. con ogni maggior ossequio espone abbisognargli la facoltà di leggere, e ritenere vita sua naturale durante, tutti i libri, che trattano ex professo contro la Religione cattolica. L'Oratore dunque supplica l'innata clemenza della S.V. acciò degnarsi voglia concedere la licenza al S. Segretario della Congregazione dell'Indice, perchè possa conseguirla in perpetuo.

Che la grazia.

² Altri scritti di G. Mickevych sono stati editi in *Monumenta Ucrainae Historica*, tom. VII (1774-1807) e tom. VIII (1800-1839), Romae 1969 e 1971: collegit Metropolita Andreas Šeptyckyj, edidit Metropolita Josephus Slipyj; WELYKYJ, A., *Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae et Bielarussiae (1650-1850)*, vol. II (1780-1862), Romae 1965. Per le lettere scritte da G. Mickevych al vescovo ucraino cattolico di Peremyšl, Giovanni Snihurskyj (1817-1819), cf. STUDYNSKYJ, K., *Materijaly...*, XI, pp. 43-50. Altre lettere scritte da Mickevych al Metropolita di Halyč, Michele Levyckyj, sono state editate sotto il titolo: *Pys'ma Iordana Mickevycha gen. prokuratora Vasylyan v Rymy k mytropoliti M. Levyckomu*, in: *Vistnyk Nar. Domu*, 1906, pp. 117 ss.

DOCUMENTO N. 2

Il Procuratore G. Mickevyč domanda da Pio VI la facoltà per i missionari Basiliiani in Russia di benedire rosari, cingoli, scapolari e l'indulgenza plenaria in articulo mortis.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Moscovia, Polonia, Ruteni*, vol. 17 (1791-1799), fol. 118r-v.

Beatissime Pater!

Jordanus Mickiewicz Ord. S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum in Urbe Procurator Generalis cum profundissimo obsequio supplicat Sanctitati Vestrae, ut Monachis Ordinis sui per varias in Russia Regni Poloniae et Lithuaniae partes actuales missiones exercentibus permittatur facultas rosaria, scapularia, et cingulos tam in exercitio missionum, quam etiam extra missiones in perpetuum benedicendi, eisque plenariam indulgentiam in articulo mortis applicandi. Quando enim in concursu populi ad easdem missiones adventantis, aliquoties numismata, coronas et cruces vi obtentae in antecessum a Sancta Sede Apostolica gratiae benedicunt, iisque solitas applicant gratias, saepe saepius molestantur ab aliis, ut etiam rosaria, scapularia, et cingulos in defectu eorum Sacerdotum, ad quos per speciale Sedis privilegium eorundem benedictio pertinet, benedicant, et similes applicent Indulgentias.

Quam gratiam...

DOCUMENTO N. 3

c. 1794

Il Procuratore Mickevyč supplica Pio VI di non concedere il transito al rito latino per il Basiliano G. Livyckyj.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Moscovia, Polonia, Ruteni*, vol. 17 (1791-1799), fol. 236r-v.

Beatissime Pater!

Procurator Generalis Ordinis Sancti Basilii Magni Congregationis Ruthenorum, humillimus Orator S. Vestrae supplicat, ut Joannes Liwicki, recurrens per Sacram Paenitentiarium ad Beatitudi-

nem Vestram pro saecularisatione, et transitu ex Ritu Rutheno ad Latinum, uti monachus Ordinis S. Basilii Magni, Professus in monasterio Suprasliensi exempto a jurisdictione Protoarchimandritae Congregationis Ruthenorum, ast subjectus regimini Metropolitano Russiae, non prius in desideriis suis audiatur, donec sui Superioris votum ac consensum in scriptis huic Sacro Tribunali praesentaret. Si enim sine omni justa causa Monachis Basilianis ex strictiori regula ad saecularisationem et consequenter ad Ritus Latinum propter pingua beneficia facilis aperietur via, unica Religio in Ritu Graeco Rutheno contra tot tantaque Sedis Apostolicae Decreta, quibus est consolidata, subvertetur, et Unio Ruthenorum in Regno Poloniae cum S. Romana Ecclesia, quae precipue per Monachos Basilianos sustinetur, facile disrumpi poterit.

Quam gratias Deus...

DOCUMENTO N. 4

2.I.1797

Il rapporto di G. Mickevycz sullo stato della Gerarchia cattolica rutena nel dominio russo, secondo la lettera dell'arcivescovo E. Lisowskyj di Polock (1783-1809) e vescovo P. Wazynskyj di Cholm (1790-1804).

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Moscovia, Polonia, Ruteni*, vol. 17 (1791-1799), fol. 171-172.

Beatissime Pater!

Jordanus Mickiewicz Ord. S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum Procurator Generalis cum profundissimo cultu, ac summa veneratione deponens in manibus SSmi ac Maximi Universae Ecclesiae Pontificis adventitias duas Litteras authenticas: alteram Il.mi D.ni Porphyrii Wazyński sub Dominio Imperatoris Romani Episcopi Chelmensis Ritus Rutheni Latino uniti: alteram Il.mi D.ni Heraclii Lisowski, ejusdem Ritus sub Dominio Russiae Archiepiscopi Polocensis, ut modo supra omnes Ruthenos Unitos jurisdictionem habentis, utramque in materia Hierarchiae Ruthenorum in Regno Poloniae existentium scriptam. Humillime supplicat Sanctae Sedi Apostolicae nomine ejusdem suae Hierarchiae pro necessariis

et indilate providendis opportunis remediis non modo salvandi perseverantium adhuc in aliquibus Dioecesibus Ruthenorum Unitorum cum Ecclesia Romana Unionem, verum et reuniendi tam recenter per violentiam Domini Rossiaci abstractas ad apostasiam millenas Ecclesias Parochiales, quam etiam universi Imperii Russiae ad S. Ecclesiam Romanam, uti Matrem Ecclesiarum, et Centrum Sanctae Catholicae et Apostolicae Fidei. In tam extenso Imperio Russiae unicus et solus in praesentiarum Hieracius Lisowski Archiepiscopus Polocensis sine spe habendi in vita sua aliquem Coadjutorem, et post mortem suam ejusdem concessionis successorem gaudet ampliori jurisdictione episcopali respectu Ruthenorum Unitorum cum hac tamen cautela, ut quemadmodum aliis habitantibus sub dominio Russorum episcopis, ita et illi sub poenis criminalium judiciorum nec quidquam contra religionem dominantem tentare, nec ad hanc S. Sedem pro implorandis auxiliis palam recurrere liceat, ut testatur praesens Ejusdem recursus mediante Caesareae dictionis Episcopo Ilmo Chelmeni factus. Hanc ob causam remotis a suis dioecesibus, Metropolitano, Vlodimirensi, Luceoriensi, et Piscensi Episcopis, crescit in dies decoratus jam tribus Episcopis Disunitis populus russicus in nuper catholica Russia, diminuuntur paroeciae ac monasteria monachorum unitorum, adaugetur odium in utriusque ritus catholicos, quod pro schismaticis reputentur, et vix sperandum est, ut successu temporis in toto Imperio Russiae tam Rutheni Uniti quam etiam Latini in primitivo confessionis suae lumine tolerantur. Extensio nationis Rossiacae, vires bellicorum eventuum, fiducia inalterabiliter a tempore Apostolorum retentae hucusque in suo Imperio catholicae fidei, sumptus immensi, qui pro sustinenda in omnibus ejus partibus orthodoxia ab aerario imperiali impenduntur, non aliam omnibus Russiae subditis ominantur futuram sortem, nisi hanc, ut post unum saeculum, vel adhuc non effluante uno, omnes Rutheni Uniti et Latini in domini imperii Rossiaci ritu, moribus, et confessione religionis veri efficiantur Russi. (172r) Inductio hujus probatur in multis Regionibus non ita pridem imperio Russorum incorporatis. Cum igitur in desperatis rebus Ruthenorum Unitorum minime supersit aliud medium obviandi huic malo eminenti, nisi, ut juxta insinuationem litterarum hic adnexarum quam primum reuniatur integra Russia, et sub uno Pastore in duplici Ritu, una Ecclesia ex diversa nonnihil confessione efficiatur, supplicatur millenis vicibus a tota Natione Ruthena S. Sedi Apostolicae, ut decidente Supremo ejusdem Moderatore feliciter modo

Regnante Pio Sexto Pontifice Maximo Optimo a tam multo tempore desiderata inter Russiam unitam at disunitam perficiatur Unio.
Quam gratiam...

DOCUMENTO N. 5

17.X.1798

Dovendo ritornare in Polonia, il Procuratore Mickevycz chiede da Pio VI il permesso di celebrare in rito latino.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. I (1639-1800), fol. 406.

Beatissimo Padre

Jordano Mickiewicz Monaco Basiliano Oratore Umilissimo della Santità Vostra, essendo in procinto di partire, e dovendo tornare in Polonia sua Patria, dove tutti i Monaci sono costretti a stare fuori di monastero, o girare per trovar qualche asilo, non essendo possibile all'oratore di ritrovare i paramenti sagri, e gli altri utensili, che fanno di bisogno per i sacerdoti di Rito Ruteno, supplica perciò la Santità Vostra di concedergli la grazia di poter celebrare in Rito Latino non solo per viaggio, ma ancora in quei luoghi, ove non v'è comodo di paramenti, ed altro necessario per il suo Rito, essendo impossibile in tutti i luoghi ritrovare Chiesa del suo Rito, grazia ad altri accordata dalla s. memoria di Clemente XIII, e questo per non rimaner privo di un bene spirituale, quale appunto il quello del Sagrosanto Sacrificio.

Che la grazia...

DOCUMENTO N. 6

29.XI.1808

Giordano Mickevycz supplica dal Papa Pio VII la facoltà dell'indulgenza plenaria da concedersi agli ammalati in punto di morte.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. II (1801-1825), senza numero di foglio.

Beatissime Pater

Jordanus Mickiewicz Sacerdos, ac Procurator Generalis Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum, ut melius possit suc-

currere Christi fidelibus in agone luctantibus, pedibus S.V. provolutus deprecatur humillime facultatem impertiendi benedictionem cum adnexa plenaria Indulgentia omnibus utriusque sexus Xti fidelibus quorum agoni adstiterit. Et quam...

Ex Aud. Ssmi. Die 29 nobris 1808.

SS.mus D.nus Nr. Pius PP. VII. Oratori benigne concessit facultatem impertiendi benedictionem, cum adnexa Plenaria Indulgentia, in mortis articulo lucranda ijs omnibus utriusque sexus Xti fidelibus rite dispositis, quibus adstiterit in eorum extremo agone, praesenti vita Oratoris naturali durante valituro absque ulla Brevis expeditione.

Datum Romae ex Secreteria S. Congregationis Indulgentiarum.

Petrus Maccaroni, Secretarius (gratis)

DOCUMENTO N. 7

1810

Trovandosi l'Ospizio del Pascolo in serie difficoltà economiche, il Procuratore Mickevycz si rivolge a Pio VII per avere un aiuto dalla Dataria.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. II (1801-1825), senza n. del foglio.

Beatissimo Padre

Giordano Mickiewicz, Procuratore Generale dei Ruteni, ed attuale Rettore della Chiesa ed Ospizio dei SS. Sergio e Bacco, detta comunemente della Madonna del Pascolo, appartenente alla Nazione Rutena, Umilissimo Oratore di S.V. vivamente espone: Fin dalla Unione della Russia Polona colla S. Sede Apostolica Romana tra gli altri benefizii godevano i Ruteni Uniti per il passato in alcuni Collegi Pontificii come in Vienna Austriaca, in Bronsberga ed in Roma i posti fissi per la educazione degli alunni Ruteni; in alcuni, come in Leopoli, ed in Wilna «*exclusis alii Ritus alumni*» erano mantenuti in numero sufficiente soli alunni Ruteni colle spese della Dataria Apostolica Romana sulle dispense matrimoniali. Per la disgrazia del Regno di Polonia infatti distrutto, per le circostanze dei tempi calamitosi cessarono tutti sudetti Collegi colle sue bene-

ficienze per i Ruteni Uniti, e non restò l'altro posto per i medesimi fuori di questo Ospizio colla Chiesa pubblica in Roma, dove si mantiene finora Procuratore Generale dei Ruteni con gli altri due Religiosi Basiliani, ma e questo colla perdita del Regno di Polonia perdette tutti quelli sussidi, che gli venivano da Polonia, perciò non ha l'altro mezzo di mantenersi con tutti i posti di casa, chiesa, e suoi individui, che quella piccola pigione, che gli viene pagata dalle Case del medesimo Ospizio, e quelli 100 scudi, che li furono lasciati in Propaganda dal Cardinal Barberini³ e già per qualche anno non si pagano. In questo stato di cose trovandosi l'Oratore viene animato dalla clemenza paterna di S.V. e supplica per qualche assegnamento della Dataria Apostolica sulle dispense matrimoniali mentre quella dall'anno 1797 non paga più, né al Collegio di Bronsberga assegnati scudi 1750 baj. 50, né al Seminario Ruteno di Wilna scudi annui 1380. Con questo futuro assegnamento si ravviverà e la beneficenza dei Sommi Pontefici Predecessori, e clemenza di V.S. e l'oratore potrà continuare la sua Procura in Roma per tener quel vincolo della Nazione Rutena colla S. Sede Apostolica che è necessario, e di interprete di quelle lingue che sono proprie alla Polonia, Russia, Moravia, Bohemia etc. etc. mentre corrono degli anni, che manca in Roma Penitenziere polacco e pervenienti da qualche provincia per la devozione a Roma forestieri vengono assistiti sia nella Chiesa della Madonna del Pascolo, come anche per gli Spedali di Roma da medesimo Procuratore senza verun utile.

Che la grazia...

DOCUMENTO N. 8

4.VI.1814

Il Procuratore espone al Papa la situazione precaria dell'Ospizio e chiede un aiuto economico.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. II (1801-1825), senza numero di foglio.

Beatissimo Padre

Giordano Mickiewicz, Rettore dell'Ospizio e Chiesa dei SS. Sergio e Bacco, volgarmente detta, la Madonna del Pascolo, Procura-

³ Cardinalis Antonius Barberini (senior), frater germanus Urbani VIII. Obiit die 11 septembris 1646. Dictus S. Honuphrii, etsi postea alios titulos habuit.

tore Generale dei Basiliani Ruteni, col più profondo ossequio rappresenta lo stato del sudetto luogo pio alla Santità Vostra. Per la speciale grazia della S.V. all'istanza degli E.mi Signori Cardinali Gio. Francesco Albani defonto, e Lorenzo Litta ora Prefetto di Propaganda Fide, mentre si è verificato, che per i Ruteni Uniti sono stati aboliti l'Alunnati di Vilna, di Bronsberga, di Leopoli, e di due Collegi in Roma, restò solo ed unico l'Ospizio del Pascolo, in mancanza della necessaria intrata, l'anno 1802 furono assegnati scudi 12 mensuali sopra la Dataria Apostolica, e questi dall'anno 1808 sono cessati. L'altro soccorso di scudi 100 annui dalle Fondazioni dei Polacchi di Loreto, e questo parimenti dall'anno 1809 è terminato. Fu di più un legato perpetuo lasciato dal Cardinale Barberini sopra i beni di Propaganda di Fede ai Ruteni abitanti presso la Chiesa dei SS. Sergio e Bacco, di scudi 100 annui, il quale dall'anno 1810 si è levato, e così il sudetto Ospizio colla Chiesa pubblica, e suoi Individui, spogliato d'intrata annua di scudi 344, non ha presentemente l'altro per suo mantenimento, che sole poche, ed incerte piggioni di Case deteriorate per accaduto in Roma terremoto, e non riadattate finora per mancanza del denaro.

Stante questa mancanza dell'entrata per tutto il tempo del Governo intruso, il sudetto Rettore non poteva nè partire da Roma, essendo stato obbligato d'aspettare la fine della tragedia introdotta per il rendimento dei conti, nè mantenersi in Roma senza alcun soccorso, benchè colle tante istanze alla Tesoreria, alla Liquidazione Generale, alla Prefettura, alla Commissione delle Chiese, al Ministro dei Culti in Parigi, alla Commissione Amministrativa degli Stabilimenti esteri, ed alla Commissione di Propaganda Fide, nulla mai ha potuto ottenere. Intanto considerando l'Oratore che la Procura dei Ruteni Uniti presso la Sede Apostolica fin dal tempo di Fel. Mem. Urbano VIII fu stabilita nel sudetto Ospizio per mantenere unita la Nazione Rutena colla Chiesa Romana e sperando di anno in anno la mutazione del Governo ostile in Governo paterno, per non lasciar il luogo pio alla rapina degli invasori, e per non abbandonare i servizi spirituali sia nella sudetta Chiesa, come anche negli Ospedali ai viaggianti e militari Polacchi, Russi, Bohemi, Illirici, si è mantenuto con suo proprio, e coi graziosi imprestiti fino a questo felice momento del ritorno a Roma della S.V., e queste forzate spese dall'anno 1809, a tutto Dicembre 1813 ascendono alla somma di scudi 742.26 non contando l'altri mesi scorsi dell'anno corrente. In tal stato di cose, il ricorrente è restato sprovvisto dell'entrate

locali, e delle risorse proprie, non potendo più mantenere l'Ospizio colla Chiesa pubblica nel suo essere, supplica la S.V., che li scudi precedentemente destinati all'Ospizio cioè 12 mensuali della Componenda della Dataria Apostolica, scudi 100 annui dalle Fondazioni dei Polacchi di Loreto, e scudi 100 annui del legato perpetuo lasciati dal Cardinal Barberini sopra i Beni di Propaganda Fide, tornino a questo luogo pio, come unico mezzo di sussistenza. Alla fine il supplicante sottomette il tutto esposto alla considerazione Sovrana e Paterna della S.V., dopo aver amministrato il sudetto luogo pio colla Procura Generale dei Basiliani Ruteni presso la Sede Apostolica per anni 26, nelle più critiche circostanze di Roma e se stesso in tutto, e per tutto alla Sede Apostolica.

Che la grazia...

DOCUMENTO N. 9

Ex Aud. 2 Junij. 1816

Il Procuratore supplica il Santo Padre di permutargli la recita dell'Ufficio divino in una preghiera ecclesiastica.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni* — *Pascolo*, vol. II (1801-1825), senza numero di foglio.

Beatissimo Padre

Il P. Giordano Mickiewicz dell'Ordine di S. Basilio, Rettore della Madonna SS.ma del Pascolo alli Monti, Oratore Umilissimo della S.V. espone, che attesa la sua avanzata età, da cui ne soffre degli incomodi di salute, come ancora di mancanza tanto di vista, che di memoria, non può recitare il Divino Ufficio, tanto più che in Rito Rutheno porta nel recitarlo un tempo considerabile, onde supplichevole ricorre alla clemenza della S.V., acciò voglia accordargli la commutazione in altre preci della S. Chiesa prescritte. Che la grazia...

Sacra Poenitentiaria Tibi confessario ab Oratore electo facultatem concedit, ipsi Oratori, si ita fit, audita ejus S. Confessione, obligationes recitandi praefatas horas canonicas in quotidianam recitationem aliarum piarum precum discrete praescribendarum, prout ipsius animae saluti magis in Domino expedire judicaveris, Apostolica Auctoritate dispensando, arbitrio suo commutandi, in foro

conscientiae. Citra exemptionem a Choro, quatenus Choro assistendum teneatur et valeat.

Datum Romae in Sacra Poenitentiaria die 2 Junii 1816.

DOCUMENTO N. 10

17.V.1817

Il Procuratore ed oratore sollecita dal Papa Pio VII la facoltà di poter assolvere i penitenti della setta di Framassoni.

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. II (1801-1825), senza numero di foglio.

Bmo. Padre

Il Procuratore Generale dell'Ordine di S. Basilio Magno della Congregazione dei Ruteni, Rettore della Chiesa di SS. Sergio e Bacco, detta in Roma volgarmente Madonna del Pascolo, Umilissimo Oratore di S.V. sentendo le confessioni sacramentali dei Forestieri viaggianti per Italia, trova di tanto in tanto alcuni Penitenti, che professano la Setta ai Framasoni, e mancante da molti anni in Roma al Vaticano di S. Pietro Penitenziere Polacco, viene obbligato per la capita nella sudetta Chiesa prestarsi verso di loro da Padre Spirituale. Perciò supplica S.V. per le facoltà al sudetto caso necessarie, acciocchè possa adempiere l'ufficio secondo le Regole dalla Chiesa prescritte, e dargli assoluzione in Foro conscientiae dalle censure incerte. Che la grazia...

DOCUMENTO N. 11

29.V.1821

Giordano Mickevych, sentendosi vicino alla morte, chiede al Santo Padre l'indulgenza plenaria in « articulo mortis ».

APF, *Scritt. rif. nei Congressi, Ospizio dei Ruteni — Pascolo*, vol. II (1800-1825), senza numero di foglio.

Beatissime Pater

Jordanus Mickiewicz Sacerdos, humillimus orator Sanctitatis V.rae cognoscendo vitae suae curriculum terminandum esse in mo-

mento temporis sibi incognito, hic et compos mentis suae, supplicat S. V. ram ut ex thesauro Matris Ecclesiae concedatur sibi in Articulo mortis omnium peccatorum suorum Indulgentia Plenaria.

Quam gratiam Deus...

Die 29 Maji 1821

SS. mus Dominus Noster Pius PP. VII. Oratori Indulgentiam Plenariam in mortis articulo lucranda dummodo rite dispositus fuerit, vel saltem SS. mum Jesu nomen, corde, si ore nequiverit, devote invocaverit, benigne concessit absque ulla Brevis expeditione.

Datum Romae ex S. Congregatione Indulgentiarum.

Angelo Costaguti, Segretarius.

Редакція-Анонім

РУКОПИСИ ГР.-КАТОЛИЦЬКОЇ ПЕРЕМИСЬКОЇ КАПІТУЛИ

Від першої половини ХІХ ст. українська греко-католицька Перемиська Капітула збирала систематично старші і новіші рукописи і книги, і створила свій цінний Архів і Бібліотеку, під опікою окремого священика-кустоса, з яких користали часто українські науковці та урядовці перемиської Капітули й Консисторії. За більше як одне століття Капітульна Бібліотека і Архів стали помітною позицією в українським культурнім процесі, що в свій час, при відповіднім упорядкуванні й модерних засобах для такого діла, могли стати загальним культурним центром.

На жаль, друга світова війна — не згадуючи вже і про втрати понесені в часі першої — перепинила цей розвиток, відкроївши Перемишль взагалі від українського материка та вкинувши цілу Перемиську Землю в стан лихоліття. Перемищина з Перемишлем стали прилучені до Польської Народної Республіки, а їх життя соціальне, культурне й церковне пливе в нових обставинах, на периферіях нового політичного організму-держави, з усіма її вимогами.

Перевіряючи всі культурні скарби, які опинилися чи залишилися в рамках Польської Держави, та виправляючи поволі шкоди, які в тому секторі залишила друга світова війна 1939-1946 рр., в тому і в Перемишлі, польські бібліофіли згромадили, перерахували та примістили різні розбиті чи пошкоджені книгозбори в нових, кращих та більше підхожих місцях, вчиняючи їх знову доступними для культурного-наукового світу і відповідної консультації. Так опинилися в Варшаві, в Народній Бібліотеці, в Відділі Рукописів збірки Перемиської Капітули, а головню її рукописні скарби, отримавши нове і відповідне номерування.

Недавно, зовсім випадково, попав у наші руки список (706 позицій) того рукописного майна, яке зараз зберігається в Народній Бібліотеці як рукописний прибуток («акцесія») і має понад 320.000 сторін рукописного матеріалу. Його зладжено сумарично урядовцями Бібліотеки для цілей фоторепродукції. І нам виглядало корисним подати цей список у «Записках ЧСВВ» для загального користування, бо вони основно зацікавлені в цьому матеріалі, та й цей список може прислужитися українським і чужинецьким дослідникам, які працюють над темами, охопленими тематикою цих перемисько-варшавських рукописів, у більшості церковного, а то й докладніше — літургичного характеру.

Багатьом українським ученим буде цікаво знати, яка доля стрінула книгозбори Перемиської Капітули, і що збереглося з воєнного лихоліття та де воно тепер зберігається. Займаючись та слідкуючи за історією Церкви східної Європи, «Записки ЧСВВ» почуваються до обов'язку поділитися цією радісною вісткою з науковим світом, залишаючи боком справу правового і практичного характеру. Вони також здають уповні на відвічальність анонімних урядовців Бібліотеки повноту, вірність і достовірність та практичність цього списку, який повнотою залучують на дальших сторінках, з усіма можливими похибками, висказуючи вдячність їх мозольній праці. Бо і в такій формі цей список може бути корисний для зацікавлених науковців і дослідників особисто, чи інституцій у фотокопії чи мікрофільмі, бо Народна Бібліотека готова послужити, в роздріб чи в цілості, таким матеріалом і способом.

Тому також і подаємо тут докладну адресу цієї інституції, і для відвідувачів, і для можливих замовлень, цілісних чи частинних (відповідно до числа позиції цього списку, чи сигнатури рукопису): Warszawa 22, ul. Hankiewicza 1 (centr. telef. 22-46-21): Biblioteka Narodowa: Sekcja rękopisów. — А що цей список виготовлено в березні 1966 р., то думаємо, що він ще може бути корисний, бо Бібліотеки нелегко змінюють раз прийняту нумерацію, а завжди зберігають пам'ять і про старші сигнатури.

Редакція

WYKAZ REKOPISÓW

BIBLIOTEKI KAPITULY GRECKO-KATOLICKIEJ W PRZEMYŚLU.

- 1 Omeliae Venerabilis Bedae presbyteri: s. Hieronimi, Gregorii, Augustini, Isidori Hispalensis et Eusebii in dominicas per annum; XII/XIII w. k. 228. — Sygn. 8008.
2. Heymo Halberstatensis: Expositio super Apocalipsim, Kon. XII w., k. 172. — Sygn. 8009.
3. Beda Venerabilis: Expositio super Canticum canticorum, XII w. — Sygn. 8010.
4. Hugo de S. Victore: Expositio super librum primum Ierarchiarum Dionysii Areopagitae, XII w., k. 160. — Sygn. 8011.
5. Petrus de Riga: Aurora, aucta et emendata ab Aegidio Parisiensi, XII/XIII w., k. 234. — Sygn. 8012.
6. Robert Holcoth: Expositio super Librum Sapientiae, XIV w., k. 154. — Sygn. 8013.
7. Rupertus, abbas Tuitiensis: Commentarius in Apocalipsim, XII w., k. 244. — Sygn. 8014.
8. Hugo de S. Victore: Expositio libri Salomonis qui vocatur Ecclesiastes, XII w., k. 130. — Sygn. 8015.
9. Beda Venerabilis: Expositio Actus apostolorum. — Isidorus Hispalensis: Soliloquia. — Leo papa Magnus: Sermo de fide catholica. — Vitensis: Africana historia. — Passio martyrum qui apud Cartaginam passi sunt, XII w., k. 195. — Sygn. 8016.
10. Hieronymus: Expositio in librum Canticum canticorum. — Beda Venerabilis: Expositio in librum Canticum canticorum. — Rupertus abb. Tuisis: In canticum canticorum de Incarnatione Domini, XI/XII w., k. 153. — Sygn. 8017.
11. Exempla Bibliae. — De proprietatibus monachorum. — Innocentius III, Liber de vilitate conditionis humanae. — Auctoritates diversorum doctorum, XV w., k. 202. — Sygn. 8018.
12. Nicolaus de Błonie: Tractatus sacerdotalis de sacramentis, 1475, k. 182. — Sygn. 8019.
13. Horologium sapientiae. — Cursus de aeterna sapientia, XV w., k. 155. — Sygn. 8020.
14. Sermones dominicales, XV w., k. 318. — Sygn. 8021.
15. Sermones. — Bartholomaeus Constantinus ord. praedicatorum: Libell. contra praecipuos errores Graecorum. — Errores Ar-

- menorum. — Officium missae. — Tractatus de lectionum matutinalium et aliarum epistolarum et evangeliorum accentuatione, II poł. XV w., k. 265. — Sygn. 8022.
16. Lectionarium, XV w., k. 209. — Sygn. 8023.
17. Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa (Tzw. Rozmyślanie przemyskie), XV w., poł., k. 426. — Sygn. 8024.
18. Passio Domini nostri Iesu Christi per figuras et prophetias ac textum evangelicum cum devotorum contemplationibus ad septem horas canonicas compendiose pro simplicibus redacta, II poł. XV w. (łac. pol.), k. 71. — Sygn. 8025.
19. Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium (Nanker, Jan Grot, Florian Mokrski, Piotr Wysz, Piotr Tomicki), 1526-1532 r., k. 159. — Sygn. 8026.
20. Breviarium cum calendario, XV w., k. 340. — Sygn. 8027. (Rękopis mocno zniszczony przez korozję).
21. Considerationes super Passionem Iesu Christi (z glossami i modlitwami polskimi), XV/XVI w., k. 86. — Sygn. 8028.
22. Sermones dominicales et festivales, Pocz. XVI w., k. 399. — Sygn. 8029.
23. Jacobus de Voragine: Legenda aurea, XV w., k. 347. — Sygn. 8030.
24. Dictionarium theologicum A-E. — Natura rerum in diversis auctorum scriptis. — Henricus de Hassia: Expositiones super Pater noster. — Sermones. — Thomas de Aquino: Super Pater noster. — Commentarius in Boetii De disciplina scolarium. — Constitutiones card. Guidi pro dioecesi Salisburgensi, XV w., k. 182. — Sygn. 8031.
25. Sermones quadragesimales (Z glosami i wierszowanym dekalogiem polskim), II poł. XV w., k. 300. — Sygn. 8032.
26. Geschichte der Drei Könige, XV w. (1437), k. 263. — Sygn. 8033.
27. Valerius Maximus (w jęz. niemieckim), 1507 r., k. 176. — Sygn. 8034.
28. Speculum Saxonum. — Ortyle magdeburskie (po polsku). — Iura Iudeorum instituta per Kazimirum regem. — Causa commissaria inter providos Mathiam Ray et consules de Nova Sambor... 1507. — Formula process. Defensorium iuris. — Ordo de observatione terminorum. — Processus iudiciarius, Pocz. XVI w., k. 318. — Sygn. 8035.

29. Pharetra. — Tractatus de naturis animalium, XIII w., k. 172. — Sygn. 8036.
30. Kopiarusz listów różnych osób z lat 1721-1729, k. 133. — Akc. 1968.
31. Jan Tomasz Józefowicz: Leopoliensis archiepiscopatus historia ab anno 1614 (do 1700), Pocz. XVIII w., k. 245. — Akc. 1969.
32. Przybysław Dyamentowski: Materiały do genealogii rodów polskich, II poł. XVIII w., k. 100. — Akc. 1970.
33. Przybysław Dyamentowski: Spisy dostojników i urzędników Rzeczypospolitej oraz materiały genealogiczne, II poł. XVIII w., k. 201. — Akc. 1971.
34. Bazyli Jagielnicki: Liber dictus formularis varias aringas in se continens, 1751 r., k. 158. — Akc. 1972.
35. Compendium sciendorum quoad transitum de ritu graeco ad latinum, XVIII/XIX w., k. 157. — Akc. 1973.
36. Congressus ab episcopis ritus graeci catholicorum ex Hungaria Viennae celebratus anno 1773, Kon. XVIII w., k. 38. — Akc. 1974.
37. C.B. Negry, J. Bonaglia: Theologia speculativa in sex tractatus divisa, tradita in Collegio pontificio Leopoliensi, T. 1-2, II poł. XVIII w., k. IX, 207+VII, 182. — Akc. 1975.
38. Manuale formarum artis notariatus, II poł. XVII w., k. 266. — Akc. 1976.
39. Przybysław Dyamentowski: Materiały do genealogii różnych rodów, II poł. XVIII w., k. 189. — Akc. 1977.
40. Kronika konwentu bernardynów we Lwowie w latach 1735-1757, XVIII w., k. 137. — Akc. 1978.
41. Album congregationis sodalium nobilis urbis Leopoliensis sub tit. B. Mariae Virginis Elisabetham visitantis in templo Collegii Societatis Iesu erectum 1630, restauratum 1735, XVIII w., k. 318 (zapisanych 78). — Akc. 1979.
42. Zgodność wschodniego i zachodniego Kościoła czyli pomysł ku połączeniu obydwóch Kościołów, 1824 r., k. 95. — Akc. 1981.
43. Liber variarum exhibitionum (Zbiór mów i utworów literackich), II poł. XVIII w., k. 256. — Akc. 1982.
44. Miscellanea z czasów Augusta III i Stanisława Augusta Poniatows. zwłaszcza do dziejów konfederacji barskiej, II poł. XVIII w., k. 300(?). — Akc. 1983.

45. Melecjusz Smotrzycki: *Exethesis abo Expostulatia to iest Rozprawa między Apologią i Antidotem o ostanek błędów i kłamstw* (odpis druku z 1629 r.), Kon. XVIII w., k. 120. — Akc. 1984.
46. Jakub Susza bp. chełmski: *Saulus et Paulus Ruthenae unionis sanguine beati Iosaphati transformatus* (Odpis druku z 1666 r.), Kon. XVIII w., k. 78. — Akc. 1985.
47. *Preparatoria ad statuenda in futura synodo provinciali Ruthena ex dioecesi Leopoliensi anno Domini 1763 porrecta*, II poł. XVIII w., k. 80. — Akc. 1986.
48. Cyprian Zochowski: *Colloquium lubelskie między zgodną y niezgodną bracią narodu ruskiego vigore constitucyey warszawskiey na dzień 24 stycznia anno 1680 złożone*, Kon. XVIII w., k. 60. — Akc. 1987.
49. Przybysław Dyamentowski: *Miscellanea genealogiczno-heraldyczne*, ok. 1760-1770 r., k. 170. — Akc. 1988.
50. *Jedność święta cerkwie wschodniej i zachodniej od początku wiary katolickiej obficie rozkrzewiona... przeciw skryptowi Synopsis nazwanemu... nowo wystawiona przez Bractwo Wilenskie Przenajświętszej Trójcy* (Odpis druku z 1632 r.), Kon. XVIII w., k. 36. — Akc. 1991.
51. *Księga cerkwi parafialnej unickiej w Tyliczu*, XVIII w., k. 230. — Akc. 1992.
52. *Liber decisionum Tribunalis Nunciaturae Apostolicae in Polonia*, XVIII w., k. 270. — Akc. 1993.
54. Dionizy Zubrzycki: *Kronika niegdyś Bractwa a teraz Instytutu Staupigiańskiego*, Tom 2: 1651-1776, Pocz. XIX w., k. 94. — Akc. 1994.
55. *Inscriptio ex tabula marmorea super portam exteriorem cappellae contiguae ecclesiae civitatis ritus graeci Leopoli. immutabiliter transsumpta in chartam per Benedictum Lewicki (z tłumaczeniem i komentarzem)*, 1826 r., k. 10. — Akc. 1995.
56. *Zbiór materiałów (w odpisach) do dziejów panowania Stanisława Augusta*, II poł. XVIII w., k. 113. — Akc. 1996.
57. *Trenos to jest Lament ś. powszechnej apostolskiej wschodniej Cerkwi z objaśnieniem dogmat wiary. Pierwej z greckiego na słowiański, a teraz z słowiańskiego na polski przełożony przez Theophila Orthologa (Melecjusza Smotrzyckiego)*, XVIII/XIX w. (odpis druku z 1610 r.), k. XXI, 226. — Akc. 1997.
58. A. Ławrecki: *Nauka parafialna na wsi niedili i świata uroczyste*, Tom 1, 4 i 6, 1838-1842 r., k. 154+234+234. — Akc. 1998.

59. Protokoł parochii Tarnawy z przyłączoną Olchową i Wielopolem przez ks. Mikołaja Szczawińskiego, właściwego będącego tu parocha, 1806-1830 r., k. 77. — Akc. 1999.
60. Introductio in libros Novi Foederis, Pocz. XIX w., k. 110. — Akc. 2001.
61. Dogmatica (Skrypt Teodora Łukaszewskiego studenta teologii), 18..., k. 198. — Akc. 2002.
62. Historia chronologica serenissimae Sobiesciorum domus, I poł. XVII w., k. 45. — Akc. 2003.
63. Acta episcopalis graeco-catholici consistorii Premisliensis ex a. 1862, respectu transitus fidelium ritus Graeci ad ritum Latinum, ok. 400. — Akc. 2004.
64. Prawa i przywileje od najjaśniejszych królów polskich i W. Ks. Lit. nadane obywatelom Korony Polskiej i Wielkiego Ks. Lit. religiej greckiej w jedności z S. Kościołem rzymskim będącym (Odpis druku z... r.), XVIII/XIX w., k. 46. — Akc. 2005.
65. Różne ciekawości status politici, XVIII w., k. 254. — Akc. 2007.
66. Różne luźne materiały, XVIII w., ok. 200. — Akc. 2009.
67. Acta decretorum advocatium Armenorum decanatus s. Joannis Bapt. Leopoliensis 1605-1691, K. ok. 400. — Akc. 2010.
68. Synod prowincjonalny ruski miany w mieście Zamościu roku 1720 (Odpis druku z 1785 r.), Kon. XVIII w., k. 154. — Akc. 2011.
69. Epistolae Joannis Ravisii textoris non vulgaris editionis, XVIII w., k. 144. — Akc. 2012.
70. Poetica. Rhetorica, XVII w., k. 200. — Akc. 2013.
71. Krzysztof Warszawicki: Reges, sancti, bellatores, scriptores Pol. (Odpis z druku 1601), Kon. XVIII w., k. 105. — Akc. 2014.
72. Daniel Pawłowski: Locutio Dei ad cor religiosi in sacra praxi decem vel octo dies exercitiorum spiritualium (odpis z druku 1678) Solitudo septemdialis seu quotidiana cum Deo viatoris conversatione. Breves meditationes de Passione Domini, XVII/XVIII w., k. 190. — Akc. 2015.
73. Andrzej Lipiewicz: Ius canonicum in Alma Universitate Cracovien. tradita a M.A. Wierzyski, XVIII w., k. 209. — Akc. 2016.
74. Institutiones logicae, Pocz. XIX w., k. 105. — Akc. 2017.
75. Universa theologia canonico-moralis in octo tractatus distri-

- buta a R.P. Maria Lody ad annale studium suis exposita auditoribus, 1-2, XVIII w., k. 237+280. — Akc. 2018, 2027.
76. In primum librum sententiarum doctoris subt. Ioannis Duns Scoti per R.P.F. Gregorium Costenum ord. minor. observantium tradi caeptorum Nesvisii anno Domini 1630, per Hieronimum Dzierzgovien. scr., k. 4. — Akc. 2019.
77. Segnali, istruzioni ed evoluzioni per le Squadre di Sua Maestà Imp.R.Ap. relativamente agli ordini di S.A.R. l'Arciduca Carlo Ministro della marina, I poł. XIX w., k. 105. — Akc. 2020.
78. Theologia polemica, II poł. XVIII w., k. 159. — Akc. 2021.
79. Michał Idzielewicz: Orationes sacrae et profanae in scholis Leopoliensibus elaboratae, 1759 r., k. 151. — Akc. 2022.
- 79a. Philosophiae tomus 3-tius seu prima phisica in duas divisa partes. Tradita a R.P. Maria Lody in Collegio Leopoliensi, XVII w., k. 276. — Akc. 2023.
80. Święty tydzień albo nabożeństwo ze wszystkimi obrządkami i ceremoniami, których święty Kościół katolicki przez wielki tydzień zażywa, Pocz. XVIIIw., k. 132. — Akc. 2024.
81. Praelectiones theologicae de virtutibus theologicis fide, spe et charitate. In Collegio Leopoliensi 1711, k. 486. — Akc. 2026.
82. In universam phisicam seu naturalem philosophiam Jacobi Carpentarii. — Quaestiones seu dogmata de animalibus. — Compendium artis medicae Francisci Joëlis. — Geographia, 1676 r., k. ok. 500. — Akc. 2028.
83. M.J. Jarmundowicz: Processuum 1-ma, 2-da et 3-tia instantia. — M. Maczkiewicz: Ius civile. — Franciszek Minocki: Summa legum ex iure canonico seu pontifico brevi compendio collecta, 1761-1762 r., k. 262. — Akc. 2029.
84. In libros Aristotelis de anima commentarii. — Disputatio de sensibus internis. — In libros Metaphysicorum Aristotelis commentarii. In parva naturalia commentarius, 1602 r., k. 275. — Akc. 2030.
85. Miscellanea historyczno-literackie, XVII-XVIII w., k. 244. — Akc. 2031.
86. Kurzer Auszug aus dem Batteriebau des Herrn Hauptmann Mager, XIX w., k. 34. — Akc. 2032.
87. Stanisław Orzechowski: Baptismus Ruthenorum. Bulla de non rebaptizandis Ruthenis. Juramentum a Rutheno Pontifici Romano praestandum, Pocz. XIX w., k. 24. — Akc. 2033 (*cfr.* Akc. nr. 124).

88. Prawa i przywileje zakonu jezuitów, I poł. XVII w., k. 62. — Akc. 2034.
89. Liber sententiarum tertius: De verbi Dei incarnatione et virtutibus atque divinis praeceptis, XVII w., k. ok. 300. — Akc. 2035.
90. St. Peterburgische Zeitung 1839 (wypisy), 1851 r., k. 27. — Akc. 2036.
91. Ius naturae, Pocz. XIX w., k. ok. 200. — Akc. 2037.
92. Piotr Arcudius: Przeciw Krzysztofowi Philatetowi i książkom jego fałszu pełnym, którym napis Apokresis, gdzieś z ciemnej drukarni wydanym... (Odpis z druku 1600), Kon. XVIII w., k. 222. — Akc. 2038.
93. Tomasz Dunin: Meditationes tempore exercitiorum spiritualium pro quatuor hebdomadibus, 1734 r., k. 115. — Akc. 2039.
94. Wiersze Jana Andrzeja Morsztyna. — Jakub Sobieski: Diariusz ekspedycji tureckiej pod Chocimem. — List o Lisowczykach do Doctor M. Luter od śląskich fangelików, Ok. poł. XVII w., k. 90. — Akc. 2040.
95. X.S.K.: Hymny łacińskie z brewiarza polskim wierszem oddane, oraz dyssertacja obszerna o pierwszych początkach i zasadach różnic obrzędów Kościoła łacińskiego i greckiego, tudzież inne ciekawe przypiski, 1806 r., k. 135. — Akc. 2041.
96. Elaboratissimus de dioptrica tractatus, XVIII w., k. ok. 100. — Akc. 2042.
97. Declaratio brevis theologiae polemicae iuxta praescriptum lib. Gazzaniga a clarissimo ac doctissimo domino Iosepho Himmelreich, T. 1, Kon. XVIII w., k. ok. 250. — Akc. 2043.
98. Jacek Kochański cześnik bielski: Historia polska, Kon. XVII w., 584. — Akc. 2044.
99. Notaty i prace Juliana Pełesza i Jana Snigurskiego, Pocz. XIX w., ok. 220. — Akc. 2045.
100. Theologia pastoralna (Skrypt uniwersytecki), Pocz. XIX w., k. 3. — Akc. 2046.
101. Physica. — Disputationes de anima (brak początku), XVIII w., k. 100. — Akc. 2047.
102. Exegesis Evangelii secundum Lucam e textu graeco... (Skrypt), 1865-1866 r., k. ok. 100. — Akc. 2048.
103. Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego (tzw. drugi statut), Kon. XVI w., k. 491. — Akc. 2049.

104. Die Marienischen-Teutschen Ritter-Ordens Statuten, 1606 r., k. (?). — Akc. 2051.
105. Andächtige Meess-Gebetter, XVIII w., k. 68. — Akc. 2052.
106. Historia de S. Unione ruthena. Conscripta et allegatis, reflexionibus munita ab A.A.-M.H-cza et P.P., Ok. 1834 r., k. 530. — Akc. 2053.
107. Luźne notaty w jęz. rojsyjskim, XIX w., k. ok. 50. — Akc. 2054.
108. List arcybpa lwowskiego obrz. grecko-katol. Michała Lewickiego do Franciszka Pistka arcybpa lwowskiego obrz. łac. (1838) oraz listy pap. Grzegorza XVI do M. Lewickiego. Odpisy, Ok. poł. XIX w., k. 180. — Akc. 2055.
109. Praelectiones theologiae de sacramentis habitae in scholis Leopoliensibus Soc. Jesu sub RP prof. Alexandro Brodoski. — Theologia scholastica. Tractatus de gratia divina, merito et peccatis sub prof. Michaele Orłowski. — 3. Controversia christianae fidei, 1753-1 r., k. ok. 200. — Akc. 2056.
110. Gregorius Mayer: Institutio interpretis sacri, 1789. Conscripta 1800 anno in usum E. Pietruszewicz, k. 64. — Akc. 2057.
111. Logica. Cz. 2 i 3, Pocz. XIX w., k. 88+95. — Akc. 2058.
112. Kazania i mowy teologiczne (Konstanty Sabatowski, Teofan Prokopowicz, Stefan Jaworski i in.), 1781-1787 r., k. 144. — Akc. 2059.
113. Wacław Potocki: Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa Syna Bożego nad światem, czartem, śmiercią i piekłem, Pocz. XVIII w., k. 102. — Akc. 2060.
114. Józef Bartłomiej Zimorowicz: Historia urbis Leopoldis, XVIII w., k. 80. — Akc. 2061.
115. Antoni Angełłowicz: Nota ad Illustrissimum Reverendissimum Arsenium Gołaszewski episcopum Premisliensem, 1800 r., k. 16. — Akc. 2062.
116. Józef Jedynak: Homilie na całoroczne niedziele według porządku Ewangelii ś. w obrządku grecko-katolickim, 1839 r., T. 1-2, k. ok. 277. — Akc. 2063.
117. Theologia moralna i pastoralna przez profesorów Seminarium diecezjalnego to jest ks. Łapczyńskiego, ks. Witoszynskiego wydiktowana, a spisana przez Marcinkiewicza słuchacza tejże w r. 1787, w Przemyślu, k. 280. — Akc. 2064.
118. Kazimierz Urbanowicz: Miscellanea literackie, 1822 r., k. 60. — Akc. 2065.

119. *Historia iuris Hungarici succinte et compendiose adumbrata*, 1797 r., k. 191. — Akc. 2066.
120. *Compendium rerum excellentem sanctitatem b. Iacobi Ruchem de Vladonna Strepae archiepiscopi Haliciensis de ordine Minorum conventualium illustrantium*, 1770-1778 r., k. 91. — Akc. 2067.
121. *Imagines regum Poloniae brevi stylo representatae*, I poł. XVIII w., k. 70. — Akc. 2068.
122. *Pars practica iuris naturae*, XVIII/XIX w., k. 224. — Akc. 2069.
123. *Varia frusta ex philosophia* (Skrypt.), I poł. XIX w., k. ok. 200. — Akc. 2070.
124. Stanisław Orzechowski: *Baptismus Ruthenorum. Bulla de non rebaptisandis Ruthenis. Iuramentum a Rutheno Pontifici Romano praestandum*, Pocz. XIX w., k. 24. — Akc. 2071.
125. *Tractatus de angelis, beatitudine et actibus humanis, theologicis disputationibus...* in Collegio Konarsciano S.J. explanatus, 1748/1749 r., k. ok. 120. — Akc. 2072.
126. *Institutiones iuris canonici* (brak początku i końca), XVIII w., k. ok. 400. — Akc. 2073.
127. *Prilogi do istorii Sw. Unii ili soednienia wostocznoj cerkwie iz zapadnoju (rimskoju)*, 1855 r., k. 94. — Akc. 2074.
128. *Podręcznik chronologii*, 1825-1826 r., k. 36. — Akc. 2075.
129. *Tractatus philosophiae Magni Alberti*, XVII/XVIII w., k. ok. 150. — Akc. 2076.
130. Jerzy Hlinkowski: *Książka boleści, zamykająca w sobie dziwaczne i cudowne rzeczy, z samych smutków, nudów, narzekañ, tyraństw i z żalów i z innych dziwnych rzeczów składająca się*, 1820-1826 r., k. 380. — Akc. 2077.
131. Grzegorz Jachimowicz: *Vertheilung der katholischen Bevölkerung der Königreiche Galizien und Lodomerien des lateinischen und griechischen Ritus nach den Kreisen genommen aus den Dioecesan Schematismen vom Jahre 1836...*, k. 44. — Akc. 2078.
132. Grzegorz Jachimowicz, jw. (drugi egzemplarz), k. 20. — Akc. 2079.
133. Voltaire: *La Henriade* (w jęz. francuskim i niemieckim), XVIII/XIX w., k. ok. 200. — Akc. 2080.
134. Leonis Allatii: *De libris ecclesiasticis Graecorum dissertatio prima*, XVIII w., k. 39. — Akc. 2081.

135. Einige natürliche Zauberstücke geschrieben von dem Jacobo Swiderski, 1787 Lemberg, k. ok. 100. — Akc. 2082.
136. Jakub Susza: Saulus et Paulus Ruthenae unionis sanguine beati Iosaphat transformatus, sive Meletius Smotriscius archiepiscopus Hieropolitanus (odpis z druku 1666), Ok. poł. XVIII w., k. 78. — Akc. 2073.
137. Mémoire sur Cecile fille de Gustave premier roi de Suède et femme de Christoph margrave de Bade. Copie d'un manuscrit inédit 1822, k. 22. — Akc. 2084.
138. Listy arcybiskupa lwowskiego obrz. gr.-kat. Michała Lewickiego do biskupa gr.-kat. diec. przemyskiej Jana Snigurskiego z lat 1820-1847. Listów 111, k. 227. — Sygn. 2886.
139. Johann Baptist Hirschfeld: Wanda, Fürstin von Krakau oder die Opfer der Liebe. Ein Trauerspiel der Vorzeit in 5 Aufzügen, 1809, k. 76. — Akc. 2086.
140. Apographum sądów querelowych. Querela contra praesides querelarum, Pocz. XVIII w., k. 46. — Akc. 2087.
141. Metrika sakramentów kreszczenia cerkwi torskiej, 1771-1777, k. 14. — Akc. 2088.
142. Jan Stoczkiewicz: Prawdziwy katolik w duchownym z Bogiem obcowaniu, 1812 r., k. 20. — Akc. 2090.
143. Esame della nobiltà napoletana, XVIII w., k. 268. — Akc. 2091.
144. Formulae variae pro re Ecclesiae, XVII/XVIII w., k. 67. — Akc. 2093.
145. Prawa i artykuły Ormian lwowskich, z łacińskiego oryginału z rozkazania pp. starszych ormiańskich na polski język przetłumaczone roku pańskiego 1601, Pocz. XVII w., k. 69. — Akc. 2094.
146. Acta civitatem Przemyśl concernentia (Odpisy z akt grodzkich XVII-XVIII w.), k. ok. 100. — Akc. 2097.
147. Ziegler: Proiectum de tractandis studiis theologicis, 1826 r., k. 44. — Akc. 2098.
148. Pismo do C.K. Landesgubernium we Lwowie w sprawie wyboru biskupów i archimandrytów kościoła grecko-katolickiego, 1830, k. ok. 80. — Akc. 2103.
149. Odpisy, listów i dokumentów dotyczących położenia dysydentów w Polsce w XVI-XVIII w. (fragment opracowania i przypisy-załączniki), XIX w., k. 17. — Akc. 2104.
150. Miscellanea drobne dotyczące sprawy przejścia unitów na katolicyzm i in., XIX w., k. ok. 20. — Akc. 2105.

151. Pisma dotyczące biblioteki Kapituły grecko-katolickiej w Przemyślu, XIX w., k. ok. 30. — Akc. 2106.
152. Rejestr treści pism urzędowych (cyrkularzy) władz administracyjnych do Kapituły grecko-katolickiej w Przemyślu (fragment), 1822-1865, k. ok. 100. — Akc. 2107.
153. Rejestr treści pism urzędowych (cyrkularzy) do Kapituły grecko-katolickiej w Przemyślu (fragment), 1781-1793, k. ok. 150. — Akc. 2108.
154. Listy, mowy, uniwersały i inne materiały historyczne z lat 1701-1758 (Odpisy), II poł. XVIII w., k. 387. — Akc. 2111.
155. Akta dotyczące lasu Duben, należącego do Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu, i spraw sądowych z nim związanych, XIX w., k. ok. 300. — Akc. 2113.
156. Metryki chrztu cerkwi parafialnej bobiatyńskiej i kopytowskiej, 1773-1782, k. ok. 30. — Akc. 2114.
157. Tractatus philologicus de dialectu Ruthena et lingua slavica, I poł. XIX w., k. ok. 150. — Akc. 2115.
158. Korespondencja Grecko-Katol. Kapituły Przemyskiej i biskupów z władzami austriackimi, 1816-1846, k. ok. 200. — Akc. 2116.
159. Informatio materiam transitus a ritu ad ritum concernens una cum examine succinctarum reflexionum ab auctore anonymo in vulgo editarum..., Kon. XVIII w., k. 10. — Akc. 2117.
160. Über Menschen und Jesuiten. — Philogia Ruthenica (oraz luźne notaty niemieckie), I poł. XIX w., k. ok. 50. — Akc. 2118.
161. O nazwisku Czernca i Bazyljana, Kon. XVIII w., k. 2. — Akc. 2119.
162. Wegweiser zur forstbotanischen Sammlung geordnet nach der Forstlehre des Prof. Feistmantel, II poł. XIX w., k. 10. — Akc. 2120.
163. Notaty parocha unickiego z lat ok. 1800-1814, k. 23. — Akc. 2121.
164. Sobytie o tiramiennom kriestie w Sokali 1876 (Abschrift des Berichtes des g.k. bischöflichen Konsistoriums an die k.k. Statthalterei-Präsidium), k. 24. — Akc. 2122.
165. Korespondencja naukowa ks. Mirona Podolińskiego, kanonika przemyskiego obrz. gr.-katol., z lat 1900-1907, Listów 12, k. 25. — Sygn. 2846.
167. Irmologion, 1672, k. 277. — Akc. 2472.

168. Triod' postnaja, XVII w., k. 279. — Akc. 2473.
169. Artikouli do bratstva prestavleniia sv. Joana Bohoslova do cerkve s. do vesi Berehov..., 1773, k. 40. — Akc. 2474.
170. Triod' cwietnaja, XVI/XVII w., k. 190. — Akc. 2475.
171. Obszczaja mineja, 1705, k. 80. — Akc. 2476.
172. Irmoloi, 1747, k. 181. — Akc. 181. Akc. 2477.
173. Triod' postnaja, XVI w., k. 278. — Akc. 2478.
174. Blahoslowenie kymwala. — Čin osvjaščenija cerkve. — Čin osvjaščenija kimitara, XVIII w., k. 27. — Akc. 2479.
175. Triod' postnaja, XVII w., k. 270. — Akc. 2481.
176. Oktoich i triod' cvětna, XVII w., k. 253. — Akc. 2483.
177. Triod' postnaja, XVI w., k. 342. — Akc. 2484.
178. Ewangelia, XVI w., k. 261. — Akc. 2485.
179. Mineia prazdnična ot septemvria do avhusta, XVII w., k. 460. — Akc. 2486.
180. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 317. — Akc. 2487.
181. Oktoich, hlas 6-8, XVII w., k. 90. — Akc. 2488.
182. Triod' postnaja, XVI w., k. 209. — Akc. 2489.
183. Apostol, 1593 r., k. 264. — Akc. 2490.
184. Apostol, 1596 r., k. 254. — Akc. 2491.
185. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 309. — Akc. 2492.
186. Proloh ot marta po konec avhusta, Pocz. XVII w., k. 413. — Akc. 2493.
187. Triod' postnaja, Pocz. XVII w., k. 286. — Akc. 2494.
188. Katalioh artikulov Bractva velikoperedměsckaho molodečaho na predhradiju Javorovskom cerkvy hornoi nazvannoi pri chramě Ouspenija presv. Bohorodica, 1732 r., k. 30. — Akc. 2495.
189. Apostol, tetr., 1559 r., k. 307. — Akc. 2496.
190. Apostol. — Fragment Triodi cvětnoj, XVI-XVII w., k. 273. — Akc. 2497.
191. Apostol, XVI w., k. 299. — Akc. 2498.
192. Apostol, XVI w., k. 163. — Akc. 2499.
193. Apostol, 1583 r., k. 225. — Akc. 2500.
194. Oktoich (hlas 1-8), XVIII w., k. 450. — Akc. 2501.
195. Apostol, 1619 r., k. 367. — Akc. 2502.
196. Kniha nazvanna pomennik tščaniem i trudolubiem vseh bratii w monastiru... Besědskom... sostavlenna, 1709 r., k. 134. — Akc. 2504.
197. Ewangelia, 1625 r., k. 317. — Akc. 2505.

198. Proloh ot 19 dekemvria do 12 fevruaria, XVI w., k. 145. — Akc. 2506.
199. Oktoich, XVI w., k. 182. — Akc. 2507.
200. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 323. — Akc. 2508.
201. Triod' postnaja, 1591 r., k. 322. — Akc. 2509.
202. Mineja prazdničnaja — Evfolohion ot fevruaria do konca avhusta, XVI w., k. 296. — Akc. 2510.
203. Triod' postnaja, XVI w., k. 296. — Akc. 2511.
204. Oktoich, 1543 r., k. 103. — Akc. 2512.
205. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 320. — Akc. 2513.
206. Metrika kreščěnija, sljubov i prestavšichsia... pri chrame Ouspeniia Presv. Vladyčicy našeia Bohorodycy vesi Mivkova, 1763-1776 r., k. 20. — Akc. 2514.
207. Triod' cvětnaja, 1704 r., k. 299. — Akc. 2515.
208. Ievanhelie, XVII w., k. 305. — Akc. 2516.
209. Obščina ili mineia, 1722 r., k. 50. — Akc. 2517.
210. Sobornik 12 měsiacem, skaznia na kiiždo prazdnik hospodski, bohorodičen i v dni naročitych sv. prazdnoviemych..., 1700 r., k. 19. — Akc. 2518.
211. Ievanhelie oučitelnoie, XVII/XVIII w., k. 286. — Akc. 2519.
212. Mineja prazdničnaja (od septemvria do konca avhusta), XVII w., k. 333. — Akc. 2520.
213. Księga chrztów i ślubów parafii Bereska z lat 1788-1796, k. 14. — Akc. 2521.
214. Ievanhelie, XVI w., k. 223. — Akc. 2522.
215. Ievanhelie, XVI w., k. 261. — Akc. 2523.
216. Ievanhelie, XVI w., k. 431. — Akc. 2524.
217. Kniha hlaholemaja irmoloi, 1760 r., k. 171. — Akc. 2525.
218. Irmoloi sireč osmohlasnik, XVII w., k. 260. — Akc. 2526.
219. Ievanhelie, XV/XVI w., k. 275 (ilum.). — Akc. 2527.
220. Ievanhelie, 1542 r., k. 348. — Akc. 2528.
221. Irmoloh., Kon. XVII w., k. 243. — Akc. 2529.
222. Tetroievanhelie, Pocz XVII w, k 258 — Akc 2530.
223. Ievanhelie, XVI w., k. 276. — Akc. 2531.
224. Ievanhelie, II poł. XVI w., k. 218. — Akc. 2532.
225. Ievanhelie, XVI w., k. 262. — Akc. 2533.
226. Triod' cvětnaja, (Fragmenty), XVI w., k. 72. — Akc. 2534.
227. Oktoich, XVI w., k. 460. — Akc. 2535.
228. Ievanhelie, Pocz. XVII w., k. 305. — Akc. 2536.
229. Apostol, 1627 r., k. 291. — Akc. 2537.

230. Irmoloh., XVIII w., k. 120. — Akc. 2538.
231. Ievanhelie, 1620 r., k. 330. — Akc. 2539.
232. Apostol, 1689 r., k. 304. — Akc. 2540.
233. Triod' postnaja, XVII w., k. 337. — Akc. 2541.
234. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 379. — Akc. 2542.
235. Ievanhelie, XVIIw., kk. 241. — Akc. 2543.
236. Apostol, XVI w., k. 229. — Ac. 2544.
237. Oktoich, XVI w., k. 475. — Akc. 2545.
238. Oktoich, 1610 r., k. 460. — Akc. 2546.
239. Opravdaniie russkoho sviaščennika suprotiv Vysokaho Naměstničestva v sprave obriadovoi, 1863 r., k. 204. — Akc. 2547.
240. Artikouly bratstva krestonosnaho do vesi Bobrouki, 1716 r., k. 26. — Akc. 2548.
241. Oktoich (hlas 2-4), XVI w., k. 122. — Akc. 2550.
242. Oktoich, XVII w., k. 449. — Akc. 2551.
243. Irmoloh., XVII w., k. 240. — Akc. 2552.
244. Oktoich (hlas 6-8), XVI w., k. 182. — Akc. 2553.
245. Triod' postnaja, Przed 1592 r., k. 344. — Akc. 2554.
246. Triod' postnaja, XVII w., k. 244. — Akc. 2555.
247. Irmoloh., Kon. XVII w., k. 278. — Akc. 2556.
248. Oktoich, XVII w., k. 287. — Akc. 2558.
249. Mineja prazdničnaja, XVIII w., k. 367. — Akc. 2560.
250. Oktoich (hlas 6-8), XVI w., k. 173. — Akc. 2561.
251. Oktoich (hlas 1-4), XVII w., k. 306. — Akc. 2562.
252. Oktoich, Pocz. XVIII w., k. 83. — Akc. 2563.
253. Ievanhelie učitelnoie, Pocz. XIX w., k. 129. — Akc. 2564.
254. Mineja na měsac henvar, 1534 r., k. 177. — Akc. 2565.
255. Apostol, XVI w., k. 300. — Akc. 2566.
256. Poteriany i rai (Perekład velikorouskii iz Miltona), Pocz. XIX w., k. 135. — Akc. 2567.
257. Lohičeskaia nastavlenia, XIX w., k. 70. — Akc. 2568.
258. Avvy Doropheia slovesa 22, s pribavleniem drugih statii, Pocz. XVI w., k. 250. — Akc. 2569.
259. Mineja obščaja. — Služba sviatych apostol Petra i Pavla... — Sobornik dvanadesiati mesacem (kalendarz). — Kazania, 1724-1727 r. — Akc. 2570.
260. Apostol, XVI w., k. 375. — Akc. 2571.
261. Tetraievanhelie, 1557 r., k. 349. — Akc. 2572.
262. Pomiannik cerkve sv. velikomučenika Chrystova Nikity sela Vitošinec, 1688 r., k. 58. — Akc. 2573.

263. Kniha o věre iedinoi sviatoi sobornoj apostolskoj cerkve... — Leksikon slaveno-russki, 1659 r., k. 263. — Akc. 2574.
264. Jermoloi, 1738 r., k. 162. — Akc. 2575.
265. Akaphistnik, XVIII w., k. 368. — Akc. 2576.
266. Ievanhelie, Kon. XVI w., k. 334. — Akc. 2577.
267. Sobornik cvětonosnyi, 1621 r., k. 464. — Akc. 2578.
268. Ievanhelie, XVI w., k. 284. — Akc. 2579.
269. Tetroevanhelie, XVI w., k. 303. — Akc. 2580.
270. Ievanhelie, XVI w., k. 269. — Akc. 2581.
271. Ievanhelie, tetro., 1548 r., k. 292. — Akc. 2582.
272. Ievanhelie poučitelnoe, Kon. XVI w., k. 267. — Akc. 2583.
273. Ievanhelie oučitelnoie, XVI w., k. 468. — Akc. 2584.
274. Ievanhelie, XVI w., k. 354. — Akc. 2585.
275. Lytourbia sviataho Joanna Zlataoustaho, 1735 r., k. 13. — Akc. 2586.
276. Oustav cerkovnyi, XVI w., k. 324. — Akc. 2587.
277. Ustav cerkovnyi, XVI w., k. 190. — Akc. 2588.
278. Ievanhelie, XVII w., k. 218. — Akc. 2589.
279. Ievanhelie oučitelnoie, XVIII w., k. 390. — Akc. 2590.
280. Ievanhelie, XVI w., k. 253. — Akc. 2591.
281. Irmoloh., XVIII w., k. 169. — Akc. 2592.
282. Irmoloh., Kon. XVII w., k. 133. — Akc. 2593.
283. Tetroevanhelie, XVI w., k. 163. — Akc. 2594.
284. Ievanhelie tetr., 1593 r., k. 291. — Akc. 2595.
285. Ievanhelie oučitelnoie, 1662 r., k. 269. — Akc. 2596.
286. Ievanhelie učitelnoie, XVII w., k. 367. — Akc. 2597.
287. Irmoloh., XVII w., k. 183. — Akc. 2598.
288. Irmoloi, 1773 r., k. 161. — Akc. 2599.
289. Metrika křeščenich 1710-1792. — Metrika věnčanich 1761-1798. — Metrika usopšich 1761-1788, k. 101. — Akc. 2600.
290. Irmoloh., XVII w., k. 143. — Akc. 2601.
291. Irmoloh., XVII w., k. 74. — Akc. 2602.
292. Irmoloh., XVII w., k. 172. — Akc. 2603.
293. Irmoloh., 1668 r., k. 318. — Akc. 2604.
294. Irmoloi, Pocz. XVIII w., k. 157. — Akc. 2482.
295. Irmoloh., 1759 r., k. 334. — Akc. 2605.
296. Irmoloi, 1639 r., k. 251. — Akc. 2606.
297. Irmoloh., XVIII w., k. 255. — Akc. 2607.
298. Irmoloh., XVII w., k. 279. — Akc. 2608.
299. Irmoloh., XVII w., k. 394. — Akc. 2609.

300. Irmoloh., 1667 r., k. 327. — Akc. 2610.
301. Irmoloh., XVI w., k. 451. — Akc. 2611.
302. Irmoloh., XVIII w., k. 89. — Akc. 2612.
303. Irmoloh., XVII w., k. 483. — Akc. 2613.
304. Irmoloh., XVII w., k. 263. — Akc. 2614.
305. Irmoloh., Pocz. XVIII w., k. 84. — Akc. 2615.
306. Irmoloh., XVII w., k. 262. — Akc. 2616.
307. Jarmoloi, XVII w., k. 434. — Akc. 2617.
308. Irmoloh., Ok. 1680 r., k. 268. — Akc. 2618.
309. Irmoloh., Ok. 1675 r., k. 295. — Akc. 2619.
310. Irmoloi, 1776 r., k. 258. — Akc. 2620.
311. Irmoloh., Pocz. VIII w., k. 285. — Akc. 2621.
312. Mineja za mėsac septemvrii, oktovrii, noemvrii, 1771 r., k. 413. — Akc. 2622.
313. Mineja prazdničnaja fevrouarii-avhoust, 1652 r., k. 242. — Akc. 2623.
314. Apostol, XVII w., k. 242. — Akc. 2624.
315. Mineja na mėsacy oktovrii i noemvrii, 1555 r., k. 347. — Akc. 2625.
316. Mineja prazdničnaja za ves'hod, XVII w., k. 346. — Akc. 2626.
317. Mėsac henvar, 1555 r., k. 211. — Akc. 2627.
318. Mineja prazdničnaja: mart'-avhoust, XVI w., k. 326. — Akc. 2628.
319. Oustav litourhisaniia episkopskaho, XVIII w., k. 75. — Akc. 2629.
320. Artikouli dobroho ispravlenia bratstva Chotěneckaho cerkve Preblahoslovennoi Prisnoděvy Marii, 1728 r., k. 37. — Akc. 2630.
321. Fragmenty «minei» oraz «triodi cvětnoj», XVI w., k. 65. — Akc. 2631.
322. Triod' postnaja, XVII w., k. 203. — Akc. 2632.
323. Triod' postnaja, XVII w., k. 304. — Akc. 2633.
324. Apostol, 1600 r., k. 363. — Akc. 2634.
325. Apostol, XVII w., k. 151. — Akc. 2635.
326. Triod' postnaja, XVI w., k. 352. — Akc. 2636.
327. Ievanhelie, Pocz. XVII w., k. 370. — Akc. 2637.
328. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 229. — Akc. 2638.
329. Apostol, XVI w., k. 266. — Akc. 2639.
330. Trefolohion, XVII w., k. 414. — Akc. 2640.
331. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 285. — Akc. 2641.

332. Triod' postnaja i cvětnaja, XVII w., k. 190. — Akc. 2642.
333. Tetroievanhelie, XVI w., k. 266. — Akc. 2643.
334. Mineja prazdničnaja: fevrouarii-avhoust, XVII w., k. 196. — Akc. 2644.
335. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 323. — Akc. 2645.
336. Tetroievanhelie, 1571 r., k. 231. — Akc. 2646.
337. Tetroievanhelie, XVI w., k. 287. — Akc. 2647.
338. Tetroievanhelie, XVI w., k. 210. — Akc. 2648.
339. Ievanhelie, XVI w., k. 174. — Akc. 2649.
340. Ievanhelie naprestolnoie, 1630 r. — Akc. 2650.
341. Tetroievanhelie, XVI w., k. 241. — Akc. 2651.
342. Tetroievanhelie, XV w., k. 457. — Akc. 2652.
343. Ievanheliie tetr., 1594 r., k. 252. — Akc. 2653.
344. Triod' postnaja, XVII w., k. 320. — Akc. 2654.
345. Tetroievanhelie, 1596 r., k. 254. — Akc. 2655.
346. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 198. — Akc. 2656.
347. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 319. — Akc. 2657.
348. Ievanhelie, XVI w., k. 267. — Akc. 2658.
349. Artikouly pravoslavija krestonosnaho bratstva predměstckoho Premyšlskaho..., 1681 r., k. 26. — Akc. 2659.
350. Ievanheliie tetr., 1595 r., k. 252. — Akc. 2660.
351. Ievanheliie tetr., 1621 r., k. 314. — Akc. 2661.
352. Irmolohion i anpholohion..., 1748 r., k. 802. — Akc. 2662.
353. Ievanhelie tetr., 1596 r., k. 374. — Akc. 2663.
354. Ievanheliie Naprestolnoie, XVI w., k. 356. — Akc. 2664.
355. Tetroievanhelie, 1561 r., k. 251. — Akc. 2665.
356. Ievanheliie tetr., 1554 r., k. 255. — Akc. 2666.
357. Akaphistnik, XVII w., k. 328. — Akc. 2667.
358. Poslědovaniie cerkovnaho pěnia..., XVI w., k. 161. — Akc. 2668.
359. Proloh' s marta do avhusta, 1632 r., k. 376. — Akc. 2669.
360. Tipik z Ležachova..., XVI w., k. 309. — Akc. 2670.
361. Ievanheliie, XVII w., k. 316. — Akc. 2671.
362. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 204. — Akc. 2672.
363. Oktoich. — Měsiacoslov s ustavom. — Poslědovaniie sviatyia velikyia 40-ca s ustavom, XVII w., k. 207. — Akc. 2673.
364. Oktoich, XVI w., k. 179. — Akc. 2674.
365. Ievanheliie, XVI w., k. 290. — Akc. 2675.
366. Sloužba povsednevnaia. — Akaphistnik. — Oficium Immaculatae B.V. Mariae ad matutinum, XVII w., k. 333. — Akc. 2676.

367. Ievanheliie, XVI w., k. 253. — Akc. 2677.
368. Ievanheliie, XVIII w., k. 303. — Akc. 2678.
369. Trifoloi, XVII w., k. 583. — Akc. 2679.
370. Ievanheliie prestolnoie, (Aprakos), XVI w., k. 253. — Akc. 2680.
371. Časoslov. — Oustav cerkovnyi, XVI w., k. 335. — Akc. 2681.
372. Ievanheliie tetr., XVI w., k. 251. — Akc. 2682.
373. Oustav cerkovnyi, XVI w., k. 236. — Akc. 2683.
374. Časoslov i Měsiaceslov s Ustavom, XVII w., k. 242. — Akc. 2684.
375. Oustav cerkovnyi, XVII w., k. 158. — Akc. 2685.
376. Trebnik, XVI w., k. 210. — Akc. 2686.
377. Irmolohion, XVII w., k. 259. — Akc. 2687.
378. Ustav cerkovnyi, XVI w., k. 106. — Akc. 2688.
379. Irmolohion, XVII w., k. 447. — Akc. 2689.
380. Irmolohion, XVII w., k. 288. — Akc. 2690.
381. Irmoloh., XVII w., k. 282. — Akc. 2691.
382. Irmolohion, XVIII w., k. 362. — Akc. 2692.
383. Ioan Maršalkievič: Irmoloh., 1729 r., k. 364. — Akc. 2693.
384. Ievanheliie, XVII w., k. 273. — Akc. 2694.
385. Apostol, XVI w., k. 223. — Akc. 2695.
386. Sobornik nedelnyi, XVI w., k. 373. — Akc. 2696.
387. Sv. Joanna Zlatoustaho becědy i nřavoučenia na Ievanheliie ot Joanna..., XVI w., k. 386. — Akc. 2697.
388. Apostol, XVI w., k. 228. — Akc. 2698.
389. Sobor ot mnoh Otec tolkovania..., XVI w., k. 258. — Akc. 2699.
390. Ievanheliie aprakos, XVI w., k. 271. — Akc. 2700.
391. Sbornik poučeniia, XVI w., k. 394. — Akc. 2701.
392. Nauki na nedělju... sv. Ioanna Zlatousta i pročich, XVI w., k. 28. — Akc. 2702.
393. Kalendar alfa s typikom na vsia lěta..., XIX w., k. 48. — Akc. 2703.
394. Ievanheliie tetr., XVI w., k. 210. — Akc. 2704.
395. Triod' postnaja i cvětnaja, XVI w., k. 314. — Akc. 2705.
396. Proloh septemvrii — fevrouarii, XVI w., k. 408. — Akc. 2706.
397. Oustav cerkovnyi, 1617 r., k. 251. — Akc. 2707.
398. Triod' postnaja, XVII w., k. 85. — Akc. 2708.
399. Triod' postnaja, 1643 r., k. 266. — Akc. 2709.
400. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 236. — Akc. 2710.
401. Isak Syrin, XV w., k. 441. — Akc. 2711.
402. Księga ochrzczonych i zmarłych parafii Arłamów z lat. ok. 1748-1772, k. 86. — Akc. 2712.

403. Tetroievanheliie, XVI w., k. 258. — Akc. 2713.
404. Toržestvennik, XVII w., k. 509. — Akc. 2714.
405. Trefolohion ot septemvriia do avhousa, XVII w., k. 519. — Akc. 2715.
406. Trefolohion ot septemvria do avhousa, XVI w., k. 161. — Akc. 2716.
407. Sii artikouli staršaho bracstva z založenija cerkvi..., 1733 r., k. 81. — Akc. 2717.
- 408-435:** *Описи поміщені під цими номерами затратилися. Вони специфікували числа Бібліотечних Акцесій від 2718 до 2747; і під цими номерами їх можна в Бібліотеці шукати і отримати мікрофільми.* - Ред.
436. Trefolohion ot septemvria do fevrouaria, XVI w., k. 391. — Akc. 2748.
437. Obichod cerkovnyi soderžačii psaltir s molitvami, XV/XVI w., k. 309. — Akc. 2749.
438. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 93. — Akc. 2750.
439. Triod' květnaja, XVII w., k. 248. — Akc. 2751.
440. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 229. — Akc. 2752.
441. Ievanĥelia, besěda 46 do 90, XVII w., k. 259. — Akc. 2753.
442. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 387. — Akc. 2754.
443. Kniha zovemaja ievanhelie..., XVII w., k. 372. — Akc. 2755.
444. Ievanheliie oučitelnoie..., XVI/XVII w., k. 253. — Akc. 2756.
445. Ievanheliie oučitelnoie, XVI w., k. 418. — Akc. 2757.
446. Novozdělannii spisok z Ievanheliia..., 1843 r., k. 460. — Akc. 2758.
447. Ievanheliie, 1624 r., k. 299. — Akc. 2759.
448. Ievanheliie, XVIII w., k. 346. — Akc. 2760.
449. Slaveno — russkaia priměčaniia ot 1819 ĥoda. — Rukopisna hramatika, 1819 r., k. 70. — Akc. 2761.
450. Predouvěščenje... Hramatika..., XIX w., k. 16. — Akc. 2762.
451. Statut Lětovskii, 1819 r., k. 159. — Akc. 2763.
452. Služebnik Sviatilelskii..., XVIII w., k. 95. — Akc. 2764.
453. Metrica vel consignatio copulatorum..., XVIII w., k. 18. — Akc. 2765.
454. Metryka chrztów i pogrzebów wsi Dołżycia, XVIII w., k. 50. — Akc. 2766.
455. Matrika ili upis věnčannyh..., XVIII/XIX w., k. 66. — Akc. 2767.

456. Treod' posna, XVII w., k. 250. — Akc. 2768.
457. Apostol perevoda Franc. Skorina..., XVI w., k. 200. — Akc. 2769.
458. Apostol, XVI w., k. 302. — Akc. 2770.
459. Apostol, XVII w., k. 231. — Akc. 2771.
460. Ustav cerkovnyi, XVI w., k. 317. — Akc. 2772.
461. Ustav cerkovnyi, 1608 r., k. 130. — Akc. 2773.
462. Ustav cerkovnyi. — Pravila sv. otec. — Kartka muzyczna z nutami..., XVI/XVII w., k. 289. — Akc. 2774.
463. Oustav cerkovnyi, 1623 r., k. 329. — Akc. 2775.
464. Ievanheliia, XVII w., k. 237. — Akc. 2776.
465. Ievanheliie, XVII w., k. 256. — Akc. 2777.
466. Apostol, XVI w., k. 201. — Akc. 2778.
467. Apostol, XVII w., k. 204. — Akc. 2779.
468. Apostol, XVI w., k. 226. — Akc. 2780.
469. Ievanheliie, XVI w., k. 270. — Akc. 2781.
470. Apostol, XVI w., k. 156. — Akc. 2782.
471. Ievanheliie..., 1646 r., k. 140. — Akc. 2783.
472. Sei artikoul kniha nazvanaia bratskaia..., 1765 r., k. 25. — Akc. 2784.
473. Metryka chrztów, ślubów i pogrzebów z Chotincia, XVIII w., k. 42. — Akc. 2785.
474. Fragm. ksiąg metrykalnych..., XVII/XIX w., k. 34. — Akc. 2786.
475. Ievanheliie, XVI/XVII w., k. 250. — Akc. 2787.
476. Jarmoloi, XVII w., k. 269. — Akc. 2788.
477. Ievanheliie, XVI w., k. 314. — Akc. 2789.
478. Čast molitvoslova jerejskoho..., XVI w., k. 30. — Akc. 2790.
479. Mineja septemvrii-dekemvrii, XVII w., k. 267. — Akc. 2791.
480. Ievanheliie oučitelnoie, 1607, k. 348. — Akc. 2792.
481. Ievanheliie, XVI w., k. 228. — Akc. 2793.
482. Ievanheliie..., 1673 r., k. 249. — Akc. 2794.
483. Ievanheliie albo kazania..., 1665 r., k. 547. — Akc. 2795.
484. Pervci bratstva staršaho kataloh..., 1725 r., k. 7. — Akc. 2796.
485. Ievanheliie..., XVIII w., k. 375. — Akc. 2797.
486. Apostol tetr., XVI w., k. 342. — Akc. 2798.
487. Apostol, XVI w., k. 232. — Akc. 2799.
488. Mineja prazdničnaja..., XVII w., k. 285. — Akc. 2800.
489. Triod' postnaja, 1566 r., k. 226. — Akc. 2801.
491. Ievanheliie tetr., Prestolnoie, XVII w., k. 301. — Akc. 2803.

492. Mineja za dekabr, XVI w., k. 214. — Akc. 2805.
493. Mineja za mēšiac avhoust, XVIII w., k. 202. — Akc. 2805.
494. Apostol perevoda Franciska Skoriny, XVI w., k. 275. — Akc. 2806.
495. Apostol ...rokou 1667 mēšaca octovria 1, i poveleniim šliachetne ourožonoho ieho milosti pana Vasilija Tourenskoho..., XVII w., k. 252. — Akc. 2807.
496. Ievanheliie tetr., XVI w., k. 273. — Akc. 2808.
497. Apostol, XVI w., k. 182. — Akc. 2809.
498. Apostol, XVI/XVII w., k. 277. — Akc. 2810.
499. Mineja za mart, aprilii, maii, XVI w., k. 345. — Akc. 2811.
500. Mineja — septemvrii i oktovrii, XVII w., k. 383. — Akc. 2812.
501. Apostol, XVI w., k. 252. — Akc. 2813.
502. Tetr' apostol, XVI w., k. 386. — Akc. 2814.
503. Siia kniha hlaholemaia meneja dvomēšjačnaja to iest jannuarii i fevruarii, spisasia vo obyтели sviatoi Domašovskoi, mnoho hrešnim rabom..., XVIII w., k. 449. — Akc. 2815.
504. Mineja za noemvrii, XVII w., k. 245. — Akc. 2816.
505. Mineja za noemvrii i dekemvrii, XVII w., k. 316. — Akc. 2817.
506. Mineja za mēšaci maii i iounii, k. 236. — Akc. 2818.
507. Triod' postnaja, XVII w., k. 397. — Akc. 2819.
508. Apostol, XVII w., k. 259. — Akc. 2820.
509. Apostol, XVI w., k. 180. — Akc. 2821.
510. Apostol, XVI w., k. 253. — Akc. 2822.
511. Ievanheliie oučitelnoie, XVI w., k. 353. — Akc. 2823.
512. Mineja za mešac mart i aprillii, XVII w., k. 205. — Akc. 2824.
513. Mineja za mešac henvar i fevral, XVII w., k. 287. — Akc. 2825.
514. Mineja za mešac henvar, pocz. XVI w., k. 229. — Akc. 2826.
515. Mineja za mešac iounii i ioulii, XII w., k. 247. — Akc. 2827.
516. Apostol, XVI w., k. 273. — Akc. 2828.
517. Triod' cvětnaja, XVI w., k. 366. — Akc. 2829.
518. Mineja maii, iounii, ioulii, avhoust, XVI/XVII w., k. 267. — Akc. 2830.
519. S Bohom počinaiem ievanheliie oučitelnoie kniha zovemaja..., XVII w., k. 283. — Akc. 2831.
520. Apostol, XVI w., k. 259. — Akc. 2832.
521. Apostol, XVI w., k. 187. — Akc. 2833.
522. Triod' postnaja, XVIII w., k. 275. — Akc. 2834.
523. Apostol, XV w., k. 249. — Akc. 2836.

524. Ievanheliie Oučitelnoie, XVI/XVII w., k. 415. — Akc. 2837.
525. Oktoich, XV-XVII w., k. 556. — Akc. 2838.
526. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 171. — Akc. 2839.
527. Oktoich, pocz. XVII w., k. 227. — Akc. 2840.
528. (...) « Kniha rekomaja meneja izbrannaja », (...) XVII w., k. 520. — Akc. 2841.
529. Articouli bratstva moužeskoho « Cerkve ouspenija preneporočnoj Devi Marii hrada Koulikova », XVIII w., k. 7. — Akc. 2842.
530. Reiestr bractva molodšoho roždestva, XVII-XVIII w., k. 131. — Akc. 2843.
531. Mineja za mėsac iounii i ioului, XVI w., k. 334. — Akc. 2844.
532. Spisasia siia kniha hlaholemaia osmohlasnik prez mnohohrěš-naho raba iereia Joanna Černěia..., XVII w., k. 328. — Akc. 2845.
533. Oktoich (hlas 5-8), XVI w., k. 202. — Akc. 2846.
534. Ievanhelie učitelnoe, pocz. XVIII w., k. 333. — Akc. 2847.
535. Oktoich (hlas 5-8), XVII w., k. 250. — Akc. 2848.
536. Apostol, XVII w., k. 239. — Akc. 2849.
537. Apostol, XVI w., k. 361. — Akc. 2850.
538. Triod' postnaja, pocz. XVII w., k. 246. — Akc. 2851.
539. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 414. — Akc. 2852.
540. Mineja prazdničnaia. — Trefolohion ot septemvria do konca iannuaria, XVI/XVII w., k. 242. — Akc. 2853.
541. Apostol, XVI w., k. 203. — Akc. 2854.
542. Mineia na šest mėsec (septemvrii-jannouarii), XVII w., k. 278. — Akc. 2855.
543. Oktoich na 8 hlasov, XVII w., k. 416. — Akc. 2856.
544. Mineja za mėsaci: fevrouarii, mart, 1686 r., k. 425. — Akc. 2857.
545. Oktoich, hlas 1-4, XVII w., k. 230. — Akc. 2858.
546. Mineja za mėsaci: iounii, ioului i avhoust, 1555 r., k. 439. — Akc. 2859.
547. Mineja: fevrouarii-avhoust, XVI w., k. 249. — Akc. 2860.
548. Oktoich (hlas 1-4), XVII w., k. 249. — Akc. 2861.
549. Mineja prazdničnaja. — Triod' ot subboty akaphistnoi do konca cvětnoi triodi, XVI i XVII w., k. 286. — Akc. 2862.
550. Mineja prazničnaja (fevrouarii-avhoust), XVII w., k. 207. — Akc. 2863.
551. Mineja za ioului i avhoust, XVII w., k. 307. — Akc. 2864.
552. Mineja prazdničnaja (septemvrii-jannouarii), XVII w., k. 390. — Akc. 2865.

553. Oktoich, hlas 5-8, XVI w., k. 203. — Akc. 2866.
554. Apostol, XVI w., k. 224. — Akc. 2867.
555. Sobraniie bractva (...) katalog do chramou Vozniesieniiia Hospoda našeho Isusa Christa..., 1780, k. 54. — Akc. 2868.
556. Sobraniie bractva (...) Katalog do začatíia Prečistoi Bohorodici i prisno Devy Marii..., 1780, k. 56. — Akc. 2869.
557. Metrika kreščeniiia 1763-1784 i Metrika usopšich 1762-1781 z Tartakowa, k. 60. — Akc. 2870.
558. Irmolohion, XVII w., k. 187. — Akc. 2871.
559. Otvěty na voprosy ot vsesvětlějšoi i vysokoprepodobnoi konsystorii peremyl'skoi na hod 1853 preznaznačenyi na soborach dekanalnych. (Odpowiedzi poszczególnych kapłanów z liturgii, dogmatyki i prawa kanonicznego), 1853 r., k. 93. — Akc. 2872.
560. Trefolohion, XVI w., k. 429. — Akc. 2873.
561. Oktoich (hlas 1-4), XVI w., k. 234. — Akc. 2874.
562. Mineia izbrannaia, XVII w., k. 491. — Akc. 2875.
563. Triod' cvětnaia, XVI/XVII w., k. 308. — Akc. 2876.
564. Triod' cvětnaja, XVII w., k. 165. — Akc. 2877.
565. Ievanheliie naprestolnoie, XVI w., k. 430. — Akc. 2878.
566. Žitie Isusa Christa. — Fragment metryki chrztów z lat 1740-1743, XVIII-XIX w., k. 50. — Akc. 2879.
567. Ievanheliie tetr., 1612 r., k. 286. — Akc. 2880.
568. Tetroievanheliie, 1571 r., k. 285. — Akc. 2881.
569. Ievanheliie tetr., XVI w., k. 238. — Akc. 2882.
570. Tetroievanheliie, XVI w., k. 179. — Akc. 2883.
571-599: *Під цими числами можна знайти Акцесії Бібліотеки 2884-2912, і отримати їх мікрофільмові відбитки.* - Ред.
600. Mineja prazdničnaia za ves' hod, XVI w., k. 251. — Akc. 2913.
601. Služby obščii sviatym, XVI w., k. 48. — Akc. 2914.
602. Vozhlas na vopl', rydaniie i stenaniie si iest' akaphist k prečistym Strastem Christovym o doušach v moučenií čistitelnom bolěznouiemych..., Pocz. XIX w., k. 40. — Akc. 2915.
603. Irmolohion, XVII w., k. 176. — Akc. 2916.
604. Irmolohion, XVII w., k. 179. — Akc. 2917.
605. Oktoich (hlas 1-8), XV w., k. 98. — Akc. 2918.
606. Articuli Confraternitatis Ecclesiae Ritus Graeci pagi Przedwurze (Peredvora) decanatus Javoroviensis, 1772 r., k. 9. — Akc. 2929.
607. Oustavi si iest artikouly bratskiie chramou sv. Christova Ni-

- kolaja v vesi Černeljava, 1755. — Oustavi si iest artikouly bratskiie chramou Ouspeniia Prečistiia Vladičici Marii v vesi Boratin, 1749, k. 19. — Akc. 2920.
608. Oustavi sirěč artikouli bratskii chramou Preobraženiia Hospodnia v vesi Drohomisl, 1775 r. — Artikouli bratstva vesi Lešne, 1770 r., k. 12. — Akc. 2921.
609. Služebnik i čast' trebnika, Pocz. XVIII w., k. 218. — Akc. 2922.
610. Artikouly oučtívoho bractva cerkvi Holenskoj, 1722 r., k. 11. — Akc. 2923.
611. Artykuły Bractwa cerkvi Budynińskiej, Kon. XVIII w., k. 7. — Akc. 2924.
612. Oustavi si iest artikouly bratskiie chramou sv. besrebnik Kozmy i Damijana vesi Zapalova, 1757 r., k. 5. — Akc. 2925.
613. Kniha blahorodnaho bractva oboieia cerkvi Jaroslavskich..., 1759 r., k. 41. — Akc. 2926.
614. Ievanhelie, 1567 r., k. 291. — Akc. 2927.
615. Vyklad o cerkvi sviatoi i o cerkovnych rečach z sviatoho Simeona archiepiskopa Solounskoho (Odpis z druku 1667), 1840 r., k. 28. — Akc. 2928.
616. Vyklad o cerkvi sviatoi i o cerkovnych rečach z sv. Simeona archiepiskopa Solounskaho vybranyi (odpis z druku). — Kniha tretiaia v ktoroi opisoujutsia ouročistiie sviata. — Kniha četvertaja v ktoroi opisoujutsia kratče poriadki sviaščeničeskii, 1840 r., k. 50. — Akc. 2929.
617. Ievanheliie oučitelnoie, Pocz. XVII, k. 305. — Akc. 2930.
618. Sbrannyi sviatych životy z rymskoho jazyka na rosskii, kotoryi našolem, iž položeny byli prez greckoho avtora to iest sv. Simeona Metafrasta..., 1665 r., k. 625. — Akc. 2931.
619. Iarmoloi, XVII w., k. 364. — Akc. 2932.
620. Artykuły Bractwa Parafian Cerskwi s. Żurawieckiej, XVIII w., k. 40. — Akc. 2933.
621. Metrika spisasia v Olhovcu pri chramě sv. Ierearcha Christova Nikolaia v rokou 1757, k. 59. — Akc. 2954.
622. Irmolohion, XVII w., k. 76. — Akc. 2935.
623. Metrika sela Vinnik, 1721-1764, k. 74. — Akc. 2936.
624. Metryka cerkwi w Nowym Jażowie, 1713-1760, k. 68. — Akc. 2937.
625. Oustavy si iest artikouly bratskiie chramou sv. otca našeho Nikolaja v vesi Podloubach, 1757 r., k. 4. — Akc. 2938.

626. Spis knih biblioteki episkopa przemyskiego Juliana Peřesza, 1873 r., k. 21. — Akc. 2939.
627. Blahočestiie i liturhika (Notatki z wykładów w gimnazjum przemyskim), 1853 r., k. 46. — Akc. 2940.
628. Fragment ustava cerkovnaho (septemvrii-oktovrii), XVI w., k. 22. — Akc. 2941.
629. Zbiór aforyzmów, XVII w., k. 6. — Akc. 2942.
630. Metrika zakonověnčanych sljubna i dětei kreščennych Srednoi Vesi, 1698-1775 r., k. 52. — Akc. 2943.
631. Irmolohion, XVII w., k. 318. — Akc. 2944.
632. Metrika sooroužisia za prezvoleniiem sviaščennaho jereia Jakova prezvitera Bereščaskoho do chramou sv. Preobraženiiia..., 1709-1769, k. 52. — Akc. 2945.
633. Metrika kreščenna sooroužisia do chramou sv. Preobraženiiia..., v vesi Bereska, 1754-1785, k. 101. — Akc. 2946.
634. Irmolohion, XVII w., k. 355. — Akc. 2947.
635. Čin blahosloveniju mleka čaroděiannaho, XVIII w., k. 21. — Akc. 2948.
636. Prikłady drouhiia menšaia s tohože zvecadla prepisany rokou 1732, k. 221. — Akc. 2949.
637. Triodion si iest tripěsnec sviatoi velikoi četyrdesiatnici. — Triod' postnaia i cvětnaia, XVII w., k. 378. — Akc. 2950.
638. Apostol, XVI w., k. 249. — Akc. 2951.
639. Triod' postnaia, XVII w., k. 83. — Akc. 2952.
640. Irmolohion, 1729 r., k. 386. — Akc. 2953.
641. Kniha hlholemaia irmoloi, tvoreniie prepodobnaho otca našeho Joana Damaskina, XVI w., k. 259. — Akc. 2954.
642. Trifolohion. — Triody postnaia i cvětnaia, XVIII w., k. 405. — Akc. 2955.
643. Irmolohion, XVII/XVIII w., k. 274. — Akc. 2956.
644. Irmolohion, XVII w., k. 229. — Akc. 2957.
645. Irmolohion, XVIII w., k. 276. — Akc. 2958.
646. Irmolohion, XVIII w., k. 182. — Akc. 2959.
647. Istorija o sviatom Joasafě carju indiskom. — Žitie iže vo sviatych otca našeho Sylvestra papy rymskaho. — Krótkie opoviadania religijne w jęz. pol. — Kniha hlholemaja izmoraht iže vo sviatych otca našeho Joanna Zlatooustaho. — Apokalipsis sviatoho apostola i ievanhelisty Joanna Bohoslova, XVII w., k. 88. — Akc. 2960.
648. Irmoloi sireč osmohlasnik, 1670 r., k. 246. — Akc. 2961.

649. Irmolohion, XVII w., k. 265. — Akc. 2962.
650. Irmolohion, XVII w., k. 327. — Akc. 2963.
651. Ievcholohion si iest jazykoslavenskii k ispravleniju tain svia-
tych i inych sviasčeneděstvii ili obradov cerkovnych, v vesi
Brousně Starom 1754, k. 487. — Akc. 2964.
652. Irmoloi, XVIII w., k. 257. — Akc. 2965.
653. Apostol, XVI w., k. 289. — Akc. 2966.
654. Pomjanik... spisasja v vesi Kormaničoch, 1685 r., k. 3... —
Akc. 2967.
655. Oktoich (hlas 2-8), XVIII w., k. 165. — Akc. 2968.
656. Metrika sela Tatar (chrztów, ślubów i pogrzebów), 1673-1758 r.,
k. 54. — Akc. 2969.
657. Mineia za mėsac oktovrii, 1702, k. 307. — Akc. 2970.
658. Irmolohion, XVII w., k. 234. — Akc. 2971.
659. Irmolohion, XVII w., k. 153. — Akc. 2972.
660. Složenie himnov cerkovnych, 1675 r., k. 406. — Akc. 2973.
661. Akaphistnik, XVII w., k. 493. — Akc. 2974.
662. Akaphistnik, 1711 r., k. 230. — Akc. 2975.
663. Věčnost pekelnaja abo viazeníe ljudei potoplennyh v peklě,
XVII w., k. 126. — Akc. 2976.
664. Ermenevtika sireč nastavleniie tolkovnika, choudožestvom Hrih.
Petrouševiča parocha Velikonahoreckaho i Mouhilianskaho...,
17..., k. 214. — Akc. 2977.
665. Liturhiia sv. Joanna Zlatoustaho, XVII w., k. 46. — Akc. 2978.
666. Časoslov s mėsiasoslovom, XVI w., k. 202. — Akc. 2979.
667. Trebnik, XVII w., k. 300. — Akc. 2980.
668. Irmolohion, XVIII w., k. 61. — Akc. 2981.
669. Rossiiskaia hrammatika, 1809 r., k. 153. — Akc. 2982.
670. Akaphistnik, Pocz. XIX w., k. 174. — Akc. 2983.
671. Irmolohion, XVII w., k. 229. — Akc. 2984.
672. Molitvoslov Iereiskii, sostavljen i spisán Iereem Hrihoriem Pe-
truševičem 1800 hoda, k. 571. — Akc. 2985.
673. Triod' postnaja, XVII w., k. 415. — Akc. 2986.
674. Irmolohion, XVII w., k. 242. — Akc. 2987.
675. Metryka chrztów i ślubów «sela Vovkovii», 1754, k. 39. —
Akc. 2988.
676. Trebnik, XVII w., k. 111. — Akc. 2990.
677. Čin na pohrebeniie. — Čin popou iehda přestavitsia. — Služba
sv. velikaho Dmitrija. — Skazaniie oučitelja cerkovnaho Iiero-

- nima sviatoho o Ijudě predatelě Hospoda našoho Isus Christa, XVI/XVII w., k. 131. — Akc. 2991.
678. Irmolohion, XVII w., k. 216. — Akc. 2992.
679. Moleben k presviatei Bohorodici. — Molitvi pri sviatoi litourhyi. — Akaphist Pokrovou presviatyia, XVIII w., k. 48. — Akc. 2993.
680. Peregrinacia ili pout do Ierousalimou Daniila Archimandrity Korsouskoho z Běloi Rossii, Pocz. XVIII w., k. 86. — Akc. 2994.
681. Trebnik, Pocz. XVII w., k. 239. — Akc. 2995.
682. Proloh soderžašč v sebě žitiia někotorych sviatych ot sentiabria do avhusta, XVII w., k. 322. — Akc. 2996.
683. Služebnik, XVII w., k. 176. — Akc. 2997.
684. Irmolohion, XVII w., k. 272. — Akc. 2998.
685. Besědy duchovnyi, XVI/XVII w., k. 212. — Akc. 2999.
686. Metrika kreščenyh, věnčanyh i ousopšykh sela Krechiv, 1727-1748, k. 63. — Akc. 3000.
687. Metrika chresna i sljubna i ousopšykh cerkvi Horbkovskoi, 1729-1762, k. 76. — Akc. 3001.
688. Triod' postnaja i cvětnaja, XVI w., k. 108. — Akc. 3002.
689. Molitvoslov Jereiskii, Pocz. XVII w., k. 484. — Akc. 3003.
690. Trebnik, XVII w., k. 278. — Akc. 3004.
691. Liturhikon i Trebnik, XVI w., k. 190. — Akc. 3005.
692. Čin polunoščnici povsednevniia i akaphistnik, 1699 r., k. 112. — Akc. 3006.
693. Časoslov, XVI/XVII w., k. 288. — Akc. 3007.
694. Božestvenyia lytouiia iže v sviatych otec našich Joanna Zlataoustaho, Vasiliia Velikaho i prežde sviaščennaia, XVII w., k. 275. — Akc. 3008.
695. Vorlesungen über die Pathologie (Skrypt Jakuba Swiderskiego), 1788 r., k. ok. 200. — Akc. 3009.
696. Stoll: Praelectiones de febribus, XVIII w., k. 237. — Akc. 3010.
697. Vorlesungen der Klinik (Skrypt studenta Jakuba Swiderskiego), 1789 r., k. ok. 500. — Akc. 3011.
698. Kalendarz berdyczowski gospodarski na r. 1864 (z zapiskami ręcznymi), k. 63. — Akc. 3012.
699. Tractatus brevis de optica, XVIII w., k. ok. 100. — Akc. 3013.
700. Emblemata politica quibus officia principum exprimuntur Jacobi à Bruck, XVII/XVIII w., k. ok. 100. — Akc. 3015.

- 701. Raptularzyk o zakonach Trynitarzy i Jezuitów, II poł. XVIII w., k. 73. — Akc. 3017.
- 702. La journée du chrétien (Modlitwy), XVIII w., k. ok. 50. — Akc. 3018.
- 703. Przewodnik czyli Skryte rządy ojców jezuitów z łacińskiego przetożone roku 1784, k. 36. — Akc. 3019.
- 704. Fragment kopiariusza z kancelarii królewskiej z lat 1539-1574, k. 56. — Akc. 3020.
- 705. Edmund Voit: Syllabus definitionum, 1764 r., k. 28. — Akc. 3022.
- 706. Cześć, honor, chwała ojczyzny synom... znamienitym cum appendice votorum dana roku 1734 (Projekty mów), k. 297. — Akc. 3024.

РЕДАКЦІЯ - о. Б. УССАС

ПРИЧИНОК ДО СПРАВИ МАКРИНИ МЕЧИСЛАВСЬКОЇ

В третім томі своєї першої серії «Записки Чина св. Василія В.» помістили в відділі «Коллектанеа» довшу історичну працю з документами свящ. Е. Майковського про Макрину Мечиславську, Василіянку половини ХІХ ст., якої життя і діяльність стали в 30-их роках ХХ ст. предметом спору, як були свого часу предметом зацікавлення і пошанування. Справа і досіль лишилася якоюсь мірою спірною, головню по виступі о. І. Урбана в 1923 р., у його брошурі: «Макрина Мечиславська в світлі правди»¹. Е. Майковський обмежився до документів Архіву, і питання про «правду» Макрини Мечиславської лишив на боці, принаймні те, що могло ставити під знак питання історично певні документи пізнішої дати. Він не ставив питання, чи черниця Макрина Мечиславська була настоятелькою в Мінську і Мвдзьолах, та взагалі чи вона була черницею-василіянкою. Може це питання буде колись певно розв'язане, тому і ми обмежуємося тут лише до подання одного документу о. Б. Уссаса, який він знайшов випадково лише тепер між своїми давнішими теками і уважав за підхоже його подати до відома. — Тому «Записки ЧСВВ», які і сьогодні появляються, по-чуваються до обов'язку подати цей причинок, як у своїй першій серії присвятили багато своїх сторінок цій справі, друкуючи «Причинки до життя і справи м. Макрини Мечиславської, ЧСВВ» пера свящ. Е. Майковського і так пов'язали своє імення з цією справою².

Тому поміщуємо тут листа о. Б. Уссаса з 30.XI.1972, який ми отримали щойно осінню 1974 р., разом з відписом документу та

¹ JAN URBAN, T.J., *Makryna Mieczysławska w świetle prawdy*, Kraków 1923, с. 149.

² *Записки ЧСВВ*, том ІІІ, вип. 1-2, стор. 76-96, Львів 1927; вип. 3-4, стор. 467-495, Львів 1929.

його транскрипцією, який залишавмо без зміни, перекладу чи коментаря, бо уважасмо що тодішня російська мова, як її вживано на Білорусі, може бути зрозуміла нашим читачам, а коментар був би зайвим для знавців цієї справи; а тих, що вперше з нею стрічаються відсилаємо принаймні до статті о. Е. Майковського, яка в нашій журналі чи до брошури о. І. Урбана з 1923 р.

РЕДАКЦІЯ « ЗАПИСОК ЧСВВ »

REDAKCJA ANALECTA ORDINIS SANCTI BASILII MAGNI W RZYMIE.

W roku 1923 w Krakowie ojciec Jan Urban ogłosił pracę p.t. « Makryna Mieczysławska w świetle prawdy », gdzie na podstawie dokumentów archiwalnych udowodnił, że matka Makryna Mieczysławska nigdy nie była nie tylko ostatnią przełożoną sióstr Bazyliańek w Mińsku w czasie kasaty powyższego klasztoru i translokaty sióstr Bazyliańek do Miadzioła w skasowany tam klasztor sióstr Karmelitanek Bosych, ale w ogóle nie była bazylianą.

Praca ta wywołała szereg innych prac potwierdzających dowody ojca Jana Urbana. Głównie zasługuje na uwagę wydrukowany przez ks. E. Majkowskiego materiał w poważnej publikacji OO. Bazylianów w Żółkwi, mianowicie w « Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni ».

Obecnie mamy możność wydrukowania nowych dowodów o Makrynie Mieczysławskiej, potwierdzających całkowicie wiarygodność dowodów ojca Jana Urbana.

W okresie międzywojennym w latach 1930-1935 na zlecenie metropolity Andrzeja Szeptyckiego dokonałem szczegółowej inwentaryzacji dokumentów unii pod zaborem rosyjskim znajdujących się w archiwach państwowych Warszawy, Lublina, Wilna i Grodna. W archiwum państwowym w aktach wileńskiego gen. gubernatora za rok 1834 pod nr. 1807 znalazłem zeszyt p.t. « Delo po otnoszeniju ministra vnutr. del o peredacze uprazdnionnogo miadziolskiego karmielitanskogo monastyrja Minskim Bazyljankam, a obiteli sich monachiń dlja gorodskoj bolnicy ».

W dokumencie tym obejmującym 47 kart między innymi znajdujemy podanie matki Praskewii Lewszeckiej, przełożonej sióstr Bazyliańek, do wileńskiego gen. gub. Mikołaja Andr. Dołthoru-

kowa prośbę o pozostawienie Bazylianek w Mińsku; zaznacza tu autorka podania, że decyzja władz carskich w sprawie budowy szpitali jest sprzeczna z obowiązującymi wówczas rozporządzeniami prawnymi. Zasługuje tu na uwagę głęboko przemyślana i uzasadniona motywacja prośby, co świadczy o nie przeciętnej inteligencji ówczesnej przełożonej zakonnic, którą była Praskowia Lewszecka.

Z dokumentu powyższego wynika niezbicie, że ostatnią przełożoną Sióstr Bazylianek była matka Praskowia Lewszecka nie zaś Makryna Mieczysławska.

Obecnie porządkując swoje zbiory, celem przekazania ich Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, wśród innych materiałów odnalazłem powyższy dokument, który jest dokładną kopią oryginału.

Odpis ten sporządziłem własnoręcznie przed 40 laty.

Przy niniejszym załączam dokładny odpis sprawy archiwalnej z roku 1834 nr. 1807, jak również odpis w maszynopisie według najnowszej transkrypcji. Proponuję wydrukowanie w najbliższych tomach *Analecta Ord. S. Basilii M.* podanie matki Praskowii Lewszeckiej. Będzie to bardzo poważne potwierdzenie stanowiska ojca Jana Urbana w sprawie Makryny Mieczysławskiej.

X. BRONISŁAW USSAS

mgr BRONISŁAW ALEKSANDROWICZ

30.XI.1972

Otwock (k) Warszawy

ul. Fornalskiej 18

Dom XX Emerytów

Его Сиятельству Вил. военному губ-ру и ген. губ-ру гродн., белостоцкому и минскому г. ген. адъют. и кавалеру кн. Николаю Андреевичу Долгорукову

Настоятельница Минского Девичьего

базильянского Мон-ря

Прасковии Левшецкой

Всепокорнейшее прошение

Несчастные, которых местное начальство своими представлениями лишило обители и крайних жизненных выгод, осмелива-

ются повергнуть ко стопам Вашим и просить Вашего покровительства, сущность дела которых следующая.

Два уже истекают столетия со времени основания в г. Минске двух девичьих базилианских мон-рей; первого помещицею Вяжевиговою Свято-троицкого, а второго митрополитом Селявою Святотроиховского.

Из числа сказанных мон-рей, по присоединении здешнего края к Всероссийской державе митрополитом Селявою основанный Святотроиховский мон-рь по распоряжению начальства обращен на грекороссийскую семинарию, в котором и донныне существует, а монахинь там находящихся переведено в мон-рь Святотроицкий и мы льстились надеждою, что в сим оставшимся спокойно окончим жизнь. Но наши ожидания были тщетны ибо ныне осведомились, что местное главное начальство, не обращая внимания на положение нашего мон-ря, неспособность такового и противные законы, а также на тесный и совершенно разрушившийся Мядзюльский, чинило представление о обращении нашего мон-ря на градскую больницу и о перемещении нас в упраздненный кармелитанский Мядзюльский и по таковому представлению, удостоенному утверждения, Минский гражданский губернатор и кавалер требует неотложного нас перемещения без исправления назначенного.

Сказанное представление, сколько ныне есть для нас отяготительным, столько дает поводов открыть Вашему Сиятельству, что местному Главному Начальству не надлежало чинить представления к обращению нашего мон-ря на больницу, а минскому гражд. губ-ру и кавалеру принуждать нас к перемещению в опустошенный прежде оного исправления.

Как выше упомянуто было в Минске два мон-ря; по обращению одного из них на грекороссийскую семинарию, в последний переведены монахини, то без открытия сего обстоятельства верховному начальству, оставшагось, который был единым убежищем монахинь двух мон-рей по всей справедливости представлять к уничтожению не следовало.

Кроме сего оный мон-рь составлен из тесных келий, а после пожара 1809 г. случившегося, хотя и приведен нами в починку, но вместо каменного свода, который для перегорелых стен удержаться не мог, сделан деревянный потолок и оный мон-рь лежит над рекой и на тесной и не ровной высоте, во многих глубинах истощенных дождевой водой. А по сим причинам, тесные кельи не могут быть переделаны на обширные комнаты, ибо ветхие и без сводов

стены непременно разрушились бы; к развинению же выгоднейшего строения, место и положение неспособно, о чем и бывший военный губ-р гр. Строганов лично удостоверившись, признавая таковой неспособным к обращению на военный лазарет, а ныне минский губ-р мне лично сказал, что по поводу тесных келий более бы стоила прислуга больным. Из чего выходит, что представление было сделано без всякой всеобщей пользы но только к лишению нас сего нашего монашеского жилища.

Но если бы мон-рь был удобным к обращению на городскую больницу, больница однаков в оном не может иметь место по той причине, что сказанный мон-рь лежит среди города, в верху реки и над самым берегом оной. От одного мытья белья, платья, постели и посуды больных, одержимых разными болезнями, как равно течение нечистот, река из которой берут жители города воду для питья и варения пищи наполнится ядом и отравлением, а жители, в малом расстоянии мон-ря жительства имеющие, нередко питались бы нездоровым от больных воздухом.

То что в нашем мон-ре учрежденная больница, в отношении жителей была бы вредною, а как в самом близком расстоянии лежит болото, большой городской пруд и бойница, от чего происходит ошутительный дурной воздух, то избранное место на больницу имело бы худое влияние на самых больных и для того чтобы в подобных местоположениях никогда не были учреждаемы больницы. Сие запрещено законами: во первых в 386 ст. Высоч. о губерниях учреждения написано: «в рассуждения установления и надзирания госпиталей или больниц для излечения больных надлежит приказу общественного призрения стараться учредить оные для многочисленных городов вне города, но близь оного, вниз по реке, а отнюдь не выше города». Во вторых в 21 день марта 1828 г. Высоч. подтвержденного устава в ст. 442 главы XVI сказано: «при устройении в них госпиталей надлежит избрать местоположение несколько возвышенное, удаленное от болот, озер и больших прудов, изобилующее свежим воздухом и здоровою проточною водою, не закрытое горами или лесами и не вблизи бойниц и таких фабрик или заводов, от коих часто бывает ошутительный дурной воздух» — из чего Ваше Сиятельство видеть можете, что представление было учинено только к лишению нас мон-ря без пользы больных, во вред жителям и в противность законам.

Что же относится к Мядзюльскому мон-рю, назначенному к перемещению нас, таковой сколько мне известно совершенно те-

сний, в бытность Кармелитов расстроен, а по упразднении до ныне находясь без всякой починки, по причине испорченной крыши наполнен сыростью, от чего печи разрушились, пол и потолок в части изгнили, двери разломаны и без оковки, а окошка избитые представляют опустошенное здание.

Равно и в костеле по причине ветхой крыши штукатурка внутри и снаружи упала, пол испорчен. Прочие же деревянные строения совершенно разрушились, лесу же к мон-рю принадлежащего не имеется, а чужие лежат в чрезвычайно далеком расстоянии, то не только для исправления всего приведенного, но к совершенному преобразованию костела на церковь, сделания особенного нам к молению хора, поставления к служению св. литургии по обряду гр. ун. иконостаси и украшению всего сего живописью, словом к приведению мон-ря и церкви в надлежащее положение нужно более времени и иной поры года, а без починки и преобразования костела в церковь, без сделания иконостаса и посвящения таковой законами не позволено в оной служить св. литургию и иметь другие богослужения.

Касательно же помещения, то кроме 10 монахинь, содержится на коште монастырским 4 престарелые вдовы; воспитываем 15 малолетних круглых сирот и 10 старших девиц благородного состояния — то всех сих в тесном и совершенно разрушенном мон-ре поместить неподобно, а устранить столько несчастных, которых нынешний монастырь был единым убежищем я не имею смелости.

Сиятельнейший Князь! из всего вышеприведенного и уверения гр. Строганова удостовериться изволите, что учиненное представление местным главным начальством было сделано верно по наущению недоброжелательных нам, без выгоды самых больных, во вред жителям и в противность законам, но Ваше Сиятельство можете облегчить положение и благосостояние наше и столько несчастных зависит от Вашего милосердия. Возрите на участь самонесчастнейших лишенных последнего убежища и призрения, а Вашим Высоким предстательством исходатайствуйте, чтобы нас оставлено в нынешнем мон-ре, где до ныне покровительством города защищаемые спокойно проживаем и будьте одного вторым основателем. Но если бы просимого мы получить не могли, то дозвольте остаться нам на месте до будущей весны и до приведения назначенного жилища в надлежащую починку и преобразование костела

в церковь, в удостоверение имею честь приложить резолюцию гр. Строганова и просить Вашего начальнического разрешения.

Прасковия Левшецка

Октябрю 10 дня

1834 года. Минск.

Примітка редакції: — Б. Уссас подав лишень прохання черниці Параскевії Левшецької, уживаючи при тому деяких поліпшень тексту та сучасної транскрипції російської мови. Однак у пересланім своїм відписі з перед 40 літ він має віднотовані ще деякі інші відмітки, які тут, для повноти, уважаємо за корисне подати. І так з заголовної сторінки цієї справи він віднотував такі дані: « Archiwum Panstwowe w Wilnie; Akta Kancelarji Wilenskiego Generała Gubernatora 1834 rok — Nr. 1807: Дело по отношению министра вн. дель о передаче упраздненнаго Мядзюльскаго Кармелитанскаго монастыра Минскимъ Базиліанкамъ, а обитель сихъ монахинь для Городской больницы. Начато 23-IX-1834 года. Кончено 23-XII-1837 года. На 47 листахъ. (з листа 2) М.В.Д. Департаментъ Духовныхъ Дель Иностр. Исповеданій. Отделение Столи 15-IX-1834 годъ. . . 2222. По височ. повеленію. О преданію упраздн. Мядзюльскаго монастыра Кармелитов Базиліанкамъ Минским, а обитель сихъ для городской больницы. (В другій колонці) Г. Вил. военному, гродн., белостоцкому и минскому ген. губ-ру... что Государь Императоръ по всеподданнейшему докладу... Височ. повелеть соизволилъ: упраздненный Мядзюльскій кармелитскій мон-рь передать въ дух. ведомство для помещенія в немъ монахинь Базиліанокъ, взаменъ ихъ обители въ г. Минске, предназначенной къ занятію Минскою градскою больницею... Министръ вн. дель Статсъ-Секретарь Блудовъ. Въ должности директора Ф. Виггинъ. (Від листка 14-17 прохання Левшецької, а так лист. 18 має такі відмітки): « Минскаго гр. ун. дев. базиліянскаго мон-ря настоятельницы. По неудобности строенія означеннаго мон-ря для обращенія въ военный госпиталь остается таковой впредъ до дальнейшего распоряженія на прежнемъ основаніи. Симъ разрешается прошеніе г. настоятельницы Левшецкой от 30-XII-1831 года. — Минский временный военный губернаторъ ген. маіоръ Гр. Строгановъ. № 1235. 24-II-1832 года. Минскъ. (Лист 33:) На предписаніе Вашего Сиятельства от

22 мая за № 1802 честь имею донести, что монахины Минскаго мон-ря Базиліянскъ перемещены въ назначенную для нихъ обитель Мядзюльскую покармелитанскаго мон-ря въ декабри мѣсяци 1834 года. Съ того же времени въ строеніяхъ занятыхъ нинѣ городскою больницею производилась починка, переделка и другіе необходимыя надобности. Минскій гражд. губ-ръ отъ 28-V-1835 года. Вил. ген. губ-ру за № 10775 ». (Ідемо в відмітці за новою транскрипцією вжитою і о. Б. Уссасом).

Ред.

PETER TH. SHESHKO, Ph.D.

**THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH SOBOR OF MOSCOW
AND THE ORTHODOX CHURCH IN THE UKRAINE
(1917-1918)**

The Second Part of the Documents on the Ukrainian Orthodox Church in 1917-1918 will be published in the neear future in this section of our "Annals", or a more convenient arrangement will be found. — Ed.

III. MISCELLANEA

о. Йосафат Скрутень, ЧСВВ(†)

О. GERMAN ДРОНОВИЧ, ЧСВВ (1736-1788)

Не лише в передовісних «Записках ЧСВВ» виявив пок. о. Скрутень своє широке знання минулого Василіяньського Чина, але теж на сторінках Польського Біографічного Словника, до якого запросила його на співробітника Польська Академія Наук у Кракові в 1933 р. В перших його шістьох томах помістив він аж 23 біографічні нариси визначних василіян 17-19 ст., що їх вичисляв о. Р. Лукань, ЧСВВ, в обширній рецензії на 1-ий том з 1935 р. у ЗЧСВВ VI, 1-2, 424-5 і о. М. Ваврик, ЧСВВ, в огляді наступного 2-6 тому (1936-48) в ЗЧСВВ IX/III, 1-2, 242-3. На цьому місці маємо змогу докинути до них іще одну силуетку помітного василіянина з 2-ої половини 18-го ст., Германа Дроновича, що її о. Скрутень не встиг опрацювати до друку, як видно з деяких його життєвих даних, які вимагали б докладнішої обробки. Бо годі допустити, щоб Редакція ПБС-ка залишила без згадки таку визначну особистість попри сучасних о. Дроновичеві василіян: оо. Ю. Добриловського, Г. Дубицького, А. Дзедзіцького і Й. Дзьоковського, яких біографії в обробці о. Скрутня замикають його співробітництво в цьому цінному виданні. Можемо тільки радіти, що нам вдалося щасливим випадком натрапити на цей дрібний залишок його наукової праці, який він, відає, вивіз з собою зо Львова на початку 1940 р. до Німеччини, між його посмертними паперами, бо цим чином можемо щераз віддати честь пок. Редакторів «Записок ЧСВВ» саме в 50-річчя їхньої появи. А що до самої біографії о. Дроновича хочемо тільки заважити, що вона навіть у невикінченому виді всетаки задовільно опрацьована і що більше, має цінні дописки о. Йосафата, які не були б повнотою ввійшли в остаточну обробку до друку. — Редакція.

Дронович Герман Юрій (1736-1788), василіянин галицької провінції, син Семена і Насті, уродився в квітні 1736 в Тереховельщині. По скінченій реториці в Золочеві вступив до почаївського монастиря 21.11 1756 і по однорічній новіціяті зложив монашу професію 21.11 1757. Перенесений тимчасово на « катехіста » до Білостоку, переїхав до Луцька 1.10 т.р. на філософічні студії¹ та по двох роках в серпні 1759 р. на богословію до монастиря св. Юра у Львові. На третім році теології був висвячений львівським єп. Львом Шептицьким і по скінчених студіях став професором реторики в Шаргороді 4.6 1764 і від серпня 1765 в Любарі, де крім реторики учив ще філософії, був префектом шкіл і ректором конвікту. По двох (!) роках у жовтні 1768 переїхав о. Дронович до Львова² і там у шк. р. 1768/69 викладав у святоюрських монастирі канонічне право³, а відтак в Добромилі⁴ два роки спекулятивну догматику⁵. В 1771 р. став ігуменом у Збаражі та в 1772-му в За-

¹ В списку бр. філософів у Луцьку з р. 1758, на останній картці викладів логіки, метафізики і космології о. Г. Лесевича, фігурує теж Г. Дронович (ЗЧСВВ XIII, 104). — Ред.

² Acta m-rii Leop., 7: (October 1768) Hisce diebus RP. G. Dronowicz obediencialiter dispositus e monasterio Lubarensi... pro munere Professoris Canonum.

³ Ib. 8.

⁴ Ib. 8: 24.VIII.1769 RP. G. Dronowicz transtulit se ad monasterium Dobromilense pro tradenda Theologia dogmatico-speculativa. *Dziennik Klasztoru Dobrom.*, 7-15, часто пише про нього як професора і консультора м-ря. М.і. оо. професори святоюрського монастиря написали до нього 7.7 ст. ст. 1770, щоб писати до Папи Климента XIV спільне прохання, щоб об'єднати василіянський Чин з італогрецькими василіянами під спільним зарядом їхнього протоархимандрита. « IX. Dronowicz zaś w swoim odpisie pochwalił wprawdzie zamysły wspomnianych piszących do nas, y do tychże ich zamysłów, jako oni piszą, zbawiennych przyłączył y swoje zdanie, z tym jednak dokładem, jeżeli w to wchodzi władza zakonna, lepiej te rzeczy poznająca, y jeżeli teyże władzy zakonney taka w tey mierze jest wola, y takie zdanie » (p. 11). — Про ту ініціативу докладніше пише М. Коссака, *Шематизм провінції св. Спасителя ЧСВВ*, Львів 1867, 301-2 (Ред.).

⁵ Виклади о. Дроновича списав богослов М. Татаркевич у двох книгах: 1) De Beatitudine, scilicet de Angelis, Actibus Humanis ac Legibus в р. 1769-70 і 2) De Deo Eiusque Attributis et de Trinitate в р. 1770-1 (гл. ЗЧСВВ XIII, 102). Ці останні були теж в іншому рукописі без його імені в лаврівській бібліотеці з доданими квестіями про ласку та баянізм тощо, правдоподібно теж з викладів о. Дроновича (тутже ст. 99). Було це хіба у зв'язку з його коротким побутом у лаврівській обителі, куди він переїхав з Добромиля 17.6 ст. ст. 1771 з богословами, бо там плянувалося влаштувати спеціальну догматику за рішенням провінційальної конзульти, але через брак приміщення слід її було перенести до Львова (гл. *Лаврівська Хроніка*: ЗЧСВВ VIII, 72). — Ред.

мости і 1774 р. знову вернувся до Львова на професора теології та вікарія у святоюрській обителі. Підчас унівської капітули 1776 р. отримав професуру в папській алюмнаті в Вильні і там навчав до 1780 (?) р. Помер о. Дронович як ігумен крехівського монастиря 1788 р.

Література: Каталоги Отців й Братів ЧСВВ провінції св. Покрови на pp. 1773-9; А. Петрушевич, Сводная Галицкорусская Летопись 1700-1772, Львів, 1887, 325; Cathalogus alphabeticus Patrum et Fratrum OSBM in Provincia Protectionis BVMariae 1766 a. (manuscript.); Acta Monasterii Leopol. S. Georgii M., p. 7-8,34 (Ms. Bibl. PP. Basilianorum Leop. S. Onuphrii, N. 103); Dziennik spraw Ojców i Braci Klasztoru Dobromilskiego (Ms. B-cae S. Onuphrii, N. 109); Libri Mortuorum Religiosorum OSBM (ib.).

А. ПЕКАР, ЧСВВ

АНАТОЛІЙ КРАЛИЦЬКИЙ, ЧСВВ. - ЯК ІСТОРИК (1835-1894)

Одним з визначніших закарпатських істориків минулого сторіччя був — попри Й. Базиловича, ЧСВВ (1742-1821) та свящ. І. Дулишковича († 1882) — *єромонах Анатолій Олександр Кралицький, ЧСВВ*, про якого ми мало знаємо, а ще менше пишемо. Саме тепер, коли обходимо 140-річчя його уродин та 80-річчя його смерті, думаю бодай у якійсь мірі, доповнити цю прогалину закарпатської історіографії і видвигнути його значення, як письменника — історика.

1. - ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ

Предки о. Анатолія О. Кралицького походили з околиці Стрия у Західній Україні¹, зате його батько народився вже на Закарпатті. Сам письменник прийшов на Божий світ дня 13 лютого 1835 р. серед чарівної Лабірської долини, в селі Чабини, де його батько був дяко-вчителем. Нижчі науки побирав він у монастирській школі у Красному Броді, а гімназію закінчив він у Пряшеві. Там Кралицький познайомився із закарпатським будителем, о. О. Духновичем (1803-1865), який мав рішальний вплив на його чернече покликання та письменницьку працю². Саме тоді Духнович працю-

¹ Див. біографію проф. Ф. Тихого у «*Carpatica*», nakl. Slovanského Ústavu, Praha 1936, sv. IA, p. 355.

² О. Духнович перед своєю смертю († 1865) дав Кралицькому на пам'ятку збірник своїх віршів: «*Дъло от бездълія*» (1859), що зараз зберігається в архіві *Державної Наукової Бібліотеки* у Пряшеві — див. О. Духнович, *Твори*,

вав над відродженням Василянського Чина на Закарпатті³ і під його впливом ідейний юнак, Олександр Кралицький вступив до ОО. Василян і при постриженні прийняв монаше ім'я — *Анатолій*. Після закінчення новіціату у Красному Броді та богословських студій в єпархіяльній семінарії в Ужгороді⁴, дня 25 березня 1858 р. Пряшівський Владика Йосиф Таганець (1843-1875) висвятив його на священника.

В осені того самого року ОО. Настоятелі призначили молодого левіту до Василянського Свят-Михайлівського монастиря у Марія-Повчі на професора церковного права й історії⁵. Тут, у Марія-Повчі, під впливом О. Духновича, єромонах Анатолій Кралицький взявся за перо і написав своє перше оповідання з життя закарпатських верховинців: «*Пастыр в полонинах*», яке появилася друком 1860 р., у збірнику «*Зоря Галицька*», у Львові⁶. Від того часу аж до своєї смерті Кралицький був у контакті із західньо-українськими письменниками та публіцистами.

В 1863 р. Кралицький став учителем новиків при тім же Марія-Повчанській монастирі, але два роки пізніше перенесено його разом

Пряшів 1968, т. I, стор. 127, зам. 5. У посвяті Духнович подав рік 1865 і між іншим писав: «Я тебѣ, друг мой, назначил начала жизни» — див. *Поздравление Русинов — Памяти Духновича 1803-1923*, ред. Др. Ф. Тихий, Ужгород 1923, стор. 86.

³ Див. А. ПЕКАР, ЧСВВ, *Пам'ятайте на Брата Духновича*, у «Світло», Торонто 1965, стор. 405-407.

⁴ Пряшівська єпарх. семінарія була заснована щойно 1880 р.; до того часу питомці Пряшівської єпархії студювали, по більшій часті, в Ужгороді. Туди посилали своїх питомців теж і ОО. Василяни, хіба було більше кандидатів, тоді мали свої виклади в Марія-Повчі або Мукачеві.

⁵ Українське село *Повча* знаходилося глибоко на полудне в ком. Саболч, зараз у Мадярщині. Після другого чудесного слезіння ікони М.Б. 1715 р. село було назване: Марія-Повч (по мад. — Mágiarócs) і стало славним відпустовим місцем. 1749 р. церква була передана ОО. Василянам, яким граф Ф. Каролій зафундував тут монастир — див. *Schematismus dioecesis Munkácsiensis A.D. 1908*, р. 177.

⁶ Оповідання опубліковане у «*Зоря Галицька як Альбум на год 1860*», Львів 1860, стор. 528-540. Новіше перевидане Ю. Бача-О. Рудловчак, *Хрестоматія нової закарп. української літератури* (друга пол. XIX ст.), Брати-слава-Пряшів 1964, стор. 104-112. Проф. Ф.Ф. Аристов помиляється, коли початок письменницької діяльності Кралицького кладе на 1850 рік, йому тоді було щойно 15 років — див. «*Карпатурській Сборник в честь през. Т.Г. Масарика 1850-1930*», Ужгород 1930, стор. 72.

з новіціятим до Свят-Миколаївського монастиря у Мукачеві, де він став теж протоігуменським секретарем. Так йому відкрилися неоціненні скарби закарпатської старовини, тобто старинні манастирські архіви й бібліотека, що їх із такою запопадливістю студіював перший закарпатський історик, еромонах Йоанникій Базилевич, довголітній протоігумен закарпатських Василіян⁷.

В Марія-Повчі Кралицький утримував дружні зв'язки з своїм покровителем, крилошанином Олександром Духновичем та його літературним кружком св. Івана Хрестителя у Пряшеві. Перейшовши однак до Мукачева, Кралицький включився до культурно-народного руху в Ужгороді, де 1 жовтня 1866 р. постало літературне товариство, т.зв. *Общество св. Василия Великого*, в яким Кралицького вибрали на першого секретаря⁸. З того часу він був сталим дописувачем до їхнього журналу, що стало змінював свою назву: «*Свѣтъ*» (1867-1870), «*Новый Свѣтъ*» (1871-1873) та «*Карпат*» (1873-1886)⁹.

В 1869 р., на провінційнім зборі Василіян у Красному Броді, Кралицького вибрали на ігумена Свят-Миколаївського монастиря у Мукачеві і на цій посаді він уже лишився аж до своєї скоропостижної смерті¹⁰. На цей час припадає найбільш плодотворний період його письменницької праці. Само собою, що мадяри дивилися кривим оком на культурну діяльність плодотворного письменника, який у тім часі, коли вони змагалися стерти з лиця землі й слід закарпатських українців, відважно підніс свій голос в обороні свого поневоленого народу, видвигав славне його минуле, еднався з галицькими братами та нав'язував зносини з іншими слов'янами, головно ж з чехами і словаками.

Під натиском мадярів, одинока закарпатська газета *Карпат* зачала все більше і більше хилитися в бік мадяризації, тому Кра-

⁷ Відтак Кралицький написав першу біографію о. Й. Базилевича у «*Листок*», 1890, стор. 97-98. Повний список творів о. Базилевича подає правосл. ігумен Василій (Пронин), у «*Православная Мысль*», Прага 1957, ч. 1, стор. 40-48, де подана і біографія Базилевича.

⁸ Див. Ю. Гаджега, *Історія О-ва св. Василия Великого*, Ужгород 1925, стор. 25.

⁹ Між 1884-1895 р. О-во св. Василия Великого перервало свою діяльність — *Там же*, стор. 32-33.

¹⁰ Про Мукачівський монастир див. М. Ваврик, ЧСВВ, *По Василіянських монастирях*, Торонто 1958, стор. 209-259; про реформу закарп. Василіян див. мою розвідку у «*Записки ЧСВВ*», Рим 1971, т. VII, стор. 143-226.

лицький зачав поміщувати свої статті і розвідки у тогочасних галицьких публікаціях. Однак вони мало що доходили на Закарпаття; тому у 80-их роках о. Кралицький задумав видавати власний журнал: «*Словесность*», в яким він наміряв публікувати етнографічні матеріали та закарпатський фольклор. На жаль, під натиском мадярів і впливових осіб, Кралицький мусів зректися свого задуму і далі публікував свої праці за границею.

В 1885 р. мав відбутися Василіянський збір, на якому мали вибрати нового протоігумена¹¹. Найповажнішим кандидатом на протоігуменський уряд був тоді о. Анатолій Кралицький. Однак мадярська преса, щоб скомпромітувати його кандидатуру, писала про Кралицького як: «*сепаратиста*», «*панславіста*» та «*ворога батьківщини*» (розуміється, Мадярщини), що повторив змадярщений уже закарпатський журнал «*Карпат*». Кралицький оборонив своє становище¹², однак відмовився від кандидатури на протоігумена¹³ і перестав дописувати до «*Карпата*». Зате друкував свої статті і далі в заграничній пресі, але вже без підпису. Тому багато статей Кралицького аж до сьогодні осталися анонімними.

Саме в тому часі, в осені 1885 р., інший закарпатський культурний діяч — просвітитель, о. Євген Фенцик (1844-1903) зачав на свій кошт видавати український (руський) двотижневик: «*Листок*» (1885-1903), щоб так протидіяти насильній мадяризації Закарпаття¹⁴. Кралицький зразу став його близьким співробітником і поміщував численні свої статті на різні теми в «*Листку*» до самої смерті. Кралицький помер у Свято-Миколаївському ма-

¹¹ Попередній протоігумен Матей Микита, ЧСВВ, помер нагло дня 18 березня 1885 р. Кралицький помістив його біографію у «*Листок*», 1885, ч. 2, стор. 22-23.

¹² Див. статтю Кралицького, *Моя инкриминованная статья*, у «*Карпат*», 1885, ч. 14.

¹³ Див. опис «*соборованія*» Кралицького у «*Листок*», 1885, стор. 53-55; про його відмову від кандидатури — *там же*, стор. 58 (обкладинка). Тоді протоігуменом вибрано промадярського кандидата, о. Іннокентія Левканича, ЧСВВ (1885-1906). Кралицький теж і на наступній капітулі відказався від кандидатури — див. «*Листок*», 1888, стор. 198.

¹⁴ Найосновнішу біографію Фенцика написав о. Н. Воленський у «*Календарь Провсвѣта на 1923 г.*», вид. Собрание греко-кат. Братств, Мекіспорт, Па. 1922, стор. 152-175; найновіше проф. А. Шлепещький, *Наші Будителі*, Пряшів 1968, ч. III, стор. 25-34.

настирі на Чернечій Горі біля Мукачева дня 11 лютого 1894 р., лишаючи по собі пам'ять «ревного працівника на ниві народного просвічення»¹⁵.

2. - ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА

Бромонах А. Кралицький належав до гуртка т.зв. *просвітителів*, які в другій половині XIX ст. старались піднести культурно-національне життя українського Закарпаття. Нема найменшого сумніву, що свою письменницьку працю він зачав під впливом свого опікуна, о. Олександра Духновича, який упровадив його в зносини з тогочасними народними діячами у Західній Україні і Словаччині.

Творчість Кралицького надзвичайно плодотворна і багатогранна. На жаль, досі вона ще ані не зібрана ані основно не вивчена. Тому слушно завважує проф. Т.Т. Аристов, що на Закарпатті Кралицького «більше почитають, ніж знають»¹⁶. За думкою сучасного закарпатського критика, «коли б зібрати все, що було Кралицьким написане і що не втратило своєї оригінальності і значення до наших днів, ми мали б перед собою біля п'яти великих томів»¹⁷. На брак достаточного вивчення і популяризації творів А. Кралицького зложилось кілька причин: 1) більшу частину своїх творів Кралицький друкував поза границями Закарпаття, у Відні, Львові, Києві, Москві, Петербурзі тощо; 2) свої писання Кралицький підписував різноманітними криптонімами чи псевдонімами, а часто друкував їх анонімно, щоб тільки не наражувати себе й Чин на переслідування мадярів; 3) як смиренний і взірцевий чернець, Кралицький не брав участі у суспільному житті Закарпаття і тому серед населення він був малознаний.

¹⁵ Див. некролог Кралицького у «Листок», 1894, ч. 4, тит. стор. Найповніша біографія Кралицького пера проф. Ф. Тихого появилася у вище згаданих «Карпатіка» (див. зам. 1), стор. 355-371. Новіше А. Шлепецький, *Наші Будителі*, Пряшів 1963, ч. II, стор. 40-42; В. Микитась, «Хрестоматія» Бача-Рудловчак, *цит. тв.*, стор. 99-103; та В. Коман у «Дукля», Пряшів 1973, ч. 3, стор. 45-46.

¹⁶ Див. статтю Т. Аристова у «Карпаторусскій Сборник», Ужгород 1930, стор. 70.

¹⁷ Див. А. Шлепецький, *Син Лабірської долини*, стаття у «Дружно вперед», Пряшів 1964, ч. 1, стор. 22-23.

В рамках одної статті годі вичислити всі твори о. Кралицького і ця праця ще чекає на свого дослідника ¹⁸. Українські дослідники, підо впливом мадярської опінії, уважали його москвофілом і тому не присвячували йому багато уваги, хоч сам Кралицький нав'язував походження закарпатських українців до Києва, звеличував на Закарпатті козацькі традиції і сам, недвозначно, признавався «Русином-Українцем» ¹⁹. Правда, Кралицький переписувався з галицькими москвофілами (як н.пр. з Б. Дідицьким, О. Мончаловським, моск. проф. О. Петровим тощо), однак він не занедбував своїх зв'язків з М. Драгомановим та І. Франком, від яких він діставав теж і українську літературу ²⁰. Взагалі, о. Анатолій Кралицький, зібрав досить значну бібліотеку, яка у великій мірі усталила та скріпила національно-культурний світогляд Кралицького ²¹.

¹⁸ Першим, хто спробував подати список писань Кралицького, був московський проф. Т.Т. Аристов, *Хронологический перечень напечатанных сочинений А.Т. Кралицкаго*, у згаданім збірнику «*Карпаторусский Сборник в честь през. Т.Г. Масарика*», Ужгород 1930, стор. 72-78, з великими прогалинами за 1872-1873, 1877-1882 та 1886 рр. Цей список частинно доповнив проф. Ю. А. Яворський у статті, *К изучению А.Т. Кралицкаго*, поміщений у «*Карпатский Сельт*», Ужгород 1930, стор. 1094-1096, що вийшла теж окремою відбиткою, враз з біографією Кралицького, як ч. 101 «*Издание О-ва Духновича*», Ужгород 1931. Однак обидва списки все ще неповні.

¹⁹ Проф. Ф. Тихий у згаданій розвідці про Кралицького у «*Карпатіка*», 1936, стор. 369-370, подає рідкісний авто-біографічний вірш: «*На пам'ятку*», написаний самим Кралицьким 1851 р., в яким автор говорить, що в його рідному селі В. Чабинах:

« Там бо суть тѣ чеснѣ люде,
Рускы — Украинцѣ,
Котри в той чесности мене
На дальше учили... »

Сам Кралицький виразно підкреслював, що закарпатське населення це «по роду, крови и званію Русины, потомки оных батьков, которым полюбилися покинути над-дніпрянські степи» і тому він доходить до такого заключення: «Мы сѣмя преславной Украины и незабвеннаго Запорожья, то почему нам не ревновати о свое?» (див. його статтю у «*Слово*», Львів 1862, ч. 3).

²⁰ І. Франко містив деякі твори Кралицького у «*Житє і Слово*»; Драгоманів описує свою зустріч з о. Кралицьким у своїх: «*Австро-руські спомини*», Львів 1892, стор. 420-425. Драгоманів надрукував деякі матеріали Кралицького у: *Малорусскія народныя преданія и рассказы*, Київ 1876.

²¹ Цінніші книги з підписом Кралицького зараз зберігаються в бібліотеці держ. університету в Ужгороді, див. В.Л. Микитась, *Давні рукописи і стародруки*, Львів 1964, ч. II, стор. 70-74.

О. Кралицький у першу чергу був публіцистом. Він дописував майже до всіх тогочасних закарпатських публікацій: «*Свѣтъ*», «*Новый Свѣтъ*», «*Карпат*», «*Учитель*», «*Листок*» та «*Додаток до Листка*». З галицьких треба згадати: «*Слово*», «*Галичанин*», «*Новый Галичанин*», «*Сборник Галицко-русской Матицы*», «*Временник Ставропигійскаго Института*», «*Новый Пролом*», «*Галицька Русь*» та «*Церковный Вѣстник*» і «*Отечественный Сборник*» у Відні. Багато цінних його статей появилось теж і в «*Мѣсяцеслов*»-ах, що їх рік річно видавало літературне товариство св. Василя Великого в Ужгороді. Деякі з них редагував сам Кралицький. Досі ще не зібрані статті з різних наукових журналів, що виходили в тім часі в Києві та Петербурзі. Кілька статей він друкував анонімно і в Москві.

Своїми писаннями Кралицький намагався включити Закарпаття до панславістичного руху, який почав зростати між слов'янами Австро-Угорської імперії по першій Всеслов'янській З'їзді у Празі 1848 р. Під цим зглядом рішальний вплив на Кралицького мав закарпатський будитель, о. О. Духнович, який шукав культурно-національного відродження Закарпаття у тісній співпраці з галичанами²². Звідси він почав друкувати свої твори поза границями Закарпаття, щоб так познакомити решту слов'янського світу про життя-буття своїх земляків під мадярською займаниціною, а в місцевих газетах старався познайомити своїх земляків про життя і змагання інших слов'ян. Так з під його пера появилися такі розвідки, як: «*Возрожденіе Болгар*» (1865), «*Сербія*» (1866), «*Угорскіи Шокацы*» (1867), «*Свадебныи звычаи у Шаринских Словаков*» (1868), «*Янко Краль*» (визначний словацький будитель) (1869), «*Славянская журналистика в Венгріи*» (1870), «*Из быта Угорских Словаков*» (1871), «*Язык и словесность славян*» (1888), оповідання «*Югославянскіи амазонки*» (1891), «*Очерк словацкой литературы*» (1892) та багато інших.

²² Кралицький був першим, що видвигнув великі заслуги О. Духновича на культурно-національнм полі життя закарпатців у своїх статтях: А.В. Духнович, крылошанин Пряшевскій, у «*Мѣсяцеслов на 1866 год*», Ужгород 1865, що його сам редагував; теж у «*Календарь Т-ва Просвѣта на 1866 г.*», Львів 1865, з підписом: Кр-кий; А.В. Духнович у «*Временник Ставропигійскаго Института на 1871 г.*», Львов 1870, стор. 117-121 і т.д. Про рукописи, що їх подарував йому Духнович, Кралицький згадує у *Кореспонденція з Мукачева*, у «*Листок*», 1892, ч. 4, стор. 45.

Кралицький старався вивчити теж і багату етнографію та усну словесність Закарпаття і перший постарався про те, щоб закарпатський фольклор включено до загально-української літератури. Тому він запопадливо збирав етнографічні матеріяли, що їх частинно опублікував у таких статтях, як: «*Русины Лаборскіи в Угорцинь*» (1865), «*Свадебный обряды у Лаборских Русинов*» (1865), «*От Мункача*» (1865), «*Народный пьсни из околицы Имстичевской*» (1866), «*Из угро-руских народных пьсней*» (1871), «*О современном положеніи руских в Угріи*» (1875) та інші.

На окрему згадку заслуговує серія статей Кралицького під заголовком: «*Съверо-восточная Угорщина*», в якій він описав ті комітати Мадярщини, в яких переважно мешкали закарпатські українці, а саме: Шариський, Спіський, Земплинський, Ужанський, Березький, Угочанський та Марамороський. У цій серії статей, крім топографічно-географічних описів даних комітатів, Кралицький подав ще багато своїх спостережень та завваг що до побуту людей, руїн численних твердинь, громадських та церковних діячів тощо ²³.

У 80-их роках Кралицький мав уже так багато призьбраних етнографічних матеріялів, що почав носитися з думкою видавати окрему газету: «*Словесность*», однак мадяри перешкодили цей його шляхетний задум ²⁴. Та Кралицький даліше визбирував етнографічні матеріяли і заохочував місцеву інтелігенцію, передусім священиків і вчителів, щоб вони також списували усну словесність свого народу ²⁵ та старалися про плекання своєї рідної літератури ²⁶. Він теж виступив на полі красного письменства і збагатив закарпатську літературу своїми прозаїчними творами ²⁷.

²³ Див. «*Науковий Сборник Галицко-русской Матицы*», Львов 1866, вып. I-IV, 151-5, 299-318.

²⁴ Див. статтю Тихого у «*Карпатіка*», 1936, стор. 359.

²⁵ Див. його статтю, «*Народная Етнографія*», у «*Листок*», 1888, стор. 225-226. Тут треба відмітити, що більше половини матеріялів надрукованих о. Е. Савовим, «*Хрестоматія*», Ужгород 1893, призьбрав о. Кралицький, хоч автор про це не згадує ані словечком — див. В. Микитась, «*Галузка могутнього дерева*», Ужгород 1971, стор. 133.

²⁶ Див. його статтю, «*Язык и словесность*», у «*Листок*», 1888, стор. 289-292.

²⁷ Кралицького — як прозаїка представив проф. В. Микитась у своїм літературнім нарисі: «*Галузка могутнього дерева*», Ужгород 1971, стор. 131-147. Проф. Ф. Тихий, у «*Карпатіка*», 1936, стор. 363, знов характеризує Кралицького, як «найліпшого закарпатського прозаїка». Найновіше «*роман*

Як прозаїк, о. Крालицький виступив у жанрі нарису, оповідання та повісти, остаючись до своєї смерті під впливом літературного романтизму, що у половині тамтого сторіччя захопив письменників усіх слов'янських народів. У своїх прозаїчних творах Крालицький старався захопити читача мальовничою красою Срібної Землі, ідеалізував шляхетність і основні чесноти простолюття, описував геройські подвиги і відданість своєму народові кращих синів Закарпаття і пригадував людям добрі часи «сірої минувшини» їхнього краю: «Наша древність, — писав Крालицький, — то світ багатий. Вона ізобилує радісними, як теж і сумними подіями, а все ж таки вона завжди цікава для кожного народолобця. Древність разом і навчає і остерігає...»²⁸.

В дусі того ж романтизму Крालицький малював у своїх творах теж і красу рідної йому Верховини: «О, весела Верховино, високий Олимпе Руси, ти ісключительний предмет радості і забав русина. Літом він буває невідлучним твоїм жителем, лазить по скалах твоїх полонин, пасе скотину або обробляє землю. А зимою чи на Верховині ачей скучно? Русин і тоді, коли природа спить, має средства забавно провести довгі зимові вечорі. Може бути, що пишого громадянина, привикшого на розкішні і гучні забави, в горах убила би скука та смуток, але те не відноситься до селянина. Селянин ледво чекає вечера, щоб піти на вечерниці чи прядки, де він почує солодкі пісні, зворушаючі оповідання, веселі жарти і приповідки...»²⁹.

Такими і подібними їм картинами Крालицький майстерно описував закарпатський побут і мав нагоду вкладати до літературних своїх творів описи народніх звичаїв та фольклор різних закутин Срібної Землі, що їх він так запопадливо вибирав і записував.

До кращих оповідань Крालицького можна зачислити згадану уже повість: «*Пастыр в полонинах*» (1860 р.); відтак повість з Марамороських вершин: «*Федор Петрюк*» (1862); романтичне оповідання: «*Казнь неба*» (1863), коли краєм рядили ще свої «крайники»; оповідання: «*Пугачев*» (1865), про визвольний рух у Росії; сентиментально-романтичну повість: «*Не ходи, Грицю, на вечер-*

тичні оповідання» Кралацького розбирала Й. Голенда у журналі «Дукля», Пряшів 1970, ч. 6, стор. 52-59; а його «соціально-побутові» — там же, 1971, стор. 58-63.

²⁸ Див. його *Пастыр в полонинах*, у вступі.

²⁹ Там же, у «*Зоря Галицкая*», стор. 534.

ниця» (1865), виведену на тлі чудового закарпатського пейзажу; мітологічне оповідання: «*Прометей*» (1867), на ділі про тяжкі обставини народного життя; повість: «*Сельский учитель*» (1868), в якій він розгорнув культурно-народну діяльність крапчих синів закарп. українців³⁰; соціально-побутову повість: «*Піявица*» (1869); повчальне оповідання: «*Брытва и мыло*» (1883); невеличке історично-романтичне оповідання: «*Югославянські амазонки*» (1891), яким хотів заохотити своїх земляків до національної боротьби; реалістичну повість: «*Екзекутор*» (1892), в якій він живо представив соціальну нужду свого народу, що його Кралицький так «щиро любив» і за кращою долею якого він так дуже тужив³¹.

Як ревний чернець, о. Анатолій Кралицький своїм пером старався піднести теж релігійно-духовне життя свого народу. Тому з-під його пера вийшло багато релігійно-церковних статей, між якими треба відмітити головні статті з церковної бувальщини, як: «*Древніи правила Церкви о избирании епископов*»³², про пустинниче життя в Єгипті (1866), про монашество в часах св. Василя Великого (1867), про гонення християн (1887 та 1892), про св. Івана Дамаскина (1887), про перенесення мощів св. Ніколая (1889), про св. Йосифа Обручника (1890), про св. Євангелиста Марка (1891), обширне життя св. Івана Золотоустого (*Листок 1890-1891*), коротку історію Старого Завіту під заголовком: «*Исполнение времени*» (*Листок 1891-1892*) та багато інших.

У *Листку* о. Кралицький поміщував теж і свої проповіді, з яких деякі можуть послужити класичним зразком закарпатського проповідництва в другій половині XIX ст., як напр.: «*Слово на недѣлю Крестопоклонную*» (1887), «*Слово в празник Введенія*» (1890), «*Крест Христов*» (1892) та їм подібні.

Разом з редактором *Листка*, о. Євгеном Фенциком, о. Кралицький виступив теж в обороні збереження обичаїв і чистоти нашого обряду, який від часів Владики Степана Панковича (1867-1874) дуже багато потерпів³³. Звідси постали його знамениті лі-

³⁰ У цій повісті Кралицький використав працю свого покровителя, О. Духновича, *Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских*, Львів 1857.

³¹ Див. В. Микитась, *цит. тв.*, стор. 146.

³² Стаття появилася у «*Слово*», Львів 1864, ч. 22 і мала послужити закарпатським представникам у боротьбі за т.зв. церковну автономію для греко-католиків у Мадярищині — див. А. Пекар, ЧСВВ, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Рим 1967, стор. 100-102.

³³ Див. А. Пекар, *цит. тв.*, стор. 203-204.

тургічні статті, які й до сьогодні ще не втратили свого значення, а саме: «*О нашем вышнем церковном благольпїи*» (Листок, 1888, ч. 5); «*Господи помилуй*» (Листок, 1888, ч. 24); про збереження церковної кирилиці (Листок, 1889, ч. 21); про плекання церковного співу (Листок, 1889, ч. 24); про заповіт св. Кирила і Методія (1891) і т.д. Цінні теж його численні статті, в яких він народові пояснював значення поодиноких церковних празників.

Кралицький писав теж і на практичні, поучаючі теми, як скотоводство, бжільництво, садівництво, лісоводство, домашнє виробництво тощо. Тому ми сміло можемо сказати, що не було такої ділянки життя, яку Кралицький не заторкнув би у своїх статтях, описах, споминах, дописах, фейлетонах, поученнях, проповідях, оповіданнях та численних літературних своїх творах. Однак найбільше він записався до анналів закарпатських письменників своїми історичними розвідками і есеями, включно з історичною повістю: «*Князь Лаборець*», що нею о. Кралицький здобув собі видне місце між прозаїками Срібної Землі ³⁴.

3. - ІСТОРИЧНА ТВОРЧІСТЬ

Отець Анатолій Кралицький, як уже було згадано, своїми історичними розвідками і статтями увійшов до української історіографії як визначний історик Закарпаття. Перебуваючи при Свят-Миколаївськїм монастирі в Мукачеві, який з самих початків був важним осередком релігійного, національного і культурного життя Закарпаття, він мав під руками давні архіви і багату бібліотеку, звідки він обильно черпав потрібні інформації про життя-буття свого народу. У дусі слов'янського романтизму, яким був насичений у другій половині ХІХ ст. теж і національно-культурний рух на Закарпатті, о. Кралицький заподадливо виучував давнє минуле свого народу, пильно вишукував героїчні постаті і їхні подвиги в історії Срібної Землі та, показуючи на знеслі ідеали

³⁴ Див. Й. Голенда, *Історичне оповідання А. Кралицького — Князь Лаборець*, стаття у «*Народний Календар КСУТ на 1970 р.*», Пряшів, стор. 132-137; Ф. Тихий, *А. Кралицький і Я. Краль*, стаття у «*Дукля*», Пряшів 1958, ч. 2, стор. 152-157, характеризує Кралицького — як «найвидатнішого закарп. українського письменника» другої половини ХІХ ст. попри О. Духновича та О. Павловича.

своїх предків, намагався пробудити в простолюддя їхню національну гордість, любов до свого рідного та бажання стати паном на своїй землі ³⁵.

Історичну творчість Кралицького зачнемо розглядати з його історичної повісті з IX-го сторіччя: «*Князь Лаборець*» ³⁶. Хоч цей його твір це тільки історична «*повість*», зате написана вона на основі історичної події, що зафіксувалась в уснім народнім переданні та географічній назві ріки Лаборець, на захід від Ужгороду. Кралицький, як і його попередник о. Й. Базилович, ЧСВВ, цією повістю хотів спростувати твердження «мадярських вчених», буцімто Закарпаття було заселене українцями щойно протягом XIV-го сторіччя, з приходом князя Теодора Корятовича. Цією «*теорією*» мадяри хотіли запевнити за собою історичне право на українську територію Срібної Землі. Своєю історичною повістю Кралицький явно доказав, що Закарпаття споконвіку слов'янська земля та що вже до приходу мадярів предки закарпатських українців мали «свого князя» ³⁷ і були «християнами» ³⁸. Початки закарпатських українців Кралицький нав'язував до Київської Русі ³⁹ і тому він ніяк не сумнівався про національну єдність Закарпаття з рештою українських земель.

³⁵ Див. його своєрідне пояснення слова — *Панонія*: «Земля на котрої ми тепер живем и боремся за свои права и народность в тое время называлась Панонія — бо была вольна. Тогда обыватель гордо показовал на своего со-обывателя и казал: *Пан - он - и - я*, всѣ мы панове!» — див. *Князь Лаборець*, Ужгород 1925, стор. 5-6.

³⁶ Перший раз появилася на сторінках «*Галичанин*», Львів 1863, вип. 3-4, стор. 73-85; перевидана Т-вом Просвіта в Ужгороді 1925 (тут послугуюся цим виданням); Ю. Бача - О. Рудловчак, *Хрестоматія, цит. тв.*, стор. 113-123; А. Шлепецький, *Наші Будителі*, ч. II, стор. 43-55; критичну його аналізу див. В. Микитась, *цит. тв.*, стор. 138-140 та Й. Голенда у «*Народний Календар КСУТ на 1970 р.*», стор. 132-137.

³⁷ Див. *Князь Лаборець*, стор. 5 та 7. Про автохтонність закарпатських українців зібрав цінну літературу проф. О. Прицак, *Хто такі автохтони Карпатської України?*, стаття у «*Нова Зоря*», Львів 1939, ч. 1, стор. 15-16; найновіше М. Лелекач, *Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X-XI ст.*, стаття у «*Наукові Записки Ужгородського державного університету*», Ужгород 1949, т. II, стор. 28-38.

³⁸ Див. його статті: *О судьбѣ славянскаго обряда по смерти св. Кирилла и Методія*, у «*Мѣсяцеслов на 1868 г.*», Ужгород 1867, та *Начало християнства у рускаго народа, там же*, на 1888 г. Як Базилович так і Кралицький початки християнства на Закарпатті нав'язують до Кирило-Методіївських часів.

³⁹ Див. його статтю — *З льтописи Нестора*, у «*Листок*», 1888, ч. 17.

Як історик — Васи́ліянин, Кралицький досліджував не тільки славне минуле Срібної Землі, але теж і Васи́ліянського Чина, який відіграв важну роль в культурно-релігійному житті закарпатських українців. До загально-історичних писань про Закарпаття можна зачислити такі розвідки Кралицького: «*Даты к истории Угорских Русинов*» (1863), «*Славянская древность*» (1864), «*Грамота кн. Т. Корятовича*» (1874), «*О современном положении русских в Угерии*» (1875), «*Мукачевская Псалтырь XV века*» (1884), «*О давной панцинь*» (1885 та 1890), численні «*Воспоминания про минувшее*» (1885, 1888, 1889), «*Выписки из Сводной Галицко-Руской Летописи А.С. Петрушевича*», що відносилися виключно до Закарпаття (*Листок 1889*, чч. 17, 18 та 20), «*Князь Теодор Корятович*» (1891) та інші.

Та найбільша заслуга Кралицького, як історика, полягає в тім, що він старався насвітлити історію і життя Васи́ліян на Закарпатті. Сюди треба зачислити такі розвідки і есеї Кралицького: «*О Чинъ св. Василия вообще*» (1864); «*Список монастырей ЧСВВ, существовавших иногда в Марамороши*» (1865); «*Димитрій Рац, угро-русский дворянин*», який побудував Мукачівський монастир, а відтак церкву (1866); «*Летопись Мукачевскаго монастыря*» (1874), що її оспорує проф. Ф. Тихий⁴⁰; «*Чин соборованія у наших монахов*» (1885) та «*Избирательный собор ЧСВВ 1888 г.*» (1888).

На окрему згадку заслуговують історичні нариси Кралицького про поодинокі Васи́ліянські монастирі на Закарпатті, які тішились великою популярністю і друкувались кількома наворотами як у галицькій так і в закарпатській пресі. Свої історичні нариси Кралицький зачав публікувати 1863 р., почавши від: «*Короткий опис монастыря Марія-Повчанского*»⁴¹. Згодом, тобто 1865 р., Кралицький зачав друкувати свій систематичний опис поодиноких закарпатських монастирів під загальним заголовком: «*Историческое описание монастырей ЧСВВ в Угорцинь*»⁴². Він описав

⁴⁰ Див. статтю Тихого, *Замітки до Мукачівської літописі з XV в.*, у «*Науковий Збірник Т-ва Просвіта*», Ужгород 1922, стор. 109-111.

⁴¹ Див. «*Галичанин*», 1863, кн. I, вып. 2, стор. 150-153.

⁴² Початок у «*Мьсяцеслов на 1865 год*», Ужгород 1864, стор. 49-54, де описані Марія-Повчанський та Краснобрідський монастирі. Історичні нариси Кралицького, «*Монастырь Епархii Пряшевской и Мукачевской в Угорцинь*», появились повністю у М.Н. Коссак, *Шематизм и короткий погляд на монастири и монашество руске*, Львів 1867, стор. 195-203.

наступні Василіянські монастирі, що діяли в його часах: 1. Свято-Михайлівський монастир у Марія-Повчі ⁴³; 2. Свято-Миколаївський монастир на Чернечій Горі біля Мукачева ⁴⁴; 3. Благовіщенський монастир у Хуст-Бороняві ⁴⁵; 4. Свято-Михайлівський монастир в Імстичеві ⁴⁶; 5. Свято-Миколаївський монастир у Малім Березнім ⁴⁷; 6. Свято-Духівський монастир у Краснім Броді ⁴⁸; 7. Воздвиженський монастир у Буковці ⁴⁹ та 8. Петро-Павлівський монастир у Біксаді ⁵⁰. Ці нариси ще й сьогодні є важним джерелом до історії Василіянських монастирів на Закарпатті.

Свої історичні розшуки Кралицький публікував теж у жанрі біографій визначних діячів ⁵¹. Тут треба згадати його нариси видніших церковних діячів, а саме: «*Воспоминаніе о покойном еп. Мукачевском В. Поповичъ*» ⁵²; «*Арсеній Коцак, ЧСВВ, доктор св. богословія*» ⁵³; «*Протоигумен Матей Микита (1802-1885)*», якого Кралицький був секретарем протягом 16 років ⁵⁴; «*Протоигумен*

⁴³ Опис Марія-Повчанського монастиря появився 1863, 1865, 1872 та 1890 р. Кралицький написав теж статті: *О второй чудотворной иконъ П.Б. Маріяповчанской* (див. «Слово», Львів 1863, ч. 3) та *Описаніе чудотворной иконы Маріяповчанской* (див. «Отечественный Сборник», Відень 1866, ч. 24). Марія-Повчанський монастир по 1-ій світовій війні лишився у Мадярщині і став зародком мадярських ОО. Василіян.

⁴⁴ Існує аж п'ять нарисів про Мукачівський монастир з під пера Кралицького, що друкувалися 1866, 1872, 1889, 1890 та 1891 р.

⁴⁵ Про Хуст-Богоронявський монастир див. опис у «*Временник Ставропигійскаго Института на 1872 г.*», стор. 113; обширніший у «*Листок*», 1890, стор. 65-68.

⁴⁶ Існує тільки один опис з 1872 р. крім того, що в *Шематизмі* Коссака.

⁴⁷ Збереглися два описи, тобто з 1872 та 1890 р.

⁴⁸ Описи Краснобрідського монастиря друкувалися 1865, 1872 та 1891 р. Цей монастир підчас 1-ої св. війни був цілком зруйнований.

⁴⁹ Появився один нарис у «*Временник Ставропигійскаго Института на 1872 г.*», стор. 119-120, а другий у *Шематизмі* Коссака. Цей монастир теж був зруйнований підчас 1-ої св. війни.

⁵⁰ Описаний 1872 та 1892 р. По війні опинився в границях Румунії і став зародком румунських ОО. Василіян.

⁵¹ Тут не наміряємо вичисляти біографії Кралицького про історичні постаті світового значення; вище вже були згадані його біографії Святих.

⁵² Див. «Слово», Львів 1865, чч. 17, 18; передрукував Е. Савов, *Хрестоматія*, Ужгород 1893, стор. 91-97. Правдоподібно теж його стаття про єп. Поповича, що появилася без підпису у «*Листок*», 1891, стор. 223-225.

⁵³ Див. «*Науковий Сборник Галицко-русской Матицы*», Львів 1866, вип. I-IV, стор. 66-67.

⁵⁴ Див. «*Листок*», 1885, стор. 22-23; у «Слово», 1885, чч. 116-117.

Іоанникій Базилович (1742-1821) », славний закарп. історик ⁵⁵; « *Іоанникій Зейкань, єп. Мукачевскій (1658-1684)* », який мав збудувати першу кам'яну церкву на Чернечій Горі ⁵⁶; « *Георгій Г. Бизанцій, єп. Мукачевскій (1716-1733)* », аж на кілька продовжень ⁵⁷ та вичерпний нарис: « *Михаил М. Олиавскій, єп. Мукачевскій (1743-1767)* », який поклав основи для усамотійнення Мукачівської єпархії ⁵⁸.

Тільки саме вичислення важніших наукових та белетристичних праць о. Анатолія Кралицького ⁵⁹ вистачає, щоб його визнати визначним закарпатським письменником та заслуженим істориком Срібної Землі. Тому ми вповні погоджуємося зі словами сучасного закарп. літературного критика: « Анатолій Кралицький заслуговує собі не лише побіжної згадки, але глибшого і уважнішого вивчення його творчості » ⁶⁰.

4. - ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА ПРО КРАЛИЦЬКОГО

Крім основних праць Кралицького я використав ще наступну літературу, яка прямо займається особою і писаннями автора:

Аристов, Т.Т., *Анатолій Т. Кралицький, історико-літературная справка и хронол. перечень его сочинений*, стаття у « *Карпато-*

⁵⁵ Див. « *Листок* », 1890, ч. 9. Історична праця Базиловича, *Бревіс нотіція* (по лат.), була головним джерелом для Кралицького, *Датъ к исторіи Угорських Русинъ*, що появилася у « *Галичанин* », 1863, кн. I, вип. 3-4, стор. 181-190.

⁵⁶ Кралицький списав життєпис єп. Зейкана на основі записника його наслідника, Владики Й. Декамеліса (1689-1706), який він віднайшов в манастирськiм архіві. Див. статтю у « *Листок* », 1890, стор. 169-171.

⁵⁷ Див. « *Листок* », 1890, чч. 18-21.

⁵⁸ Див. « *Листок* », 1891, чч. 1-6.

⁵⁹ Я вповні свідомий того, що велика частина писань Кралицького ще неусталена і тому годі було мені подати повну синтезу його літературної спадщини. А анонімні його твори так і остануться анонімними, хіба що якимсь чудом віднайдуться його рукописи чи супровідні листи. Мені випадково удалося утотожити статтю про життя св. Івана Золотоустого, бо у замітці (див. « *Листок* », 1891, ч. 1, стор. 9) він покликається на наступну свою статтю, *Ръч Златоустаго к Евтропію*, яка вже підписана криптонімом Кралицького — А.К. (див. « *Листок* », 1891, стор. 57). Може в той спосіб удасться усталити авторство ще інших статей Кралицького.

⁶⁰ Див. В. Коман, *Анатолій Кралицький (1835-1894)*, стаття у « *Дукля* », Пряшів 1973, ч. 3, стор. 45-46.

- руський Сборник в честь през. Т.Г. Масарика 1850-1930*», Ужгород 1930, стор. 69-78.
- Бірчак, др. В., *Анатоль Кралицький*, окрема глава у «*Літературні стремління Підкарпатської Руси*», Ужгород 1937, стор. 122-126.
- Голенда, Й., *Історичне оповідання А. Кралицького* — «*Князь Лаборець*», стаття у «*Народний Календар КСУТ на 1970 р.*», Пряшів 1969, стор. 132-137.
- Голенда, Й., *Романтичні оповідання А. Кралицького*, стаття у «*Дукля*», Пряшів 1970, ч. 6, стор. 52-59.
- Голенда, Й., *Соціально-побутова тематика оповідань А. Кралицького*, стаття у «*Дукля*», 1971, ч. 1, стор. 58-63.
- Кинах, о. Г., ЧСВВ, *Листи Б. Дідицького до А. Кралицького*, з архіву Мукачівського монастиря у «*Науковий Збірник Т-ва Просвіта*», Ужгород 1923, річн. II, стор. 115-121.
- Коман, В., *Анатолій Кралицький (1835-1894)*, стаття у «*Дукля*», Пряшів 1973, ч. 3, стор. 45-46.
- Недзелський, Е., *Очерк Карпатурской литературы*, Ужгород 1932, стор. 197-205.
- Микитась, В.М., *Анатолій Ф. Кралицький (1835-1894)*, життєпис у Ю. Бара-О. Рудловчак, *Хрестоматія нової зак. укр. літератури другої пол. XIX ст.*, Братислава-Пряшів 1964, стор. 99-103; в *Хрестоматії* на стор. 104-127 подані такі твори Кралицького: *Пастыр в полонинах*, *Князь Лаборець* та *Житейские друзья на Мукачевском ярмаркѣ*.
- Микитась, В., *Галузка могутнього дерева (Літературний нарис)*, Ужгород 1971, стор. 131-147.
- Тихий, др. Ф., *Анатолій Кралицький і Янко Краць*, стаття у «*Дукля*», 1958, ч. 2, стор. 152-157.
- Шлепєцький, А., *Син Лабірської долини — А. Кралицький (1835-1849)*, у серії праць: «*Наші Будителі*», Пряшів КСУТ 1968, ч. II, стор. 40-55; життєпис Кралицького теж у «*Дружно Вперед*», Пряшів 1964, ч. 1, стор. 22-23.
- Яворський, проф. Ю.А., *К изученію А.Ф. Кралицького*, доповнення списку творів Кралицького в Аристову у «*Карпатській Свѣт*», Ужгород 1930, стор. 1094-1096; список разом з біографією

Кралицького появився окремою брошурою як: 101 книга «Изданий О-ва Духновича», Ужгород 1931.

Некролог Кралицького у «Листок», 1894, ч. 4, тит. сторінка.

* * *

BONKÁLÓ, prof. S., *A Kárpátalji Rutén irodalom és művelődés* (Карпаторуська література та культура), Pécs 1935, pp. 53-54.

PEKAR, A., OSBM, *Father Anatole A. Kralickij, OSBM (1835-1894)*, art. in «*Eastern Catholic Life*», Passaic, N.J., June 15, 1969.

TIŠNÝ, prof. F., *Anatolij Kralickij, príspevky k štúdiu jeho života a diela*, art. in «*Carpatica*», Slovansky Ústav v Praze 1936, sv. IA, pp. 355-371.

TIŠNÝ, prof. F., *Vyboj současného spisovného jazyka na Podk. Rusi*, Praha 1938, pp. 102-105 (Jazyk Kralického).

Ір. І. НАЗАРКО, ЧСВВ

МОЇ СПОМИНИ ПРО о. Й. СКРУТНЯ, ЧСВВ (1894-1951)

— 3 нагоди 50-ліття появи «Записок ЧСВВ» —

Мій перший милий спомин про о. Йосафата Ів. Скрутня, ЧСВВ, є той, що він, як редактор студентського журналу «*Поступ*», у червні 1922 р. помістив у ньому мій вірш п.н. «Лилеї». А в два місяці пізніше, коли я вступив на новіціят Чина св. Василя Великого, на обкладинці «Поступу» о. Йосафат помістив щирі побажання витривати на обраному шляху аж до смерті.

В році 1923, на так зв. «літнього Миколи», єпископ Й. Боцян служив архиєрейську св. Літургію в Крехові, де я був тоді новиком, а о. Йосафат проповідував під час неї. Хоч сьогодні змісту його проповіді вже собі не пригадую, але мені тоді дуже сподобався його гарний, металічний голос, яким він знаменито орудував і ніколи не захрипав.

Пізніше (в 1926 р.) приїздив він до Кристинополя як наш екзамінатор філософії і мав при тому для нас, звичайно, дуже гарні, продумані й глибокі конференції про тодішні духові течії та підготовляв нас до науковсі праці і дослідів василіянської історії. Як ми знали тоді, то він походив родом з сусіднього Пархача (сьогодні Межиріччя), тому згодом не було для нас тайною, коли він деколи підписувався «Пархацький, Стефанів, О.С.», бо все це було взяте від рідної місцевості, або по батькові. В 1935 р. я був з ним у Пархачі, де о. Йосафат мав ще маму Параскевію та сестру Бвдокію, крім другої сестри — Служебниці Леонтії, та братів Франка і священника о. Володимира, якого згодом убили большевики.

До наукової праці заохочував його протоігумен о. Платонід Філяс, і то уже з перших років студій, перед і підчас першої світової війни; а перші свої кроки в науковій праці він ставив ще за протоігумена Марка Галущинського і під його проводом, бо о. Марко був тоді відомим літургістом.

Коли о. Йосафат поїхав на студії до Риму в 1914 р., то в єзуїтському університеті «Грегоріанум» дуже полюбив виклади о. Леспольда Фонка і на його семінарі мав тоді семінарний доклад на працю-книгу автора-професора: «*Wissenschaftliches Arbeiten*» (згодом основно перероблену і кілька разів видану). Ця праця ввійшла в кров молодого визріваючого студента-науковця, і далеко пізніше він поручав мені її та спосіб підходу о. Фонка; і в 1950 р. в оттавському університеті, а згодом у 1969 р. я мав методологічні виклади на її основі в Укр. Вільнім Університеті в Мюнхені.

Висвячений 20 жовтня 1918 р. на священника та призначений до різних урядів у Чині, о. Йосафат від 1921 до 1924 р. редагував студентський журнал «*Поступ*», співпрацюючи в «*Ниви*», «*Богословії*» і т.п., викладав філософію в Львівській Архiepархіяльній Семінарії, а згодом у Богословській Академії від 1928 р. В 1923 р. був у групі ініціаторів журналу «*Богословія*» та «Богословського Наукового Товариства» у Львові.

Від 1922 р. до 1939 р. був ініціатором і редактором «*Записок ЧСВВ*», коло яких згуртував таких науковців як Ст. Томашівський, Ів. Крип'якевич, Я. Гординський, В. Щурат, Т. Коструба, Ів. Мірчук, Домет Оляничин, Б. Крупницький, Іл. Борщак, М. Голубець, В. Заїкин, Ів. Огієнко, Ол. Лотоцький і інших. З чужих знався і дійово співпрацював з о. Й. Умінським, унів. профес. історії у Львові, о. Я. Степою, опісля єп. тарнівським, о. М. Реховичом, проф. географ. на Люблинським унів., істориком віленським Оскаром Галецьким, філософом Маряном Здзеховським, з француз. ученим А. Мартелем і іншими.

В 1930 р. проф. І. Крип'якевич написав реферат про наукову працю о. Скрутня і подав його Управі НТШ у Львові, а вона обрала його дійсним членом НТШ. Це був перший член НТШ з Василіянського Чина, а в рр. 1947-1951 був і Директором Історично-Філософської Секції на еміграції. о. Йосафат був також членом Богословського Наук. Тов. у Львові і його першим секретарем.

О. Йосафат Скрутень, як вчений і редактор «*Записок ЧСВВ*», брав завжди дуже активну участь у різних краєвих та міжнародних наукових *Конгресах*: у Конгресі музеологів у Коломиї в 1931 р., в міжнародному Конгресі істориків у Варшаві в 1933 р., де виголосив по-французьки доповідь на тему: «*Un demi-siècle d'histoire de l'Ordre des Basiliens*»; у Конгресі візантологів у Софії (Болгарія) з доповіддю по-німецьки: «*Apologie des Mönchpriesters Job gegen*

die Argumente zugunsten der Lateiner»; у З'їзді бібліотекарів і архіварів у Варшаві в 1936 р. Він узяв теж участь в «Унійному З'їзді у Львові» в 1937 р., де мав доповідь на тему: «Рутський у житті сьгоднішніх Василіян»; на З'їзді Провідників Марійських Дружин у Львові в 1938 р. мав вступну доповідь, глибоко-психологічну і визначну, на тему: «Творче в Марійських Дружинах» («Das Schöpfende») і 120 священників-провідників, учасників з'їзду були прямо нею захоплені. На жаль, доповіді на «Унійному З'їзді» у Львові в 1937 р. не мав написаної, але говорив прямо, на основі коротко зібраних пунктів, і ми сьогодні не маємо змоги щераз прочитати його вискази і твердження, а знаємо про хід думок лише за звітом о.П. Хомина, поміщеного в *«Ниві»*, з 1937 р. Крім того брав участь в т.зв. «Пинських Конференціях» на унійні теми.

Хоч священницькі, чернечі і редакційні обов'язки і праці, а так і студії та пошуки за новими матеріалами і документами забирали йому багато, як і не весь час, то однак у різних часах він успівав дописувати до нашої преси, як до *«Діла»*, *«Нового Часу»*, *«Нової Зорі»*, *«Краківських Вістей»*, і до чужих журналів чи видань, як: *«Polski Słownik Biograficzny»*, *«Lexikon für Theologie und Kirche»*, а в роках 1941-1945 *Südost-Forschungen* і т.п.

В своїй науковій і редакторській праці о. Йосафат ніколи не забував, що він не лише вчений, але передусім священник-душпастир. Для цього пригадаю ось яку подію: — Дарія Віконська, дочка укр. багача Федоровича, власника села Вікно, написала книжечку *«Райська яблінка»*; о. Скрутень у своїй рецензії гостро скритикував її, закидаючи їй фройдизм; вона прийшла на розмову з критиком, яка тривала 3 години; після другої такої розмови, вона висповідалася в о. Йосафата Скрутня і стала його сталою пенітенткою. В нього, в монастирській каплиці сповідалися стало такі особи як др. О. Назарук, др. М. Дзерович і інші, а в Великому Пості він, як і кожний тодішній василіянський місіонер, давав реколекції для панів, напр. у Дрогобичі, Тернополі, і слухачі були захоплені актуальністю порушуваних на них проблем; можна тут хіба ще й те додати, що знаю з особистого досвіду, що до 1935 р. о. Скрутень був провідником кількох Марійських Дружин, а й пізніше радо приходив на різні імпрези й академії та радо давав доповіді. Не лише чисто наукові і письменницькі риси проявляв о. Йосафат і в своїх писаннях та який мав вплив і яке враження викликав у читачів, пригадую собі, наприклад,

з львівського часу, коли в «*Календарі Нового Часу*» за 1937 р. появилася його стаття п.н.: «Ким Рутський для нас був? Ким він є? Ким буде?», де проявлялась його журба про Церкву, а нашу зокрема; а на «Академічних Вечорах» у Львєві викликував незабутє враження на присутніх, наприклад, своєю доповіддю «Церква і Держава» і іншими. І його відсутність в рр. 1932-1935 зі Львова (був тоді в Жовкві, щоб улекшити собі редакторську працю) була для Львов'ян справдішньою втратою, поки знову не повернувся до Львова в 1935 р., де перебув уже аж до другої світової війни, коли був змушений залишити Галичину на стало. Його любили і в церкві, і в сповідальниці, і на проповідальниці, прості люди й інтелігенція, яка радо нав'язувала з ним контакт і розмови. Тому ще більше відчувалася втрата, коли він був змушений в січні 1940 р. залишити Львів, щоб рятувати свою священницьку рясу, християнську глибоко усвідомлену й прожиту віру та свою наукову свободу. Про цей час у мене залишився ось який спомин.

У вересні 1939 р. радянська армія прийшла до Львова. І в нашому монастирі на Жовківській призначено на квартиру чотирьох радянських офіцерів; а що була зима, монастир був досить вогкий, то вони почали палити в печах цінними книжками. Я пішов із скаргою до проф. К. Студинського, що був тоді депутатом і ректором університету Ів. Франка. Він порадився з Ів. Крип'якевичем та іншими і в нашому монастирі зробили філію Академії Наук. На вежі завішено золотий напис на червоному склі: «Філія Академії Наук — Історія України». Чотири офіцери забралися, а ми мусіли випорожнити якнайбільше келій для науковців, які приходили на працю від год. 9-ої до 4-ої пополудні. Спершу головою «Історії України» був проф. І. Крип'якевич, секретарем Ом. Прицак, працівник Гарасимчук і інші. — Одного вечора, мабуть у грудні 1939 р., до канцелярії зголосився якийсь високий пан, у багатому футрі, на розмову з о. Скрутнем і вони говорили понад 2 години. Щойно на вечірній рекреації о. Скруть, зажурений, сказав нам, що це був відомий письменник О. Корнійчук і він зголосився з доручення Акад. Наук та просив о. Скрутя бути членом Академії Наук і в них працювати. — «Я священник. Як буде зі Службою Божою?» Корнійчук йому: «Вам буде дозволено». — Ми всі тоді довго над тим радилися і прийшли до заключення, що о. Скруть мусить виїхати за кордон. Тоді ще працювала репатріяційна Комісія до Німеччини і не було труднощів, щоб

дістати візу на імення Др. М. Клейн. Вже другого дня о. Скрутень перенісся на інше місце, щоб Корнійчук його не застав у монастирі. Дійсно за кілька днів Корнійчук знову прийшов, але дверник відповів йому, що о. Скрутень зовсім виїхав зі Львова. Корнійчук сказав тоді: « Я це розумію ».

За кілька днів вдалося о. Скрутневі перейти Сян, але їх усіх завезли до якогось табору, де був бруд, голод і воші, жінки і мужчини разом. О. Скрутень мав адресу якоїсь німецької графині, з якою переписувався в справах Східної Церкви (це о. Скрутень переповів мені вже в Бамбергу). Він написав до неї, що опинився в такому таборі. Німці саме тоді організували « Східне міністерство ». За кілька днів о. Скрутня викликано до канцелярії, де була та елегантна графиня, представила його як « Gelehrter in Ostaschen » і два високі урядовці забрали його, мабуть, до Мюнхену, дали йому приватне помешкання і щодня він мав приходити як урядовець на працю до « Остміністеріум ». Тоді о. Скрутневі попала в руки програма Гітлера стосовно України. Отже українська-католицька Церква мала бути знищена; інтелігенція, крім спеціалістів, теж; всі середні й вищі школи зліквідовані; мали бути дозволені лише народні школи; мали залишитися тільки робітники на німецьких латифундіях на Україні. Та це була війна, коли « silent musae, tacent philosophi, expectant historiographi! »

Коли в Німеччині Апостольським Візитатором став о.М. Вояковський, він іменував о. Скрутня голсовою Археографічної Комісії при Апост. Адміністрації. Але це вже були після-воєнні часи та пововнний хаос, замішання і щоденні побутові труднощі в переможеній країні. В Мюнхені почав виходити циклостильно « Християнський Голос ». о. Скрутень давав у тих місяцях публічні доповіді на різні церковно-релігійні й історичні теми. Я тоді читав звіт якогось історика у « Християнськім Голосі », добре редагованим др. І. Німчуком, з доповіді о. Скрутня в Карльсфельді, п.н. « Нові погляди на проблему хрещення Руси », в якому звітодавець (мабуть О. Оглоблин) писав з великою похвалою: « Рідко трапляється такий науковець, який давав би таку тонку аналізу проблеми і кінчав би такою широкою синтезою з оптимістичними перспективами на майбутнє ».

Коли американські окупаційні війська в Баварії почали господарити та наглядати за визначними людьми, о. Скрутень відсунувся в монастир Отців Бенедиктинів в Нідеральтайх, щоб віддатися своїм студіям і запискам, викладаючи бенедиктинським кли-

рикам східню богословію. При тому не залишав контактів, а то й нав'язував нові з українською громадою, головно з давніми львівськими приятелями та колишніми співробітниками, передусім кореспонденційним шляхом.

Коли вже заіснувала можливість руху і транспорту в Німеччині, о. Скрутень раз на два-три місяці приїздив до мене до Бамбергу, до монастиря ОО. Кармелітів, щоби — як він говорив тоді — «відістися» і наговоритися. Був тоді звичайно непоголений, не обстрижений, досить обношений-обдертий. Я провадив його до фризера, а одного разу мав такі розтопані черевики, що мусів йому дати пару своїх. Я виїхав у 1946 р. до Америки, а відтак до Канади. о. Скрутень залишився в Європі.

Пробувши в Нідеральтайх у Бенедиктинів до 1949 р. о. Йосафат був покликаний с. Архимандритом Титом Галушинським до Риму, де він став Духовником Укр. Папської Семінарії. Тут писав багато до знайомих, але сталим духівництвом не був задоволений, рвався до наукової праці, та не мав тут свого звичного наукового апарату. В тому часі були думки і пляни про відновлення «*Записок ЧСВВ*» у Римі, пристосованих до нових обставин і людей і тамошніх економічних обмежень. В таких обставинах він відкладав щоразу своє рішення взяти в них активну участь, жалючись на нові обставини, нове середовище й нових, молодих людей. Так пізною осінню (21 жовтня) 1951 р. рознеслась вістка, що о. Редактора Йосафата Скрутня не стало між живими: серце не видержало, і то на 57 р. трудоволюбного життя.

о. Йосафата Скрутня, ЧСВВ, Бог обдарував великими природними даруваннями, а в тому і помітною фізичною поставою і навіть красою, яка йшла в парі з красою його духа і благородністю душевною. Можна б сказати, що він отримав від Господа отих євангельських п'ять талантів і приробив у друге стільки своєю моральною працею над собою, чернечою поведінкою і священницьким служінням у Церкві і серед Народу. Добра природна пам'ять помагала йому опановувати легко різні знання, зокрема церковно-історичні, хоч він і не покладався виключно лише на себе, але з молодих літ, немов трудяща бджілка, визбирував думки і погляди інших, упорядковував події і явища, ведучи майже щоденні записки або так зване «сільва рерум», яке збирав до самої смерті, щоб їх в своїй синтезі передавати другим. До того мав він логічні і теоретичні здібності, які послужили йому добре в опануванні різних філософських доктрин, які вмів передати ясно і зрозуміло

іншим, викладаючи в чернечих навчальних Інститутах, а головню в Богословській Академії у Львові. Гарний дзвінкий голос і закладене в природних талантах його красномовство, здосконалене добрим опануванням предмету, вчиняли його добрим церковним проповідником, знаменитим викладачем і вдалим докладачем з різних нагод і в різних товариствах, а чи на різних з'їздах. Зокрема його природна, але і набута інтелігенція і мистецтво слова проявилось в його писаннях і в наукових працях. У відповідний час і на відповідній місці він умів сказати чи написати відповідне слово, яке залягало в пам'яті читачів чи слухачів. Та не покладаючись на ці природні і набуті дарування, він був надзвичайно працьовитим так, що своєю працею підірвав собі і своє фізичне здоров'я, що й показала його передчасна смерть та її обставини.

У товаристві був дуже милим і соціяльним, не зносив ніякої вульгарности ні в слові ні в письмі; завжди був дуже ввічливим стосовно ближнього, завжди готовий допомогти не лише словом чи теоретично, але практично, ділом, а навіть не густою в ченця «копійкою», коли ходило передусім про робітників слова. Одне ще я в ньому спостеріг у довгих роках знайомства, а то й співжиття: В товаристві жінок був несмілий і не радо проводив реколекції паням та дівчатам, і цю свою прикмету ченця-самітника зберіг до кінця, і це немало також причинилося до його успіхів як вченого. Може цю його несміливість рекомпенсувала його гаряча побожність до Пречистої Богородиці, якої був гарячим, завжди готовим почитателем, і пропагатором її культу.

Незабутній о. Йосафат не був політиком і до політики не встрявав: його цариною була духовна ділянка, в якій він дав свій тривалий причинок, який може впливати і на віддаль у часі й просторі також на інші ділянки, скріпляючи словом і пером духовні цінності в інших людей. А це лишається тривалим вкладом, який не вмирає, хоч може повнотою виявиться лише на тому світі, де у вічності жде людину вічна, небесна нагорода.

На кінець бажаю долучити до цих моїх споминів про о. Йосафата Скрутня, ЧСВВ, ще й мій спомин про його наукову спадщину. Це лише особистий спомин, бо його бібліографію подасть колись повнотою його життєписець, коли будуть на те всі дані та підхожі обставини.

Коли я в 1954 р. уважав за справу мого серця присвятити Покійному мою працю про св. Володимира В., згадуючи його пам'ять як «Основника й першого Редактора 'Записок Чина св. Ва-

силія Великого', старшого Брата в Чині і провідника в науковій праці » то в моїй пам'яті тоді і сьогодні стояли і стоять передусім такі факти і писання:

1. - Я уважав і уважаю цілу першу серію « Записок ЧСВВ » редакторським і науковим ділом покійного Й. Скрутня, де він помістив також свої підписані праці, але вклав у « Записки » багато праці невідомої, але необхідно konieczної.

2. - З інших писань добре пам'ятаю: а) « Філософічна система католицьких шкіл », 1921; б) « Жіноче питання », 1921 (« Поступ »); в) « Ісус Христос у житті і працях св. Григорія Назіанзенського », 1922 (« Нива »); г) « Від природи до Бога », 1922 (« Поступ »); ґ) « Апостол Унії », 1924 (« Альманах Укр. Богословів »); д) « В монашій келії », 1926 (« Богословія »); е) « Основи Марійського почитання », 1923; є) *Momentum psychologicum exercitiorum spiritualium S. Ignatii* 1923 ж) « Знаменні черти св. Йосафата », 1922 (« Календар Місіонаря на 1922 р. »), і інші.

3. - В своїй науковій праці присвятив о. Скрутень окрему увагу постаті св. Йосафата, а також митрополита Рутського, і вони стали питоменною темою його наукових зацікавлень, зокрема на сторінках « Записок ». Тут маємо: а) « Перший життєпис св. Йосафата », 1925 (« Записки », I, стор. 314-63); б) « Два життєписи св. Йосафата », 1925 (« Записки », I, стор. 569-75); в) « Рукописний збірник про св. Йосафата », 1924 (« Записки », I, стор. 145, 604); г) « Омофор і нарукавник св. Йосафата », 1924 (« Записки », I, стор. 140); ґ) « Точки до розважання на день св. Йосафата », 1924 (« Записки », I, 143); д) « Причинки до актів розпізнання мощів св. Йосафата », 1924 (« Записки », I, стор. 73-91); е) « Звіт про вбивство св. Йосафата », 1929 (« Записки », III, стор. 403-431); а так оцінки-рецензії праць інших про св. Йосафата: Преосв. Боцяна (1924, « Зап. » I, стор. 157); Проф. Г. Гофмана (1925, « Зап. » I, стор. 693) і інших.

4. - Дальшою улюбленою темою наукової праці о. Скрутня були життєписи Василіян давніх і нових (« Записки », тт. 1, 2, 3, 4), василіянські монастирі (« Записки », тт. 1, 2), бібліотеки і літописи (« Записки », тт. 1, 2, 3, 4), і це повнотою покривалось з первісним задумом « Записок ЧСВВ », за якого виконання він як редактор відповідав.

5. - П'ятою улюбленою тематикою о. Й. Скрутня були ре-

цензії на книжкові і журнальні появи, яким він присвячував багато своєї наукової праці, даючи справжні речеві доповнення і оцінки, а вичікування рецензій інших співробітників нерозсудливо вільнювало і саму вчасну появу «Записок». В «Індексі» першої серії «Записок» з 1949 р. можна знайти те, що він сам особисто в цій ділянці зробив, не враховуючи того, що він своїми сугестіями заініціював з боку своїх співробітників, і не лише в бібліографічному відділі, але взагалі в тематиці «Записок» та це, відає, ніколи не буде можна взнати, бо час і людська пам'ять затерли по цьому всякий слід.

6. . На кінець хочу ще згадати одну ділянку праці о. Скрутня, яка і досі лежить облогом і, відає, ще довго в цьому стані залишиться, а це — його *переписка*, і як людини, і — головню — як редактора. о. Й. Скрутень жив і працював у невідрадних обставинах Галичини, у воєнних і після-воєнних лихоліттях, але мав гарне і чітке письмо і легкість у рукописанні. Обставини його праці, часті зміни місця побуту та його наукових пошуків знеможливили йому писати машинописом, що в тих часах було технічно не легко: був брак зручних портативних машинок до писання, а також і з-за інших причин був він змушений до традиційного пера і чорнила. Тому велика більшість його переписки залишилась лише в однім рукописнім примірнику, розкинена географічно дуже широко і є власністю розпорошених адресатів: осіб чи інституцій. Сьогодні зібрати це — справа просто неможлива, за браком чорновиків чи машинописних копій і залишається лише випадок та добра воля адресатів незабутнього о. Скрутня, якщо воєнне лихоліття не знищило цього навечно. Та згадати тут про цю ділянку можна і треба, хоч би для пригадки майбутнім збирачам його письменницької і наукової спадщини, що ми тут, як його близькі сучасники, і робимо з надією на добру долю. Дещо з того зберігається в Римі, в Архіві Ген. Курії, де о. Скрутень помер і залишив свою підручну, головню після-воєнну кореспонденційну спадщину, переважно ту, якої він був адресатом. Та дай Боже, щоб наше побажання сповнилося принаймні в якійсь поважній частині, бо це помітно могло б майбутньому його життєписцеві, а може вможливило б і видання його листування, принаймні з помітнішими його кореспондентами — особами чи інституціями.

Ось жмут моїх споминів про о.Й. Скрутня: те, що зберегла моя пам'ять на 70-му році житті, здалеку від Батьківщини, яка

могла б піддати і не одне через різні асоціації місця, осіб, споруд, інституцій, розмов із знайомими тощо. Та нехай і ці непов'язані думки про недалеке минуле будуть малим, вдячним і дружнім причинком з нагоди 50-их роковин існування його життєвого діла, яким є його улюблені «*Записки Чина св. Василя Великого*».

Торонто, осінню 1974 р.

о. Глїв Г. Кінах, ЧСВВ

**БІБЛІОГРАФІЯ О. АТАНАСІЯ Г. ВЕЛИКОГО, ЧСВВ
ІНІЦІАТОРА І СПІВРОБІТНИКА ДРУГОЇ СЕРІЇ
« ЗАПИСОК ЧСВВ »**

З нагоди « 50-ліття Записок ЧСВВ » вважаємо корисним подати « Бібліографію » писань постійного співробітника та ініціатора другої їх серії, яку ми виготовили хоч і проти його бажання. Вона неповна, бо лише до 1973 р. За цей час (1948-1973) ми подали те, що мало своє друкарське поширення, хоч деколи лише циклоклістильне, головню коли йшлося про речі поширені лише серед чернецтва.

Ми вилишили також ті друковані речі, які мали назву « Від Видавництва » в різних секціях « Записок ЧСВВ » та в « Українській Духовній Бібліотеці », і вже сьогодні налічують багато десятку. Тут маємо такі речі як понад 50 « Вступів » до третьої секції « Записок » — Документи та майже 40 « Від Видавництва » до « Укр. Духовної Бібліотеки »; все це було пера о. А. Великого, хоча він підписував « Редакція » чи « Видавництво ОО. Василіян », не згадуючи вже про інші секції. Хоч це дрібні справи, але вони надавали цим публікаціям відповідного спрямування і перспективи, а різними « Присвятами » (головню до Документів) творили своєрідну історію сучасности. А про різні « додатки » редакційного характеру, і не лише технічні, може знати лише один Господь, бо вони не мають жодної позначки їх автора. Та без цих « додатків » книги ледве чи були б появилися в такій формі й вигляді. Все це віддане в руки Божі, а їх авторів залишилася лише письменницька сатисфакція і видавниче вдоволення з добре виконаного діла, хоч і прикритого чернечою скромністю і безпретенсій-

ністю. Люди з цього винесли користь, а Бог застеріг для себе нагороду!

Хоч часи студій і воєнне лихоліття довші роки не дозволило виявитись письменницьким даруванням о. А. Великого перед 1948 р., однак перші пробіски його таланту треба ставити вже на 1940-1942 рр., і їх тут доповняємо, як вступ до нашої «Бібліографії». Ось вони:

1940-1942 — Статті і рецензії:

01. Українське західне етнографічне пограниччя і сучасна галицька еміграція, «Великодня Збірка», вид. «На сторожі», Холм 1940, стор. 8-10.
02. Еміграція, в «Пробоем», Прага 1941, ч. 12, стор. 694-702.
03. Боротьба за українську історію, Прага 1942, «Наступ», ч. 7: Г.В. — Всі три позиції були перевидані в 1969 р. в Римі, в «Світла і тіні української історії», стор. 134-156.
04. (Рец.) «Записки Чина св. Василя Великого», т. V, вип. 1-4, Львів-Жовква 1932-1941, в «Пробоем», ч. 10, Прага 1942, стор. 605-606: Г.В.

А далі була війна і повоєнне лихоліття, з якого залишилась хіба лише докторська дисертація 1943 р., до сьогодні в рукописі:

05. Ігумен Данило Паломник та його твір, Прага 1943, «Український Вільний Університет (Прага)» (рукопис).

Від 1948 р. о. А. Великий, в своїм характері Віце-ректора і Про-ректора Папської Колегії св. Йосафата, Спікера Ватиканського Радіо, Секретаря Підготовчої і Соборової Комісії Ватиканського Собору, а так і Отця Ватиканського Собору, Головного Настоятеля Василіянського Чина, виготовив цілі сотки письм, сьогодні не публікованих, а може і назавжди рукописних чи машинописних, які помітно визначили його письменницьку працю в цих роках. Те, що міг він у тому часі донести друком ширшому загалові, передаємо в нашому списку «Бібліографії» (книг, статей, рецензій), яку подаємо за хронологічною чергою років.

КНИГИ — СТАТТІ — РЕЦЕНЗІЇ: 1948-1973

1948. - Книги:

1. Die Lehre der Väter des dritten Jahrhunderts von der Gottesliebe und Gottesfurcht (Dissertatio ad Lauream), Rom 1948 (S. XII, 292). Auszug. Romae 1948, p. 80.

Статті:

2. « Автокефалія » московської Церкви 1448-1589, « Ковчег », ч. 12, ст. 143.
3. До джерел сили українського емігранта, « Світло » — Катол. Картини, ч. 16(12), ст. 5 (1-2).
4. Київська Митрополія, « Ковчег », ч. 8-9, ст. 110; ч. 10-11, ст. 128.
5. Найстарший український дім у Вічному Місті, « Ковч. », ч. 3, ст. 41.
6. Провіднице української еміграції — молися за нас, « Життя », ч. 3, ст. 8; ч. 4, ст. 13.
7. Тридцятьлітня праця для з'єдинення (Папський Інститут для Східніх Наук), « Ковчег », ч. 4, ст. 58.
8. Християнство й демократія, « Життя », ч. 2, ст. 10; ч. 3; ст. 15.

1949. - Книги:

9. ЗАПИСКИ Чина свят. Василя Великого, секц. 2, том I (VII), вип. 1, Рим 1949, 8^о, ст. 208.
10. Архипастир Скитальників Преосв. Іван Бучко, Рим 1949, ст. 7-62.

Статті:

11. Annus et dies mortis Metropolitae Raphaelis Korsak, « Analecta OSBM », sect. 2, vol. I (VII), pag. 145-160.
12. Capitula Generalia Ordinis Basiliani a Metrop. J.V. Rutskyj instaurati, « Catalogus Ordinis Basiliani S-ti Josaphat » 1949, p. 107-8.
13. Joannes Velaminus Rutskyj in « exitu viarum », « An. OSBM », p. 9-38.
14. Prima « Basilica Minor » in O.S.B.M., « An. OSBM », p. 79-80.

15. Procuratores negotiorum Ecclesiae Ruthenae in Urbe, ibidem, p. 57-78.
16. Series Procuratorum Generalium, «Cat. Ord. Bas.» 1949, p. 112-113.
17. Series Superiorum Generalium OSBM, «Cat. Ord. Bas.» 1949, p. 110-111.
18. Науковий дорібок ЧСБВ за останнє десятиліття: 1939-1949, «Зап. ЧСБВ», ст. 163-176.
19. P. Bagan Innocentius Josephus (1886-1906-1943), «An. OSBM», p. 96.
20. Fr. Bidolach Hermanus Gabriel (1869-1894-1942), ib., p. 103.
21. Fr. Bobyk Stanislaus Michael (1876-1900-1942), ib., p. 104.
22. P. Bojcsik Sebastianus Joannes (1890-1921-1939), ib., p. 97.
23. P. Brzuchovskyj Clemens Carolus (1875-1892-1942), ib., p. 91.
24. P. Dolhy Leontius Josephus (1883-1924-1942), ib., p. 89.
25. P. Fidyk Bessarion Basilius (1873-1893-1941), ib., p. 92.
26. Fr. Ivanciv Thaddaeus Michael (1881-1900-1943), ib., p. 105.
27. Fr. Ivančevskyj Josaphat Michael (1859-1887-1941), ib., p. 101.
28. P. Jaremčuk Hieronymus Maximus (1909-1931-1942), ib., p. 99.
29. P. Kačmarskyj Laurentius Volodimirus (1912-1929-1941), ib., p. 98.
30. Fr. Kosarčyn Spiridion Simeon (1873-1900-1943), ib., p. 104.
31. P. Kostruba Theodosius Theophilus (1907-1939-1943), ib., p. 100.
32. P. Kryžanovskyj Naucratus Nicolaus (1876-1894-1940), ib., p. 89.
33. Sch. Kuziemka Basilius Valerianus (1920-1935-1942), ib., p. 100.
34. P. Kysil Petrus Paulus (1883-1897-1939), ib., p. 94.
35. P. Lukaň Romanus Stephanus (1907-1926-1943), ib., p. 97.
36. Fr. Mazur Benedictus Basilius (1865-1886-1940), ib., p. 102.
37. P. Muškevyč Ambrosius Alexius (1872-1889-1941), ib., p. 90.
38. Fr. Navrockyj Beniaminus Basilius (1878-1902-1942), ib., p. 105.
39. Fr. Owsiany Stanislaus Jacobus (1871-1889-1942), ib., p. 102.
40. P. Skublenyj Basilius Volodimirus (1914-1929-1940), ib., p. 99.
41. P. Sochackyj Andreas Antonius (1878-1898-1939), ib., p. 95.
42. P. Škirpan Marcianus Nicolaus (1866-1884-1941), ib., p. 88.
43. Fr. Tarbaly Nicephorus Nicolaus (1901-1929-1942), ib., p. 108.
44. P. Tkačuk Dionysius Demetrius (1867-1883-1944), ib., p. 85.
45. Sch. Tovt Justinus Paulus (1915-1935-1939), ib., p. 101.
46. Fr. Turčyn Anastasius Andreas (1878-1902-1942), ib., p. 106.

47. Fr. Vladyčka Parthenius Petrus (1906-1925-1940), *ib.*, p. 108.
48. Fr. Vojtovyč Procopius Paulus (1873-1902-1943), *ib.*, p. 106.
49. Fr. Vološyn Arcadius Adamus (1878-1923-1943), *ib.*, p. 107.
50. P. Wacura Jacobus Josephus (1875-1893-1942), *ib.*, p. 93.

Рецензії:

51. Поклін Марії, зрадагував Теодор Курпіта, Мюнхен 1947, ст. 160; «Записки ЧСБВ», секц. 2, т. I (VII), ст. 197.
52. Пропамятна Книга з нагоди Золотого Ювілею Поселення Українського народу в Канаді, Йорктон 1941, ст. 338; там же, ст. 176.
53. Meysztowicz Valerianus: De Archivio Nuntiaturae Varsaviensis, Vaticani 1944, pag. 103: «Analecta OSBM», sect. 2, vol. I (VII), p. 189.
54. Rouët de Journell M.J., S.J.: Nonciature De Litta 1797-99, Vatican 1943, p. LXXXI, 453; *ib.*, p. 184.
55. Savio Petrus: De Archivio Nuntiaturae Polonae, Vaticani 1947, p. 156; *ib.*, p. 191.
56. Smit Giovanni: Roma e l'Oriente Cristiano, Roma 1944, p. 243; *ib.*, p. 185, 204-8.

1950. - Книги:

57. ЗАПИСКИ ЧСБВ, секц. 2, том I (VII), вип. 2-3, Рим 1950, 8^о, стор. 209-440.

Статті:

58. Про єпископські ризи, «Ковчег», ч. 10, ст. 149-150.
59. Рим і Україна, «Америка», ч. 95, 96, ст. 2. — «Вісник», Париж 1950, ч. 2, ст. 72; ст. 80 (по-французьки). — «Христ. Голос», ч. 42, ст. 4.
60. Три основні величини (одиниця — сім'я — суспільність), «Життя», ч. 6, 7.
- 60a. Roma e l'Ucraina, «Osservatore Rom.», nr. 229, pag. 8.
61. Фальшивий крок, «Ковчег», ч. 8-9, ст. 134-6.
62. Duae Epistolae Cardinalis Isidori ineditae, «Analecta OSBM», vol. I (VII), pag. 285-91.

63. Fontes Caesaris Card. Baronii «De Ruthenis...» inediti, ib., p. 364.
64. Ecclesiarum Praesules ex Ordine SBM assumpti (1617-1950), «Catalogus Ordinis Basiliani S-ti Josaphat», Roma 1950, pag. 89.
- 64а. З фальшивого джерела, «Українські Вісті», Едмонтон 1950, ч. 31-37.

Рецензії:

65. Баран Степан Др.: Митрополит Андрей Шептицький, Мюнхен 1947, ст. 151; «Записки ЧСВВ», т. I (VII), ст. 409.
66. Життя і Слово, Річник I: 1948-9, ст. 420; там же, ст. 434.
67. Логос, т. I, кн. 1-2; там же, ст. 438.
68. Україна, 1949-50, ст. 224; там же, ст. 436.
69. Orientalia Christiana Periodica (1939-1949), Roma; «Analecta OSBM», vol. I (VII), pag. 393.
70. Per l'Unità della Chiesa, Roma 1945, p. XV, 543; ib., p. 406.
71. Borščak Elie: Rusj, Mala Rosija, Ukraina in «Revue des études slaves», Paris 1948, p. 171-6; ib., p. 432.
72. Smal-Stockyj Roman: The origin of the word «Rus» in «Slavistica», Winnipeg 1949, pp. 1-18; ib., p. 432.
73. Tatarynovič Pietro: S. Cirillo vesc. di Turov e la sua dottrina spirituale, Roma 1950, p. 96; ib., p. 437.

1951. - Статті:

74. Безсторонні свідки про св. Йосафата, «Ковчег», ч. 11, ст. 145-6.
75. Кирило-Методіївські святкування в Римі, «Ковчег», ч. 6-7, ст. 92.
76. Не свідчи ложно, «Ковчег», ч. 4, ст. 55. — «Шлях», ч. 19, ст. 5.
77. Пересторога Митроп. Ісидора для катол. Заходу, «Ковч.», ч. 1, ст. 6.
78. † Скрутень Йосафат ЧСВВ, «Христ. Голос», ч. 45, ст. 4.
79. Церква св. Сергія і Вакха й василіянський монастир у Римі, «Америка», ч. 89, ст. 2. — «Христ. Голос», ч. 17-18, ст. 4.
80. Cathalogus Monasteriorum et Personarum Provinciae Protectionis B.V. Mariae Ordinis S. Basilii Magni, Anni 1754. «Catalogus Ordinis Basiliani S-ti Josaphat» 1951-1952, pag. 69-90.

1952. - Книги:

81. S. JOSAPHAT Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis, Vol. I (1623-28), Roma 1952, 8° XXXI, 306.
82. Большевицький церковний Собор у Львові 1946 року, Нью Йорк 1952, « Слово Доброго Пастиря », ч. 7-8, ст. 64.
83. Хресний шлях українського католицизму, Нью Йорк 1952, « Слово Доброго Пастиря », ч. 3, ст. 32.

Статті:

84. Втрачені можливості, « Ковчег », ч. 1, ст. 8-9. — « Америка », ч. 19, ст. 2.
85. І ще раз до причин українського католицизму (Унії), « Ковч. », ч. 10, ст. 149. — « Шлях », 1952, ч. 36, ст. 4.
86. Перша спроба налагодження співжиття двох католицьких обрядів в Україні, « Ковчег », ч. 4, ст. 62.
87. Українська католицька Церква й Апостольська Столиця, « Ковчег », ч. 12, ст. 189.
88. Чого боялася Польща в 1587 р.?, « Ковчег », ч. 8-9, ст. 122.
- 88a. L'Assunzione della B.V. Maria Deipara nella Liturgia bizantina, « Acta Congressus Mariologico-Mariani an. 1950 », vol. V, fasc. II (penes Eccl. Orientales), Romae 1952, pag. 36-53.

1953. - Книги:

89. ACTA S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1953, vol. I (1622-1667), 8° XVI, 368.
90. DOCUMENTA Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia, vol. I (1075-1700), Roma 1953, 8° XX, 686.
91. ЗАПИСКИ ЧСВВ, секц. 2, том I (VII), вип. 4, Рим 1953, 8°, ст. 441-680.

Статті:

92. Анонімний проєкт митр. Петра Могили в справі з'єдинення української Церкви, « Америка », ч. 27, ст. 2. — « Записки ЧСВВ », т. I (VII), ст. 619.
93. До причин українського католицизму (Унії), « Укр. Вісті », ч. 2, ст. 2.
94. Митрополит Рутський в очах сучасників, « Ковчег », ч. 8-9, 11, ст. 139, 181.

95. Опис похорону св. Йосафата, «Ковчег», ч. 11, ст. 168.
96. Повідомлення про смерть св. Йосафата, «Ковчег», ч. 5, ст. 86.
97. Тактика, що не повинна б повторитися в укр. історії, «Америка», ч. 18-19, ст. 2. — «Ковчег», ч. 11, ст. 16.
98. Три основні величини (одиниця — сім'я — суспільність), «Америка», ч. 225, ст. 2. — «Ковчег», ч. 9, ст. 27. — «Христ. Голос», ч. 44, ст. 3.
99. Da dietro la «Cortina di silenzio», «Analecta OSBM», vol. I (VII), p. 631.
100. Hodinka Antonius (1864-1946). Nota biografica, ib., p. 552.
101. Prima Unio Eparchiae Leopoliensis (a. 1607), ib., p. 553-67.
102. Regia Danielis de Halyč coronatio, ib., p. 646.
103. Skruten Josaphat Joannes OSBM. Primus redactor «Analectorum OSBM» (24.2.1894-12.10.1951), ib., p. 498.

Рецензії:

104. Перші закуті. Біла Книга про релігійні переслідування в Україні, «Записки ЧСБВ», т. I (VII), p. 663.
105. Brunello Aristide: La Chiesa del silenzio, Roma 1953, p. 631.
106. Petrowicz Gregorius: L'unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede (1626-1686), Roma 1950 («Orientalia Christ. Analecta», vol. 135), pp. XVI, 336; ib., p. 664.
107. Pisoni Ernesto: Nuovi martiri cristiani, Milano 1951, pp. 276; ib., p. 631.
108. Vilnius Conrad: La Croce all'ombra della cortina di ferro, Morcelliana, Brescia 1952, pp. 218; ib., p. 631.
109. The Catholic Directory Byzantine Rite Apostolic Exarchate of Philadelphia U.S.A., Philadelphia 1953, pp. 146; ib., p. 675.

1954. - Книги:

110. ACTA S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1954, vol. II (1667-1710), 8° XI, 335.
111. ACTA S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1954, vol. III (1711-1740), 8° X, 327.
112. DOCUMENTA Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia, vol. II (1700-1953), Roma 1954, 8° XII, 671.
113. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1954, vol. I (1622-1670), 8° XV, 331.

Статті:

114. Большевицький Церковний Собор у Львові 1946 р., « Америка », ч. 164, 166, 168, 171-177.
115. Вплив старо-руського християнства на монголів (зміст доповіді), « Українське Слово », Аргент. ч. 33, ст. 4.
116. До 300-ліття проєктованої Ген. Семінарії укр.-білоруської Церкви імені Непорочного Зачаття Пресв. Богородиці, « Алма Матер », ч. 3 (5), ст. 7.
117. Князь Константин Острожський у плянах Апостольської Столиці, « Календар Світла » 1954, ст. 91-5.
118. Перше з'єднання львівської Епархії з катол. Церквою (1607), « Календар Світла » 1954, ст. 145-51.
119. Проблема коронації Данила, « Записки ЧСВВ », т. II (VIII), ст. 95-104. — « Наша Мета », ч. 19-22, ст. 2.
120. Ще про « Зорю над Почаєвом », « Ковчег », ч. 6-7, ст. 117-20.

Рецензії:

121. Оглоблин О.: Українсько-московська угода 1654, Нью Йорк-Торонто 1954, 8^о, ст. 102; « Записки ЧСВВ », т. II, ст. 293.
122. Шематизм нашого Екзархату (оцінка), « Шлях », 1954, ч. 16, ст. 7.
123. Antemurale (Institutum Historicum Polonicum Romae), Roma 1943, p. 156; « Analecta OSBM », vol. II, p. 297.
124. Proceedings, vol. I, New York-Paris 1951, pp. 120; ib., p. 296.

1955. - Книги:

125. ACTA S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1955, vol. IV (1740-1769), 8^о XI, 269.
126. ACTA S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1955, vol. V (1769-1862), 8^о XII, 294.
127. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, Roma 1955, vol. II (1670-1710), 8^о XI, 325.
128. S. JOSAPHAT Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis, vol. II (1628-1637), Roma 1955, 8^о XV, 368.

Статті:

129. « Біла Книга » про переслідування укр. з перед 250 літ, « Ковчег », ч. 3, ст. 54.
130. Енциклопедія Українознавства, т. II (Словникова Частина). Гасла: Аскетизм ст. 74. — Берестейська Унія ст. 116. — Богословіє ст. 144. — Богослужби ст. 146. — Богослужбова мова ст. 146. — Богослужбові книги ст. 146. — Братства ст. 173. — Бучко Іван, єп. ст. 200.
131. За святкування 1000-річчя Християнської України, « Христ. Голос », ч. 8, 9, ст. 4, 3.
132. Проблема коронації Данила, « Записки Н.Т.і.Ш. », т. 164, ст. 7.
133. Українська людина в обличчі акту хрещення св. Ольги, « Наша Церква », ч. 9, ст. 2.
- 133а. Хресний шлях українського католицизму, « Наша Церква », ч. 2, ст. 21; ч. 4, ст. 23; ч. 6, ст. 25; ч. 7-8, ст. 29.

1956. - Книги:

134. CONGREGATIONES Particulares, Roma 1956, vol. I (1622-1728), 8° XII, 308.
135. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. I (1613-1637), J.V. Rutskyj, Roma 1956, 8° XXXI, 410.
136. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. II (1637-1674), R. Korsak-A. Sielava-G. Kolenda, Roma 1956, 8° VIII, 367.
137. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, vol. III (1710-1730), Roma 1956, 8° VIII, 359.

Статті:

138. Вселенські моменти в історії укр. Церкви (Зміст доповіді), « Америка », ч. 51, ст. 4-5.
139. Гаргіль Марія Вероніка СНДМ (некролог), « Христ. Голос », ч. 14, ст. 3-4.
140. Переписка о графі Шептицьком (1914-1915), « Записки ЧСВВ », секц. 2, том II, ст. 484-499.
141. Релігія і толеранція, « Світло », ч. 3, ст. 17.
142. Kyjiv (Kiovia): 1595-1785. Testimonia iurata testium consistorialium, « Analecta OSBM », vol. II, p. 800.
143. 1000 Years of Christianity in Ukraine, « America » Nr. 8, p. 2.

Рецензія:

144. Ilnyckyj Roman: Deutschland und die Ukraine 1934-1945. Tatsachen europäischer Ostpolitik, München 1955, pp. X, 395. « Anal. OSBM », sect. 2, vol. II, p. 569-71.

1957. - Книги:

145. CONGREGATIONES Particulares, vol. II (1729-1862), Roma 1957, 8° XII, 363.
146. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, vol. IV (1730-58), Roma 1957, 8° XII, 359.
147. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, vol. V (1758-77), Roma 1957, 8° XII, 369.
148. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, vol. VI (1778-90), Roma 1957, 8° XII, 341.
149. LITTERAE S. Congregationis de Propaganda Fide, vol. VII (1790-1862), Roma 1957, 8° XX, 359.

Статті:

150. Вселенські моменти в історії української Церкви (Зміст доповіді), « Світлю », ч. 3, ст. 28. — « Українські Вісті », ч. 4, ст. 5. — « Укр. Дух. Бібл. », Укр. Християнство, Рим 1969, ст. 22-44 (текст).
151. Два європейські моменти в історії України XVII стол., « Христ. Голос », чч. 50, 51.
152. До джерел українського католицизму, « Наша Мета », чч. 35-41. — « Укр. Дух. Бібл. ». Укр. християнство, Рим 1969, стор. 130-166.
153. Енциклопедія Українознавства, Словн. Част., том II, Гасло: Греко-Католицька Церква, стор. 431-2.
154. Релігія і толеранція, « Християнський Голос », ч. 48, 49.
155. Сучасний стан укр.-кат. Церкви і її перспективи на рідних землях і на чужині (Зміст доповіді), « Христ. Голос », ч. 34.
156. De Immaculata Conceptione apud varias nationes, « Academia Mariana Internationalis », vol. XIV, p. 444-51.
157. Il culto della Madonna SS-ma in Ucraina, « Maria e la Chiesa del Silenzio », Roma 1957, p. 105-7.

1958. - Книги:

158. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. III (1674-1713): C. Žochovskij-L. Zalenskyj-G. Vynnyckyj, Roma 1958, 8° XI, 301.

Статті:

159. Вселенські моменти в історії укр. Церкви, « Логос », ст. 225-7. — див. під. ч. 150.
160. Успення — Вознесення чи Внебовзяття? « Алма Матер », ч. 4, ст. 2.
161. Archbishop Andrew Szeptyckyj in Canada (1922), « Analecta OSBM », sect. 2, vol. III (IX), p. 104-10.
162. Ein Bild der nationalen Verhältnisse in Galizien im Jahre 1867, ib., p. 111-124.
163. « Ukrainisches Religionskomitee ». Zur Geschicht der « Catholica Unio », ib., p. 125-47.

Рецензії:

164. A. Soloviev: Der Begriff « Russland » im Mittelalter, in « Studien zur Geschichte älteren Geschichte Osteuropas », ib., p. 301.
165. A survey of Ukrainian Historiography..., ib., p. 305.

1959. - Книги:

166. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. IV (1714-1762): L. Kiška-A. Szeptyckyj-F. Hrebnyckyj, Roma 1959, 8° XI, 446.
167. LITTERAE Nuntiorum Apostolicorum, vol. I (1550-93), 8° XVI, 371.
168. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. II (1594-1608), 8° XIV, 331.
169. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. III (1609-1620), 8° XIII, 303.

Стаття:

170. Енциклопедія Українознавства, Словн. Част., том III, Гасло: Київська Католицька Митрополія, ст. 1020.

1960. - Книги:

171. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. IV (1621-1628), Roma 1960, 8° XI, 359.
172. SUPPLICATIONES, vol. I (1600-1699), Roma 1960, 8° X, 365.

Статті:

173. Київська Митрополія в 100 літ по схизмі Керулярія, «Записки ЧСВВ», т. III, ст. 348-374.
174. Привіт вам! (Ват. Радіо), «Світло», ст. 253.

1961. - Книги:

175. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. V (1629-1638), Roma 1961, 8° XII, 320.

Стаття:

176. Віра й релігійність Шевченка, «Світло», ст. 367.

1962. - Книги:

177. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. VI (1639-1648), Roma 1962, 8° XI, 341.
178. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. VII (1649-1651), Roma 1962, 8° XIII, 347.
179. SUPPLICATIONES, vol. II (1700-1740), Roma 1962, 8° V, 359.

Статті:

180. Вступ до книги: о. І. Назарко, Київські і Галицькі Митрополити, стор. VII-XVII.
181. На службі Богові і людині, «Шлях», ч. 50, ст. 5.

1963. - Книги:

182. AUDIENTIAE Sanctissimi, vol. I (1658-1779), 8° XII, 287.
183. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. VIII (1652-1656), 8° XV, 337.
184. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. IX (1657-1659), 8° XII, 319.

Статті:

185. Анонімний проєкт Петра Могили по з'єднанню української Церкви 1645 р., «Записки ЧСВВ», т. IV, ст. 484-497.
186. Київська Митрополія в 100 літ по схизмі Керулярія (друга част.), тамже, ст. 461-483.

187. Привіт, «Пам'ятка Золотого Ювілею Парохії в Гемтремк» (1913-1963), «Америка», ст. 7.
188. Привіт, «Світлій пам'яті Василян-Піонерів», Мондер-Канада, ст. 18. Протоархимандричі Настановлення до монахів (циклостиль).
189. Постанови другої римської генеральної Капітули, ч. 1, ст. 11.
190. Василянська місія в світі, ч. 2, ст. 24.
191. Alle fonti del cattolicesimo ucraino, «Analecta OSBM» vol. IV, p. 44.
192. Rutskyj J.V.: De corrigendo regimine in ritu graeco, ib., p. 124.
193. Smogorzewskyj J.: De pacificatione concilianda inter Unitos et non-Unitos Ruthenos, ib., p. 183.

1964. - Книги:

- 193а. Василянський Вісник (циклостиль), (ініціатива).
194. Василянська Чернеча Бібліотека (циклостиль), ч. 1-12.
195. Протоархимандричі Настановлення до монахів (циклостиль).

Статті:

196. Василянський Чин і справа українського патріархату, «Вас. Вісник», ч. 2, ст. 14-32.
197. Ватиканський Собор «Про ченців», Папа Павло VI «До ченців», «Вас. Черн. Бібліотека», ч. 12, ст. 14.
198. Воля Божа, там же, ч. 3, ст. 14.
199. Контроля в духовному житті, там же, ч. 4, ст. 13.
200. Наш монастир, там же, ч. 9, ст. 12.
201. Наш Чин, там же, ч. 10, ст. 10.
202. Наша каплиця, там же, ч. 8, ст. 8.
203. Наша келія, там же, ч. 7, ст. 10.
204. Наша програма, «Василянський Вісник», ч. 1, ст. 1-3.
205. Наша ряса, «Вас. Черн. Бібліотека», ч. 6, ст. 13.
206. Наша Церква, там же, ч. 11, ст. 12.
207. Наші сучасні завдання і потреби, «Протоарх. Настановлення до монахів», ч. 3, ст. 1-38.
208. Оптимізм — довір'я, «Вас. Черн. Бібліотека», ч. 5, ст. 11.
209. Посне покаяння, там же, ч. 2, ст. 13.
210. Протоархимандричі відвідини домів, «Вас. Вісник», ч. 2, ст. 5-13.

211. Україна у ватиканському архіві (зміст), « Америка », ч. 194, ст. 2.
212. Чернеча хорова молитва, « Вас. Черн. Бібліотека », ч. 1, ст. 12.
213. Un progetto anonimo di Pietro Mohyla sull'Unione delle chiese nell'anno 1645, 8° р. (451-473), (Estratto de Mélanges Eugene, Tisserant), vol. III, (Studi e Testi 233).

1965. - Книги:

214. AUDIENTIAE Sanctissimi, vol. II (1780-1862), 8° XII, 399.
215. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. VIII (1780-1788): — Jason Junosza Smogorzewskyj, 8° XXXIX, 455.
216. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. X (1659-1663), 8° XI, 355.
217. SUPPLICATIONES, vol. III (1741-1769), 8° XII, 357.
218. ВСЕЛЕНСЬКИЙ СОБОР Ват. II, том III: — Церква — Східні Церкви — Екуменізм, ст. 214.

Статті:

219. Буденність, « Вас. Ч. Бібл. », ч. 13, ст. 12.
220. Діяльність і досягнення Соборової Комісії для Східніх Церков на Ватиканському Соборі, « Світло », ст. 5-8.
221. Здійснювання постанов Собору, « Протоарх. настановлення », ч. 4, ст. 24.
222. Зовнішність, « Вас. Ч. Бібл. », ч. 17, ст. 8.
223. Монотонність, там же, ч. 15, ст. 9.
224. Привіт — 25 ліття СС. Василянск в Аргентині, « Ювілейна Пам'ятка СС. Василянск 1939-1964 », Буенос Айрес 1965, ст. 28.
225. Утопійність, « Вас. Ч. Бібл. », ч. 18, ст. 9.
226. Шаблонність, там же, ч. 16, ст. 12.
227. Щоденність, там же, ч. 14, ст. 9.
228. Il Decreto sulle Chiese Orientali Cattoliche, « Vita Religiosa », Nr. 2, р. 13-23.

1966. - Книги:

229. ДІЯННЯ ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ, том I, ст. 319.
230. ВСЕЛ. СОБОР. Ват. II: Боже об'явлення — Духовенство і миряни — Виховання, т. IV, ст. 285.

231. ВСЕЛ. СОБОР. Ват. II: Церква в світі — Свобода і місії — Не-Християни, т. V, ст. 266.
232. LIBER DEFUNCTORUM Patrum et Fratrum Ordinis S. Basilii M. ab anno 1882, 8° XVI, 396.

Статті:

233. Василияни на Ватиканському Соборі, «Вас. Вісник», ч. 4, ст. 3-17.
234. Вживаймося в духа Собору, «Світло», ст. 88-91.
235. Декрет про оновлення чернечого життя, «Вас. Ч. Бібл.», ч. 23-24 (по англ. і укр.), ст. 38.
236. До 85-ліття Добромільської Реформи, «Вас. Вісник», ст. 74-6.
237. До 100-ліття канонізації св. Йосафата, «Вас. Вісник», ст. 70-74.
238. Здійснювання постанов Собору, «Життя», ч. 6, ст. 5-6.
239. З минулого, «Вас. Вісник», ч. 4, ст. 65-75.
240. Криза авторитету, «Вас. Ч. Бібл.», ч. 22, ст. 10.
241. Про молитву, там же, ч. 19, ст. 12.
242. Про убожество, там же, ч. 25, ст. 12.
243. Релігія й Церква — основні рушії української історії, в книзі: «Релігія в житті укр. народу», Мюнхен-Рим-Париж 1966, ст. 3-38.
244. Свобода і послух, «Вас. Ч. Бібл.», ч. 21.
245. Le chiese orientali cattoliche, «Città di vita», Firenze, Nr. 2, p. 121-128.

1967. - Книги:

246. ANALECTA OSBM, sect. 2 vol. V (XI) fasc. 1-4, 8° XIV, 420.
247. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. V (1762-1778), Pars I: — Felicianus P. Wolodkovycz, 8° XXXVII, 303.
248. S. JOSAPHAT Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis, vol. III (1637-1867), 8° XXIII, 491.
249. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. XI (1664-1669), 8° XI, 299.
250. С. ЙОСАФАТ КУНЦЕВИЧ. Його життя і доба (спільно з о. М. Соловій), Торонто 1967, XXII, 463.

Статті:

251. Безсторонні свідки про св. Йосафата, «Календар Світла», ст. 65.

252. Васи́ліяни і Синод Укр. Єрархії, «Вас. Вісник», ст. 15.
253. Від Гантеру до Ванкуверу, «Світло», ст. 54.
254. До джерел сучасного анти-василіянського лихоліття, «Вас. Віс.», ст. 77.
255. Єкуменічне післанництво Йосафата Кунцевича, «Америка», ч. 219. — «Христ. Голос», ч. 51-52, ст. 3.
256. Привіт з нагоди відкриття церкви св. Васи́лія В. в Едмонтоні, «Пропам'ятна Книга», ст. 12.
257. Привіт Чина св. Васи́лія В. на Світовому Конгресі Вільних Українців, «Нова зоря», ч. 50, ст. 3. — «Овид», ч. 4, ст. 30.
258. Слово до Паломників. Діло св. Йосафата не пропаде, «Америка», ч. 168, ст. 2. — «Праця», ч. 37. — «Український Місіонар», ч. 10.
259. Documenta historiam reliquiarum S. Josaphat spectantia, «Analecta OSBM», ser. 2, vol. VI, p. 291-370.
260. Giosafat Kuncsevycz e la sua missione ecumenica, «Osservatore Romano», Nr. 272, p. 6.
261. Historia Beatificationis et Canonisationis S. Josaphat, «Analecta OSBM», ser. 2, vol. VI, p. 1-16.
262. La stampa Romana de 1867 sulla canonizzazione di S. Giosafat, ib., p. 254-290.
263. Missa et Officium S. Josaphat in Ecclesia Ritus latini, ib., p. 384-440.
264. Missio S. Josaphat in Ecclesia eiusque momentum, ib., p. XII-XV.

1968. - Книги:

265. З ЛІТОПISY Християнської України, т. I (IX-X-XI ст.), ст. 277.
266. З ЛІТОПISY Християнської України, т. II (XII-XIII-XIV ст.), ст. 277.
267. НАРИС Історії Згромадження СС. Служебниць П.Н.Д.М., Рим 1968, XIX, 767.
268. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. XII (1670-1674), 8° XIV, 359.

Статті:

269. Вітальний лист до «Християнського Голосу» з нагоди 1000-го ч., «Христ. Голос», ч. 12, ст. 5.

270. Екуменічне післанництво Йосафата Кунцевича, « Життя », ч. 2. — « Нова Зоря », ч. 1. — « Праця », ч. 3. — « Світло », ст. 45-7. — « Шлях », ч. 5.
271. Завваження і внески до Конституцій, звичаїв і практик (цикльостиль). « Протоархимандричі Настановлення », ч. 5-15.
272. Привіт Чина св. Василя В. на світовому Конгресі вільних Українців, « Праця », ч. 3, ст. 5.
273. Українська великодня поезія, « Великодні Дзвони », ст. 7-8.
274. Українська різдвяна поезія, « Різдвяна Містерія », ст. 7-8.
275. Der hl. Josaphat — ein Apostel des Oekumenismus, « Der Christliche Osten », Nr. 1, p. 7-11.
276. Einheitsbemühungen auf dem Zweiten Vaticanum, « Kirche in Not » XV, Königstein im Taunus 1968, p. 47-54.

1969. - Книги:

277. З ЛІТОПISY Християнської України, т. III (XIV-XV-XVI ст.), ст. 277.
278. СВІТЛА І ТІНІ української історії. Причинки до історії укр. церковної думки, 8[ст. 219.
279. УКРАЇНСЬКЕ ХРИСТІАНСТВО, ст. 223.
280. EPISTOLAE Metropolitae, vol. VI (1762-1778), Pars II: — Felician P. Wolodkovycz, 8° X, p. (305-531).
281. LITTERAE Nuntiorum Ap., vol. XIII (1675-1683), 8° XII, 309.

Статті:

282. Вселенськість думання, як вияв української церковної дії, « Наукові Записки Укр. Вільного Університету », т. 9-10. Матеріяли до історії Церкви, ст. 3-25 (Короткий Життєпис о. А. Великого, ЧСВВ, знаходиться в тій книзі на ст. 384).
283. Інтерв'ю Редактора « У.Ж. » з о. А. Великим, ЧСВВ, Протоархимандритом, « Українське Життя », ч. 12 (575), ст. 4-5. (Про Патріярхат).
284. Наше церковне становище. Розмова з Протоархимандритом Василянського Чину, « Українські Вісті », Едмонтон, ч. 10, ст. 3.
285. Хрищення народу київської держави — в Несторовім літописі під 988 р., « Життя », ч. 8, ст. 1-3.

286. La S. Congregazione Orientale ed il Concilio Ecumenico Vaticano II, « La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel Cinquantesimo della Fondazione — 1917-1967 », Roma, pag. 139-146.

1970. - Книга:

287. DOCUMENTA UNIONIS Berestensis eiusque Auctorum (1590-1600), R., 8° XVII, 540.

Статті:

288. Вияснення і спростування в справі церкви св. Сергія і Вакха в Римі, « Василянський Вісник », ч. 9, ст. 14-6.
289. Гідність, сутність і призначення людини, « Шлях », ч. 45, ст. 6.
290. Лист на Різдво до Отців і Братів ЧСВВ, 4° ст. 2.
291. Лист до єп. Корниляка Плятона — 10-ліття Ексархії, « Христ. Голос », ч. 1-2, ст. 5.
292. Людина і світ, « Шлях », ч. 43, ст. 6-7.
293. Періодична « анонімка » — Українські Вісті з Риму, « Василянський Вісник », ч. 9, ст. 9-13.
294. Причинки до історії римської обителі (Вибір документів в укр. перекладі), « Вас. Вісник », ч. 9, ст. 74-87.
295. Світ — його проблеми, тривоги і прямування, « Шлях », ч. 47, ст. 6.
296. Спростування тверджень о. Ю. Федоріва, « Вас. Вісн. », ч. 9, ст. 6-9.
297. Трудний шлях людини до Бога, « Шлях », ч. 50, ст. 6.
298. Шукання Бога Творця, « Шлях », ч. 47, ст. 6-7.

1971. - Книги:

299. З ЛІТОПISY Християнської України, т. IV (XVI-XVII ст.), ст. 279.
300. EPISTOLAE Metropolitaram, vol. VII (1778-1779): — Leo L. Szeptyckyj, 8° LVI, 379.

Статті:

301. Апостольська заохота Папи Павла VI про обнову чернечого життя за вченням Собору, «Вас. Ч. Бібл.», ч. 30, ст. 33 (Переклад).
302. Відворотний бік поступу, «Шлях», ч. 4, ст. 6.
303. Вічні собори народнього духа, «Шлях», ч. 29, ст. 3. — «Христ. Голос», ч. 38, ст. 2.
304. Духом і правдою (Виїмки з Різдвяного листа), «Шлях», ч. 3, ст. 5.
305. Культ Пречистої в Україні, «Достойно єсть», ст. 8-12.
306. Лист до ОО. і Бр. ЧСВВ з нагоди Воскресення, ст. 2.
307. Лист до ОО. і Братів з нагоди Різдва, ст. 1.
308. Людина і світ: За правильний дороговказ христ. життя, «Шлях», ч. 16.
309. Людина людині — брат, «Нова Зоря», ч. 6, ст. 3-4; «Шлях», ч. 3, ст. 6.
310. Опори людського духа, «Шлях», ч. 22, ст. 2.
311. Сорокліття Ватиканської Радіостанції (Христос перемагає, Хр. царює, Хр. повеліває), «Нова Зоря», ч. 23; «Поступ», ч. 12; «Христ. Голос», ч. 9; «Шлях», ч. 9, 11, ст. 3.
312. Срібний Ювілей о. Протоарх. А. Великого ЧСВВ за Ватик. Радіо помістили: «Праця», ч. 51-52, ст. 8; «Нова Зоря», 1972, ч. 4; «Христ. Голос», ч. 4, ст. 5; «Шлях», ч. 4, ст. 3.
313. Сучасна людина, «Шлях», ч. 28, ст. 6.
314. Сучасні спокуси для віри, «Шлях», ч. 1, ст. 6.
315. Programma suppressionis ritus rutheni, «Analecta OSBM», sect. 2, vol. VII (XIII), pag. 249-57.

Рецензії:

316. І. Нагаєвський, Історія Римських Вселенських Архієреїв, Часть I, Мюнхен 1964, ст. 366; ч. II, Рим 1967, ст. 602, «Записки ЧСВВ», секц. 2, т. 7 (13), ст. 485-92.
317. Проф. М. Чубатий, Історія християнства на Русі-Україні, том I, Рим-Нью Йорк 1965, ст. 12+816, там же, ст. 515-535.
318. Monumenta Ucrainae Historica, Roma 1964-1970, vol. I-VIII, там же, ст. 497-512.
319. Sacrum Poloniae Milennium, Rzym 1954-1966, vol. I-XII, там же, ст. 425-436.

1972. - Книги:

320. З ЛІТОПISY Християнської України, т. V (XVII ст.), ст. 287.
321. LITTERAE EPISCOPORUM, vol. I (1600-1640), 8° X, 335.

Статті:

322. Васи́ліянський Чин у 1971 році, « Вас. Вісник », ч. 10, ст. 3-16.
323. І знову в нас Різдво Христове, « Світло », ст. 5-6.
324. Ісповідь віри Павла VI, « Символ віри », ст. 234-46 (Переклад).
325. Історичне зрозуміння і порозуміння, « Наша Церква », ч. 3-4, ст. 7-10.
326. Лист на Великдень, ст. 1-2.
327. Лист Різдвяний до Братів, ст. 1-2.
328. Людина і світ, « Христ. Голос », ч. 8, ст. 2.
329. Про священницьке служіння, « Вас. Ч. Бібл. », ч. 31, ст. 27 (Пер.).
330. Про Пресв. Діву Марію (Уривок з Конституції « Про Церкву »), « Голос Христа Чоловіколюбця », ч. 3, ст. 18-19.
331. Справедливість у світі, « Вас. Ч. Бібл. », ч. 32, ст. 20 (Пер.).
332. Українська слава, « Календар Праці », ст. 17.
333. Чому Васи́ліяни в Канаді?, « Світло », ст. 364-6.

1973. - Книги:

334. З ЛІТОПISY Християнської України, кн. VI (XIII ст.), ст. 286.
335. ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК або Праведні Старої України (Переклад), Рим 1973, ст. 277.
336. LITTERAE EPISCOPORUM, vol. II (1641-1664), 8° XII, 387.

Статті:

337. Васи́ліянський Чин у 1973 році, « Вас. Вісник », ч. 11, ст. 3-14.
338. До джерел постановня Наукового Товариства Шевченка (1873-1973), « Записки ЧСВВ », секц. II, т. 8, стор. 278-293.
339. Лист на Великдень до Братів, ст. 1.
340. Лист на Різдво, ст. 1.
341. На благо Українського Народу: Привіт Другому СКВУ, « Шлях », ч. 47, стор. 3.

342. Папа Павло VI — 1. З нагоди 350-річчя смерти св. Йосафата (Пер.), « Вас. Ч. Бібл. », ч. 35, стор. 3-6.
— 2. Промова до Укр. Єпископату, там же, ст. 7-8.
343. Папа Пій IX. — Булля канонізації св. Йосафата (пер.) « Вас. Ч. Бібл. », ч. 33, ст. 3-16.
344. Папа Пій XI. — Окружне Послання в 300-ліття смерти св. Йосафата (пер.), « Вас. Ч. Бібл. », ч. 34, ст. 3-11.
345. Проповідь на празник св. Йосафата, « Вас. Ч. Бібл. », ч. 35, ст. 9-12.
346. Святий для наших часів (Св. Йосафат), « Наша Церква », ч. 3-4, ст. 8-12.
347. Українське Християнство, « Назарет », ч. 1, ст. 29.
348. Congressus Hierarchicus in Transcarpatia, « Anal. OSBM », v. 8, p. 127-160.
349. Giosafat Kuncewycz e la sua Missione Ecumenica, « Anal. OSBM », vol. 8, pag. 301-304.
350. Tentamen foundationis Novi Ordinis in Ecclesia Unita (saec. XVIII), « Analecta OSBM », vol. 8, p. 99-126.

IV. - BIBLIOGRAPHIA

В четвертім відділі IX тому «*Записок ЧСВВ*», видаваного з нагоди 50-ліття їх появи, подаємо другу частину «*Джерел і Бібліографії до історії Української Церкви*», зібрану о. Іс. І. Патрилом, ЧСВВ. Для практичного користування вона разом з першою (див. том VIII, стор. 305-434) та з додатком різних покажчиків становить також XXXIII том «*Праць*» другої серії «*Записок ЧСВВ*».

I.

Іс. І. Патрило, ЧСВВ

ДЖЕРЕЛА І БІБЛІОГРАФІЯ ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ (2)

4. — БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ І ЇЇ ДОБА

А. МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

385. - Архангельскій А.С., *Борьба съ католичествомъ и западно-русская литература конца XVI — первой половины XVII в.* Историко-литературные очерки. «*Чтенія общ. Моск. унив.*» 1888, I, 137+166.

На історичному тлі релігійної боротьби при кінці 16 та першій половині 17 ст. автор описує постановня нових шкіл та Братств, зокрема нові церковні й частинно полемічні видання Православної Церкви. В Додатку подрібно описані рукописні твори кп. Курбського.

386. . Бантышъ-Каменскій Н.Н., *Историческое извѣстіе о возникшей въ Польшѣ Уніи.* Вильна, тип. А. Сыркина, 1866, с. 387.

Перше видання появилося ще 1805 р., виготовлене по наказу самої Катерини II 1795 р. Це друге видання зроблено з волі начальника півн.-зах. краю, ген. М.М. Муравйова, щоб його роздати даром усім священикам та вчителям. У ньому, в перших трьох розділах автор описує початки Унії, її приготування та прийняття на Берестейському Соборі, а в дальших десятих скарги православних на католиків, зокрема на з'єдинених та старання в їхній обороні з боку московського уряду, аж до 1795 р., в якому,

крім Галичини та Холмщини, всі українські та білоруські землі знайшлися під безпосереднім володінням Москви.

- 387.** - Жуковичъ П.Н., *Сеймовая борьба православнаго западно-рускаго дворянства съ церковной уніей* (до 1608 г.). Спб., тип. главнога управления удѣловъ, 1901, с. XXI+608.

На широкому тлі церковної історії та загальної соймової боротьби, автор головну увагу присвячує релігійній боротьбі православних і з'єдинених на різних Соймах. На початку видання, крім вступного слова та наведення джерел, знаходиться теж подрібний зміст усіх 12 розділів, а при кінці 6 документів та покажчик імен. Є це доповнене видання статей, які появилися у «Хр. Чтеніе» в 1896 р., II і 1897, I.

- 388.** - Жуковичъ П.Н., *Сеймовая борьба западно-рускаго дворянства съ церковной уніей* (съ 1609). «Хр. Чтеніе», Спб., при имп. Духовной Академіи, 1901-1912.
(1901) т. 212, с. 258-291, 370-389; (1902) т. 213, с. 629-664, 820-845; (1903) т. 215, с. 570-594; т. 216, с. 630-651; (1904) т. 217, с. 64-85, 796-832; т. 218, с. 493-509, 660-679; (1905) т. 219, с. 634-657, 755-777; т. 220, с. 580-597, 723-747; (1906) т. 221, с. 533-551, 697-715, 858-877; т. 222, с. 189-212, 341-369; (1907) т. 223, с. 54-75, 167-189, 300-323; т. 224, с. 277-312; т. 225, с. 385-401; (1908) т. 226, с. 27-41, 385-401; т. 227, с. 852-879; т. 228, с. 1111-1147; (1909) т. 230, с. 515-532, 769-789; т. 231, с. 907-932; (1910) т. 233, с. 14-35, 173-192, 334-350, 675-688; т. 234, с. 935-959, 1122-1135, 1233-1248; (1911) т. 235, с. 74-92, 353-369, 661-684; т. 236, с. 777-802, 987-1007; (1912) т. 237, с. 72-87, 225-246, 517-545.

Під поданим вгорі заголовком появилися ці статті тільки в окремому виданні, яке вийшло в рр. 1902-1912 у 6 випусах. *Перший* випуск — за роки 1609-1614, *другий* — за 1615-1619, *третій* — за 1620-1621, *четвертий* — за 1622-1624, *п'ятий* — за 1625-1629, *шостий* — за 1630-1632 рр. У всіх цих випусах додано перед кожним короткий вступ, пороблено деякі доповнення, а в 6-му виготовлено до всіх покажчик імен. У «Хр. Чтеніе» ці статті появлялися під різними, своїми власними заголовками. Важніші з

них: Релігійна боротьба за митр. І. Потія; Московська «смута» й участь у ній козаків; Соїм після відновлення прав. єрархії 1620 р.; М. Смотрицький у Вильні, пізніше теж про його унійні погляди; Гетьмани Бородавка і Сагайдачний — їхня участь у церковно-релігійних справах; Вбивство Йосафата Кунцевича, Полоцького архієпископа; Участь козаків у церковних ділах; Круківський договір з козаками 1625 р.; Київський і Львівський Собори (1629); Церковні елементи в козацьких повстаннях; Змагання до замирення на останніх Соїмах за Жигмонта III.

До цього періоду пор. теж його: *Протестація м. Іова Борецького и другихъ западно-русскихъ ієрарховъ*. «Статті по славяновѣдѣнію», изд. II отд. им. Ак. Наукъ, III выпускъ, Спб., 1909.

389. - Кояловичъ М.О., *Литовская Церковная Унія*. Спб., тип. Тихменева, 1859-1861, I-II, с. VI+316; 442.

У *першому* томі коротко описано різні старання заключити церковну Унію в рр. 1386-1569, у часі після прилучення Литви до Польщі — до Люблинської політичної Унії, а далі ширше про саму Берестейську Унію з 1596 р. На стор. 169-239 наведено різні джерела та зауваження до них, а на стор. 240-315 довші примітки до тексту.

У *другому* томі представлені дальший розвиток та поширення Унії до кінця 17 сторіччя. На стор. 247-442 подано обширні примітки з поясненнями та наведенням джерел.

390. - Левицький О. - Антонович В., *Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI-XVIII в.* «Руська Історична Бібліотека», т. VIII, Львів, вид. НТШ, 1900, с. 154.

Левицький О. є автором студії під заг. «Внутрішній стан західно-руської Церкви в польсько-литовській державі в к. XVI в. та Унія». З цього внутрішнього стану — виказує — впливали причини, які допровадили до Унії, а не зовнішні.

Антонович В. є автором студії під заг. «Нарис становища православної Церкви на Україні від пол. XVII до к. XVIII ст.», у якій описав стан православної Церкви після Берестейської Унії. При кінці, до обох статей подано покажчик імен.

391. - Малышевский И.И., *Западная Русь в борьбу за веру и народность*. Спб., Приходская бібліотека подъ ред. В.И. Шемякина, т. I - 1899 (3-е изд.), с. VIII+260; т. II - 1897, с. 190+IV.

Це тільки популярний нарис, без джерел і літератури та навіть без приміток, у якому оповідається про змагання православних у західній Русі за збереження своєї віри. Розпочинає автор ще від галицько-волинських князів, далі переходить до періоду під Литвою та Польщею, зокрема перед та по Унії 1596, і кінчає підчиненням Київської митрополії Московському патріархові 1687 р.

392. - Савицький І., *Іпатій Потій, єп. Володимирський і митр. Київський*. «Ювілейна книга в 300-літні роковини м. І. Потія», Львів, тов. св. Ап. Павла, 1914, с. 1-133.

Після короткого начерку життя І. Потія, далі автор головну увагу присвячує його участі в приготуваннях, здійсненні та закріпленні Берестейської Унії з 1596 р. У Збірнику поміщено ще кілька інших статей, які наświetлюють особу митр. І. Потія. Всі вони були передше друковані в «Нива», Львів 1913-1914.

393. - Сильвестр архієп. (Гаєвський С.), *Берестейська Унія 1596 року*. Церковно-історична монографія. Вінніпег, «Екклезія», 1963, с. 152.

Автор праці, як сказано у вступі від видавництва, «відомий учений-філолог» та політичний діяч, не історик, і тому не подав у ній нічого нового, використавши тільки інші студії, в більшості тенденційно підібрані. Багато у ній суб'єктивних інтерпретацій та невірностей.

Рец.: Р. Хом'як, «Логос» 1963, с. 316-318.

Пор. теж: Кудрик В., *Маловідоме з історії греко-католицької Церкви*. том I. Вінніпег, «Екклезія», 1952, с. 250. Видання — ще більше полемічне від першого, передусім про початки Унії, а далі теж і пізніші часи аж до Львівського Собору 1891 р.

394. - Чуватий М., *Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної єдності*. (В 300-літний ювілей його смерті). Львів, т-во св. ап. Павла, 1914, с. 95.

На історичному тлі української Церкви при кінці 16 та на

початку 17 сторіччя подано короткий життєпис Іпатія Потія, спочатку Володимирського єпископа, потім Київського митрополита, зокрема його найбільшу участь у приготуванні та закріпленні Берестейської Унії. Видання не наукове, а призначене для ширшого загалу.

395. - *Князь Константинъ (Василій) Острожскій.* «Прав. Собесѣдникъ» 1858, I, с. 365-392, 536-566.

Начало Унии въ югозападной Россіи. Там же, 1858, II, с. 55-91, 231-261, 408-442, 537-563; III, с. 81-119, 200-231.

Два різні заголовки, але студія одна і того самого автора (не підписаного). У першій статті, на історичному церковному тлі, подано короткий життєпис кн. Острозького, зокрема описано його вклад на культурному полі (школи, друкарня, видавання книг).

У продовженні — представлено культурний і моральний упадок у Київській митрополії, непорядки серед єрархії, відвідини патріярха Єремії 1588-9, наради єрархії під проводом митр. М. Рагози, участь єпп. І. Потія і К. Терлецького, і всі дальші події аж до виїзду останніх до Риму та скликання Берестейського Собору 1596 р., а теж пізніше негативне становище кн. Острозького до самого проєкту та самої Унії.

Про кн. Острозького, зокрема його уніоністичну діяльність, хоч самої Унії він не прийняв, на римському університеті Урбана (передше Пропаганда Фіде) Ю. Милянник опрацював докторську дисертацію під таким заголовком: MYLANUK G., *Constantini Senioris Ducis de Ostrog pro Unione Ecclesiastica activitas*. Dissertatio historico-dogmatica supra Tabullarii Secreti Vaticani potissimum instituta. Romae 1940, pp. VII+273 (у машинописі).

395/2. - *Греко-Католицька Церква.* Її історія від початку аж до наших днів та два життєписи її перших подвижників. Львів, Бібл. Укр. Христ. Організації ч. 7, відбитка з «Правди», 1928, с. 101.

Це популярний нарис історії Унії, в її обороні, з додатком життєписів митр. І. Потія та Велимина Рутського.

396. - BRÜCKNER A., *Spory o Unię w dawnej literaturze*. «Kwartalnik Historyczny», Lwów 1896, X, str. 578-644.

На історичному тлі дає автор частинний перегляд полемічної літератури в рр. 1577-1692 довкруги Унії, залишаючи, отже, інші контроверсійні справи як календарні та ін., однак, не беручи до уваги творів в латинській мові та менших джерел, як проповіді та життєписи.

397. - HALECKI O., *From Florence to Brest (1439-1596)*. Hamden, Conn., Ed. Archon Books, 1968, p. 456.

Ця велика праця знаного польського історика, присвячена справі З'єдинення Української Церкви з Римом, вперше появилася в «*Sacrum Poloniae Millennium*», том V, ст. 9-444. У новому виданні, в скороченні додано тільки його статтю, «*Isidor's Tradition*», яка передше появилася в «Записки ЧСВВ», том IV (X), 1963, стор. 27-43, з ревеляційним відкриттям про тиху згоду на Берестейську Унію царгородського патріярха Єремії. Ціла велика праця це вислід довголітніх студій та розшуків по архівах й тому у великій мірі є майже повністю нова. У ній автор великою мірою заповнив ті прогалини, які до того часу існували, у пізнанні того мало ще знаного в історії Української Церкви періоду — між З'єдиненням у Флоренції і в Бересті; як показується, між одним і другим майже не було довшої перерви, і в свідомості відновлення першого З'єдинення підписувано друге. При кінці наведено використані та ще не опубліковані джерела та поіменний і предметний покажчики.

Пор. рец. М. Чубатого в «Богословія», Рим 1964, с. 165-170.

Пор. ще ч. 1060: Стахів І., *Рим, Царгород і Київ та Варшава і Москва*.

398. - HALECKI O., *Unia Brzeska w świetle współczesnych świadectw greckich*. «*Sacrum Poloniae Millennium*» I, Rzym 1954, str. 71-137.

Студія написана на основі грецьких джерел. Авторами тих документів були два греки: Петро Аркудій, по стороні Унії, а другий з оточення Никифора, висланника царгородського патріярха. Оба брали участь у синоді в Бересті 1596 р., хоч у протилеж-

них таборах, і дали опис Унії, що її там підписали київський митрополит та другі єпископи. У своїх листах та в реляції оба згодні в тому, що ця Унія була ділом самої єрархії, яка рішилася на цей крок самостійно, на основі власного переконання і без будь-якого натиску з боку Західної Церкви чи короля. Цей останній представлений як незвичайно толерантний: висилаючи на Собор своїх представників, мав на цілі тільки запобігти розрухам. При кінці студії поміщені теж 4 листи Петра Аркудія, в італійській мові, та реляція Никифора, в грецькій з польським перекладом.

В українському перекладі Д. Кульчицького появилася ця студія в «Логос», Йорктон, 1960, с. 15-25, 93-101, 173-183, 265-9; 1961, с. 135-147, 296-309.

Рец.: І. Хома, «Зап. ЧСВВ» 1954, с. 553-5.

- 399.** - HALECKI O., *Jeszcze o nowych źródłach do dziejów Unii Brzeskiej*. Ostatni apel Zygmunta III do ks. K. Ostrońskiego. «Sacrum Poloniae Millennium», Rzym 1957, IV, str. 117-140.

Стаття доповнює попередню студію. На основі нововідкритого документу, який при кінці наводить повнотою, автор наświetлює роль короля Жигмонта відносно Берестейської Унії та характер опозиції до неї кн. К. Острозького.

Пор. коротку згадку про неї в «Зап. ЧСВВ» 1971, VII (XIII), с. 428.

- 400.** - LEWICKI K., *Książę Konstanty Ostroński a Unja Brzeska 1596 r.* Lwów, Tow. Naukowe, 1933, str. (2)+224 (Archivum Tow. Nauk. we Lwowie, dział II, t. XI, zesz. 1).

Кн. К. Острозький у справі З'єдинення займав одне з передових становищ. Спочатку був він головний ініціатор церковного поєднання, а після Берестейської Унії, яку здійснено без нього, — перший і найбільший її противник. Автор на ширшому історично-церковному тлі представляє часи перед Унією, перед 1590 роком, далі приготування до неї в рр. 1590-5 і вкінці саме її проголошення, з безпосередньою реакцією, яку вона викликала; у кожному з цих трьох періодів бере зокрема під увагу ту роль, яку в них відіграв кн. К. Острозький — а була вона у кожному з них інша. При кінці подана обширна бібліографія.

Рец.: М. Андрусак, «Богословія» 1933, с. 262-267; 1934, с. 58-66. В Заїкин, «Зап. ЧСВВ» 1935, VI, 1-2, с. 382-5. Kwartalnik Hist., 1933, str. 650-6 (M. Andrusiak); 1934, str. 958-978 (Chodurnicki K.).

Пор. теж його: LEWICKI K. *Geneza idei unji brzeskiej*. Odbitka z książki «Prace Historyczne» Akad. koła historyków, Lwów 1929.

401. - LIKOWSKI E., *Rzut oka na wewnętrzny stan Cerkwi Ruskiej przed Unią Brzeską*. Poznań, «Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego» t. XX, druk. Dziennika Pozn., 1894, str. 226-265.

Rokowania poprzedzające Unję Brzeską. Kraków, odbitka z «Przeglądu Polskiego», 1886, str. 76.

У першій статті описано який був внутрішній стан укр.-білоруської Церкви перед Берестейською Унією: — її єрархію, духовенство, Братства та роль царгородського патріарха. Ця розвідка, доповнена, була передше друкована в «Przegląd Kościelny» (1885-6).

У другій подано опис приготувань до Берестейської Унії, починаючи з 1589 року — аж до повороту єпс. І. Потія і К. Терлецького з Риму.

402. - LIKOWSKI E., *Unia Brzeska* (1596). Poznań, nakł. autora, druk. Kuryera Poznańskiego, 1896, str. XX+424.

До того часу це найбільша і найповніша історія Берестейської Унії з 1596 року, написана на основі багатьох літературних та архівних джерел, які подані в бібліографії. На початку автор подає коротку історію відносин Київської митрополії перед і після Флорентійського Собору, відтак широко описує її внутрішній стан перед Унією, як теж далі самі переговори, приготування і проголошення на Берестейському Соборі та перші десятиліття після неї, до митр. Рутського і св. Йосафата. При кінці поданий короткий покажчик імен.

Праця появилася в укр. перекладі під заголовком: Ліковський Едвард єп., *Берестейська Унія* (1596). На укр. мову, за дозволом автора, перекладали Василь Кузьма і Осип Заторський. Жовква-Львів, накл. читальні укр. богословів ім. Маркіяна Шашкевича у Львові, 1916, стор. XVI+332.

Праця появилася теж в нім. перекладі у видавництві Гердера під заголовком: LIKOWSKI E., *Die Ruthenisch-römische Kirchenvereinigung, genannt Union von Brest*. Freiburg im.Br. 1904, S. XXIII+384.

Пор теж: PANUCEVIČ V., *Bieraściejskaja Vuniija*. Referat čytany ŭ Biełaruskim Nacyjanalna-Relihiynym Centry ŭ Chicago 11 śnieżnia 1971 h. Chicago 1972, str. 140. — Циклостивне видання з політичним забарвленням.

403. - PROCHAZKA A., *Z dziejów Unii Brzeskiej*. «Kwartalnik Historyczny», Lwów 1896, X, 522-577.

Автор описує стан Церкви перед Унією, давніші змагання до неї, становище кн. К. Острозького та Братств, наради та приготування до неї єрархії, відступлення Перемиського та Львівського єпископів, відношення короля і латинських єпископів та саме значення проголошеної Унії. В Додатку — 4 документи; один з 1595 і три з 1598 р. Розвідка появилася теж окремою відбиткою.

У тому ж числі Квартальника на стор. 645-6 пор. ще теж його коротеньку статтю про «обедієнцію» митр. Гр. Цамвлага папі Мартинові V (1418).

Пор. ще цікаву розвідку про те, що одною з головних причин Берестейської була небезпека протестантизму: JOBERT A., *Au origines de l'Union de Brest. Le Protestantisme en Ruthénie*. «Księga Pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego», Warszawa 1959, str. 371-382.

Теж його — про впливи зах. культури, які привели до занепаду в Польщі православ'я: *L'Etat polonais, la liberté religieuse et l'Eglise orthodoxe au XVII siècle*. «Revue internationale d'histoire politique et constitutionnelle» n. 19-20, 1955, pp. 236-243.

404. - SCHUVER URSULA M., *Die Unie van Brest 1596*. Boiende periode uit de Oekraiens Katolieke Kerk. Maastricht, Ernest van Aelst, 1969, p. 62.

У розвідці авторка подає короткий нарис Берестейського періоду, зокрема присвячуючи особливу увагу митр. І. Потієві, Й. Рутському та П. Могилі. Література подана тільки в примітках. При кінці залучено кілька світлин та карту України.

Рец.: Р. Хом'як, «Логос» 1971, с. 156-7.

405. - SPILLMANN J., *Die Union von Brest. Eine Episode des Kampfes zwischen Einheit und Schisme in der ruthenischen Kirche*. «Stimmen aus Maria-Laach», Freiburg i.Br., Herder, 1876, X, S. 417-439; XI, 77-100, 384-402.

Після короткого начерку про внутрішній стан Церкви при кінці 16 ст., довше зупиняється автор над приготуванням та здійсненням Берестейської Унії і першими її успіхами. Основується в більшості на життєписі св. Йосафата — Гепена.

406. - ТРЕТІАК J., *Piotr Skarga w dziejach i literaturze Unii Brzeskiej*. Kraków, nakł. Akademii Umiejętności, 1912, str. 352.

На широкому історичному тлі про стан Руської Церкви у другій половині 16 сторіччя та про приготування до церковного З'єдинення і його завершення — у праці накреслена та роля, яку в тому ділі відіграв П. Скарга, та його участь в тогочасному полемічному письменстві. Автор використав багату літературу, як теж дуже багато джерельних матеріалів.

Б. ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

407. - Великий А.Г., *До джерел українського католицизму*. «Українське Християнство», Рим, в-во ОО. Василіян, 1969, с. 130-166.

Стаття, на основі тогочасних записок приватних людей, присвячена проблемі Берестейської Унії у таких розділах: Укр. католицизм — гребля польської експансії; Підготовка Укр. католицизму в 1595 р.; Напередодні поїздки Потія і Терлецького до Риму — з аналізом аргументів тих, що були проти неї; тих, що вважали її можливою і тих, що вважали її кінцевою, вкінці тих, що ту справу відкладали; вкінці — розділ з описом поїздки до Риму. Стаття друкувалася теж в тижневику «Наша Мета», Торонто, 1957, чч. 35-39.

408. - Ісаїв П., *Берестейська Унія за новими дослідями*. Філадельфія, «Америка», 1953, с. 32.

У розвідці подані в популярному стилі, при збереженні наукового характеру, генеза та причини Берестейської Унії. Однак, мимо заголовку, нічого у ній властиво нового.

Рец.: о. М-о, « Зап. ЧСВВ » 1954, II (VIII), с. 552.

З нагоди 350-ного ювілею появилися про Берестейську Унію наступні популярні нариси:

Баран С., *Церковна Унія з Римом*. Мюнхен, « Христ. Шлях », 1946, с. 26 (циклостилем).

Ісаїв П., *Берестейська Унія*. Мюнхен-Міттенвальд, « Христ. Шлях », 1946, с. 26 (циклостилем).

Семчук С., *Берестейська Унія*. Вінніпег, « Укр. Конгрес. Комітет », 1946, с. 32 (зі світлинами).

Пор. теж давніший нарис: Зуврицький Д., *Начало Унии*. « Чтенія общ. Моск. унив. », 1848, 7, с. 1-36. Переклад А. Майкова з польського рукописного примірника.

409. - Кояловичъ М.О., *Замѣчанія объ источникахъ Литовской церковной Унии*. « Хр. Чт. », 1858, II, с. 339-390.

Автор описав та проаналізував усі важніші джерела до історії Берестейської Унії, в більшості — полемічні письма, а теж останні праці про неї.

410. - Михневич Д.Е., *Очерки из истории католической реакции (Иезуиты)*. Москва, изд. Ак. Наук СССР, 1955, с. 408.

В научно-популярному начерку історії Єзуїтського Чину один розділ (стор. 318-361) присвячений Берестейській Унії і його участі в її приготуваннях та здійсненні. При кінці поданий покажчик імен. Односторонно підібрана література наводиться тільки в примітках.

411. - Назарко І., *Іпатій Потій*. (У 350-ліття його смерті). Матеріяли до історії Укр. Церкви. Збірник доповідей. « Наукові Записки УВУ », т. 9-10, Мюнхен-Рим-Париж, 1969, с. 76-88.

Це короткий начерк та оцінка його життя, передусім його трудів для З'єдинення укр.-білоруської Церкви.

412. - Семчук С., *Митрополит Михайло Рагоза*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1947, с. 20.

На тлі тогочасних історичних подій автор подає коротенький життєпис митрополита, під якого проводом здійснено Берестейську Унію.

413. - Хомяк Р., *Причини Унії та роля її перших подвижників*. «Логос», Йорктон 1950, с. 225-8, 295-300; 1951, с. 65-71.

З приводу появи книги «Велика Історія України» І. Тиктора, як доповнення до неї, описує дійсні причини, які привели до Берестейської Унії, та ролю, яку в цьому ділі відіграли перші її подвижники.

414. - (К.Н.), *На ложномъ пути*. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1930, чч. 8, 9, 17, 50, сс. 117-120, 135-8, 265-9, 780-2; 1931, ч. 16, с. 173-6.

У статті мова про релігійну боротьбу в Польщі між католиками та православними, найбільше довкруги Берестейської Унії.

415. - *Замѣтка по поводу празднованія въ Галицкой Руси 300-лѣтней годовщины Брестской Уніи*. «Труды КДА», 1895, II, с. 623-672.

Пальмовъ И.С., *Юбилей трехсотлѣтія Брестской Уніи во Львовѣ и столѣтняя борьба противъ нея въ Галицкой Руси*. «Хр. Чт.», 1897, II, с. 842-864.

Це полемічні письма з приводу святкувань у Галичині 300-річчя Берестейської Унії. Перше появилось того ж року в Петербурзі теж окремою відбиткою, у в-ві журналу «Церк. Вѣдомости».

416. - AMMANN A.M., *Der Aufenthalt der ruthenischen Bischöfe H. Pociej und C. Terlecki in Rom im Dezember und Jannuar 1595-1596*. «Orientalia Christ. Periodica», Roma 1945, XI, S. 105-140.

У статті автор досить широко описує самі приготування до Унії, відтак поїздки до Риму єпп. І. Потія і К. Терлецького та діяльність, яку в ньому розвинули.

417. - BENEDETTI E., *Punti di storia religiosa del popolo Ruteni*. «Bessarione», Roma, 1916, p. 165-187; 1917, p. 151-170; 1918, p. 56-82; 1919, p. 21-36.

Після короткого опису політичної історії, автор представляє релігійний стан серед укр. народу в 16 ст., перші проєкти та приготування до Унії, як теж її здійснення та розвиток мимо великої релігійної боротьби та ворожости і серед поляків.

418. - FRANKO I., *Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r.* «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1895, XI, 1-22.

Автор піддає критичній аналізі твір «Пересторога», яку видано в 4 т. «Акты относящиеся къ истории Западной Россіи». Вважає його не історичним, а полемічним документом.

419. - KALINKA W., *Schyzma i Unia*. Lwów, Seyferth i Czajkowski, 1883, str. 43.

Це — дві конференції: перша про Флорентійську Унію в Греції й частинно на Русі, а друга про Берестейську Унію, зокрема про І. Потія, Й. Рутського та св. Йосафата Кунцевича.

420. - MARUSYN M., *Blick auf die Unionsbestrebungen in der Ukr. Kirche der I Hälfte des 17. Jhrts.* «Analecta OSBM» 1963, IV(X), p. 95-111.

У статті — про великі труднощі та перешкоди, які мусіла поборювати З'єдинена Церква у першому 50-річчі після Берестейської Унії так з боку нез'єдинених, як і з латинського боку, та про змагання до порозуміння і поєднання в I половині 17 сторіччя.

421. - TOMKIEWICZ W., *Cerkiew dyzunicka w dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*. Okres walki z unją kościelną 1596-1635. «Przegląd Powszechny», Kraków 1933, t. 200, str. 149-178.

На основі оприлюднених матеріалів автор подає опис боротьби православних проти Берестейської Унії в рр. 1596-1635.

В наступному 201 томі, стор. 196-220, продовжує цей опис за рр. 1635-1795.

Рец.: Lewicki K., « Kwartalnik Historyczny » 1934, str. 662-3.
Zaikyn W., tamże 1934, str. 421-6.

422. - (F.P.), *Dzieje Unii Kościelnej na Rusi w 300-ną rocznicę Unii Brzeskiej*. Lwów, Tow. Pedagogiczne, 1896, str. 54.

Це короткий популярний нарис історії Флорентійської та зокрема Берестейської Унії, з загальним оглядом теж пізнішої її долі.

5. — УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ПІСЛЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

423. - Бліньський С., *Доля руских уніятів в Холмщині*. « Католицький Вєхід », Львів 1905, II, с. 161-187, 277-315.

Після загального начерку церковної історії Холмщини, від початків, автор окрему увагу присвятив періодові від 1815 року, в якому вона була прилучена до Росії.

У « Записках ЧСВВ », I секція, знаходиться в друку більша праця (к. 200 ст.) про останні роки З'єдиненої Церкви на Холмщині, з численними новими документами: GLINKA A., *Eparchia Ucraina Cattolica di Cholm*, Roma 1975.

424. - Бобровскій П.О., *Русская греко-униатская Церковь въ царствование императора Александра I*. Спб, тип. В.С. Балашева, 1890, с. XVI+396.

У цьому виданні досить широко описані період та діяльність митрополитів І. Лісовського, Г. Кохановича та Й. Булгака, як теж спори між білим та чорним духовенством аж до 1828 року. При кінці поданий теж показчик імен осіб, місцевостей та предметний.

Пор. рецензії: « Kwartalnik Historyczny » 1891, str. 133-5; Кояловичъ М., *Разборъ сочиненія П.О. Бобровскаго и указаніе иной постановки вєсъхъ главныхъ униатскихъ вопросовъ*. Спб, 1890, с. 71.

У цій довшій рецензії, на основі документів, спростовує головні тези П.О. Бобровського. У ній можна більше довідатися про властивий стан Уніятської Церкви за Александра I, як у самій праці автора.

Пор.: « Kwartalnik Historyczny » 1891, str. 4078-.

- 425.** - Бобровскій П.О., *Михаилъ Кириловичъ Бобровскій* (1784-1848). « Русская Старина », Спб., 1888, VII, с. 89-116; XI, 333-352; 1889, V, 325-356; VI, 599-622.

У цьому життєписі М. Бобровського, спочатку уніятського каноніка й професора Виленського університету, відтак православного, подано теж багато матеріялу до історії Унії у цьому періоді.

Рец.: « Kwartalnik Historyczny » 1889, str. 787-9.

- 426.** - Глубоковский Н.Н., *Архiep. Смарагдъ въ его дѣятельности по возсоединенію уніатовъ* (1833-1837). « Хр. Чт. » 1914, 4, с. 468-499; 5, с. 614-641; 6, 689-754.

Автор описав побут та діяльність архієп. Смарагда в Полоцькій єпархії в рр. 1833-1837, зокрема його участь в « навертанні » уніятів. Пізніше в рр. 1837-1840 був він єпископом в Могилеві, в якому далі продовжав цю саму діяльність.

Пор. повний його життєпис цього ж автора: *Высокопреосв. Смарарагдъ (Крыжановскій)*. « Хр. Чт. » 1912, с. 47-71, 180-224, 295-329, 431-462, 546-575, 653-673, 791-820, 933-953, 1063-1081.

- 427.** - Дорожинскій Д., *Начеркъ исторіи Унії Руской Церкви зъ Римомъ*. Львовъ, накл. Комитету Ювильного, 1896, с. 4+154.

На основі останніх праць, які до того часу появилися, автор подав популярний виклад про християнство на Україні взагалі, зокрема довше зупиняючись на історії Церкви після Берестейської Унії 1596 р., аж до останніх часів. В Додатку зібрано кілька документів. Праця написана з нагоди 300-літнього Ювілею Унії 1596-1896.

Пор. менші подібні популярні нариси:

Мурович В., *Греко-Католицька Церква в житті укр. народу*. Мюнхен, укр. христ. орг. «Рух», 1946, с. 36.

Луговий А., *Наша релігія*. Йорктон, ОО. Редемптористи, 1953, с. 142.

Тарнавецький С., *Короткий нарис Укр. Католицької Церкви*. Вінніпег, Братство Укр. Католиків в Канаді, 1919, с. 68 (цикло-стилем).

Vira українського народу. Мондер, в-во ОО. Василіян, 1946, с. 64.

ROPOWICZ D., *L'Eglise en Ukraine Occidental*. Mons, 1950, р. 47.

Пор. теж: MALINOWSKI M., *Umriss zu einer Geschichte des religiösen und hierarchischen Zustandes der Ruthenen*. (Aus der Oesterreichischen Zeitschrift für Geschichts- und Staatskunde). S. 26.

428. - Коструба Т., *Як Москва нищила Українську Церкву*. Торонто, «Добра Книжка», 1961, с. 96.

Популярним стилем, хоч з наведенням джерел, автор описує переслідування Укр. Кат. Церкви у періоді від Петра I — до 1914/5 рр. Ця розвідка була під тим же заголовком друкована в «Новій Зорі» 1935 р.

429. - Коялович М.О., *Исторія возсоединенія западнорусскихъ Уніатовъ старыхъ временъ*. Спб, тип. II отд. Е.И.В. Канцелярії, 1873, с. XII+400.

Автор окрему увагу присвятив описові навертання з'єдинених українців та білорусів до православної Церкви, починаючи від Берестейської Унії — до кінця 18-го сторіччя за царя Павла I. У праці використано багато джерел, але однобічно. Пор. теж:

Карповъ Г., *Новые источники для исторіи западно-русской церковной Унии*. «Прав. Обзоръніе», Москва 1873, II, с. 411-429. Є це довша рецензія на цю працю та на 4 том (I ч.) «Архивъ Юго-Зап. Россіи», з довшим вступом В. Антоновича (пор. ч. 31), який 1952 перевидано у Вінніпегу (Укр. Гр.-Прав. Церква), під заголовком: *Що принесла Україні Унія?*, с. 110.

430. - Крачковский Ю.Г., *Очерки Униатской Церкви*. «Чтенія общ. Моск. унив.», 1871, I-II; 1876, III-IV, стор. 404.

Після з'ясування початків Унії, автор зокрема присвятив увагу описові релігійної боротьби та її наслідків, матеріального та морального стану З'єдиненої Церкви, єрархії, Братств та багато історії Василянського Чину, аж до об'єднання двох Провінцій. При тому подав теж нарис діяльності П. Могили, зокрема описуючи його *Літос* та *Требник*. як теж довше зупиняється над *Люблинським З'їздом 1680 р.* та *Замойськом Собором 1720 р.*

431. - Нагаєвський І., *Об'єднання Церкви й ідея патріархату в Києві*. Історично-богословська студія. Торонто, «Добра Книжка», 1961, с. 93+(3).

На загальному тлі історії Укр. Церкви автор дає короткий виклад про змагання за патріархат так з боку З'єдиненої Церкви, як теж і Православної, докладніше зупиняючись над періодом в рр. 1624-1645.

Пор.: «Зап. ЧСВВ» 1971, VII(XIII), с. 552.

432. - Нагаєвський І., *Патріархати, їх початок і значення в Церкві та Український Патріархат*. Н. Йорк-Мюнхен-Торонто, «Укр. Бог. Наук. Тов.», 1973, с. 167. Історично-правна студія.

У цій студії автор, перекинувшись теж на правничу ділянку, ондується в ній багато неточностей.

433. - Стеблецький С., *Переслідування української і білоруської католицької Церкви російськими царями*. Мінхен, «Укр. Кат. В-во», 1953, с. 104.

Це короткий популярний виклад історії Унії, зокрема ж її переслідування, від Петра I до останніх часів.

434. - Стрѣльвицкій Іо., *Униатскіе церковные соборы съ конца XVI в. до воссоединенія съ прав. церковію*. «Литовскія Епарх. Вѣдомости», Вильна 1888, чч. 6, 8, 11-16, 23-30, 32, 35-39, 40.

На тлі 6 Соборів, які подрібно описує, автор хотів подати істо-

рію постанов Унії (Берестя 1596), дальші її дії і розвиток (Ново-грудок 1617, Кобрин 1626, Львів 1629 і Замостя 1720), вкінці теж її упадок (Полоцьк 1839). Праця спирається майже виключно тільки на російських джерелах та авторах. В р. 1889 відбитка з цих статей появилася в Одесі.

Див. рец.: « Kwartalnik Historyczny » 1889, str. 328-9.

Цей нарис був теж друкований у Львові в тому ж році в « *Червоная Русь* », чч. 66-9, 71-9, 82-7, 89, 90, 92, 96, 98, 100-1, 117, 118, 120-3, під заголовком: « *Уніатськіи церковныи синоды* ».

- 435.** - Чистовичъ И., *Состояніе Уніатской Церкви въ Россіи въ царствованіе императора Александра I.* « Прав. Обзоръ », Москва 1879, 5-6, 8, стор. 205-231, 629-676.

Автор подав короткий нарис діяльності митр. Г. Лісовського та Й. Булгака і Полоцького архиеп. Красовського, як теж описує відкриття нових єпархіяльних семінарій (Супрасль, Берестя, Полоцьк, Луцьк, зокрема у Вильні) і стан Василянських монастирів.

- 436.** - Шавельскій Г., *Послѣднее воссоединеніе съ православною церковію уніатовъ Бѣлорусской епархіи (1833-1839 г.г.)*. Спб., тип. « Сельскаго Вѣстника », 1910, с. XXIV+380+84.

Описавши релігійний стан З'єдиненої Церкви на початку 19 ст., зокрема на Білорусі, всю дальшу увагу автор присвятив приготуванням до « воз'єднання », першим крокам до його здійснення, труднощам-перешкодам, зокрема з боку З'єдиненої семінарії в Полоцьку, подіям в рр. 1835-1839 та засобам утвердження цього « воз'єднання ». В описі зокрема представлена роля, яку в цих подіях відіграли Й. Семашко, В. Лужинський та Смарагд, єп. в Полоцьку. При кінці додано ще 33 документи, показчик імен осіб і місцевостей.

У праці багато матеріялу теж до історії Укр. Кат. Церкви.

- 437.** - *Унійний З'їзд у Львові*. Матеріяли зібрав і упорядкував о. В. Кучабський. Львів, накл. Бог. Наук. Товариства, 1937, с. 269.

На З'їзді прочитано 12 рефератів, які у цьому виданні оприлюднені (стор. 43-261). Всі вони тематикою відносяться до історії чи проблем Укр. Кат. Церкви. Важніші з них: Значіння Замойського Синоду для укр. з'єдиненої Церкви (Р. Лободич); 300-ліття церковної Унії на Україні (М. Чубатий); Становище Унії до Автокефалії (А. Іщак) та Правні основи Унії (Л. Глинка).

На тему «уніятизму» пор. дуже дискусійну розвідку: KORO-LEVSKIJ C., *L'Uniatisme. Définition. Causes. Effets. Etendue. Dangers. Remèdes.* «Irénikon-Collection, N-os-56». Prieuré d'Amay 1927, p. 64.

Рец. на останню: Й. Скрутень «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, с. 289-292.

- 438.** - CHARKIEWICZ W., *Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi.* Słomim, nakł. grupy ziemian, 1929, s. (8)+159. (Przyczynki do dziejów kultury polskiej na północno-wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej).

У цьому виданні зібрано 9 статей автора, написаних з польського становища, з історії нищення Унії, теж на укр. землях. Деякі статті були вже передше друковані.

Пор. теж його: *U grobu Unji Kościelnej.* (Z podróży do Żyrowic). Kraków 1926, str. 36.

Рец.: Й. Скрутень, «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 3-4, с. 737-9, на перше видання, на друге ж там же 1927, I, с. 662.

- 439.** - DERUGA A., *Piotr Wielki a Unici i Unja Kościelna, 1700-1711.* Wilno, nakł. Inst. Nauk.-Badawczego Europy Wschodniej, 1936, s. XX+296.

По довшому вступі про стан З'єдиненої Церкви в 18 ст., автор зокрема з'ясовує відношення до неї Петра I, описуючи теж події в Полоцьку з убиттям монахів та насильне вивезення Луцького єп. Д. Жабокрицького. Автор використав дуже багато джерел та літератури, які подано при кінці, разом з покажчиком імен та французьким резюме на 10 сторін.

Рец.: М. Андрусак, «Kwartalnik Historyczny» 1936, str. 334-7.

440. - GRABOWSKI T., *Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce 1630-1700*. Poznań, Pozn. Tow. Przyjaciół Nauk przy Kom. Filologicznej, I, zeszyt 3, 1922, str. 92.

На основі доступних йому матеріалів, головню у Львові, автор подає короткий нарис про полемічні письма в рр. 1630-1700, окрему увагу присвячуючи М. Смотрицькому, П. Могилі, К. Саковичеві, І. Гізелеві, Й. Галятовському і Л. Барановичеві.

Рец.: A. Brückner, «Kwartalnik Historyczny» 1923, str. 199-201.

441. - HELLENIUSZ, *O Unii w Polsce*. «Czas», Kraków 1857, Dodatek, str. 536-626.

Це популярний виклад, хоч спирається на джерелах, про саму Берестейську Унію та З'єдинену Церкву до кінця 17 ст., згідно до Замоїського Собору 1720 р.

442. - (HORRER DE FORSTING), *Persécution et souffrances de l'Eglise Catholique en Russie*. Ouvrage appuyé de documents inédites. Paris, Libr. de Gaume Frères, 1842, p. 551.

Після довшого вступу про Російську Церкву, далі у I частині описується знищення Унії за Миколи I (стор. 60-229), у 2 ч. — загально про схизму, в 3 — про прав. науку, а в 4 — про переслідування в Росії латинської Церкви.

443. - J.P.B., *Czasy Nerona w XIX w. pod rządem moskiewskim czyli ostatnie chwile Unii w diecezji Chełmskiej*. Fakty zebrane przez kapłanów unickich i naocznych świadków. Lwów, nakł. druk. Ludowej, 1878, str. 7+264+136.

На підставі зізнань наочних свідків та співучасників подано історію знищення Унії на Холмщині 1875 р. При кінці наведено списки інтернованих священників (74) і тих, що перейшли до Галичини (66).

Друге справлене і поширене видання появилася там же 1885 р., у двох томах, стор. X+138+LXXI; 275.

Пор. теж його: (BOJARSKI J.), *Recenzya rozporządzenia księdza Popiela, pseudo-administratora dycezyi Chełmskiej, wydanego w zamiarze zburzenia religii katolickiej w obrządku unickim*. Lwów, Druk. Ludowa, 1874, str. (8)+112.

У тій праці критично аналізує розпорядження Попеля з 20. 10.1873 з приписами як відправляти Богослуження.

444. - Kossowski A., *Blaski i cienie Unii Kościelnej w Polsce w XVII-XVIII w., w świetle źródeł archiwalnych*. Lublin 1939. Odbitka z księgi Pamiątkowej ku czci J.E. ks. Bpa M. Fulmana, str. 62-132.

Насамперед описано ці елементи, які стримували розвиток Унії, головню низький умовий та моральний стан духовенства, спори з латинським клиром (десятини, перетягання на лат. обряд) і його загальну неприхильність до З'єдиненої Церкви, а далі автор представляє її мученицький шлях, подає силуетку митр. Й. Рутського та єп. Я. Суші, закінчуючи загальним переглядом Унії в XVII-XVIII ст.

445. - КРЯПІАКІЕВИЧ Р., *Unia święta w 300. letnią rocznicę Unii Brzeskiej*. Lwów, nakł. autora, 1897, str. 162. Odbitka z «Przeglądu».

Популярним стилем подав автор начерк історії З'єдиненої Церкви, від Берестейської Унії аж до її знищення на Холмщині 1875 р. та тогочасного стану в Галичині і на Підляшші.

446. - ЛЕНЦУК W., *The Eastern Catholic Church and Czar Nicholas I*. Rome-N.York, Centro di Studi Universitari Ucraini a Roma, 1966, pp. XIV+148.

Після довшого вступу про З'єдинену Церкву, у студії представлена ліквідація її на Білорусі та Україні за царя Миколи I в р. 1839. При кінці подано список джерел та літератури.

Рец.: Р. Хомяк, «Логос» 1970, с. 77-8.

Пор. теж його: *Московська церковна політика в часах Тараса Шевченка*. «Зап. Н.Т.Ш.» т. 180 (Шевченко і ми), Н. Йорк-Париж-

Торонто 1965, стор. 112-119. — У цьому докладі між іншими згадка про магістерську дисертацію М. Костомарова: *О значеніи Унії в исторіи Западной Руси*, яку він 1841 р. подав у факультет. Однак цю дисертацію відкинено і наказано знищити, бо у ній автор дав Унії позитивну оцінку, доводячи, що «унією совершилось возрождение Югозападной Руси».

Пор. теж: Айзеншток Є., *Перша дисертація Костомарова. «Україна»*, під ред. М. Грушевського, кн. 3. Київ 1925. Видання ВУАН, іст. секція.

447. - LESCOURS P., *L'Eglise Catholique en Pologne sous le gouvernement russe, depuis le premier partage jusqu'au nos jours (1772-1875)*. Paris, E. Plon et Cie, 1876, I-II, pp. XVI+516; 612. 2a edition, entièrement refondue.

Перше видання цієї праці появилася 1860 р. У ній автор в першій мірі трактує історію латинської Церкви в Росії в рр. 1772-1875, але рівночасно присвячує теж багато місця З'єдиненій Церкві, подекуди цілими окремими розділами. Не подає окремо бібліографії, але досить багато цитує її в примітках, в яких чимало теж документів. При кінці цінні статистичні таблиці.

448. - LIKOWSKI E., *Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim*. Poznań, nakł. J. Leitgebera, 1875, str. 8+287.

Це була перша більша праця автора про З'єдинену Церкву. У ній, після загальних даних про її початки аж до кінця 16 ст., зокрема довше зупиняється над історією Руської Церкви після Берестейської Унії 1596 р., аж до останніх часів. При кінці на стор. 229-287 наведено багато документів.

449. - LIKOWSKI E., *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII-XIX wieku*. Warszawa, Gebethner i Wolff, księgarnia św. Wojciecha, 1906, I-II, str. XIV+V+277; 311+IV (Wydanie 2-e).

Автор подав широку історію З'єдиненої Церкви у 18 та 19 століттях, аж до її знищення в р. 1839 та 1875 (на Холмщині), по-

чинаючи від приступлення до Унії Перемиської, Львівської та Луцької єпархій (при кінці 17 і на поч. 18 ст.). Окрему увагу при тому звертає на представлення її внутрішнього стану і тих причин, які привели до її знищення, використовуючи багату літературу та джерела, які подано на початку. При кінці в оригіналі наводить кілька документів: Конгрегація Львівської єпархії з 1694 р., Реляція про замордування Василян в Полоцьку, Плян знищення Унії єп. Семашка, Указ Александра II з 1866 р. та спис 74 інтернованих чи засланих з Холмщини священників і 66 тих, що перейшли до Галичини. Перше видання цієї праці появилось 1879 р.

Пор. теж: ZALESKI S., *Kilka uwag nad dziełem ks. Prótata Likowskiego: Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w.* Poznań 1880, str. 126.

450. - LORET M., *Kościół Katolicki a Katarzyna II, 1772-1784.* Kraków, wyd. Sz. Askenazy, 1910, str. XI+324.

У цій студії про Католицьку Церкву в Росії за Катерини II в рр. 1772-1784, автор багато уваги присвятив теж історії З'єднаної Церкви в Україні та Білорусі. Велику частину видання відступлено на документи та декрети (197-315). Подано теж дві схематичні таблиці: одна з Полоцької архієпархії, а друга з усіх монаших Чинів, теж східних.

451. - MEFFERT F., *Das Zarische Russland und die Katholische Kirche.* Eine apologetische Studie. M.-Gladbach, Volksvereins-Verlag, 1918, S. 208.

Після огляду про «Третій Рим» у I розділі, в дальших двох розділах описує Об'єднання Київської митрополії з Римом та переслідування її, починаючи від Петра I — до Жовтневої революції. Автор, однак, користав тільки з німецької бібліографії.

452. - MUGNA P., *Della Chiesa Russa in relazione alla Cattolica ed altre Chiese cristiane.* Padova, tip. del Seminario, 1864, pp. 224.

Після короткого огляду про історію Київської та Московської митрополій, дальшу увагу автор присвятив описові переслідувань

Католицької Церкви в Росії за Катерини II та зокрема Миколи I, в тому теж східних католиків. В Додатку (169-224), крім приміток, зібрано багато джерельного матеріялу, з статистичними таблицями, про стан католицької Церкви, західної і східної, та про її переслідування.

453. - P.B..., *LITHUANIEN, 5.000.000 de Polonais forcés par la czarine Catherine, les czars Paul, Alexandre et récemment Nicolas d'abjurer leur foi religieuse. Eclaircissements sur la question des grecs-unis, sous le rapport statistique, historique et religieux*. Paris, Libr. Slave, 1845, p. XII+126.

Це збірка статей та одного докладу про переслідування З'єдиненої Церкви в періоді від Катерини II до Миколи I — з багатою документацією.

454. - PIOTROWICZ W., *Unja czy Demonstracja? O Obrządku wschodnio-słowiańskim w Polsce*. Wilno, nakł. L. Chomińskiego, 1931, str. 79.

У 8 статейках автор піддає критиці основи нео-унійного руху, який в тому часі розпочато в Польщі під назвою східно-слов'янського обряду. Унію розглядає й оцінює виключно політичними критеріями.

Рец.: « Нива » Львів, 1932, XXVII, с. 109-113.

455. - PIOTROWICZ W., *Unja czy Dyzunja Kościelna w Polsce*. Wilno, 1933, str. 16+128.

Це збірка не зовсім пов'язаних з собою статей на тему східного обряду в Польщі. Багато в них про постанови Варшавської автокефалії, якій він, з політичних рацій, більше прихильний як Унії.

Рец.: Толочко В., « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, с. 441-3.

Пор. теж його: *Z zagadnień wyznaniowych w Polsce*. Wilno 1929, str. 8+205.

Рец.: Полішко К., « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, с. 441-3.

456. - PRASZKO IO., *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655-1665*. Romae, Pont. Inst. Orientalium Studiorum, 1944, pp. XVI+320.

Праця обмежується тільки до одного десятиріччя 1655-1665, яке було дуже бурхливе й важливе, в деякій мірі навіть переломове, як в історії укр. народу так Церкви. Автор зробив це вичерпно на основі в першій мірі архівних джерел, які подає на вступі разом з багатою літературою. При кінці додано теж показчик імен осіб та місцевостей.

Рец.: І.Б., « *До історії З'єдиненої Церкви в Україні (1655-1665)* ». « Логос » 1950, с. 132-8.

457. - RIANCEY DE H., *Les Religieuses Basiliennes de Pologne, et la diplomatie Russe*. Extrait du « Correspondant » du 10 mai 1846, suivi de la déposition de la Rév. M. Makrena Mieczyslawska, et augmenté de documents et pièces justificatives. Paris, Chez Jacques Lecoffre et Cie, 1846, p. 56+20.

Récit de Makrena Mieczyslawska, Abbessé des Basiliennes de Minsk, ou Histoire d'une persécution de sept ans, soufferte pour la foi par elle et ses religieuses. Ibidem 1846, p. 35.

У першому виданні описано переслідування Сестер Василіянок в рр. 1839-1845, додаючи до опису кілька документів.

У другому виданні оприлюднено зізнання, яке про ці переслідування склала Макрина Мечиславська. Однак, критичну аналізу тих зізнань, пор. в: URBAN J., *Makryna Mieczyslawska w świetle prawdy*. Kraków, « Przegląd Powszechny », 1923, str. 139.

458. - SCHUDLO M., *Ukrainian Catholics*. Yorkton, « The Redeemer's Voice », 1956, pp. 155.

Це популярне видання, в якому подано коротку історію Укр. Кат. Церкви, її законодавство та порушено ряд проблем, які її заторкують, зокрема в півн. Америці.

459. - (THEINER A.), *Die neuen Zustände der Katholischen Kirche beider Ritus in Polen und Russland seit Katharina II bis auf unsere Tage*. Mit einem Rückblick auf die russische Kir-

che und ihre Stellung zum hl. Stuhle seit ihrem Entstehen bis auf Katharina II. Augsburg, Karl Kollmann, 1841, S. XXIV+544+378.

Автор — знаний видавець документів теж з історії Укр. Церкви. Майже третина цієї праці охоплює період до Катерини II, а решта — далі до 1840 років. З усіх розділів тільки один присвячений виключно латинській Церкві, всі інші — тільки З'єдиненій укр. та білоруській Церкві. В Додатку на 378 сторінках зібрано багато документів до самої студії.

1843 р. появилася теж італійський переклад цієї праці, тільки без Додатку з документами: *Vicende della Chiesa Cattolica di ambedue i riti nella Polonia e nella Russia da Catarina II sino a' nostri di*. Lugano, tip. Veladini, 1843, pp. 574.

460. - ZACHARIAS AB HAARLEM., *Unio Ruthenorum a morte Sigismundi III usque ad coronationem Ladislai IV 1632-1633*. Tartu, off. typ. «Tungel», 1936, pp. VII+132.

У праці представлено стан З'єдиненої Церкви в рр. 1632-3, між смертю Жигмонта III та коронацією Володислава IV, зокрема дискусії довкруги неї на соймових сесіях. На стор. 106-126 поміщено більші уривки різних документів, а при кінці подано ще їхній хронологічний покажчик.

461. - *Les Missionnaires Moscovites chez les Ruthènes Unis. Études sur les persécutions qui ont eu lieu dans le diocèse de Khelm (Chelm), royaume de Pologne*. Paris, Typ. Tolmer et Isidor Joseph, 1876, pp. 72.

Після короткого огляду історії З'єдиненої Церкви, зокрема переслідувань в 1839 р., подано короткий опис подій в Холмській єпархії в р. 1875, які привели до ліквідації Унії на цих теренах.

Пор. теж: А.Р.Л., *Schyzma i jej apostołowie z okoliczności ostatnich prześladowań Unitów w Diecezyi Chełmskiej*. Kraków, nakł. A. Królikowskiego, 1875, str. 54; Моścicki H., *Unici. Wspomnienia z dziejów męczeństwa*. Warszawa, Gebethner i Wolff, 1918, str. (4) +163. — Це збірка з різних видань про переслідування З'єдиненої Церкви за Катерини II, Миколи I та Олександра II, на Холмщині.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 462.** - Антоній архим., *О греко-унитской Церкви въ Западномъ краѣ.*
«Вѣстникъ Западной Россіи», Вильна 1864, годъ третій,
т. I, октябрь, с. 203-231; годъ третій, т. II, ноябрь, с. 22-64.

Подавши короткий начерк про початки З'єдиненої Церкви, описує відношення її до Польщі та Росії, причини «повороту» до православ'я, зокрема, у формі спогадів, засоби «навертання».

- 463.** - Баран О., *Питання укр. патріархату в пол. ХІХ сторіччя.* «Логос» 1962, с. 26-36.

Це короткий нарис про спроби створення укр. патріархату за папи Григорія ХVІ в рр. 1843-1853 (пор. ч. 105).

- 464.** - Бобровскій П.І., *Подготовка реформъ въ русской греко-уніатской Церкви (1803-1827 г.).* «Хр. Чт.» 1889, I, с. 720-764.

Це відповідь на статтю М. Кояловича: «*Къ предстоящему пятидесятилѣтію воссоединенія зап.-русскихъ уніатовъ 1839 г.*». «Церк. Вѣстникъ при С. Петерб. Дух. Семинаріи», 1889, чч. 9-13.

Цей же написав її у відповідь на його попередню розвідку: «*Противодѣйствіе базиліанскаго ордена стремленію блага духовенства къ реформамъ русской греко-уніатской церкви*», яку він помістив в «Лит. Епарх. Вѣдомости», Вильна 1888, чч. 49, 50, 52 і 1889, чч. 1-6 (Теж появилася окремою відбиткою, стор. 88).

- 465.** - Великий А.Г., *Хресний шлях українського католицизму.*
«Світла і тіні укр. історії», Рим, в-во ОО. Василіян, 1969,
с. 7-39.

Автор подав короткий начерк усіх труднощостей, перешкод і гонень, на які за час свого існування була виставлена Укр. Кат. Церква, зокрема після Берестейської Унії.

Пор. теж його: *Сучасний стан Укр. Кат. Церкви і її перспективи на рідних землях і на чужині.* Там же, с. 157-178.

466. - Горючко П.С., *Изъ исторіи возсоединенія уніатовъ въ Бѣлоруссіи 1795-1805 годовъ*. «Труды КДА» 1902, II, с. 159-235.

Описує ці події тільки на основі документів, які знайшов в архівах у Могилеві та Петербурзі, у зв'язку з розшуками над діяльністю єп. Анастасія Братановського.

467. - Жуковичъ П., *Взглядъ проф. прот. М.К. Бобровскаго на общій ходъ уніатскаго вопроса въ XIX в.* «Хр. Чт.» 1907, т. 225, с. 767-777.

Аналізує лист М.К. Бобровського з 24.I.1835 р. до настоятеля монастиря у Вильні В. Босяцького, в якому він викладає свій погляд на справи З'єдиненої Церкви на поч. 19 сторіччя.

468. - Извъковъ Н.Д., *Макарій, митр. Московскій, въ его дѣятельности по управленію Литовской епархіей*. «Хр. Чт.» 1898, с. 3-29, 154-168.

Макарій, передше Харківський архієпископ, відтак Московський митрополит, в рр. 1869-1879 управляв Литовською єпархією по смерті Й. Семашка, докінчуючи розпочате ним діло «воз'єднання».

469. - Коструба Т., *Наші мученики за Унію*. Станиславів, Бібл. т-ва «Скала», ч. 11, 1937, с. 31.

Мова тут про мучеників в Полоцьку 1705 р., єп. Д. Жабокрицького та Уманську різню. Хоч статті написані популярно, багато в них винятків з джерел, на яких вони спираються.

470. - Кудрынскій Т., *Возсоединеніе въ м. Ратномъ Волынской губерніи въ 1838 году*. «К. Старина» 1892, I, с. 424-438.

Автор дає опис «навертання» з 1838 р. в місті Ратно, Ковельського повіту, який він зробив на основі записок Й. Семашка та єп. Єротея.

До історії цього міста пор. теж: Фотинскій О., *Къ исторіи первыѣхъ временъ уніи на Волыни*. «Чтенія общ. Нестора», Київ 1906, XIX, с. 33-49.

Подані тут 4 листи з рр. 1609, 1614 і 1623, між ними один лист-відповідь митр. Й. Рутського.

471. - Левицкий В., *Игуменъ Иосифъ Саевичъ и переходъ Почаевской Лавры въ унию*. «Труды КДА» 1916, II, с. 199-236.

Це короткий нарис про останнього перед переходом на Унію Почаївського настоятеля та обставини й події перед цим переходом 1712 р.

472. - Левкович І., «Упорствуючі» в південній Холмщині. «Зап. ЧСВВ» 1958, III (IX), с. 190-5.

Автор подає короткий опис з кого складалися т.зв. «упорствуючі», та якою була їхня доля.

473. - Николаевъ К., *Присоединение униатовъ къ православію и возстаніе 1831 года*. По матеріаламъ Полнаго Собранія Законовъ Росс. имперіи. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1931, ч. 2, с. 10-12; ч. 3, с. 20-2.

У статті — про зв'язок між польським повстанням з 1831 р. та акцією проти уніятів.

474. - Рижевський В., *З'їзд українських Владик у Львові в 1629 р.* «Богословія» 1928, с. 161-173.

Автор описує постанови ідеї спільного уніятсько-православного Собору, великі труднощі у його приготуванні і вкінці З'їзд у Львові 1629 р. одних тільки з'єдинених Владик.

475. - Рудович І., *Погляд на історію Луцької єпархії*. «Богословія» 1927, с. 142-150.

Це короткий начерк з історії Луцької єпархії, зокрема її католицького періоду.

476. - Стефанович А., «*Причинки до Унії*» (Властивий заголовок був сконфіскований). «Нива» Львів 1916, с. 137-158, 210-226.

Автор описує незавидну долю Унії в давній Польщі, знищення її в Росії і далі невідраді для неї обставини в Австрії.

Пор. теж його: *З передовних документів до історії нашої Церкви*. Львів 1929, власним накладом, с. 49 — з його ж відповіддю на одну анкету на цю тему і листом Братства Ставропігії у Львові з р. 1908 у справі єпископа в Америці.

477. - Чистовичъ И.А., *Обзоръ событийъ воссоединенія въ царствованіе имп. Миколая I-го*. Спб., тип. Синодальная, 1889, с. 64.

Стаття виготовлена у 50-річчя ліквідації Унії за Миколи І. Дає у ній короткий перегляд подій з року 1839.

Ця стаття увійшла у: *Сборникъ статей, изданныхъ Святѣйшимъ Синодомъ по поводу 50-лѣтія (1839-1889) воссоединенія съ Прав. Церковію западно-русскихъ уніатовъ*. Спб., Синод. тип., 1889. У цьому Збірнику більше статей на цю тему (з окремою пагінацією).

Пор. теж: Ольховскій Г., *О бывшихъ временахъ православія и уніи въ забужной Руси и о воссоединеніи Холмскихъ уніатовъ въ 1875 году*. Холмъ, изд. Холм. св. Богородицкаго Братства, 1900, с. 35.

478. - *Воссоединеніе Уніатовъ съ Прав. Церковію въ 1839 году и конкордатъ Рима съ Россіей въ 1847 году*. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1931, с. 571-575, 591-7, 606-610 (Матеріали для защиты интересовъ Прав. Церкви противъ исковъ, возбужденныхъ Римо-кат. епископатома в Польшѣ).

У статті подано коротку історію «воссоединенія» уніатів з р. 1839 та, з поясненнями, текст конкордату з р. 1847 між Римом та Росією, як теж доповнюючого протоколу, в яких була згадка про тих уніатів.

479. - Е.С., *Къ исторіи Уніи въ Подоліи*. Каменець-Подольскъ 1889, с. 33.

Дложевскій С., *Уніатское духовенство Подольской епархіи въ I пол. настоящаго столѣтія*. Там же 1889, с. 11.

Каменецкій уніатскій приходъ въ Подольской епархіи до окончательнаго воссоединенія уніатовъ. Там же 1889, с. 7.

Це відбитки з «Подільських Епархіяльних Відомостей» з р. 1889, з причинками до історії Української Католицької Церкви на великому Поділлі.

480. - DŁUGOSZ T., *Niedoszły Synod unicko-prawosławny we Lwowie 1629 r.* «Collectanea Theologica», Lwów 1938, XIX, str. 479-506.

На основі нових опублікованих документів, зокрема знайденої реляції єп. Р. Корсака, пізнішого митрополита, подає автор історію приготувань до цього Синоду, в цілі об'єднання, та причини його невдачі.

481. - KOSSOWSKI A., *Z dziejów Unji Kościelnej na terenie diecezji Chełmskiej w l.l. 1851-1856.* Lublin 1938, str. 27. Odbitka z «Prądu».

Автор подає короткий начерк про стан З'єдиненої Церкви в Холмській єпархії між роками 1851-1855.

Пор. теж: PETRAŃI A., *Dziennik podróży do Petersburga Filipa Szymborskiego, biskupa Chełmskiego roku 1840.* «Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne», t. 13, Lublin 1966, str. 269-300.

482. - KRAJCAR J., *The Ruthenian Patriarchate.* — Some remarks on the project for its establishment in the 17th century. «Orientalia Christ. Per.», Rome, 1964, 30, 1-2, pp. 65-84.

На основі найновіших наукових дослідів і нових документів представляє історію старань про створення Київського патріархату за митр. Й. Рутського і його наступників в 17 сторіччі.

483. - MARUSYN M., *Bischof Dionisij Żabokryckij und die Wiedervereinigung der Eparchie von Luck mit dem Apostolischen Stuhle.* «Analecta OSBM» 1963, IV(X), p. 112-123.

Це короткий нарис Луцької єпархії по Берестейській Унії та діяльності єп. Д. Жабокрицького, який привів її 1702 р. до З'єдинення, за що заплатив арештуванням 1709 р. та смертю на Соловках 1715.

484. - MIRTSCHUK J., *The Ukrainian Uniat Church.* «Slav. Review», London 1931, X, 29, p. 377-385.

На історичному церковному тлі автор зокрема розглядає політичні обставини та психологічне підложжя, які сприяли Унії.

Рец.: І. Федорович-Малицька, «Зап. ЧСВВ» 1932, VI, 1-2, ст. 464.

485. - PETRANI A., *Z dziejów niszczenia Unii w świetle źródeł rosyjskich*. «Analecta OSBM» 1971, VII (XIII), p. 266-271.

На основі російських джерел, зокрема споминів самого Й. Семашка, описує нищення в рр. 1838-1857 усіх слідів Унії, передусім книжок та інших церковних предметів культу, деколи дуже старинних та дорогоцінних.

486. - SOŁOWIJ M., *De restitutione metropoliae Kioviensis in imperio rossiano sub imperatore Alexandro I (anno 1806)*. «Analecta OSBM» 1949, I (VII), p. 228-248.

Автор подає короткий нарис про давніші намагання відновити Київську митрополію, здійснення цих намагань за Александра I 1806 р., значення цього факту та про відношення до нього Ап. Престолу, який архієп. Г. Лісовського затвердив тільки її Адміністратором, а не митрополитом.

487. - TANCZUK D., *Quaestio patriarchatus Kioviensis tempore conaminum Unionis Ruthenorum (1582-1632)*. «Analecta OSBM» 1949, I, (VII), p. 128-146.

Це один розділ з докторської дисертації на римському університеті «Урбаніяна», під заг. «Унійні змагання в Руській Церкві в першій половині 17 сторіччя» (рік 1939, стор. машинопису XII+143). У цьому розділі представлені змагання до створення Київського патріархату перед Берестейською Унією і після неї, з наświetленням становища Ап. Престолу.

488. - WOJTYŁA A., *De tentaminibus novae Unionis Universalis in Polonia-Lithuania anno 1636 factis*. «Orientalia Christ. Per.», Roma 1952, XVIII, p. 158-197.

У першій частині автор представляє намагання короля Володислава та митр. Й. Рутського з одного боку та П. Могили — з другого, до релігійного замирення, на базі створення Київського патріархату. У другій же частині розглядає програму Унії, узгід-

нену уніятами та православними і рішення в цій справі Ап. Престолу.

489. - WOŁYŃIAK (M. GIŻYŃSKI), *Resztki Unii na Wołyniu w XIX wieku na podstawie pamiętników Siemaszki i innych źródeł oficjalnych*. Poznań, odbitka z « Miesięcznik Kościelny », 1912, str. 61.

На основі споминів самого Й. Семашка та інших урядових джерел подає скільки було на Волині ще з'єдинених парафій на початку 19 сторіччя, які там ще були заховалися після знищення Катерини II та після неї.

490. - WOŁYŃIAK, *Unici w Kurladji*. « Przegląd Powszechny » t. 43, Kraków 1895, str. 199-223.

Описує стан З'єдиненої Церкви в Курляндії в другій половині 18 сторіччя аж до ліквідації 1831 року, головню на підставі канонічної візитації з 1780 і 1790 років.

Рец.: Fijałek J., « Kwartalnik Historyczny » 1897, str. 400-1.

6. — УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ВІД XVII СТ.

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТИ

491. - Амвросій архим. (Лотоцький Атанасій), *Церковно-историческое и статистическое описание Варшавской Православной Епархии*. Почаевъ, тип. Поч. Лавры, 1863, с. (8)+367.

Після вступу про християнство у Варшавській єпархії, з великою перевагою латинського обряду, автор далі подає опис встановлення Православної Варшавської єпархії, з давнішої Холмської, про перших трьох її архієпископів, зокрема подає досить подрібний опис усіх її 31 церков-парафій, з додатком ще про Яблочинський монастир.

492. - Ангельскій В., *Разказы изъ исторіи Западно-русской Церкви*. Вильна, тип. «Русскій Починъ», 1905, с. 154.

Це короткий популярний виклад історії Церкви в Польсько-Литовській державі, зокрема Церкви Православної.

- 492/2. - Антоновичъ В., *Волынская тревога 1789 года*. Кієвъ, изд. Кієв. Коммисіи для разбора древнихъ актовъ, 1902, с. 99.

Автор описує діяльність окремої Комісії, яка була встановлена, щоби перевести слідство у справі поширеної поголоски про мниме приготування бунту 1789 р.

493. - Бедновъ В.А., *Православная Церковь въ Польшѣ и Литвѣ*. Екатеринославъ, тип. С.И. Барановскаго, 1908, с. XVII + 511.

У цій праці автор подає історію Православної Церкви в Польщі, від часів Казимира Великого, який перший був зайняв укр. землі, аж до 1792 року. Не є це повна історія, бо у ній в більшості він розглядає тільки ці події та обставини, які мали вплив на правне положення Православної Церкви в границях цієї держави. Тому окрему увагу присвячує соймовим постановам, декретам та законам. На початку наведена досить багата бібліографія.

Рец.: Крип'якевич І., «Зап. Н.Т.Ш.» т. 90, с. 224-5; Харлампович К.В., «Зап. Казан. унив.», 1912, II, с. 1-12.

494. - Голубевъ С., *Западно-русская Церковь при митр. Петрѣ Могильѣ*. «К. Ст.», 1898, т. 60, с. 1-34, 240-264, 397-420; т. 61, с. 26-50, 202-221, 309-356.

Автор описав боротьбу за права Православної Церкви в рр. 1633-1646, від часу коронування польського короля Володислава — до смерті митр. П. Могилы. При тому заторкує теж спроби замирення з католиками, східного і західного обрядів.

495. - Зызыкинъ М., *Автокефалія и принципы ея примѣненія*. «Воскресное Чтеніе», Варшава 1931, с. 318-321, 332-4, 347-8, 364-7, 555-8, 603-5, 618-622, 635-9, 651-4, 685-690, 700-5, 716-720, 733-5.

Подавши загальні принципи автокефалії, яка тісно в'яжеться з політичною незалежністю — «послѣ възстановленія политиче-

скої незалежності... Съ потерей политической независимости... и автокефалія потерялась » (347), — далі описує примінення цих принципів відносно Автокефалії Православної Церкви в Польщі після першої світової війни. Зокрема описує історію її постанов, довше зупиняючись над « томосом » Царгородського патріярха, мовляв, мав право його надати, бо скасування її 1686 р. було не канонічне і під московськими патріярхами не збережено прав автономії.

- 496.** - Извъковъ Н.Д., *Историческій очеркъ состоянія Православной Церкви въ Литовской епархіи за время съ 1839-1889 г.* Москва, печ. А.И. Снегиревой, 1899, с. 522.

Автор подає широкий опис « Литовської » єпархії, до якої частинно належали теж укр. землі, за рр. 1839-1889, зокрема про її: єпархіяльне управління, духовенство і його матеріяльне становище, про монастирі, релігійний її стан і зовнішні засоби « оборони » православ'я, про церкви й богослуження та культурно-освітню діяльність Церкви. При кінці поданий теж показчик імен.

Пор. довшу рецензію-критику з багатьма доповненнями: Крачковський Ю.Т., *Отзывъ о сочиненіи пресв. Извъкова*. Вильна, тип. Св.-Дух. Братства, 1900, с. 114 (Відбитка з « Литовських Єпархіяльних Відомостей »).

- 497.** - Іларіон митр. (Огієнко), *Українська Церква за Хмельницького, 1647-1657*. Вінніпег, вид. Укр. Наук. Прав. Бог. Тов., 1955, с. 180.

Українська Церква за час Руїни (1657-1687). Там же 1956, с. 564.

В обох працях автор подає історичний нарис Української Церкви в часі Б. Хмельницького та після нього, в часі т.зв. Руїни, отже за рр. 1647-1657-1687. Однак, на жаль, подібно як в інших його працях, у них теж самої історії не багато, а більше полемічних випадів проти Католицької Церкви, латинської та української. При кінці другої праці та після поодиноких розділів подано велику бібліографію, не тільки до цього періоду, але взагалі до історії Церкви й частинно теж народу, хоч сам їх не багато використав. Виготовлено до неї теж показчик імен осіб, речей та географічний.

498. - Іларіон митр., *Приєднання Церкви Української до Московської*. Вінніпег, «Наша Культура», 1948, с. 70.

Автор подає коротку історію приєднання Української Православної Церкви до Московського патріархату: причини, перебіг та наслідки цього приєднання.

499. - Кипріянович Г.Я., *Историческій очеркъ православія, католичества и Унії въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени*. Вильна, тип. И. Блюмовича, 1899, с. 15+288 (2-е видання). 1-е вид. — 1895, с. 16+235.

Це загальний популярний нарис церковної історії на Білорусі та Литві, отже Латинської Церкви, З'єдиненої та Православної зокрема. В багатьох, однак, місцях ця історія обіймає теж Церкву на укр. землях.

500. - Купранець О., *Перші роки Православної Церкви в новій Польщі*. Йорктон, Бібл. Логосу т. V, 1955, с. 40 (Відбитка з «Логосу»).

Автор представляє стан Православної Церкви в нових політичних обставинах новопосталої після першої світової війни Польщі, її змагання до Автокефалії та здійснення цих змагань.

501. - Купранець О., *Унійні «Змагання» Польщі посеред Православних*. Йорктон, Бібл. Логосу тт. XI, XIV, XV, 1955-1958, с. 44+33+32.

У першій частині описана унійна праця серед православних на Волині та Холмщині польського єпископату (східні вітки зах. Чинів), як теж успіхи та невдачі цієї праці. У другій — насильне навертання православних на римо-католицизм, ревіндикації та нищення прав. церков і церковного майна, а в третій — польський договір з Ап. Престолом у справі поунійних дібр, нищення храмів на Холмщині, реакція в парламенті й уряді та становище єрархії польської та українсько-католицької. При кінці кожної частини подана бібліографія. — Пор. теж його: *Національне питання в Прав. Церкві*. «Логос» 1957, с. 103-7; і: *Польонізаційна участь прав. кругів в Польщі*, там же, с. 191-9.

Статті з-під ч. 500 і 501, з довшим резюме в англ. мові, великою бібліографією і покажчиком імен, друкуються у I секції «За-

писок ЧСВВ», під заголовком: *Православна Церква в міжвоєнній Польщі 1918-1939*, Рим 1974.

502. - Липківський В., митр., *Відродження Церкви в Україні 1917-1930*. Торонто, «Добра Книжка», 1959, с. 335.

Автор праці, основник та перший митрополит Укр. Автокефальної Православної Церкви, опрацював більшу працю під заг.: «Історія Української Церкви», яка, однак, досі ще не появилася друком. У цьому виданні опубліковано тільки частину її, тобто 7-ий розділ про бурхливі роки відродження та й занепаду цієї Церкви в рр. 1917-1930. В Додатку, стор. 225-331, опубліковано ряд статей о. М. Соловія, які він опрацював на основі цього твору під заг.: «Доля УАПЦ Василя Липківського».

Рец.: О. Купранець, «Зап. ЧСВВ» 1958, III(IX), с. 580-3; Щудло М., «Логос» 1959, с. 313-4.

Доповнення та вияснення до цієї праці пор.: М. Андрусак, «Логос» 1959, с. 136-8.

503. - Та сама праця без статей в Додатку, була вкоротці знову перевидана під заг.:

Історія Української Православної Церкви. Розділ 7: Відродження Української Церкви. Вінніпег, наклад. І. Ґрищука, 1961, с. LXXXVII+182.

У цьому виданні на перших 50 сторінках (римських) додано тільки супровідні замітки видавця, прав. протопресвітера С.В. Савчука, а на дальших тих же сторінках 14 Додатків, які мають відношення до цієї праці.

504. - Палковъ А., *Положеніе православія и русской народности въ Литвѣ до XVII вѣка*. «Бог. Вѣстникъ» 1899, 2, с. 191-220; 3, с. 324-358.

Після введення — про поширення християнства на цих теренах, далі описані політично-церковні зміни в 13-14 сторіччях, коли ці землі зайняла Литва, обмеження східного обряду, боротьба та виборення прав і їх послаблення у другій пол. 16-го ст., у Польській державі, відтак Берестейська Унія, релігійна боротьба в тому часі та участь й роля в ній Братств і кн. К. Острозького.

- 505.** - Рункевичъ С., *Исторія Минской архієраpxii* (1793-1832). Спб., тип. А. Катанскаго, 1893, с. XVI+572+XXXVIII.

Мінській архієпархії присвячена тільки друга частина праці. У першій — до 295 стор., автор подає частинно історію Укр. та Білоруської Церкви, зокрема про переведення частини З'єдинених до російської православної Церкви в рр. 1794-1796. На вступі подана бібліографія, а при кінці покажчики імен осіб, місцевостей та речей.

- 506.** - Сапуновъ А., *Историческія судьбы Полоцкой епархіи съ древнѣйшихъ временъ до пол. XIX в.* Витебскъ, тип. Губ. Управл., 1889, с. (4)+174. Извлечение зъ У. т. « Витебской Старины ».

Автор подає історію Полоцької єпархії, у ній, однак, у великій мірі віддзеркалена теж історія цілої Київської митрополії, католицької і православної. При кінці наведено список з біографічними даними усіх Полоцьких архієпископів, православних і з'єдинених, з яких 7 пізніше були теж з'єдиненими Київськими митрополитами, 14 портретів і 23 відбитки з різних рукописних літургічних книг та різних писъм і листів.

- 507.** - Свитич А., *Православная Церковь в Польше и ее автокефалия.* Буэнос Айрес, « Наша Страна », 1959, с. VIII+231.

Це радше популярний нарис історії Православної Церкви в Польщі після першої світової війни. У ньому зокрема дає перегляд усіх старань за автокефалію, описує переслідування державних чинників, намагання полонізації, нищення церков, як теж розвиток подій в часі другої світової війни. Закінчує оглядом стану після останньої війни та епілогом про Укр. Автокефальну Прав. Церкву.

- 508.** - Теодорович І., *Благодатність Єрархії У.А.П.Ц.* (Укр. Автокефальної Прав. Церкви). Регенсбург, « Універсальна Бібліотека », 1947, с. 143.

Це передрук з першого видання, яке появилось у Вінниці 1922 р. У ньому автор обороняє правильність висвячення єрархії УАПЦ самими священиками.

509. - Титовъ Т.И., *Русская Православная Церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII-XVIII в.в.* Київъ, Н.Т. Корчакъ-Новицкій, тип. С.В. Кульженко, 1905, I-II, с. X+394; III +484.

Перший том з підзаголовком « Западная Русь въ борбѣ за вѣру и народность », присвячений історії Православної Церкви на землях, які zostалися під Польщею, в рр. 1654-1725, з підкресленням допомоги, яку вона діставала від Київської Академії, митрополитів, а теж російського уряду. При кінці подані показчик імен осіб, місцевостей і предметний, як теж бібліографія.

Другий том в цілості присвячений Київській митрополії-єпархії, до якої належали теж багато церков та парафій, які zostалися в границях Польщі. У ньому подає опис цієї митрополії: її стану, внутрішньої побудови, границь та єпархії — за рр. 1685-1797. При кінці вміщена мапа Зах. Русі, з зазначенням границь митрополії в 17-18 ст. Том, однак, без показчиків, які були предбачені в другій частині цього тому.

Пор. теж: Бевзо О.А., *Львівський літопис і Острозький Літописець*. Джерелознавче дослідження. Київ, в-во « Наукова Думка », 1970, с. 198.

Це цінне й науково опрацьоване видання появилася вже після видрукування першої частини цієї Бібліографії. В обох літописах досить багато матеріалу подано теж до історії Укр. Церкви, в 15-17 стт. Пор. теж ч. 59.

Широку й основну рецензію на це видання пор. в: « Recenzija ». Cambridge, Mass., 1973, vol. III, n. 2, p. 27-44. (F. Sysyn).

Більшу скількість нових документів до історії Укр. Церкви, хоч більшість була вже опублікована, вчисляє та описує: *Каталог колекції документів Київської Археографічної Комісії 1369-1899*. (Упорядники: Дашкевич Я.Р., Проценко Л.А. і Хомутенко З.С.; відповідальний редактор Гуржій І.О.). Архівне Управління при Раді Міністрів УРСР. Центральний Державний Історичний Архів УРСР у Києві. Київ, « Наукова Думка », 1971, с. 184.

Рец.: PRITSAK O., « Recenzija », Cambridge, Mass., 1972, II, 1, p. 34-52.

- 510.** - Фаворський В., *Церква та національний рух на Україні XVI-XVII ст.* Київ 1929, с. 120.

У праці описана роля церковних Братств у соціяльній та політичній боротьбі та послуги, які церковна єрархія мала б давати для панівних клас.

- 511.** - Хойнацкий А.Т., *Православие на западъ Россіи въ своихъ ближайшихъ представителяхъ или Патерикъ Воыно-Почаевскій.* Москва 1888, с. 29+472+7+11 таблиць.

Це збірка передше вже в більшості друкваних статей на тему церковної історії зах. Русі, які органічно не пов'язані, а деколи навіть далекі від церковної історії.

Рец.: «Kwartalnik Historyczny» 1889, 134-5.

- 512.** - Хойнацкий А.Т., *Православие и Унія въ лицъ двухъ своихъ защитниковъ, преп. Іова Почаевского и Іосафата Кунцевича.* «Труды К.Д.А.» 1882, 8, с. 409-426; 9, с. 52-72 (Теж окремою відбиткою).

Автор переводить у статті порівняння між життям і діяльністю св. Йосафата Кунцевича та преп. Йова Почаївського.

Пор. теж популярне та ілюстроване видання: Іларіон митр., *Преп. Іов Почаївський.* Вінніпег, «Укр. Н. Прав. Бог. Тов.» 1957, с. 64.

- 513.** - Чистовичъ И., *Диссидентскій вопросъ въ Польшѣ въ первой пол. XVIII ст.* Спб., тип. имп. Ак. Наукъ, 1880, с. 82. («Сборникъ отд. р. яз. и слов.», т. 21, ч. 3).

Це короткий нарис церковних відносин Православної Церкви в Польщі в першій пол. 18 ст., зокрема у Білоруській єпархії за єп. Йосифа і його брата Єроніма Волчанського та Ю. Кониського — до 1764 року.

- 514.** - Шпачинскій Н.А., *Кіевскій митр. Арсеній Могилянскій и состояніе Кіевской митрополіи въ его правленіе (1757-1770).* Кієвъ, тип. Т-ва Н.А. Гиричъ, 1907, с. 12+667+16+5.

Перша частина праці присвячена життєписові митр. Арсенія Могилянського — родом з Полтавщини, який навчався в Київ-

ській Академії та Харківським Колегіюмі, навчав та діяв спочатку в Москві, відтак став Переяславським архиепископом і вкінці Київським митрополитом. Після того автор подає широкий опис самої митрополії, зокрема про її: устрій, управу, парафії, монастирі, приходське духовенство, Київську Академію та інші школи, як теж про т.зв. заграничні монастирі, тобто на території Польської держави. При кінці додано ще 11 документів та географічну карту Київської єпархії.

Пор. теж його: *Общій взглядъ на исторію Кіевской епархіи въ пол. XVIII столѣтія*. «Труды К.Д.А.» 1907, II, с. 430-445.

515. - *Теорія Третього Риму*. Збірник праць членів Церковно-Археологічної Комісії Ап. Візитатора для Укр. в Зах. Європі. Мюнхен 1951-1954, наклад. церк.-археол. Комісії, ст. 55+48+29+64+40+76.

Збірник складається з наступних розвідок:

Оглоблин О., *Московська теорія III Риму в 16-17 стол.*

Василенко-Полонська Н., *Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX ст.*

Крупницький Б., *Теорія III Риму і шляхи російської історіографії*.

Мірчук І., *Історично-ідеологічні основи теорії III Риму*.

Кох Г., *Теорія III Риму в історії відновленого Московського патріархату (1917-1952)*.

Гришко В., *Історично-правне підтримання теорії III Риму*.

Ця теорія III Риму мала великий вплив й на історію Укр. Церкви, яка частинно саме завдяки їй знайшлася в рамках Московського патріархату.

Рец.: о. М. Ваврик, «Зап. ЧСВВ» 1954, II(VIII), с. 280-7, 547-550.

516. - DERUGA A., *Kościół Prawosławny a sprawa «buntu» w 1789 roku we wschodnich województwach Rzeczypospolitej*. «Ate-neum Wileńskie», Wilno 1938, XIII, 2, str. 175-269.

На основі нових джерел та документів у новому світлі ставить пацифікацію на Волині в 1789 р., бо заворушення постали

на соціальному тлі, а не релігійному. «Бунт» приписувано не тільки православним, але теж так само з'єдиненим. Багато при тому подано матеріялу й до самої історії Православної Церкви, зокрема про її залежність від Московського патріархату та про русифікацію.

- 517.** - HAYER FR., *Die Orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945*. Köln-Braunsfeld, Verlag R. Müller, 1953, S. 253 + 5 Karten.

Після короткого огляду Укр. Церкви взагалі з-перед 1917 року, далі головну увагу присвячено Укр. Автокефальній Церкві: Спробам створення Автокефалії за укр. влади в рр. 1917-1920; Укр. Прав. Церкві в УССР, в Польщі до 1939, під німецькою окупацією в часі війни і вкінці знову в УССР, після війни. При кінці додано досить багату бібліографію, покажчики імен осіб та місцевостей і 5 геогр. карт.

Пор. теж його: *Wandlungen in der Ukr. Autokephalen Orthodoxen Kirche*. «Kyrios», X, Berlin 1970, S. 84-89.

- 518.** - KORTCHAGIN C., *La Iglesia Ortodoxa Autocefala Ucrainiana (1917-1937)*. Madrid, Obra del Oriente Cristiano, 1955, p. XVI + 148.

У першій частині подано історію постановня Укр. Автокефальної Прав. Церкви та її розвиток до 1937 р., а в другій піддано критичному розглядові її догматичні заложення: автокефалію-самоуправу, соборноправність та погляди на церковну єрархію.

Рец.: В.Б., «Зап. ЧСВВ» 1971, VII(XIII), с. 436-9.

На римському університеті Урбана (Пропаганди) знаходиться на цю тему в машинописі наступна докторська дисертація: BILANYCZ J., *De evolutione Ecclesiae Orthodoxae Ucrainorum annis 1917-1942 (Autonomia vel Autocephalia)*. Roma 1943, pp. XVIII + 207.

- 519.** - LANGROD J.S., *O Autokefalji Prawosławnej w Polsce*. Studium z zakresu polskiej polityki i administracji wyznaniowej. Warszawa, Prace Pols. Tow. dla badań Europy Wschodniej i blizkiego Wschodu, «Bibl. Polska», 1931, str. 170.

Автор подав короткий історичний нарис Православної Церкви Українців та Білорусів, зокрема в Польській державі, її стану

після 1918 р. й установлення її Автокефалії 14.6.1922 р. Використав багато літератури, яку наводить у примітках. При кінці подано резюме у франц. мові. Німецькою мовою таке ж резюме появилось окремою відбиткою з «*Zeitschrift für Ostrecht*».

Пор. теж: LISSEK TH., *Die Heilige Autokephale Orthodoxe Kirche Polens*. «*Kyrios*» VI, Berlin 1966, S. 43-54.

- 520.** - SAKOWICZ E., *Kościół Prawosławny w Polsce w epoce Sejmu Wielkiego 1788-1792*. Warszawa, «*Praw. Rozprawy Teologiczne*» N. 1, nakł. Warszawskiej Metropolji Prawosławnej, 1935, XII+272+IV.

У праці представлено стан Прав. Церкви після першого поділу Польщі — коло 300.000 вірних, к. 300 церков й стільки священників (1785 р. було ще тільки 94 церков) та 39 монастирів. Після того описано привернення православної катедри 1785 р., назначення сп. Віктора Садковського, його діяльність, як теж арештування й слідство 1789 р. Вкінці багато уваги присвячено Пінській Конгрегації: проєктові оснування Автономії Прав. Церкви в Польщі з митрополитом та єпископами, скликанню тої Конгрегації, нарадам та ухвалам, дискусіям над цією справою на 4-літнім Соймі (1788-1791) та постанові про тимчасову адміністрацію Прав. Церкви — Прав. Консистором під проводом Савви Пальмовського. На початку праці подано теж бібліографію, при кінці, крім протоколів з Пінської Конгрегації, покажчик імен та резюме у франц. мові.

Рец.: Deruga A., «*Kwartalnik Historyczny*» 1936, str. 337-346.

Пор. теж: *Меморіал в обороні прав православних і дісидентів з часів чотиролітнього Сойму*. Подав М. Галуцинський. «*Зап. Н. Т.Ш.*» 1902, т. 40, с. 1-12; Миловидовъ А., *О положеніи православія и русской народности въ Пинскомъ удѣльномъ княжествѣ и г. Пинскѣ до 1793 г.* «*Чтенія въ обществѣ любителей Дух. Просвѣщенія*», Москва 1894, 4, с. 351 н.н.

- 521.** - *Union des Églises et les persécutions polonaises en Ukraine*. Bruxelles, Fédération des émigrés ukrainiens en Europe, 1939, pp. 112.

Після короткого конспекту про З'єдинення в Україні А. Дмитрівського, зібрано у цьому виданні різні документи в справі

нищення 1938 р. прав. церков у Польщі: промови послів С. Барана і С. Луцького, протести митрополита укр. католицького та православного, Прав. Синоду в Польщі та інтервенція С. Барана перед Прем'єром міністрів.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 522.** - Баран С., *По неволі — Відродження. Українська Православна Церква Холмщини і Підляшши на новій дорозі*. Краків, « Укр. В-во », 1940, с. 43.

Це популярний виклад церковної історії на Холмщині та Підляшші — під царями та в повоєнній Польщі, закінчуючи змінами, які настали в рр. 1939/1940.

- 523.** - Біднов В., *Церковна справа на Україні*. Тарнів, « Укр. Автокефальна Церква », 1921, с. 47.

У розвідці — короткий нарис про українізацію Прав. Церкви на Україні в рр. 1917-1919.

- 524.** - Великий А.Г., *З хроніки Ватиканського архіву про Переяславський договір*. « Світла і тіні », Рим, в-во ОО. Василян, 1969, с. 75-81.

У статті — дещо про наставлення прав. духовенства в Україні до Переяславського договору 1654 р., на основі записок у Ватиканському архіві.

- 525.** - В.П., *Православная Церковь на Буковинь*. « Хр. Чт. » 1907, 7, с. 106-114.

У статті подано коротеньку історію та описано тогочасний стан прав. Церкви на Буковині.

- 526.** - Герич Ю., *Exegesis Симьвестра Коссова*. Йорктон, « Бібл. Логосу » т. 26, с. 86. (Відбитка з « Логосу » 1958, 1959, 1961).

На досить широкому церковно-історичному тлі про Укр. Прав. Церкву у тому періоді, автор аналізує твір пізнішого Київського

митр. Сильвестра Коссова з 1635 р. «Екзегезис», у якому він, крім викладу правд віри, обороняє прав. єпархію, зокрема митр. П. Могилу перед закидами за вживання лат. мови в Могилянських школах.

- 527.** - Заїкин В., *З історії католицької ідеї в Східній Україні.* «Зап. ЧСВВ» 1928, III, с. 224-243.

Автор розглядає релігійні течії серед вищих кругів у сх. Україні в пол. 19 ст., зокрема аналізує релігійні переконання М. Гоголя, які вважає дуже близькими до католицьких та Е. Балабана, який пізніше навернувся і вступив до Єзуїтів.

- 528.** - Іосиф, архиеп., *Происхождение и сущность самосвятства липковцев.* Харьков, изд. Всеукр. священного Синода, 1925, с. 44.

У розвідці описано як прийшло до самосвятства в Укр. Автокеф. Прав. Церкві, причини, які до цього довели, та в чому його суть.

- 529.** - Левицький О., *Церковна справа на Запоріжжі в XVIII ст.* «Зап. Укр. Н.Т. в Києві», 1912, X, с. 49-75.

У статті подано опис церковних відносин на Запоріжжі в 17 ст., зокрема про відносини його до Київської консисторії, якій не раді були підчинятися.

- 530.** - Моз. Гр., *Гайдамацкія движенія XVIII ст. и монахи Киевских монастырей.* «К. Ст.», 1893, 5, с. 228-242.

У 1750-60 роках живу участь в гайдамацьких рухах брало не місцеве духовенство, а тільки монахи з Києва. Після 1760 р. вони, як і вища єпархіальна влада (Переяславський єпископ), від тих рухів віддалились, зате зблизилось до них місцеве духовенство.

531. - Орловскій П., *Участіе Запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи (іерусалимскимъ патріархомъ Теофаномъ) православной южно-русской іерархіи въ 1620 году*. « К. Ст. » 1905, 10, с. 113-141.

У статті описано в якій мірі Запорожці причинилися до відновлення Православної єрархії в 1620 році.

532. - Орловскій П., *Къ исторіи малорусскаго духовенства*. « К. Ст. » 1896, 9, Док. с. 49-64.

У статті подано зміст проєкту з 74 пунктами митр. Арсенія Могилянського, з 4.3.1768, до Св. Синоду « О выгодностяхъ малороссійскаго духовенства ». Між ними кілька відносилися до повернення давніх прав Київським митрополитам.

Пор. теж його на цю тему « К. Старина » 1895, 11, Док. с. 50-51.

533. - Раевскій С., *Украинская Автокефальная Церковь*. Йорданвіл, тип. при св. Троицкомъ монастырѣ, 1948, с. 22.

Автор описує постановя та розвиток Липківщини, українізацію Прав. Церкви в Польщі, відтак в часі війни 1941-5 і на еміграції.

534. - Сташинський Ф., *Из разважанъ на часі* (Про східно-церковні справи). Львів, наклад. автора, 1923, с. 112.

Після опису про стан прав. Церков на Сході, відтак у Росії, і зокрема Укр. Прав. Церкви, піддає критичній аналізі змагання до автокефалії.

535. - Тавінський П., *За Українську Православну Церкву* (5 статей). Кременець на Волині, « Укр. Бібл. Церковного Зеднання » ч. 1, наклад. автора, 1922, с. 23.

За Зеднання св. Божих Церков. Підстави до зеднання Церкви східньої з західньою. Там же, « Укр. Бібл. Церк. Зеднання » ч. 2, рік..., с. 19.

У Лоні нез'єднаної православної Церкви. Збірник статей на теми з українського церковного життя (6 статей). Луцьк-

Ковель-Кременець на Волині, « Укр. Бібл... », ч. 3, 1933, с. 57.

Новіші реформи в Православній Церкві. Там же, « Укр. Бібл. » ч. 4, 1934, с. 74 (Передрук з « Мета » 1933-4).

Akcija Unijna a krytyka polska. Warszawa, nakł. autora, 1932, str. 46.

У численних статтях порушено багато актуальних тем з життя Укр. Православної Церкви, зокрема у Польщі, п'ятнуючи найбільше її обмосковлення та насвітлюючи проблеми З'єдинення. Автор — прав. протоєрей, учитель релігії й ректор семінарії, 1930 р. « зголосився під канонічну юрисдикцію Ап. Престолу ».

536. - Терновський Ф.А., *Очерки изъ исторіи Кіевской епархіи въ XVIII ст. на основаніи документовъ синодальнаго архива.* « Чтенія общ. Нестора », Київ 1879, I, с. 181-229.

Автор навів з синодального архіву 12 документів з різними квестіями, які заторкували Київську єпархію в 18 ст., даючи до них історичне тло та пояснення.

537. - Томашівський С., *Церковний біж української справи.* Відень, накл. « Союза Визволення України », 1916, с. 20.

Автор подав коротку церковну історію укр. народу під політичним аспектом, вказуючи на її відмінність від рос. народу.

538. - *Підвалини Української Православної Церкви.* Тарнів, в-во « Укр. Прав. Церкви » під ред. І. Огієнка, 1922, с. 16.

У статті, яку складено в Києві Всесоюзною Прав. Церковною Радою, мова про автокефальність та соборноправність.

Пор. ще: Косн Н., *Die orthodox-autokephale Kirche der Ukraina.* « Ost-Europa », Berlin 1928, S. 833-846.

Рец.: Заїкин В., « Зап. ЧСВВ » 1930, III, 3-4, с. 715-717.

539. - ДАГМА, *La Chiesa Autocefalica Ucraina.* « L'Europa Orientale », Istituto per l'Europa Orientale, Roma 1936, pp. 339-357-360.

У статті подано короткий історичний начерк Укр. Прав. Церкви в рр. 1918-1930: про її постанови, розвиток і розв'язання, та наведено постанови Соборів з 5.5.1920 і 28-29.1.1930 років.

- 540.** - DERUGA A., *Walka z rusyfikacją Kościoła prawosławnego w Polsce w epoce Sejmu wielkiego 1788/92*. «Ateneum Wileńskie» 1936, X, str. 530-560.

Це довша рецензія на працю Саковича Е. (див. ч. 518) з багатьома доповненнями та спростуваннями.

Пор. теж його: *Przyczynki do dziejów prawosławia w Dziśnie w latach 1789-1791*. «Ateneum Wileńskie» 1937, XII, str. 577-585.

У цій статті знову доповнює працю Е. Саковича й наводить 5 листів відносно одного монастиря к. Полоцька.

- 541.** - KOROWICKI I., *Stan kaznodziejstwa prawosławnego na przełomie ww. XVI-XVII w państwie Litewsko-Polskiem*. «Elpis», Warszawa 1935, 9, str. 241-280.

Автор описує стан проповідництва в Прав. Церкві в 16-17 ст., яке під впливом реформації та Унії з глибокого занепаду піднялося до високого рівня.

- 541/2.** - OLJANČYN D., *Zur Frage der Generalföderation zwischen Protestanten und Orthodoxen in Wilna 1599*. «Kyrios», Königsberg 1936, I, S. 29-46.

Originaltext der Urkunde der Generalföderation zwischen Protestanten und Orthodoxen. Ibidem, S. 198-205.

Автор подає короткий нарис договору між православними та протестантами з р. 1599 у Вильні та оригінальний його текст.

- 542.** - SERCZYK W., *Koliwuszczyzna*. «Zeszyty Nauk. Uniw. Jagiellońskiego», 193; *Prace Historyczne*, zesz. 24, Kraków 1968, str. 173+(5).

У 5 розділах автор з'ясовує підґрунтя, зародини, вибух та здушення Коліївщини, даючи їй свою оцінку. У праці чимало теж матеріялу до церковної історії.

- 543.** - SERCZYK W., *Mełchizedek Znaczk-Jaworski i klasztor motreninski przed wybuchem Koliwuszczyzny*. «Studia Historyczne» 11. Kraków 1968, 3, str. 297-322.

На підставі нових документів навітлює особу відомого протинійного діяча архим. Мелхиседека в рр. 1753-1768.

- 544.** - *The Orthodox Church in America. Past and Future.* «St. Vladimir's Orth. Theol. Seminary», N. York 1961, 1-2, p. 117.

Це подвійне число, збірка статей — 6-х авторів, майже в цілості присвячене Православній Церкві в Америці, із згадками теж про прав. українців.

7. — ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 545.** - Бордун М., *З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій пол. XVIII в.* «Зап. НТШ», тт. 109, 110, 134-5. Львів 1912, 1924, стор. 39-90; 55-100; 135-160.

В першій частині описує спосіб життя священиків того часу, у другій документи: шкільні свідоцтва, посвідчення, просьби, скарги, спори. В останній статті подає такий же опис на основі візитації ген. візитатора М. Шадурського з рр. 1759-1763, з 4 документами в польській мові. З перших двох частин появилася окрема відбитка (Львів 1912, с. 100).

Рец.: Заїкин В., «Літ.-Науковий Вістник» 1925, т. 8, кн. 1 (май).

- 546.** - Доврянскій А., *Исторія Епископовъ трехъ соединенныхъ епархій, Перемышльской, Самборской и Саноцкой, отъ найдавнішихъ временъ до 1794.* Львовъ, накл. др. Ивана А. Доврянского, 1893, стор. XII+64; XVIII+104; XIV+90.

Автор поділив свою працю на три періоди: від початку 13 століття до Берестейської Унії; від Берестейського Синоду до Унії Перемиської єпархії 1691 р. і третій від 1691 до кінця 18-го століття, даючи при кожному періоді окрему нумерацію сторін. Перед кожним періодом подає коротку історію єпархії, а потім історію єпископів. У праці використано багато джерел та літератури, які подаються в примітках. При кінці додано ще короткі життєписи трьох крилошан, про давнішу й теперішню катедральну церкву та грамоту церковного Братства в Комарні.

- 547.** - Ісаїв П., *Історія Перемиського єпископства сх. обряду*. Філядельфія, «Америка», 1970, стор. 53.

Це короткий начерк церковної історії Перемиської єпархії від найдавніших часів до останньої війни. При кінці подана література. Рец.: С.Й. Бахталовський, «Логос» 1971, стор. 154-5.

До історії Перемиського єпископства готова до друку наступна велика монографія: Балик Б.І., *Перемиська Єпархія в останній чверті XVII ст. (Єпископи: Іван Малаховський та Інокентій Винницький)*. 509 стор. машинопису.

- 547/2.** - Купчинський О.А.-Ружицький Е.Й., *Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233-1799*. Київ, Наукова Думка, 1972, с. 676.

Видання появилось вже після видрукування першої частини цієї Бібліографії. У цій цінній науково-довідковій праці описується 1100 грамот за 1233-1799 рр. Між ними багато таких, що мають пряме відношення до історії Укр. Церкви, зокрема в Галичині, передусім з ділянки церковних Братств, монастирів та релігійного життя.

- 548.** - Петрушевич А.С., *Историческое извѣстіе о церкви св. Пантелеймона близъ города Галича, теперь костелъ св. Станислава ОО. Францискановъ*. Львовъ, тип. Ставроп. Института, 1881, стор. 118+2 табл.

Крім опису самої церкви з 13-го сторіччя, її історії й введення на лат. обряд, автор подає історію приходу ОО. Францисканів й теж Домініканів до Галичини й на Русь, їхню діяльність, списки їхніх монастирів, а також про переговори короля Данила з Ап. Престолом і його коронування.

- 549.** - Петрушевич А.С., *О Галицкихъ Епископахъ со временъ учрежденія Галицкой епархіи даже до конца XIII в.* «Галицко-Историческій Сборникъ». Выпускъ II. Галицко-руска Матица ч. 19. Львовъ, тип. Инст. Ставроп., 1854, с. 192.

Підає критичному оглядові вістки про митр. Галактіона (к. 1203) і архієпископа Петра (к. 1244), які не вважає достовірними. Половина праці віддана приміткам та поясненням до джерел.

- 550.** - Рудовичъ І., *Унія въ Львовской епархіи*. Львовъ, накл. автора, 1900, стор. 71. Передрук з «Діла».

Це короткий популярний начерк історії про з'єднання Львівської єпархії — від єп. Балабана до єп. Шумлянського та 1700 року.

Рец.: Ю.Г., «Богосл. Вѣстникъ», Львів, 1901, 62-4; Гоцкій І., там же, 1902, 352-360.

Пор. теж: Т.Л., *Въ двѣстлѣтню рочницю Унії Львовской архидіецеѣзіи*. Львовъ, накл. митр. Ординарія, 1900, стор. 39.

- 551.** - Рудовичъ Іо., *Коротка історія Галицько-Львовской епархіи на основѣ грецькихъ жерелъ и иныхъ новѣйшихъ подручниковъ*. Жовква, в-во ОО. Василян, 1902, стор. 58. Відбитка з Шематизму на 1902 р.

На основі грецьких джерел та новішої літератури подає історичний нарис про оснування Галицької єпархії та митрополії (1303), її відновлення 1371 р., про Київських намісників в Крилосі та у Львові, оснування Львівського єпископства (16 сторіччя), Львівських уніятських єпископів та друге відновлення митрополії 1806 р.

- 552.** - Студинський К., *Матеріяли до історії культурного життя в Галичині*. «Укр.-Руський Архів» т. XIII-XIV, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1920, с. 83+431.

У довшому вступі, крім інших питань, подає причинок до історії діяльності митр. А. Ангеловича — та 6 його листів (у другій частині); замітки до переписки єп. І. Снігурського — та 19 його листів; розглядає т.зв. дальматинську місію в рр. 1816-1823 та подає причинки до життєпису митр. М. Левицького й митр. Г. Яхимовича — знову навівши у другій частині 134 їхніх листів, у великій більшості цього другого.

- 553.** - Семчук С., *Католицька Церква в Західній Україні*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1947, с. 64.

Це популярно-наукове видання з коротким нарисом історії Укр. Кат. Церкви в Галичині.

Пор. теж його: «*Коротка історія нашої Церкви*». Йорктон, БУК ч. 13-14, 1944, с. 40.

554. - Титовъ Т.И., *Русское духовенство въ Галиціи* (Изъ наблюдений путешественника). Церковно-историческій очеркъ. Кіевъ, тип. имп. Унив. св. Владиміра — Н.Т. Корчакъ-Новицкаго, 1903, стор. 4+132.

Автор подає особисті спостереження з побуту в Галичині в р. 1901: про духовенство, приготування до священства та генеральну Львівську семінарію, про його становище й діяльність, загально про парафії, про вищу єрархію й управу та про монастирі.

555. - Тихомировъ Н., *Галицкая Митрополія*. Спб., печ. Евдокимова, 1896, стор. 189+ІХ.

Автор напочатку порушує проблему мнимої Галицької митрополії та її митрополитів ще в 13 сторіччі, відтак старання про її оснування — галицьких князів, після них литовських та польських королів. Вкінці представляє дальшу долю цієї митрополії, теж після її скасування, аж до остаточного відділення Київської митрополії від новоствореної Московської, в році 1458. Багата бібліографія подана в примітках. Ширші пояснення та примітки до тексту та джерел наведено окремо ще на стор. 157-189.

Рец.: « Виз. Временникъ » 1896, с. 181-2.

556. - Филевичъ И.П., *Изъ исторіи Карпатской Руси. Очерки Галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848-1866)*. Варшава, тип. Варш. Учебнаго округа, 1907, стор. 162.

Це короткий історичний нарис про розвиток церковного життя в Галичині після 1772 року, зокрема в рр. 1848-1866.

557. - Франко І., *Матеріали до історії азбучної війни в Галичині 1859 р.* « Укр.-Руський Архів » т. VIII, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1912, с. XXXI+180.

Цю « війну » в найбільшій мірі провадили церковні круги. Після довшого її нарису у вступі, далі наведено 8 листів м. С. Литвиновича, один Я. Головацького, 16 М. Малиновського та пастирський лист в цій справі С. Литвиновича з 25.XI.1858.

- 558.** - Шах С., *О. Маркіян Шашкевич та Галицьке відродження*. Ювілейне видання у 150-ліття народин поета. Париж-Мюнхен 1961, Укр. Христ. Рух, стор. XI+229+(1).

Автор, радше популярним способом, насвітлює роль М. Шашкевича у Галицькому відродженні, даючи при тому досить багато матеріалу й до історії Галицької Церкви. Видання з ілюстраціями. При кінці покажчик імен.

Рец.: І. Хомяк, «Логос» 1962, стор. 236-7; теж «Зап. ЧСВВ» 1971, стор. 551.

- 559.** - *Схиматізмъ всего клира руско-католического епархіи Перемышльской на годъ 1879*. Перемышль, накл. Руского Собора Кліроса, 1879, стор. 516.

Це не тільки звичайний шематизм з поданням стану духовенства, парафій й церковних товариств та монастирів. На основі дієцезальних, парафіяльних та міських архівів та документів подано у ньому теж досить обширну історію самої єпархії, поодиноких парафій й навіть монастирів, навівши багато давніх грамот, які тепер вже й не існують.

- 560.** - *Шематизм греко-католицького духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини*. Львів, накл. Ап. Адміністрації Лемковщини, 1936, стор. 178.

Апостольська Адміністрація на теренах Лемківщини постала тільки 1934 року і це був перший Шематизм, який вона видала. Крім подання актуального тогочасного стану Адміністрації, поміщено в ньому теж багато історичного матеріалу: про саму Лемківщину, зокрема досить багато про кожну парафію. Опрацював його о. Стефан Ядловскій. Багато у ньому теж ілюстрацій, а при кінці подана використана література. 1970 р. перевидав його «Укр. Музей і Бібліотека» в Стемфордї, ЗСА, з коротким вступом до цього видання В. Ленцика.

- 561.** - (BORODZICZ J.), *Na Rusi Galicyjskiej Schyzma się gotuje*. Z Pamiętników ks. J. Borodzicza. Chrzanów, 1911, nakł. autora, str. 90.

Автор найчорнішими красками насвітлює церковне українське життя в Галичині перед першою світовою війною, виходячи з шовіністичного заложення.

- 562.** - СНОТКОВСКИ W., *Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Marii Teresy. Kościół w Galicyi 1772-1780*. Kraków, I-II, z zasiłkiem Akad. Umiejętności G. Goebethner i Sp., 1909, str. VIII+444+XI+532.

В обох томах автор представляє стан західної і східної Церкви в Галичині, яка тількищо знайшлася в нових обставинах австрійської монархії. Опис відноситься тільки до років 1772-1780. Виключно тільки східній українській Церкві присвячені стор. 358-501 другого тому. В Додатку поміщено цінний список деканатів в усіх укр. єпархіях, які в тих роках належали до Австрії та досить подрібний стан усіх монастирів. При кінці додано три листи митр. Л. Шептицького та показчик імен.

- 563.** - КОЕНЛЕР W., *Die Katholischen Kirchen des Morgenlandes. Beiträge zum Verfassungsrecht der sogenannten « Uni-orientalischen » Kirchen*. Darmstadt, Verlag v.J. Waiz, 1896, S. (6)+160.

Між іншими Церквами найбільше уваги присвячено українській Церкві в Галичині та на Закарпатті, нав'язуючи теж до Київської митрополії (стор. 74-107).

- 564.** - KORCZOK A., *Die Griechisch-katholische Kirche in Galizien*. Leipzig-Berlin, Ost-Europa Institut in Breslau, Verlag v. B.G. Teubner, 1921, s. XII+162.

Після короткого обговорення періоду від Берестейської Унії (1596) до поділу Польщі (1772), автор у цім науково опрацьованім виданні довше зупиняється над описом Української Церкви в Галичині під Австрією, починаючи від представлення релігійного стану в 2 пол. 18 сторіччя. Окремі розділи присвячені міжобрядовим відносинам, тенденціям очищування обряду й протикатолицькій пропаганді. При кінці подано багату бібліографію у різних мовах.

Рец.: А. Іщак, « Богословія », 1923, I, стор. 80-81.

- 565.** - MADEY J., *Kirche zwischen Ost und West. Beiträge zur Geschichte der Ukrainischen und Weissruthenischen Kirche*. Mün-

chen, Verlag «Ukr. Freie Univ.», Reihe: Monographien, B. 15, 1969, S. 239 (1).

Це малий підручник історії Укр. Католицької Церкви для загального вжитку німецькомовного читача й тому не подано в ньому приміток, а відіслано до досить багатой бібліографії, яку подано при кінці. На кількох сторінках зібрано всю історію до Берестейської Унії 1596 р., трохи ширше представлено історію Київської митрополії, зате досить вичерпно описана історія Львівської митрополії, включаючи сюди теж сьогодинішній стан Укр. Кат. Церкви, теж на еміграції. Тому й включаємо це видання до цього розділу «Гал. митрополія». Автор не українець. Праця збагачена численними ілюстраціями та покажчиками.

Рец.: о. М. Ваврик в «Зап. ЧСВВ» 1971, т. VII, стор. 374-6.

566. - MARUSYN M.S., *Die Vereinigung der Peremysler und Lemberger Eparchien mit dem Apostolischen Stuhle* (Excerpta e Dissertatione ad Lauream). Romae, Pont. Inst. Orientalium Studiorum, 1956, S. 56.

Перша половина праці була друкована в «Записках ЧСВВ» 1954, т. II, стор. 419-451 — про З'єдинення Перемиської єпархії, а друга — про З'єдинення Львівської єпархії, при кінці 17 і на поч. 18 сторіччя, в «Наук. Записки Технічного-Господарського Інституту», т. IX, Мюнхен 1966, стор. 36-62. Праця основана не тільки на багатій літературі, але ще більше на архівних джерелах.

567. - MYŚLEK W., *Kościół Katolicki w Polsce w latach 1918-1939*. Warszawa, Książka i Wiedza, 1966, str. 670.

У I частині описано правне становище Церкви, її маєтковий стан та її структуру. У II ч. описана сітка найрізноманітніших товариств та організацій. Багато в тому відноситься теж до Укр. Церкви в Галичині, яку згадує часто поіменно й теж окремо представляє. При кінці велика бібліографія і покажчик імен. Праця написана не в церковних кругах, досить спокійно й об'єктивно.

568. - STASIW M., *Metropolia Haliciensis (Eius historia et iuridica forma)*. Romae, «Analecta OSBM», 1960, pp. XX+240.

Після історичного перегляду про постання насамперед Галицької єпархії, відтак першої митрополії в XIII-XIV сторіччі, зокре-

ма її відновлення 1808 року, у другій частині автор з'ясовує правовий характер митрополитів взагалі, відтак зокрема Галицьких митрополитів у відношенні до Ап. Престолу, до підвладних єпископів та ченців. На початку подана бібліографія та використані архівні та оприлюднені джерела.

Крім цього на Папському Східному Інституті в Римі автор опрацював докторську дисертацію про Львівський Синод в р. 1891, під заголовком: *Synodus Leopolitana. Romae 1959*, pp. XVII+325 (у машинописі).

- 569.** - SZARANIEWICZ I., *Rys wewnętrznych stosunków Galicyi Wschodniej w drugiej połowie 15 wieku*. Lwów, druk. Inst. Staurop., nakł. autora, 1969, str. (4)+124+5.

На основі документів автор описує внутрішній стан східної Галичини в 15 сторіччі, в тому теж заторкує багато церковні справи та відносини. Український переклад цього видання появилася в «Монографії до історії Галицької Руси». Тернопіль 1866, Руска Истор. Бібл., т. 5, с. 100-174.

- 570.** - SZARANIEWICZ I., *Rzut oka na beneficya Kościoła Ruskiego za czasów Rzeczypospolity Polskiej pod względem historyi, przede wszystkim o stosunkach świeckiego duchowieństwa ruskiego w Galicyi do ziemi w tym okresie*. Lwów, druk. Inst. Stauropigiańskiego, str. 64.

У статті автор описує якими були церковні бенефіція, а відтак представляє їхній історичний розвиток, зокрема у відношенні до нижчого єпархіального духовенства. Покликається на багато архівних джерел, які ширше описує.

Пор. теж його 8 грамот до церковної історії в Галичині в 16-17 ст.: *Materiały historyczne*. «Przegląd archeologiczny», zeszyt 4. Lwów 1888, str. 191-206.

- 571.** - WOROBIKIEWICZ E., *Die Orthodox-orientalische Kirche in Lemberg und ihre Gemeinde in Lemberg und ganz Galizien*. Lemberg, Buchdruck. der Staurop. Institutes, 1896, S. 67.

Це інформаційний нарис про православну церкву та прав. громаду у Львові, яка була одна на цілу Галичину й підлягала

Чернівецькому митрополитові. Подає теж деякі відомості і про інші Церкви в Польщі, але досить загальникові і навіть не зовсім точні.

Рец.: «Kwartalnik Hist.» 1898, XII, 612-3.

- 572.** - ZUBRZYCKI D., *Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i Hierarchij cerkiewney w temże królestwie*. Lwów, druk. Inst. Staurop., 1837, str. 67+22.

Подає короткий історичний нарис Галичини, заразом теж і життя церковного — до 1340 р. Ця праця, в перекладі на рос. мову О. Бодяньського, під заголовком «*Критично-историческая повесть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси*» появилася в Москві 1845 (Унів. тип.).

Продовженням, хоч не безпосереднім, є його: *Галицкая Русь въ XVI столѣтіи*. «Чт. общ. Моск. Унив.» 1862, 3(III), с. 1-84. (Переклад з польського А.А. Майкова). У ній продовжує історію Гал. Русі за 16 ст., від 1499-1596 р.

- 573.** - (M. St.), *Cerkiew Unicka we wschodniej Małopolsce w czasie inwazyi rosyjskiej (1914-1917). Fakty i refleksye*. Lwów, druk. St. Rehmana, str. 80. Odbitka z «Gazety Kościelnej».

В чорних красках та шовіністичному дусі змальовує стан укр. Церкви в Галичині в рр. 1914-1917, в часі рос. окупації.

- 574.** - *Historische Skizze über die Dotation des ruthenischen Clerus in Galizien*. Wien, J.B. Wallishauser's k.k. Hoftheater-Druckerei, 1861, S. 51.

Описує матеріяльні добра духовенства в Галичині — до часу прилучення її до Австрії та про створення нею релігійного фонду на покриття церковних потреб.

Пор. теж: MORAWSKI S., *Uwagi nad broszurą: «Historische Skizze über die Dotation...»*. Lwów, druk. Ossolińskich, 1861, str. 38.

- 575.** - (Z.X.Y.), *Prawosławie w Rosyi i jego podłoże w Galicyi*. Lwów, 1912, str. 163. Odbitka z «Gazety Kościelnej».

Автор спочатку описує низький стан православного духовенства в Росії, відтак про «загрозу» православ'я в Галичині.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 576.** - Андрусяк М., *Львівське, Галицьке й Кам'янець-Подільське православне (в 1539-1700 рр.) та й уніятське (в 1700-1808 рр.) єпископство у Львові*. «Логос», Йорктон 1959, стор. 41-49, 201-5, 256-263; 1960, стор. 30-6.

Автор подає короткий історичний перегляд про Львівське єпископство від року 1539 і першого його єпископа, передусім про ролю єп. Й. Шумлянського в переведенні З'єдинення Львівської єпархії, закінчуючи його створенням Львівської митрополії.

- 577.** - Андрусяк М., *Боротьба за єпископську катедру (Картина з історії православної Церкви на Україні в другій пол. XVII ст.)*. «Записки ЧСВВ», том VI, 1-2, 1935, стор. 85-136.

Змальовує боротьбу за Львівську катедру в рр. 1667-1673, між А. Винницьким, номінатом на Київську прав. митрополію і його кандидатом на Львівську катедру Я. Свистильницьким, з одного боку, та Й. Шумлянським, який і переміг, з другого.

Пор. теж: LISIEWICZ Z., *Walka o Biskupstwo. Epizod z dziejów Kościoła Wschodniego*. Lwów, 1888, str. 36. Odbita z «Przewodnik Nauk. i Lit.».

- 578.** - Великий А.Г., *Замітки на маргінесі «Діяній» т.зв. Львівського Собору 1946*. «Світа і тіні укр. історії», Рим, 1969, стор. 94-133.

На основі опублікованих матеріалів розглядає передсоборові та соборові «Діянія» з р. 1946 у Львові, піддаючи їх критичній аналізі.

- 579.** - Головацький Я., *Львовская Руская епархія предъ столалты, описана по донесенію, поданому до Римской Куріи Преосв. Л. Шептицькимъ, єп. Львовскимъ*. Львовъ, тип. Ставроп. Инст., 1860, стор. 20 (Із «Зорі Галицкой» — Альбума на г. 1860).

Це опис єпархії та її церков з року 1761, який виготовив пізніший митр. Л. Шептицький, з вступом Я. Головацького.

- 580.** - Гординський С., *Українська Церква в Польщі*. « Богословія » 33, Рим 1969, стор. 74-90.

Подає коротку історію церков на терені теперішньої Польщі, описує архітектуру та представляє їхній сучасний стан, залучуючи з них 71 світлин.

- 581.** - Гумецький И.И., *Православнорусская обрядность въ церквахъ Галицкой так называемой греко-католической (уніатской) Церкви*. « Христ. Чтеніе », Спб. 1898, I, стор. 53-60, 229-239.

У статті описує будову церков, церк. риз, про дияконів та дяків, богослужебні книги, церк. спів, релігійність народу та обритування духовенства.

- 582.** - Дзерович Ю., *Довоєнна праця нашого духовенства* (На маргінесі книжки Д-ра К. Левицького п.з. « Історія політичної думки Галицьких Українців 1848-1914). « Нива », Львів 1928, стор. 1-5, 10-12, 16-24, 56-63, 102-6, 160-5, 360-8, 410-2, 451-4; 1929, стор. 64-70, 174-8.

Автор робить наче підсумок до праці К. Левицького, доповнюючи її місцями теж з інших джерел. Починає від М. Шашкевича й закінчує першою світовою війною, представляючи працю вищого та нижчого духовенства на полі церковному та народному.

- 583.** - Дзерович Ю., *3 днів московського наїзду*. « Нива », Львів 1916, стор. 26-42.

Матеріали до історії мучимості нашої Церкви, в часі всесвітньої війни. Там же, 1916, стор. 92-100, 166-8, 226-243, 262-265 (спис вивезеного до Росії духовенства), 279-286, 384-400, 437-447, 513-524.

Автор зібрав багато маніфестів та відозв своїх і чужих властей та описує все те, що Церква в Галичині перенесла за час першої світової війни: ворожу релігійну агітацію, арешти й вивози священства, подає спис знищених церков та парафіяльних домів і свої загальні спостереження.

- 584.** - Зуврицький М., *Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820 до 1853 р.* «Зап. Н. Тов. Ш.» т. 88, Львів 1909, кн. 2, с. 118-150.

Це збірка 40 документів, майже всі з Жукотинського деканату Перемиської єпархії, які насвітлюють побут духовенства, яке майже все було спольщенося.

Пор. теж: КРЕВЕЦЬКИЙ І., *Фальшовання метрик для польських повстанців з 1830-1831 рр.* Причинок до характеристики гал.-руського духовенства першої пол. 19 ст. «Зап. НТШ» т. 77, Львів 1907, с. 107-113.

- 585.** - Зуврицький М., *Знадоби для характеристики життя світського сільського гр.-кат. духовенства в Галицькій Русі в XVIII в.* «Збірник іст.-філос. секції» т. 5, Львів 1902, с. 17-46.

Зібрано тут витяги з церковних візитацій галицького духовенства в 18 ст.

- 586.** - Зуврицький М., *Деканальні і парохіяльні бібліотеки Перемиської єпархії.* «Зап. НТШ» т. 90, Львів 1909, кн. 4, с. 119-136.

Це короткий нарис про ті старання, які з малим, однак, успіхом роблено з наказу цісаря Франца І з р. 1825, щоби запровадити по деканатах та парафіях бібліотеки.

- 587.** - Кудрик Т., *Історично-літературний огляд рускої проповіді в першій половині XIX ст. (1800-1850).* «Католицький Вєхід», орган рускої кат. богословської молодіжи, Львів 1906, III, с. 221-240, 326-342.

Автор описує стан великого занепаду, в якому знаходилося проповідництво в Галичині на початку 19 ст., яке було, однак, і початком його відродження. При тому подає список більшого числа нових проповідників і тих проповідей, які zostалися по них оприлюднені.

588. - Лавенский Ф., *Русскія церкви и Братства на предградыхъ Львовскихъ*. Львовъ, печ. Ставроп. Инст., оттискъ изъ «Вѣстникъ Нар. Дома», 1911, с. 37+2.

Це короткі відомості про всі церкви й монастирі у Львові та про Львівські церковні Братства.

589. - Лев В., *Мова галицького духовенства від часу прилучення Галичини до Австрії аж до 1848 р.* «Богословія», Львів 1943, XVII-XX, с. 198-208.

Автор описує перехід галицького духовенства з польської на українську мову, що поклало основи під децю регіональну, але літературну мову.

590. - Малиновскій М., *Исторична вѣдомость о крылосахъ (капитулахъ) въ восточной церкви загалъно и о крылосахъ рускихъ въ Галичъ потомъ Львовъ и въ Перемишли особно.* «Рускій Сіонъ», Львовъ 1876, с. 1-2, 33-7, 65-70, 97-102, 129-133, 161-6, 195-7, 241-4, 273-6, 305-9, 377-9, 409-411, 441-3, 475-6, 505-7, 537-9, 569-571, 601-4, 625-8, 657-660, 689; 1877, с. 1-4, 33-5, 65-6, 97-8, 129-131, 161-2, 197-8, 229-230, 261-3, 326-8, 389-391, 453-5, 485-7, 517-520, 581-3, 613-5, 645-7, 677-9, 741-3; 1878, с. 33-6.

Після короткого введення про крилоси-капітули у східній Церкві, далі головну увагу автор присвятив крилосам у Галиччі-Львові та Перемишлі, навівши з різних часів багато документів.

591. - Малиновскій М., *Исторична вѣдомость о митрополіи Руской въ Галичъ*. Львовъ, друк. им. Шевченка, 1875, стор. 40 (Відб. з «Рускій Сіонъ» 1875).

На основі опублікованих в тому часі актів Царгородського патріархату подає історичний начерк про створення митрополії в Галиччі в 14 сторіччі.

Пор. теж його: *Обозръніе исторіи Церкви русской, изряднѣе Галицкой*. Львовъ, тип. Института Ставропиг., 1852, с. 36.

592. - НАГАВВСЬКИЙ І., *Нарис історії Галицької митрополії у 150-річчя її відновлення*. Філядельфія, « Америка », 1958, стор. 43.

Після короткого огляду 12 сторіччя, більше уваги присвячує історично-церковним подіям з 12-14 сторіччя.

Рец.: « Богословія », Рим 1963, т. 21-24, стор. 131-4.

593. - НАЗАРКО І., *Галицька Митрополія*. « Зап. ЧСВВ » 1958, III, стор. 173-189.

Подає короткі відомості про давню Галицьку митрополію, перше її відновлення 1371 р., про Намісників Київського митрополита в Крилосі і Львові, оснування Львівської єпархії та друге відновлення митрополії 1807 р.

594. - ПЕТРУШЕВИЧ А., *О Галицко-русских митрополитахъ*. « Галицкій Историческій Сборникъ, изд. обществомъ Гал.-русской Матицы ». Выпускъ III. Львовъ, тип. Ставроп. Инст., 1860, стор. 59+179.

Подає короткі життєписи митрополитів, зокрема Галицьких, від пол. 13-го сторіччя до 1540 років, додаючи до них на 179 сторінках численні примітки та пояснення.

Пор. теж його: *Краткое историческое извѣстіе о времени введенія христіанства на Галицкой Руси, особенное объ учрежденіи святительскихъ столицъ въ Галичъ и Львовъ и о святителяхъ сидѣвшихъ на упомянутыхъ столицахъ*. Львовъ, изд. Гал.-Русской Матицы, 1882, стор. (2)+15.

595. - РАДЗИКЕВИЧ В., *Кругъ духовнихъ зацікавленъ українського священника на початку ХІХ століття*. « Богословія », Львів 1938, XVI, с. 233-249.

На основі рукописної спадщини о. Степана Петрушевича на переломі 18 і 19 ст. автор подає опис рівня освіти галицького духовенства, круг його зацікавлення та суспільно-громадське вироблення.

596. - ЦУРКОВСЬКИЙ Є., *Пастирський лист митр. Мих. Левицького як ілюстрація до Унії з послѣднихъ часівъ Польщі а по-*

чаткових Австрії. «Нива», Львів, 1914, стор. 89-99, 232-9, 295-311, 380-390.

У статтях мова про те, як відносилися до Унії Польща, як Австрія, а теж наша духовна влада. Наводить про те відносне місце в Пастирського листа (в укр. перекладі з польської мови), аналізуючи його та наслідуючи.

597. - СНОМА І., *Maximilianus Rylo Episcopus Chelmensis et Peremyshliensis (1759-1793)*. «Analecta OSBM», Roma 1949, I, pp. 441-471.

У статті, що є частиною докторської дисертації на римському унів. Урбана, представлено перебіг його номінації на єпископа Холмського, відтак Перемиського й частинно теж його єпископську діяльність в Холмі та Перемишлі.

598. - HALUSZCZYNSKYJ T., *Un progetto per la stabilizzazione della Metropolia di Kyjiv a Leopoli*. «Analecta OSBM» 1949, I, p. 568-571.

Текст проєкту, мабуть Л. Шептицького з pp. 1762-4, попереджений вступом, щоб получить титул Київських митрополитів з Львівською катедрою.

599. - PEŁCZYŃSKI E., *Prawosławie w Galicyi w świetle prasy ruskiej we Lwowie podczas inwazyi 1914-1915 roku*. Lwów, H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Ska, 1918, str. 38.

Про православний рух на зайнятих в pp. 1914-1915 теренах Галичини — на основі місцевої укр. преси.

600. - POPOWYCZ D., *L'Eglise Catholique en Ukraine Occidentale*. Service de presse cath. Ukr. en Europe occidentale, p. 47.

Це популярне інформаційне видання з загальними відомостями про історію Унії, відношення до неї Росії, про Унію на Холмщині та про укр. католицьку Церкву в Галичині і на Закарпатті.

- 601.** - PROCHASKA A., *Władysław Krupecki w walce z Dyzunią*. «Przewodnik Powszechny» 1918, t. 139-140, str. 731-752; 1919, t. 141-2, str. 38-47, 283-294, 359-365.

Z walki o tron Władycy Przemyski. Тамже, 1920, t. 147-8, str. 20-32.

Władysław Winnicki wobec Bazylianów. Тамже 1922, t. 153-4, str. 43-80.

Charakterystyka metropolity Winnickiego. Тамже 1922, t. 153-4, str. 273-286.

У першій статті описує боротьбу з'єдиненого Перемиського єпископа Крупецького (1609-1651) за владичий престіл.

У другій — про ту ж боротьбу по смерті єп. Крупецького, між Винницьким та Хмільовським.

У третій — про відношення єп. Винницького, який виграв боротьбу з суперником, до Василян. Як для всіх, був строгий і до них.

У четвертій — подає загальну характеристику його особи та його діяльності.

- 602.** - TARNAWSKI M., *Powojenne trudności Cerkwi Unickiej w Małopolsce*. «Gazeta Kościelna», Lwów 1926, str. 30 (Przedruk).

Небезпечними мали б бути для укр. Церкви в Галичині: Київська автокефалія, протестантизм та візантинізм.

- 603.** - DE VRIES G., *Polonia*. «Oriente Cristiano», t. II, Hoy, p. 115-140.

Подає декілька загальних відомостей про Православну Церкву в Польщі, а ще більше про Укр. Католицьку.

- 604.** - *Agitazione scismatica in Galizia*. «Civiltà Cattolica», Roma 1914, I, pp. 300-312, 663-679.

У статті подається наслідження москвофільського руху в Галичині.

8. — МУКАЧІВСЬКА І ПРЯШІВСЬКА ЄПАРХІЇ — МАРМАРОЩИНА

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

605. - БАРАН О., *Церква на Закарпатті в рр. 1665-1691*. «Богословія», Рим 1968, XXXII, стор. 77-145.

Автор наświetлює один з найбільш заплутаних періодів церковної історії Закарпаття в рр. 1665-1691: — період політичних заворушень, турецьких спустошень, спротиву православних, а передусім встрявання латинської єпархії. Праця добре удокументована й вияснює багато досі незнаних або неясних подій.

Рец.: Пекар А., «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 541-2.

До того періоду відноситься його стаття: *Archiepiscopus Theophanes Maurocordato eiusque activitas in eparchia Mukachoviensi*. «Orientalia Christ.», Roma 1961, 1-2, pp. 115-130.

На основі 4 знайдених документів наświetлює його діяльність як Ап. Адміністратора Мукачівської єпархії, в рр. 1676-1678.

606. - ГАДЖЕґА В., *Додатки к исторіи Русинов и руських церквей*. «Зборник Тов.» Просвіта «в Ужгороді» тт. I-V, VI-XII. Ужгород 1922-1937.

I том, стор. 140-228 — присвячений описові округи (жупи) Мараморошу; II і III т., окрема відбитка стор. (8)+149 — присвячений округі Ужу; IV т., стор. 117-176 і V т., стор. 1-62 — округі Уґоча; т. VII і VIII, стор. 1-167; IX; X, стор. 17-120; XI; і XII, стор. 37-38 — присвячені округі Земплинській.

В них зібрано дуже багато матеріялу до церковної історії Закарпаття, основується в більшості на документах, які часто повністю наводить. При кожному описі подає загальний історичний перегляд, географічне положення, заселення, найдавніші спомини про дану місцевість, та найбільше відомостей дає з церковної діяльності, при чому наводить дуже багато теж статистичних відомостей, головню про стан церков.

Пор. теж його: *Історія катедральної капітули гр.-кат. єпархії Мукачевської*. «Подкарпатська Русь» 1927. IV, чч. 7-10.

607. - Кондратович И., *Исторія Подкарпатскоѣ Руси — для народа*. Ужгородъ, тов. « Просвѣта », 1924, стор. 116.

В рамках загальної історії дуже багато уваги, однак, присвячує справам Церкви, яка, зрештою, там одна й очолювала народ.

Пор. теж: Явдыкъ Л., *Исторія Угорской Руси*. Варшава, тип. Варш. Инст. глух. и слѣп. » 1904, стор. 80+2 карти.

608. - ПЕКАР А., *Нариси історії Церкви Закарпаття. Т. I: Єрархічне оформлення*. Рим, В-во « Зап. ЧСВВ », 1967, стор. 242.

Автор, дослідник історії Закарпаття, у цій праці подає загальний нарис його церковної історії до останніх днів, включаючи теж закарпатських емігрантів в Америці. Подавши загальні короткі відомості про початки релігійного життя, дальшу головну увагу присвячує таким питанням: Унійні змагання; Створення єпархій — Мукачівської та Пряшівської; Мадяризація церкви; Православний рух; Релігійне відродження в 20 столітті та Хресний Шлях Унії після останньої війни. При кінці подано список єпископів, велику бібліографію та іменний покажчик.

Рец.: О. Баран, « Богословія », Рим 1968, стор. 270-1.

609. - BARAN A., *Eparchia Maramorosiensis eiusque Unio*. Roma, « Analecta OSBM », 1962, pp. XII+108.

Темою праці є З'єднання з Ап. Престолом в рр. 1716-1721 Мараморошу, якої населення складалося з українців та румунів. Подавши у вступі коротку історію цієї округи, далі головну увагу присвячує історії створення цієї єпархії та поступенній її Унії з Римом, яку там переведено старанням Мукачівської єпархії. До тієї останньої вона пізніше була приєднала й Мукачівські єпископи теж нею управляли. Щойно 1853 р. прилучено румунські парафії до румунської єпархії в Герля, а 1930 відновлено для них окрему Марамороську єпархію. Працю попереджує відносна література й джерела, а закінчує поіменний покажчик.

Рец.: А. Пекар, « Зап. ЧСВВ », VII, 1971, стор. 464-5.

610. - BASILOVITS IO., *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriatovits, olim Ducis de Munkacs, pro Religiosis Ruthenis Ordi-*

nis S. Basilii M., in monte Csernek ad Munkacs, a. MCCCCLX factae. Exhibens seriem Episcoporum Graeco-Catholicorum Munkaciensium, cum praecipuis eorundem aliorumque illustrium virorum gestis, e variis Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinatum. Cassoviae, typ. Ellingheriana, 1799-1804, I-II, pp. (8) + 104 + 208 + 140(18); 260 + 96 + 58 + (37).

Автор, Васи́ліянський Протоігумен на Закарпатті, у своїй праці, крім історії роду Коріятовичів, а теж частинно інших князів, подав історію фундації монастиря на Черне́чій горі біля Мукачева, а теж досить широко історію Мукачівської єпархії до часу написання своєї праці. Вона складається з двох томів, з яких кожний поділений ще на 3 часті, з окремою нумерацією сторін. Третя частина першого тому та цілий другий том майже виключно присвячений вже тільки історії цієї єпархії.

611. - BOYSACK B., *The Fate of the Holy Union in Carpatho-Ukraine* Toronto-N.York 1963, pp. IV + 240.

У цій праці автор подав історію церковного Об'єднання з Ап. Престолом на Карпатській Україні. Довше зупиняється на представленні усіх приготувань та старань до цього З'єдинення, починаючи вже з р. 1614, далі описує саме його завершення, а вкінці теж і насильну його ліквідацію в рр. 1945-1951. Праця основана на багатьох джерелах та добірній літературі, теж з багатьма примітками, хоч без покажчиків.

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» VII, 1971, стор. 477-9. Р. Хом'як, «Логос», Йорктон 1971, стор. 76-7.

612. - BOYSACK B., *Ecumenism and Manuel M. Olshavsky, Bishop of Mukachevo, (1743-1767)*. Montreal, Univ. of Montreal, 1967, pp. XXII + 233.

Після одного розділу про Унію на Закарпатті та діяльність самого єп. М. Ольшавського, далі аналізує його «Слово про З'єдинення».

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» VII, 1971, стор. 537-9. Р. Хом'як, «Логос» 1971, стор. 312-4.

613. - DUCHNOVIČ A., *The History of the Eparchy of Prjasev*. Translated and supplemented with the notes by A. Pekar, OSBM. Rome, «Analecta OSBM», 1971, pp. VIII+102.

Це переклад праці, яка була написана латинською мовою. На рос. мову переклав її К. Кустодієв і 1877 вона появилася в «Петербурзькій Отдѣль Славянскаго Добротворительнаго Комитета». У цій же мові її перевидано в запланованих 4-ох томах «Творів О. Духновича» у Відділі Укр. Літератури в Пряшеві. Видрукована вона в II томі, на стор. 451-527. Цей переклад зробив о. А. Пекар, додаючи до нього тільки примітки.

Будучи секретарем й архіварем Пряшівського єпископа, автор прибирав багато архівних матеріалів і на їхній основі склав історію Пряшівської єпархії, від її початків, тобто заснування Кошицького вікаріату, створеного 1787 р., аж до смерти першого єпископа Г. Тарковича.

Рец. на видання в Пряшеві: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 540-1.

614. - HARASIM L., *K sociálnym a kulturnym dejinam Ukrajincov na Slovensku do r. 1867*. Bratislava 1961, str. 200+(4).

У монографії автор багато уваги присвятив теж церковно-релігійним відносинам серед закарпатських українців, зокрема довше зупиняючись на справі Ужгородської Унії 1646 р. і дальшому її розвитку в 17-18 сторіччях.

615. - HODINKA A., *A munkásci görög-katholikus püspökseg története*. Budapest, Magyar Akademia, 1909, p. VIII+856.

Наголовок цієї праці: *Історія гр. католицької Мукачівської дієцезії*. Автор, будучи професором на університеті в Будапешті, зібрав по архівах багато цінного матеріалу і його використав у виготовленні цієї праці про Мукачівську єпархію. Вона й до сьогодні не втратила своєї вартости.

616. - KUBINIY J., *The History of Prjasiv Eparchy*. Romae, ed. Univ. Cath. Ucrainorum S. Clementis Papae, 1970, pp. 213(3).

Це найновіша, повна історія Пряшівської єпархії, доведена до останніх років. Автор опрацював її на основі багатої літера-

тури та багатьох архівних документів, з повним науковим апаратом, подавши теж велику бібліографію та покажчик імен.

Рец.: І.Х., «Богословія» 1970, т. 34, стор. 257-264; «Логос» 1973, стор. 78-9; А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, с. 468-470.

- 617.** - ЛАСКО М., *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*. «Orientalia Christ.», Analecta 143, Roma 1955, pp. XX+276.

Праця видана з повним науковим апаратом, на підставі всесторонньо простудійованих джерельних і бібліографічних матеріалів, даючи повну історію церковного З'єдинення Ужгородської єпархії з Ап. Престолом. При кінці залучено ще важніші документи, хронологічний покажчик, географічну конкордацію та покажчик імен.

Другий наклад цієї праці появився знову 1965 р., а англійський переклад її 1966 р., однак з призначенням для загалу й тому без стисло наукового апарату: *The Union of Užhorod*. Cleveland-Rome, Slovak Institute, 1966, pp. 190. Відбитка з: «Slovak Studies», Historica 4, Rome-Cleveland, vol. VI, pp. 7-190.

Рец.: О. Баран, «Зап. ЧСВВ» 1954-6, II, стор. 543-6. Щудло М., «Логос» 1955, стор. 327-8. На англ. видання: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» 1971, 533-5.

- 618.** - NILLES N., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani*. Oeniponte, typ. et sumptibus F. Rauch, 1885, I-II, pp. 120+1086.

У виданні автор насвітлює церковну історію східних вірних, які проживали «на землі св. Стефана» — Мадярищині: румунів, сербів, вірмен та русинів. Про останніх ширше трактує на стор. 821-914 другого тому, починаючи від першої половини 17-го століття до останніх днів. На початку великий покажчик імен осіб, місцевостей та предметний.

- 619.** - РЕКАР В., *De erectione canonica eparchiae Mucačoviensis (a. 1771)*. Romae, «Analecta OSBM», 1956, pp. 136.

Автор подає у праці вичерпну історію створення Мукачівської єпархії чи радше її відновлення р. 1771. При цьому подав теж істо-

рію Мукачівського єпископства, від самих початків, бо про нього документи свідчать вже в 15-тім сторіччі. У праці узглядено всю літературу, а теж використано багато неопублікованих ще документів.

Рец.: О. Баран, «Зап. ЧСВВ», 1958, IX, стор. 297-8. С. Шавель, «Логос», 1957, стор. 308-310.

Вже після видруккування першої частини цієї Бібліографії появилася XIII том: *Monumenta Ucrainae Historica*. Romae, ed. Univ. Cath. Ucr., 1973, pp. XII+(4)+281. Collegit A. Baran.

У цьому томі зібрано документи про канонічне визнання Мукачівської єпархії 1771 року.

Рец.: Lacko M., «Or. Chr. Per.» 1974. pp. 212-4.

620. - РЕКАР А., *Historic Background of the Eparchy of Prjashhev*. Pittsburgh 1968, pp. 83(1).

У цій інформаційній книжечці автор (цей сам, що в попередньому числі — тепер з монашим ім'ям Атанасій) подає загальні відомості про Пряшівську єпархію, з р. 1818 по останні дні, та її архиєпископів. Прикрашена вона їхніми портретами та схематичною картою Ужгородської єпархії з р. 1771. Пор. «Зап. ЧСВВ», 1971, VII, с. 563.

621. - SZEREGHY V. - РЕКАР V., *Vospitaniye podkarpato-ruskoho svjaščenstva*. Pittsburgh 1951, s. 126.

Це короткий огляд про виховання та підготовлення єпархіального священства на Закарпатті та Пряшівщині, а при кінці теж у тодішньому Питсбурзькому екзархаті. Видання — в «руській» мові, латинськими буквами та англійському перекладі.

622. - RADU J., *Istoria diecezei române-unite a Orazii-Mari*. Oradea 1930, p. 342.

Автор у стисло науковій праці подає історію румунської греко-католицької єпархії Великого Варадину. У ній дуже багато теж і до історії Мукачівської єпархії, бо понад 250 років — до 1823, згідно до 1853 року, румуни й українці творили одну Церкву і всі разом підлягали Мукачівському єпископові.

Рец.: Ману Л., «Зап. ЧСВВ» 1932, IV, 1-2, стор. 365-7.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

- 623.** - БАРАН О., *Поділ Мукачівської єпархії в ХІХ сторіччі*. «Зап. ЧСВВ», Рим 1963, X, стор. 534-569.

Автор у статті представив насамперед перші спроби поділу тої єпархії з р. 1775, у зв'язку з створенням єпархії Великого Варадину, далі про створення Пряшівської єпархії р. 1818, з одної колись Мукачівської єпархії, вкінці ж про прилучення 72 сатмарських парафій до єпархії Варадину р. 1823 та відлучення від Мукачівської єпархії всіх румунів в р. 1853.

- 624.** - БАРАН О., *Синод Мукачівської, Фатарашиської і Свідницької єпархій у Відні 1773*. «Зап. ЧСВВ», Рим 1958-1960, III, стор. 294-403.

Подає у статті короткий опис його, обставини, серед яких відбувався, вкінці теж постанови, які поробив.

Повний текст цього Синоду подав А.Г. Великий в «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, с. 127-160 (І частина).

- 625.** - БАРАН О., *Єпископ Андрій Бачинський і церковне відродження на Закарпатті*. Йорктон, Бібл. «Логосу», 1963, стор. 62. Відбитка з «Логосу» 1962, стор. 136-140, 200-215, 253-273; 1963, стор. 23-38.

Це короткий життєпис одного з найвизначніших єпископів Мукачівських (1772-1809), зокрема про його діяльність для своєї єпархії, повне канонічне визнання для неї, катедру, резиденцію, капітулу і семінарію, про його зв'язки з Церквою в Галичині і навіть кандидатуру на проєктовану Галицьку митрополію, прилучення Спішського комітату та взагалі всю іншу його культурну, національну й духову діяльність. При кінці подані теж джерела й література.

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» VII, 1971, стор. 479-482.

- 626.** . ГАДЖЕГА В., *Йосиф Волошиновський, єп. Мукачівський і Іван Малаховський, єп. Перемиський, як єпископ Мукачівський*. «Зап. ЧСВВ», 1932, IV, 1-2, с. 161-170.

У статті автор з'ясовує справу іменування двох єпископів рівночасно для Мукачівської єпархії, в другій половині ХVІІ-го ст.

- 627.** - ГАДЖЕГА Ю., *Исторія Ужгородской Богословской семинарії въ ея главныхъ чертахъ*. Ужгородъ, изд. Культурно-Просв. Общ. им. А. Духновича, 1928, стор. 45.

Короткий начерк про богословське навчання на Закарпатті, зокрема в Ужгородській семінарії — від 1776 р.

- 628.** - КОСТЕЛЬНИК Г., *Крижевацька єпархія*. « Нива », Львів, 1932, стор. 134-9, 168-176, 209-215; 1933, стор. 143-7, 175-185.

Автор подає короткий начерк історії Крижевацької єпархії, до якої належать теж українські вірні, які поселилися на терені теперішньої Югославії, з короткою історією їхнього поселення й статистикою парафій.

- 629.** - МАРКУСЬ В., *Нищення Греко-Католицької Церкви в Мукачівській єпархії в 1945-1950 рр.* Париж, « Зап. НТШ » т. 169, 1962, стор. 23. (Відбитка).

Автор подає короткий перегляд про ліквідацію греко-кат. Мукачівської єпархії, на основі відомостей з « Журналу Московської патріархії » та описів очевидців.

- 630.** - ПЕРФЕЦКИЙ Е.Ю., *Религиозное движение въ XVI-мъ и началъ XVII вѣка въ Угорской Руси*. « Изв. отд. р. яз. и слов. пис. Ак. Наукъ » 1915, XX, 1, стор. 24-77.

На тлі короткої історії Угорщини описує релігійні реформаторські рухи в 16-17 сторіччях і наскільки вони вплинули на Унію Мукачівської єпархії з Ап. Престолом.

- 631.** - ПЕРФЕЦКИЙ Е.Ю., *Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси въ XVII и XVIII вѣкахъ*. Там же 1916, XXI/2, стор. 277-294.

Це короткий опис про розвиток друкарства та видання церковно-слов'янських книг на Закарпатті в 17-18 стт.

632. - ПЕРФЕЦЬКИЙ Е.Ю., *Угорська Русь-Україна в першій пол. XVII ст.* «Україна», Київ 1917, ч. 3/4.

Описує протестантські утиски на Закарпатті, зокрема по 1606 р., та діяльність єп. В. Тарасовича, промотора З'єдинення з Ап. Престолом.

633. - Русакъ Ю.П., *Мукачевская епархія и ея борьба за права русскаго языка и народности во время епископства В. Поповича.* Ужгородъ, тип. Школьной Помощи, 1930, стор. 21. Відбитка з «Карпаторусский Сборникъ», 1930.

Описує тяжкий період років 1852-1865.

634. - ШЛЕПЕЦЬКИЙ А., *Мукачівський єп. А.Ф. Бачинський та його послання.* «Науковий Збірник Музею Укр. Культури в Свиднику», Братіслава-Пряшів 1967, т. III, стор. 223-243.

У статті поданий короткий життєпис єп. А. Бачинського (1732-1809) та його 11 Пастирських листів, яких, на думку автора, на самій Пряшівщині мало б ще бути до 300, з багатими даними до історії церковного та народного життя на Закарпатті.

Рец.: А. Пекар, «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 539-540.

635. - ТКАЧУК І., *Церковно-релігійне життя (на Буковині).* Збірник «Буковина. Її минуле і сучасне». Париж-Філядельфія-Дітройт, в-во «Зелена Буковина», 1956, стор. 724-757.

В короткому нарисі автор подає найважливіші відомості про Українську Православну Церкву на Буковині в трьох періодах: Українсько-молдавському (XI ст. — 1774), Австрійському (1774-1918) і вкінці Румунському (1918-1940). Укр. греко-католицькій присвячено в тому нарисі півтора сторінки.

636. - BARAN O., *Archiep. Raphael Havrilovič eiusque activitas in eparchia Mucačoviensi.* «Or. Christ. Per.», Roma, 1965, 1, pp. 119-134.

Автор подав короткий життєпис Василіянського білоруса, що в м. Азії став був митрополитом, 1684 склав в Римі католицьке

віровизнання і був призначений Адміністратором Мукачівської єпархії. 1688 р. почав був візитацію, але на доноси зістав звільнений з адміністрації. При кінці додано 8 документів.

Рец.: Пекар А., «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 513.

- 637.** - HODINKA A., *Documenta Koriatovicsiana et Fundatio monasterii Munkacsiensis*. «Analecta OSBM» 1949, I, pp. 339-359, 525-551; II, pp. 165-189.

Наводить 36 листів: один самого кн. Т. Коріятовича, інші його близьких або інших про нього, а в останній статті піддає критиці автентичність листа самого Т. Коріятовича з р. 1360, відносно оснування монастиря на Чернечій горі біля Мукачева.

- 638.** - LACKO M., *The Forced Liquidation of the Union of Užhorod. Part. I: The Destruction of the diocese of Mukačevo. Part II: The Destruction of the Diocese of Prešov*. «Slovak Studies», Rome, vol. I, 1961, pp. 146-185.

Автор представив стан обох єпархій перед знищенням, перебіг ліквідації, вкінці ще стан після того.

- 639.** - LACKO M., *The Re-Establishment of the Greek-Catholic Church in Czechoslovakia*. «Slovak Studies» XI, Historica 8, Slovak Institute, Cleveland-Rome 1971, pp. 159-189.

У статті автор представив перебіг відновлення греко-католицької Церкви в Чехословаччині, зокрема на терені Пряшівщини в рр. 1968-1970, з наведенням теж важніших документів. При кінці поміщено теж 22 ілюстрації з того періоду. Автор тільки надто упростив справу національного складу, навівши вигідний йому урядовий перепис з 1.12.1970 р., за яким усіх українців-русинів було в цілій республіці 58.667, а в сх. Словаччині тільки 40.561.

- 640.** - РЕКАР А., *Bishop Peter Gebey — Champion of the Holy Union (1864-1964)*. «Analecta OSBM» 1963, IV(X), pp. 293-326.

У статті поданий його життєпис, головню його священича та єпископська діяльність (1924-1931) в обороні та скріпленні З'єдинення.

- 641.** - WINTER E., *Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie im Theresianischen Alter. Nach Vatikanischen Quellen.* «Kyrios», Königsberg-Berlin, 11, 1939/40, S. 129-141.

У статті мова про єрархію на Закарпатті за часів Марії Тереси, передусім про єп. І. Брадача, з короткими загальними відомостями про саму Церкву в тому часі, яка була під тиском мадлярської латинської єрархії.

- 642.** - *Apologie der orthodoxen gr.-orientalischen Kirche der Bukowina beleuchtet von einem gr.-kath. Seelsorger der Bukowina.* Wien, J. Roller & Co., 1890, S. 29.

Це відповідь на письмо прав. митр. Сильвестра та його Консистоїї, в обороні українців-католиків, з цінними даними про їхню Церкву на Буковині.

9. — ПООДИНОКІ ЧАСТИНИ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 643.** - Батюшковъ П.Н., *Бѣлоруссія и Литва. Историческія судьбы сѣверо-западнаго края.* Спб., при мин. Внутр. дѣлъ, 1890, стор. XXIV+376+183.

Подавши загальну історію обох країв, більшу частину праці присвячено церковним справам, зокрема відносинам православних у Польській державі, а відтак Берестейській Унії, аж до її знищення 1839 р. Серед текстів поміщено 99 рисунків та грав'юр. В Додатку, крім багатьох ще приміток на 39 сторінках, подано теж обширні пояснення-історію до всіх рисунків, показчик імен та карту Литви й Білорусі.

- 644.** - Батюшковъ П.Н., *Холмская Земля. Историческія судьбы русскаго Забужья.* Спб., изд. при мин. Внутр. дѣлъ, 1887, стор. XVI+216+62.

Після загальної короткої історії Холмської землі від її початків (1-35) — решта праці майже виключно присвячена тільки цер-

ковній історії тієї частини укр. земель. При цьому подано 48 рисунків та ґрав'юр, як теж карту Люблинської та Сідлецької губерній. В Додатку наведено джерела тієї праці, пояснення-історію до рисунків та покажчик імен.

- 645.** - Батюшковъ П.Н., *Подолія. Историческое описаніе*. Спб, при Мин. Внутр. дѣлъ, 1891, стор. XXXI+264+100.

У своїй праці автор подає бурхливу історію цієї частини України, починаючи з княжих часів, переплітаючи її теж описом церковної історії. Три передостанні розділи вже майже виключно присвячені церковним подіям. Серед тексту знаходяться 49 рисунків, переважно церковних. В Додатку, крім багатьох приміток, широких описів до рисунків та покажчика імен залучено ще карту Поділля, як теж подано синхроністичну таблицю давніх князівств України та Білорусі.

- 646.** - Батюшковъ П.Н., *Волинь. Историческія судьбы юго-западнаго края*. Спб, изд. при Мин. Внутр. Дѣлъ, 1888, стор. XV+288+127.

Подаючи у своїй праці історію Волинського краю ще з княжих часів, автор окрему увагу присвятив його церковній історії, зокрема від того часу, коли він знайшовся в границях Польської держави. У виданні поміщено теж 72 рисунки та ґрав'юри, до яких додав ще на 88 сторінках пояснення-історію. При кінці, крім багатьох приміток, подано покажчик імен.

Широку рецензію на це видання подав Кутейниковъ Н.С.: *Кольбель христіанства въ Россіи*. «Ист. Вѣстникъ», Спб, 1888, т. 32, стор. 659-676; а теж пор. «Kwartalnik Hist.», 1889, str. 135-6.

- 647.** - Батюшковъ П.Н., *Холмская Русь. Памятники Русской Старины въ зап. губерніяхъ*, VII. Спб, изд. при Мин. Внутр. Дѣлъ, 1885, стор. XI+(7)+432.

Це збірник статей різних авторів на різні теми з Холмщини, але майже всі з церковної ділянки та історії. Автори: Д.И. Иловайскій, Г.К. Хрущевич, А. Будилович, Н.И. Петров, Т. Трач, Л. Паевскій, В.К., Я.Т. Головацкій, Н.И. Страшкевич і К.Ю. Заусцинскій.

648. - Быковъ Н.П., *Князья Острожские и Волынь*. Введение въ историческую записку и пятидесятилѣтіе Острожскаго св. Кирилло-Методіевскаго Братства. Петроградъ, тип. В.Т. Киршбаума, 1915, стор. 90.

Це короткий історичний нарис радше про Остріг, на якого тлі подана теж загальна церковна історія цілої округи.

649. - Бойко М., *Волиніана — Матеріали до бібліографії*. Блумінгтон, Бібліотека Індіана університету, накладом А. Цісарука, 1973, с. (5)+163+(1). Фотостатичне видання.

Видання складається з трьох частин. У першій зібрано матеріали до історії Волині і сусідніх волостей: Полісся та Холмської землі, матеріали до історії культури й освіти та допоміжні матеріали до студій Волинознавства. У другій частині автор дає огляд організації Волинознавства за кордоном, а в третій — матеріали до економічної бібліографії Волині. Зокрема в першій частині дуже багато матеріалу теж до історії Церкви. При кінці додано досить великий покажчик імен, місцевостей і типових назв.

Пор. теж його: *Бібліографія джерел історії Волині; описовий довідник до 1900*. Там же 1969, с. 244.

650. - Бойко М., *Бібліографічний Довідник поселень Волині ХІХ ст.* Блумінгтон, Бібл. Індіана університету, накл. Осередку Бібліографії Волині, 1973, с. (4)+199+(1). Фотостатичне видання.

Є це географічний покажчик до п'ятитомової праці М. Теодоровича «*Историческо-статистическое описание церквей и приходовъ Волынской епархіи*» (див. ч. 658). Автор упорядкував цей покажчик за азбукою місцевостей, подаючи при кожній адміністративну приналежність, назву церкви чи церков, дату будови, дату, від якої велися метричні книги, дані про місцеву школу, число населення в підрозділом про релігійну приналежність, рідкісні богослужбові книги по деяких церквах, першу згадку про дану громаду в історичних джерелах, де-не-де додаткові дані про промислові підприємства, уряди в громаді та відсилку до тому і сторінки збірника М. Теодоровича, де містяться повні дані про дану місцевість. Цей довідник автор доповнив ще кількома пояснювальними статтями та причинковими матеріалами до історії Волині, як теж додав резюме в англ. мові.

651. - Бойко М., *Історично-бібліографічний нарис друкарства Волині 1578-1830*. Блумінгтон, Бібл. Індіана університету, вид. Осередку Бібліографії Волині, 1972, с. VII+204+(1).

У цьому виданні автор подає історично-бібліографічний нарис про друковану книгу на Волині та її оформлення в рр. 1578-1830; про працю для культури Волині кн. К. Острозького; про творчі сили книги Волині, тобто усіх її авторів, перекладачів та видавців; Словник друкарів та друкарень Волині; про мандрівні друкарні на Волині; Бібліографію публікацій Волинських друкарень за рр. 1578-1830, а в заключному розділі короткі дані до хронології друкарень, їхнього розміщення, перехресний покажчик авторів, заголовків, країн, місцевостей і типових назв та до кожного тому резюме в англ. мові.

652. - Греченко В.М., *Подольская Епархія*. Сборникъ статистическихъ и справочныхъ свѣдѣній за 1891-2 гг. Труды Под. Еп. Ист.-Статист. Комитета, VI. Каменецъ-Подольскъ, тип. Губ. Правленія 1893, ч. I, стор. 12+63; ч. II, стор. 63+560+76.

У Збірнику подані статистичні та довідкові відомості в Подільській єпархії за рр. 1891-2. У першій частині — про єпархіяльну управу та інституції, духовні школи й монастирі, а в другій — про церкви, приходи й приходські школи. При кінці великий покажчик імен осіб та місцевостей.

653. - Карашевичъ П., *Очеркъ исторіи Православной Церкви на Волини*. Спб, тип. Королева и Комп., 1855, стор. 156.

Це популярний радше начерк історії Православної Церкви на Волині, від початків — до останніх років, зокрема обширніший за період від Берестейської Унії до приєднання з Росією, в р. 1793. Це відбитка з «Хр. Чт.» 1855, I, ст. 11-47, 123-188; II, ст. 8-62.

654. - Ольховскій Г., *Правдивое слово о Холмской Руси*. Въ память 25-лѣтія возсоединенія съ Православною Церковію Холмскихъ Уніатовъ (1875-1900). Холмъ, тип. лит. Вайнштейновъ, 1902, стор. 104, 15 табл. (портр.).

Автор подає у ньому поверховний нарис історії Холмської землі, довше зупиняючись на «возсоединенії» з Прав. Російською Церквою 1875 р.

На цю ж тему і з таким же наświetлення пор. ще його: *Историческія судьбы Холмской Руси*. Львовъ, ред. «Галичанина», 1905, с. 70. А також:

Довбрянскій Ф., *Холмъ и Холмскій край. Историческія записки о Холмской руси и г. Холмъ, о судьбахъ Уніи въ Холмскомъ краѣ и современномъ положеніи въ немъ уніатскаго вопроса*. Варшава, тип. окружнаго штаба, 1897, с. 76.

655. - Поповъ Н., *Судьбы Уніи въ русской Холмской епархіи*. Москва, изд. слав... Комитета в Москвѣ, 1874, стор. 140.

Це популярна брошурка про Унію в Холмській епархії — до часу ще перед її скасуванням.

656. - Сѣцинскій Е., *Историческія свѣдѣнія о приходахъ и церквахъ Подольской епархіи. I. - Каменецкій уѣздъ*. «Труды Подольскаго епарх. ист.-статистическаго комитета» VII, Каменецъ-Подольскъ, тип. Под. Губ. Правл., 1895, стор. 22+611.

На початку подана коротка історія церковного життя в Кам'янецькій окрузі, а далі на основі документів, джерел та літератури автор зібрав історичні дані про всі парафії, церкви, даючи до них теж загальні описи, статистики й списки священників. На початку видання подані джерела й література, а при кінці великий покажчик імен осіб і місцевостей.

Рец.: Волиняк, «Kwartalnik Hist.», 1896, str. 679-682.

657. - Сѣцинскій Е., *Приходы и Церкви Подольской епархіи*. Каменецъ-Подольскъ 1901, стор. 1064+175+XIII.

На основі архівних джерел, хоч не все їх подає, автор виготовив опис, за повітами, усіх місцевостей, з досить багатими історичними відомостями про самі місцевості, зокрема про парафії та церкви. Було в тому часі у цій епархії 1401 прав. і 96 римо-католицьких церков. В цих описах чимало матеріялу теж до історії Унії на Поділлі. Деякі повіти були опрацьовані іншими авторами і вже не так вичерпно. При кінці поданий покажчик імен осіб та місцевостей.

Рец.: Wołyniak, «Kwartalnik Hist.» 1902, str. 87-8.

- 658.** - Теодоровичъ Н.И., *Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ Волынской епархіи*. Почаевъ, тип. Почаево-Усп. Лавры, 1888-1903, I, стор. 430+2+4; II - 435+1150+7; III - 687+9; IV - 932; V - 559+9+5+2.

Це велика збірка історичних, географічних та статистичних відомостей про церкви та парафії Волинської єпархії. В I т. — про округи: Житомир, Новгород Волинський, Овруч; в II т. — Рівне, Остріг і Дубно; в III т. — Крем'янець і Заслав; в IV т. — Староконстантинів; в V т. — Ковель. Відомості досить багаті, включно з списками священників, цінних речей та особливостями парафій.

Рец.: « Kwartalnik Hist. » 1889, str. 786-7; 1891, str. 135; 1894, str. 316-7; 1902, str. 88-90.

- 659.** - Чимало історичного матеріалу до історії Церкви знаходиться теж в його наступних працях:

Городъ Владиміръ Волынскій въ связи съ исторіей Волынской іерархіи. Почаевъ 1893, стор. 234+269+8+2 (3 нагоди 900-ліття).

Празнованіе 900-лѣтняго юбилея Волынской епархіи. Почаевъ 1892, стор. 270+7.

Городъ Кремьянецъ Волынской губерніи. Церковно-ист. очеркъ. Почаевъ 1890, стор. 70.

Городъ Заславъ Волынской губерніи. Почаевъ, стор. 50.

Городъ Староконстантиновъ Волынской губерніи. Почаевъ, стор. 70.

Волынская Духовная Семинарія. Почаевъ, 1901, стор. 2+1023. Історія первоначального устроюства ея и подвѣдомственныхъ ей духовныхъ училищъ. Списки воспитанниковъ, окончавшихъ в ней курсъ ученія, а также начальниковъ и наставниковъ ея в періодъ времени съ 1796 по 1900 г.

- 660.** - *Труды Подольскаго Епархіального Историко-Статистическаго Комитета*. Т. VIII, Каменецъ-Подольскъ 1897, стор. 11+497.

Збірник зредагований Н. Яворовським та Е. Сецинським. На зміст його складаються наступні статті: Про Подільських архієреїв в рр. 1795-1895 — П. Викула (стор. 160); Про встановлення вікарійних єпископів та єпископств в Балті та Винниці; Про релі-

гійне життя на Поділлі в к. 18-го сторіччя; Про «навернення» на православ'я та головних його подвижників; Матеріяли до історії Унії і Прав. Церкви на Поділлі в 2 пол. 18-го сторіччя і про стан духовенства в кінці 18-го і першій пол. 19-го сторіччя. Наведені документи цитуються тільки в перекладі і використані часто односторонньо. Видання без покажчиків, але з бібліографією.

Рец.: J. Marek, «Kwartalnik Hist.» 1898, str. 372-3.

- 661.** - *Труды Подольскаго Епархіального Историко-Статистическаго Комитета*: Выпускъ VI. Подъ редакціей Н.И. Яворовскаго и свящ. Е.І. Сѣцинскаго. Каменецъ-Подольскъ, тип. Подол. Губ. Управленія, 1893; ч. I, с. XII+63; ч. II, с. LXIII+560+76.

У I частині подано опис єпархіального управління, духовних шкіл та монастирів. У другій же частині — на 63 сторінках, загальний огляд усіх парафій, церков та парафіяльних шкіл, теж римо-католицьких, а далі у формі Шематизму зібрано подрібні дані про всі парафії, теж латинські, попереджуючи кожний район-округ окремим загальним оглядом. При кінці поміщено ще великий покажчик місцевостей та осіб (76 сторін).

- 662.** - *Празднованіє столѣтія Подольской епархіи*. Каменецъ-Под., изъ Под. Еп. Вѣдомостей, 1895, стор. 234.

Крім різних привітів з нагоди ювілею, поміщено у збірнику довший історичний нарис самої єпархії, головню з часу після 1795 р., якого автором був І. Федоров.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТИ

- 663.** - Коржан М., *Причинки до історії Унії на Холмицині*. Мюнхен 1966, стор. 21. Відбитка з «Укр. Самостійник», вересень і жовтень 1966.

На основі збережених поліційних доносів та старостинських указів аналізує шикани польської влади на Холмицині в 1937-9 рр. проти унійної акції в давніших уніятських осередках (всіх було 25), що були під проводом ОО. Василян.

664. - Рудович І., *Погляд на історію Луцької єпархії*. «Богословія» 1927, V, стор. 142-150.

В статті подано короткий історичний нарис Луцької єпархії до 1795 р., першого її відновлення 1798 р. та другого — 1914 р.

665. - Сьцинский Е., *Церковно-ієрархическая отношенія Подольи къ Кіевской и Галицкой митрополіямъ*. Каменецъ-Под. 1900, стор. 15. Відбитка з «Под. Епарх. Вѣдомости».

Описує церковну залежність Поділля від єпископів Володимирських, Галицько-Львівських та Київських до того часу, коли постала Подільська єпархія (при к. 18 сторіччя).

666. - Тиховский Ю., *Указатель содержанія неоф. части «Волинскихъ Епарх. Вѣдомостей» 1867-1887*. Почаевъ 1888, стор. 258.

В них багато дрібніших статей до історії Церкви, зокрема на Волині.

667. - Филевичъ И., *Забутый Уголь*. «Ист. Вѣстникъ», Спб, 1881, V, 79-99.

Характеризує діяльність духовенства на Холмщині перед 1875 роком і після того, включаючи теж галицьких священиків, які туди переїхали.

668. - Якубовичъ В., *Учрежденіе викаріатства и викарные Преосвященные въ Подольской епархіи*. «Под. Епарх. Вѣдомости» 1897, стор. 161-192.

Описує початок вікарних єпископів у Подільській єпархії — від 1836 р. та короткі їхні життєписи.

669. - ЩЕРБАКІВСЬКИЙ В., *Українські Церкви Київщини*. «Зап. ЧСВВ» 1958, III(IX), стор. 9-22.

Церковна Архітектура. Там же, стор. 23-45.

Автор подав опис церков на Київщині та їхню архітектуру, яка під впливом Унії відрізнялася від інших своїми західними впливами. До своїх статей автор долучив хронологічний показник церков Київщини, за повітами і з датою побудування та таблицю річних побудов тих церков у Київщині.

10. — УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА НА ЕМІГРАЦІЇ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 670.** - Божик П., *Церков Українців в Канаді. Причинки до історії укр. церковного життя в Бритійській Домінії Канаді за час від 1890-1927*. Вінніпег, накл. «Канад. Українця», 1927, стор. 336.

Це популярний виклад про церковне життя серед українців в Канаді в тяжкий період перших 40 років їхнього поселення в тамошній країні. Автор — наочний свідок. Написав на основі власного переживання та розповіді інших людей, користаючи теж з описів по газетах, летючках та книжках. Праця написана не науково й не подає тому джерел, хоч часто їх згадує, але досі це найбільша і найповніша історія укр. Церкви в Канаді, на жаль без бібліографії та покажчиків.

Рец.: А.Ч., «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, стор. 253-5. Рудь Ст., «Богословія» 1929, VII, стор. 172.

Пор. теж: Кудрик В., *Маловідоме з історії греко-католицької Церкви, т. II*. Вінніпег, «Тризуб», 1955, с. 286. — Це полемічне видання, до стор. 202 майже виключно присвячене церковним подіям в Канаді та Америці, а далі в Галичині.

- 671.** - Зінько В., *Рідна Школа у Бразилії*. Прудентопіль, ОО. Василіяни, 1960, стор. 244.

Автор висвітлює розвиток укр. шкільництва в Бразилії, від самих початків поселення — до 1935 р., яке у великій мірі було ведене укр. кат. Церквою. На початку подав літературу, а при кінці численні замітки (207-238), списки учителів та осель, в яких ці школи існували.

- 672.** - Івашко В. - Казимира Б., *Ювілейна Книга Ап. Екзархату Українців Католиків Саскачевану 1905-1955*. Саскатун, вид. Укр. Кат. Рада, 1955, стор. 214+10.

Книга появилася в укр. та англійській мовах. У ній багато матеріалу до історії поселення українців в провінції Саскачевану, зокрема про розвиток церковного життя: про парафії, школи, Чини, церк. товариства та інші ділянки церк. життя.

- 673.** - Казимира Б., *Релігійно-громадське життя в Укр. Католицькій Митрополії в Канаді*. Торонто, ОО. Василяни, 1965, стор. 102.

У короткій публікації автор подав зіставлений образ цілої укр. католицької митрополії в Канаді, якого до того часу не було. Цінні передусім статистичні дані, а при кінці окремо ще 11 статистичних таблиць. Праця виготовлена на основі архівних розшуків, принагідних статей, звітів, доповідей та розісланої анкети.

- 674.** - *Календар «Праці» на 1971 рік*. Прудентопіль, в-во ОО. Василян 1971, стор. 162.

Цілий календар присвячений виключно тільки описові всіх укр. кат. парафій в Бразилії, з багатьма статистичними даними. В ньому дуже багато матеріалу до історії Укр. Кат. Церкви в цій країні.

- 675.** - *Пропамятна Книга з нагоди золотого ювілею поселення українського народу в Канаді (1891-1941)*. Уложена католицькими священиками під проводом свого єпископа. Йорктон, накл. еп. ординаріату, 1941, стор. 333.

У цьому виданні подано загальний історичний нарис церковного життя в Канаді, а крім того теж подрібний опис праці монашеских Чинів та кожної парафії, з багатими статистичними даними так самих парафій, як теж й усіх священиків.

Доповненням для сх. Канади, Торонтської єпархії, яка щойно пізніше розвинулася, являється великий «*Альманах Торонтонської єпархії*» з р. 1964, стор. 752, в якому, крім загальної історії єпархії, подано теж подрібний опис усіх її парафій.

Рец. до останнього: А.В., «Зап. ЧСВВ», 1971, VII, стор. 176.

Пор. теж: *Перша Українська Католицька Митрополія в Канаді*. Вінніпег, Митр. Ординаріат, 1957, стор. 183. Зібрав о. С. Їжик.

Це збірник урядових документів, важніших промов, привітів та ін. матеріалів, що мають відношення до канонічної ерекції Вінніпезької митрополії, 3.XI.1956, та інтронізації першого в Канаді укр. кат. митрополита.

Пор. ще теж: Марунчак М.Г., *Історія Українців Канади*. Вінніпег, накл. Укр. Вільної Академії Наук в Канаді, 1968, т. I, с. 467.

Другий том друкується. Але, повна історія його вже появилася в англійському перекладі: *The Ukrainian Canadians: A History*. Winnipeg-Ottawa, Ukr. Free Academy of Sciences, 1970, pp. 792.

У цьому енциклопедичному виданні автор досить широко опрацював теж церковну ділянку українців в Канаді.

Багато матеріялу до історії Укр. Церкви в Канаді подав він теж в іншій своїй праці: *Студії до історії українців Канади*. Вінніпег, УВАН, 1964-1969, I-III, сс. 255, 544, 284, — зокрема в другому томі про суспільно-культурний ріст українців в Манітобі, та в третьому — про розвиток преси, літератури і друку.

Пор. теж його: *Змагання за незалежність Української Церкви в Канаді*. Вінніпег, накл. катедри св. Володимира й Ольги, 1966-1967, с. 100.

676. - *Українська Католицька Митрополія в Злучених Державах Америки*. Філядельфія, накл. Філяд. митрополії, 1959, стор. 306.

Крім урядових документів встановлення самої митрополії та Стемфордської єпархії, подано у цьому виданні короткий нарис Української Католицької Церкви в Америці, в укр. мові стор. 199-248, а в англ. 249-296. Автором цього нарису о. І. Сохоцький. При кінці поданий повний список усіх священників, які належали до митрополії.

Пор. теж: *Ювілейний Альманах Української Греко-Католицької Церкви у Злучених Державах з нагоди п'ядесятьліття її існування 1884-1934*. Філадельфія, «Америка», 1934, стор. 139.

У ньому зібрано багато матеріялу до історії укр. церковного життя в Америці.

Чимало його теж в іншому ювілейному виданні: *Пропам'ятна Книга, видана з нагоди 40-го ювілею Укр. Народного Союзу*. Джерзи Ситі, накл. УНС, 1936, с. 752.

677. - *Українці в Австралії. Матеріяли до історії поселення українців в Австралії*. Мельбourn, НТШ в Австралії, накл. Союзу укр. організацій в Австралії, 1966, стор. 862.

У цьому великому виданні про українські поселення в Австралії поміщено теж кілька більших статей про Укр. Католицьку і Православну Церкви:

ПРАШКО І., вп.: *Укр. Католицька Церква в Австралії і Новій Зеландії*, стор. 142-168; ЗАВАЛИНСЬКА С.: *Єпископські свячення о. др. І. Прашка*, стор. 142-168; ТЕОДОРОВИЧ А.О.: *Укр. Автокефальна Православна Церква в Австралії і Новій Зеландії*, стор. 169-198; ПРЕОСЯ. вп. Варлаам, стор. 199-200, 217-219; ЗАВАЛИНСЬКИЙ В.: *Товариство Студентів-Католиків «Обнова» в Австралії*, стор. 558-560; ЗАВАЛИНСЬКИЙ Є.: *Укр. католицька преса*. Багато матеріялу до церковного життя знаходиться теж в інших статтях. Видання збагачують численні ілюстрації.

678. - КУМАН А., *Churches as sources of unity and disunity among the Ukrainian-Americans* (Unpublished M.A. Dissertation) Columbia Univ. (Faculty of Political Science), 1942, p. 120.

Автор аналізує в історичному та соціальному плані Церкви й церк. організації серед укр. еміграції та визначає їхню ролью як чинник об'єднання чи роз'єднання (Пор. «Укр. Історик» 1971, 1-2, стор. 80).

679. - МАМЧУР S.W., *Nationalism, Religion and the Problem of Assimilation among the Ukrainians in the U.S.: A Study of the effect of old world minority status upon a minority group in the U.S.* (Unpublished PH.D. Dissertation) Yale Univ. (Dep. of Sociology), April 1942, p. 348.

Це соціологічна студія, в якій автор розглядає два чинники, які мали найбільший вплив та формували укр. групу, а саме: національна ідея і релігія. Досліджує теж процес асиміляції (Пор. «Укр. Історик» 1971, 1-2, стор. 80).

680. - WARZESKI W.C., *Byzantin Rite Rusins in Carpatho-Ruthenia and America*. Pittsburgh, Byz. Seminary Press, 1971, p. X+332.

Подає історичний нарис церковного життя на Закарпатті та поміж його емігрантами в Америці, зокрема наświetлює ролью гр.-кат. Церкви в житті закарпатської еміграції. Подавши коротку історію першої Ужгородської Унії 1646 р., довше зупиняється над церковною та політичною історією Мукачівської єпархії, зокрема над бурхливою церковною та політичною історією американської еміграції з цих сторін, які допроваджує до 50 років 20 сто-

річчя, а в заключенні до останніх років та до створення Мунгальської митрополії 1971 р. При кінці долучено 5 важливих документів з церковної й політичної історії, 2 мапи — з Карпатської України та Америки, та, крім обширної бібліографії, покажчик імен.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТИ

- 681.** - Казимира Б., *Монсіньор Аделяр Лянжевен і Україні*. Едмонтон, Бібл. Кат. Акції, 1952, стор. 31.

Це цінний причинок до історії укр. кат. Церкви в Канаді з такими розділами: Меморіал Монс. А. Лянжевена; Візитаційна поїздка о. В. Жолдака (1902-4) та Благословення церкви св. Миколая (1905).

- 682.** - Казимира Б., *Українська Католицька Церква та питання релігійної самобутності Українців у Канаді*. Матеріяли до історії Укр. Церкви. Зб. доповідей. «Наук. Зап. Укр. Вільного Унів.», Мюнхен-Рим-Париж 1969, т. 9-10, стор. 58-75.

Це короткий начерк початків, розвитку та сучасного стану Укр. Католицької Церкви в Канаді.

- 683.** - Казимира Б., *Перший Василіянин в Канаді*. Торонто, «Добра Книжка», 1961, стор. 37+3.

У брошурці подані короткі інформації про життя й діяльність о. І. Поливки ЧСВВ, який 21.X.1899 на короткий час приїхав до Вінніпегу і поробив старання, щоб збудувати там першу церкву й дати початок до зорганізування укр. кат. парафії.

- 684.** - Казимира Б., *Успіхи і Труднощі у великому замірі*. «Богословія» 33, Рим 1969, стор. 91-140.

На основі документів навітлює два проекти митр. А. Шептицького: для компактного поселення українців в Канаді та оснування монастиря ОО. Студитів. Головну роль в тих заходах відіграв о. Й. Жан, ЧСВВ, в рр. 1925-9. Залучені теж листи митр. А. Шептицького, його брата о. Климентія та о. Й. Жана.

685. - Ковалик В., *Церковно-релігійне життя українців в Аргентині*. «Ювіл. Альманах Життя», Апостолес, ОО. Василіяни, 1972, стор. 33-62.

Подає короткий історичний нарис про укр. кат. Церкву в Аргентині, а крім того на стор. 106-154 додана ще «Історія поселення у фотографіях» — майже всі з церковного життя: церкви, каплиці, парафіяльні дома, монастирі, школи, визначніші церк. діячі та багато групових.

686. - Купранець О., *Початки укр. католицької громади в Едмонтоні*. «Логос», Йорктон, 1961, стор. 202-213, 280-294.

На основі листів, денників та опублікованих споминів подає короткий нарис про укр. кат. громаду в Едмонтоні — до приїзду ОО. Василіян в р. 1902 та перші роки їхньої праці до 1906 р. При кінці залучена теж література.

687. - Ничка М., *Українська Католицька Церква у Вільному Світі*. Кал. «Світла», Торонто, ОО. Василіяни 1973, стор. 35-58.

Автор подає короткі інформації про церковне життя українців католиків та їхній сучасний стан у всіх країнах на еміграції. Про укр. церковне життя в Аргентині подано окремо: о. В. Ковалик, «*Українці в Аргентині*», стор. 99-105, так само окремо й про Англію: о. С. Вівчарук, «*Наша Церква за Ля-Маншем*», стор. 106-110. Крім того у статті «*Монаші Чини на службі Укр. Церкві й народові*» (стор. 65-78) М. Ничка подає коротку історію та сучасний стан усіх монаших Чинів, які працюють для українців на еміграції.

- 687/2. - Оленьчук М., *В обороні Правди*. Збірка статей. Причинки до історії Української Католицької Церкви в Канаді. Йорктон, вид. ОО. Редемптористів, 1971, с. 63.

Автор висвітлює деякі дискусійні моменти з церковної історії в Канаді, які були предметом полемічних писань.

688. - BÉLANGER L.E., *Les Ukrainians catholiques du rit grec-ru-thène au Canada*. Québec, Les Cahiers canoniques de Laval, n. 3, 1945, p. 56.

У розвідці поданий короткий нарис про українців католиків

в Канаді: про їхнє поселення, небезпеки, сучасну організацію та правні основи існування церковного життя.

689. - DELAERE A., *Memoire sur les tentatives de schisme et d'hérésie au milieu des Ruthènes de l'ouest Canadien*. Québec, L'Action Social, 1908, p. 48.

Автор, редемпторист сх. обряду, який працював між українцями в Канаді, описує заходи православних та протестантів, які старалися перетягнути до себе емігрантів з Галичини.

690. - GRIGORIEFF D., *The Historical Background of the Orthodoxy in America*. St. Vladimir's Seminary Quarterly, v. V, 1-2, New York 1961, p. 3-53.

Автор трактує властиво про Російську Прав. Церкву в Америці, до якої, однак, пристало чимало й українців-католиків, тому у статті багато теж матеріялу й до історії Укр. Церкви в Америці.

691. - GULOVICH S., *The Rusin Exarchate in the U.S.* « The Eastern Churches Quaterly », Ramsgate 1946, 8, p. 459-486.

У статті автор подав короткий перегляд про організацію і сучасний стан тоді ще Питсбурзького Екзархату для виходців з колишньої Угорщини.

692. - РЕКАР A., *Our Past and present. Historical Outlines of the Byzantine Ruthenian Metropolitan Province*. Pittsburgh, Byz. Seminary Press 1974, p. VIII + 60.

В короткому популярному нарисі подаються найважливіші відомості до історії Мунгальської (Питсбурґ) митрополії в Америці: про єпархії, з яких походять вихідці, які становлять теперішню Мунгальську митрополію, її початки, розвиток та досягнення, з короткими життєписними даними усіх її єпископів.

693. - SABOURIN J.AD., *Les Catholiques Ruthènes. Leur situation actuelle dans la Diocese de S. Boniface*. Paroisse - L'Ecole - Le journal - Motifs d'esperer. Québec, imp. « L'Événement », 1909, p. 16.

L'Apostolat chez les Ruthènes au Manitoba. Est-il prudent de s'y engager? Québec, L'Action Social, 1911, p. 38.

(Mémoir confidential). *Sur le travail fait au milieu du Ruthènes par les prêtres seculiers*. Sifton 1917, p. 16 (pro manuscripto).

В першій брошурці дає короткий начерк про тогочасний стан церковної праці серед українців католиків в дієцезії св. Боніфатія, тобто в теперішньому Вінніпегу та околиці. В другій — про досвід з дотеперішньої праці, а в третій про працю серед українців католиків дієцезальних священників.

- 694.** - SCOTT W.L., *Eastern Catholics with special reference to the Ruthenians in Canada*. Toronto, Cath Truth Soc., s.d., p. 47. *The Ukrainians. Our most pressing problem*. Toronto, Cath. Truth Soc., (1931-2), p. 64.
Catholic Ukrainian-Canadians. «Dublin Review», London, vol. 202, April 1938, pp. 281-290.

В першій брошурці подано загальні відомості про східні обряди, зокрема про українців в Канаді, про яких подібні відомості дає і в третій статтейці. У другій же розвідці займається самою проблемою українців, яка до того часу не була належно розв'язана.

- 695.** - SENYSHYN A., *The Ukrainian Catholics in the United States*. «The Eastern Churches Quaterly», Ramsgate 1946, 8, pp. 439-458.

Подає короткі загальні дані про постання зорганізованого церковного життя серед українців католиків в Америці та про тогочасний актуальний стан.

11. — УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА В СОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

- 696.** - BRUNELLO A., *La Chiesa del silenzio*. Roma, Ed. Paoline, 1953, pp. 326.

Між іншими Церквами автор представляє теж стан Укр. Церкви, хоч не зовсім задовільно, головню з політичного боку.

Рец.: А.Г. Великий, «Зап. ЧСВВ», Рим 1971, т. VII, стор. 631-645.

Пор. теж: GALTER A., *The Red Book of the Persecuted Church*. Westminster, Md., Newman Press, 1958, p. 391.

697. - DE VRIES W., *Christentum in der Sowjetunion*. Heidelberg-Webstadt, Kemper Verlag 1950, S. 240.

Це збірна праця шістьох професорів Папського Східного Інституту в Римі (А. Амман, В. Де Вріс, С. Тишкевич, Б. Шульце і Й. Ольшр), які під різними аспектами представили стан християнства в СРСР, отже теж і на українських землях. В більшості праця доведена до 1948 р. Первісно ця праця появилась в італійській мові 1948 р. під заголовком «*Il Cristianesimo nell'Unione Sovietica*», Roma, ed. «Civiltà Cattolica», pp. 391.

Пор. теж: CURTISS, JOHN SKELTON, *Russian Church and the Soviet State, 1917-1950*. Boston, Little Company, 1953, p. 386.

698. - DUSHNYK W., *Martyrdom in Ukraine. Russia denies religious freedom*. New York, The America Press, 1947, p. 45.

Автор в популярній формі, хоч покликуючись на численні новіші джерела, представляє сучасний стан Української Церкви на рідних землях.

699. - HRYNIOCH I., *The destruction of the Ukrainian Catholic Church in the Soviet Union*. New York, Research a. Publications Association, 1960, pp. 120.

Автор подає коротку історію ліквідації Укр. Католицької Церкви в Західній Україні в pp. 1944-1946.

Пор. теж: MYKULA W., *La Religion et l'Eglise en Ukraine sous le régime communiste russe*. Paris, ed. de l'Est Européen, 1971, p. 80.

700. - KOLARZ W., *Religion in the Soviet Union*. London, McMillan & Co., 1961, pp. XII+518.

У цій об'ємистій праці автор насамперед з'ясовує факт, що релігії в Радянському Союзі mimo всього однак не знищено, хоч вона продовжує своє існування в дещо інших формах. Відтак обговорює усі релігії, представляючи їхній сучасний стан, при чому

теж чимало уваги присвячує Укр. Церкві, православній та католицькій. При кінці поміщено таблицю усіх народів СРСР та їхнє віровизнання, а теж показчик імен, місцевостей та предметний.

Пор. теж: SPINKA M., *Church in Soviet Union*. N. York, Oxford Univ. Press, 1956, p. 179.

701. - LUZNYCKY G., *Persecution and destruction of the Ukr. Church by the Russian bolsheviks*. New York, The Ukr. Congress of America, 1960, pp. 64.

Це короткий популярний нарис про переслідування та нищення Української Церкви в останніх десятиліттях.

702. - McCULLAGH F., *The Bolshevik Persecution of Christianity*. London, J. Murray, 1924, pp. XXII+401 (2 edition).

Автор говорить загально про переслідування християнства в СРСР, однак все сказане відноситься теж і до Церкви на укр. землях. При кінці подано теж багато документів та показчик імен. В польському перекладі праця появилася в Кракові 1924, стор. 470, а в німецькому в Падерборні 1926, стор. XVI+367.

Пор. теж: MAC EGIN, GARY: *Communist War on Religion*. New York, Devin-Adair, 1951, p. 264.

703. - MYDŁOWSKY L., *Bolshevist Persecution of Church and Religion in Ukraine 1917-1957*. London, Ukr. Publishers Ltd, 1958, pp. 36 (Informative Outline).

Це короткий інформаційний нарис про переслідування Укр. Церкви на рідних землях в рр. 1917-1957.

704. - PISONI E., *Nuovi Martiri Cristiani*. Milano, Ed. riunite, 1951, p. 276.

Автор представляє переслідування Церкви в останніх часах, в тому теж і на укр. землях, і вірніше від тогочасних чужих авторів.

Рец.: А.Г. Великий, « Зап. ЧСБВ » Рим 1948-1953, т. I, 631-645.

705. - VERKHOVYNETZ M., *Demolition of ukrainian churches in « Polish People's Republic »*. Pittsburgh, Ed. « Ukr. Narodne Slo-

vo », 1960, p. 116 (Based on authenticated documents of a polish scholar).

Це збірка матеріалів в укр. мові про нищення українських церков на землях, які після останньої війни припали до Польщі. Всі дані базуються на матеріялах, що були опубліковані в польському журналі « *Ochrona Zabytków* », Kwartalnik, wydawany przez Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki i Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Warszawa 1957, rok X, N. 2 (37), та на основі інших провірених джерел.

706. - VILNIUS C., *La Croce all'ombra della cortina di ferro*. Brescia, Marcelliana, 1952, pp. 218.

Між іншими автор подає теж короткий нарис переслідувань Української Церкви, хоч, на жаль, досить баламутно.

Рец.: А.Г. Великий, « Зап. ЧСВВ » Рим 1948-1953, т. I, стор. 631-645.

Пор. теж: SCHUSTER G.N., *Religion behind the Iron Curtin*. N. York, MacMillan, 1954, p. 231.

707. - *La Chiesa del Silenzio Guarda a Roma*. Roma, ed. Ferrari, 1957, pp. 489.

Разом з іншими Церквами, зокрема добре та вірно представлена ситуація Укр. Церкви на рідних землях, як теж на еміграції.

Рец.: І. Назарко, « Зап. ЧСВВ », Рим 1958, т. III, стор. 295-7.

708. - *Primi Incatenati. Libro bianco sulla persecuzione religiosa in Ucraina*. Roma 1953, pp. 80.

Після короткого загального введення, представлено у цій невеликій праці переслідування, яких в соціалістичних країнах зазнали Укр. Православна, а головнo Укр. Католицька Церква. При кінці додано порівняльну таблицю з року 1939 із станом Церкви в році 1952 та кілька важливіших документів.

1953 р. ця праця появилася в Римі в англійському перекладі, доповнена деякими новими документами (стор. 114); з цього поширеного англійського видання 1956 р. зроблено український переклад, а в р. 1957 еспанський — оба в Буенос Айрес, Аргентіна. Німецький переклад появилася в Мюнхені 1959 р.

Коротка згадка про це видання появилася в «Зап. ЧСВВ», Рим 1948-1953, т. I, стор. 663-4, а довша рецензія о. С. Гарванка в «Логос», Йорктон, Канада, 1953, стор. 55-58.

709. - Жуковський А., *Сучасний стан релігії й Церкви під Совітами, зокрема в УССР*. «Релігія в житті українського народу» — Записки Н.Т.Ш., т. 181, Париж-Рим-Мюнхен, 1966, стор. 39-64.

Служить добрим доповненням до попереднього видання, подаючи сучасний стан Укр. Прав. та Укр. Католицької Церкви, численні статистичні дані, теж Російської Церкви та інших сект.

12. — УСТРІЙ — СОБОРИ — ВНУТРІШНЄ ЖИТТЯ ЦЕРКВИ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

710. - Васильєв В., *Історія Канонизації Русскихъ Святыхъ*. «Чтенія», Москва 1893, 3, ст. 4-256.

Спочатку автор подає загальні відомості про канонізацію в Грецькій та Руській Церкві до Макарієвих Соборів 1547 і 1549 рр., відтак описує самі Собори та канонізації на них, з вичисленням проголошених Святих, і їхнє почитання. Далі продовжує опис до кінця 17 сторіччя й коротко до останніх років.

711. - Голувинський Е., *Історія Канонизації Святыхъ въ Русской Церкви*. Москва 1902, стор. 600.

У цій великій праці автор подає історію канонізації Святих спочатку в Грецькій, відтак широко в Руській Церкві, зокрема пізніше в Російській. Цінні в тому виданні багаті списки Святих, канонізованих і тих, яких такими уважали й почитали, без офіційальної канонізації. Між ними знаходяться теж Святі Укр. Церкви. На початку праці наведена багата бібліографія й джерела, а від стор. 373 документи, які мають відношення до праці.

712. - Горчаковъ М.И., *О земельных владѣніяхъ всероссійскихъ митрополитовъ, патріарховъ і св. Синода* (988-1738). Спб, тип. А. Траншеля, 1871, стор. (2)+2+588+252 (документи).

Автор опрацював історію церковних дібр та подав їхній опис — від початків християнства до пол. 18 сторіччя. В більшості це відноситься до Російської Церкви й про добра Укр. Церкви мало. В Додатку помістив ще багато документів.

713. - Діанинъ А., *Малорусское Духовенство во второй пол. XVIII вѣка* (по пунктамъ малороссійскаго духовенства, предоставленнымъ въ Екатеринскую комиссію для составленія новаго уложенія). «Труды КДА», Київъ, 1904, 8, стор. 589-628; 9, 109-159.

На основі пунктів з р. 1767 за Катерини II, які виготовило «малоросійське» духовенство, описав правне положення духовенства в Україні в другій половині 18 сторіччя: особисті права духовенства, економічні, громадянські, права перед трибуналами, його освіту та засоби утримання.

Стаття появилася теж окремим виданням — стор. 91.

714. - Завьяловъ А.А., *Къ исторіи отобранія церковныхъ имѣній при императрицѣ Екатеринѣ II*. «Хр. Чт.» Спб., 1899, I, с. 260-281, 508-534; II, с. 39-66, 229-254, 467-500, 573-608, 799-841, 1006-1038.

Після довшого викладу про походження та характер церковних дібр, далі автор передає досить обширну історію про реформу церковних дібр, яку переведено за Катерини II, теж і на українських землях.

Пор. теж його доклад на оборону дисертації: *Къ вопросу объ имуществѣхъ церковныхъ*. Там же, 1901, I, с. 113-135.

715. - Завитневичъ В.З., *Палинодія Захаріи Копистенскаго и ея мѣсто въ исторіи Зап.-Русской полемики XVI и XVII вв.* Варшава, тип. Варш. учебного округа, 1883, стор. VIII+400+75.

Автор подає опис історичних відносин тих часів, широкий огляд полемічної літератури при кінці 16 і на початку 17 сторіччя — до появи «Палінодії». Після того представлені життя та діяльність З. Копистенського, вкінці ж опрацьований сам його

твір, головню у відношенні до « Оборони Унії » Л. Кревзи. Праця ґрунтується на самих полемічних творах, до яких в тому часі майже не було літератури, тому мало її в цій праці. Видання, однак, без показчиків.

Пор. теж його реферат на цю тему: *О значеніи западно-русской богословско-полемической литературы конца XVI и нач. XVII в. и мѣсть, занимаемое въ ней Палинодіей Захаріи Копистенскаго.* « Хр. Чтеніе » 1884, I, стор. 225-238.

716. - Заикинъ В., *Участіе свѣтскаго элемента въ церковномъ управленіи, выборное начало и « соборность » въ Кіевской митрополіи въ XVI и XVII вѣкахъ.* Варшава, Синодальная тип., 1930, стор. 162.

Праця раніше була друкована в « Воскресное Чтеніе », VII, чч. 22, 23, 26-7, 33-36, 38-9, 41-44. У ній представлені: Участь світських у церковній управі в давніших часах, в півп.-зах. Русі в 14-15 ст., та в 15-17 сторіччях на українських та білоруських землях. Відтак автор описує т.зв. право патронату, зокрема королівське право подавання вищих церковних гідностей, опіку православною міщанством над Церквою, роль церковних Братств, Екзархество в Київській митрополії в 16-17 ст., Церковні Собори, релігійну боротьбу за митр. Й. Борецького, і вкінці відродження за П. Могили.

Рец.: Генрик Ціховський в « Зап. ЧСВВ » 1932, IV, 1-2, стор. 378-385. А. Ішак в « Богословія » 1932, 10, стор. 321-3. « Przegląd Powszechny », t. 190, 125; « Przewodnik Hist.-prawny » 1931, 2-3; « Orientalia Christ. » XXII, 261.

717. - Іларіон митр. (І. Огієнко), *Канонізація Святих в Українській Церкві.* Вінніпег, « Укр. Культура », 1965, стор. 221.

Праця задумана як богословський трактат, хоч таким він не вийшов.

718. - Каптеревъ Н., *Свѣтскіе архіерейскіе чиновники въ древней Руси.* Москва, тип. « Современ. Изв. », 1874, стор. (4)+326+(4).

Подає історію постання в старій Русі єпархіяльних та митрополічних урядовців, вибраних з мирян, відтак подрібно описує оподинокі уряди-зайняття, їхні впливи і вкінці їхнє зникнення.

719. - ЛАГОТА Г., *Три Синоди Перемишські в XVI-XIX ст.* Перемишль, Тов. «Єпархіяльна Поміч», 1939, стор. 178.

У праці подана історія та декрети єпархіяльних Перемишських Синодів з рр. 1693, 1740 та 1818, як теж єпархіяльних Зборів у Валяві в рр. 1756, 1764, 1765, 1780 та 1783. В Додатку поміщено ще окремо деякі Декрети, перший статут дяковчительського Інституту в Перемишлі та Статут Священничого Товариства.

720. - ЛЕВИЦЬКИЙ Я., *Перші Українські Проповідники і їх Твори.* Рим, вид. Укр. Кат. Унів. ім. св. Климента Папи, 1973, стор. 188. (Праці Гр.-Кат. Бог. Академії т. 35). Друге видання.

На початку подана коротка історія розвитку проповіді в домонгольській добі, відтак короткі життєписи Луки Жидяти, Теодосія Печерського, м. Іларіона, Кліма Смолятича та Кирила Турівського з характеристикою та змістом їхніх поучень. Після того наведено тексти їхніх наук, з додатком деяких безіменних.

721. - ЛОТОЦЬКИЙ О., *Автокефалія.* Варшава, в-во Укр. Наук. Інституту, 1935-1938, тт. I-II, стор. 208; IV+560.

Перший том цієї праці появився насамперед в польській мові у Варшаві 1932 року, у видавництві «Towarzystwa dla Badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu».

Українське видання цього тому з р. 1935 — тільки з незначними змінами. Другий том появився лише в укр. мові. Був передбачений ще третій том, але, на жаль, із-за війни не встиг вже явитися.

У I-му томі автор подає засади автокефалії крайових Церков, в другому — історичні факти, якими ті засади переведено в конкретні форми устрою поодиноких автокефальних Церков. Один з розділів в цьому другому присвячений зокрема Укр. Православній Церкві. Праця оснований на багатому джерельному матеріалі. При кінці II-го тому подана теж багата бібліографія та іменний покажчик.

Оба томи перевидано офсетним друком в Римі в 1960 рр.

Пор. теж його: *Церковно-правні основи автокефалії.* «Elpis», Warszawa 1931, 5, str. 58-71. Стаття появилася теж окремою відбиткою (Варшава 1931, стор. 16).

- 722.** - Лотоцький О., *Українські Джерела Церковного Права*. Варшава, в-во Укр. Наукового Інституту, 1931, стор. 320.

У праці подано систематичний огляд українських джерел церковного права, так джерела внутрішні — самої Церкви, як теж зовнішні — державних властей. До Берестейської Унії 1596 вони спільні для Укр. Православної та Католицької Церков. Після того автор розглядає тільки джерела Укр. Православної Церкви, а джерела Укр. Католицької Церкви тільки ті та тоді, коли вони були зв'язані з певними фактами життя теж Православної Церкви. При кінці — резюме у польській та французькій мовах.

Рец.: В. Заїкин в «Зап. ЧСВВ» 1935, IV, 1-2, стор. 417-431, як теж в «Kwartalnik Historyczny» 1932, 397-409. А. Іщак в «Богословія» 1932, 10, 323-328.

Цю працю перевидано офсетним друком в Римі в 1960 рр.

- 723.** - Малышевский И., *Кієвскіє Церковные Соборы*. «Труды КДА», Київ 1884, 12, стор. 487-538.

Подає короткий опис церковних Соборів в Києві в рр. 991, 996, 1051, 1072, 1089, 1091, 1096, 1113, 1115, 1147, 1157, 1162, 1168 та 1170-1. Відомості про них скупі, бо не заховалося з них ні актів ні декретів. Після того церковні Собори в Києві були аж в рр. 1621, 1627, 1628, 1629, 1640 та 1691 і останній виборчий Собор в р. 1708. Відтак Соборів вже не було — їх заступив «Святіший Синод».

- 724.** - Маркевичъ Г., *Выборное начало въ духовенствѣ въ древне-русской, преимущественно юго-западной Церкви, до реформы Петра I*. «Труды КДА» 1871, 8, 225-273; 9, 484-550.

Описавши подібну практику в первісній Церкві, подає історію виборного принципу в давній Руській Церкві — до монгольських наїздів, відтак в пол.-західній Церкві, отже на укр. землях. Окремо описує спосіб вибору митрополитів, єпископів та настоятелів монастирів, як теж серед білого духовенства.

- 725.** - Милютинъ Вл., *О недвижимыхъ имуществѣхъ духовенства въ Россіи*. «Чтенія», Москва 1859, IV; 1860, III, IV; 1861, II, стор. 571+8.

Автор широко опрацював тему про матеріальні добра, які були в посіданні духовенства: їхнє походження, інвентарі, вжи-

вання, адміністрацію, матеріальні привілеї і пізніші зобов'язання та відношення державної влади до церковних дібр — аж до Петра I. В більшості це відноситься до Московської Церкви, але частинно подає такий же опис теж в Укр. Церкві.

Про монастирі, монастирські добра та монастирське життя пор. теж: KLUTSCHENSKIJ W., *Geschichte Russlands*, II. Berlin, Obelisk-Verlag, 1925, S. 256-302.

Про приходи та розходи Переяславської катедри 1771-6 зібрав деякі дані П.-ко Вл. у «Київській Старині» 1905, 10, відділ II, с. 1-5, а статистичні дані про церкви та прав. населення в «Малоросії» 1780 р., там же стор. 7-8.

726. - Мякотинъ В.А., *Очерки соціальной исторіи Украины въ XVII-XVIII вв.* Прага, 1924-1926, т. I, вып. I-III, стор. 288, 266, 220.

При описові розвитку соціальних відносин в Україні в 17-18 ст., чимало уваги присвячує автор зокрема монастирським добрам та монастирському життю.

Рец.: О. Грушевський в «Україна» Київ 1926, 4, стор. 144-6.

727. - Папковъ А., *Древне-русскій приходъ*. Краткій очеркъ церковно-приходской жизни въ восточной Россіи до 18 в. и въ западной Россіи до 17 в. «Богословскій Вѣстникъ», Сергієвъ Посадъ, 1897, 2, II отд., ст. 251-284; 3, 373-395; 4, 42-67.

Подано короткий опис церковно-парафіяльного життя, в більшості з північної і західної Росії та Білорусі, але теж з частими виразними відкликами до південно-західних, отже українських земель, і навіть з описом Галицьких Братств.

Пор. теж: Знаменскій П., *Приходское духовенство въ Россіи со времени реформы Петра*. Казань 1873 і його: *Положеніе духовенства въ царствованіе Екатерины II и Павла I*. Москва 1880.

728. - Пѣнкевичъ С., *Топографія нынѣшней Кіевской епархіи въ XVII в. по Андрею Целларію*. Кієвъ 1877, ст. 136 (Съ картою Кіевской епархіи).

На основі видання «Опис Польщі», що в латинській мові появився 1659 р. в Амстердамі (Regni Poloniae magnique ducatus

Lithuaniae omniumque regionum novissima descriptio), подає автор опис Київської землі, зокрема за станом її церков, монастирів та релігій, додаючи широкі власні пояснення.

- 729.** - Подвисоцкій П., *Западно-русскія полемическія сочиненія по вопросу о возстановленіи православной іерархіи въ зап. Руси въ 1620 году*. Могилевъ Губ., тип. І.Б. Клаза и Л. Кагана, 1915, ст. VI+338.

Подає загальні відомості про полемічну літературу, описує історію відновлення Теофаном православної єрархії в 1620 р., відтак головну увагу присвячує полемічній літературі, яка постала на тому тлі: її причинам, характеристиці важливіших творів, подаючи теж їхній зміст та наświetлюючи важніші в них проблеми. Використав багато джерел, але праця без показчиків.

- 730.** - Покровскій И., *Русскія епархіи въ XVIII вѣкѣ: открытіе, составъ и предѣлы*. «Прав. Собесѣдникъ» 1907, I, ст. 104-119, 274-304, 531-560, 828-858; 1908, I, 499-512, 588-595; 1909, II, 310-323, 441-466, 574-594; 1911, I, 641-673, 756-776; II, 249-264, 367-387, 395-413, 532-592, 808-826; 1912, I, 383-389; II, 746-772, 902-929; 1913, I, 126-168, 313-336, 957-979; II, 17-97.

Автор подав у цій великій праці широкий опис про відкриття, стан та границі поодиноких єпархій в 18 ст. — після реформ Петра I, Регламенту, установлення святішого Синоду, установлення духовних штатів та пристосування єпархіяльного устрою до політично-губернського поділу. Спочатку цей опис відноситься тільки до російських єпархій, до яких, однак, входили тоді Білгород, Харків, Суми, Ахтирка, Із'юм та Бахмут. Від річника 1913 такий же опис подає Київської митрополії: про її стан в рр. 1685-6, підчинення її Московському патріярхатові, границі при кінці 17 і поч. 18 ст., про установлення Переяславського вікарівства (1700), відтак Переяславської і Бориспільської єпархії (1733), число церков і монастирів, власних і заграничних; далі такий же опис Чернігівської і Новгородсіверської єпархій, і стан «малоросійських» єпархій 1764 до 1775 р., у зв'язку з відкриттям Слав'янської єпархії (1775); вкінці теж про «заграничні» єпархії в 18 ст. — під Польщею та стан після поділів Польщі, з відкриттям Брацлавської і Подільської та Житомирської єпархій.

731. - Покровский И., *Русскія епархіи въ XVI-XIX вв. Ихъ открытіе, составъ и предѣлы. Опытъ церк.-историческаго, статистическаго и географическаго послѣдованія. Т. I: XVI-XVII вв.* Казань, тип. имп. Унив., 1897, с. 534+VI+X+XLVIII.

Подібний опис як у попередній праці подає автор теж у цьому виданні, тільки за 16 і 17 сторіччя. У другій частині його, на стор. 388-502, багато зокрема уваги присвятив теж українсько-білоруській Церкві в 16-18 ст., подаючи загальний її опис та опис її становища. При кінці подано теж список монастирів з короткими історичними і загальними даними, загально-орієнтаційну таблицю історичного розвитку поодиноких єпархій — від заснування до к. 17 ст., та велику географічно-церковну карту.

Пор. теж його: *Значеніе высшей русской іерархіи и историческія условія ея служенія Церкви и государству до XVIII в.* «Прав. Собесѣдникъ», Казань 1898, I, с. 429-463.

732. - Полонська-Василенко Н., *Історичні Підвалини УАПЦ*. Рим, «Записки ЧСВВ», 1964, стор. 126.

Авторка, знана історичка, православна, подає опис змагань Укр. Прав. Церкви до осягнення своєї автокефалії. В княжі часи вона вдовольнялася фактичною автономією. Змагання до осягнення більшої незалежності набирали конкретніших форм за часів Литовсько-Української держави, не залишаючи їх і після підчинення Московській патріархії, доводячи їх у 1920 рр. до проголошення повної автокефалії, хоч не визнаної іншими Церквами. На початку подала теж відносну літературу, а при кінці покажчик імен.

733. - Ситкевичъ А., *Уніатскіе катедральныя капитулы въ XVIII вѣкѣ*. «Хр. Чтеніе», Спб, 1904, 9, 320-354; 10, 510-534; II, 680-702; 12, 819-834.

Подавши начерк про стан та діяльність білого духовенства, про піднесення його формування та про унійних діячів з-посеред них, як теж про боротьбу з чернечим клиром, далі описано організацію катедральних капітул по різних єпархіях, зокрема Львівської, їхній розвиток, вкінці їхній занепад і його причини.

На римському університеті Урбана (Пропаганди) знаходиться в машинописі на цю ж тему докторська дисертація під заголовком:

МАКУШ В., *De capitulis cathedralibus in Ecclesia Ruthena*. Roma 1943, pp. X+184.

734. - ТРЕГУВОВЪ С., *Религіозный бытъ русскихъ и состояніе духовенства въ XVIII в. по мемуарамъ иностранцевъ*. «Труды КДА» 1884, II, 210-243, 321-356, 481-544; III, 44-85, 189-222.

Цей опис подано на основі спогадів та записок чужинців, які перебували в Москві та Петрограді. У ньому спершу описується релігійний побут загалу, відтак становище духовенства, про патріархію, святий Синод, загалом про біле й чорне духовенство та їхній матеріальний стан. До Укр. Церкви має тільки посереднє відношення.

735. - Хойнацкій А.Т., *Западнорусская Церковная Унія въ ея Богослуженіи и обрядахъ*. Кієвъ, изд. Кієвопечерской Лавры, 1871, стор. VII+475.

Подавши насамперед історію розвитку уніятських богослужень та видання богослужебних книг, автор далі подає подрібний опис всіх літургічних книг, які до того часу появилися в Католицькій Укр. та Білоруській Церквах, відмічаючи ці зміни, які в тих виданнях зайшли після Унії з Римом.

736. - Хрустцевичъ Г., *Исторія Замойскаго Собора (1720)*. Вильна, оттискъ изъ Епарх. Вѣдомостей, 1880, стор. 305.

Автор з російсько-прав. становища насвітлює Замойський Собор з р. 1720. Однак, про цей Собор мова тільки в четвертому розділі, в інших увага присвячена Василіянам, «латинізації» і положенню Прав. Церкви в Польщі та Литві перед і по Соборі.

Пор. теж: Амвросій архим., *Взглядъ православнаго на Замосцьскій Соборъ, бывший въ 1720 г.* «Труды К.Д.А.» 1862, II, 8, с. 396-427.

737. - Чуватий М., *Про правнс становище Церкви в Козацькій державі*. «Богословія» 1925, Львів, т. III, стор. 19-53, 181-203.

У статті описані: великий, рішальний вплив громади (не держави) в церковних справах, участь мирян в настановленні митро-

политів, єпископів, ігуменів й парохів, адміністрація церк. добрими, т.зв. « церковні » люди, привілеї духовенства, церк. судівництво та його компетенції.

738. - Щеглова С.А., « *Богогласникъ* ». *Историко-литературное исследование*. Київ, 1918, стор. IX+347. Відбитка з « Університетскія Извѣстія », 1917, 1-10.

Після перегляду літератури і її висновків, авторка наперед подає Почаївські видання Василян (19-42), далі обсліджує відношення Богогласника до рукописних укр.-руських і польських друкованих збірників та релігійних пісень; далі описує сам Богогласник (63-168), редакційну працю видавців, авторів його пісень та джерела цих пісень (169-316), історичний, католицький і православний елементи в них та долю пісень Богогласника в народному середовищі. В закінченні подає ще висновки свого досліджу.

Рец.: А. Лобода в « Зап. Іст.-філ. Відділу », Київ 1919, стор. 124-129.

Пор. теж: Пасічинський Т., *Історичний огляд церковного співу на Руси*. « Католицький Вєхід », Львів 1906, III, с. 55-65, 130-136.

739. - *О Монашествѣ Епископовѣ*. « Правосл. Собесѣдникъ », Казань 1863, I, 442-475; II, 99-155; 193-342.

З'ясувавши стан у сх. Церкві, в якій від 3-го сторіччя ідея єпископства була нероздільно зв'язана з монашеством, хоч і без окремого канону, далі описує практику в руській Церкві, зокрема різні погляди в цій справі в 2 пол. мин. сторіччя.

740. - *Состояніе русскаго духовенства въ XVIII ст.* « Прав. Собесѣдникъ », Казань 1862, II, стор. 16-40, 173-206.

Автор описує, як духовенство, яке до того часу не творило ще стану, почало в 18 ст. окремо формуватись, унормувавши допущення до дух. стану. Далі розглядає приготування духовенства в Духовних Академіях.

741. - BARAN A., *Metropolia Kioviensis et Eparchia Mukačoviensis*. Roma, « Analecta OSBM », 1960, pp. XII+112.

У цій праці подана коротка історія постановня Мукачівської єпархії, а відтак головна частина її присвячена представленні від-

носин між тією єпархією та Київською митрополією, перед і по Берестейській Унії. Третя частина присвячена намаганням прилучитись до Київської митрополії, хоч вони не мали успіху й 1718 Мукачівська єпархія стала залежною від мадярських примасів. В Додатку автор доводить, що декрети Замойського Собору зобов'язують теж на терені Мукачівської єпархії. Праця ґрунтується на багатьох архівних джерелах, частинно навіть ще не опублікованих, як теж на поданій на початку бібліографії.

Рец.: Р. Хом'як в «Логос» 1963, 74-5.

742. - WILANYCH Io., *Synodus Zamostiana a. 1720* (Eius celebratio, approbatio et momentum). Romae, «Analecta OSBM», 1960, pp. XVI+128.

Праця написана на основі не тільки оприлюднених документів та літератури, а передусім на основі архівних документів, про які не знали попередні дослідники. Найперше автор трактує про причини скликання Собору, про справи, які на ньому були запропоновані, перебіг його, а відтак опрацював усі його декрети, зокрема теж силу декрету, яким його постанови були апробовані Апостольським Престолом. На початку подана бібліографія, зокрема джерела, опубліковані та архівні.

На римському університеті Папи Урбана (Пропаґанди) знаходиться в машинописі подібна докторська дисертація під заголовком: SIAROK S., *De Synodo Zamosciana Ruthenorum habita a. 1720. Eius causae, celebratio, decreta de re theologico-sacramentali et approbatio*. Roma 1937, p. IX+111.

Про цей же Собор на Католицькому Університеті в Люблині, Польща, виготовлено наступну маґістерську працю: KOMOSIŃSKI Z., *Prowincjonalny Synod Rusko-unicki w Zamościu 1720 r.* Lublin 1968, str. 140 (в машинописі).

743. - BOVÁK A., *De iure patronatus supremi quoad Ecclesiam Ruthenicam in Hungaria*. Romae, Off. Libri Catholici, 1943, pp. 102.

Після вступного наświetлення проблеми патронату в загальному, у другій та третій частині з'ясовується практика номінації русько-українських єпископів та каноніків в Мадярщині. Праця ґрунтується на архівних джерелах та літературі, які подано на початку

видання. В Додатку наświetлено ще існування при катедральних церквах т.зв. крилосів-капітул.

744. - СНИМУ Н., *De Figura Iuridica Archiepiscopi Maioris in Iure Canonico Orientali Vigenti*. Romae, «Analecta OSBM» 1968, p. 222.

У праці представлена з правничого боку особа Архiepіскопа, який, подібно як патріарх, є головою якоїсь Церкви. В лат. мові прийнято називати його, для відрізнєння від інших архієпископів, терміном «maior». Автор подав історичний розвиток постання цього титулу й уряду, перевів порівняння з патріярхами, митрополитами, як теж описав його вибір, права, обов'язки та привілеї. У праці говориться загально про Архiepіскопів, хоч є теж окремі згадки про Архiepіскопа Укр. Церкви, однак, тому що досі в Кат. Церкві, крім Львівського, немає іншого такого виразно визнаного Архiepіскопа, тому все сказане в праці прямо відноситься до нього. Праця основана на багатій літературі, зокрема на науковому викладі східного церковного права.

745. - DIACZYSZYN P., *De Basilio Suracensi prout Theologo et Polemista Anticatholico*. Romae, Off. Libri Cath., 1944, pp. 59.

Це частина докторської дисертації про одного з антикатолицьких полемістів, зокрема про його твір «Про одну правдиву православну віру».

746. - ISČAK A., *De Zacharia Korystenskyj eiusque «Palinodia»*. «Богословія», Львів, 1930, стор. 161-196; 1931, стор. 64-106, 219-234, 325-356; 1932, стор. 7-26, 101-133.

Подавши коротку історію твору та його зміст, автор зокрема переводить аналізу його аргументів, порівнюючи їх з писаннями відступника Марка Антонія Господниича, доводячи велику залежність від нього. Праця, однак, не закінчена.

- 746/2. - JAWŁONOWSKI A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VII, VIII, XI. Ziemia Ruskie: Ruś Czerwona, Wołyń i Podole, Kijów-Bractaw*. Warszawa, Ge-

bethner i Wolf, 1902, 1889, 1897, str. (12)+252+XLII+XVIII+72; II+128+307+XLVI; (8)+736+LX.

Atlas Historyczny Rzeczypospolitej Polskiej, wydany z zasiłkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Dział II-gi «*Ziemie Ruskie*» *Rzeczypospolitej*. Warszawa-Wiedeń 1899-1904, druk. c. i k. wojskowo-geograf. zakładu w Wiedniu, str. 4+17 kart.

В обох працях автор бере під увагу земельні добра на українських землях, подаючи їхній опис, статистичні дані, зокрема їхню приналежність — між ними теж ці мастки, які належали до української Церкви.

747. - KAMINSKYJ E., *De potestate Metropolitaram Kioviensium-Haliciensium* (a. 1596-1805). Romae, Ed. Univ. Cath. Ucrainorum S. Clementis P., 1969, pp. 180.

Після історичного вступу про Київську митрополію, від початків її існування до Берестейської Унії 1596 і після неї до 1805 року, автор у цій праці з'ясовує відносини Київських митрополитів до Ап. Престолу, відтак їхні права відносно єпископів та єпархій, як також їхні привілеї та окремі уповноваження, які отримали від Ап. Престолу. Один розділ присвячений ще Провінційальним Синодам та ролі митрополитів на них. При кінці подано список всіх Київських митрополитів від 1596 до 1805 року, як теж єпископів цієї митрополії. Автор використав численну літературу, як теж багаті архівні джерела. При кінці поданий покажчик імен.

Рец.: о. І. Патрило в «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, стор. 453-461.

- 747/2. - KLIMENKO M., *Die Ausbreitung des Christentums in Russland seit Vladimir dem Heiligen bis zum 17 Jahrhundert*. Versuch einer Uebersicht nach russischen Quellen. Berlin-Hamburg, Lutherisches Verlagshaus, 1969, S. 294.

До української церковної історії відноситься передусім перший великий розділ про поширення християнства в Київській Русі в рр. 987-1237 — до наїзду монголів.

Пор. рец.: Kahle W., «Kyrios» 1970, X, S. 253-5.

748. - LOZOVEI P., *De Metropolitanum Kioviensium Potestate*. Romae, «Analecta OSBM», 1962, pp. XX+140.

На основі загальної церковної літератури та оприлюднених документів, які наведено на початку видання, автор відтворив якою була влада Київських митрополитів перед Берестейською Унією 1596 року. Завдання було не легке, бо прямих документів і джерел з тих часів не дуже багато, яке, однак, виконав успішно. У праці представив відношення митрополитів до патріархів, до Синодів, їхню владу над єпископами та єпархіями, вкінці їхні привілеї. При кінці навів списки Київських митрополитів, патріархів, як теж єпархій, які належали до Київської митрополії.

Рец.: «Orientalia Christiana Periodica», 1966, v. 32, I, pp. 189-190.

749. - MADEY J., *Le Patriarcat Ukrainien vers la perfection de l'état juridique actuel*. Romae, Opera Theologicae Soc. Scient. Ucrainorum, 1971, pp. 266.

Після історичного вступу автор в першій частині представляє владу митрополитів в Укр. Церкві, перед Берестейською Унією 1596 р. У другій частині — змагання до патріархату й ту ж владу після цієї Унії, а в третій — якою мала б бути Укр. Церква у світлі Ватиканського Собору II-го. В перших двох частинах нічого нового, бо вони тільки повторяють сказане вже іншими. Нова тільки третя частина, хоч не всі розділи відповідають головному заголовкові, однак з правничого боку дуже не стисла і викликає застереження. Працю попереджає зібрана література, а закінчує речевий та іменний покажчики.

750. - MEYSZTOWICZ W., *Dobra Kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie W. Ks. Litewskiego* (Studja teologiczne, VIII). Wilno 1935, str. X+168.

У цій стисло науковій праці автор представив та з'ясував ці закони та декрети, які нормували справу церковних дібр у Великому Князівстві Литовському. У ній чимало цінного матеріялу теж до історії Укр. Церкви, яка довгий період часу становила частину цього Князівства.

Рец.: А. Толочко в «Зап. ЧСВВ» 1935, VI, 1-2, стор. 456-8.

751. - MUDRYJ S., *De Transitu a Ritu Byzantino-Ucraino ad Riturum Latinum*. Romae, «Analecta OSBM», 1973, pp. XXIV + 182.

Після загальних відомостей про поняття обряду, ціла праця присвячена справі переходу в Укр. Церкві на лат. обряд: старанням цьому зарадити — Укр. Єпархії та інтервенціям і заборонам Ап. Престолу, починаючи від митр. Й. Рутського — до останніх часів. Ширше опрацьовані у цьому виданні правні норми Бенедикта XIV, який старався упорядкувати міжобрядові відносини, та славновісна «Конкордія» між східними і західними єпархами в Галичині 1863 р. Подано у праці теж правні норми в цій справі на еміграції: давніше і після останнього східного Кодексу та декретів II Ват. Собору. На початку подані багата бібліографія та джерела, при кінці покажчик імен та речей.

Пор. до цього предмету: *Ius Ecclesiasticum circa correlationes utriusque ritus in Galicia, graeco-catholici, slavici Ruthenorum et latini Polonorum*. Leopoli, Inst. Staurorig., 1865, pp. 123.

У цьому виданні зібрано Послання Львівських і Перемиських, українських і польських єпархів, які нормували міжобрядові відносини. Видання в трьох мовах: лат., укр. і польській.

752. - МУСНАЛСЬКИЙ А., «*Liber de Fide*» *Pseudo-Nathanaëlis. Fontes et analysis*. Romae, «Analecta OSBM», 1967, pp. 149 + (3).

Після загального вступу про полемічні твори, далі автор у I-ій частині подає опис таких писань з XI-XIV ст., відтак цих з Берестейського періоду, зокрема більше про І. Вишенського, Ю. Рогатинця, М. Смотрицького та З. Копистенського. У 2-ій частині аналізує твір невідомого автора «*Книга о вірі Натанаїла*» з р. 1644, в якому зібрано разом усі аргументи з усіх тогочасних полемічних писань.

753. - PALMIERI A., *La Chiesa Russa, le sue condizioni ed il suo riformismo dottrinale*. Firenze, Libr. Ed. Fiorentina, 1908, pp. 759 + (1).

Автор подає опис внутрішнього стану російської прав. Церкви на початку 20 ст., до якої в тому часі належали майже всі православні українці. Тому в більшій часті, майже все сказане в ній

відноситься теж і до Укр. Церкви, зокрема про: монашество, духовенство, виховання й матеріяльні, соціяльні та моральні обставини клиру, як теж про школи та церковну науку.

- 754.** - PATRYLO I., *Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses* (Attentis praescriptis M.P. « Cleri Sanctitati »). Romae, « Analecta OSBM », 1962, pp. XVI+142.

На основі багатьох просліджених джерел, у праці переведено порівняння між владою, правами й привілеями, якими користувалися Укр. Київські, а згодом (частинно) і Львівські митрополити і тим усім, що новим східним церковним правом надано Архiepіскопам т.зв. « більшим-верховним » (в лат. мові *archiepiscopi maiores*). Отож, Укр. Митрополити мали всі ті права, які нове східне церковне право надало Архiepіскопам, а в дечому і більші від них, подекуди більші і від тих прав, які тепер признано патріярхам. Тому сьогоднішнім Львівським митрополитам повинен бути признаний титул й права Архiepіскопів « *maiores* ». Праця була написана ще перед тим, як цей титул та права офіційно признано пізніше митр. Й. Сліпому й усім його наслідникам на Львівському престолі.

Рец.: « Богословія » 1963, стор. 135-6. « *Orientalia Christ. Periodica* » vol. 32, 1, 1966, pp. 290-292.

- 755.** - SOLOWIJ M., *De Reformatione Liturgica H. Lisowskyj, Archiepiscopi Polocensis (1784-1809)*. Roma, « Analecta OSBM » 1950, pp. XII+128.

Праця обмежена до короткого періоду в історії Укр. Кат. Церкви: до діяльності Полоцького архiepіскопа Г. Лісовського, пізнішого митрополита, зокрема його літургічної реформи. Подавши його життєпис та спроби подібних реформ перед ним, далі автор опрацював перебіг самої реформи, її причини та предмет. В 2-ій частині наводить погляди на цю реформу Ап. Престолу, самого укр. кат. духовенства, як теж православних і католицьких істориків. При кінці подано кілька важливіших документів. На початку — використана бібліографія та архівні й оприлюднені вже документи.

Рец.: о. Р. Хом'як в « Логос » I, 1950, стор. 314-7.

756. - SZEGDA M., *Działalność prawno organizacyjna metr. Józefa IV Welamina Rutskiego (1613-1637)*. Warszawa, Akad. Teol. Katol., 1967, str. 215.

Це частина дисертації про правно-організаційну діяльність митр. Й. Рутського. В цілості подано тільки один її (другий) розділ під заголовком: «Обнова Василянського Чина», стор. 44-171; інші чотири розділи тільки в скороченні. I. — Життя, стор. 35-41; III. — Синодальна діяльність, стор. 177-192; IV. — Старання за Укр. Патріархат, стор. 193-200; V. — Організування шкіл і духовних семінарій, стор. 201-211. При кінці подано резюме у франц. мові.

Рец.: о. П. Підручний в «Зап. ЧСВВ» VII, 1971, стор. 535-7.

757. - THEINER P., *L'Eglise Schismatique Russe, d'après les relations récentes du prétendu Saint-Synode, précédé d'une lettre aux évêques de Russie par le même prélat*. Paris, Gaume Frères, 1846, p. CXLIV+424.

Автор — один з перших, який займався збиранням та виданням документів, які відносяться теж до історії Укр. Церкви. У цій праці описує стан Російської Церкви на основі звітів самого т.зв. Святішого Синоду, з рр. 1836-1839. У ній, отже, охоплені теж ці укр. православні єпархії, які в тому часі знаходилися в границях рос. імперії, а при тому представлена теж акція «навертання» з'єдинених в рр. 1835-9, включаючи теж про ці події звіти Синоду з рр. 1836, 1837 і 1838. Зокрема цінні подані при кінці статистичні дані. Оригінальний нім. заголовок: *Die Staatskirche Russlands nach den neuesten Synodalberichten*. Schaffhausen, Fr. Hurter, 1853, S. XXIV+461 (2 Auflage). 1 Auflage 1844.

В італійському перекладі: *La Chiesa Scismatica Russa descritta secondo le più recenti relazioni del così detto Santo Sinodo*. Lugano, tip. Veladini, 1846, p. 256.

758. - WIWČARUK S., *De Synodo Provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata*. Romae, «Analecta OSBM», 1963, pp. XII+170.

Автор опрацював історію запланованого і вже приготованого Провінційного Собору, що мав відбутися в Бересті 1765 р. Подавши короткий перегляд про стан Укр.-Кат. Церкви після Замойського Собору з 1720 р., в першій частині подає історію його

приготувань та причини, чому він не відбувся, а в другій — про справи, які мали на ньому бути обговорені та вирішені, порівнявши їх з декретами Соборів Замойського та Львівського (1891). При кінці подано документи цього Собору. Праця виготовлена майже виключно на основі архівних джерел, які подано на початку разом з бібліографією. При кінці — покажчик імен.

Рец.: М. Стасів в «Логос» 1966, стор. 316-7.

759. - *Per l'Unità della Chiesa. Incontro ai fratelli separati di Oriente.* Roma, 1945, pp. XV+543.

Це збірник 14 орієнталістів, професорів Сх. Папського Інституту, з 35 статтями-монографіями: історичними, богословськими, літургічними, правничими та орієнтаційними — про справу апостоляту між нез'єдиненими. Між ними знаходяться теж матеріали до історії Укр. Церкви.

Рец.: А.В. в «Зап. ЧСВВ» I, 1949, стор. 406-9.

760. - *Ukraine und die Kirchliche Union.* «Die Kirche und das Oestliche Christentum». Berlin, «Germania», 1932, S. 133.

Це збірник із статтями П. Вергуна, І. Мірчука, В. Залозецького і З. Кузелі про: історію Укр. Церкви; Духовне життя Укр. Церкви; Укр. церковну архітектуру; Вплив Церкви на життя народу; Передумови до Унії.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

761. - Бѣлогостинскій В., *Реформа Петра В. по высшему церковному управленію.* «Журналъ мин. нар. просв.», Спб, 1892, ч. 281, 6, стор. 257-281; 7, 1-23.

У статті описане установлення т.зв. Святішого Синоду, його правну і фактичну владу та відношення до духовенства, народу, як теж до східних патріархів і протестантів.

762. - Бучинський Д., *Богородичний культ в українському письменстві.* Матеріали до історії Укр. Церкви — Збірник допо-

відей. « Наук. Зап. Укр. Вільного Унів. » т, 9-10, Мюнхен-Рим-Париж 1969, с. 26-48.

У статті-довіді представлений Богородичний культ в укр. письменстві: давньому, в літературі XVII-XVIII віків та у відродженій літературі.

763. - Васильевскій В., *Записи о поставленіи русских епископовъ при митр. Теогностъ въ Ватиканскомъ сборникъ*. « Журналъ мин. нар. просв. », Спб, 1888, II, стор. 445-463.

У статті описано 13 записок, які носять характер офіційних протоколів, про вибір і посвячення єпископів за митр. Теогноста (1328-47). Взято їх з грецького рукопису у Ватиканському архіві, на який потрапив Регель В.

Пор. теж: Головацкій Я., *Новооткрытый источникъ для церковной исторіи Галицкой Руси XIV столѣтія*. « Литературный Сборникъ », Львовъ 1888, с. I-XIX. — Подає теж опис і текст тих же записок.

764. - Великий А.Г., *Вселенськість думання як вияв укр. церковної дії*. Матеріяли до іст. Укр. Церкви — Збірник доповідей. « Наук. Зап. Укр. Вільного Унів. », т. 9-10. Мюнхен-Рим-Париж 1969, стор. 3-25.

У доповіді-статті представлена своєрідна українська екуменічна концепція, яка може стати вкладом і до світового екуменічного руху.

765. - Верховскій П.В., *Вопросъ о церковныхъ имѣніяхъ въ двадцатыхъ годахъ восемнадцатаго столѣтія*. « Хр. Чтеніе », Спб, 1907, II, с. 230-245, 486-501, 638-657.

У статті описана земельна реформа та спори, які виникли на тому тлі між державними і церковними властями на поч. 18-го ст.

766. - Вігоринський І., *Католицька думка в східній Україні в середині XIX ст.* « Логос », Йорктон 1962, с. 219-227, 289-303.

У статті описано церковне становище в сх. Україні в пол. 19-го сторіччя та прихильні до католицької Церкви настрої серед частини укр. інтелігенції, зокрема в М. Гоголя, Є. Балабана та ін.

767. - Грушевський А.С., *Изъ полемичной литературы конца XVI в. послѣ введенія Уніи*. « Изв. имп. Ак. Н. », Петроградъ, 1918, XXII/2, с. 291-313.

У статті описано спори в полемічній літературі при к. 16 ст. про культурні зв'язки та впливи Сходу і Заходу, оборону церковно-слов. мови, зокрема у письмах І. Потія та Клирика Острозького.

768. - Дачкевич Й., *Повість про перенесення мощів св. Николая*. « Богословія », 33, Рим 1969, с. 28-73.

Після короткого життєпису св. Миколая та опису перенесення його мощів до італ. міста Барі 1087 р., автор головну вагу присвятив різним оповіданням про цю подію: латинським, грецьким та старо-укр. повісті, якої автором мав бути митр. Єфрем (1090-6), та різним її спискам. При кінці додано текст одного такого грецького оповідання в укр. перекладі.

769. - Кравченко О., *Культ св. Кирила і Методія на Україні та праця українців для Кирило-Методіївської ідеї*. « Логос », Йорктон 1969, с. 43-59, 98-121.

У статті представлено культ св. Кирила і Методія на Україні та працю українців для підтримання їхньої ідеї, зокрема на Велеградських З'їздах.

770. - Лотоцький О., *Суспільне становище білого духовенства (світського) на Україні і Росії в XVII в.* « Зап. НТШ » 1898, т. XXI, с. 1-46.

Біле духовенство було принижене, зокрема в Росії, і майже безправне, так перед державними чинниками, як теж в єпархіальній адміністрації.

Пор. теж його: *Матеріальное обезпеченіе приходскаго духовенства въ прошломъ вѣкѣ*. « Руководство для сельскихъ пастырей » 1899, чч. 37-39.

Пор. ще теж: Крижановський Е.М., *Очерки быта южно-русскаго сельскаго духовенства въ XVIII в.* « Собрание сочиненій » т. I, с. 391, Київ 1890 (Недоступне). На цю тему помістив він більше статей

в «*Руководство для сельских пастырей*», якого був редактором, (Київ 1860.)

771. - Лотоцький О., *Соборні Крилоси на Україні й Білій Русі в XV-XVI віках*. «Зап. НТШ», Львів 1896, IX, с. 1-34.

Автор описав постанови Крилосів та їхній основний склад як орган єпархіальної влади, адміністративної та суддівської, як теж їхнє утримання.

772. - Л.М., *Къ характеристикъ церковно-бытовой жизни въ первой трети XIX в.* «К. Старина» 1904, 12, с. 363-407.

На основі листів архимандритів Єроніма Визерського та Филідельфа Пузини, які подає на стор. 181-407, представлене церковно-побутове життя в укр. прав. Церкві, на початку 19 сторіччя.

773. - Маркевичъ Г., *Выборное начало въ духовенствѣ въ древне русской преимущественно юго-западной Церкви до реформы Петра I*. «Труды КДА», 1871, 8, с. 225-273; 9, 484-550.

Ширше описує виборний принцип, як він практикувався в давній руській Церкві, зокрема на Україні.

Пор. теж: Орловскій П.: *Къ исторіи южно-русскаго духовенства*. «К. Старина» 1895, II, с. 50-53 — про те, як вибірано папхів в прав. Церкві на Україні.

774. - Пап Ст., *Духовна пісня на Закарпатті*. «Зап. ЧСВВ», 1971, т. VII(XIII), с. 114-142 (й окремою відбиткою).

Автор опрацював генезу духовної пісні на Україні, їхню тематику й поширення, відтак описав 33 збірники таких пісень, які знайдено на Закарпатті та їхні друковані видання. Закінчує описом впливу укр. духовних пісень на інші слов'янські народи східного обряду й навіть на румунів, теж і не з'єдинених.

775. - Петровъ Н., *Объ учрежденіи Ипатіемъ Поцьемъ Уніатской капитулы во Владиміръ Волинскомъ и первоначальныхъ ея дѣйствіяхъ*. «Труды КДА» 1869, 6, с. 498-539.

Капітулу в Володимирі Волинськѣм І. Потій оснував ще 1594 р., хоч була потверджена тільки 1598 р. У статті подано опис її

оснування та її завдання, а в Додатку 10 документів до її діяльності в рр. 1600-1621.

776. - Петрушевичъ А.С., *О способъ избранія и поставленія въ дьяконскій и священнический чинъ изъ мірскихъ лицъ въ XVI столѣтіи на Южной Руси*. «Богословскій Вѣстникъ», Львовъ, 1900, с. 81-88.

О способъ избираія и поставленія епископа. Там же, с. 157-165.

Въ роісповѣданіе новопоставляемого русскаго епископа предъ Кіевскимъ митрополитомъ, начиная съ половины XIV столѣтія, дѣлаемое. Там же, 1901, с. 93-101.

Автор подає опис вибору та поставлення дияконів, священників та єпископів в Київській митрополії в 16 сторіччі та віроісповідання єпископів з 14 сторіччя.

777. - Рудович І., *Кобринський Синод 1626*. «Богословія», Львів 1924, II, с. 1-27, 196-212.

Був це перший Собор З'єдиненої єрархії Київської митрополії, скликаний для замирення з нез'єдиненими, реформи духовенства та усунення надужить. Однак нез'єдинені на Собор не з'явилися. У статті автор описує його підготовку, скликання та перебіг, додавши теж його Декрети в старо-руській мові.

778. - Страшкевичъ В., *Къ характеристикъ матеріальнаго положенія уніатскаго духовенства въ нач. XIX в.* «К. Старина», 1905, 3, II, с. 223-6.

Під Росією, за Александра І в р. 1820 створено фонд з багатших церков та монастирів — для допомоги біднішим.

779. - Сильвестер вп., *Церковний устрій в Україні*. Новий Ульм, друк. «Укр. газета», 1946, стор. 63.

У виданні поміщено проєкт Статуту Укр. Автокефальної Прав. Церкви, коротко описано її церковно-адміністративний устрій та подано кілька думок про релігійно-моральне виховання.

780. - Федорів Ю., *Замойський Синод 1720 р.* «Богословія», Рим 1971, с. 5-72.

Автор подав короткий начерк Замойського Собору, зокрема його декретів, як теж коментарі, дуже схожі на Г. Хрустцевича.

781. - Храчевичъ В., *Нѣкоторыя черты изъ бывлой жизни духовенства юго-западнаго края.* «К. Старина» 1893, 3, с. 399-411; 4, с. 78-97.

У статті описані деякі прикмети, спільні більшості консисторських урядовців, благочинних, священників і кандидатів до священства.

Пор. теж його: *Помѣщики и духовенство въ юго-западномъ краѣ въ концѣ прошлаго столѣтія.* Там же 1892, 8, с. 357-388.

782. - CHODYNICKI K., *O stosunkach wyznaniowych w cechach wielęskich od XVI-XVIII w.* Odbitka z księgi pam. ku czci Oswalda Baltzera, str. 15.

У статті представлене відношення різних віроісповідань у Виленських цехах в 16-18 ст.

Пор. рец.: L. Charewicz, «Kwartalnik Historyczny» 1952, str. 626-7.

783. - PETRUSZEWICZ A., *Historica expositio de auctoritate, juribus et praerogativis Metropolitani in Hierarchia Ecclesiae graeco-ruthenae ab eiusdem origine usque ad nostra tempora succinte concinnata.* Шематизмъ архидієц. Львовской и дієцезіи Станиславовской. Львовъ 1885, с. I-XVIII.

Автор коротко зібрав права та привілеї, якими в різних часах користувалися Київські і Галицькі митрополити.

784. - SZARANIEWICZ I., *Kościelna Unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego.* Lwów, nakł. autora, druk. Pillera i Sp., 1899, str. 31.

Автор описав становище єпархіального духовенства та цей вплив, який мала Унія на зміну цього їхнього становища, зокрема щодо залежності від патронів та матеріального забезпечення.

785. - ZALOZIECKYJ V., *Das geistige Leben der Ukrainer in Vergangenheit und Gegenwart*. Münster/W., Aschendorf, 1930, S. 6+219.

У цьому виданні до історії Укр. Церкви відносяться тільки перший і частинно другий розділ, в яких, між іншими, мова про письменство і шкільництво та духовно-релігійні течії на Україні. При кінці кожного розділу подана бібліографія.

13. — ЧЕРНЕЧІ ЧИНИ І МОНАСТИРИ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

786. - Амвросій архим., *Сказаніє о Почаевской Успенской Лаврь*. Почаевъ, тип. Успенской Лавры, 1878, стор. 296+8.

Це передрук з «Лит. Епарх. Вѣдомостей» 1870-1871. Автор подав у цій праці популярний начерк історії Почаївської Лаври, поділивши її на три частини: Під Польщею в рр. 1559-1720; в рр. 1720-1831 — коли Лавра приєдналася до З'єдинення, та після 1831 року.

Про те, як Почаївська Лавра приступила до Унії, пор.: Великий А.Г., *Ще про «Зорю над Почаввом»*, — у «Світла і тіні Укр. історії», Рим 1969, стор. 82-87.

Пор. теж слабу брошурку: Трипольскій Н., *Къ исторіи древняго прав. Почаевскаго монастыря на Волынь*. Почаевъ 1897, с. 42.

Рец. на останню: «Kwartalnik Hist.», 1898, 370-2.

787. - Ваврик М., *По Василиянських Манастирях*. Торонто, ОО. Василияни, 1958, стор. 286.

Автор — один з кращих знавців василіянської історії, подав у своїй праці опис Василиянських монастирів в Галичині, Карпатській Україні та одного на Словаччині. Опис зроблено в популярній формі, однак автор використав наведену при кінці багату літературу. При кожному з них подано важніші історичні дати, як теж, описуючи їхню історію, наведено чимало імен тих, які були з ними зв'язані.

Рец.: М. Островерха, «Зап. ЧСВВ» 1958, III, стор. 578-9.

- 788.** - Ваврик М., *Бібліографічний огляд історії Василіянського Чина за 1935-1950 рр.* «Зап. ЧСВВ» 1958, III, стор. 237-276.
...за 1950-1970 рр. «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 334-424.

В обох виданнях, які появилися теж окремою відбиткою в тому ж видавництві, автор муравлиною працею зібрав все те, що у різних виданнях в рр. 1935-1970 було написано про Василіянський Чин, не залишивши навіть коротких і фрагментарних згадок про його минуле. Це не тільки перелік книг чи статей, але теж при кожному описі подано зміст того, що там було сказано про Чин, справлено помилки чи пороблено доповнення, додаючи теж свою оцінку. Огляди мають такі підрозділи:

Джерелознавчі видання;

Бібліографічні, енциклопедичні та інші посібники;

Василіянський Чин у загальних працях з історії Укр. Кат. Церкви 17-20 ст.;

Св. Йосафат і митр. Й. Рутський та їх доба;

З історії Василіянського Чина 17-20 сторіччя;

З церковно-культурної Василіянської діяльності 17-20 ст.;

З історії Василіянських монастирів: загальні описи й поодинокі монастирі.

Оба огляди у великій мірі охоплюють за ті роки майже всю бібліографію Української Католицької Церкви.

- 789.** - Великий А.Г., *Нарис історії Згромадження СС. Служебниць П.Н.Д.М.* Рим, в-во СС. Служебниць, 1968, стор. XIX + 767 + (6).

Праця виготовлена й видана у 75-річчя існування Згромадження, яке за той короткий час вдалося внести чималий вклад в життя Укр. Кат. Церкви. Праця в більшості написана ґрунтуючись на архівних джерелах, вичерпна і доповнена до останніх днів їхнього 75-річчя. Крім самої історії, наведено в ній дуже багато статистичних даних, як теж більшу кількість важливіших документів.

Рец.: Р. Хом'як, «Логос» 1970, стор. 313-6.

Пор.: *Каталоги Згромадження СС. Служебниць*, які досі появилися в рр. 1938, 1955, 1965 і 1972 (останній 120 стор.).

- 790.** - Войнар М., *Василіяни в українському народі*. Н. Йорк, ОО. Василіяни, «Слово Доброго Пастира» ч. 7-8, 1955, стор. 80.

Це короткий популярний начерк діяльності Василянського Чину серед українського народу.

791. - Денисовъ Л.И., *Православные Монастыри российской имперіи*. Москва, изд. А.Д. Слупина, 1908, стор. XII+984.

У цій праці подано повний список всіх 1105 відкритих в тому часі в Росії та Китаї (4) й Америці (3) чоловічих та жіночих монастирів і архисрейських домів. Між ними знаходяться теж усі монастирі на українських землях, які в тому часі входили в російську імперію. При кожному описові подано топографічні, історичні та археологічні дані, а теж бібліографічні замітки. На початку поміщена статистична таблиця розміщення монастирів, а при кінці поазбучний покажчик, як теж 110 рисунків і мапа монастирів.

792. - Дирда М., *Ясна Гора в Гошеві*. Н. Йорк, ОО. Василяни, 1972, стор. 142.

В популярному виданні автор подав короткий опис монастиря в Гошеві та його історію, зокрема історію його чудотворного образу Матері Божої, до якої відбувалися численні проці, головню між двома останніми війнами.

793. - Іларіон митр. (Огієнко І.), *Фортеця Православія на Волині. — Свята Почаївська Лавра*. Церк.-історична монографія. Вінніпег, « Волинь », 1961, стор. 398.

Це — широко закробна історія Почаївського монастиря, на жаль тільки з надто великою дозою полеміки й перекручень, в стилі його післявоєнних видань.

Рец.: М. Ваврик, « Зап. ЧСВВ » 1971, VII, стор. 397-404; Hofman J., « Zeszyty Historyczne », 3, Paryz 1963, 211-230.

794. - Каровець М., *Велика Реформа Чина св. Василя В. 1882 р.* Львів-Жовква, в-во ЧСВВ, 1933-1938, I-IV, стор. 226, 240, 246, 500.

Праця виготовлена у 50-річчя Реформи Василянського Чина. Після опису стану Чина по Берестейській Унії (1596), з'ясовує обставини 19 сторіччя, які привели до його занепаду, зокрема широко описує переведення самої Реформи та ті труднощі, які треба

було поборювати. Праця ґрунтується на багатьох документах, які автор подає в цілості і в оригіналах. Третя й четверта частина — це майже тільки наведені тексти голосів преси, своєї та чужомовної, й урядової переписки в цій справі так державних як університетських чинників між собою та з Ординаріями і Консисторіями — аж до року 1885.

Рец.: В. Заїкин, «Kwartalnik Historyczny» 1933, 296-302.

Про Реформу з р. 1882 року пор. теж: *Альманах Василіянських Богословів*. Річник I: *Із приводу 50-літнього Ювілею Реформи Василіянського Чина* (1882-1932). Кристинопіль, ОО. Василіяни, 1933, с. 112.

795. - КОССАКЪ Н.М., *Шематизмъ Провинціи св. Спасителя Чина Св. Василия В. въ Галиціи и Короткій Поглядъ на монастыри и на Монашество Руске, отъ заведеня на Руси въры Христоуи аж по нинишное время*. Львовъ 1867, стор. 354.

У першій частині стор. 1-35 подано актуальний стан Василіянського Чина в 1866 р., а далі автор представляє спочатку історію монашества на Сході, а відтак на українських землях: їхній початок, поширення, діяльність, впливи, занепад та відновлення. Зокрема цінні у цьому виданні досить подрібні списки поодиноких монастирів по всіх єпархіях Укр. Церкви. Досить широко представлена теж історія монастирів по Берестейській Унії 1596, аж до останніх років. Автор використав не тільки всю доступну йому літературу, а теж різні записи й документи з архівів, з яких багато й не заховалося. Це найбагатший й найцінніший з усіх Каталогів. Перший такий Каталог Василіянського Чину появилася 1773. Потім вони виходили неперіодично, від 1894 щорічно, а від 1949 звичайно що два роки.

796. - (Кояловичъ М.), *Исторія Базиліанскаго Ордена*. «Христ. Чт.» 1864, I, с. 11-75, 419-464.

Автор подає короткий нарис історії Василіянського Чина, зокрема про його устрій, відносини до З'єдиненої єрархії, до білого клиру і єзуїтів та про Василіянські школи, використавши дуже багато архівних джерел.

797. - Николай архим. (Далматовъ), *Супрасльскій Благовѣщенскій монастырь. Ист.-статистическое описаніе*. Спб, тип. Синодальная, 1892, с. XV+611.

На загальному історичному тлі цілої Церкви, подає обширний і подрібний історичний опис одного з важливіших Василіянських монастирів у Супраслі, який, хоч положений на Білорусі, мав великий вплив теж і в історії Української Церкви. У виданні поміщено теж 17 портретів та 47 документів.

Бібліографію цього монастиря та спис його документів подає останньо: Sosna G., *Krótką bibliografią klasztoru w Suprasli*. «Wiadomości Polskiego Autokef. Kościoła Praw.». Warszawa 1974, 1, str. 51-88.

798. - Петровъ Н.И., *Очеркъ исторіи Базиліаскаго Ордена въ бывшей Польшѣ*. «Труды КДА», Кієвъ, 1870, V, стор. 428-494; VIII, 373-436; XI, 343-409; 1871, II, 295-374; V, 225-317; VI, 480-554; VII, 118-189; 1872, I, 3-85; II, 161-272.

Маючи доступ до багатих митрополичих та монастирських архівів, автор на їхній основі склав цю працю, об'ємом та багатством матеріялу досі ще найбільшу. Головну літературу та джерела подає у вступі. Працю починає від реформи, що її перевів митр. Й. Рутський на поч. 17 сторіччя (1617), а кінчає станом, який заіснував 1795 р., після третього поділу Польщі, поділивши її на періоди: від початку до Замойського Собору (1720) і після нього. Широко описує у ній історію Чина, його устрій, Правила, діяльність, зокрема місійну, його школи, а теж впливи та значення, як такого, що «творив основну частину Унії». Праця цінна, хоч написана з насвітленням не католицьким і не українським.

799. - Петровъ Н.И., *Забытыя иноческія обители (Монастыри Холмскій і Замостьскій въ общей судьбѣ русско-уніатскаго монашества)*. «К. Ст.» 1882, 7, стор. 1-41; 8, стор. 199-242.

Подає історію обох монастирів, в Холмі та Замостю, аж до їхнього скасування 1864 р.

Пор. теж його: *Документы Братства при церкви св. Николая въ г. Замость*. Там же, 1882, 7, стор. 149-159 (з 4 документами з 17 ст.).

Теж його: *Холмско-Подляскіе православныя монастыри: Холмскій, Замостський и Яблочинскій*. «Памятники Русс. Старины» VII, Спб. 1885, стор. 168-217.

Пор. теж: Щервицкий О., *Виленскій Свято-Троицкій монастирь*. Вильна, 1885, с. 190+3. (Відбитка з «Лит. Еп. Вѣдомости»).

800. - Ріпецький М. - Попович Д., *Київо-Печерський монастир і його подвижники*. Мондер, ОО. Василіяни, 1954, стор. 62.

Це короткий популярний нарис історії Київо-Печерського монастиря та короткі життєписи важливіших його членів.

801. - Сапуновъ А., *Архивъ Полоцкой Духовной Консисторіи*. Москва 1902, стор. 168 (Відбитка з «Труды Археогр. Ком. Археологического общества» том I).

У цій праці описано та подано відомості про документи в архіві Полоцької Консисторії, зокрема ті, що відносяться до церков та монастирів, з'єдинених і православних. Описує теж монастирські архіви, інвентарі та інші документи, які там знайшлися.

Рец.: Wołyniak, «Kwartalnik Historyczny» 1903, 77-9.

802. - (Сульжинський Лука), *Краткія извѣстія о положеніи базилянскаго ордена и разныхъ переменъ въ его управленіи, отъ 1772 г. до 1811 г.* «Труды К.Д.А.» 1868, III, с. 147-168; IV, с. 100-144, 245-302.

Це записки, майже хроніка важніших подій з життя Укр. Католицької Церкви та Василіянського Чину в рр. 1772-1808, а до років 1808-1811 зібрано 20 документів-листів під заг.: *Извлеченіе изъ переписки разныхъ лицъ, объясняющей исторію базилянскаго ордена съ 1808 до 1811 г.* (с. 275-302). Окрему увагу автор звернув на всі ті зміни, які в тому часі, після прилучення цих теренів до Росії, настали як в житті Церкви так і Чину. Ці записки виготовив Лука Сульжинський, який був консультором Руської Провінції, скінчивши писати їх в р. 1807/8; до дальших 1808-1811 років зібрано тільки матеріял, але його не опрацьовано. З польського оригіналу виготовив переклад та додав до тексту багато приміток Н. Петров.

- 803.** - Титовъ Т.И., *Типографія Кієво-Печерской Лавры. Историческій очеркъ* (1606-1616-1916). Кієвъ, тип. К.-Печерской Успенской Лавры, 1916, I, стор. 496.

Приложенія къ первому тому. Там же 1918, стор. 18+546.

Після короткого начерку про друкування книг в слов'янських, зокрема на «західно-руських» землях, автор подав обширну історію Кієво-Печерської друкарні, починаючи з р. 1616, довівши її в I томі до 1721 року.

У «Приложеніях» подано 62 різних передруків: найбільше передмов, теж проповіді та інші твори Київських письменників 17 сторіччя.

При кінці цінні покажчики імен, друкованих видань, гербів, мініатур, заставок, ініціалів, водних знаків тощо.

Пор. теж: Чистовичъ И.А., *Процессъ по дѣлу объ учрежденіи типографіи при Кіевской митрополіи.* «Временникъ имп. Моск. общества исторіи и древностей русскихъ», кн. 22, Москва 1855, IV, с. 7. — Про те, що такої друкарні при Київській митрополії не було.

- 804.** - Титовъ Т.И., *О заграничныхъ монастыряхъ Кіевской епархіи XVII-XVIII в.в.* «Труды КДА» 1905, I, стор. 459-497, 607-665; II, 284-331.

Автор подав начерк про стан Київської єпархії в 17-18 ст. «за границею» тобто в Польщі, а потім про поділ монастирів, їхній устрій, побут, управу, настоятелів та адміністрацію, як теж про Братства при тих монастирях, їхнє відношення-залежність від Київських митрополитів та місцевих (білоруських) єпископів, та про їхнє значення в релігійній боротьбі того часу. Було їх понад 30, крім скитів. Вкінці подає теж опис заграничних протопопій і приходських церков, їхню залежність від монастирів та про Варшавську капелянцію і капелянів при російських «резидентах» — послах з р. 1674.

- 805.** - Троцкий П., *Типографія Кієво-Печерской Лавры.* «Труды КДА», 1865, 5, стор. 63-87; 6, 161-230.

Тут описано її оснування на поч. 17 сторіччя, організацію, залежність від церковних і державних властей, її будівлі, заслуги, як теж вичислено її видання.

- 806.** - Федоренко П., *З історії монастирського господарства на Лівобережжі XVII-XVIII вв.* «Зап. Іст.-Філ. Відділу Укр. Ак. Наук», Київ 1927, XI, стор. 103-170.

У статті подрібний опис, з численними таблицями, з господарки Петропавлівського монастиря біля Глухова, його організації, здобування продуктів та їхнього збуту.

Пор. теж: Мякотин В.А., *Очерки соціальної історії України в XVII-XVIII вв.* Прага 1924-1926, т. I, вып. I-III, стор. 228+266+220.

У цій праці, головню в першому випуску, багато матеріалу про надавання Б. Хмельницького численним прав. монастирям, про ряд універсалів в їхній обороні, а далі автор подрібно аналізує дальшу історію монастирських земель.

Рец.: І.К., «Зап. ЧСВВ» 1927, II, 3-4, стор. 458.

- 807.** - Хойнацький А.Т., *Лавра Почаевская.* «Христ. Чт.» 1880, II, с. 305-346; 1881, I, с. 103-146, 254-302; 1883, I, с. 671-731.

Автор подав досить обширний нарис історії Почаївської Лаври, від її початків в 13 сторіччі до 1720 р. — в першій статті; в другій — в рр. 1720-1831, в яких діяли у ній з'єдинені Василіяни, подаючи опис її передання-переходу, устрою та діяльності; в третій — описує роки 1831-1880, а в останньому — її сучасний стан.

Ілюстроване видання цієї праці, поправлене й доповнене Т.Я. Крижановським, появилось 1897 р. в Почаївській друкарні під наг.: *Почаевская Успенская Лавра. Историческое описание*, стор. 534. У ньому на стор. 419-518 додано ще окремі статті та документи, які навітлюють порушені у праці питання.

- 808.** - Целевичь Ю., *Исторія Скиту Манявского вразъ зъ зборникомъ грамотъ, листовъ и деякихъ судовыхъ документовъ, дотычныхъ того монастыря.* Львовъ, накл. автора, 1887, стор. (4)+136+122 (римські).

Автор подає історію монастиря Скиту Манявського від його оснування в р. 1611 — до скасування в р. 1785, як теж опис його церков і монастирських домів, та його діяльності. У трьох його монастирках бувало к. 130 монахів. При кінці дає список ігуменів, а в другій частині (з римською нумерацією) наводить документи: 33 записи для монастиря, 16 листів-універсалів з привілеями для

нього, 11 листів до залежних від нього монастирів, 4 листи до Ставропігійського Братства у Львові та один від нього, як теж грамоту короля Володислава з 1634, яку, однак, вважають не автентичною.

Рец.: « Kwartalnik Historyczny », I, s. 621.

- 809.** - Цьорох С., *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок*. Друге видання. Рим, Бібл. наук. і попул. творів монахинь Василіянок, 1964, стор. 254+2.

Це офсетне перевидання праці, яка появилася у Львові 1934 р. Автором її є монахиня-Василіянка. У тій цінній теж і сьогодні праці наперед опрацьовано історію Сестер Василіянок, зокрема в Україні і Білорусі, подаючи теж перегляд давніх і сучасних монастирів. Друга її частина присвячена виховній діяльності Сестер Василіянок в загальному, зокрема по поодиноких монастирських інститутах і школах. У третій частині поміщено кілька грамот та інших документів. Працю попереджає добра бібліографія.

Рец.: С. Гарванко, « Богословія » 1968, с. 271-4.

- 810.** - *Кієво-Печерская Лавра въ ея прошедшемъ и нынѣшнемъ состояніи*. « Кіев. Ст. », Кієвъ, 1886, 5, стор. 26-43; 6, 293-306; 7, 386-409; 8, 613-638; 10, 252-264; 11, 500-519.

У статті описуються: оснування Лаври, її розвиток, діяльність, значення, її церкви, цінні предмети, інвентарі, устрій та правила, гробниці. В Додатку поміщено Літопис Лаври і спис ігуменів та архимандритів, як теж тих митрополитів, що були заразом архимандритами.

- 811.** - *Православныя Русскія Обители. Полное иллюстрированное описание всѣхъ православныхъ русскихъ монастырей въ российской имперіи и на Атонѣ*. Спб, изд. П.П. Сойкина (без дати), стор. 712+VIII.

В праці зібрано опис усіх монастирів в колишній російській імперії, отже і тих, що були на укр. землях, які до цієї імперії належали. На останніх 5 сторінках подано такий же опис монастирів на Атосі. При кожному монастирі подано його коротку історію, опис забудовань, чудотворних та цінних ікон, дорогоцінних

речей та книг, які там переховувалися, як теж поховання знатних особистостей.

- 812.** - *Пропам'ятна Книга ОО. Василіян у Канаді*. 50 літ на службі Богові й народові (1902-1952). Торонто, в-во ОО. Василіян, 1953, стор. 432+55 світлин.

У цій збірній праці кількох авторів подано загальну й досі найобширнішу історію ОО. Василіян в Канаді, а відтак теж кожного дому з приналежними до нього місійними станицями. При кінці поміщено ще теж Пом'яник померлих у Канаді членів Василіянського Чину.

Рец.: о. В. Маланчук, «Логос» 1955, стор. 74.

- 813.** - *Ювілейний Альманах Василіянських студентів у Бразилії*. Ірасима-Прудентопіль, В-во ОО. Василіян, 1946, стор. 184.

В Альманасі цінні: нарис діяльності ОО. Василіян в Бразилії, стор. 17-87, В. Зінька; про малу семінарію в Прудентополі, стор. 88-102, з якої вийшла більшість священиків в Бразилії, та «Хроніка», в якій накреслена історія студій Бразилійських Василіян, стор. 148-173.

Рец.: «Зап. ЧСВВ» 1949, стор. 173.

- 814.** - *Ювілейна Книга ОО. Редемптористів Східнього Обряду 1906-1956*. Йорктон, в-во ОО. Редемптористів, 1956, стор. 446.

Крім загальної історії Чина, у цьому виданні головну увагу присвячено історії ОО. Редемптористів сх. обряду: їхнім початкам та розростові і праці по різних країнах українського поселення. При кінці подано теж Пом'яник померлих Редемптористів сх. обряду. Загальну історію Чина подано теж в англ. мові (375-423), як теж резюме з кожного розділу.

- 815.** - BLAŽEJOWSKYJ D., *De Potestate Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum in Clerum Regularem*. Romae 1943, pp. 196; 2 ed. Romae 1973, «Analecta OSBM».

Монастирі й монахи до р. 1617, в якому створено першу сценарізовану монашу Конгрегацію, підлягали безпосередньо своїм єпископам, на території яких перебували. Після того року залеж-

ність від них перейшла до митрополитів, які спочатку були головними настоятелями-архимандритами об'єднаних монастирів. Ця залежність мінялася, аж доки Василіянський Чин не зістав майже зовсім вийнятий з-під влади митрополитів. Про цю владу Київських митрополитів, різну в різних періодах, відносно Капітул, Протоархимандритів, Архимандритів та поодиноких монахів трактує автор у цій праці, використавши багату літературу та архівні джерела, які окремо наводить. Цінні в Додатку списки монастирів, Протоархимандритів і генеральних Прокураторів. Друге видання з р. 1973 появилось офсетним передруком.

816. - FLOROVSKY A.V., *Česti Jezuité na Rusi*. Praha, nakl. Vyděhrad, 1941, str. XI+468.

У першій частині (1-107) автор тільки коротко зупиняється над описом побуту Єзуїтів на Русі та Литві (3-9), а далі говорить тільки про єзуїтські школи в Празі та Оломоуці і про учнів з Русі в тих школах в 17-18 ст. Друга частина присвячена Єзуїтам в Москві. При кінці наведено 14 документів, джерела й літературу, латинське резюме (407-430), покажчик імен і речей та 21 портретів.

817. - GOETZ L.K., *Das Kiever Höhlenkloster als Kulturzentrum des vormongolischen Russlands*. Passau, M. Waldbauersche Buchhandlung, 1904, S. XXIV+242.

Перша частина присвячена заснуванню Печерського монастиря і його історії до 1240 р., а друга описові стану монастиря і монахів, їхній діяльності та великому впливові на загальну культуру країни. В Додатку поміщено спис настоятелів, монахів, похоронених в ближчих печерах, і спис єпископів, які з нього вийшли.

818. - JÚRAK J., *De Provinciae S. Hyacinthi Ord. Praedicatorum in Russia Fundatione*. Ex ephemeride «Acta Academiae Velehradensis», t. XIV, 1938, pp. 54.

Це частина більшої праці на цю тему — про оснування 1595 р. окремої Провінції св. Якінта з домів на руських землях, бо їхні члени уважали себе руськими і не хотіли належати до польської Провінції. Року 1601 Провінція була, однак, скасована, а ство-

рена була «Руська Конгрегація», однак без більшого значення і впливу.

Про місійну діяльність Домініканів на Русі в рр. 1595-1650 пор. теж його: *Apoštolská činnost Dominikánské Provincie sv. Hyacinta na Rusi 1595-1650*. Praha, ottisk z časopisu «Ruže Dominikánská», 1936, s. 28.

Про їхню ж місійну діяльність теж і на Русі в 13 стол. пор.: ALTANER B., *Die Dominikanermision des 13. Jahrhunderts*. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner- und Heidenmission des Mittelalters (Breslauer Studien zur historischen Theologie, B. III). Habelschwerdt, 1924, S. XXIII + 248.

Див.: С.Т., «Зап. ЧСБВ» 1927, I, 659.

819. - КАНТАК К., *Bernardyni w Polsce*. Lwów, Prow. Polska OO. Bernardynów, 1933, I-II, str. 24 + 324; 32 + 595 + 60.

Автор подає обширну історію ОО. Бернардинів в Польщі від самих початків, 1453 р. — до р. 1932. Багато з них діяли на українських землях, на яких було чимало їхніх монастирів, і про них у праці дуже багато. Праця багата в джерела. При кінці поданий великий покажчик імен і речей (60 сторін).

Рец.: В. Толочко, «Зап. ЧСБВ» 1935, VI, 1-2, стор. 418-421.

819/2. - LEONARDO DELLA PASSIONE (KOWALÓWKA G.C.), *L'Attività Pastorale e Missionaria dei Carmelitani Scalzi Polacchi*. Roma, Pontificia Univ. Lateranense, 1970, p. XXI + 276.

У цій докторській дисертації, яка присвячена діяльності Кармелітів у Польщі, велика її частина зокрема займається їхньою працею для Руської Церкви. На прохання митрополитів І. Потія та В. Рутського у тій цілі порішили вони відкрити в Польщі свої монастирі, починаючи з р. 1605. На початку подані досить велика бібліографія та використані джерела, при кінці кілька документів.

820. - РЕКАР А., *Basilian Reform in Transcarpathia*. «Analecta OSBM», Roma 1971, vol. VII, pp. 143-178, 179-226.

Автор подає історичний нарис про переведення реформи Василіянського Чину на Закарпатті. З'ясувавши її велику потребу,

представляє всі перепони, які треба було перебороти, перші стартання, умовини, нові перешкоди — вже по прибутті до Мукачеватрьох Отців і Братів (2.XI.1920), і закінчує описом успіхів цієї реформи. При кінці подає багату бібліографію та наводить в цілості 18 документів з архівів: Мукачівського, Генеральної Курії і Східної Конгрегації.

821. - PPOBOWICH C.H., *To serve is to love. The Canadian story of the Sisters Servants of Mary Immaculate*. Toronto, Sisters Servants of Mary Imm., 1971, pp. XX+355.

В перших розділах авторка подає коротку історію Згромадження, як теж нарис перших років української еміграції в Канаді, а далі всю увагу присвячує історії Згромадження Сестер Служебниць в Канаді й Америці. В Додатку поміщені короткі дані про Україну та Укр. Кат. Церкву, 6 географічних карт, спис місійних станиць Сестер в Канаді й Америці, як теж імена Провінційних Настоятельок з Дорадницями, Учительок новичок та померлих Сестер. Крім того подано покажчик імен осіб і місцевостей. Праця написана радше в розповідному тоні, однак усе в ній сказане багато удокументоване.

Рец.: Ю. Катрій, «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, с. 478-482.

Пор. теж: С. Єлисавета, *40 літ на Божій службі. Канадійсько-Американські станиці*. «Ювілейна Книга СС. Служебниць 1892-1942». Едмонтон 1942, стор. 77-104, 105-130.

822. - SMOLYTSCH I.K., *Russisches Mönchtum. Entstehung, Entwicklung und Wesen, 988-1917*. Würzburg, Augustinusverlag, 1953, S. 560.

Автор опрацював у цьому творі постання, розвиток та суть монашества на території дореволюційної Росії, отже теж на українських землях, які входили в її склад. Праця одна з найкращих й найповніших, сперта на багатих матеріялах, з величезною бібліографією (9-43), списками імен та таблицями. При тому побудована на загальній історії Церкви в Росії, яка у цій праці майже повністю представлена.

Пор. теж його статті, про постання «старців» та про монастирські поселості в 15-16 ст. під наг.: *Studien zum Klosterwesen Russlands*. «Kyrios», Berlin 1937, S. 96-112; 1939. S. 29-38.

- 823.** - TYLAVSKYJ I., *Monastero di Počaiv. La sua Tipografia e sue edizioni*. «Analecta OSBM» 1963, IV, pp. 230-292.

Автор подав коротку історію монастиря, зокрема його друкарні та описав попередні Каталоги Почаївських видань. Далі, вичисливши 22 видань, які неслучайно приписувано Почаївській друкарні, бо вона постала пізніше, подає список 269 видань, які вийшли з друкарні Почаївського монастиря в роках 1733-1795.

- 824.** - WOJNAR M., *De Capitulis Basilianorum*. Roma, «Analecta OSBM», 1954, pp. XVI+204.

Капітули це Збір управнених представників Чина, які є його найвищою правною і законодавною інстанцією. Автор подав насамперед цінні історичні дані про генеральні, провінційні на місцеві Капітули сентралізованого митр. Й. Рутським Василянського Чину, а відтак представив правну форму кожної з них. Праця побудована майже в цілості на архівних тоді ще джерелах, які подано на початку разом з джерелами вже опублікованими та літературою. При кінці наведено список усіх генеральних та провінційних Капітул від першої з них 1617 — до 1878 р.

Рец.: о. Р. Хом'як, «Логос» 1957, 311-2.

- 825.** - WOJNAR M., *De Regimine Basilianorum Ruthenorum*. Roma, «Analecta OSBM», 1949, pp. XX+218.

На початку автор описав форми управління, предбачені Правилами св. Василя, та як монастирі в Україні управлялися до 1617 р. Після того представив всю еволюцію, яку у Василянському Чині перейшло управління від 1617 до 1882 року. Останні розділи присвячені централізації управління та відносинам монастирів до митрополитів й єпископів, включно до екземпції — вийняття з-під їхньої влади і залежності. Автор використав всю дотичну літературу та опубліковані матеріали, але в більшості опрацював цю тему на основі архівних в тому часі джерел.

- 826.** - WOJNAR M., *De Protoarchimandrita Basilianorum (1617-1804)*. Roma, «Analecta OSBM», 1958, pp. XXV+298.

Автор на початку розвиває поняття головного настоятеля, зокрема Протоархимандрита, а далі присвячує всю увагу його владі,

правам та обов'язкам і реченням уряду. В другій частині опрацював теж обов'язки урядовців Головної Управи Чина: генеральних дорадників, секретарів і прокураторів при Ап. Престолі. При кінці, 251-297, подав теж короткі життєписи усіх Протоархимандритів, як теж їхній список. У праці взято до уваги період від 1617 до 1804 р. Крім багатой літератури автор використав дуже багато архівних тоді джерел.

- 827.** - WOJNAR M., *De Archimandritis Basilianis in Metropolia Kioviensi (1617-1882). Synthesis canonica.* «Ius Populi Dei». Miscellanea in honorem R. Bidagor. II, Roma, Pont. Univ. Gregoriana, 1972, pp. 343-424.

У студії автор опрацював тему про Василянських архимандритів, які були настоятелями більших монастирів. Було їх в Укр. Церкві 34. Подавши їхню коротку історію, дальшу увагу присвячено таким предметам: еригування архимандрії, їхнє значення, поділ, про архимандричі добра, їхню залежність від митрополитів та протоархимандритів, права та обов'язки, їхніх помічників з правом наслідства та вкінці про залишення уряду.

- 828.** - WOŁYNIAK (GIZYCKI M.), *Spis Klasztorów Unickich Bazylianów w województwie Wołyńskiem.* Kraków, nakł. Spółki Wydawniczej Polskiej, 1905, str. 146+XXVI.

Автор був один з кращих знавців і нашої церковної історії, а зокрема історії Василян, і про них залишив по собі велике число праць та статей. В цьому виданні він подає опис 40 монастирів у Волинському воевідстві. Не маючи сам доступу до багатих архівних джерел, використав, однак, все те, що про них досі донебудь було написано. В Додатку помістив ще життєпис трьох Василян, з світлинами, та короткий життєпис василянки А. Лесневської.

- 829.** - WOŁYNIAK, *Z przeszłości Zakonu Bazylińskiego na Litwie i Rusi.* «Przewodnik Nauk. i Literacki», Lwów 1904, 65-82, 157-172, 250-268, 353-360, 449-463.

Автор описує поодинокі монастирі Сестер Василянок на Литві і Русі, на теренах, які після поділу Польщі, припали до Росії.

За Польщі всіх тих монастирів Сестер було 70. Окрему увагу звертає при тому на їхню педагогічну діяльність. Після того додає ще опис Василіянських чоловічих монастирів в Лавришеві (Білорусь) і в Шаргороді та інших залежних від нього місцевостях.

Пор. ще причинок: *О Василианахъ въ с. Малиовцахъ, подоль. губ.* «Кіев. Ст.» 1905, 2, стор. 135-6.

- 830.** - WOLYNIAK (GIZYCKI M.), *O Bazylianach w Humanii*. «Przewodnik Nauk. i Lit.», Lwów 1899, t. 29, str. 456-464, 562-570, 657-664, 743-752, 845-858, 938-946, 1031-1043, 1136-1182.

Автор подає короткий історичний нарис про Унію на Брацлавщині, відтак зосереджує всю увагу на Василіянах в Умані, описуючи їхній прихід до цього міста та широко розвинену діяльність, зокрема місію та шкільну, виписуючи теж імена їхніх настоятелів, префектів школи та визначніших учнів — аж до 1831 року. Крім того подає тут ще короткий опис інших Василіянських монастирів на Правобережжі.

- 831.** - WOLYNIAK, *Bazylianie we Włodzimierzu i Tryhórach*. Kraków, nakł. ziemian Wołyńskich, 1912, str. 8+170.

У цій більшій праці автор описує: початкові школи у Володимирі до кінця 17 сторіччя; спровадження Василіян і стан Василіянських шкіл в самому Володимирі та околиці у 18 ст., з хронологічним нарисом тих шкіл в 19 ст.; про вивінування й останні роки їхнього існування та подає списи деяких ректорів і професорів в 18 ст., настоятелів монастиря та визначніших учнів. Далі подає теж опис монастиря у Тригорах, а при кінці генеалогічну таблицю його основника: Вороничів.

- 832.** - WOLYNIAK, *Siedziba Bazylianów w Torokaniach*. Kraków, nakł. Spółki Wyd. Polskiej, 1906, str. 49.

Monaster Bazyliński w Ładach na Białej Rusi. «Przegląd Powszechny», Kraków 1891, t. 29, str. 379-397.

В першій студії дає історичний опис монастиря, зокрема його діяльності в Тороканях, в одному з більших Василіянських осередків, а в другій в Ладах на Білорусі.

833. - WOLYNIAK (GIZYCKI M.), *Bazylianie na Żmudzi*. «Przegląd Powszechny» 1891, t. 31, str. 313-324.

Unici w Kurladyi. Тамже, 1894, t. 43, str. 199-223.

В одній і другій статті автор описав Василянські монастирі та їхню працю — поза теренами, які заселявали українці та білоруси. Були там, однак, малі острівці переселенців сх. обряду і для них вони там працювали. В першому випадку — у місцевості Василянський Подубіся, а в другому, між лотишами, в Якобштаді та Ілукшті.

Крім того автор написав ще такі статті про Василянські монастирі та їхню діяльність:

Bazylianie w Owrużu. «Przewodnik Naukowy i Literacki», Lwów 1907, t. 35.

Bazylińskie klasztory unickie w obrębie prowincji Białoruskiej. Тамже 1907, t. 35.

Kilka słów o Byteniu i Bazylianach. Тамже 1907, t. 35.

Wspomnienia o Borunach i unitach w Oszmańskim. «Muzeum», 1897 (13).

Ці останні, однак, не були нам, на жаль, доступні.

834. - ZALESKI ST., *Jezuici w Polsce*. Lwów, nakł. W.L. Anczyca, 1900-1906, tt. I-V, str. 16+819; 16+762; 19+1244; 9+1881; 21+1300.

У цій величезній, обширній та джерельній праці про історію Єзуїтів в Польщі, отже і на укр. землях, які до останньої належали, багато матеріалу теж і до історії Укр. Церкви, зокрема до історії Унії та релігійної боротьби: т. I, стор. 529-563; II, стор. 41-116, 389-412; III, стор. 97-126, 299-335, 537-562. При кінці кожного тому знаходиться покажчик імен осіб, місцевостей і предметний, а при кінці V-го тому — мапа усіх домів Єзуїтів.

835. - *Zakony Męskie w Polsce w 1772 r.* Lublin, Tow. Nauk. Kat. Uniw. Lubelskiego, 1972, str. 344. Komitet Redakcyjny: Ludomir Bieńkowski, Jerzy Kłoczowski, Zygmunt Sułowski (Ordines Regulares Virorum in Polonia anno 1772).

Після кількох вступних загальних статей про монаші Чини в Польщі в р. 1772, зокрема статті Л. Бенковського про алкету

Ап. Нунція Й. Гарампі-я, на підставі якої виготовлено цю працю, подано 86 таблиць до кожного Чина в Польщі з р. 1772, і Шлеська з р. 1775. На них позначені всі Провінції з усіма їхніми домами, з зазначенням характеру дому, патрона церкви, приналежності до єпархії і воевідства, додаючи при кожному домі: число священиків, клириків і братів, скільки разом, та який кожного відсоток. Між ними 67-ма таблиця віддана Василянському Чинові (стор. 288-294), якому теж присвячена одна з 36 карт, а саме: 35-та. При кінці книги знаходиться великий покажчик імен осіб і географічний.

Пор. ще не велику доповідь до цієї теми: Снотkowski W., *Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich od 1780-1848*. «Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres». Classe de philologie, ...d'histoire et de philosophie. Année 1926. Cracovie 1928, p. 20-27.

Див.: Й. Скрутень, «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 1-2, с. 742-3.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

836. - Амман А.М. - Марко іером., *Ченці Студитського Устава*. Едмонтон, «Бібл. Кат. Акції» ч. 19, 1955, с. 36.

У цьому скромному й досі ще самотньому виданні подано деякі загальні відомості про життя монахів-Студитів, з деякими цінними історичними даними.

Рец.: Ваврик М., «Зап. ЧСВВ» 1954, т. II, с. 561-2.

837. - Балик Б.І., «*Катафалж Чернечий*» *Василіян XVII-XVIII ст.* (Рукописна збірка життєписів Василіян). «Зап. ЧСВВ» 1973, т. VIII, с. 67-98.

У довшому вступі автор дає опис самого рукопису, який він знайшов у воевідському архіві в Люблині, у його відділенні: «Холмська Консисторія Греко-Католицька», відтак порівнює його текст з іншими подібними до нього та робить здогади про його автора. Після того наводить в оригінальній польській мові, з усіх 136, 25 важливіших життєписів, у тому 14 єпископів. У них подаються їхня характеристика та оцінка.

838. - Балик Б., *Монастирі Перемиської єпархії за владцтва Інн. Винницького* (1679-1700). «Записки ЧСВВ» 1958, III, стор. 69-97.

Автор подав опис поодиноків монастирів в Перемиській єпархії, їхній устрій, як теж з'ясовує постанови Перемиського Синоду з 1693 р., співпрацю ченців в управлінні єпархією та старання про піднесення морального рівня.

839. - Ваврик М., *До історії Василіянських Капітул у Галичині в XVIII-XIX ст.* «Зап. ЧСВВ» 1958, III, стор. 46-68.

Після поділу Польщі з монастирів у Галичині створено окрему Область, в якій відбувалися власні Капітули, починаючи з 1776 р. і на Львівській 1878 р. кінчаючи. У статті автор подає їхній опис, головню на підставі Лаврівської Хроніки.

840. - Головацький Я.Т., *Монастыри юго-западной России вообще и Креховский монастырь.* «Памятники Русской Старины» VII, Спб. 1885, стор. 324-337.

Після загальних даних про монастирі, автор дає опис Крехівського монастиря (по переданню з 1618 р.).

841. - Голубець М., *Малярі — Василіяни на тлі зах.-укр. церковного малярства XVIII в.* «Зап. ЧСВВ», Львів 1930, т. III, 3-4, с. 447-466.

Автор зібрав список, з короткими даними, 52 Василіян — малярів, різьбарів та архитетів. З них 14 з давніших часів, всі інші з 18 сторіччя.

Про найвизначнішого з них «українського Рафаеля» Іова Кондзелевича найновішу бібліографію подав М. Ваврик: Возницький Б., *Творчість укр. художника Іова Кондзелевича.* «Зап. ЧСВВ» 1971, VII(XIII), с. 396-7.

842. - Голубець М., *Лаврів* (Історично-археологічна студія). «Записки ЧСВВ» 1927, II, 1-2, с. 30-69; 3-4, с. 317-335.

Це короткий історичний нарис одного з визначніших та найстарших в Галичині монастирів — у Лаврові.

- 843.** - Давижа А., *Малорусская обитель на Атонь*. «Кіев. Ст.» 1893, т. 40, с. 34-40.

Автор подає коротку історію самотнього, майже в цілості, українського монастиря на Атосі, яким був скит св. Іллі.

- 844.** - Илляшевичъ В., *Изъ воспоминаній свящ. о. Н. Хмѣлевскаго объ упраздненномъ базилянскомъ училищѣ въ г. Умань*. «Кіев. Ст.» 1892, 8, стор. 160-167.

О. Н. Хмільєвський, який учився в цій школі в Умані, в якій було понад 800 учнів, з чого 100 в бурсі, оповідає тут про закриття цієї школи в р. 1832.

- 845.** - Миловидовъ А.И., *Пинскій Богоявленскій, бывший Братскій монастырь* (Изъ історіи православія на Полѣсѣ). Вильна, тип. Св. Дух. Братства, 1896, стор. 29.
Пинскій Богоявленскій второклассный монастырь, 1880 - 29-го мая 1900 г. Минскъ, тип. Б. Соломкова, 1900, с. 18.

Автор подав в обох статтях короткий історичний нарис Богоявленського монастиря в Пінську.

Пор. теж його: *Архивъ упраздненнаго Пинскаго Лецинскаго монастыря*. «Чтенія общ. Моск. унив.» 1900, 2, с. 1-33 (теж окремо).

- 846.** - ПЕКАР А., *Василіяни — Носії Унійних Ідей на Закарпатті*. «Зап. ЧСВВ» 1971, VII, стор. 272-282.

Описує передову роллю Василіян у З'єдиненні Закарпаття, починаючи з 1613 р. — прибуттям єп. Крупецького, аж до 18 століття.

- 847.** - Терновскій Ф., *Излишніе малороссійскіе монахи конца XVIII ст.* «Кіев. Ст.» 1882, II, 329-337.

На підставі рукописних документів Святішого Синоду подає опис прав. монашества на Україні при кінці 18 ст.

848. - Тиховский Ю., *Мнимая типография Почаевского монастыря (съ к. XVII до I-й четв. XVIII в.)*. «Кіев. Ст.» 1895, 7-8, стор. 1-35; 9, стор. 248-281.

Дає перегляд літератури на цю тему і доводить, що в рр. 1597-1720 в Почаєві не було жадної друкарні.

849. - HELLENIUSZ E., *Wiadomość historyczna o Zgromadzeniu XX. Bazylianów w Humanii*. 1857, str. 3-45.

Подає коротку історію ОО. Василіян в Умані: самого монастиря, місій, зокрема школи. При тому містить теж загальні відомості про Василіян, як теж про Київську митрополію.

850. - IWANOWICZ I., *Ueber die historische Bedeutung des Basilianerordens in Galizien und seine gegenwärtigen Verhältnisse*. Leipzig, Gustav Wolf, 1885, S. 40.

Описує історичне значення Василіянського Чина для Укр. Католицької Церкви та загрозу з того приводу, що його реформу передано єзуїтам.

851. - KŁADOCZNY J., *Dzieje Prowincji Bazylikańskiej w Królestwie Polskim 1810-1864*. «Sprawozdania Tow. Nauk. we Lwowie», XVI, 1936, str. 30-8.

Ostatnie Chwile Prowincji Bazylikańskiej w Królestwie Polskim. «Collectanea theologica» 1934, XV, str. 93-103.

Автор подав у першій статті короткий нарис історії Холмської Провінції ЧСБВ, створеної 1810 р. у т.зв. Конгресівці. Здебільшого говорить про Капітули та Протоігуменів. У другій — описує останні хвилини цієї Провінції. Тоді, після касати Чина 28. XI.(10.12 н.ст.)1864 р., остався тільки монастир у Варшаві. Історію того останнього аж до 1930 р., див. того самого автора: *Василіянський монастир у Варшаві і його судьба*. «Зап. ЧСБВ» 1930, III, 3-4, стор. 582-591.

852. - KOSTRUBA TH., *Monasteria Basilianorum in Belz*. «Analecta OSBM» 1967, V, pp. 339-359.

На основі останніх розкопків автор подає опис церкви і монастиря св. Климента з XII або й XI сторіччя, опис монастирища,

на якому колись в середовіччі мусів стояти ще інший монастир, монастиря Пресв. Трійці та вкінці міського монастиря з XVIII сторіччя — враз з кількома документами.

- 853.** - SKRUTEŃ J., *Un demi siècle d'histoire de l'Ordre des Basi-liens* (1882-1932). Essay de synthèse. « La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques », Varsovie 1933, III, p. 97-110.

Це спроба синтези діяльності Чина ОО. Василиян за 50 років від реформи з року 1882.

Рец.: Б. Крупницький « Зап. ЧСВВ » 1935, VI, 1-2, стор. 475.

- 854.** - WELUKYJ A.G., *Procuratores Negotiorum Ecclesiae Ruthenae in Urbe*. I. Fuitne R.P. Ioannes Gruzewski primus Procurator Ecclesiae Ruthenae in Urbe?

II. Primus « Procurator negotiorum Ecclesiae Ruthenae ». — P. Nicolaus Novak (Novacius) Basilianus, 1626-1633. « Analecta OSBM » 1949, I, pp. 57-78.

Автор доводить, що першим Прокуратором в Римі був не І. Гружевський, але о. М. Новак, подаючи при тому дещо й про саму Прокуратуру того періоду.

- 855.** - WELUKYJ A.G., *Tentamen foundationis novi Ordinis in Ecclesia Unita* (saec. XVIII). « Analecta OSBM » 1973, v. VIII, p. 99-126.

Після довшого вступу про тогочасні обставини, і правдоподібного автора та ініціатора кн. А. Святополка Четвертинського, подано в лат. мові його лист до Ап. Престолу, текст Правил запланованого Чину та їхню синтезу.

- 856.** - ZELENKA I., *Edizioni della Pečerskaja Lavra di Kiev nella Biblioteca Vaticana* (Saggio Bibliografico). « Collectanea Vaticana in honorem M. Card. Albareda a Bibliotheca Vaticana edita », Città del Vaticano 1962, pp. 377-414.

Після короткого історично-бібліографічного огляду літургічних видань Києво-Печерської Лаври автор подрібно описав 17 таких видань, які знаходяться у Ватиканській бібліотеці.

14. — ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА І ШКОЛИ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 857.** - Андрухович А., *Віденське Barbareum. Історія королівської генеральної греко-католицької Семинарії при церкві св. Варвари у Відні з першого періоду її існування (1775-1784)*. «Греко-Католицька Духовна Семинарія», Львів, в-во гр.-кат. Богословської Академії, 1935, стор. 40-212.

Віденська семінарія, хоч не довго існувала, мала велике значення для відродження Української Церкви, як теж інших народів східного обряду, які там виховувалися. Ця праця — це одинокі більша спроба відтворити її історію у першому періоді її існування. Автор оснував її виключно на архівних документах, які ще в тому часі зберігалися по різних архівах у Львові. Цінні у праці списки членів управи в семінарії та її питомців.

Рец.: «Kwartalnik Historyczny» 1924, str. 382-3.

- 858.** - Андрухович А., *Львівське «Studium Ruthenum»*. «Зап. Н. Т.Ш.», Львів 1921-1929, т. 131, стор. 123-195; т. 132, с. 185-217; т. 136-7; с. 43-105; т. 146, с. 33-118; т. 150, с. 1-80.

У перших двох томах автор подає коротку історію єпархіальних семінарій у Львові та Перемишлі в 18-му сторіччі, описує їхній устрій та говорить про професорів і студентів в рр. 1779-1792. Далі всю увагу присвятив описові Львівського «Studium Ruthenum» з 1787 р.: його історії, обсаджуванню катедр, бібліотекам, студіям, фреквенціям, дисципліні та матеріальному станові, університетським та ліцейним властям і професорам. При кінці подає списі професорів та слухачів з короткими їхніми даними, закінчуючи огляд описом користей та значення цих студій.

Його працю про Львівську генеральну семінарію до 1810 року див. ч. 901: «Гр.-кат. Дух. Семинарія у Львові».

Про подібну семінарію для українців у Львові в рр. 1665-1784 друкується в I секції «Записок ЧСВВ», т. 29, більша наступна праця: BŁAŻEJOWSKYJ D., *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminary of Lviv (1665-1784)*. Rome, Analecta OSBM, 1974.

- 859.** - Анушкин Н., *Во славном месте Виленском. Очерки из истории книгопечатания*. Москва, « Искусство », 1962, с. 171+(1).

Після ширшого викладу про Ф.Ю. Скорину, автор з'ясував видавничу діяльність Мамоничів і Братства Св. Духа на тлі полемічної літератури того часу, зокрема творчості М. Смотрицького, перед його переходом до З'єдиненої Церкви. Праця насвітлена численними знімками.

Пор. теж його: *На заре книгопечатания в Литве*. Вильнюс, изд. « Минтис », 1970, с. 196. — Рец.: М. Ваврик, « Зап. ЧСВВ » 1973, т. VIII, с. 472.

- 859/2.** - Бавишин С., *Школа та освіта давньої Русі*. Київ, « Вища Школа », 1973, стор. 88.

У 9 розділах, на підставі дослідження літературних пам'яток, історичних, археологічних, епіграфічних та ін. джерел автор розповідає про виникнення школи на Русі, розкриває зміст, форми і методи навчання і виховання в різних типах елементарних шкіл Х-ХІІІ століть. Значна частина праці присвячена дослідженню шкіл вищого типу, які на думку автора слід уважати університетами, як це прийнято в історико-педагогічній науці іменувати західноєвропейські вищі школи. Такі вищі школи університетського типу існували в Києві, Новгороді, Смоленську, Галичі та ін. містах, — в більшості при монастирях та церквах, частинно і на княжих дворах.

- 860.** - Бендасюк С.Ю., *Общерусский первопечатникъ Иванъ Федоровъ и основанная имъ Братская Ставропигійская печать во Львовѣ*. « Временникъ ». Научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1935 г. Львовъ 1934, с. 3-64.

Подано історію оснування друкарні в Заблудові, Львові та Острозі, відтак перебрання Братством Львівської друкарні та його історію до останніх часів.

Про книгодрукування у Львові на добру сотку років перед І. Федоровим див.: Мацюк О., *Чи було книгодрукування на Україні до І. Федорова?* « Архіви України », Київ 1968, ч. 2; « Наука і Суспільство », Київ 1970, 9, с. 49-52. — Пор. « Зап. ЧСВВ » 1971, VII, с. 564-5.

- 861.** - Булгаковъ М., *Исторія Кіевской Академіи*. Спб, тип. К. Жернакова, 1843, с. 226.

Автор подає історію Київської Академії у 4 її періодах: у рр. 1589-1631 — як Київську школу; в рр. 1631-1701 — як Києво-Могилянську Колегію; в рр. 1701-1819 — як Києво-Могило-Заборовську Академію та від 1819 р. як Київську Духовну Академію. У кожному періоді, крім її історії, описує її внутрішній лад і навчання та значення і впливи, що їх вона мала в кожному з тих періодів. Була це перша коротка історія Київської Академії, в якій автор використав багато джерельних матеріалів.

- 862.** - Вишневскій Д., *Кіевская Академія въ первой пол. XVIII столѣтія*. (Новыя данныя, относящіяся къ исторіи этой Академіи за указанное время). «Труды КДА», 1902, I, с. 17-60, 315-358; II, с. 96-133; III, с. 208-257; 1903, II, с. 169-212, 353-410, 586-632; III, с. 49-100.

У довшій студії автор описує систему управління Академії з усіма її ректорами і префектами, її приміщення, матеріальні засоби, предмети викладів, збережені підручники, бібліотеку та загальні моральні напрямки у її вихованні, як теж подає чисельний стан учнів, їхнє походження та їхню участь в закладанні та веденні інших вищих шкіл.

Пор. теж його доклад: *Общее направление образования въ Кіевской Академіи въ первой пол. XVIII ст.* «Кіев. Старина» 1904, т. 84, с. 169-178.

- 863.** - Голубевъ С.Т., *Исторія Кіевской Духовной Академіи. I періодъ до Могилянскій*. Кієвъ, тип. Унив., 1888, с. III+233+II+117+III.

У цьому I-му томі широкозапланованої праці автор обмежився тільки до шкільництва, головнo в Кієві, перед П. Могилою. При цьому головну увагу звернув на Київське Богоявленське Братство, на фундацію Гоцанською Братського монастиря та відкриття при ньому школи. Працю довів до П. Могили, якому присвячений останній розділ — його старанням про підвищення наукового рівня. При кінці подано 12 документів, а в окремому Додатку ще других 13. Про пізніший період автор зумів виготовити тільки окремі статті, які були поміщені головнo в «Трудах К.Д. Академії».

Пор. теж його: *Древнія и новыя сказанія о началъ Кіевской Академіи*. «К. Старина» 1885, I, с. 85-116 — де піддає критичній аналізі всі свідощтва про 1589 р., пересуваючи її початок на р. 1615.

Відповідь на цю статтю подав П.Л., *По вопросу о началъ Кіевской Академіи* (Отвѣтъ С.Т. Голубеву). «К. Старина» 1885, XI, 2, с. 268-281 — в якій підтримує початок Академії в р. 1589.

Пор. теж відповідь автора на рецензію А.И. Соболевского в березневому числі за 1887 рік в «Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія»: *По поводу рецензії въ «Журналъ Мин. Нар. Просвѣщенія» на сочиненіе: Историі К. Дух. Академіи — выпускъ первый*. «Труды К.Д.А.» 1886, II, с. 115-170.

864. - Голубевъ С.Т., *Кіевская Академія въ концъ XVII и началъ XVIII ст.* «Труды КДА» 1901, III, с. 306-406.

Це доклад про те, якою була Київська Академія при кінці 17 та на початку 18 сторіччя, з багатьома широкими примітками, які розтягаються на стор. 335-406.

Подібний доклад за період П. Могили автор помістив там же за рік 1890, 12, с. 535-557, під заголовком: *Кієво-Могилянская Колегія при жизни митр. П. Могилы*.

865. - Голубевъ С.Т., *Старый Корпусъ Кіевской Академіи (Мазепинъ) и его «репарація» при архиеп. Р. Заборовскомъ*. «Труды КДА» 1913, II, 6, с. 275-324.

Автор подає опис давнього Мазепинського Корпусу та його відновлення за митр. Р. Заборовського.

866. - Голубевъ С.Т., *Объяснительные параграфы по исторіи западно-русской Церкви*. «Труды К.Д.А.» 1906, III, с. 495-544. *Нѣсколько страницъ изъ новѣйшей исторіи Кіевской Духовной Академіи* (Отвѣтъ проф. Голубева профессору Титову и бесѣды его съ разными лицами по вопросамъ ученымъ, учебнымъ и житейскимъ). Кієвъ, тип. И.И. Горбунова, 1907, с. 239.

Перша стаття це довше доповнення до праці Криловського А.: *Львовское Ставропигіальное Братство* (див. ч. 871) та до рецензій на неї Титова Т.

Друга — це відповідь на статтю того ж Т. Титова: *Разъяснительные параграфы по истории зап.-русской Церкви* (Винужденный отвѣтъ на «Сказку про бѣлаго бычка» проф. Голубева). «Труды КДА» 1907, II, 6, с. 275-311.

У ній С. Голубев далі обстоює свої ствердження, які він подав у першій статті.

867. - Гординський Я., *Віденська греко-католицька духовна семінарія в рр. 1852-1855*. «Зап. Н.Т.Ш.», Львів, т. 115, 1913, с. 77-130 (Теж окремою відбиткою).

Автор подав короткий нарис про Віденську семінарію в рр. 1852-1855 — про її початки й організацію; духовне життя; культурне значення; національне й політичне в ній питання; релігійні погляди та літературні і партійні напрямки, як теж культурне життя, закінчуючи його загальними завваженнями.

868. - Знаменський П., *Духовныя школы въ Россіи до реформы 1808 года*. Казань, тип. имп. унив., 1881, с. 806.

Почавши духовними школами за Петра I-го, подає ширший опис (с. 140-469) тих же шкіл за його наступників, закінчуючи його періодом за Катерини II-ї. В більшості мова про школи російські, але не поминає їх теж і на українських землях. Це головно відноситься до тих реформ, які були для всіх обов'язковими.

869. - Ісавич Я.Д., *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.* Київ, в-во «Наукова Думка», 1966, с. 252.

У цій праці автор подає історію виникнення церковних Братств, їхню структуру й соціальний склад, показує їхню участь у суспільно-політичному житті, а передусім їхню діяльність на полі народної освіти й культури та, зокрема, видавничу діяльність. Автор використав не тільки багату вже на цю тему літературу, а теж видані й ще архівальні документи, які подані у примітках.

Рец.: BARDACH JULIUSZ: *Bractwa cerkiewne na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej XVI-XVII w.* «Kwartalnik Historyczny» 1967, t. 74, str. 77-82; HAJDA L., «Recenzija», Cambridge, Mass., USA, 1970, I, 1, p. 3-12.

- 870.** - Ісавевич Я.Д., *Джерела з історії української культури доби феодалізму*. Київ, «Наукова Думка», 1972, с. 144.

Це властиво доповнення до попередньої праці про Братства та їх роль у розвитку укр. культури. У цій новій праці описує: Джерела до історії Братств; Джерельні матеріяли про розвиток освіти і педагогічної думки та Джерела до історії видання і розповсюдження книг — з використанням багатих архівних джерел, на жаль, без їхнього списку та покажчиків.

- 871.** - Криловскій А., *Львовское Ставропигіальное Братство* (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Київ, изд. Н.Т. Корчакъ-Новицкаго, 1904, с. XII+314+230.

На тлі політичного й церковного життя автор подає історію Львівського Братства: його постанови, устрій та діяльність, зокрема друкарську та видавничу і на полі шкільництва. Цінний список 138 видань цього Братства — майже всі релігійного змісту. Історія допроваджена до початків 18-го сторіччя. У Додатку на 230 сторінках поміщено ще 88 документів до історії Братства.

Пор. рец. С. Голубева ч. 866.

- 872.** - Линчевскій М., *Педагогія братскихъ школъ и преимущественно Кіевской Академіи*. «Труды КДА» 1870, III, с. 104-154, 437-500, 535-588.

Це одна з перших більших студій про систему навчання в давніх Братських школах та в самій Київській Академії: що і як навчалася та яка була система виховання.

На подібну тему написано на УВУ наступну дисертацію: Патрило І., *Педагогія Київсько-Могилянської Академії 1631-1817*. Прага 1944, с. V+178 (у машинописі).

- 873.** - Марусин М., *Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні*. Рим, відбитка з «Богословія» т. 31-34, 1964, с. 7+55.

Після короткого начерку про виховний процес до духовного стану в княжій добі та після Берестейської Унії, автор ширше описує систему виховання на вищих духовних школах в Галичині.

З подібною тематикою знаходиться на римському університеті Урбана (Пропаганди) в машинописі докторська дисертація під заголовком: KUBINYI J., *De cleri educatione in Ucraina Carpathica*. Roma 1953, pp. XIX+229.

- 874.** - Медынский Е.Н., *Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией*. Москва, Ак. Педаг. Наук, 1954, с. 172+(2).

У праці автор описує постановня Братств, їхні школи й научну систему, як теж їхні зв'язки з Московщиною. Подана теж широка, хоч прочищена бібліографія, як теж Устави Львівської, Луцької та Київських шкіл.

Пор. рец.: О. М-о в «Зап. ЧСВВ» 1958, т. IX, с. 284-5.

- 875.** - Мухинъ Н.К., *Кієво-Братскій училищный монастырь*. «Труды КДА» 1895, II, с. 275-326.

Автор подає коротку історію Братського монастиря в Києві і школи при ньому з р. 1615.

- 876.** - Огієнко І., *Історія українського друкарства*. I. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII в.в. Львів, Збірник фільологічної секції Н.Т.Ш., т. XIX-XX-XXI, 1925, с. 418.

Праця присвячена історично-бібліографічному оглядові укр. друкарства в 15-18 ст. Починає укр.-білоруським друкарством, відтак подає його огляд в Галицькій землі, на Волині, Київщині, Чернігівщині, Поділлі та ін. землях сх. України, як теж в інших слов'янських народів, закінчуючи оглядом такого ж друкарства на землях України інших національностей. При кінці поданий покажчик імен осіб, географічний, назв стародруків та речевий, а загальна бібліографія на початку праці та при кожному розділі. Більшість цих друкарень були церковними, зокрема при монастирях та Братствах.

- 877.** - Папковъ А.А., *Эпоха преобразования зап.-русскихъ церковныхъ братствъ (1586-1600)*. «Богосл. Вѣстникъ», Серг. Посадъ 1897, 9, II отд., с. 195-224; 11, с. 200-239.

Автор описує переміни та переставлення програми і праці в тогочасних церковних братствах при кінці 16-го ст. — під впли-

вом натиску латинської Церкви та подій після Берестейської Унії 1596 р.

- 878.** - Папковъ А.А., *Братства, какъ мощная защита православія — вплоть до возстановленія православной ієрархіи въ 1620 году (1600-1620)*. « Бог. Вѣстникъ », Серг. Посадъ 1898, 1, II отд., с. 26-52; 3, с. 335-364.

У нарисі представлена роля Братств, яку вони відіграли як оборонці православ'я до 1620 р.

- 879.** - Папковъ А.А., *Охранительная дѣятельность прав. братствъ въ послѣдніе годы царствованія короля Сигизмунда III-го (1620-1632)*. « Бог. Вѣстникъ », Серг. Посадъ 1891, 5, с. 166-188; 7, с. 16-42.

Автор подає коротку історію постанови численних Братств в рр. 1620-1632 й описує їхній внутрішній устрій та роллю, яку вони в тому часі відіграли.

- 880.** - Папковъ А.А., *Оживленная дѣятельность православныхъ Братствъ въ эпоху митр. П. Могилы (1632-1647)*. « Богосл. Вѣстникъ », Серг. Посадъ 1898, 8, с. 141-182.

У статті описана діяльність Братств у Вильні, Могилеві, Мінську, Оршаві, Пінську, Бересті, Більську, Замостю, Любліні, Луцьку, Крем'янці, Львові та Києві.

- 881.** - Папковъ А.А., *Жизнь и дѣятельность Братствъ во второй пол. XVII и въ XVIII вѣкахъ*. Свято-Троицкая Сергієва Лавра, собств. тип., 1900, с. 4+44 (вступ) + 291+22 (примітки) +5 (поправки) +24 (показчики імен осіб і Братств) +39 (Доповнення).

Після довшого вступу про становище православ'я та руської народности в Литві до 17-го ст., у дальшій студії широко представлені життя і діяльність церковних Братств в 2 пол. 17 та у 18 сторіччях. Без вступу, приміток, показчиків та доповнень — ця праця появилася в скороченні передше у « Богосл. Вѣстникъ », Серг. Посадъ 1898, 9, с. 281-309; 11, с. 149-184; 12, с. 291-323.

- 882.** - Петровъ Н.И., *Кіевская Академія во второй половинѣ XVII вѣка*. «Труды К.Д.А.» 1895, II, с. 586-622; III, с. 36-56, 201-256, 574-632.

Кіевская Академія въ гетманство Кирилла Григорьевича Разумовскаго (1750-1763). Там же 1905, II, с. 51-93.

Кіевская Академія въ царствованіе импер. Екатерины II (1762-1790). Там же 1906, II, с. 453-494, 582-609; III, с. 245-297. Ця остання студія появилася теж окремою відбиткою 1907 у «Чтеніяхъ К.Д. Академіи» VIII, стор. 121.

У цих студіях автор подав досить широкий історичний нарис Київської Академії в другій половині 17 та за ціле 18 сторіччя, описуючи при цьому теж її внутрішню організацію, систему навчання та виховання, подаючи часто подрібні списки ігуменів Київського Братського монастиря, при якому містилася Академія, ректорів, професорів й учителів, описуючи теж деякі підручники.

Пор. теж його: *Списки студентовъ и профессоровъ въ Кіевской Академіи съ 1736/7 по 1757/8 годъ*. Там же 1914, II, с. 104-121.

- 883.** - Петровъ Н.И., *Значеніе Кіевской Академіи въ развитіи духовныхъ школъ въ Россіи съ учрежденіемъ Св. Синода въ 1721 г. и до половины XVIII вѣка*. «Труды К.Д.А.» 1904, 4, с. 520-577; 5, с. 50-102.

Автор подає у цій студії опис тих духовних шкіл в Росії, які завдячують своє постання чи розвиток вихованцям Київської Академії, подаючи їхні імена та вичисляючи 27 таких семінарій.

- 884.** - Петровъ Н.И., *Очеркъ исторіи православной духовной школы на Волини*. «Труды К.Д.А.» 1867, 2, с. 180-242.

Волинська духовна семінарія основана 1797 р. Вона приміщалась в Острозі, відтак Аннополі і накінець в Крем'янці, по часті на тих самих місцях, на яких існували вже давніші школи. Тому дає теж опис Острозької Академії (1580-1649), Острозької прав. семінарії в рр. 1797-1835 та Братської школи при Богоявленському монастирі в Крем'янці з р. 1636, куди 1835 р. була знову перенесена прав. семінарія.

- 885.** - Савич А.А., *Униатские школы для зап.-русского юношества до Брестской церковной Унии (1596)*. «Труды Белорусского Госуд. Унив. в Минске» 1922 (1), с. 164-175.

Западно-русские униатские школы XVII-XVIII веков. Там же 1923 (2-3), с. 130-197.

Ці розвідки становлять маленьку частину широкозакрбовної праці «*Про зах.-руські школи в 16-18 ст.*». У них автор тільки заторкнув один з багатьох розділів, а саме про т.зв. уніятські школи перед Берестейською Унією та після неї до 1617 р. Зібрав багато матеріалу, але опрацював не задовільно.

Див. рец.: К. Харлампович, «Україна», Київ 1927, кн. 1-2, с. 200; о. Й. Скрутень: «Зап. ЧСВВ» 1928, т. III, 1-2, с. 284-6.

- 886.** - Савич А.А., *Нариси з історії культурних рухів на Вкраїні та Білорусі в XVI-XVIII в.* Київ, Всеукр. Академія Наук: Збірник іст.-філол. відділу, ч. 90, 1929, стор. 333+(5).

Оці нариси являються, за словами автора, вступом до великої праці (1400 рукописних сторін): «*Западно-русские школы XVI-XVIII ст.*», яка 1917 р. була прийнята як магістерська дисертація. Тому у цьому виданні тема обмежена тільки до різних рухів духової культури в таких розділах: Реформаційні рухи у Білорусі та Україні в XVI-XVII в.; Т.зв. католицька реакція і єзуїти; Патронат і Братства і Братські школи; Культурно-нац. боротьба в Білорусі та Україні наприкінці XVI і на поч. XVII в.; Уніятські білоруські та українські школи XVI-XVIII в. та Шкільна реформа в Польсько-Литовській державі в останній чверті XVIII в., і як вона відбилася на долі білорусько-українських шкіл. При кінці доданий покажчик іменний та покажчик шкіл. Автор використав досить багату літературу та чимало архівних джерел, але в багатьох справах з офіційним насвітленням.

- 887.** - Свенціцький І., *Початки книгопечатання на землях України. В пам'ять 350-ліття першої друкованої книжки на Україні у Львові 1573-4 із 350 зразками друку і прикрас давньої книги України*. Львів, накл. наук. фундації гал. м. А. Шептицького, ЧСВВ, «Національний Музей», 1924, с. XXII+28+86+CLI таблиць.

Після короткої історії друкарства взагалі, автор начеркнув

його розвиток на укр. землях, по найбільшій часті при монастирях та церковних іституціях. У другій частині представлена видавничо-друкарська техніка. В Додатку зібрано з різних видань велике число (560) репродукованих зразків друку і прикрас.

Рец. М. Голубець: « Зап. ЧСВВ » 1925, I, 1-2, с. 397-401.

- 888.** - Сениця П., *Світильник істини. Джерела до історії Української-Богословської Академії у Львові 1928-1944*. Частина I. Торонто, « Праці Гр.-Кат. Богосл. Академії » т. 34, 1973, стор. 720.

У цій праці автор розглядає наперед: Становище укр. Церкви перед і після першої світової війни; далі подає загальний нарис про виховання укр. духовенства в Україні, про « Барбареум » у Відні та семінарії у Львові, Перемишлі, Станиславові і Римі та про саме заснування Богословської Академії у Львові 1927. Потім розглядає статuti Академії, програми викладів, організацію, осяги, наукову працю й семінарі Академії, її бібліотеку й описує студії та побут студентів, їхні організації і позанаукову діяльність, як теж подає життєписи професорів з їхніми світлинами. Резюме подані теж в англійській, німецькій, французькій та італійській мовах. При кінці ще додано покажчик імен.

- 889.** - Серебренниковъ В., *Кіевская Академія съ пол. XVIII-го вѣка до преобразованія ея въ 1819-мъ году*. По поводу новооткрытыхъ документовъ. « Труды К.Д.А. » 1896, II, с. 217-238, 368-411; III, с. 61-86, 233-249; 1897, I, с. 331-356; II, с. 107-128, 307-346; III, с. 64-93.

На основі нововідкритих документів автор подає історичний нарис Київської Академії в 2 пол. 18 ст. — до 1819 р., коли вона стала перемінена на Духовну Академію. Описує її управу, систему навчання та виховання, теж господарку й самі будівлі, утримання її професорів та учнів, її бібліотеку, склад Академії, зокрема його учнів, додаючи цінні списки настоятелів, ректорів, професорів, з кількома статистичними таблицями.

- 890.** - Срівний Ф., *Студії над організацією Львівської Ставропігії від к. XVI до пол. XVII ст.* « Зап. Н.Т.Ш. » 1911, т. 106,

25-40; 1912, т. 108, с. 5-38; т. 111, с. 5-24; т. 112, с. 59-73; 1913, т. 114, с. 25-56; т. 115, с. 29-76.

У студії автор зокрема звернув увагу та насвітлив такі питання: Звільнення з-під влади єпископів; склад Братства; роля у ньому греків та матеріяльні відносини у Братстві.

891. - Студинський К., *Львівська Духовна Семинарія в часах Маркіяна Шапкевича*. Львів, наклад. Тов. ім. Шевченка, 1916, с. CCLX+416.

На перших 260 сторінках автор дає історичний нарис Львівської Духовної Семінарії в рр. 1829-1843, а на дальших 416 сторінках навів з тих років акти цієї ж семінарії. У виданні поміщено більшу скількість портретів визначних осіб, а теж докладний показчик імен осіб та місцевостей.

892. - Сцъпура Д., *Виленское Св.-Духовское Братство въ XVII и XVIII ст.* «Труды К.Д.А.» 1898, III, с. 75-96, 345-373; 1899, I, с. 546-577; II, с. 225-262, 523-563; III, с. 30-52.

У студії подано спершу історичний нарис Св. Троїцького Братства, від його оснування до збудування церкви Св. Духа (1584-1597). Після того накреслена історія Братства Св. Духа у трьох періодах: в роках його розквіту 1597-1633; в роках його занепаду 1633-1794; та в роках його повного упадку після поділу Польщі та прилучення Вильна до Росії в р. 1793, коли то 1797 р. Св. Синод забрав від нього приналежні йому монастирі, а в р. 1806 мало воно ще тільки 15 членів. У кожному періоді представлені зовнішні дії Братства та його внутрішній стан.

893. - Титовъ Т.И., *Къ исторіи Кіевской Духовной Академіи въ XVII-XVIII в.в. Воспитанники Академіи на службъ въ Кіево-Печерской Лавръ, въ связи съ біографіей Софронія Терновіота*. «Труды К.Д.А.» 1911, I, с. 63-80, 196-235; II, с. 229-256; III, с. 640-679; 1912, III, с. 219-245, 588-620 (Теж окремою відбиткою).

Багато вихованків Київської Академії було в Кіево-Печерській Лаврі. Автор вичисляє їхні імена, подаючи про них теж короткі дані, зокрема широко про самого С. Терनावіота, який відогравав

важну роль у спорі Печерського монастиря з митр. Щербацьким, передусім у справі друкарні, обороняючи в Москві інтереси Лаври. Широко описаний теж перебіг того спору.

- 894.** - Титовъ Т.И., *Кіевская Академія въ эпоху реформъ*. «Труды К.Д.А.» 1910, II, с. 475-494; III, с. 78-114; 1911, II, с. 467-500; 1912, I, с. 30-50, 228-252, 511-537; II, с. 65-86, 281-304, 425-448; 1913, I, с. 28-48, 560-597; 1914, I, с. 35-86; III, с. 72-104; 1915, I, с. 245-278; II, с. 435-485.

Автор подав опис Київської Академії в останніх роках її існування 1796-1819, коли то вона стала з загальної тільки Духовною Академією, у зв'язку з широко теж описаною загальною реформою. Подрібно представлені зовнішні події Академії та її внутрішній стан, зокрема навчання і виховання, її професори та визначні учні, як теж культурна діяльність в Академії та політичні рухи в тому часі. Багато при тому матеріялу і з-поза самої Академії.

Пор. теж його: *Къ исторіи Кіевской Дух. Академіи въ XVII-XVIII в.в.* «Труды К.Д.А.» 1909, III, с. 66-111, 173-239. — Про учнів і вихованків Академії: святителя єп. Йоасафа Горленка та митр. Рязанського св. Димитрія.

Къ вопросу о значеніи Кіевской Академіи для пр'вославія и русской народности въ XVII-XVIII в.в. «Труды К.Д.А.» 1903, III, с. 375-407; 1904, I, с. 59-100.

Теж в: «Чтеніяхъ при Кіевской Дух. Академіи», 1905, VI, с. 27-100. — Про те, що Академія була не тільки посередницею між східною і західною культурою, але й самостійною та незалежною у праці. Була це відповідь на працю А. Яблоновського про Київську Академію (див. ч. 906), зокрема ж на його пізнішу статтю: *W sprawie «Akademii Kijowsko-Mohilańskiej», wydanej w 1900 r.* «Kwartalnik Historyczny», 1902, XVI, 549-586, (див. ч. 906, при кінці).

- 895.** - Филиппак І. - Лукань Р., *Ц.К. Окружна Головна Школа в Лаврові 1788-1911*. «Зап. ЧСВВ» 1967, XI, с. 1-192 (2-е видання).

У вступі Р. Луканя подана коротка історія та списі численних Василіянських шкіл. Після того — подрібний історичний опис однієї з них, а саме в Лаврові в рр. 1788/9-1910/11. У праці використано дуже багато архівного матеріялу й наведено багато ста-

тистичних даних, з переліком великого числа професорів та учнів, спогадами 7-ох визначних її учнів, численними світлинами.

- 896.** - Флеровъ Іоаннъ Е., *О православныхъ церковныхъ Братствахъ, противоборствовавшихъ униі въ юго-зап. Россіи, въ XVI, XVII и XVIII ст.* Спб, изд. Н.Г. Овсяникова, 1857, с. 200+IV.

Після загальних даних про церковні Братства в Україні та Білорусі, далі автор головну увагу звертає описові, попоодиноких центрах, їхнього устрою, цілі та діяльності, зокрема шкільної, видавничої і церковної. Один розділ присвячений відношенням до світської і церковної влади. Бібліографія подана тільки в примітках.

- 897.** - Харламповичъ К.В., *Западно-русскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка.* Казань, тип. имп. Университета, 1898, с. XIII+524+LXII.

Це найбільша і найповніша досі праця на цю тему. У ній подано не тільки опис самого навчання та шкільного устрою, але теж звернено увагу на їхнє відношення до інших віроісповідань, релігійне формування та їхні заслуги в обороні віри та Церкви. Перша частина присвячена католицьким школам (1-140); друга — протестантським (141-184); третя — православним (185-476); четверта — уніятським (477-524). У вступі подана багата бібліографія, а при кінці на 63 сторінках показники імен осіб, географічних імен і тих шкіл, про які була у праці згадка.

Рец.: К. Студинський в «Бог. Вѣстникъ», Львів, 1900, с. 252-4. «Kwartalnik Historyczny» 1902, str. 313-5.

Пор. теж його: *Западно-русскія церковныя братства и ихъ просвѣтительная дѣятельность въ к. XVI и въ нач. XVII в.* «Хр. Чтеніе», Спб. 1899, с. 372-390. — Був це виклад на оборону дисертації.

- 898.** - Харламповичъ К.В., *Острожская православная школа (Историко-критическій очеркъ).* «К. Старина» 1897, т. 57, с. 177-207, 363-388 (Теж окремою відбиткою).

Описує її постання, характер, зовнішню історію та замітніших представників тієї школи.

899. - Харламповичъ К.В., *Борьба школьныхъ вліяній въ допетровской Руси*. «К. Старина» 1902, 7-8, с. 1-76; 9, с. 358-394; 10, с. 34-61.

Автор описує головні шкільні впливи в тодішніх вищих духовних школах, зокрема впливи Сходу та Заходу.

900. - Янів В., *Нарис історії Укр. Богословського Товариства* (З бібліографією видань). В 45-ліття заснування. — Матеріяли до історії Укр. Церкви. Збірник доповідей. — «Наук. Зап. Укр. Вільного Унів.», т. 9-10, Мюнхен-Рим-Париж, 1969, с. 139-225.

Автор подав генезу його заснування, описав ціль та устрій, як теж керівні органи, матеріальні засоби, бібліотеку та видавничу діяльність — аж до відновлення його поза межами України 1960 р. На стор. 198-225 помістив бібліографію його видань, з подібним змістом усіх книг наукового журналу «Богословія».

901. - *Греко-Католицька Духовна Семинарія у Львові*. Львів, накл. Гр.-Кат. Богосл. Академії, т. I - 1935, с. 243; т. II - 1936-9, с. 512. Матеріяли і розвідки зібрав о. проф. др. Й. Сліпий.

У першій частині у формі введення подано короткий нарис про священиче виховання на укр. землях в давніх часах і про перші духовні семінарії до 1780 р. Крім інших статей меншої ваги, перша частина присвячена історії Віденської семінарії А. Андруховича, див. ч. 857. Друга частина майже ціла (с. 61-505) виповнена дальшою працею А. Андруховича про Львівську генеральну семінарію в рр. 1783-1810. У ній подає її історію та описує її устрій і навчання, з цінними списками її проводу, професорів та учнів. Запланована третя частина про дальшу судьбу цієї семінарії вже не встигла появитися із-за вибуху війни.

Див. о. М. Ваврик, *Бібліографічний огляд історії Василіянського Чина за 1935-1950 рр.* Рим, «Зап. ЧСВВ», 1958, с. 37-8.

Про переходову Духовну семінарію після останньої війни в Гіршбергу, Німеччина, та Кулемборгу, Голландія, друкується в I секції «Записок ЧСВВ», т. 34, наступна більша праця: Купранець О., *Укр. Католицька Духовна Семінарія на Скитальщині*.

- 902.** - *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне. Студії, замітки, матеріали.* Т. I — під ред. К. Студинського. Львів, вид. Ставроп. Інститута, 1921, с. 372.

Це збірна праця про Ставропігійську Успенську церкву, початки укр. преси в Галичині і ролю в ній Ставроп. Братства, його літографію в рр. 1846-1854, укр. малярство XVI-XVII ст. під його покровом та його друкарню і видання. При кінці поміщено добрий покажчик імен осіб, місцевостей, інституцій, видавництв і заголовків анонімних писань.

- 903.** - *Матеріали до історії Галицько-Руського шкільництва XVIII і XIX вв.* «Укр.-Руський Архів» т. IV, Львів, Наук. Тов. Шевченка, 1909, с. 200.

У Збірнику розглядається шкільництво в Галичині, коли воно ще було в церковних руках. Він складається, крім інших, на побічні теми, з таких праць:

Свенціцький І., *Шкільна освіта духовних кандидатів в рр. 1756-1788*, стор. 1-9;

Кміт Ю., *Народна сільська школа в Галичині в рр. 1810-1824*, с. 10-101 (50 документів);

Томашівський С., *Стан парохіяльних шкіл в Кізілівському деканаті*, с. 102-110;

Томашівський С., *Стан парохіяльних шкіл в Бережанському деканаті Львівської єпархії в рр. 1843-1848*, с. 151-174;

Кревецький І., *Матеріали до історії укр. народнього шкільництва в Галичині в рр. 1830-1850*, стор. 175-191.

- 904.** - CZUBA N.A., *Ukrainian Catholic Parochial Schools.* Chicago, De Paul University, 1956, pp. XI+71.

На історичному тлі українського поселення в Америці, подано опис постання та розвитку укр. католицьких шкіл на цьому терені, зокрема школи св. Миколая в Шикаго. При кінці наведено ще 8 статистичних таблиць та бібліографію.

Рец.: о. С. Шавель, «Логос» 1957, с. 237-8.

905. - HOLOWACKYJ R.R., *Seminarium Vilnense SS. Trinitatis* (1601-1621). Roma, «Analecta OSBM», 1957, pp. XIV+158.

Час існування цієї семінарії був короткий, однак сповнила вона чималу роль у вихованні молодого з'єдиненого духовенства. Автор опрацював історію її оснування, джерела утримання, внутрішні у ній порядки щодо проводу та навчання, а накінець причини її заникнення, як семінарії. Далі вона існувала тільки як вища монастирська школа, а семінарію згодом основано у Мінську. Автор взяв під увагу усю доступну літературу, але в більшості праця побудована на архівних Ватиканських джерелах, які подано на початку.

Рец.: «Orientalia Christ. Periodica», Roma, 1959, (25), p. 201-2. «Revista Espagnola de Derecho Canonico», Salamanca 1959, p. 558.

Пор. теж: М.(иколів) Г., *Засновання першої уніятської семінарії в світлі нових документів*. «Алма Матер», Рим, Кол. св. Йосафата, 1960, с. 7-12. Великий А., *До 300-ліття проєктованої ген. семінарії укр. білоруської Церкви ім. Неп. Зач. Пресв. Богородиці*. Там же, 1954, ч. 3, с. 7-9.

906. - JAWŁONOWSKI A., *Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*. Kraków, Fontes et Commentationes historiam scholarum superiorum in Polonia illustrantes, 1899-1900, str. 318.

Представивши насамперед морально-духовний стан українського загалу та постання перших православних шкіл у Києві і їхню діяльність, на тому тлі подає широкозакровний історичний нарис самої Колегії, а відтак Академії Києво-Могилянської, за весь час її існування аж до переміни її на Духовну Академію 1819 р. Окрему увагу звертає на ті впливи, які ця Академія мала так в Україні, як в Росії, а теж на польські у ній впливи. Праця основана на багатій літературі та джерелах.

Пор. більшу рецензію Т. Титова в «Трудах К.Д.А.» 1902, I, с. 450-479, під заг.: «Урокъ съ Захода».

Відповіддю на рецензію Т. Титова автор написав:

W sprawie «Akademii Kijowsko-Mohilańskiej», wydanej w 1900 r. «ad honorem quingentesimi anniversarii almae Matris Jagellonicae». «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1902, XVI, 549-586.

З приводу цього видання Т. Титовъ опрацював теж свій довший огляд: *Къ вопросу о значеніи Кіевской Академіи для православія и русской народности въ XVII-XVIII в.в.* «Труды К.Д.А.» 1903, III, с. 375-407; 1904, I, с. 59-100; і в «Чтеніях К.Д. Академіи» 1905, VI, с. 27-100.

907. - KALINKA W., *Rozprawy dotyczące Kościoła i jego dziejów w Polsce*. Kraków, Spółka wydawnicza Polska, 1902, str. 251.

У збірці статей, між іншими, на стор. 31-88 подано звіти про «руський інтернат» у Львові, який 1881 р. оснували та його провадили ОО. Воскресенці. В р. 1884 було таких 36 інтерністів, які, однак, ходили до руських шкіл.

Крім того на стор. 89-100 подано декілька відомостей про «греко-руську колегію» в Римі, яку 1886 р. ОО. Воскресенці теж були перебрали і деякий час провадили.

908. - LUKASZEWICZ J., *Historya szkół w Koronie i w W. Ks. Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do r. 1794*. Poznań, J.K. Żupański, 1849-1851, I-IV, str. VIII+470; 492; 516; 355.

Між іншими у цій великій праці автор не поминув теж українських шкіл. У першому томі зокрема говорить про православні школи в Києві, Острозі та Львові, як теж про науковий та культурний рівень православного та з'єдиненого духовенства. У другому томі — про Василянські школи, уніяцьку семінарію та з'єдинене духовенство, а в четвертому — знову про школи при 14-ох Василянських монастирях.

До останнього періоду пор. дві великі праці:

Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786-1794. Opracował Mizia T. Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1969, str. VIII+409.

Raporty Generalnych Wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w W. Księstwie Litewskim (1782-1792). Opracowały Bartnicka K. i Szybiak Irena. Tamże 1974, str. 599.

В обох працях чимало теж матеріялу до Василянських шкіл у цьому періоді.

Про катехитичне навчання в укр. католицьких школах у 17-18 стт. пор. наступну докторську дисертацію в машинописі на римському університеті Урбана (Пропаганди):

HRADIUK P., *De catechetica institutione in scholis apud Ucrainos Catholicos* s. 17-18. Roma 1950, pp. XX+182.

908/2. - OLJANČYN D., *Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine. II. Schule und Bildung*. «Kyrios», Königsberg, 1937, II, S. 38-69, 143-157, 265-278, 351-366.

У статті подано короткий історичний нарис шкільництва та виховання в Київському та Галицькому князівствах, у Литовсько-руській державі і під Польщею — до 1648 року, закінчуючи огляд Київською Академією П. Могили, з додатком-списком студентів-українців та білорусів на Заході в 16-18 сторіччях, але тільки на німецьких університетах та в нім. гімназії у Петербурзі. Майже всі ці школи були церковними.

909. - POPLATEK J., *Powstanie Seminarjum Papskiego w Wilnie 1582-1585*. «Ateneum Wileńskie» 1929, VI, 1-4, str. 47-71, 429-455.

Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585-1773. Tamże, 1930, VII, str. 170-228.

Wykaz alumnów Seminarjum Papskiego w Wilnie 1582-1773. Tamże, 1936, XI, str. 218-282.

Папська семінарія у Вильні була основана папою Григорієм XIII в рр. 1582-5 тільки для східних, однак до 1773 р. приймали теж і латинників. До цього року провадили її Єзуїти, а потім перебрали Василіяни. Автор подає коротку історію її оснування та описує її статут, внутрішнє життя, матеріяльні справи та участь у ній Василіян.

В другій статті продовжає її історію до 1773, а в третій подає список 618 учнів цієї семінарії до р. 1773, між ними багато теж Василіян та інших східного обряду. Від 1774 р., коли провід семінарії перебрали Василіяни, приймали тамтуди тільки тих, що

були східного обряду, як це було на початку заплановано. У семінарії було передбачено тільки 20 місць, однак деколи було у ній і до 30 студентів.

Пор. теж: Харкевич В., *З історії Папського Алумнату у Вільні*. «Зап. ЧСВВ» 1928, III, с. 552-562.

Автор продовжує дещо історію цієї семінарії і подає списки учнів в рр. 1793-1798.

Пор. теж: *Студенти-Василіяни у Виленській Академії*. «Зап. ЧСВВ» 1932, IV, с. 211-218. Подав Поплятек І.

Теж його: *Alumnat Papieski w Wilnie*. «Zródła mocy» N. 4, Wilno 1928, str. 44-60.

Рец.: Й. Скрутень, «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, с. 288-9.

910. - RECHOWICZ M., *Sprawa wielkiego seminarium misyjnego dla unitów na ziemiach dawnej Polski (1595-1819)*. Rozprawy Wydz. Teolog. Uniw. Jagiellońskiego, Kraków 1948, t. 1, zeszyt II, str. 61.

Завданням автора було подати історію намагань оснувати велику семінарію для з'єдиненого духовенства в Київській митрополії в рр. 1595-1819. Однак потрактував він цю тему досить поверховно і без перевірки джерел. Багато його невірних тверджень спростував та доповнив о. Б. Ватинський Т.І. в наведеному ним резюме в: *Roczniki Teologiczno-kanoniczne*. Lublin 1949, I, str. 297-9.

Пор. М. Ваврик: *Бібліогр. огляд історії Васил. Чина*. Рим 1958, с. 30.

911. - WANCZURA A., *Szkolnictwo w Starej Rusi*. Lwów-Warszawa-Kraków, wyd. Zakładu Nar. im Ossolińskich, 1923, str. IX+240.

У перших двох довших розділах автор подав хронологічний перегляд літератури, зокрема праць В. Татищева — про школи й освіту в старій Русі. Далі розглянув історію впровадження й розвитку давніх шкіл, їхню систему, доповнюючи їх оглядом про домашнє навчання та виховання, з його характеристикою. Праця обмежується тільки періодом до 15-го сторіччя, хіба винятково виходить теж і поза цей період. Майже всі ці школи були при церквах та монастирях.

912. - WOROTYŃSKI W., *Seminarjum główne w Wilnie*. I. - *Powstanie i pierwszy okres dziejów* (1803-1816); II. - *Drugi okres dziejów i zniesienie* (1818-1833). Wilna (Studia Teologiczne, VII, X), 1935, 1938, str. XVI+232; XVII+307.

Семінарію оснований для вибраних питомців східного і західного обрядів, які пізніше повинні були зайняти вищі церковні становища. У цій праці автор подає історію її постанови, оснування та її діяльності в рр. 1803-1833, з перервою в рр. 1812-1816, навівши теж численну бібліографію, а в Додатку списки студентів і виказ наукового поступу, як теж покажчики імен. Резюме — в нім. мові.

Рец. на I том: W. Charkiewicz: *Ateneum Wileńskie*, 1936, XI, 592-5.

Пор. теж: SYMON, *De Seminario principali Vilnensi*. Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana. Petropoli 1887, p. 55.

913. - *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Zeszyt 5: Wielkie Księstwo Litewskie; zeszyt 6: Małopolska — Ziemia Ruskie*. Opracowali A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa i W. Krajewski. Wrocław-Kraków, Polska Akademia Nauk. 1959-1960, str. XVII+272+24 ilustracyj; 260+28 ilustr.

В обох зошитах зібрано відомості про всі друкарні та їхніх працівників на території колишнього Литовського князівства та руських земель, які були під Польщею. При всіх подано теж джерела та бібліографію. В обох зошитах додано багато ілюстрацій з різних видань, як теж мапу з розміщенням усіх друкарень. Майже всі згадані друкарні, зокрема українські, були церковними, здебільша при монастирях та Братствах.

В. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТИ

914. - Босий В., *Українська Дієцезальна Колегія св. Йосифа в Йорктоні, Саск.* «Коротка хроніка». Йорктон, Колегія св. Йосифа, 1927, стор. 38.

Це коротка хроніка цієї Колегії за роки 1919-1925.

915. - Вояковський Н., *Відновлення Духовної Семінарії у Львові: 1920-1926* (Причинок до Ректорату о. Т.Т. Галущинського, ЧСВВ). «Зап. ЧСВВ» 1971, VII (XIII), с. 291-308.

Автор як очевидець й учасник переповідає про саме наладнання семінарії після війни, відновлення навчання, виховання і виховників, організоване життя в семінарії та про семінарійний побут.

916. - Головацький Р., *Митрополича семінарія Рутського*. «Зап. ЧСВВ» 1958, III (IX), с. 375-393.

У статті описано перші спроби її оснування в р. 1623, відгомін на ці спроби в Римі, дискусію та рішення на Кобринському Соборі 1626 р. і саме заснування цієї семінарії к. р. 1632 та її діяльність.

917. - Гриник В., *Українська Духовна Семінарія в Перемишлі*. Перемишль, «Альманах укр. богословів», 1937, стор. 96-108.

У статті подана коротка історія оснування та діяльності укр. духовної семінарії в Перемишлі.

918. - Жукович П., *Объ основаніи и устроителъ главной духовной семинаріи при виленскомъ университетѣ (1803-1832)*. «Хр. Чтеніе», Спб, 1887, I, 237-286.

У довшій статті подана історія оснування головної семінарії у Вильні для католиків обох обрядів та описаний її устрій. Пор. ч. 912.

919. - Кміт Ю., *Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від 1837-1851*. «Зап. Н.Т.Ш.» т. 91, с. 151-158.

Це кілька документів з поясненнями, які відносяться до цього періоду і наświetлюють деякі моменти з діяльності дух. семінарії у Львові.

Пор. теж його: *1848 рік і Львівська руська духовна семінарія*. Там же т. 40, Львів 1901, с. 1-10; *Питомець атітатор*. Там же т. 41, Львів 1901, с. 8-11.

920. - КРЕВЕЦЬКИЙ І., *Неоправдані докори. До історії т.зв. «Руського Інституту» на Львівському університеті.* «Зап. Н. Т.Ш.» т. 102, с. 116-126.

Автор наводить ці причини, які довели до передчасного його скасування (1787-1804/5).

921. - ЛЕВИЦЬКИЙ П., *Прошлое Переяславскаго духовнаго училища.* «К. Старина» 1889, т. 24, с. 424-444.

Автор подає короткий історичний начерк історії духовної школи в Переяславі, яка була основана на взір Київської Академії в р. 1738, даючи опис її устрою, системи навчання і засобів утримання. В р. 1817 стала вона тільки чисто духовною школою.

922. - ЛЕВИЦЬКИЙ Я., *Львівська Духовна Семинарія в літах 1897-1901.* Львів, накл. А. Хойнацького, 1901, с. 58.

Автор описує обставини та діяльність питомців Духовної семінарії у Львові за рр. 1897-1901, зокрема про її «Читальню», Літературно-наукове і Драматичне Товариство та зносини з іншими слов'янськими богословами.

923. - ЛЕНЦИК В., *Богословська Академія у Львові.* «Логос» 1958, с. 9-17, 93-98, 170-178.

У статті подана коротка історія постанови Богословської Академії у Львові в рр. 1928-9, з описом її статутів, загального стану та її досягнень.

924. - ЛОТОЦЬКИЙ А., *Духовное образование въ Россіи.* «Странникъ», Петроградъ 1904, с. 149-169, 331-350.

Изъ быта стараго духовенства. «Русская Старина», Спб. 1904, X, с. 102-129.

У першій статті автор описує яким, в різних періодах, було наукове приготування духовенства, яке до 18 сторіччя було спільне з усіма іншими.

У другій же статті описує низький духовий та моральний стан великої частини духовенства у 18 сторіччі, бо зі шкіл користало тільки невелике число.

925. - Назарко І., *Братства і їх роля в історії Укр. Церкви*. « Укр. Мирянин в житті Церкви, спільноти і людства. Матеріали студійних днів УХР ». Париж-Рим, вид. Укр. Христ. Руху, 1966, с. 226-238.

У статті накреслено початки церковних Братств, їхній розвиток та значення для Укр. Церкви.

926. - Павловскій И.Ф., *Приходскія школы въ старой Малороссіи и причины ихъ уничтоженія*. « К. Старина » 1904, т. 84, с. 1-40.

Автор подав короткий історичний нарис про приходські школи, які існували в Україні при церквах у 18 сторіччі, та причини, які привели до їхнього заникнення, як теж про намагання, щоб їх відновити на початку 19-го сторіччя.

927. - П.-ко Вл., *Изъ исторіи образованія на Украинѣ*. « К. Старина » 1905, 9, с. 235-247; 10, с. 126-132.

Автор подає у статті декілька даних про укр. семінарію в Переяславі в 18 сторіччі і в тому ж віці про Чернігівське колегіум, як теж коротко про такі ж школи в Полтаві та Новгороді Сіверському.

928. - Фіголь В., *Церковні Братства Галицької Гр.-Католицької Провінції у XVIII ст.* « Богословія » 1937, XV, с. 91-101, 243-252; 1938, XVI, с. 31-39, 137-157, 215-232.

У статті подана коротка історія церковних Братств в Галичині у 18 сторіччі, їхня організація, склад та діяльність.

929. - Хомин П., *Митр. Й.В. Рутський і його освітні змагання*. « Богословія » Львів 1923, I, с. 261-283.

Автор подає короткий начерк про стан Укр. Католицької Церкви перед митр. Й.В. Рутським, про відкриття ним шкіл у Вильні, Новгородку, Мінську та ін. місцевостях, про Папські стипендії для укр. богословів, та вкінці про приготування до заснування семінарії.

930. - Виленское православное Братство. «Хр. Чтение» 1862, II, с. 477-514, 589-614.

Після короткого введення про церковні Братства на укр. землях, автор подає історичний начерк Виленського Братства, яке постало при к. 16 ст.

Пор. теж: М. П-ча, *Виленское Свято-Троицкое впоследствии Свято-Духовское Братство*. Вильна, тип. Сыркина, 1891, с. 116.

931. - HALUSCZYNSKYJ T., *Il Pontificio Collegio di S. Giosafat. Paterno dono della S. Sede Apostolica alla nostra Chiesa Unita* (Discorso). «Analecta OSBM» 1949, I (VII), p. 116-127.

У докладі згадано визначніших колишніх римських питомців, починаючи від пізнішого митр. Й. Рутського, подано декілька даних про початки і розвиток Колегії св. Йосафата та взагалі про виховання в римських семінаріях.

932. - CHARKIEWICZ W., *Akademja, której nie zorganizowano (Z dziejów unickiego szkolnictwa duchownego)*. «Ateneum Wileńskie» 1936, str. 463-473.

Цю Академію в рр. 1827-1830 плянував оснувати у Полоцьку Й. Семашко. Там мало виховуватися з'єдинене духовенство, окремо від інших, а не як досі в головній семінарії при Виленському університеті разом з питомцями латинського обряду, щоби, як писав він, «розвинути у них духа, який властивий російському народові і російській імперії».

933. - WAWRYK M., *De studiis philosophico-theologicis in Provincia Rutheno-Ucraina Ord. Basiliani s. XVIII eorumque manua-libus*. «Analecta OSBM» 1971, VII (XIII), p. 85-113.

Після короткого начерку про вищі Василіянські школи філософії та богословії, зокрема про курси при Лаврівському монастирі, автор подає спис, з коротким описом, 48 підручників богословії та 14 філософії. Більшість з них до останньої війни зберігалися в архіві Лаврівського монастиря. Всі — з 2 половини 18-го ст.

15. — ЖИТТЄПИСИ ВИЗНАЧНИХ В ЦЕРКОВНОМУ ЖИТТІ
ОСОБИСТОСТЕЙ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

934. - АЛЕКСІЙ АРХІЕП., *Отношеніе митр. Петра Могилы къ униі съ Римомъ*. Варшава, тип. Синодальная, 1932, с. 88.

На тлі тогочасних обставин автор наświetлює відношення митр. П. Могили до справи З'єдинення з Римом — після віднайдення Е. Шмурлом важливих в цій справі документів.

935. - БАРАДУЛИНЪ С.Г., *Жизнь и дѣятельность св. Теодосія Углицкаго, архіеп. Чернигівскаго*. «Хр. Чтеніе» 1897, I, с. 517-536, 679-694, 815-828; II, с. 3-23, 265-284, 687-718.

Автор дає історичний нарис життя і діяльності Теодосія Углицького, учня Києво-Братської школи, пізніше Видубицького настоятеля (1664-1668), відтак архимандрита Єлецького монастиря в Чернігові (1668-1692), а вкінці Чернігівського архієпископа (1692-1696), будучи два роки помічником Л. Барановича.

936. - БАРАН С., *Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність*. Мюнхен, в-во «Вернигора», 1947, с. 151.

Праця автора не є науковим твором, бо для цього бракувало йому в тих часах і обставинах потрібних джерел і документів, за винятком дуже нечисленних, про які згадує у вступі. Однак, автор знав митрополита впродовж 50 років, часто з ним зустрічався і навіть співпрацював. До того ж, сам був визначним суспільним діячем. Тому праця його не позбавлена своєї вартости, бо брак документів заступає у великій мірі безпосереднє знання багатьох справ, про які пише. У ній він переповідає життєвий шлях митрополита Андрея, його церковну діяльність, як теж діяльність на полі науки, виховання і мистецтва та про його громадську діяльність за час обох війн і між ними. Закінчує описом ліквідації Укр. Католицької Церкви в р. 1945, а з тим, отже, і тимчасове перекреслення усіх унійних задумів Митрополита.

Рец.: А.Г. Великий, « Зап. ЧСВВ » 1949, I (VII), с. 409-413.

Пор. теж радше популярний життєпис: І.Б.(однарук), *Великий чернець і правдолюбець*. Прудентопіль, ОО. Василяни, 1949, с. 150.

Крім того ще: Цегельський Л., *Митр. А. Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності*. Філадельфія, вид. « Америка », 1937, с. 62;

Дорошенко В., *Великий Митрополит. Спогади і нариси*. Йорктон, Бібл. Логосу, т. XVII, 1958, с. 56;

ОСТРОВЕРХА М., *Великий Василянин, Слуга Божий митр. А. Шептицький ЧСВВ*. Н. Йорк, вид. автора, 1960, с. 48;

SCHUVER U.M., *De Reus op de Sint-Jorisberg. Flitsen uit het leven van de grote metropoliët graaf Andreas Szeptyckij van Galicie*. Rotterdam, De Florel, 1959, p. 456+18 tav.

937. - Българодскій А., *Київскій митрополитъ Геротей Малицкій (1796-1799)*. « Труды К.Д.А. » 1900, II, с. 567-616; 1901, I, с. 211-255, 491-530; II, с. 211-243, 470-528.

Автор дає короткий історичний нарис його життя та діяльності: в організації єпархіяльного управління та відносно ново-придбаних уніятських церков-парафій і взагалі Уніятської Церкви на Правобережжі, як теж відносно Київської Академії. При тому дає теж загальний перегляд стану в тому періоді Київської єпархії, з статистичними таблицями.

938. - Ваврик В., *Єпископ Сотер Ортинський ЧСВВ*. Н. Йорк, « Слово Доброго Пастиря » ч. 9-10, в-во ОО. Василян, 1956, с. 93+(3).

На основі сучасної преси та інформацій живих свідків і співучасників автор подав популярний нарис життя єп. С. Ортинського, зокрема про його широкозакровну, з численними труднощами, церковну діяльність на Американському ґрунті.

939. - Войтковъ А.Н., *Іовъ Базилевичъ, єп. Переяславскій и участіе его въ церковно-политической жизни Польской Украйны (1771-1776)*. « Труды К.Д.А. », 1903, II, с. 79-102, 320-332, 429-500, 633-715. (Теж окремою відбиткою - стор. 194).

На широкому церковно-політичному огляді цілої епохи, зокрема присвятивши багато уваги Церковній Унії на Україні, автор

подав нарис життя Іо. Базилевича, єп. Переяславського, до якого в тому часі належали теж православні церкви на Правобережжі. Його діяльності саме на цих теренах, де православні парафії були тоді у великій меншості, присвячена головна увага. При тому автор прибирав багато відомостей теж про приходське духовенство взагалі.

Рец.: « Kwartalnik Historyczny » 1905, str. 625.

940. - Голубевъ С.Т., *Кіевскій митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники* (Опытъ историческаго изслѣдованія). Кіевъ, тип. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1883-1898, I-II, с. XII+559+XV+576; VII+VI+524+12+498 (тип. С.В. Кулженко).

Це найбільша досі монографія, хоч ще не закінчена, про великого митрополита Петра Могилу. У ній автор розглядає його походження, вишкіл та багатогранну діяльність як архимандрита Печерської Лаври, а згодом як Київського митрополита. Третій том мав бути присвячений його видавничій та освітній діяльності, зокрема на полі шкільництва. У першому томі в Додатку поміщено 99 документів за рр. 1540-1640, а в другому 85 документів за рр. 1632-1647.

Довшу рецензію на цю працю помістив Петров Н. в « Журналъ мин. нар. просвѣщенія », Спб, 1884, I, с. 148-165.

Пор. відповідь автора: *По поводу рецензии въ Журналъ мин. нар. просвѣщенія на книгу « Кіевскій м. П. Могила и его сподвижники »*. « Труды К.Д.А. » 1884, I, с. 416-484; а теж:

Н.И. Петрова: *Отвѣтъ автору книги: « Кіевскій м. П. Могила и его сподвижники »*. Там же с. 632-641.

941. - Голубевъ С.Т., *Прискорбныя столкновенія Петра Могилы съ своимъ предшественникомъ по митрополіи и Кіево-Никольскими иноками*. « Труды К.Д.А. » 1897, III, с. 208-276.

Автор описує відносини Петра Могилы до свого попередника митр. І. Копинського, якого він усунув з митрополичого престолу та до монахів Никольського монастиря, який він захопив збройною силою. Ці епізоди старається насвітлити обставинами того часу.

942. - Граевскій И., *Кіевскій митр. Тимотей Щербацкій*. « Труды К.Д.А. », 1910, I, 97-126, 215-253; II, с. 64-106, 432-474;

III, с. 203-234; 1911, I, с. 548-585; 1912, I, с. 210-227. Теж — окремою відбиткою, Київ 1917, с. 3+240.

Т. Щербацький — родом з Трипілля на Київщині (нар. 1698), став митрополитом Київським 1747 р. Автор подає його життєвий нарис: про його рід, навчання в Київській Академії, діяльність як катедрального писаря, далі Печерського архимандрита, а вкінці Київського митрополита. При тому дає широкий образ теж про церковне життя на Лівобережжі та в Київській єпархії в пол. 18-го ст., становище митрополитів та духовенства, описує границі Київської єпархії, органи управи, як теж монастирі і його до них відношення, парафіяльні школи і Київську Академію.

943. - Гриньох І., *Смуга Божий Андрей — Благовісник Єдності*. Мюнхен, накладом Ук. Богосл. Наук. Т-ва, 1961, с. 200.

На основі особистого знання митр. А. Шептицького та небагатьох писем, які мав під рукою, автор, крім двох розділів: про погляд митрополита на державу та його богословські погляди, основну частину праці присвятив його великій й унікальній діяльності на полі поєднання Церков.

Рец.: В.Л., «Зап. ЧСВВ» 1971, VII (XIII), с. 457-460. М. Гринчишин, «Логос» 1961, с. 316-7.

Пор. теж: «Богословія», Львів 1926, т. IV, ст. 404, який майже в цілості присвячений митр. А. Шептицькому (15 статей).

944. - Гумилевский Ф., *Черниговские иерархи*. «Труды К.Д.А.» 1860, 2, с. 169-281.

Із твору, приготованого до друку: «*Историческое описание Черниговской епархии*», автор подав тільки короткі життєписи всіх 43 Чернігівських єпископів — до 1859 року.

945. - Евгений (Болховитиновъ), митр., *Описание Кіево-Софійскаго Собора и Кіевской іерархіи*. Київ, тип. Кіево-Печ. Лавры, 1825, с. 291+272. 2 рис. +(7).

Крім короткої історії самого Собору, автор подав цілий ряд біографічних нарисів усіх Київських митрополитів (67), переплітаючи їх важнішими церковними подіями. У висліді вийшла перша майже повна історія Укр. Церкви. В Додатку на 272 сторінках наведено 51 документів; багато з них вперше оприлюднені. Із з'є-

динених Київських митрополитів ширше описав тільки митрополита М. Рагозу, а коротко ще митр. І. Потія та Й. Рутського.

946. - Еленевскій К., *Мелетій Смотрицькій*. «Прав. Обзорѣніе», Москва 1861, V, с. 111-150, 272-298, 422-454.

Автор подав короткий нарис його життя, зокрема його церковної діяльності і як православного і після його з'єднання.

Пор.: *Збірник присвячений світлій пам'яті Мелетія Смотрицького з нагоди 300-ніх роковин смерті*. Львів, наклад. Гр.-Кат. Богосл. Академії, 1934, с. 63 — зі статтями: М. Чуватий — *Життя і діяльність*; І. Федішин — *Унійна діяльність*; Б. Побігущий — *М. Смотрицький — полеміст*; і К. Чехович — *М. Смотрицький як грамастик*.

947. - Желеховскій Ю., *Іоаннъ Снѣгурскій, его жизнь и деятельность въ Галицкой Руси*. Львовъ, Ставроп. Институтъ, 1894, с. VI+181.

Це спомини його капеляна, який у них описав те, чого був свідком або про що довідався від інших про свого єп. І. Снігурського. Ці спомини доповнив і загальним його життєписом, використавши до того працю о. Й. Лозинського: *Житѣ Іоанна Снѣгурского*. Львів 1851, с. 46. В Додатку поміщено, між іншими: його останню волю, німецьку біографію Т. Кунцека, гомілію і виписку з книги свячень та бібліографію про нього.

948. - Жуковський А., *Петро Могила й питання єдності Церков*. Париж, Укр. Вільний Унів., 1969, с. 282.

Подавши спробу оцінки Могилознавства та біографічний нарис митр. П. Могили враз з його діяльністю, автор найбільше уваги, з окремим розділом (121-210), присвятив ідеї єдності у його творчості. Праця написана спокійно й об'єктивно. При кінці (211-264) наведено велику кількість документів та чи не найбільшу досі зібрану літературу до цього питання, закінчуючи працю французьким резюме.

Рец.: Madey J., «Kyrios» X, Berlin 1970, S. 125.

949. - Іваницький С., *Переяславскій єп. Гервасій Линцевскій и начало воссоединенія въ Западной или Польской Украинѣ (1757-*

1769 гг.). Каменець-Подольськ, тип. С.П. Киржацкого, 1904, с. 10+392 (Отт. изъ «Труды Подольскаго Церк. Истор.-археолог. общества», вып. X).

Автор подав обширний життєпис Переяславського єп. Гервасія Лінцевського (з Києва), зокрема його діяльність в рр. 1757-1769 на Правобережжі, яке йому теж підлягало, на тлі тогочасних заворушень і гайдамацьких рухів, аж до їхнього розгрому і суду над ним самим. В Додатку (281-392) — 27 документів до описаних подій. У праці використано багато джерел, але односторонньо, поминувши зовсім інші.

Рец.: М. Michnowiecki, «Kwartalnik Historyczny» 1905, 19, str. 622-5.

949/2. - Іларіон митр., *Святий Димитрій Туптало. Його життя і праця*. Вінніпег, «Віра й Культура», 1960, с. 224.

На історичному тлі подає автор нарис життя і діяльності одного з визначніших церковних та культурних діячів: Димитрія Тупталенка (1651-1709), додаючи при кінці головнішу про нього літературу.

950. - Карповъ С., *Евгеній Болховитиновъ, какъ митр. Кіевскій*. «Труды К.Д.А.» 1913, II, с. 506-532; III, с. 133-171; 1914, I, с. 87-116, 234-260, 364-392, 561-584; II, с. 48-70, 181-208, 340-366; III, с. 43-71.

Автор опрацював життєпис Київського митр. (1822-1837) Євгенія Болховитинова, родом з Вороніжа, який до того часу був уже єпископом у різних російських єпархіях. Зокрема представлена його діяльність в реорганізації єпархіального управління, в старанні про приходське духовенство, відносно Печерської Лаври та інших монастирів і вищих духовних шкіл, які переходили в тому часі основні реформи, а теж супроти З'єдиненої Церкви, домагаючись державними декретами припинити її розвиток і навіть ще в тому часі акцію приєднання (1914, I, 380 і н.).

Пор. теж: Шмуґло Е., *Евгеній митрополитъ Кіевскій. Очеркъ развитія его ученой дѣятельности въ связи съ біографіей*. «Журналъ мин. нар. просв.» 1886, ч. 244, апрѣль, отд. II, с. 277-344; 1887, ч. 251, іюнь, с. 302-372; ч. 252, іюль, с. 1-29; 1888, ч. 255, февр., с. 267-325; ч. 257, май, с. 91-193, іюнь, с. 257-278.

951. - Кипріяновичъ Г.Я., *Жизнь Іосифа Сьмашки, митр. Литовскаго и Виленскаго и возсоединеніе зап.-русскихъ уніатовъ съ прав. Церковію въ 1839 г.* Вильна, тип. И. Блюмовича, 1893, с. 18+448.

Автор широко описав життя митр. Йосифа Семашка, зокрема його церковну діяльність щодо «возсоединенія» багатьох єпархій з російською прав. Церквою в 1839 р., до чого найбільше причинився.

2-е видання вийшло 1897, там же, ст. XXIV+613, з покажчиками імен осіб та предметним.

Пор. теж його: *Іосифъ Сьмашко, митр. Литовскій и Виленскій. Очеркъ его жизни и дѣятельности по возсоединенію зап.-русскихъ уніатовъ съ прав. Церковію 1839.* Там же, 1894, стор. 8+139;

Кояловичъ М., *О почившемъ митр. Литовскомъ Іосифѣ.* «Хр. Чтеніе» Спб, 1868, II, с. 915-926; 1869, I, с. 92-134;

Очеркъ служенія м. Литовскаго Іосифа скончавшагося въ 1868 году (Извлеченіе изъ отчета г. оберъ-прокурора Св. Синода гр. Д.А. Толстаго за 1868 годъ). Там же 1869, II, с. 1076-1110;

Сушковъ Н.В., *Воспоминанія о митр. Литовскомъ и Виленскомъ Іосифѣ и объ уничтоженіи Унії въ Россіи.* «Чтенія общ. Моск. унив.» 1869, 3, с. 159-197.

На тлі його діяльності пор. короткий життєпис Василянського Протоігумена і в рр. 1833-8 Пінського єпископа: Хлѣбцевичъ И., *Іосафатъ Жарскій.* Гродна 1897, с. 93. (Відбитка з «Лит. Еп. Вѣдомости» 1895-6).

952. - Костомаровъ Н., *Русская исторія въ жизниописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей.* Спб, тип. М.М. Стасюлевича, 1896, I, с. 4+227; II/1, с. 536 (4 изд. - 1895); II/2, с. 349 (3 изд. - 1892); II/3, с. 350 (1899); III — в ньому перевидані 1915 у в-ві П.П. Сойкина II/2 і II/3 томи.

Між іншими автор у першому томі помістив життєписи св. Володимира, Ярослава М. і св. Теодосія, а в першій часті 2-го тому — Петра Могили і Київських вчених. До історії Укр. Церкви дещо матеріалу подав при життєписах державних мужів, між ними теж уїївських і Галицьких князів та Б. Хмельницького і І. Мазепи. Однак, це популярне видання, без наукового апарату.

953. - КРАВЧЕНЮК О., Митр. А. Шептицький в англомовних публікаціях. «Логос» 1961, с. 161-184.

Велетень зо святоюрської гори. Причинки до біографії Слуги Божого А. Шептицького на підставі чужомовних джерел. Там же, 1963, с. 106-137, 172-203, 289-298; 1964, с. 41-57, 117-135, 191-219.

У першій статті, з досить широким описом та поясненням, поданий огляд писань про митр. А. Шептицького в англомовних виданнях, а в другій — історичний начерк його церковної і народної діяльності, на основі чужих джерел. При кінці наведено теж кілька його важніших звернень.

Пор. теж: A.G.W., *Archbishop Andrew Szeptyckyj in Canada* (1922). «*Analecta OSBM*» 1958, III (IX), p. 104-110.

Це — з коротким вступом, передрукована стаття з тодішньої католицької преси в Канаді про можливості об'єднання з православними у сх. Європі, під заг.: «*The Mercier of Galicia*» visits *St. Augustine's Seminary. Toronto, during the priests retreat.* — *The future of the Church in Russia*».

954. - КУРГАНОВИЧЬ С.В., Діонисій Жабокрицький, еп. Луцький и Острожський. *Историко-биографический очерк*. Київ, 1914, с. VII+363. (На жаль, видання було нам не доступне).

Пор. теж: TALKO-HRYNCEWICZ J., *Biskup unicki Dyonizy Jabokrzycki*. «*Kwartalnik Historyczny*», Lwów, 1888, str. 101-105.

Автор розглядає кілька документів до родоводу Жабокрицьких та до ув'язнення і зникнення в р. 1709 Луцького еп. Діонисія Жабокрицького.

955. - КУРИЛАС Б., *З'єднання Архiep. Мелетія Смотрицького в історичному і психологічному навітленні*. Лювен-Вінніпеґ, в-во Укр. Наук.-Освітнє Тов. в Бельгії — Укр. ОО. Редемптористи, Вінніпеґ-Канада, 1962, с. 140.

На історичному тлі Укр. Церкви перед Берестейською Унією і після неї автор представляє одну з найбільших тогочасних постатей — Мелетія Смотрицького, зокрема зупиняючись над тими моментами, що привели його до З'єдиненої Церкви, та його участь в ідеї Київського патріархату, якої він мав бути автором. При

кінці подано теж важніші твори М. Смотрицького, показчик літератури, примітки і список імен.

Рец.: І. Назарко, «Зап. ЧСВВ» 1971, VII (XIII), с. 467-470;
І. Нагаєвський, «Логос» 1962, 233-6.

956. - ЛЕБЕДЕВЪ А.С., *Българодскіе Архіереи и среда ихъ архипастырской дѣятельности* (По архивнымъ документамъ съ портретами и автографами). Харьковъ, тип. «Пѣчатное Дѣло», 1902, с. 14+288+17 табл.

Автор подає життєписи 14 Білгородських єпископів та їхню діяльність у цій єпархії, до якої належали теж укр. парафії, починаючи першим митр. Теодосієм (1667-1671), кінчаючи Т. Мочульським (1787-1818).

957. - МАРУСИН М., *Пастирсько-літургїчна діяльність св. Йосафата*. «Богословія», Рим 1967, т. 31, с. 5-99.

На історичному тлі Полоцької архієпархії та Київської митрополії автор описує письменницьку творчість св. Йосафата та його реформу монастирів і духовенства, зокрема розглядаючи його Правила для священників. При кінці наведена література.

У цьому томі «Богословія» поміщено ще дві статті: Павлик П., *Почитання св. Йосафата у Гроттаферратському монастирі* (100-126) та Хома І., *Перевезення мощів св. Йосафата до Риму* (127-150).

Три статті поміщено в тій же «Богословія» за 1923 рік:

Й. СХРЕЙВЕРС: *Про внутрішнє життя св. Йосафата*, (217-240, у франц. мові);

Гординський Я.: *Мова «Регул» і «Катехізму» св. Йосафата*, (241-260);

Боцян Й., вп.: *Віднайдення і розпізнання мощів 1915-1917*, (284-318).

Пор. ще: СКРУТЕНЬ Й., *Апостол Унії*. «Альманах Укр. Богословів», Львів 1923, с. 1-19; СЕМЧУК С., *Св. Йосафат на тлі Унії*. Там же, с. 20-30.

958. - МАТКОВСЬКИЙ С., *Три синодальні архієреї. Спомини з життя і діяльності Преосв. Ю. Куїловського, Ю. Пелеша і С. Сембратовича*. Львів, наклад. о. А. Стефановича, 1932, с. 108.

Крім цікавих і цінних особистих споминів автора про згаданих трьох Архієреїв, досить багато в них теж про митр. Й. Сем-

братовича, як теж про відносини в Галицькій митрополії перед скликанням Львівського Собору 1891 р.

959. - Назарко І., *Київські і Галицькі Митрополити. Біографічні нариси*. Рим, «Зап. ЧСВВ», 1962, с. XVIII+272.

У цьому виданні зібрані біографічні силуети усіх митрополитів Укр. Католицької Церкви після Берестейської Унії 1596 р., так Київських, як і Галицьких, починаючи митрополитом М. Рагозою і митр. Й. Сліпим кінчаючи. Ці силуети звичайно короткі й обмежуються до найважливішого, однак автор вespів віднайти й подати не одне до того часу не знане історикам. Первісно були вони виготовлені для широкого загалу. Збираючи їх в одне видання, автор додав до них науковий апарат, а при кінці теж список усіх митрополитів і поіменний покажчик.

Рец.: О. Баран, «Логос» 1963, с. 76-7; «Богословія» 1963, с. 134-5.

Про одного з галицьких митрополитів Г. Яхимовича друкується в I секції «Записок ЧСВВ», т. 30, велика наступна монографія: GLINKA A., *Metropolita di Halyč — Gregorio Jachymowycz ed il suo tempo (1840-1965)*. Roma, Analecta OSBM, 1974, pp. XXXVII+357.

960. - Назарко І., *Яків Суша — єпископ Холмський (1610-1687)*. «Зап. ЧСВВ» 1971, т. VII (XIII), с. 22-83 (Теж окремою відбиткою).

Яків Суша був один з найвизначніших єпископів того часу. Автор подав досить повний його життєпис, окрему увагу присвячуючи його діяльності для своєї Холмської єпархії та цілої З'єдиненої Церкви.

Рец.: С. Шавель, «Логос» 1971, с. 315-6.

У цьому самому виданні на стор. 227-248 автор помістив *Похвальне Слово на честь єп. Я. Суші*: Д. Занкевича, Й. Петкевича і І. Олешевського, з численними примітками.

961. - Недзельскій С., *Уніатскій митрополитъ Левъ Кишка и его значеніе въ исторіи Уніи*. Вильна, Губерн. тип., 1893, с. 317+(3). Відбитка з «Лит. Епарх. Вѣдомости».

На історичному тлі церковного життя Київської з'єдиненої митрополії та Василянського Чину автор подає життєпис митр.

Лева Кишки (1714-1728), зокрема його діяльність: спочатку монастирську, відтак як єпископа та митрополита. При кінці дає теж перегляд його літературних праць та літургічних і церковних видань. У примітках досить багато джерел та літератури, але багато його тверджень та наświetлень суб'єктивні і не потверджені жадними джерельними доказами.

- 962.** - Огієнко І., *Костянтин і Мефодій. Їх життя і діяльність*. Варшава, вид. І. Огієнка і Р. Смаль-Стоцького, 1927, I-II, с. 324+400.

Хоч безпосередньо вони ледве чи працювали між українцями, однак Укр. Церква перебрала їхню спадщину, тому праця над їхнім життям і діяльністю заторкує безпосередньо і її саму. Представивши їхню широко розгорнену працю в Моравії та Панонії, автор окремий розділ присвячує їхній діяльності між Хазарами та на Херсонесі, при чому обговорює теж руські переклади з 860 р. У 4 і 5 частині другого тому подана обширна література та джерела для вивчення їхньої діяльності (192-379), а при кінці покажчики імен осіб, місцевостей і частинно предметний.

Рец.: Вашіца Й., «Зап. ЧСВВ» 1930, III, 676-684; «Kwartalnik Historyczny» 1928, 109-115.

Пор. теж: OBOLENSKY D., *The Heritage of Cyril and Methodius in Russia*. «Dumberton Oaks Papers» 19. Washington 1965, pp. 45-65.

- 963.** - Осинскій Ат., *Мелетій Смотрицький, Архієп. Полоцький*. «Труды К.Д.А.» 1911, II, 425-466; III, 40-86, 275-300, 405-432, 605-619.

Подавши джерела та багату літературу, автор опрацював історичний нарис його життєпису, зокрема його живу участь в тодішній релігійній боротьбі, спочатку у Вильні в монастирі Св. Духа, відтак як Полоцький архієпископ; описав теж його полемічні писання, прощу до Царгороду і Св. Землі, бурхливі роки 1628-9 і вкінці приєднання до З'єдинення, яке досі поборював. При кінці дає теж загальний огляд його літературної діяльності.

Пор. ще: Прокошина Е., *Мелетий Смотрицкий*. Минск 1966, с. 158+(2). Автор в більшості займається його протиунійними творами, але однобічно, майже не згадуючи і проунійні.

Див.: Ваврик М., « Зап. ЧСВВ » 1971, VII (XIII), с. 382.

Пор. теж невеличке видання, виготовлене на обмеженій та односторонній літературі: Гаюк С., *Унійна діяльність М. Смотрицького. Іст. нарис.* Н. Йорк-Бавнд Брук 1970, с. 55.

964. - Петрушевичъ А.С., *Холмская Епархія и Святители ея по 1866 годъ.* Львовъ, Гал. Русская Матица, 1867, с. 249.

Після короткої історії Холмської єпархії, автор подає життєписи усіх її єпископів, включно до І. Калінського, її адміністратора в рр. 1863-6. Особливо обширні життєписи єпп. М. Рилла і П. Важинського. З часів єп. Ф. Володковича навів теж спис усіх парохів з 10 деканатів, а при кінці теж усіх монастирів в цій єпархії.

965. - Площанскій В.М., *Прошлое Холмской Руси, по архивнымъ документамъ XV-XVIII в. и другимъ источникамъ.* Вильна, тип. А.А. Зака, 1899-1901, I-II, с. VIII+285; XI+240.

Після наведення джерел до своєї праці, списку тих, що володіли Холмською землею, і законодавства в польській державі, автор подає коротку історію Холмської єпархії в рр. 1428-1630, а відтак життєписи усіх її владик, православних і з'єдинених. У другій частині продовжує ці життєписи від 1630 до 1730 року. У тому часі, за винятком одного, були ними з'єдинені владики. При кінці дає ще теж короткі життєписи латинських єпископів за рр. 1418-1733, з короткою історією латинської єпархії.

966. - Рождественскій Т., *Самуїль Миславскій, митр. Київскій.* « Труды К.Д.А. » 1876, 3, с. 510-563; 11, с. 505-536; 1877, 4, с. 3-39; 5, с. 301-359; 6, с. 529-577.

Перед вступленням на митрополичий престіл автор описує його професуру в Київській Академії, при чому теж багато уваги присвячує системі її навчання. Відтак широко представлена його діяльність як Київського митрополита (1783-1796): для єпархії, духовенства, Академії та заграничних монастирів, в Польщі, з 71 наведеними листами до чи від нього. При тому досить багато матеріалу подає про стан Київської єпархії і митрополичі права, в тому часі, вже майже ніякі.

967. - Рудовичъ І., *Епископы Шептицки*. « Богословскій Вѣстникъ », Львовъ, 1901, с. 24-35, 102-134, 184-192, 238-248, 289-305; 1902, с. 26-59, 233-250, 338-347.

Автор опрацював короткі життєписи єпископів Варлаама, Атанасія і Лева Шептицьких. Праця не закінчена.

968. - Рыболовскій А.П., *Варлаамъ Вонатовичъ, Архіеп. Кіевскій, Галицкій і Малыя Россіи*. « Труды К.Д.А. », 1908, II, с. 93-128, 436-456, 551-578; III, с. 69-87, 207-272, 312-343.

В. Вонатович — родом з Ярослав в Галичині. Ще учнем був покликаний з Київської Академії до Москви, де залишався до 1772 р., коли то цар та Синод іменували його Київським архієпископом (не митрополитом). Автор широко описує: його управу єпархією, даючи теж загальний її огляд; його намагання і прохання про відновлення митрополії; старання усунути усі непорядки, про які згадує; відносини до Академії і старання про неї, про Софійський Собор та інші Київські монастирі; про його відношення до частини своєї єпархії в Польщі; вкінці описує теж його усунення і заслання в Кирило-Білозерський монастир, повернення і смерть (1751), даючи теж загальну характеристику його діяльності.

969. - С.Р., *Петръ Могिला, митр. Кіевскій*. « Чтенія общ. Моск. унив. » 1877, I, с. 1-160.

Автор описує його родовід, життя перед вступленням до монастиря, участь в релігійній боротьбі, зокрема по вступленні на митрополичий престіл, його старання про науку, виправлення церковних обрядів та виготовлення церковних книг і відношення до Царгородського патріярха, вкінці його смерть.

970. - Свидерскій Л., *Іоаннъ Красовскій, Полоцкій Уніатскій архієпископъ*. Витебскъ, Губерн. тип., 1911, с. 3+3+437+4.

На історичному тлі церковного життя Полоцької єпархії при кінці 18 і на початку 19 сторіччя автор представляє життєвий шлях архієпископа І. Красовського (1776-1827), зокрема його боротьбу з латинниками, відношення до Василіянського Чину та адміністративну діяльність. Його намагання в очищенні обряду, боротьбу

з латинниками та підкреслювання приналежності до російського народу автор розцінює як підготування до переходу на православ'я.

971. - Семчук С., *Митрополит Рутський*. Торонто, в-во ОО. Василіян «Укр. Дух. Бібліотека», 1967, с. 104.

Розповідним стилем подає автор короткий життєпис одного з найбільших митрополитів Укр. Церкви — Й.В. Рутського, зокрема про його праці, труди та старання в обороні та закріпленні серед дуже важких обставин З'єдиненої Церкви.

Пор. теж менші популярні життєписи м. Й. Рутського:

Марисюк М., *Митр. Йосиф Велямин Рутський* (В 300-ліття його смерті). Жовква, ОО. Василіяни, 1937, с. 58.

Галуцинський Т., *Митр. Йосиф Велямин Рутський*. Історичний нарис з приводу його смерті (1637-1937). Станиславів, відбитка з «Доброго Пастиря», 1938, с. 19.

Тетерка І., *Митр. Й.В. Рутський, великий реформатор і оборонець Укр. Кат. Церкви*. «Й.В. Рутський, митр. Київський і усеї Русі-України — Ювілейна Збірка у тристоліття смерті 1637-1937». Перемишль 1937, с. 72. — Стаття автора на с. 5-58.

Курилас Б., *Митр. Й.В. Рутський ЧСВВ*. «Логос», Йорктон 1960, с. 247-264.

Лукань Р., *Рутськівська бібліографія за роки 1936-8*. «Нова Зоря», Львів 1938, чч. 1-43.

У цій бібліографії 350 позицій, які описані бодай кількома словами. При деяких, головніших, подав автор основну і джерельну критику.

972. - Соловій М. - Великий А.Г., *Святий Йосафат Кунцевич. Його життя і доба*. Торонто, «Укр. Дух. Бібліотека» — ОО. Василіян, 1967, с. XXII+463+32 ілюстрації.

Це найповніший досі життєпис св. Йосафата, виготовлений на основі найновіших оприлюднених документів. У ньому разом дістала належне церковно-історичне наświetлення ця переважлива для Укр. Церкви доба — перших десятиріч після Берестейської Унії. При кінці поданий великий, найбільший досі огляд біографії і гагіографії Святого, як теж великий бібліографічний показчик джерел і літератури: життєписів та статей (446-454).

Рец.: Р. Хом'як «Логос» 1968, с. 158-9.

Пор. теж популярне видання: Шудло М., *Великий Мученик за Унію*. Йорктон, ОО. Редемптористи, 1952, с. 155;

ПЕКАР А., *Апостол З'єдинення. Життя св. Свящ. Йосафата*. Н. Йорк, в-во ОО. Василян, 1967, стор. 64 (Теж в англ. мові, там же 1967, с. 64);

PANUSEVIČ V., *Sv. Jazafat, Archijaf. Połacki*, 1623-1963. Chicago 1963, str. 256. (Циклостивне видання в білоруській мові);

BORESKY TH., *Life of St. Josaphat, Martyr of the Union*. N. York 1955, p. 381;

CARLONI M.T., *San Giosafat Kuncevyč, Martire dell'Unità della Chiesa*. Roma 1969, p. 264;

Штокалко П., *Чи закиди против свв. свящмч. Йосафата Кунцевича суть справедливі?* «Католицький Вихід», Львів 1905, II, с. 105-119.

Крім того пор.: Кудрик В., *Життя Йосафата Кунцевича*. Виннипеґ, Видавнича Спілка Еклезія, 1948, с. 192. Це відбитка статей, які друкувалися у православному «Вістнику», від 1 квітня 1945 до 15 грудня 1946. У них навітлено особу та діяльність св. Йосафата у вкрай полемічному тоні.

Пор. рец.: Хом'як Р., «Логос», 1956, кн. 4, с. 295-303; 1957, кн. 2, с. 136-146.

Подібний до цього останнього видання теж давніший короткий життєпис, який написав Говорський К., *Йосафатъ Кунцевичъ, Полоцкій уніатскій архієпископъ*. Вильна 1865, с. 32.

973. - Терновскій Ф., *Митр. Стефанъ Яворскій*. «Труды К.Д.А.», 1864, 1, с. 36-70; 3, с. 237-290; 6, с. 137-186.

Автор подав біографічний нарис життя і творчості митр. Стефана Яворського (родом з Яворова в Галичині), спочатку професора в Київській Академії, відтак патріяршого містоблюстителя в Москві, в періоді «царської ласки» (1701-1712) і в періоді «неласки» (1712-1722).

974. - Толстой Д., *Иосифъ, митр. Литовскій и возсоединеніе уніатовъ съ прав. Церковью въ 1839 году*. «Журналь мин. нар. просв.», Спб, 1869, 7, II отд., с. 72-83; 8, с. 251-271; 9, с. 1-23.

На основі записок, які по собі оставив, автор подає його життєпис, зокрема його ролі у «возсоединенію» уніятів в р. 1839.

Пор. теж: Извъковъ Н.Д., *Високопр. Іосифъ (Сьмашко), митр. Литовскій и Виленскій*. Вильна, тип. А.Г. Сыркина, 1889, с. 235.

975. - Трипольскій Н., *Уніатскій митр. Ипатій Поцль и его проповѣдническая дѣятельность*. «Труды К.Д.А.» 1877, III, с. 512-576; IV, с. 123-181, 294-372, 588-645; 1878, I, с. 377-413 (Теж окремою відбиткою — Київ 1878, с. 298).

Автор подає нарис його життя і діяльності, зокрема аналізує його проповідничу творчість.

976. - Чеховскій В., *Київскій митр. Гавріиль Банулеску-Бодони (1799-1803 г.г.)*. «Труды К.Д.А.» 1904, II, с. 355-431, 490-588; III, с. 65-108, 238-280; 1905, II, с. 515-559.

Митр. Гавріїл, молдаванин, спочатку був молдавським митрополитом та Єкатеринославським єпархом, відтак став назначений Київським митрополитом. Автор подає його життєпис та описує діяльність перед тим назначенням, зокрема ж після нього, змальовуючи при тому теж загальний стан Київської митрополії.

977. - Чистовичъ И., *Теофанъ Прокоповичъ и его время*. СПб, «Сборникъ отд. рус. яз. и слов.», 1868, с. X+752.

Т. Прокопович (1681-1736), родом з Києва; богословію кінчав в Римі; до 1715 р. був професором в Київській Академії, а далі був покликаний до Петербургу і там лише розвивав свою діяльність. Автор широко описав цілий його життєвий шлях. При кінці — покажчик імен і предметний. До історії Укр. Церкви, однак, у праці не багато.

Пор. довшу рецензію на цю працю Н. Барсова в «Хр. Чтеніє» 1869, I, с. 620-638.

978. - Шпаковскій Е., *Мелетій Хребтовичъ-Литавровичъ-Богуринскій, архим. Києво-Печерской Лавры, Владимірскій і Брестскій епископъ (XVI в.)*. «Труды К.Д.А.» 1875, 8, с. 169-206; 9, с. 436-462; 10, с. 108-123.

У життєписі представлена зокрема його діяльність як архимандрита Печерської Лаври, а відтак як Володимирсько-Берестей-

ського єпископа, з описом спорів за добра архимандрії та єпископської катедри після його смерті.

979. - *Збірник на пошану св. Йосафата Кунцевича*. «Записки ЧСВВ», т. VI (XII), Рим 1967, с. XVI+608.

У цьому великому ювілейному Збірнику з нагоди 100-річчя канонізації поміщено на тему життя св. Йосафата 13 статей в різних мовах, між ними Ю. Герича: *Бібліографічний огляд писань св. Йосафата*, і 7 документів, між тими єп. Й. Боцяна: *Йосафатіяна — Причиники до історії почитання* та М. Ваврика: *Йосафатіяна 1922-1967*. При кінці поданий теж Бібліографічний покажчик джерел і життєписів та статей про св. Йосафата.

У 300-річчя мучеництва кілька статей присвячено св. Йосафатові теж в 8 томі «Записок ЧСВВ», 1973, с. 1-62, 301-4 + 7 ілюстрацій.

980. - *Св. Святим. Йосафат Кунцевич. Матеріали і розвідки з нагоди ювілею*. Зібрав о. др. Й. Сліпий. «Праці Богословського Наук. Тов.», т. I, Львів 1925, с. 261.

У Збірнику поміщено 5 статей про св. Йосафата, між ними єп. Й. Боцяна: *Віднайдення і розпізнання мощів св. Йосафата 1915-1917* (с. 51-85) і деякі акти з канонізаційного процесу (с. 111-232).

981. - *Царський Вязень 1914-1917*. Львів, Комітет «Живий Пам'ятник», 1918, с. 197.

У цьому виданні подано історію ув'язнення митр. А. Шептицького 1914 р., відтак описано його звільнення (1917) і поворот до Львова.

982. - *Ювілейна Книга на пошану митр. Іларіона у 75-ліття його життя і праці, 1882-1957*. Вінніпег, вид. Ювіл. Комітету, 1958, с. 318.

Це збірка статей та матеріалів до життя та діяльності І. Огієнка, пізнішого митрополита.

Пор. теж: *Людина Праці*. Десятиліття Архипастирської праці митр. Іларіона. «Слово Істини», Вінніпег 1950, 1-2, с. 68; *Жалобна книга в пам'ять м. Іларіона*. Там же 1973, с. 151.

983. - ANDRUSIAK M., *Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki Lwowski (1667-1708). Zarys biograficzny*. Lwów, Tow. Naukowe we Lwowie, 1934, str. 212.

У праці описано життя єп. Й. Шумлянського, його політичну та церковну діяльність, зокрема присвячено головну увагу його ділу: З'єдинення Львівської єпархії з Ап. Престолом. У виданні наведено багату бібліографію та поміщено резюме в нім. мові.

Рец.: А. Іщак, « Богословія » 1934, с. 306-8.

984. - BARLEA O., *De Confessione Orthodoxa Petri Mohilae*. Frankfurt a.M., Kommissionsverlag J. Knecht, 1948, S. XIV+227.

Представивши в першій частині впливи протестантизму на Прав. Церкву та їхнє відкинення, далі вся увага автора присвячена найбільшому досягненню митр. П. Могили та його співпрацівників, творові « Православна Ісповідь », в якій коротко зібрано головні правди Прав. Церкви. Цю « Ісповідь » прийняли усі європейські прав. Церкви. Автор опрацював цей твір під богословським та історичним аспектом, навівши до неї використану літературу. При кінці поданий покажчик імен.

985. - J.E. Gojdič Pavel CSVV, *jepiskop Prjaševskij*. Prjašev, Knihi Blahovistnika 7, 1947, s. 157.

Праця написана в тамошньому говорі та латинкою у 20-річчя єп. свячень Кир П. Гойдича, подаючи його життєпис, а при цьому багато теж матеріялу до історії Пряшівської єпархії.

986. - GRABOWSKI T., *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI: 1536-1612*. Kraków, Akad. Umiejętności, 1913, str. 8+647.

В обширній студії автор розглядає участь П. Скарги в католицькій літературі свого часу, в тому теж його участь в приготуванні та обороні Берестейської Унії.

Пор. теж: BERGA A., *Pierre Skarga (1536-1612)*. Paris, Libr. Lecène, Oudin et Cie., 1916, pp. XVI+376.

987. - GUÉPIN A., *Un apôtre de l'Union des Eglises au XVII siècle. Saint Josaphat et l'Eglise Gréco-slave en Pologne et en Russie*.

Paris-Poitiers, Libr. Religieuse H. Oudin, 1897-1898, I-II, pp. (51)+CLVIII+380+32+18; 589.

І досі це найбільший життєпис св. Йосафата, а донедавна був він і найповніший. Використавши дуже багато матеріалу, який тільки був йому тоді доступний, автор подав вичерпний життєпис Святого на широко розгорненому тлі церковного життя Київської митрополії, даючи теж майже повну історію З'єдиненої Церкви, від Берестейської Унії, а навіть і перед нею, — аж до 19 сторіччя.

Рец.: М. Кордуба, «Зап. Н.Т.Ш.» т. 39, 1901, I/V, с. 16-18.

Праця появилася теж у польському перекладі.

Пор. теж: CONTIERI N., *Vita di S. Giosafat, Arcivescovo e Martire Ruteno dell'Ordine di S. Basilio il Grande*. Roma 1867, p. VIII + 413.

988. - IONESCO T., *La vie et l'oeuvre de Pierre Movia, Métropolitain de Kiev*. Paris, impr. Nidot, 1944, p. 260.

У виданні представлене життя та діяльність митр. П. Могили, зокрема в Києво-Печерському монастирі, у заснуванні Колегії, як теж його церковні реформи, видавнича діяльність, передусім його «Ісповідь прав. віри». Автор навів використану бібліографію, а при кінці теж декілька документів.

Пор. теж: JOBERT A., *De Luther a Mohila. La Pologne dans la crise de la Chrétienté 1517-1648*. Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1974, pp. 484. Два великі розділи у цьому виданні присвячені Укр. Церкві, зокрема м. Й. Рутському та м. П. Могилі.

989. - KOROLEVSKIJ C., *Métropolitain André Szeptyckyj: 1865-1944*. Romae, Opera Theol. Societatis Scientificae Ucrainorum 16-17, 1964, p. XXXII+429.

Праця не є стисло науковою і без відповідного наукового апарату. В більшості спирається вона на особистому знанні самого митрополита та його діяльності. Подавши коротко його життєвий шлях аж до призначення на Галицького митрополита, далі автор зокрема зупиняється на його широкій діяльності: для духовенства, у відновленні східного монашества і започаткуванні східних віток західних Чинів, у літургічній реформі, для еміграції, для науки і культури, як теж описує усі перипетії в часі першої світової війни

та його діяльність у Росії. Останні розділи присвячені останнім рокам митрополита та знищенню його діла по його смерті. При кінці подав кілька документів та небагато приміток. В загальному праця добре написана, однак в політичних питаннях він не був зорієнтований, а навіть упереджений, і вони в нього вийшли фальшиво насвітлені.

Пор. теж його: *Le Métropolitte André Szeptyckyj. Son action pastorale, scientifique et philhénotique*. Grottaferrata, extrait de « Rome et l'Orient » an. 1919-1920, 1920, p. 114.

990. - MALVY A. et VILLER M., *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila Métropolitte de Kiev (1633-1646), approuvée par les Patriarches grecs de XVII s. Text latin inédit publié avec introduction et notes critiques*. Paris, ed. Gabriel Beauchesne, Pont. Inst. Studiorum Orientalium — Orientalia Christiana X, 1927, pp. CXXXI+223.

На перших 131 сторінках автори опрацювали життєпис м. П. Могили та історію його « Ісповіді православної віри », включно з різними впливами. У другій частині навели повний текст « ісповіді » з примітками, коротшими під текстом, а довгими — після нього (125-187). Крім того виготовили таблиці з цитатів св. Письма, Соборів, Св. Отців і тих, які цитовано у вступі чи примітках, як теж показчик імен і речей.

Рец.: І.О.Б., « Зап. ЧСВВ » 1928, т. III, 701; М. Jugie, « Echos d'Orient » v. XXVIII, p. 414-430.

З подібною темою опрацьовано на римському університеті « Анджелікум » наступну дисертацію: ПАТРУЛО І., *Peter Mohyla und seine Akademie*. Beitrag z. Studium ü. Kenntnis u. Einfluss des Hl. Thomas in der Ukraine. Roma 1953, S. 210 (у машинописі).

991. - ПРОКОПТСЬУК G., *Der Metropolit. Leben und Wirken des grossen Förderers der Kirchenunion Graf Andreas Scheptytzkyj*. München, Verlag « Ukraine », 1955, S. 299.

Праця написана розповідним стилем для ширшого кола читачів. Має, однак, при кінці подану багату бібліографію та добрий показчик імен осіб та речей. Крім самого життєпису, окрему увагу звернено на його діяльність на полі церковному, культурному, соціальному і народному, а передусім на його великий вклад

у ділянці екуменічній. У праці поміщено етнографічну карту України та багато ілюстрацій.

Рец.: І. Музичка, «Зап. ЧСВВ» 1954, II (VIII), с. 558-9; В. Маланчук, «Логос» 1955, с. 328-9;

992. - STEBELSKI I., *Dwa wielkie światła*. Wilno, druk. Bazylińska, 1871, s. 220.

Chronologia. Тамже, 1872, str. 474.

Przydatek do Chronologii. Тамже, 1783, str. 364 (крім вступів та індексів, які не нумеровані).

У першому творі описані життя свв. Евфрозини та Параскевії з монастиря Сестер Василіянок у Полоцьку, а в другому історія цього монастиря. На тлі одного і другого подано у примітках, яких багато більше від самого тексту, дуже багато матеріалу й до історії Укр. Церкви. Зокрема цінна третя праця «Додаток», в якому крім генеалогії кн. Острозьких, наведено список усіх митрополитів та єпископів, католицьких і православних, часто з короткими даними про них та джерелами, в яких вони згадуються; також подано з коротким описом спис усіх генеральних Капітул Василіян та головних його настоятелів-Протоархимандритів. Ця «Хронологія», яку сам автор постійно доповняв, отже вже поширена, появилася потім в: *Scriptores rerum polonicarum*, v. IV. Kraków 1878: «Ostatnie prace» Stebelskiego.

993. - STUDZIŃSKI C., *Pierwszy występ literacki Hipacyusza Pocięja*. Lwów, nakł. autora, 1902, str. 80.

На історичному тлі цього періоду автор розглядає полемічний твір митр. І. Потія: «Унія або виклад найголовніших артикулів» з р. 1595, з поглядом на інші його твори.

Характер і генезу його дає в: *Polemiczne pismo Pocięja*. «Przegląd Powszechny» 1879, 9, str. 371-394.

Рец.: А. Brückner, «Kwartalnik Historyczny» 1904, str. 83.

994. - SUSZA J., *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii, Archiepiscopi Polocensis, ep. Vitebscensis et Mstislaviensis*. Parisiis, Victor Palmé, Bibliopala-Editor, 1865, p. XVI+231. (Нове видання І. Мартінова).

До появи твору Гепена був це найкращий життєпис св. Йоса-

фата. Цінний не тільки тим, що написаний майже співучасником подій, але й тому, що автор використав був вже тоді акти беатифікаційного процесу. Перше видання появилось 1665 р. В еспанським перекладі вийшло 1684 р.

995. - SUSZA J., *Saulus et Paulus Ruthenae Ecclesiae, sanguine B. Josaphat transformatus, sive Meletius Smotricscius, archiep. Hieropolitanus, archimandrita Dermanensis, Ordinis D. Basilii Magni... ex tenebris in lucem prolatus*. Romae, typ. Varesii, 1666, р. 146.

Автор мав у пляні виготовити цілу низку життєписів визначніших мужів З'єдиненої Церкви, як сам про це згадує в іншому своєму творі: «*Про труди з'єдинених*» (передрукований в цілості в «*Анналес*» А. Гарасевича). Один з перших між ними появилвся життєпис архиеп. Мелетія Смотрицького.

В укр. перекладі о. Б. Куриласа цей твір появился в «*Логос*», Йорктон, 1964-1966, та окремою відбиткою: Йорктон 1965, Б-ка Логосу 35, с. 87.

996. - URBAN W., *Konwersja Meleciusza Smotrzyckiego, polemisty i disunickiego arcybiskupa połockiego w latach 1620-1627. Przyczynek do dziejów polemiki religijnej XVII w.* «*Nasza Przyszłość*» 5, Kraków 1957, str. 133-216. (Теж окремою відбиткою — Краків 1957, с. 90).

У довшій розвідці автор описує його молодість, перші прояви діяльності та його взаємини з унійними діячами в рр. 1616-1618 у Вильні, відтак ширше про вороже наставлення до них по 1620 р., вкінці про причини та перипетії його навернення і його навчання про примат римських архиєреїв, закінчуючи психологічною характеристикою його рішення.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТИ

997. - Андрусак М., *Іван Хлопецький, Перемиський православний єпископ-номінат в 1632-1633 рр.* «*Зап. Н.Т.Ш.*» т. 147, 1927, с. 131-140.

Автор подає його короткий життєпис та його номінацію.

- 998.** - Біднов В., *Січовий архимандрит Володимир Сокальський в народній пам'яті та освітленні історичних джерел*. «Зап. Н.Т.Ш.», Львів 1927, т. 147, с. 81-102.

Автор аналізує діяльність останнього церковного настоятеля на Січі, о. Вол. Сокальського, який втішався великою популярністю. По знищенні Січі був він настоятелем монастиря в Батурині. Пам'ять про нього довго зберігалася в піснях, переказах та записях.

- 999.** - Бълецкій А.В., *Родоприсхождение западнорусскаго митрополита Иосифа II Солтана*. Вильна, тип. Св.-Дух. Братства, 1895, с. 42 (Оттискъ изъ 44,45 и 46 «Лит. Епарх. Вѣдом.»).

Автор подав короткий життєпис його, зокрема зупиняючись над його походженням.

- 1000.** - Великий А.Г., «*Переписка о графѣ Шептицкомъ*». «Зап. ЧСВВ» 1954, II (VIII), с. 484-499.

З картотеки рос. міністерства війни оприлюднює документи з рр. 1914-1915 відносно ув'язнення митр. А. Шептицького.

- 1001.** - Великий А.Г., *Анонімний проєкт П. Могили по з'єдненню Української Церкви 1645 р.* «Зап. ЧСВВ» 1963, IV (X), с. 484-497.

Переводить аналізу документу з 1645 р. «*Думка одного польського шляхтича грецької релігії*» (в лат. мові) і доводить, що це було писемство митр. П. Могили.

Стаття передрукована теж в «Світла і тіні укр. історії», Рим, в-во ОО. Василіян, 1969, с. 56-74.

- 1002.** - Д.В., *Київській митрополитъ Рафаилъ Заборовскій и его мѣры къ исправленію духовенства*. «К. Старина» 1899, т. 64, с. 397-423.

Рафаїл Заборовський був один з кращих Київських митрополитів (1731-1747) у 18-му сторіччі. Між іншими справами особливу увагу він звернув на релігійне й моральне піднесення духовенства.

1003. - ДУРБАК Р., *Митрополит Лев Кишка як церковний письменник*. « Нива », Львів 1938, с. 311-318.

Митрополича діяльність Льва Кишки. Там же 1939, с. 164-171, 204-212, 251-256.

В першій статті дає тільки сухий перелік його друкованих і рукописних творів. У другій — до вибуху війни вів видрукувати тільки 3 розділи: про його вибір на митрополичий престіл; про спір з Василіянами і його дбайливість за Супрасльську архимандрію, яка до нього належала. Найслабший другий розділ, хоч до нього не бракувало матеріалів.

1004. - Жуковичъ П., *Жизнеописание митр. Иосифа Вельямина Рутскаго, составленное митр. Рафаиломъ Корсакомъ и сочинение Рутскаго обь улучшеніи внутренняго строя уніатской церкви*. « Хр. Чт. » 1909, т. 231, с. 1089-1108.

Автор аналізує у статті життєпис митр. Й. Рутського, який написав його наступник митр. Р. Корсак, та проєкт Рутського щодо піднесення внутрішнього ладу у з'єдиненій Церкві.

1005. - Жуковичъ П., *О неизданныхъ сочиненіяхъ Иосафата Кунцевича*. « Изв. имп. Ак. Н. », Спб. 1909, XIV, 3, с. 199-227.

У статті дає опис тих неопублікованих творів, які приписуються св. Йосафатові. Всі були писані руською мовою, тільки лист до Сапіги — польською.

1006. - КАЗИМИРА Б., *Листування митр. А. Шептицького з латинською ієрархією північного заходу Канади*. « Логос » 1958, с. 60-66, 142-4; 1959, с. 59-65.

Пастирські листи та інші письма м. Андрея до Канадських Українців. Там же 1958, с. 217-224, 286-291.

Меморіал Митрополита з 18 березня 1911 року. Там же 1959, с. 143-147, 227-231, 298-306; 1960, с. 60-66, 131-145. *Становище Канадських Українців в оцінці митр. А. Шептицького*. Там же 1960, с. 216-221.

Митрополит Андрій і питання християнської єдності. Там же 1960, с. 292-300.

Митр. Андрій і ченці Редемптористи. Там же 1961, с. 216-217.

У всіх статтях наświetлює живу участь митр. А. Шептицького в житті укр. емігрантів в Канаді.

1007. - Кояловичъ М.О., *Ясонъ Смогоржевскій, Полоцкій уніатскій архієпископъ, в послѣдствіи уніатскій митрополитъ.* « Журналъ мин. нар. просв. » 1873, ч. 165, янв., отд. II, с. 31-59.

Після опису стану Полоцької архієпархії автор розглядає шкільні проєкти митр. Я. Смогожевського та його заходи в цілі затримання юрисдикції, мимо поділу Польщі, над усіма єпархіями.

1008. - Курилас Б., *Митр. Петро Могила.* « Логос » 1962, с. 36-52, 94-104.

Автор показує, що великого й позитивного зробив м. П. Могила для ідеї поєднання Церков, а в чому діяв як дитина свого сторіччя.

1009. - Миронъ (Франко І.), *Іосифъ Шумлянскій, послѣдній православный епископъ Львовскій і его « Метрика ».* « К. Старица » 1891, т. 33, с. 337-362; т. 34, с. 1-21.

Описує приступлення до З'єдинення єп. Й. Шумлянського, корисні для сх. Церкви умовини цього переходу, відтак його старання про єпархію, завіщання, а головню його твір « Метрику », написану в тодішній руській мові й видрукований у Львові в єпарх. друкарні р. 1687. Був це для священиків підручник моральної богословії (76 сторінок).

1010. - Михальський А., *Й.В. Рутський в світлі закидів і фактів.* « Логос » 1952, с. 10-19.

Автор описує його реформаторську діяльність у віднові чернецтва та його ставлення до переходу на лат. обряд, обороняючи перед закидами, мовляв, він « латинізатор » і « колонізатор ».

1011. - Назарко І., *Митр. Андрей Шептицький*. Н. Йорк, ОО. Василянни, 1955, с. 48.

Йосафат Коциловський ЧСВВ, єп. Перемиський: 1916-1946. Торонто, ОО. Василянни, 1954, с. 52.

Автор подав короткий популярний життєпис Львівського митр. А. Шептицького та Перемиського єпископа Йосафата Коциловського, зокрема їхню діяльність на владичому престолі.

Пор. теж його: *Josaphat Kocylovskyj OSBM, ep. Peremysliensis* (1917-1947). «*Analecta OSBM*» 1949, I (VII), р. 473-488. *Metropolitan Julian Sas-Kuilovsky*. N. York, Shevchenko Scient. Soc. 1959, р. 9. *Порфїрій Важинський — Єпископ Холмський (1790-1804)*. «Зап. ЧСВВ» 1963, IV (X), с. 527-533.

Останній-це коротенький життєпис П. Важинського, спершу Протоархимандрита Василян, відтак Белзько-Холмського єпископа.

1012. - Орловський П.І., *Сказаніє о блаженномъ Рафаилѣ, митр. Кіевскомъ*. «Труды К.Д.А.» 1908, II, с. 233-255, 457-487.

Митр. Рафаїл Заборовський був родом з Галичини, Заборова к. Львова. З Київської Академії ще учнем перевезено його до Москви. 1725 р. став Псковським єпископом, а в р. 1731-1747 Київським архиепископом; щойно 1743 р. дозволено йому на титул митрополита. Автор зокрема представляє його старання про Київську Академію, Софію та Братський монастир, як і про цілу єпархію.

1013. - Павловичъ М., *Георгій Конисскій, архієп. Могилевскій*. «Хр. Чт.» 1873, I, стор. 1-46.

У статті подано короткий начерк його діяльності, зокрема в Київській Академії та в релігійній боротьбі.

Пор. теж: Кояловичъ М., *Дѣятельность Г. Конисскаго послѣ перваго раздѣла Польши*. Там же 1873, I, стор. 309-339.

1014. - Петрушевичъ А., *Гедѣонъ Балабанъ, єп. Львовскій. Біографическій очеркъ*. Львовъ, «Науковый Сборникъ» 1867, II, с. 111-134; III-IV, с. 199-210.

У розвідці описані життя і діяльність Львівського єп. Г. Балабана, головню його боротьбу з братством та його участь в релігійній боротьбі після Берестейської Унії.

- 1015.** - Ріпецький М., *На склоні київської княжої доби*. Мондер, в-во ОО. Василян, 1957, с. 72.

У виданні подано короткий популярний начерк життя та діяльності кн. Ізяслава II Мстиславича, митр. Кліма Смолятича та єп. турівського Кирила.

Пор. теж його: *Великий князь Володимир Мономах*. Там же 1954, с. 56.

- 1016.** - Сумцовъ Н.Т., *Іоаннъ Вишенскій (южно-русский полемистъ начала XVII ст.)*. « К. Старина » 1885, XI, 4, с. 649-677.

У статті подані короткий життєпис Івана Вишенського та огляд його полемічних писань.

Пор. теж: Миронъ, *Іоаннъ Вишенскій (Новыя данныя для оцѣнки его литературной и общественной дѣятельности)*. Там же 1889, т. 25, с. 141-151.

- 1017.** - Турукъ Т., *Митрополитъ Рутскій*. « Журналъ мин. нар. просв. », Петроградъ 1916, 3, новая серія ч. 62, с. 128-166.

Подає короткий начерк його життя та широко zakresної церковної діяльності, зокрема багато місця присвячує його реформі Василян та піднесенню просвіти серед духовенства.

- 1018.** - Хомин П., *Митр. Йосифъ Рутскій і його освітні змагання*. « Богословія » 1923, I, с. 261-283.

У статті описані дії митр. Й. Рутського у реформі монашого життя, оснуванні шкіл у Вильні, Новгородку і Мінську та приготуванні до відкриття дух. семінарії.

- 1019.** - Шараневичъ И., *Іосифъ Шумлянскій, рускій єп. Львовскій отъ г. 1667 до г. 1708*. Львовъ, оттискъ зъ Временника Ставроп. Института на г. 1897, 1896, с. 20.

Подає короткий начерк його життя і діяльності на Львівському єпископському престолі.

1020. - Шах С., *Пам'яті Перемиського Владики Кир Йосафата Коциловського*. Мюнхен, «Христ. Голос», 1956, с. 47.

Це короткий популярний життєпис єп. Й. Коциловського, з ілюстраціями.

1021. - Шептицький А., *Митр. Йосиф Велямин Рутський*. Львів 1937, с. 64.

Це тільки введення до запланованої великої монографії про митр. Й. Рутського. Воно обіймає його молодість і покликання аж до його священничих свячень, з цінними екскурсами про його походження, хронологію його життя, портрети та подорож до Москви.

1022. - *Архипастир Скитальців. Преосв. Кир Іван Бучко (1915-1929-1949-1950)*. Рим-Париж 1949, с. 62.

Це короткий начерк життя, зокрема його пастирської діяльності — авторства В. Лаби і А.Г. Великого.

1023. - BORSCHAK E., *Un prélat ukrainien le Métropolitte Cheptyckyj (1865-1944)*. Paris, ed. Franco-Ukrainiennes, 1946, p. 58.

У розвідці автор описав його рід, пастирську й культурну діяльність в Галичині, події в часі першої війни і після неї, відтак відношення до польських, радянських та німецьких властей.

1024. - СНОМА І., *Padre Giovanni Genocchi Visitatore Apostolico dell'Ucraina*. «Analecta OSBM» 1958, III (IX), p. 204-224, 492-512.

Після коротких біографічних даних автор описує його призначення Ап. Візитатором в Україні, побут у Варшаві і Відні, поворот до Риму; далі говорить про приготування до нової місії, релігійний стан в Галичині, його візитацію 1923 р. у Львові та Перемишлі, поворот і смерть 1926 р.

Про його діяльність в Україні як Ап. Візитатора, пор. теж один розділ (с. 503-536) в праці: CERESI V., *Padre Genocchi*. Roma, tip. Vaticana, 1934, pp. VII+604.

1025. - Kossowski A., *Filip Felicjan Szumborski (1771-1851). Biskup Chełmski Unicki*. Lublin, Tow. Przyjaciół Nauk w Lublinie. Pamiętnik Lubelski t. III (odbitka), 1937, str. 25.

Автор подає короткий життєпис одного з останніх Холмських з'єдинених єпископів, Ф. Шумборського, з описом його діяльності.

1026. - KRAJCAR J., *Konstantin Basil Ostrozskij and Rome in 1582-1584*. «Orientalia Christiana Per.» 35, 1969, I, p. 193-214.

Крім розділів про квестію григоріянського календаря та про проєкт перенесення до Острога Царгородського патріархату, у статті автор описує зв'язки кн. Острозького з Римом в рр. 1582-1584, а теж про Острозьку Біблію та Академію.

1027. - PEKAR A., *Bishop Theodore Romzha and Soviet Occupation*. N. York, Basilian Fathers Publication, 1967, p. 64.

Автор подає короткий життєпис останнього Мукачівського єп. Т. Ромжі, зокрема описує пастирську діяльність у трагічних обставинах перед ліквідацією З'єдиненої Церкви на Закарпатті.

1028. - PIDRUTCHNYJ P., *Pietro Arcudio — Promotore dell'Unione*. «Analecta OSBM» 1973, vol. VIII, p. 254-277.

Грек, Петро Аркудій брав визначну участь в церковній Унії укр.-білоруської Церкви, працюючи для неї в рр. 1591-1593, 1595-1603 та 1605-1609 як дорадник і помічник митрополитів та професор і ректор початкової семінарії у Вильні. На основі нових архівних документів автор подає короткий його життєпис, зокрема участь у справах укр. Церкви та огляд його наукової письменницької діяльності.

Пор. теж: MYKOLIŃ G., *Petrus Arcudius — Auctor «Antirrhe-sis»*. «Analecta OSBM» 1963, vol. IV, p. 79-94; *Opera Unionistica Petri Arcudii*. (Dissertatio in P.U. Urbaniana - 1961, p. XVII+200, ined.).

1029. - RECHOWICZ M., J. *Józef Welamin Rutski*. «Przegląd Powszechny», Warszawa 1937, t. 216, str. 358-369.

Це короткий нарис його життя і діяльності з нагоди 300-ліття смерті.

1030. - RUMBOLD z Połocka, *Rafał Korsak, Metropolita Rusi.* «Przegląd Historyczny», Warszawa 1906, III, 3, str. 351-373; 1907, IV, str. 37-61.

Автор подає короткий нарис життя митр. Р. Корсака (ур. 1601-†1642), Помічника митр. Й.В. Рутського та його наступника, зокрема описує його участь в тяжких обставинах церковної боротьби.

1031. - WELUKYJ A.G., *Ioannes V. Rutskyj in «exitu viarum» 1603-1608.* «Analecta OSBM» I (VII), 1949, pp. 9-38.

На основі документів автор наświetлює не зовсім вияснений до того часу період в житті пізнішого митр. Й.В. Рутського, а саме: про його діяльність після повороту з Риму і перед вступленням до монастиря та його проєкти над піднесенням З'єдиненої Церкви за допомогою відновленого монашого життя.

16. — ЗНАЧЕННЯ І ВПЛИВИ УКР. ЦЕРКВИ

1032. - Дорошенко Д., *Православна Церква в минулому й сучасному житті українського народу.* Берлін, вид. «Нація в поході», 1940, стор. XVI+70.

На основі свого всестороннього знання історії, як народу так і Церкви, подає автор свої цінні міркування про роль й значення Православної Церкви в житті укр. народу, так в минулому як і сучасному та майбутньому. Як православний, застерігається при тому, що пише тільки про Прав. Церкву до своїх співвизнавців. Його спостереження і досі вартісні.

1033. - Корчмариш Ф.Б., *Духові впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України.* Н. Йорк, Бібл. Українознавства НТШ, XVI, 1964, стор. 146.

Автор намітив собі «простежити не тільки вплив, але й безпосередню участь визначних представників Укр. Церкви і київської науки в процесі розвою російської Церкви й науки». Представив тому стан рос. Церкви перед приходом київських церковних

вчених, а відтак їхню участь у всіх ділянках церковного й культурного життя. Праця ґрунтується в більшості на російських авторах.

Пор. «Зап. ЧСВВ», Рим 1971, т. VII, стор. 555.

- 1034.** - Корчмарик Ф.Б., *Києво-Печерський монастир та християнізація європейського сходу*. «Зап. ЧСВВ» т. VII, 1971, стор. 1-21.

Частинно продовжуючи свою повищу працю, автор зупиняється у цій статті над значенням Києво-Печерського монастиря та його визначною участю в християнізації східної Європи.

- 1035.** - Лебедевич І., *Полеві Духовники У.Г.А. — У 45-річчя участі у визвольних змаганнях* (Матеріяли до історії). Вінніпег 1963, стор. 327+46 ілюстрацій.

У тому цінному виданні автор зібрав списки та життєписи 91 військових капелянів, польових духовників УГА, між ними 10 Василиян і 2 Редемптористів, як теж спогади багатьох із них. Крім того зібрав теж спис 130 богословів, які служили в УГА, та 465 священиків, арештованих чи інтернованих в рр. 1919 і 1920, як теж 50 Василиян і 43 монахинь. Поза тим у цьому виданні поміщено ширші розвідки С. Шаха про працю укр. католицького духовенства для т.зв. «*Галицького відродження*», В. Мудрого: «*Роль духовенства у відродженні Галичини*» і самого І. Лебедевича (стор. 31-66) про участь духовенства в будові української держави та Листопадовому зриві 1918 р.

Рец.: І. Назарко «Записки ЧСВВ», Рим 1971, т. VII, стор. 482-5.

- 1036.** - Липинський В., *Релігія і Церква в історії України*. Філадельфія, Народна бібл. «Америки», 1925, стор. 112.

Це збірка статей-відповідей на різні проблеми, зв'язані з історією української Церкви, до яких може бути різний підхід і теж різні відповіді. В. Липинський — визначний укр. історик та діяч і його погляди на ці питання-проблеми цінні й корисні для кожного дослідника укр. Церкви. Подав він їх з застереженням, що вони навітлені виключно з політичної точки зору.

Працю перевидано 1956 у Н. Йорку, у вид. «Булава».

Пор. теж: НАГАЄВСЬКИЙ І., *Католицька Церква в минулому і сучасному Україні*. Філядельфія, «Америка», 1950, стор. 88.

1037. - Ршецький М., *Українська Церква і культура за Ярослава Мудрого і його синів*. Мондер, вид. ОО. Василян, 1953, с. 62.
Церква і культура в Західній Україні за княжих часів. Торонто, вид. ОО. Василян, 1963, с. 116.

В обох нарисах розглядаються радше популярним стилем церковний розвиток і культура за княжих часів.

1038. - Сохоцький І., *Що дала греко-католицька Церква і духовенство українському народові*. Філядельфія, «Америка», 1951, стор. 104.

Автор накреслив вклад укр. католицької Церкви та його духовенства на полі харитативному, виховно-освітньому, науковому, політичному, господарському та літературному, крім, очевидно, праці в стисло релігійній ділянці.

Рец.: о. М-о в «Зап. ЧСВВ» 1954, II (VIII), стор. 569.

1039. - Харламповичъ К.В., *Малороссійское вліяніе на вилекоурскую церковную жизнь*. Казань, изд. М.А. Голубева, 1914, стор. XXIV+878+65.

У цій великій, самотній цього роду, праці автор навітлив багатобічний вплив українського духовенства в 17 та 18 століттях на все церковне життя російської Церкви, від шкільництва та церковної літератури починаючи, і на численних архієреях та місіонерах по далеких краях кінчаючи. У довшому вступі подана література та джерела, якими автор покористувався, а при кінці подрібний показчик авторів, яких цитує, власних імен та географічних назв.

1040. - Хома І., *Церковне об'єднання з Апостольським Престолом на терені сьогоднішньої Крижсвацької єпархії в 1611 р.* Матеріяли до історії Укр. Церкви. Збірник доповідей в «Наукові Зап. Укр. Вільного Університету» т. 9-10, Мюнхен-Рим-Париж 1969, стор. 117-136.

Подає коротку історію церковного Об'єднання на терені сьо-

годнішньої Крижевацької єпархії в Югославії, яке постало під впливом та при співучасті духовенства Київської митрополії, яка, починаючи від митр. Й. Рутського, ніколи не поривала з ними зв'язків.

- 1041.** - *О вляніи югозападныхъ церковныхъ Братствъ на церковное плніе въ Россіи.* «Прав. Себесѣдникъ», Казань 1864, III, с. 40-82.

Церковний спів на півночі не плекано і він зовсім занепав. Зате на півдні, на укр. землях, на нього звертали особливу увагу, зокрема в XVI-XVII стт. у Братських школах, в яких досягнуто високого рівня, використовуючи теж чужі, головню італійські досягнення. Ці готові здобутки перенесено пізніше до Москви (Мих. Ділецький к. 1679 р.).

- 1042.** - *Релігія в житті українського народу.* Збірник матеріалів наукової конференції 1963 р. «Зап. Н.Т.Ш.» том 181, Мюнхен-Рим-Париж, 1966, стор. XXXII+16 таблиць з ілюстраціями + 222.

До цієї справи у Збірнику відносяться такі доповіді:

Великий А.Г., *Релігія і Церква — основні рушії української історії*, стор. 3-38.

Патрило І., *Вплив християнства на українське законодавство*, стор. 130-148.

Цимбалістий П., *Українські релігійно-культурні впливи на Московщину (XVII-XVIII ст.)*, стор. 157-178.

- 1043.** - BRIAN-CHANINOV, *L'Eglise Russe.* Paris, Collection «La Vie Chrétienne», 1928, p. 210.

Під загальним заголовком «Російської Церкви» автор, росіянин, багато уваги присвячує теж Укр. Церкві, подаючи нарис про духовість східно-слов'янської Церкви. Праця написана розповідним стилем, однак з численними цитатами та поданою бібліографією.

Рец.: Заїкин В. «Зап. ЧСВВ» т. III, 3-4, Львів 1930, стор. 643-653.

17. — РИМ — ВІЗАНТІЯ — МОСКВА — ВАРШАВА

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 1044.** - Брадович М., *Одна Нація і Одна Церква*. На чужині 1950, стор. 100.

Автор, радше журналістичним стилем, обговорює проблему одної нації та одної Церкви в таких розділах: Церква в житті нації; Хрищення України; Укр. Католицька Церква між Польщею і Московщиною; Церква на Московщині; «Возсоединеніє» уніятів; Католицизм і большевизм; та Через об'єднання до визволення.

- 1045.** - Гавриловъ А., *Отношеніе патріарха Іоакима къ кіевской митрополіи и кіевскимъ ученымъ въ Москвѣ*. «Странникъ», Спб, 1873, 7-8, стор. 3-32; 97-137.

Автор представляє відношення моск. патріярха Йоакима до Київської митрополії, яку довів до підчинення своєму патріярхатові, а далі його відношення до представників Київської школи, яких підозрівали та оскаржували в неправовірності.

- 1046.** - Эйнгорнъ В.О., *О сношеніяхъ малороссійскаго духовенства съ московскимъ правительствомъ въ царствованіе Алексѣя Михайловича*. «Чтенія», Москва 1893, II, ст. I+XIV+I+370; 1894, III, ст. III+371-570; 1898, IV, ст. 571-794; 1899, I, ст. 795-922; II, ст. 933-1104.

Подавши на початку коротку історію східної Церкви у Польсько-Литовській державі до 1676 року, автор на широкому політичному та церковному тлі представляє всі ці зв'язки, які в тому періоді мало українське духовенство з російськими урядом. При кінці ще додано багато доповнень та показчики імен.

Довшу рецензію виготовив Голубевъ С.Т.: «Отзывъ о сочиненіи г. Эйнгорна «О сношеніяхъ...». «Чтенія», Москва, 1894, I, стор. 7-37 (IV розділ).

- 1047.** - ІЛАРІОН МИТР. (Огієнко І.), *Візантія й Україна. До пра-
джерел укр. православної віри й культури*. Вінніпег, Укр.
Наук. Прав. Богосл. Тов., 1954, стор. 96.

Автор у цій розвідці подає коротку історію Візантії, зокрема представляє її могутність і значення та впливи, які вона залишила серед укр. народу та в Церкві.

- 1048.** - КАПТЕРЕВЪ Н.Т., *Характеръ отношеній Россіи къ право-
славному Востоку въ XVI и XVII столѣтіяхъ*. Сергієвъ По-
садъ, изд. М.С. Елова, 1914, ст. 567+9 (2-е видання).

Автор представляє Москву, як третій Рим, її патріархат, відтак царів, як покровителів всіх православних, вкінці ж говорить про руске «благочестіє», вище від всіх інших. При кінці — 17 документів. До історії укр. Церкви має тільки посереднє відношення.

- 1049.** - Любимовъ С., *Борьба между представителями великорус-
скаго и малорусскаго направленія въ Великороссіи въ к. XVII
и нач. XVIII вѣковъ*. «Журналъ мин. нар. Просв.», Спб,
1875, ч. 130, ст. 117-152; ч. 131, ст. 74-104.

У статті мова про різниці в поглядах та навчанні і релігійну полеміку між представниками Київської школи та Московської на переломі 17 і 18 століть.

- 1050.** - МАЛЫШЕВСКІЙ И., *Александрійскій патріархъ Мелетій Пи-
гасъ и его участіе въ дѣлахъ русской Церкви*. Київъ, тип.
К.-Печ. Лавры, 1872, ст. XVI+2+685+VIII.

Мелетій Пигас роджений в рр. 1535-40 на Креті, з року 1588 протосинкел, а з р. 1588 Олександрійський патріарх. В рр. 1585-1587 і 1592-4 допомагав теж в Царгороді, а в рр. 1597-8 був теж містоблюстителем Царгородського патріархату. Як такий весь час брав участь і в ділах інших Церков, зокрема Руської, що в праці найбільше підкреслено. Багато у ній теж загально про патріархію Олександрійську та Царгородську. Автор подав джерела, з яких користав, але праця без показчиків.

1051. - Поповъ А., *Сношеніе съ Римомъ съ 1845 по 1850 г.* « Журналъ мин. нар. Просв. » 1870, I, с. 49-72; 2, с. 302-344; 3, с. 94-126; 5, с. 1-43; 6, с. 245-281; 7, с. 1-38; 12, с. 187-244.

На основі урядових записок, депеш та листів автор подає хід переговорів, які велися в рр. 1845-1850 між Ватиканом та російським урядом й потім закінчилися спільним договором та установленням дипломатичних зв'язків. В них чимало матеріялу теж до історії Укр. Церкви, бо в часі переговорів часто виринала проблема « уніятів »: « что касается объ уніатахъ... то оно было поддерживаемо съ такимъ же упорствомъ папскими уполномоченными, особенно монс. Корболи, съ какимъ и мы его опровергали » (5, ст. 23).

1052. - Флоровскій Г., *Пути русскаго богословія*. Париж, тип. « Светлост »-Београд, 1937, ст. 574.

Ця книга задумана як спроба історичної синтези з історії « руської » богословської думки. Історію Укр. Церкви зокрема узгадують перші два розділи: Криза руського візантинізму і Зустріч з Заходом та частинно ще третій розділ: Противоріччя 17-го століття.

1053. - BONWETSCH N., *Kirchengeschichte Russlands*. Leipzig, Verlag Quelle-Meyer, 1923, S. 86.

У розвідці представлені зв'язки та відносини римських Папів до країв сх. Європи, передусім про Іннокентія IV, Флорентійський Собор, Євгена IV та про Унію за Климента VIII (1596).

1054. - BOUDOU A., *Le Saint Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIX siècle*. Paris, ed. Libraire Plon-Nourrit et Co., 1922-1925 (2 édition). I-II, p. XVI+580; 566.

Автор продовжує працю П. Пірлінга (див. ч. 1063). Подавши у вступі історію відносин католицької Церкви в Росії від Петра I — до початку 19-го стол., дальшу увагу зупиняє виключно на дипломатичних відносинах, які мали місце між Ап. Престолом та Росією в рр. 1814-1883, включаючи при тому обов'язково теж історію католицької Церкви в тому періоді. Ця історія навітлена саме на тлі цих дипломатичних зв'язків. В більшості вона відноситься до лат. Церкви, однак відносно багато в ній теж і про Укр.

Церкву, зокрема про знищення Унії в рр. 1839 та 1875, а також дуже багато про лат. єпископства на укр. землях. Праця написана на основі багатих архівних джерел. При кінці поданий покажчик імен.

Оба томи були перекладені С. Сковронською на польську мову й появилися у в-ві ОО. Бзуїтів в Кракові 1928 р.

Рец. на I том франц. видання: С.Т. «Зап. ЧСВВ» 1926, II, 1-2, ст. 187. Рец. на польський переклад: В. Толочко, «Зап. ЧСВВ» 1928, III, 1-2, стор. 262-4 (на I том), а на другий там же 1932, IV, 1-2, стор. 374-378.

1055. - CHODYNICKI K., *Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632*. Warszawa, wydano z za-
siłku min. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego,
1934, st. XXII+632.

Праця починається роком 1370, коли то Польща поширила свої границі теж на укр. землі і вперше зустрілася з східним віровизнанням, і допроваджує її до рр. 1620-1632 — до часу відновлення та утвердження православної єрархії. Завдання праці: показати яким було відношення польської держави до прав. Церкви, а теж порушує ті чинники, які на ці відносини впливали. Поданий при кінці широкий покажчик імен осіб та речей, стор. 565-602, як також наведено багату літературу, стор. 602-618.

Recenzja: K. Lewicki, «Kwartalnik Hist.» 1934, str. 936-950; Zajikyn W., tamże, str. 923-936.

1056. - GOMEZ H., *Rusia y el Vaticano*. Madrid, Fax, 1961, p. 234.

Автор представляє відносини між Ап. Престолом та Київськими князями, а згодом Московськими князями-царями — від 10 сторіччя до 1917 року. При тому багато уваги присвячує з'ясуванню, яким було урядове відношення до католиків, зокрема до сх. обряду. При кінці коротко представлене теж становище католиків після жовтневої революції 1917 р. Праця без бібліографії, приміток та покажчиків.

Пор. теж цього самого автора: *La Iglesia Rusa, su historia y su dogmatica*. Madrid, Consejo de Inv. Cient., 1948, p. 903; *El Catolicismo en Russia*. Madrid, Artes Graficas, 1959, pp. 634.

- 1057.** - HERING GUNNAR, *Oekumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*. Wiesbaden, F. Steiner, 1968, S. X+440+(2).

У цій стисло науковій праці, в якій використано усі дотичні найважливіші державні архіви, представлена діяльність патр. Лукаріса (1620-1638) і його пов'язання з загальною європейською політикою того часу. У ній автор переконливо виказує Лукарісове протиунійне наставлення, чи то коли мова про його пертрактації з Римом чи проти-польські інтриги в Істамбулі та Москві в рр. 1620, щоби зліквідувати Унію; теж докладно з'ясовано справу подорожі на Схід М. Смотрицького в рр. 1623-4 та його пізніше листування з ним.

Рец.: «Записки ЧСВВ» 1971, VII, с. 562.

- 1058.** - КОСН Н., *Byzanz, Ochrid und Kiev 987-1037. Zur Wiederkkehr des angeblichen Taufjahres (988-1938)*. «Kyrios», Ost-Europaverlag, Berlin 1938, 4, S. 253-292.

У цій статті автор заторкнув такі питання: Церковну політику кн. Ольги; Перші роки володіння Володимира; Його відносини до Візантії; Автокефальний період в рр. 987-1037; Остаточне закріплення в Києві грецької єрархії — в дальшому періоді.

- 1059.** - KONCEVICIUS M.J.B., *Russia's attitude towards Union with Rome, 9th-16th centuries*. Washington, Cath. Univ. of America, 1927, pp. 12+197.

У праці представлено становище Київської митрополії, яка, після схизми в XI сторіччі, довгий час сама не зривала церковної єдності.

- 1059/2.** - ŁAPIŃSKI A., *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*. Warszawa 1937, «Rozprawy historyczne Tow. Nauk. Warszawskiego», t. XIX, zesz. 1, str. XII+206+6.

Автор описує правне становище Прав. Церкви в Польщі в першій половині 16-го сторіччя, заторкуючи такі питання: Відношення її до Візантійського патріярхату, московських митрополитів та до Риму; Розподіл духовних урядів; Відновлення Галицького єпископства; Королівську опіку над прав. церковними

добрами; Православне судівництво; Участь в суспільному житті; Її обмеження та вкінці загальний її стан.

Рец.: Deruga A., « Ateneum Wileńskie », XIII, 1938, str. 303-312.

1060. - LEIV B., *Rome, Kiev et Byzance a la fin du XI siècle. Rapports religieux des latins et des gréco-russes sous le Pontificat d'Urbain II (1088-1099)*. Paris, ed. August Picard, 1924, p. XXXII+356.

Після довшого історичного й богословського вступу, у праці представлені взаємини між Римом, Києвом та Візантією при кінці XI століття, перед першим хрестоносним походом, в часі його та після його закінчення. В Додатку заторкує радше деякі богословські питання: Про мощі святих та тогочасні лат. і грецькі тези про Сх. Духа. На початку подана бібліографія, а при кінці покажчик імен.

Рец.: Заїкин В., « Богословія », Львів, 1925, т. 3, кн. 4, стор. 327-333; С. Томашівський, « Записки ЧСВВ », 1926, т. II, 1-2, стор. 184-186.

Пор. теж велику працю Ф. Дворніка, хоч про укр. землі в ній не багато: DVORNIK F., *Les Slaves, Byzance et Rome au IX siècle*. Paris, Institut d'Études Slaves, t. IV, 1925, p. 360.

Рец.: Заїкин В., « Зап. ЧСВВ » 1928, III, 1-2, с. 255-261.

На подібну тему, в ширшому аспекті, віддано до друку, наступну працю: Стахів М., *Рим, Царгород і Київ та Варшава і Москва* (Н. Йорк - НТШ). У ній подано обширний нарис історії роз'єднання в Соборній Церкві і спроб поєднання в аспекті суспільно-національним, до укладення Берестейської Унії включно.

Пор. теж: *Byzantium and the Slavs*. Collected studies by Obolensky D., with a preface by I. Dujčev. 10 studies in english, 3 in french. London, Variorum reprints, pp. 408, 1 ill., 2 maps. — У цьому виданні, між іншими, окремий розділ присвячено церковним зв'язкам між Києвом та Візантією, як теж спадщині на Русі Кирило-Методіївського християнства.

Візантійським та болгарським зв'язкам, теж церковним, присвячена ще наступна праця: *Slavia Orthodoxa*. Collected studies in the history of the Slavic Middle Ages. By I. Dujčev, with a preface by I. Ševčenko. 16 studies in russian, 1 in czech. London, Variorum reprints, 1970, pp. 280, 1 illus.

- 1061.** - ŁUBIEŃSKA C., *Sprawa dysydencka 1764-1766*. Monografie w zakresie dziejów nowożytnych, t. XIII. Kraków i Warszawa, druk W.L. Anczyca i Sp., 1911, str. XX+193+(3).

Після довшого вступу С. Аскеназі-я (20 стор.), представлена проблема дисидентів, зокрема православних в Польщі, в рр. 1764-1766, та спроби компромісів. При кінці на стор. 151-189 примітки та покажчик імен.

- 1062.** - MARKOVIC I., *Gli Slavi e i Papi*. Zagabria, officina della Soc. Tipogr., 1897, I-II, pp. 44+412; 632.

В першому томі представлена місія Кирила і Методія, загальна історія Руської Церкви, починаючи з 9 сторіччя, — деякі періоди побіжно, інші ширше —, та багато про ересі й богословську науку в тій Церкві. Другий том присвячений виключно зв'язкам між Ап. Престолом та Києвом, відтак з Москвою, від 9-го століття до царя Олександра II (1855-1881), а дещо теж таким же зв'язкам з Сербією, Болгарією та Чорногорою. Покликається у праці на джерела та літературу, але не багато, а на східні зовсім мало. Не зібрано, однак, окремо бібліографії й не подано покажчиків.

- 1062/2.** - OBOLENSKY D., *Byzantium, Kiev and Moscow: A Study in ecclesiastical relations*. «Dumbarton Oaks Papers» XI, Cambridge, Mass., 1957, pp. 21-78.

Автор з'ясовує суть відносин між Київськими митрополитами та Царгородськими патріярхами, зокрема визначає ту роль, яку у поставленні Руських первосв'ятителів відігравали: місцеві єпархи та князі і візантійські імператори та царгородські патріярхи.

- 1063.** - PIERLING P., *La Russie et le S. Siège. Études diplomatiques*. Paris, Libr. Plon, 1896-1912, I-V, pp. 31+463; 12+416; 8+480; 7+464; 5+480.

У цій великій, основній праці, в більшості на підставі Ватиканських джерел, представлені зв'язки Ватикану зі Сходом, передусім з російським двором, починаючи з XV до 20 рр. XIX сторіччя. Кожний том з багатою бібліографією та покажчиками імен. До історії Укр. Церкви прямо відноситься перша книга з першого тому, до 101 стор., в якій представлена історія Флорентійського

Собору, участь у ньому київського митр. Ісидора, включно з його стараннями перевести в життя його постанови та з його невдачами. Знову більше теж до Укр. Церкви знаходиться в 4 томі (часи Петра I) та томі 5-му (часи Катерини II, Павла й Олександра I). Перший том появився теж у рос. перекладі, в Москві 1912 р., але без бібліографії та покажчиків.

- 1064.** - PIOTROWICZ W., *Z zagadnień wyznaniowych w Polsce*. Wilno, Bibl. Zródół Mocy 2, 1929, str. VIII+210.

У праці зі знанням представлені різні віровизнання, включно теж з Православною Церквою з її російським, українським та білоруським напрямками. За думкою автора, уряд повинен її підтримувати, якщо вона ставатиме польською.

Рец.: А. Іщак, «Богословія», Львів, 1931, 9, стор. 264; В. Толочко, «Зап. ЧСБВ» 1930, III, 3-4, с. 704.

- 1065.** - SAWICKI J., *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w Państwie Polskim*. Warszawa, Inst. popierania nauki, 1937, str. 23+379.

У праці з великою бібліографією з'ясовано правний стан в Польській державі усіх віровизнань, за винятком лат. Церкви, між ними теж Укр. Православної (стор. 257-271) та Укр. католицької Церкви (295-306).

- 1066.** - SHESHKO P., *The Russian Orthodox Church Sobor of Moscow and the Orthodox Church in the Ukraine (1917-1918)*. «Analecta OSBM» 1973, vol. VIII, p. 161-240.

Спираючись майже виключно тільки на документах, автор подає історію приготування (1904-15/28.8.1917) та діянь Московського Собору (15/28.8.1917-7/20.9.1918), як теж історію Православного Собору в Україні в рр. 1917-1918, на якому головною темою була справа залежності від Московського патріархату. У другій частині наведено 16 документів з Московського Собору у відношенні до Церкви в Україні. Усі документи в оригінальній російській мові, з коротшим чи довшим резюме в мові англійській. Документи до історії Собору в Україні подаються окремо в 32 томі «Записок ЧСБВ», Секція I - Праці (Moscow and Kiev).

1067. - SMOLKA S., *Les Ruthènes et les problèmes religieux du monde russe*. Berna, Ferd. Wyss, 1917, p. 589.

У праці представлені політичні та релігійні відносини між українцями та росіянами, зокрема після Берестейської Унії та розборів Польщі. Автор порушив багато політичних та релігійних українських проблем, але наświetлює їх з польського становища.

1068. - SZARANIEWICZ I., *Patryjarchat Wschodni wobec Kościoła ruskiego i Rzeczypospolitej polskiej z źródeł współczesnych*. « Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału hist.-filoz. Akad. Umiejętności ». Kraków 1878-9, VIII, X, str. 255-344; 1-80.

На основі новоопублікованих матеріалів автор представляє суспільно-церковні події та відносини Укр. Церкви у 2 половині 16 та через ціле 17 сторіччя (до р. 1699), передусім у зв'язку з Берестейською Унією, та участь у них царгородського патріарха. Закінчує коротким начерком внутрішніх відносин в укр. та білоруській Церкві в Польщі — в 2 пол. 17 та 18 столітті.

В укр. мові студія появилася у скороченні теж в « Рускій Сіонъ », Львів, 1879, с. 599-606, 625-630, 662-6, 694-700, 727-730; 1880, с. 5-7, 35-7, 69-71, 97-100, 148-151, 169-171, 201-4, 233-6, 265-8, 331-5.

1069. - TAUBE VON M., *Rom und Russland in der vormongolischen Zeit (X-XII Jahrhundert)*. « Ex Oriente ». Religiöse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens, herausgegeben von Prof. Dr. theol. Ludwig Berg. Mainz-Wiesbaden, 1927, S. 196-223.

Та сама стаття і в тому самому виданні появилася також російською мовою на стор. 163-195. Вона складається зі вступу та 5 розділів: 1) Джерела християнства на Русі до св. Володимира; 2) Св. Володимир, хрещення Русі і римська Курія; 3) Володіння Ярослава М. і т.зв. « поділ Церков » (1054); 4) Русь і Рим після того поділу в церковно-політичному напрямку; 5) Релігійні зв'язки старої Русі з католицьким Заходом в дотатарській добі. Ця остання частина з усіх найцінніша.

Пор. рецензію С. Томашівського в « Записки ЧСВВ » 1928, III, 1-2, стор. 282-3.

З поправками і значними додатками ця праця появилася пізніше теж у «Католическій Временникъ», Париж, изд. О-ва св. Іо. Златаустаго, кн. 2, 1928, стор. 131-181.

Рецензію на це видання пор. «Богословія» 1931, 9, стор. 390-391 — В. Заїкина.

1070. - TAUBE DE M., *Rome et la Russie avant l'invasion des Tartars (IX-XIII). Le Prince Askold, l'origines de Kiev et la première conversion des Russes (856-882)*. Paris, ed. du Cerf, 1947, p. 174.

У цьому виданні автор зупинився тільки на особі та періоді кн. Аскольда. Відділяючи легенди від історичних фактів, на історичному та політичному тлі обговорює це перше навернення на укр. землях, яке вважає офіційним. Окремий розділ присвячений різним теоріям, звідки прийнято християнство. Багато матеріалу до порушених kwestій подано теж в Додатках. Крім бібліографії, при кінці подано теж показчик імен, місцевостей та предметний.

1071. - TONDINI DE QUARENGHI, *La Russie et l'Union des Eglises*. Paris, Lethielleux, 1897, p. 188.

Автор представляє наставлення Росії до проблеми З'єдинення, передусім в останньому 19 столітті, старання Ап. Престолу зберегти в давній Польщі сх. кат. обряд й цілковите знищення Унії в рр. 1838 та 1875.

1071/2. - WOLIŃSKI J., *Polska i Kościół prawosławny. Zarys historyczny*. Lwów, wyd. Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1936, str. 150.

Автор подає начерк історії Православної Церкви в Польщі, зокрема з'ясовує урядове відношення до неї державних чинників. У праці подана бібліографія та показчики імен осіб і місцевостей. Рец.: В. Заїкин, «Kwartalnik historyczny», 1936, str. 489-498.

1072. - WINTER E., *Byzanz und Rom im Kampfe um die Ukraine: 955-1939*. Leipzig, Verlag Otto Harassowitz, 1942, S. 227.

Це не історія, а своєрідний легенький нарис історії українського народу й частинно Церкви, в який досить широко зокрема

впливає справу про змагання між Візантією та Римом за власні впливи. На праці слідний дух того часу, в якому автор над нею працював. При кінці, крім покажчика імен, подані джерела та досить багата література.

Ця праця в укр. перекладі появилася 1944 р. в Празі, у вид.-ві Ю. Тищенка, у серії « Життя і Чин » ч. 4, стор. 224.

1073. - WINTER E., *Russland und Papsttum*. Berlin, Akademie-Verlag, 1960-1961, I-II, S. XIV+375; XII+649.

В обох томах зібрано та широко описано усі зв'язки, які мали місце між Ватиканом та Сх. Європою: спочатку з центром у Києві, відтак же на Півночі, Москві та Петербурзі. У першому томі дуже багато з них безпосередньо заторкує Українську Церкву, головню доки політичний та церковний центр находився в Києві. У другому томі центр уваги в більшості перенесений до властивої Росії, але й про Укр. Церкву в ньому чимало матеріалу, передусім в періоди ліквідації Унії в рр. 1839 та 1875, а теж при кінці 19-го та на початку 20-го сторіччя, за часів митр. Йосифа і Сильвестра Сембратовича та А. Шептицького. Праця доведена до Жовтневої революції 1917 р. Автор працює у східному Берліні, де й видана його праця. Це та його особисті відносини до Католицької Церкви мали вплив і на інтерпретацію описуваних подій.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

1074. - Баран О., *Конкретація Пропаганди й Українці*. « Логос », Йорктон 1971, стор. 246-258.

В головних рисах автор з'ясовує усі зв'язки між Конгрегацією Пропаганда Фіде та Укр. Католицькою Церквою, якою ця перша управляла.

1075. - Великий А.Г., *Вселенські моменти в історії Української Церкви*. « Українське Християнство ». Причинки до історії укр. церковної думки. Рим, в-во ОО. Василиян, 1969, стор. 22-44.

Такими моментами, на думку автора, були чи є: Територіальне уміщення; Хрещення України; Постава укр. християнства до цер-

ковного розколу 1054; така ж постава в часі татарської навали і в часі Флорентійського Собору; Визнання митр. Йосифа Болгариновича з 1500 р.; Самостійна розв'язка церковної єдності 1596; Підчинення Московському патріярхові; Насильне нищення укр. кат. Церкви в рр. 1775-1875; Еміграція 20 століття; Осамостійнення Укр. Православної Церкви; Нищення укр. кат. і прав. Церков 1930 і 1946; вкінці Останній Вселенський Собор.

1076. - Назарко І., *Блаженний Папа Іннокентій XI і Україна* (Відбитка з «Логос-у»). Йорктон 1958, стор. 18+(2).

Автор представляє не тільки толерантне, але й батьківське відношення Папи до козаків православного віровизнання і їх синівську пошану відносно Папи, з признанням Його головою християнства, — в періоді оборони Відня в рр. 1683-4.

На цю ж тему пор. теж його: *Роля козаків у протитурецькій кампанії під Віднем 1683 в навітленні Ватиканських документів*. «Наук. Зап. Укр. Техн.-Господарського Інституту», т. I, Мюнхен 1969, стор. 111-129. Появилася теж окрема відбитка.

1077. - Полонська-Василенко Н., *Українська Православна Церква після Переяславської угоди*. «Зап. НТШ» т. 181. Збірник «Релігія в житті Укр. народу». Париж-Рим-Мюнхен 1966, стор. 149-156.

Авторка з'ясовує сумні наслідки для Укр. Прав. Церкви після цієї угоди.

1078. - Соколов І.І., *Про відносини Української Церкви до грецького Сходу на прикінці XVI та на поч. XVII ст. за нововиданими матеріялами*. «Зап. Іст.-Філ. Відділу Укр. Ак. Наук». Київ 1919, I, стор. 53-84.

Автор описує зв'язки з Укр. Церквою олександрійського патріярха Мелетія Пигаса та олекс. і царгородського патріярха Кирила Лукаріса в рр. 1592-1610, цитуючи їхні листи й даючи до них пояснення.

1079. - Трембіцький В., *Зносини Української Держави 1918-1922 років з Царгородською Патріархією*. «Богословія», Рим 1965, т. 29, стор. 63-88.

У статті мова — про зв'язки, які укр. послы поробили з представниками Царгородського патріархату, та про старання, щоб добитись визнання автокефалії — з частинними успіхами в цій справі.

1080. - Шляпкинъ И., *Къ исторіи полемики между московскими и малорусскими учеными въ к. XVII вѣка*. «Журналъ мин. нар. просв.», Спб 1885, 10, стор. 210-252.

Київські вчені стояли під впливом зах. католицизму і на тому тлі виникла між ними та московськими представниками гаряча полеміка.

1081. - *Ватикан і Українці*. Париж, Укр. Кал. Місія, 1950, стор. 48.

У стислому, хоч популярному викладі представлено всі здобутки, які українці завдячують Ватиканові.

1082. - НАЛЕСКИ О., *Rome, Constantinople et Moscou au temps de l'Union de Brest*. «L'Eglise et les Eglises», Coll. Irénikon, I, 1954, p. 441-474.

На основі нових документів ілюструє взаємовідносини між тими трьома центрами в часі і на тлі Берестейської Унії. Царгород і Москва не думали резигнувати з Укр. Церкви і були противні будьяким місцевим Уніям з Римом — без їхньої участі та згоди.

1083. - LEWICKI K., *Sprawa Unii Kościoła Wschodniego z Rzymskim w polityce dawnej Rzeczypospolitej*. Sprawy narodnościowe, VII, N. 5. Warszawa 1933, str. 491-508; N. 6, str. 650-671.

Розглядає церковну Унію з боку інтересів для польської держави.

Рец.: М. Андрусак, «Kwartalnik Hist.» 1934, str. 348-9.

1084. - MANN H.K., *The early Russian Church and the Papacy*. London, Cath. Truth Society, 1928, p. 36.

У брошурі описані відносини Русі до Ап. Престолу — до 1240 р. Численні взаємні посольства не переривалися, латинські місіонери далі могли діяти. Однак, під впливом греків, ці зв'язки рідшали й переривалися, хоч ніколи не було формального розриву.

1085. - MEYSZTOWICZ V., *L'Eglise Catholique en Pologne entre les deux guerres 1919-1939*. Città del Vaticano 1944, p. 76.

Автор представляє відносини польської держави до Ап. Престолу, до єрархії, духовенства та вірних, включаючи в тому теж укр. Церкву. В останньому розділі зокрема трактує ще про унійну акцію, яка зустрічалася з різними перепонами.

1086. - PRZEZDZIECKI H., *L'Oeuvre de l'Union en Pologne*. Varsovie, Agence polonaise de la Presse cath., 1932, p. 40.

Автор, польський єпископ, боронить справу Унії на Волині, Холмщині та Підляшші, подаючи при тому чимало матеріалу до історії цілого унійного руху в Польщі між обома останніми війнами.

1087. - SAVOURIN J.AD., *Précis de l'Histoire des Ruthènes et des leurs Relations avec les Polonais et avec Rome*. Winnipeg-St. Boniface 1922, p. (4)+77—118.

Автор подає короткий популярний нарис історії України, зокрема про її відносин до Польщі та Риму.

1088. - TYSZKIEWICZ M., *L'Ukraine et L'Union religieuse avec Rome*. Grottaferrata, tip. Italo-Orientale, 1919, p. 15.

Автор ілюструє політичні перспективи на Унію в тому часі.

1089. - URBAN J., *Jagellonowie wobec prawosławia i unii*. «Przegląd Powszechny», Kraków 1939, t. 221, str. 1-16.

Берестейська Унія, на думку автора, не була перекресленням політики Ягеллонів, як дехто вискаzuвався. Вони самі, в останніх десятиліттях, лише залишили її на боці.

1090. - URBAN J., *Unia Brzeska a polska racja stanu*. «Przegląd Powszechny», Kraków 1939, t. 221, str. 139-158.

Наче продовжуючи попередню статтю, автор доказує, що Унія не була причиною упадку Польщі, а Хмельниччина була б прийшла і без неї. Православним належаться усі права, але не коштом обмежень для інших.

1091. - *The Orthodox Church in Poland*. London, The Polish Research Centre, 1944, p. 30.

Короткий нарис про стан Прав. Церкви у Польщі, зокрема після 1921 р.

18. — ЛАТИНСЬКА ТА ВІРМЕНСЬКА ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

1092. - АБРАНАМ W., *Powstanie Organizacji Kościoła Łacińskiego na Rusi*. Lwów, Nakładem Tow. dla popierania nauki polskiej, 1904, I, str. XVI+418.

Майже половину цього першого тому автор присвятив місійній діяльності латинського духовенства на землях, переважно, України, починаючи від княгині Ольги. У другій половині обговорює початки самої організації латинської єпархії, починаючи з того часу, коли західні укр. землі зістали зайняті польськими королями. У праці використано все, що на цю тему було досі опубліковано, як теж архівні джерела. При кінці наведено повністю 19 документів, які відносяться до цього предмету. На жаль, праця доведена тільки до 14-го сторіччя, а дальший том не появився.

1093. - KESSLER J.A., *Geschichte der Diözese Tyraspol*. Dickinson, N. Dakota, USA, Verlag G. Aberle, 1930, S. 288.

Дієцезія була створена 1848 р. в більшості для католиків-німців, після поділу Могилівської єпархії. Автором праці є останній її єпископ, який подав у ній обширну її історію з багатьма даними про її постановня, розвиток, працю та її стан — аж до її ліквідації після першої світової війни.

- 1094.** - LECHICKI Cz., *Kościół Ormiański w Polsce*. Lwów, skład główny w księgarni Gubrynowicza i Syna, 1928, str. X+182.

Після передмови о. Д. Кастановіча, автор подає коротку політичну та церковну історію вірмен — аж до їх еміграції на українські землі. Відтак ширше представляє їхню церковну історію в Польщі, в більшості на укр. землях, починаючи від періоду архієп. Н. Торосовича: про переведення церковної Унії, її утвердження, Йосифінську добу та 19 сторіччя, закінчуючи тогочасним станом. У праці подано досить багату літературу, 10 світлин та одну мапу з вірменськими осідками на укр. землях, як теж хронологічну таблицю і спис єпископів та Львівських архієпископів, починаючи від Івана I (1365-6).

- 1095.** - OVERTYŃSKI Z., *Die Florentiner Union der polnischen Armenier und ihr Bischofskatalog*. Roma, «Orientalia Christiana», t. 36/1, 1934, S. 68.

Автор подає коротку історію Вірменської Церкви в Галичині, починаючи від Флорентійського Собору, з її відношенням до нього, аж до завершення церковної Унії на початку 17-го сторіччя. Навів теж спис їхніх єпископів та 12 документів з рр. 1356-1627.

Рец.: М. Чубатий в «Богословія», Львів, 1935, 14, стор. 174-5.

- 1096.** - OKOLSKI S., O.P., *Chioviensium et Czernichoviensium Episcoporum S. et Cath. Ecclesiae Romanae Ordo et Numerus*. Leopoli 1853, typ. Archiep., p. IX+74.

Ця невеличка праця появилася в лат. мові 1646 р., а в році 1853 була перевидана в польському перекладі. Подано у ній коротку історію заснування Київської і Чернігівської дієцезій лат. обряду та життєпис 22 архієпископів.

- 1097.** - PAWIŃSKI A., *Dzieje Zjednoczenia Ormian Polskich z Kościołem Rzymskim w XVII wieku*. Warszawa 1876, str. 202.

Автор подає історію церковної Унії вірменської Церкви в Польщі, майже в цілості на укр. землях, використовуючи не багату в тому часі літературу та джерела.

1098. - PETROWICZ G., *La Chiesa Armena in Polonia*. Parte I (1350-1624). Roma, Istituto degli Studi Ecclesiastici, 1971, pp. XXII+221.

Це перша частина запланованої історії Вірменської Церкви на укр. землях тодішньої Польщі. Друга частина появилася була скоріше, ще 1950 р. Перші вірмени приходять на українські землі ще в XI ст., після упадку королівства Вірменії. Організаційних форм набирають ці вірменські громади з 14-го ст., включно з потвердженням для них їхнього архиєпископа з 1367 року. Від тих часів автор починає свою працю і допроваджує її до 17-го сторіччя, коли то ці вірмени знову повдналися з Апостольським Престолом. На початку подана багата бібліографія, а при кінці кілька ілюстрацій, 2 географічні карти, одна Вірменії, а друга їхніх поселень на укр. землях, показчик імен та резюме в польській мові.

Рец.: Ваврик М. «Зал. ЧСВВ» 1973, т. VIII, с. 475-6; Чміль С., «Богословія» 1971, с. 231-3.

1099. - PETROWICZ G., *L'Unione degli Armeni di Polonia con la Santa Sede* (1626-1686). Roma, «Orientalia Christiana Analecta», vol. 135, pp. XVI+336.

Це продовження попередньої праці. На основі здебільша невиданих ще архівних джерел автор продовжує історію З'єдинення Вірменської Церкви на укр. землях в тодішній Польщі, яке в тих роках (1626-1686) зустрічалося з чималими труднощами та перешкодами. Властиво це історія владитства єп. Н. Торосовича (1626-1681), спершу ще нез'єдиненого, довівши її до 1686 р., в якому єпископський престіл обняв його Помічник єп. Гунаціян. Багато уваги у цій праці присвячено вихованню молодого вірменського клиру в окремій вірменській семінарії, яку в рр. 1666-1668 зорганізовано та передано ОО. Театинам, та літургичній реформі. На початку подана бібліографія, а при кінці хронологічний список важніших історичних осіб та показчик імен.

Рец.: А.Г. Великий, «Записки ЧСВВ», Рим 1949, стор. 664-666.

- 1099/2. - WASILEWSKI J., *Arcybiskupi i Administratorowie archidiecezji Mohylowskiej*. Pińsk 1930, str. 198.

Автор опрацював життєписи всіх ординаріїв Могилівської архієпархії латинського обряду, від Свєтшенцевича до Цєпляка включ-

но й тому праця майже покривається з історією цієї архієпархії. У цих життєписах взято під увагу теж їхнє відношення до «уніятів».

Рец.: Толочко В., «Зап. ЧСВВ» 1932, IV, 1-2, с. 371-4.

- 1100.** - Симашкевичъ Митрофанъ, *Римское католичество и его іерархія въ Подоліи*. Каменець-Подольськь, тип. Подол. Губ. Управління, 1872, с. 528.

Це досить обширна історія латинської Церкви на Поділлі, з численними статистичними таблицями. Від стор. 457 поміщено дотичні документи. Написана, однак, дуже непроглядно, без бібліографії та показчиків і в полемічному навітленні.

19. — ЄВАНГЕЛИКИ В УКРАЇНІ

А. - МОНОГРАФІЇ І БІЛЬШІ СТАТТІ

- 1101.** - Алексій єп., *Релігійно-раціоналістическое движеніе на Югѣ Россіи во второй пол. XIX ст.* Казань, Центральна типографія, 1909, стор. VI+510+VI.

На основі зібраних ним та опублікованих матеріалів (див. ч. 39), автор у цій праці представив історію поширення протестантських рухів у південних частих України, за посередництвом німецьких колоністів в рр. 50-70 минулого сторіччя, як теж описав взаємини між ними та місцевим населенням; при кінці подає теж їхню науку.

На цю ж тему пор. теж: Алексій (Дородницынъ), *Южно-русскій необаптизмъ, извѣстный подъ именемъ штунды*. Ставрополь Кавказскій, тип. Т.М. Тимотеева, 1903, стор. 268.

- 1102.** - Бондарь С.Д., *Адвентизмъ 7-го дня*. Спб, мин. Внутр. Дѣлъ, 1911, ст. 101.

Автор подає коротку історію постання адвентизму в інших краях, зокрема в Росії, з описом їхньої науки, устрою, богослужень, як теж звіт про їхні конференції в р. 1910.

1103. - Бондарь С.Д., *Современное состояние баптизма. Записка.* С. Петербургъ 1911, ст. 66.

Це коротка історія постання секти, її науки, устрою, богослужень, як теж опис та характеристика їхніх з'їздів, враз із поданням статистичних даних.

1104. - Бонч-Бруевич В., *Из мира сектантов. Сборник статей.* Москва, Госуд. изд., 1922, ст. 330.

Це збірка 15 статей з різних журналів на тему сектанства, теж на укр. землях. При кінці поданий покажчик імен, предметний, книг та статей.

1105. - Буткевичъ Т.И., *Протестанство въ Россіи (Изъ лекцій по церк. праву).* Харьковъ, Епарх. тип., 1913, ст. 6+234.

Праця присвячена описові організації, науки та церковних обрядів лютеранських сект.

1106. - Громогласовъ И., *Кое-что о современномъ расколѣ и сектанствѣ и о борьбѣ съ ними.* «Богословскій Вѣстникъ», С. Посадъ, 1897, I, отд. IV, ст. 174-197; 2, ст. 335-361.

Автор подає свої зауваження до останніх трьох праць, які в тому часі появилися на цю тему. З них до укр. церк. історії передусім має відношення «Отчетъ Ставропольскаго миссіонера, свящ. Симеона Никольскаго и миссіонерскихъ его поѣздкахъ въ 1895 и 1896 гг.», Ставрополь-Кавказъ, изд. Ставроп. Андреевскаго Братства, 1896.

Пор. теж його: *Ставропольское дѣло.* Там же 1897, 12, III Отд., ст. 508-554.

1107. - Грушевський М., *З історії релігійної думки на Україні.* Львів, в-во «Укр. Соціологічний Інститут», 1925, стор. 160.

Показавши напочатку процес християнізації укр. народу, який зрештою не інший як в інших народів, автор довше зупинився на впливах протестантизму на Україні, який, як признає, не мав більших успіхів. Згадує про об'єднання православних з протестантами, не українцями, в боротьбі проти католицизму; добачує

вплив протестантизму у тих церковних та світських діячів, які в навчанні відхилялися від традиційної лінії чи висловлювали критичні зауваження на церковні не порядки; вкінці згадує про деякі впливи євангеліків-колоністів. Праця, як відомо, написана на замовлення і не науково.

Пор. рец.: Ф.С., «Зап. ЧСВВ» 1928, II, 3-4, стор. 459-461. А. Іщак, «Богословія» 1927, V, стор. 254-5 і «Нива» 1925, 291-301.

- 1108.** - Домашовець Г., *Нарис історії української Євангельсько-Баптистської Церкви*. Ірвінгтон-Торонто, накладом євангельсько-баптистських жертводавців, 1967, с. 596.

Це популярно-історичне видання, без критичного наукового апарату, хоча при кінці подана невелика бібліографія. Нарис починається насвітленням поширення християнства на українських землях, далі реформацією в Україні в 16 і 17 ст., зокрема рухом Братів Социнів, відтак подається історія євангельсько-баптистського руху, починаючи з 19 сторіччя — аж до останньої війни, на східних укр. землях, в Галичині, Буковині та Закарпатті, як теж на еміграції, зокрема в Канаді та Америці. При кінці дається теж огляд укр. євангеліцької літератури та всіх укр. перекладів св. Письма. У виданні поміщено численні знімки з баптистських громад в Україні і на еміграції.

- 1109.** - Красноженъ М., *Иновѣрцы на Руси. Т. I. Положеніе неправославныхъ христіанъ въ Россіи* (3-е исправленное и дополненное издание). «Ученыя Записки имп. Юрьевскаго Унив.», 1902, 6, стор. 1-96; 1903, I, стор. 97-160; 2, стор. 161-202.

Автор представляє відношення до інших віровизнань спочатку в Східній Церкві, відтак в Церкві російській, а теж дещо в українській, головню щодо хрещення, священства та мішаних подруж і загальних стосунків. При кінці праці поданий покажчик імен та речей.

- 1110.** - Кутецовъ К., *Секты хлистовъ и скопцевъ*. Казань, тип. имп. Унив., 1882, стор. 572+2.

У праці подана історія обох сект, їхня наука, як теж опис їхніх богослужень.

1111. - Левицький О., *Социніанство въ Польшь и Юго-зап. Руси*. К. Ст., Київъ, 1882, II, 4-6, стор. 25-57; 193-224; 401-432.

Автор подає коротку історію секти социніанів, описує їхню науку, поширення в Польщі, зокрема на укр. землях в 16 та 17 ст., відношення до неї польських державних чинників та зникнення її в часі повстання Б. Хмельницького.

1112. - Петрушевский П., *О Штундизмъ*. «Тр. КДА» 1884, I, ст. 41-76, 178-196, 388-415, 551-620; II, 18-29.

Автор подає опис постання та поширення штунди і як з нею боротися. Пор. теж його: *Дополнительная замѣтка: къ исторіи Керданскаго штундизма*, там же 1884, III, ст. 265-285.

1113. - Пругавинъ А.С., *Религіозные отщепенцы (Очерки современнаго сектанства)*. Спб, изд. «Общественная Польза», 1904, I-II, стор. (6)+210; 8+252.

Автор подає образи з життя, які насвітлюють тогочасне сектанство.

1114. - Пругавинъ А.С., *Монастырскія тюрьмы въ борьбъ съ сектанствомъ. Къ вопросу о вѣротерпимости*. Москва, изд. «Посредника», 1906, ст. 209.

Автор описує про один з засобів боротьби з сектанством, а саме застосування монастирських тюрем, які ще вживалися в Росії.

1115. - Рождественский А., *Южнорусскій штундизмъ*. Спб, тип. Департамента удѣловъ, 1889, ст. VI+295.

У першій частині автор подає історію розвитку штундизму на укр. землях аж до 80 рр. 19-го сторіччя, а в другій розглядає його науку, організацію й богослуження та піддає їх критиці. При кінці подає ще показчик імен осіб та місць.

1116. - Розовъ А., *Отношеніе православныхъ зап. и южной Россіи къ протестантамъ въ XVI в. и первой пол. XVII в.* Вильна, тип. Губ. Правленія, 1881, ст. 96.

У релігійно-політичній боротьбі з католицькою Церквою православні не раз поєднувалися з протестантами і не без шкоди для себе укладали з ними навіть союзи (Торунський).

Пор. теж: Кояловичъ М., *Объ отношеніяхъ зап.-русскихъ православныхъ къ литовско-польскимъ протестантамъ во время Уніи.* «Хр. Чт.» 1860, II, ст. 225-256.

1117. - Степанович М., *Евангелики без маски* (Правдиве обличчя евангелизму ширеного між укр. народом в Галичині в рр. 1925-1935). Коломия, накл. автора, 1936, ст. 98.

Описує початки евангелицьких сект на Покутті, їхні засоби та організацію.

1118. - Стрѣльвицкій І., *Краткій очеркъ штундизма и сводъ текстовъ, направленныхъ къ его обличенію.* Одесса, тип. Е.И. Фесенко, 1899, ст. 2+227.

Автор подає коротку історію постання, розвитку та організації секти штундистів й опрокидує їхню науку. При кінці наводить 8 документів.

1119. - Шихъ І., *О раскольникахъ и блокерницкой Митрополіи на Буковинѣ.* «Рускій Сіонъ», Львовъ 1879, IX, с. 214-219, 226-231, 267-273, 289-295, 321-8, 337-341, 369-374, 401-6, 433-7, 468-470, 500-4, 531-4, 563-6.

Автор подає історичний нарис про «раскольників», їхній прихід на Буковину та створення митрополії у Білокерниці, як теж описує їхню науку, устрій, церковно-соціяльні відносини та домашній побут.

1120. - ARNDT A., *Die Sekten der russischen Kirche.* «Zeitschrift für kath. Theologie», 1914, S. 723-778; 1915, S. 65-97.

Подано короткий історичний начерк про постання різних сект, які розвинулися в Росії під впливом протестантизму, та про секти з політичним підложжям.

1121. - GOMEZ H., *Las Sectas Russas (Aberraciones religiosas de los esclavos)*. Madrid, Cons. Sup. Inv. Cient., 1949, p. 418.

Автор опрацював досить обширну історію поодиноких важніших сект в Росії, в тому теж на укр. землях, та їхній вплив на рос. прав. Церкву. Зібрав при тому досить багату бібліографію.

1122. - GRASS K.K., *Die russischen Sekten. I. - Die Gottesleute oder Chlūsten*. «Ученые Зап. Юрьевского Унив.», 1907, 1-5, ст. 10+716.

II. - *Geschichte der Skopzensekte*. Там же 1909, 7-10, ст. 160; 1910, 1-5, ст. 450; 1914, 6, 9, ст. XI+1016.

У першому томі автор опрацював початок постання і розгалуження та історію т.зв. «Божих людей» або хлістів, як теж подав їхню науку, описав організацію та культ і різні імена, під якими виступають. При кінці наводить багату літературу, яку використав.

У другому томі всю увагу присвятив такому ж описові та історії секти скопців, передусім подаючи вісті з часів Миколи I.

Б. - ПРИЧИНКИ І МЕНШІ СТАТТІ

1123. - Алексій еп., *Внутренняя организація общинъ южно-русскихъ необаптистовъ* (штундистовъ тоже). «Прав. Собесѣдникъ», Казань 1908, I, ст. 86-123.

Описує ідеологічну основу секти, її устрій-провід та членство.

1124. - З., *Свѣдѣнія о движеніи южно-русскаго сектанства въ послѣдніе годы*. «Тр. КДА», Київ 1886, III, ст. 261-283, 506-541.

Автор зібрав усі останні звіdomлення періодичної преси про штундистів, відмічає замітніші факти а деякі теж аналізує.

1125. - Іосиф архиеп., *Происхождение и сущность самосвятства липковцев*. Харьков, изд. Всеукр. свящ. синода, 1925, ст. 44.

Автор описує як прийшло до самосвятства, причини та в чому його суть.

- 1126.** - Липинський В., *Аріяньський соймик в Киселині на Волині в маю 1638 р. Причинок до історії аріяинства на Україні.* « Зап. НТШ », т. 96, ст. 41-57.

Описано один епізод з історії аріяян на укр. землях, про соймик в 1638 р.

- 1127.** - Малышевский И.И., *О зарождении религиозных сект в России с рационалистическим направлением.* « Тр. КДА », Київ, 1883, III, ст. 644-684.

Це була доповідь автора перед аудиторією Київської Дух. Академії про секту стригольників.

- 1128.** - Н.С.Ж., *Українські баптисти і їх часопись «Бесѣда» за 1894 р.* Львів, наклад. І. Франка, 1895, ст. 29.

Коротка звістка про появу секти баптистів між українцями.

- 1129.** - О.Л., *О сектах в Киевщинѣ.* « К. Ст. », Київ, 1902, т. 79, ст. 1-16.

Це стаття з описом науки різних сект та причин їхнього поширення на основі брошури: *Сектанство в Киевской губерні. Баптисты и малеванцы*, Спб., 1902, ст. 42, яку написав В.И. Ясевич-Бородаевський.

- 1130.** - Петровъ Н.И., *Новыя свѣдѣнія о штундизмѣ.* « Тр. КДА », Київ 1887, I, 377-403, 600-620.

У статті автор зібрав багато пресових звідомлень про штундистів за другу пол. 1886 р., подавши у ній багато теж видань.

- 1131.** - Поповъ Д., *Къ вопросу о южно-русскомъ сектанствѣ.* « Страникъ », Спб, 1888, II, ст. 72-111.

Автор розглядає причини їхнього поширення, які добавчує у браках урядової прав. Церкви.

1132. - П.Л.-въ, *Бaptизмъ или штунда въ Кіевской губерніи*. « К. Ст. », Кіевъ 1885, XI, 3, ст. 490-518.

Описує поширення секти в Київщині, подаючи статистику поодиноких місцевостей.

Пор. теж: Клундтъ І., *Матеріали для исторіи возникновенія и разпространенія штунды на югъ Россіи*. Там же 1884, X, ст. 305-320.

1133. - Титовъ Т.И., *О современномъ состояніи русскаго сектанства, причинахъ исходящаго въ немъ броженія и средствахъ для борьбы съ сектанствомъ, въ связи съ вопросомъ о сущности и причинахъ русскаго сектанства*. « Тр. КДА », Кіевъ 1897, III, 453-502.

У цьому докладі автор описує сучасний стан сектанства, причини його поширення та його напрямки й піддає засоби його порятунку.

1134. - Титовъ Т.И., *О русскомъ сектанствѣ вообще и, въ частности, о томъ, чѣмъ опасно современное наше русское сектанство*. « Тр. КДА », Кіевъ, 1900, II, ст. 3-39.

Подає загальний перегляд про постання та поширення сектанства з давніх часів, зокрема в кінці 19 сторіччя, і з'ясовує причини та небезпеки.

1135. - *Записка о духоборцахъ, обитающихъ въ Мелитопольскомъ уездѣ, Таврической губерніи*. « Тр. КДА », Кіевъ 1876, III, ст. 390-420.

Це опис секти духоборів невідомого автора, виготовлений в Мелітополі 1841 р.

1136. - ŁAPIŃSKI A., *Współczesny ruch sekciarski wśród prawosławnego społeczeństwa Polski*. « Elpis », Warszawa, 1933, 7, str. 161-186.

Подає короткий начерк про постання різних сект серед православних в Польщі, причини їхнього поширення та про державні закони відносно них.

1137. - OLJANČYN D., *Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine. I. Was ist die Häresie der «Judaïsierenden»?* «Kyrios», Königsberg 1936, I, S. 176-189.

Подає короткий опис однієї з сект з 15-16 сторіччя, т.зв. «жидовствующих», яку вважає радше культурним як релігійним проявом.

1138. - STUPPERICH R., *Russische Sekten*. Wernigerode am Harz, «Licht im Osten», 1938, S. 55.

Автор подав короткий перегляд важніших сект в Росії, а теж на укр. землях.

Багато матеріялу до історії сект в Росії поміщено в «Ист. Вѣстникъ», Спб., чч. 923-958.

II

БІБЛІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ

Богдан Романенчук, Д-р, *Азбуковник — Енциклопедія української літератури*, т. I, Видавництво «Київ», Філядельфія 1969, 8°, 472.

Перший том тієї тематично добре укладеної укр. літературної енциклопедії на букви: А-Б, містить два василіянські гасла про першого закарпатського історика о. Йоанікія Базиловича (ст. 212) та про почаївський «Богогласник» (ст. 384), навіть з літературою, де, на жаль, пропущена найважливіша студія С.А. Щеглової в «Університет. Известія», Київ 1917 р. (та окремо: Київ 1918). Хіба через неувагу поданий тут двічі: «Антологіон» (ст. 108) та «Анфологіон» (ст. 125-6), бо тут і там мова про те саме видання києво-печерської друкарні 1619 р.

Степан Д. Гарванко, *Вірую во єдину святу», Йорктон (Саск.), 1970, 8°, XVI+337(+1).*

Книжка о. д-ра С. Гаванка про одність та святість Христової Церкви (на жаль, з пропуском того слова в наголовку, хоч укра-

їнським традиційним порядком воно стало фігурує в цитаті Сим-вола віри) складається з двох розправ: « Стовпи вселенського православ'я і Катедро св. Петра » (ст. 9-139) і « Шукайте перше царства Божого та його справедливости » (ст. 143-322). В першій частині автор переходить навчання про Церкву св. Атанасія Олександрійського, Івана Золотоустого й Августина та їх стосунки з Апостольським Престолом у Римі (ст. 14-115). До цього додає він ще причинок про ставлення св. Кипріяна до Риму (ст. 116-123) і коротенький перегляд еклезіології Апостольських Отців та грецьких церковних письменників 7-9 століть (ст. 124-138). Щойно в другій частині, після головних розділів про Вселенські Собори і Православ'я (ст. 149-234) з додатком про « і Сина » в східно-західній богослов'ї (ст. 235-250), автор дає нарешті два розділи про одність та святість Церкви (ст. 251-301) і кінцевий про Церкву в теперішньому світі (ст. 302-318). Його виклад загально цікавий, але не систематичний, хоч і перетканий густо цитатами з дуже численних авторів, часто і другорядних, та може і зайвих, але надиханий синівською любов'ю до св. Христової Обручниці.

Бережанська Земля - *Історично-мемуарний Збірник* (НТШ, Український Архів, т. XIX), Ньюйорк 1970, 8°, XV+887(+1).

Імпозантний і гарно виконаний цей Збірник приносить заслужену честь для Комітету Об'єднання Бережанців Америки та Канади, а зокрема для пок. д-ра В. Бемка, його ініціатора, що викінчив для нього першу частину (ст. 8-314). При тому він тільки лаконічно згадує монастирі в Лісниках, Лапшині, Рибниках, Кривім та Краснопуці і невідомий у дотеперішніх списках монастирок у Конюхах (ст. 11) та Мечищеві (ст. 27). Слід однак завважити, що монастирок у Лісниках не заложив о.Й. Перебігайло (ст. 22), бо у відомій Ревізії ігуменів Львівської єпархії 1724 р. (не 1728!) зветься його « строїтелем » тобто настоятелем (гл. М. Коссак, Шематизм провінції св. Спасителя ЧСВВ в Галиції, Львів 1867, ст. 158). Заслужено теж згадується між учнями бережанської гімназії пок. о. Іриней Готра, ЧСВВ, директор школи ОО. Василян у Бучачі (ст. 76); він однак не був разом з митроп. А. Шептицьким вивезений в 1914 р. у глиб Росії, а щойно в 1915 р. до Києва, де згодом, у 1917 р., став особистим секретарем Митрополита і товаришем подорожі в повороті з Росії. Щойно в уступі про відпустові місця Бережанщини подав В. Бемко жменьку цікавіших подро-

биць і інформацій про краснопущанський василіянський монастир (ст. 269-73) з двома гарними знімками.

P. RABIKAVSKAS, S.J. et AL., *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, I: Dioeceses Vilmensis et Samogitiae, Acad. Lituan. Scient. Cath., Romae 1971, 8°, LV+542(+2).

Литовська Католицька Акад. Наук, згідно її історична секція, під проводом проф. П. Рабікавскаса, професора Григоріанського університету в Римі, приступила до широкозакресного видання *Fontes Historiae Lithuaniae*, започатковуючи його виданням реляцій до Апостольського Престолу єпископів дієцезій виленської і жмудської в 17-19 ст. Нашу увагу притягають головню виленські звіти з рр. 1605-1767 (ст. 18-213). Вже в першій реляції єп. Бенедикта Войни з р. 1605 порушується насушна потреба духовної семінарії для виховання провідного клиру в щойно з'єднаний у Берестю Київській митрополії (ст. 30-4). Здавалось би, що таких даних буде більше, але аж у виленських реляціях 18-го століття стрічаються короткі згадки про виленський Свято-троїцький монастир (ст. 122-3, 143, 153) і василіянських вихованців папського алюмнату в Вильні (ст. 127, 147, 162). Натомість у жмудських звітах з рр. 1625-1869 (ст. 232-469) поміщена реляція папського місіонера Шавінського з 1639 р., що вичисляє побіч Ченстохови і Троків теж василіянський монастир у Жировицях з третьою найбільш улюбленою чудотворною іконою Преч. Діви Марії (ст. 269), і робить побіжні згадки василіянського монастиря в Подубіссю (ст. 412, 431, 443-4) в 18-му ст. Дуже пожиточні є вступні розділи проф. Рабікавскаса про виленську й жмудську дієцезії (ст. 3-17, 223-31) з обильною бібліографією і реєстром єпископів; в тексті поміщені графіки, а при кінці додані 2 мапки обох єпархій.

Науковий Збірник Музею Укр. Культури в Свиднику, т. V: Б. Ковачивичова-І. Пушкар, *Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині*, Пряшів 1971, 8°, 519(+9).

Взірцева і розкішна ця книга, після вступного нарису (ст. 13-25), містить поазбучний список дерев'яних церков і дзвінниць по містах і селах східної Словаччини; як виходить з кінцевого переліку, всіх місцевостей сто, але чомусь не зазначено, що в 42-ох

вони вже не існують, і то навіть від довгих десятиліть, або були перенесені деінде. Все таки це не зменшує ніяк ваги самої праці, що подає не лише фаховий опис та альбом знімок існуючих церков, але і їх докладні зарисовки, перекрої, рисунки деталей (в'язань, перекриття бань, надбанних хрестів та інтер'єру) і знімки іконостасів та ікон, нераз на цілі століття старших від самої церкви. Додані кольорові знімки 6-ох церков та іконостасу в Шеметівцях, гарної барокової конструкції; ширші резюме в словацькій, англійській, німецькій мовах та добрі індекси роблять цю публікацію ще більш репрезентативною. А її питому вартість підкреслює поміщена на самому початку схематична карта, на якій позначені не лише існуючі церкви, але теж уже не існуючі на всьому просторі східної Словаччини, в дуже поважному числі, що — можна сподіватися — не перестав зростати...

Науковий Збірник Музею Укр. Культури в Свиднику, т. 6, кн. 1, Пряшів 1972, 8°, 344(+6).

Між поміщеними тут різними статтями заслугує на увагу початкова розвідка проф. А. Ковача, Становище закарпатських українців (русинів) і занепад першої ЧСР (стор. 7-38), що дає перегляд переломових подій для закарпатської укр. спільноти в 1938-9 рр., головню на східній Словаччині та згадує участь пряшівського єп. П. Гойдича у словацько-українських переговорах у справі вирівняного кордону між Словаччиною і Карпатською Україною в 1938 р. (ст. 25-7). В. Гоцовський, Початки хорового співу на Закарпатті (ст. 97-107), думає, що далеко ще до засновника першого хору в Ужгороді, К. Матесонського (†1858) в 1833 р. цей спів культивувався в мукачівському василіянському монастирі на Чернечій Горі (ст. 98). Стаття П. Стефанівського, Лемківські церкви в Польщі (ст. 163-187) доповняє певною мірою вище згадану монографію про дерев'яні церкви на Сх. Словаччині, головню цінною збіркою знімок 20 дерев'яних і мурованих храмів та їх помітніших ікон та подає спис уже знищених церковних пам'ятників у сумній дійсності теперішньої Лемківщини. Замикається цей Збірник описом В. Лакати, Три «останні суди», в фонді Свидницького Музею укр. культури (ст. 289-309), що походять ще з 16-17 століть, з гарними знімками (в тому одна кольорова страшного суду з Руської Бистрої з 16 ст.).

SLOVAK STUDIES XI: *Historica* 8, «Slovak Institute», Cleveland-Rome 1971, 8°, 189(+1).

На нашу увагу заслуговує інформаційна стаття о.М. Лацка, професора Папського Східного Інституту в Римі, *The reestablishment of the Greek-Catholic Church in Czechoslovakia* (ст. 159-189), що нав'язує до його давнішого артикулу про її ліквідацію в I-му томі цих Студій з 1961 р. (ст. 158-185). Хоч уже тоді о.А. Пекар застерігся проти тенденційного навітлювання о. Лацка минулих і актуальних стосунків у Пряшівській єпархії по лінії словакізаційної політики частини тамошніх церковників (гл. ЗЧСВВ, XIII, 462-63), то він продовжує це і в цій статті, бо як уже не своїми словами, то повторюючи без найменшого застереження дані загального перепису населення з грудня 1970 р., зводить число українців (русинів)-католиків до 50 тисяч на просторі Східної Словащини та обстоює наглий зріст словаків-грекокатоликів на 260 тисяч (ст. 177). Гляди статтю о.А. Пекара, *Restoration of the Greek-Catholic Church in Czechoslovakia* ("The Ukrainian Quarterly" 1973, N. 3, 282-292).

SLOVAK STUDIES XII: *Cyrillo-Methodiana* 2, Cleveland-Rome 1972, 200.

З нагоди 1100-річчя смерті св. Кирила (869) появився цей Кирило-методіївський Збірник Словацьких Студій у Римі зі статтями проф. М. Лацка про стосунки між Апостольським Престолом у Римі та Великою Моравою в 9-му ст. (ст. 9-133) і про найстаршу іконографію св. слов'янських Апостолів, в тому і про їх фресковий малюнок у св. Софії в Києві з 12 століття, із знімками (ст. 193-98). З інших артикулів дійсної речевої ваги є ширший перегляд уніоністичних конгресів на Велеграді в 1907-36 рр. та інших подібних починань у минулому столітті А. Касалая (ст. 153-191), де згадується теж участь укр. кат. єпархії і провідна роля митроп. А. Шептицького.

GERD V. FREIDHOF, *Laurentij Zizanij: Hramatika Slovenska*, Wilno 1596, Frankfunt a. Main 1972, 8°, XVI+93(+1).

OLEXA HORBATSCH, *Adelphotos: Die erste gedruckte griechisch-kirchenslavische Grammatik*, Lviv 1591, Frankfurt a. Main 1973, 8°, XVI+217(+3).

Проф. Олекса Горбач, професор слов'янської лінгвістики на ф'ранкфуртському університеті започаткував цими двома передруками слов'янської Граматики Л. Зизанія та Адельфотіс-у серію *Specimina Philologiae Slavicae*, I-II, в першій мірі для вжитку слухачів. Всеж таки в обох випусках маємо на вступі змістові виклади про одну і другу граматику з стосовною бібліографією, що робить їх дуже корисними для кожного дослідника історичного розвитку укр. мови та її граматики. Зокрема слід це з окремим признанням відмітити на честь самого професора Горбача, що дав про Адельфотіс вичерпну бібліографічну й аналітичну інформацію. Натомість про видання Зизанієвої Граматики Фрейдгофа приходить ся сказати, що її машинопис вийшов досить нерозбірливий у словах з виносними буквами, які в нього поставлені прямо над підставними буквами (і то на невластивім місці), замість побіч них, як це зробив Горбач у переписі Адельфотіс-а.

S. CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Oriente Cattolico. Cenni storici e statistiche*, ed. 4-a, Città del Vaticano 1974, 8°, XII+857(+1).

Свящ. Конгрегація Східних Церков подбала про нове видання свого цінного огляду католицького Сходу, після останнього з 1962 р. (гл. ЗЧСВВ, XIII/VII, 354). Він має мало що змінений уклад поодиноких частин: 1) Апостольський Престіл і Кат. Схід (ст. 3-95); 2) Східні Церкви та їх розподіл (ст. 97-449) з додатком про римокатоликів на Сході (ст. 451-461); 3) Географічно-статистичний стан християн східних обрядів (католиків і нез'єдинених) у світі та його поодиноких країнах (ст. 463-88); 4-5) Монаші спільноти східних обрядів і вітки латинських Чинів на Сході: чоловічі (ст. 489-641) та жіночі (ст. 643-742) і 6) Духовні Семінарії та церковні установи (ст. 743-835). Слід відзначити не менше цінний вступ до цього видання, в якому Східна Конгрегація стверджує, що майже всі її пропозиції до Вселенського Собору Ватиканського Другого були прийняті, головнo в справі спільних молій та заключування подруж з нез'єдиненими (ст. VII). Вона висловлює глибокий біль про долю східного католицтва в Альбанії, Білорусі, Грузії, Румунії й Україні, де релігійне положення ще погіршилося так, що їхні колись квітучі Церкви не мають на місцях ні одного свого єпископа. « Відновляємо для тих спільнот, гідних пошани за їхнє славне та кри- ваве терпіння за єдність Церкви, наш подив і побажання кращих

часів » (ст. VIII). Актуальні дані про поодинокі Церкви та єрархів доведені всюди до 1.7, 1974 р., а статистичні до 1972 р., однак в поєдинтих випадках треба їх приймати з належною резервою (ст. IX). В злучі з тим теж у мові про Василіянський Чин св. Йосафата, якому присвячені ст. 527-538, майже без зміни повторені з видання 1962 р., а загальне число уточнене на 481, в тому 261 в монашій спільноті, а 220 поза зліквідованими монастирями в східній Європі.

ARGUMENTA LATINA ARTICULORUM UCRAINICORUM (SLAVICORUM)

I. - ARTICULI:

P. M.M. WAWRYK, OSBM

DE GENESI « PRIMAE SERIEI » ANALECTORUM OSBM (1924-1948) (pp. 1-18)

In hoc articulo introductorio enarratur breviter genesis « Analectorum Ordinis S. Basilii Magni », eorumque quasi praehistoria, praeparatio et programma, cum speciali relatione ad eius primum Redactorem, P. Josaphat Skruten, eiusque curriculum scientificum; enucleatur finis « Analectorum OSBM », et breviter eorum methodus laboris et circumstantiae editionis eorundem voluminum nec non difficultates externae et internae. Sublineatur abunde eorum necessitas pro Ordine Basiliano, momentum pro Ecclesia Ucraina Catholica et societate nec non eorundem cessatio abrupta ob eventus externos secundi belli universalis (1939-1945).

P. A.G. WELYKYJ, OSBM

DE GENESI « SECUNDAE SERIEI » ANALECTORUM OSBM (1949-1974) (pp. 19-23)

Auctor, ut primus Redactor secundae seriei, praesentat quasdam adnotationes de genesi secundae seriei « Analectorum OSBM », eiusque occasione et circumstantiis; explicat abunde necessitatem cuiusdam perfectionis eorundem et divisionis in tres sectiones, explicando unamquamque et synthetice enucleando argumenta et necessitates. Suo caractere et testimonio articulus hic constituit quasi fontem primum pro futuris scriptis in hac materia.

P. P.B. PIDRUTCHNYJ, OSBM

DUO SCRIPTA PROGRAMMATICA J. VELAMIN RUTSKYJ:
« DISCURSUS » et « PROGRAMMA UNIONIS »
(pp. 24-47)

Auctor tractat de duobus operibus iuvenis Josephi Velamin Rutskyj, probat eorundem chronologiam, occasionem scriptionis et dat opportunam synthesim textus; scripta haec quasi programma quoddam constituunt totius vitae Metropolitae et postea Ordinis Basiliani in Metropolia Kioviensi et bene introducunt in alios articulos praesentis voluminis, occasione 50 anniversarii « *Analectorum OSBM* » editi, quod optime illustrant sequentes articuli P. M.M. Wojnar in lingua anglica exarati.

P. M.M. WAWRYK, OSBM

TYPOGRAPHIAE ECCLESIASTICAE
ET EDITIONES SAEC. XVII
(pp. 111-123)

Auctor tractat de typographiis et editionibus ecclesiasticis in Metropolia Kioviensi saec. XVII, praesertim de Suprasliensi et Vilnensi, nec non de tentaminibus et conaminibus in hac materia tum ex parte Ordinis Basiliani tum ex parte Hierarchiae. Difficultates et circumstantiae temporum quamdam ampliorem activitatem in hac parte impediverunt, sed non defuit bona voluntas et varia conamina et programmata, de quibus dat testimonium et exempla.

SAC. S. SEMČUK, WINNIPEG

RITUALE (TREBANYK) UNIOVIENSE AN. 1681
(pp. 124-141)

Reverendus auctor praesentat quemdam librum (Rituale) saec. XVII, a semetipso possessum, quem putat provenisse ex typographia Unioviensi, et — etsi mancum — ponit in annum 1681. Cum amore et maxima cura dat minutissimam eiusdem descriptionem externam (typographicam) et internam (textus), sublineando eius valorem ad reconstruendam traditionem liturgicam et ecclesiasticam

Ecclesiae Ucrainae; descriptio haec optime cohaeret cum programme praesentis voluminis optimeque inservire potest bibliographis et bibliophilis Ecclesiae huius saeculi.

P. IR. NAZARKO, OSBM

METHODUS MISSIONUM BASILIANARUM P.C. SROCZYNSKYJ
(pp. 142-151)

Quasi illustrando laborem missionalem Ordinis Basiliani, de quo tractat in pp. praecedentibus P. M.M. Wojnar (95-110), notus Missionarius Basilianus, P. Ir. Nazarko, dat brevem descriptionem cuiusdam scripti P. Cornelii Sroczynskyj de saec. XVIII, quod tractat de methodo missionum tunc temporis in Ordine vigente, quam methodum synthetice describit in testimonium temporis praeteriti et in commodum Missionariorum praesentium et futurorum.

P. A.B. PEKAR, OSBM

PROTOHEGUMENI BASILIANI IN TRANSCARPATIA
(pp. 152-167)

Notus historicus rerum transcarpaticarum inquit in praesenti articulo de existentibus elenchis Protohegumenorum transcarpaticorum et tandem elenchum correctum et historiae magis respondentem dat probatque documentis allegatis et bibliographia. Optimum contributum considerandus est eius articulus pro historiographia Ordinis Basiliani.

II. - COLLECTANEA

Praemissis quibusdam documentis in lingua italica et anglica nec non latina (pp. 167-201; 202-222; 223-234), auctorum Ign. Kulczynskyj, D. Błażejowskyj, L. Glinka, Redactio praesentat quoddam scriptum in lingua polona et quidem:

REDACTIO-ANONYMUS**MANUSCRIPTA CAPITULI PEREMYSLIENSIS GR. CATHOLICI**
(pp. 235-264)

In hoc documento Redactio « *Analectorum OSBM* » praesentat quoddam scriptum anonymum recens cum elencho manuscriptorum Capituli Peremysliensis, nunc in Bibliotheca Nationali Varsaviensi asservatorum, ad usum studentium exhibitum. Elenchus hic, etsi mancus, describit breviter 706 accessiones manuscriptas ex Bibliotheca Capituli Peremysliensis, dando indicationes de tempore, mole et numero novo Bibliothecae; elenchus hic praesertim abundat manuscriptis et libris liturgicis saec. XVI-XVIII nec non quibusdam rebus et documentis saec. XIX. Elenchus hic maximae utilitatis esse potest pro Viris studiosis liturgiae Ecclesiae Ucrainae et proinde hunc in praesenti volumine posuimus in lingua, qua exoratus est scil. polona et hic attentionem nostrorum Lectorum ad hunc elenchum attrahere conamur.

REDACTIO-B. USSAS**BREVIS CONTRIBUTIO AD CAUSAM M. MECZYSLAVSKA**
(pp. 265-272)

Est brevissimum quoddam documentum ad causam Macrinae Meczyslavska, monialis Basilianissae, explicandam, de qua « *Analecta OSBM* » in prima serie (vol. III, pp. 76-96, 467-495) anno 1929 agebant. Nunc breve quoddam documentum sac. B. Ussas nobis transmisit, quod publici facimus iuris, cum adnotationibus auctoris et ipsius Redactionis.

III. - MISCELLANEA

Contributa huius partis omnia sunt in lingua ucrainica exarata, et quidem:

P. J. SKRUTEN, OSBM (†)

P. GERMANUS DRONOVYČ, OSBM (1736-1788)
(pp. 273-275)

Ex manuscriptis posthumis p.m. Josaphat Skruten, primi « *Analectorum OSBM* » Redactoris, inventum est quoddam scriptum ap-

paratum ad editionem in «Polski Słownik Bibliograficzny», Cracoviae, sed ob eventus bellicos an. 1939 impeditum. Est quaedam brevis adnotatio biographica de monacho Basiliano saec. XVIII, quam hic in memoriam defuncti Redactoris publici facimus iuris.

P. A.B. PEKAR, OSBM

P. ANATOLIUS KRALICKYJ, OSBM —
UT HISTORIOGRAPHUS (1835-1894)
(pp. 276-292)

Hic P. Athanasius Pekar breves quasdam colligit notitias biobibliographicas de religioso Basiliano in Transcarpatia saec. XIX et praesertim de eius opera historiographica, quae omnia illius momentum in vita huius regionis demonstrant, praesertim, ut scriptoris characteris historiographici, cuius biographia et opus plenior exspectant tractationem, quam enixe commendat, adiuncta quaedam selectiori bibliographia.

P. IR. I. NAZARKO, OSBM

MEMORIAE DE P. JOSAPHAT SKRUENN, OSBM (1894-1951)
(pp. 293-303)

Hic inveniuntur breves quaedam «memoriae» de vita et activitate scientifica primi Redactoris «Analectorum OSBM», occasione 50 anni earundem editionis conscriptae ab eius contemporaneo, amico et in Ordine confratre, qui dein et ipse per duo lustra «Analecta OSBM» (1954-1964) dirigebat in eorum secunda serie. Hic publici fiunt iuris quaedam ignota vel inedita de vita et opere P. J. Skruten.

P. H.G. KINACH, OSBM

INDEX BIBLIOGRAPHICUS P.A. WELYKYJ, OSBM (1948-1973)
(pp. 303-324)

Ad 60 fere «Indices nominum et rerum», ad sectionem primam et tertiam seriei secundae «Analectorum OSBM» apparatus, hic antiquus eorum Collaborator (inde ab an. 1924) etiam ad secundam sectionem eorum aliquid de sua possibilitate et assidui-

tate addere statuit conficiendo Indicem bibliographicum P. A.G. Welykyj, secundae seriei Initiatoris, ut hoc modo suam quinquagenariam collaborationem in « *Analectis OSBM* » celebraret. Est simplex, sed minutissimus Index, animo fraterno et amico confectus, ut posteris prostaret eiusque scientia et cognitio in hac materia asservaretur. Gratias quam maximam Auctori « *Analecta OSBM* » exhibent simulque exoptant, ut etiam annis subsequentibus opus suum continuare non intermittat et exemplo sit et posteris patientiae et assiduitatis!

IV. - BIBLIOGRAPHIA

Haec pars « *Analectorum OSBM* », ut suetum est, tota conscripta est lingua ucrainica; differt vero, quia in hoc volumine, et etiam praecedenti, conspectum quemdam organicum et historicum « *Fon-tium et Bibliographiae Ecclesiae Ucrainae* », a P. Is.I. Patrylo, OSBM, collectum offert, occasione data quinquagesimi anni ab editione « *Analectorum OSBM* » (1924-1974) vertentis. Hunc conspectum, brevi tempore interiecto, in editione separata in sectione prima: « *Opera* », (nr. 33), edendum nobis proponimus, expeditioris consultationis historiographorum gratia. — Praeterea adiunximus huic parti quasdam *Notas bibliographicas*, aliis conspectibus et notis ad sequentia volumina transmissis.

INDEX VOLUMINIS IX (XV)

<i>Praefatio</i>	VII
<i>Index voluminis</i>	IX

I. - ARTICULI:

М.М. ВАВРИК, ЧСБВ: <i>До постановня « першої серії » Записок ЧСБВ (1924)</i>	1
А.Г. ВЕЛИКИЙ, ЧСБВ: <i>До тенези « другої серії » Записок ЧСБВ (1949)</i>	19
П.В. ПІДРУЧНИЙ, ЧСБВ: <i>Два програмові писання Й. Рутського</i>	24
М.М. WOJNAR, OSBM: <i>Basilian Seminaries, Colleges and Schools</i>	48
М.М. WOJNAR, OSBM: <i>Basilian Scholars and Publishing Houses</i>	64
М.М. WOJNAR, OSBM: <i>Basilian Missionary Work-Missionaries and Missions</i>	95
М.М. ВАВРИК, ЧСБВ: <i>Церковні друкарні і видання Укр. Кат. Церкви 17-го стол.</i>	111
С. СЕМЧУК, свящ., <i>Унівський Требник 1681 р.</i>	121
Ір. І. НАВАРКО, ЧСБВ: <i>Методичний підручник василіянських місій о.К. Срочинського</i>	142
А.В. ПЕКАР, ЧСБВ: <i>Василіянські Протоігумени на Закарпатті</i>	152

II. - COLLECTANEA:

I. KULCZYNSKYJ-A. WELYKYJ, OSBM: <i>La Casa e la Chiesa dell'Ospizio Ruteno a Roma</i>	167
D. BŁAŻEJOWSKYJ, DR., <i>Ukrainian and Bielorrussian Students in Pont. Collegio de Prop. Fide (1627-1846)</i>	202
L. GLINKA, OFM: <i>Memoriali inediti di Giordano Mickevycz (1789-1827)</i>	223
Ред.-Анонім: <i>Рукописи гр.-кат. Перемиської Капітули</i>	235
Ред.-Б. УССАС: <i>Причинок до справи Макрини Мечиславської</i>	265

III. - MISCELLANEA:

Й.І. СКРУТЕНЬ, ЧСВВ (†); о. Герман Дронович, ЧСВВ (1736-1788)	273
А.В. ПЕКАР, ЧСВВ: <i>Анатолій Кралицький, ЧСВВ, як історик (1835-1894)</i>	276
Ір. І. НАВАРКО, ЧСВВ: <i>Мої спомини про о.Й. Скрутня, ЧСВВ (1894-1951)</i>	293
Гл. Г. КІНАХ, ЧСВВ: <i>Бібліографія о.Ат. Г. Великого, ЧСВВ, ініціатора і співробітника II серії ЗЧСВВ</i>	303

IV. - BIBLIOGRAPHIA:

Іс. І. ПАТРИЛО, ЧСВВ: <i>Джерела і Бібліографія до історії Укр. Церкви (2)</i>	325
4. - Берестейська Унія і її доба (чч. 385-422)	325
5. - Укр. Кат. Церква після Берестейської Унії (чч. 423-490)	338
6. - Укр. Прав. Церква від XVII стол. (чч. 491-544)	357
7. - Галицька митрополія (чч. 545-604)	373
8. - Мукачівська і Пряшівська єпархії (чч. 605-642)	389
9. - Частини Київської Митрополії (чч. 643-669)	399
10. - Українська Церква на еміграції (чч. 670-695)	407
11. - Укр. Церква в соціаліст. країнах (чч. 696-709)	414
12. - Устрій-Собори-Внутр. життя Церкви (чч. 710-785)	418
13. - Чернечі Чини і Монастирі (чч. 786-856)	441
14. - Церковні Братства і Школи (чч. 857-933)	463
15. - Життєписи церков. особистостей (чч. 934-1031)	488
16. - Значення і впливи Укр. Церкви (чч. 1032-1043)	517
17. - Рим-Візантія-Москва-Варшава (чч. 1044-1091)	521
18. - Лат. і Вірменська Церкви в Україні (чч. 1092-1100)	535
19. - Євангелики в Україні (чч. 1101-1138)	538
<i>Бібліографічні нотатки</i>	546
<i>Argumenta latina articulorum ucrainicorum (slavicorum)</i>	553